FOR KIRKE OG KULTUR

UDGIVET AF

CHRISTOPHER BRUUN OG THV. KLAVENESS

TOLVTE BIND

KRISTIANIA

STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG

1905

v.12
1905

EFTERTRYK FORBYDES

Indhold.

	Side
Vor kirkelige stilling. Af Thv. Klaveness	1
Om arvelig degeneration. Af P. D. Koch	6
De ældste kristne. Af Lyder Brun	25
Lidt fra Finland. Af M. M.	42
Dr. Theodor Herzl, en nutidstype	48
Nye Bøger	51, 122, 184, 252, 311, 381, 448, 506, 565 og 625
Vennetaaren. Digt af Fredr. Dœcker-Smith	65
Lidt om Leo Tolstois breve om krigen. Af Chr. Bruun	66
Literært hysteri. Af Theodor Caspari	73
Herman Bang. Af Oscar Geismar	78
Den egentlige gjenfødelse. Af C. W.	92
Christian Fredriks kongedømme i Norge Af J. Thomesen	101 og 132
Norge og Sverige. Af Chr. Bruun	129
Den religiøse vækkelse i England. Af Marie Scharfenberg	151
Et gammelt madagassisk digt. Af L. Vig	155
Guds rike som baade er kome og skal koma. Af Thorleif Homme	164
Gudstjenesten og det æsthetiske. Af Christian Clausen	177
Professor Fredrik Petersen. Digt af Joh. Jensen	193
H. C. Andersen og Jonas Collin. Af Elisabeth Brochmann	196
Kan kirken med den nuværende forkyndelse erobre Kjøbenhavn? Af Homo	209
En kongelig forfatter. Af S. Holst Jensen	222
Nogle polemiske bemerkninger til prof. Casparis «Profeten Daniel». Af C. Schøning	236
Billeder fra Andalusien. Af Theodora Mau	245, 304, 367, 479 og 602
Kriget i Østern	257
Om djævlelæren. Af Thv. Klaveness	271
Jenny Blicher-Clausen. Af Oscar Geismar	275
Skoler for voksne i England. Af Frits Hansen	290
Lykkelig? Af G. F.	301
Unionens opløsning. Af Thv. Klaveness	321
Protestantisk forhold til bekjendelsen. Af S. Bretteville Jensen	331
Minder og oplevelser. Af Kristian Gløersen	348 og 424
Et minde om foged Barth. Af Regine Brun Arctander	352
Sociale oplysningsselskaber og bureauer. Af Fernando Linderberg	356
Kan kirken erobre Kjøbenhavn? Af Harald Westergaard	372
Shamroch — Irlands nationalblomst. Af M. Sch.	377

328717

Side
Stormfuglen. Af Maxim Gorki 379
Svar til prof. Rudin. Af Thv. Klaveness 385
Et brev fra Sverige 393
Sjælens værd. Af J. J. Jansen 398
En hvid sky. Af Nanna Thrane 404
Jesu ord og Jesu gjerning. Af R. Moe 407
Skoleandagter. Af A. N. Kiær 433
Om fru J. Blicher-Clausens digtning. Af A. F. Basse 439
Om aabenbaringen i Genesis. Af G. K. 449
Island. Af Briet Bjarnhedinsdottir ..... 457 og 542
Jakob Knudsen. Af Oscar Geismar 465
Tilsvar til sogneprest Chr. Bruun fra en jurist. Af A. V. 487
Kan kirken erobre Kjøbenhavn? Af Homo 492
Et gensvar i anledning af fru Blicher-Clausens digtning. Af Oscar Geismar 499
Fru J. Blicher-Clausen endnu en gang. Af Theodor Caspari .. 503
Novemberstemning. Af Thv. Klaveness 573
Chr. Ihlens bog om de protestantiske principer. Af Chr. Bruun .. 517
Ferdinand Brunetière. Af Alfr. Ipsen 527
Mere om O. T. Krogh. Af D. Thrap 533
Paa heien. Af Regine Brun Arctander 538
Et felt for samarbeide mellem skole og hjem. Af Elisa Kielland 551
Aux Morts. Af M. M. 556
To bøger. Af Th. Dahl 559
Fædrelandsringen. Af Sigurd Nesse 563
Kong Haakon VII. Af Thv. Klaveness 577
Fra Ishavets kyst. Af S. Opdahl 583
Naar lærte den almindelige mand i Norge, særlig paa landet, at læse og skrive? Af O. Olafsen 590
Barnedaapen. Af H. Devold 609
Det nye testamente. Af C. Wille 620

VOR KIRKELIGE STILLING.

Vor kirke gaar ind i det nye aar mere splittet end den nogensinde har været. Skarpere end nogensinde lyder det fra den ortodokse leir til os fremgangsteologer: *non licet esse vos,* I har ikke lov at være til; I har ingen ret i vor kirke. Uforsonligere end nogensinde giver man tilkjende, at man for ramme alvor vil faa os ud af kirken. Det blev paa lægmandsmødet i høst sagt med rene ord, at naar man for tiden taaler os i de kirkelige embeder vi har, da er grunden den at man savner de nødvendige kirkelige organer til at afsætte os; men saadanne organer haaber man snart at faa. Imidlertid vil man gjøre hvad man kan for ikke at faa flere som os ind i kirkens tjeneste.

Dette er ikke tomme skræmmeskud. Det er utvilsomt alvorlig mening. Det blev ikke modsagt af nogen paa mødet, og dr. Odlands hele optræden baade der og ellers aflægger vidnesbyrd nok om, at han af fuldt hjerte er med. Det er ogsaa bekjendt at der har været arbeidet med megen iver for at faa istand et nyt dagblad, der skulde være organ for et ortodokst kirkepolitisk parti, som skulde beherske de kommende stortingsvalg og skaffe ortodoksien magten. Foreløbig ialfald har man nøiet sig med «Landsbladet».

Man skal ikke være for sikker paa, at det er umuligt at faa flertal her i landet for et reaktionært kirkeprogram. Inden norsk politik er alt muligt, selv det som skulde synes det umuligste af alt. Fra en rigsret lavet for at dømme politiske kjættere og til geistlige domstole lavet for at dømme teologiske kjættere er afstanden slet ikke saa stor. Vi bør derfor være forberedt paa alt. Ialfald kan vi være ganske sikre paa herefter som hidindtil at blive mistænkeliggjorte ved bagtalelser i skrift og tale. Det gjælder nemlig nu om at faa reist menighederne mod os. Hertil vil man benytte ethvert middel som byder sig. Særlig vil man søge at reise

menighederne til modstand mod at faa os til prester. Og mangesteds vil det lykkes. Baade vor politiske og vor kirkelige historie leverer bevis nok paa, hvor let vort folk lader sig opagitere til fanatisme. Og vi har ingen beskyttelse at vente af styrelsen. Naar vover en norsk regjering at trodse en opagiteret opinion? Regjering er jo her i landet et passivt begreb, ikke et aktivt. Høire eller venstre, det kommer her paa ett ud. Lykkes det vore ortodokse brødre at faa reist hoben imod os, da tør ikke styrelsen ansætte os. Lyse er saaledes udsigterne ikke. Vi maa være forberedt paa en forfølgelse som vil blive slem, især for de unge som vil ind i kirkens tjeneste, og for dem som arbeider under vanskelige menighedsforhold og længter efter befordring.

Utvilsomt vil dette bevirke, at mange vil holde sig borte fra teologien og kirkens tjeneste, som ellers vilde følt sig kaldet dertil. Et ungt menneske vælger ikke let en vei, hvor han ved han vil møde hindringer og vanskeligheder paa alle kanter. Det vil ogsaa medføre, at adskillige vil søge at undgaa forfølgelsen ved at skjule sin overbevisning bag taushed eller tvetydige erklæringer og andre lempninger efter den herskende teologis krav. Det er ikke frit for, at der allerede har vist sig tegn i den retning, som nok er forklarlige, men derfor lige bedrøvelige. Hvor lidet marv der er i vor kristendom!

Alt dette kan nok friste til modløshed. Dog — modløse skal vi ikke blive. En slig skjærsild som denne er baade nyttig og nødvendig for os. Ethvert sandt fremskridt maa kjøbes med lidelse. Det er det soneoffer der skal bringes det gamle, som forstyrres i sin ro og angribes. Hvor forældet dette gamle kan være, har det dog altid en hævdet ret der kræver fyldestgjørelse. Det har derfor det kald at bringe det nye som bryder frem den ilddaab, som det trænger baade for at lutres saa det kan bringe fuld velsignelse, og for at bevise sin egthed og sandhed og hellige ret til at seire.

Der var utvilsomt noget unaturligt og betænkeligt i det raske fremskridt, som det religiøse frisind gjorde hos os i otti- og nitiaarene. Ortodoksien, som menneskealdre igjennem havde hersket med jernspir og strakt grundtvigianismen til jorden, overgav saa at sige uden sværdslag det hele kirkefelt.

Overalt trængte friere synsmaader seirende frem. Det vilde ikke været godt om det var vedblevet saa. Det gamle vilde ikke være kommet til sin ret, og det nye vilde ikke faat sin nødvendige lutring. Ingen seier bliver lettere en Pyrhusseier end den som vindes uden lidelse og kamp.

Derfor maa vi ikke blive forsagte. Har vi virkelig noget at fare med som der er sandhedens livskraft i, da maa vi ikke undslaa os for at lide noget for det. Det skal vi huske paa allesammen, baade de som staar i embedet og der mistænkeliggjøres og hindres paa mange maader, og de som staar tvilsomme og spørger sig selv: kan jeg under de nuværende omstændigheder gaa ind i embedet? det skal vi huske paa, at har vi ikke mod og kraft til at lide for vor overbevisning, da duer den ikke noget, men fortjener at slaaes ned.

Derfor lad os i hans navn som led og døde for os, holde friskt og freidig frem. Det vi sidst af alt maa, det er at krybe med vor overbevisning i skjul bag fortielser eller tvetydigheder. Med aabent visir maa vi møde saavel vore modstandere som vore menigheder. Navnlig har de sidste hellig ret til at faa fuld og grei besked om hvor de har os henne.

Der er ingen tvil om, at Christofer Bruun har altfor megen ret, naar han anklager os prester, fordi vi feigt er gaat af veien for det vakte lægfolks pietistiske dømmesyge, istedetfor at optage en kjærlig og ærlig kamp mod den. Derved har vi bidraget mægtig til at gjøre denne sygdom kronisk. Lad os nu ikke begaa den samme feil ligeoverfor den ortodokse dømmesyge.

Dog — lad os vogte os ligesaa meget for den modsatte feil. Den modsatte feil er den, uden lovlig grund at udfordre andres religiøse nidkjærhed. Det er jo altid en alvorlig sag at krænke andres religiøse overbevisning. Der gives ikke noget mere ømtaaligt end den. Derfor maa en ikke krænke den uden tvingende grund. Og den eneste grund som her kan erkjendes tvingende er den, at en er nødt til at gjøre det, hvis en skal være tro mod sandheden. Før vi derfor fremfører noget som vi ved vil forarge, maa vi alvorlig overveie for Guds ansigt, om det virkelig er vor samvittigheds

vel overveiede overbevisning for Gud, som vi ikke kan fortie uden at være sandheden utro. Lad os vogte os vel for at kaste ud flyvetanker som farer os gjennem hovedet, eller forhastede resultater af en videnskab som endnu ikke har havt tid eller givet sig tid til at se nøie efter.

Vor stilling er alvorlig. Lad den kalde og mane os til at tænke os alvorlig om, før vi taler!

Og: lad os vogte os for at ride kjæphest! Det gjør vi, naar vi lader polemik mod ortodoksien og kritik — bibelkritik, dogmekritik eller anden religiøs kritik — spille en hovedrolle i vor forkyndelse. Da vil vi komme til at ligge ynkelig under. Der er ingen tvil om, at den retning vil seire, som bedst forstaar at forkynde Jesu Kristi evangelium for nutidens mennesker. Ti det er evangeliet alene som kan frelse dem. Det er ogsaa evangeliet alene de i virkelighed og sandhed begjærer af os. Det er ikke polemik og kritik. Sligt har de overflod af selv; de hverken trænger eller ønsker yderligere tilførsel deraf fra os. Det de trænger og ønsker, er noget de fast og trygt kan bygge paa i nød og død. Bringer vi dem ikke det, da hjælper det ikke, om vi aldrig saa godt forstaar at interessere dem. Interessen vil snart tabe sig; skuffede og nedslaaede vil de vende sig fra os, fordi de ikke finder hos os det de allermest hungrer efter.

Vor stilling som forkyndere er ikke uheldig. Ganske vist er der kredse som ikke vil høre os, fordi Jesu forstaaelsesfulde ord gjælder om dem: «Ingen som har drukket gammel vin, har lyst paa ny, ti han siger: den gamle er god». Der tør være menigheder, hvor disse kredse er saa overveiende, at en forkynder af vor retning, ialfald i den første tid, vil blive staaende med noksaa tomme bænke. Men i det hele og store er der landet over en stadig voksende mængde, som den gamle forkyndelse ikke er istand til at tilfredsstille, for de forstaar den ikke og kjender sig ikke forstaat af den. De tørster efter en forkyndelse, som forstaar deres trang, og derfor bringer svar netop paa de spørgsmaal de gaar med, og lægedom netop for de saar de lider af. Der har vi vort specielle felt. Det har sine vanskeligheder: mange slags aandsstrømninger gaar gjennem disse mennesker, og den religiøse trang er ikke meget levende

hos en stor del af dem. Mange har faat slig mistillid til alt som heder prædiken, at de er vanskelige at samle. Dog er det ikke noget utaknemmeligt felt. Det lader sig bearbeide med velsignet udbytte. Men: *evangeliet* alene kan bearbeide det slig at der bliver frugt. Ligesaa lidt som polemik og kritik duer, ligesaa lidt formaar humanitet og etik at gjøre det.

Naturligvis maa der være humanitet i vor forkyndelse. Det vil sige: der maa være en inderlig forstaaelse af de tanker og følelser, længsler og savn, spørgsmaal og tvil som rører sig i nutidsmenneskenes indre, en hjertelig medfølelse med de vanskeligheder de har at kjæmpe med, de lidelser de har at bære paa. Der maa ogsaa være etik i forkyndelsen: den maa ganske anderledes end den gamle forkyndelse har gjort gaa ind i det virkelige liv med dets hellige pligter, dets svære forsyndelser og de alvorsfulde Herrens domme som slaar ned i det. Samvittighederne maa vækkes og skjærpes.

Men alt dette dog kun for at berede vei for Kristus. Hovedsagen maa være Kristus og hans frelse. Maalet for forkyndelsen maa være at faa raabt det ind i hjerterne og samvittighederne: i Jesus Kristus træder Gud dig imøde som naadens Gud, der frelser dig fra synden og dommen og tager dig til sit barn. Tro paa den herre Jesus Kristus, og du er frelst. Træd i tillid til Jesus ind i et personligt barneforhold til Gud, og du er hans barn. — Intet trænger det moderne menneske saa saart til som en sterk og levende forkyndelse af fuld og fri frelse i Jesu Kristi navn.

Lad os tage advarsel af den tyske prædiken. Den er skadet i sin inderste rod. Den ortodokse præken gaar op i hastemte fraser, og den moderne præken i etik. Ikke at tale om den som skeier ud i ligefrem fornegtelse af selve troen paa Kristus.

Lad det være vor alvorlige bestræbelse at forkynde Kristus saaledes, at vor tids børn kan faa øie paa hans herlighed og finde frelse og fred i troen paa ham.

Der er vidnesbyrd nok om, at en slig forkyndelse formaar at samle og holde sammen trods al mistænkeliggjørelse.

Ved den skal vi seire.

Thv. Klaveness.

OM ARVELIG DEGENERATION.

Af dr. med. *P. D. Koch.*

(Foredrag i studenterhjemmet i Kjøbenhavn 29de september 1904).

Af de mange dunkle spørgsmaal paa arvelighedslærens omraade er det, som omfatter den saakaldte arvelige degeneration, vel nok et af de vanskeligste. Men det er af saa stor praktisk betydning og er bleven greben og benyttet med saa megen overfladiskhed og uforstand af usagkyndige forfattere, at ethvert bidrag til at udbrede virkelig kundskab til det, vi ved derom, maa ansees for tidssvarende. Det er ogsaa i mange maader et meget interessant omraade, og jeg haaber derfor, at det ikke vil være ubetimeligt at gøre et forsøg paa at give en oversigt over læren om den arvelige degeneration hos menneskeslægten.

Skulde det vise sig, at det ikke er saa særdeles meget vi ved med nogenlunde sikkerhed, og at vi derfor nødsages til at lade meget blive staaende hen i uklarhed, saa vil ogsaa dette resultat maaske dog ikke være uden betydning og hjælpe os til den rette vurdering af de forsøg, der fra forskjellige sider er gjort og gøres paa at benytte netop arvelighedslæren i en bestemt tendens's tjeneste.

Som udgangspunkt vil jeg tage overlæge *Fr. Langes* bog: *Slægter,* der udkom i foraaret 1904.

Det er den berømte franske sindssygelæge *Morel*, der er ophavsmand til læren om slægternes degeneration, og Lange udvikler, idet han henviser til ham som banebryderen, hvorledes man «paa utvivlsom maade godtgjorde, at naar en slægt har naaet sit højdepunkt, synker den atter ned igjennem et vist regelmæssigt antal af slægtled, indtil den ender i degenerationens opløsningsproces for sluttelig definitivt at udslettes og dø af mangel paa frodig og spirende kraft. Til

trods for de faktorer, som kunde synes at bryde eller dog forvirre denne lov, saa staar de klare linier i dens ubarmhjertige bud saa ubøieligt fast, at de, skønt de i begyndelsen verden over mødtes med tvivl og protest, snart vandt almindelig og ubestridt tilslutning».

Denne lære søger nu Lange at belyse nærmere ud fra sin personlige erfaring som sindssygelæge. Han skildrer arven ud fra sindssyge forudsætninger, arven efter epileptiske og efter drikfældige forfædre. Men det, som egentlig fanger hans interesse, og som er bogens hovedindhold, er skildringen af det fænomen, som han kalder «de store slægter». Det drejer sig her ifølge *Lange* om saadanne, hvis slægtskabsforhold paa det neuropatiske omraade er af en saa udbredt og mangfoldig art, at det maa stille sig for en som et særskilt fænomen, en sag, der maa have sin egen og ejendommelige belysning. Det er sindssygdommenes aristokrati, slægter, i hvilke der vel findes et ikke ringe antal af udpræget sindssygdom, men tillige og i overvejende grad en stor mængde sindslidelser af lettere former og mildere grader, som dels giver sig til kende ved det abnorme stemningsliv hos individet, dels ved de ubeherskede udslag paa handlingslivets omraade. Men tillige er de betegnet ved et forholdsvis højt liggende maal af kultur og intelligens. Det er gamle slægter, som er naaede til samfundets højeste sociale niveau ved deres lange bestaaen og deres modenhedsstandpunkt, og som omslutter talrige individer med visse ejendommelige arter af begavelse, der netop synes at være knyttede til degenerationsfænomenerne, særlig saadanne, der er ejendommelige for, hvad man betegner som følelseslivets og fantasilivets omraade, og som finder sit udtryk i den skabende, producerende kunst.

Der møder os her altsaa et ganske andet billede end ved de øvrige former for degeneration. Vistnok havner al psykisk arv sluttelig ud i den mørke degeneration, hvor slægten gradvis synker ned, sin undergang imøde. Men ofte er der med denne nedgang forbundet en særegen opblussen af psykiske evner og kræfter, som altsaa specielt tegner sig paa fantasiens og følelseslivets omraade og bevirker, at just de fænomener, hvortil en saadan hed undergrund kræves — den skabende, frembringende kunst — har sit hjem i disse

taagede regioner. Det er denne overbevisning, som har fundet sit kraftigste udtryk i sætningen: Geniet er en Neurose (Moreau)!

Jeg har frit sammendraget og omsat Langes udtalelser, men dog gengivet dem i det væsentlige med hans egne ord, og mener, at det er et korrekt udtryk for hans anskuelser.

Jeg vil nu rent se bort fra Langes særlige forklaring paa denne form af degeneration, hans hypothese om den urinsure diateses forhold dertil. Den er mødt med en enstemmig og energisk protest fra alle kyndiges side og svæver ogsaa efter min mening ganske i luften.

Men ogsaa hvad selve fænomenet, som han skildrer, angaar, frembyder der sig adskilligt til overvejelse, naar man vil se lidt dybere i sagen.

Hvad er en slægt; hvad vil det sige, at en slægt bliver gammel; er det overhovedet rigtigt, som han paastaar, at slægterne uddø, og hvad er da aarsagen; hvorledes er geniets forhold til degenerationen? osv.

Forinden vi indlader os paa disse spørgsmaal, vil det være nødvendigt at klare os, hvad vi forstaa ved *degeneration*.

Ogsaa her møder der os en del usikkerhed, idet de forskjellige forfattere langtfra er enige i deres opfattelse af dette begreb. Man taler ogsaa om en *erhvervet* degeneration, men vi vil her udelukkende holde os til den nedarvede, medfødte, som altsaa skyldes sygelige tilstande hos forældre eller forfædre.

Morel forstaar ved degeneration en sygelig afvigelse fra den oprindelige normale type for arten. Undtagelsesvis, i sjældne tilfælde kan der finde en regeneration sted. Men som regel er degenerationen fremadskridende, og Morel opstiller sit berømte sørgelige skema paa en saadan med fire paa hinanden følgende slægtled, hvor der i det første findes et nervøst temperament, irritable, heftige, ubeherskede karakterer, sædelige defekter og udskejelser, i det andet hysteri, hypokondri, epilepsi, alkoholisme, apoplexi eller andre hjernesygdomme, i det tredie sindssygdom, selvmord og aandelig svækkelse, og i det fjerde endelig døvstumhed, aandssvaghed, idioti eller kretinisme. Saadanne individer som de sidstnævnte er gerne ufrugtbare, og med dem gaar da slægten til grunde.

Som aarsager til en saadan fremadskridende degeneration

anfører Morel i første linie forgiftning med alkohol, opium og andre stoffer som forskjellige mineralier og meldrøje, endvidere utilstrækkelig og ensidig ernæring og ophold i sumpede egne, gruber og lignende.

Dette billede er nu i tidernes løb bleven modificeret i ikke ringe grad. Den som i nyere tid har havt størst indflydelse paa vor opfattelse af disse ting er atter en franskmand, *Magnan*. Han er enig med Morel i at fremhæve den betydning, alkoholmisbrug har som aarsag til degenerationen. Degenererede er de, som kommer til verden med en sygelig sindstilstand som følge af sygelige tilstande hos deres ophav. Og den sindstilstand, som er ejendommelig for «de højere degenererede», som Magnan kalder de degenererede, hvis aandsliv er nogenlunde udviklet, er karakteriseret ved disharmonien, forstyrrelsen af ligevægten mellem de enkelte aandelige evner. Blandt de intelligente degenererede, har nogle kun enkelte huller i deres rigt udviklede aandsliv; andre har med deres gennemsnitlig middelmaadige begavelse nogle glimrende talenter; hos atter andre findes ved siden af et intensivt følelsesliv intellektuelle mangler; hyppigere er huller i moralsk henseende i følge med gode aandelige evner; undertiden mangler der varme og kraft i følelsen trods fuldkommen moralsk opførsel. Endelig kan kønsdriften mangle eller være overdreven stærk eller udviklet i abnorm retning osv.

Denne sindstilstand holder sig efter Magnan hos de degenererede uforandret livet igjennem, og paa grundlag af den opstaar under gunstige eller vel rettere ugunstige omstændigheder det, som han kalder sjælelige stigmata, syndromes episodiques, hvorved han forstaar de udpræget sygelige tilfælde, som tvangsforestillinger eller impulsiv sindssygdom med uimodstaaelig tilbøjelighed til tyveri, mord, selvmord, ildspaasættelse osv., det som man tidligere kaldte monomanier, og flere andre tilstande, hvilke alle kan optræde hos de degenererede som forbigaaende episoder af kortere eller længere varighed.

Baade *Magnan* og de fleste andre nyere forfattere ser betydeligt lysere paa sagen end Morel og Lange i hans sidste bog. I tidligere værker udtaler forresten ogsaa Lange selv sig paa en saadan maade, at man ingenlunde faar indtrykket

af, at udsigterne for slægterne er saa haabløse, som man skulde tro efter hans sidste fremstilling. Saaledes tør det siges at være den almindelige opfattelse nutildags, at Morels lov om den fremadskridende udartning kun gælder for visse særligt ugunstige tilfælde. Den bekendte tyske sindssygelæge *Kraepelin* udtaler f. eks., at ved siden af ødelæggende indflydelser gør sig overalt ogsaa modsatte strømninger gældende, som stræber hen mod en udligning af ødelæggelsen og fremmer en sund udvikling. I talrige degenererede familier ser vi det sygelige anlæg udvidskes ved blanding med sundt blod. Og i regelen er det jo kun en nedarvning af sygdomsanlæg der finder sted, en ringere modstandsevne i sjælelivet, som først da fører til virkelig sindssygdom, naar ugunstige paavirkninger finder sted. Prof. *Leegaard* i Kristiania har offentliggjort en undersøgelse af femten slægter, i hvilke der hyppig forekom sindssygdom. Den oprindelige spire til sygdommen har han ikke kunnet paavise, den ligger længere tilbage i tiden, end oplysninger har kunnet skaffes. Han har fulgt slægterne gjennem flere, indtil seks led; men til nogen fremadskridende degeneration efter Morels skema findes ingen antydning. Et overvejende antal af individerne lever i de bedste familieforhold, har mange børn, og er i aandelig henseende lige saa vel udrustede som deres forfædre.

Foruden de nævnte psykiske tilstande har man opstillet en hel række af *typiske, legemlige degenerationstegn,* som navnlig den italienske skole med *Lombroso* i spidsen har lagt stor vægt paa. Det er saadant som kæmpe- eller dværgvækst, abnorm størrelse og form af kraniet, assymetri af dette eller ansigtet, sammenvoksede øjenbryn, udstaaende eller misdannede øren, overtallige fingre eller tæer, abnorm behaaring, misdannelse af kønsorganerne osv. De fleste er dog enige om, at man ikke kan tillægge disse tegn nogen større betydning; de kan findes hos sunde og mangler ofte hos udtalt degenererede individer.

En særlig anvendelse har degenerationslæren faaet i paastanden om, at *forbrydelse* og *genialitet* er udslag af degeneration.

Forholdet til forbrydelse kan jeg ikke her gaa ind paa. Selv om *Lombroso's* lære om «den fødte forbryder» nu er op-

givet af de fleste, i hvert fald udenfor Italien, er det jo dog ikke meningen dermed at benægte, at arveligheden har nogen betydning for udviklingen af forbrydernaturer. Kun fremhæves det, at et individ vel kan fødes med moralsk defekt, men om et saadant skal blive forbryder, afhænger af de omgivelser og paavirkninger, hvorunder han lever. Og der bestaar absolut ingen nødvendighed for, at det skal blive tilfældet. At det er ganske uberettiget, naar Lombroso har villet identificere forbrydelse og genialitet med epilepsi, er vist alle paa det rene med. Og naar det stadig angives, at Cæsar og Napoleon var epileptikere, er denne paastand dog sikkert ret svagt begrundet.

En af aarsagerne til, at man har kæmpet saa ivrigt for at sætte særlig *genialiteten* i forbindelse med degeneration, er utvivlsomt, at man har havt vanskeligt ved paa anden maade at forklare sig dens fremkomst. Udviklingen sker sjelden i spring, siger *Lange;* natura non facit saltum! Det er jo ogsaa gaaet os alle saadan i blodet, at vi er tilbøjelige til, naar vi møder noget aparte hos et menneske, straks at spørge, hvor han har det fra, og ransage hans stamtræ for at finde spirerne dertil.

Dog lader det sig ikke gøre ad denne vej at paavise oprindelsen til det geniale, som jo netop i sig indbefatter noget virkelig nyt og hidtil ukendt. Og maaske de nyere kendsgerninger fra arvelighedslærens almindelige omraade vil kunne gøre det lettere for os at forstaa eller dog anerkende, at noget helt nyt kan bryde frem. Jeg tænker paa de fænomener, som ligge til grund for *mutationsteorien*, læren om den stødvise eller springende udvikling, som særlig den hollandske botaniker *Hugo de Vries* har formet den. Selv om denne lære ikke ligefrem vil kunne finde anvendelse paa genialitetens forhold, vil den dog maaske kunne bidrage til at forsone os med, at den en skønne dag staar der, uden at vi er istand til at se hvorledes. I hvert fald lader sætningen, at naturen ingen spring gør, sig aabenbart ikke længere opretholde.

Men naturligvis er den væsentligste grund til at sammenknytte genialitet og degeneration, at der ubestrideligt ofte hos genierne forekommer patologiske træk af den art, som er ejendommelig for degenerationen. Dog er det endnu meget

tvivlsomt, hvorledes det hænger sammen hermed. I nogle tilfælde har man sikkert villet finde noget sygeligt, hvor der intet var. Lange nævner i et tidligere værk som degenererede genier H. C. Andersen, Michel-Angelo og Byron. For Michel-Angelos vedkommende har navnlig Lombroso været utrættelig i at ville paavise psykiske abnormiteter, hallucinationer og forfølgelsesforestillinger. *Loewenfeld*, en anset tysk nervelæge, viser, at dette er ganske uberettiget. Alt hvad Lombroso her støtter sig paa, lader sig meget vel forklare og forsvare, uden at det er i mindste maade nødvendigt at antage noget patologisk. Ogsaa *Loewenfeld* mener dog at finde enkelte patologiske træk hos ham, og nævner som et saadant, at han i sin højere alder hjemsøgtes af religiøse anfægtelser. «Endskønt han hele sit liv gjorde sit yderste i selvfornægtende omsorg for andre og havde sat sin fulde, rige skaberkraft ind paa kirkens forherligelse, troede han dog, at han intet havde gjort for sin sjæls frelse og ikke havde nogen ret til himlen, naar det ikke var paa grund af hans glødende længsel efter at løsrive sig fra alt jordisk». Michel-Angelo, der levede samtidig med Luther, har aahenbart havt noget af dennes ægte og sunde evangeliske følelse. Skade, at Loewenfeld ikke selv kender noget deraf. Han vilde da have forstaaet, at deri er der intet sygeligt.

Men ogsaa hvor det maa indrømmes, at genialiteten er parret med en tilbøjelighed til psykiske og nervøse anomalier eller med udprægede nervøse tilstande, vil disse i adskillige tilfælde kunne forklares, uden at man behøver at tage sin tilflugt til degenerationslæren. Man kunde tænke sig, siger Loewenfeld, at disharmonien, som hos geniet betinges af den overordentlige udvikling af enkelte aandelige gaver, fører til forstyrrelser paa andre omraader af det psykiske liv, altsaa var aarsag til disse. Men nægtes kan det heller ikke, at en ikke ringe del af de patologiske fænomener hos genierne skyldes deres virksomhed og uregelmæssige livsførelse, for ikke at sige rent ud alkohol og kønslige udsvævelser.

Jeg kan ikke forstaa rettere, end at det er Langes mening, at al genialitet er knyttet til degeneration i slægten. Der er ingen tvivl om, at dette er urigtigt. Betydelige genier forekommer i fuldkommen sunde og normale slægter,

og ikke faa af de største genier har ikke frembudt noget tegn paa sygelige abnormiteter. Jeg skal som et saadant nævne *Leonardo da Vinci*, som i det hele synes at have været et af de største genier der har levet. Han var lige betydelig som maler, billedhugger, arkitekt, mekaniker og ingeniør og var desuden en dygtig musiker, sanger og improvisator. Han var uægte søn af en adelsmand i Florens og en bondepige. Loewenfeld nævner endvidere *Tizian*, *Rubens* og *Meissonier*.

Men det maa indrømmes, at sagen er os altfor uklar endnu, til at der kan fældes nogen endelig dom om genialitetens forhold. Langes opfattelse maa siges at være ganske hypotetisk. Afgjort urigtigt er det ogsaa, naar han f. eks. udtaler, at det kræver lang tids forberedelse og modning, inden slægten kan naa til de sociale højder. Hvor mangfoldige er ikke de slægter, som har deres udspring fra en enkelt mand, der paa grund af betydelig begavelse og energi er naaet i et spring fra samfundets laveste lag til de højeste. Hvor mange husmandssønner er ikke blevne professorer ved universitetet. Hvor mange statsmænd og generaler har ikke deres oprindelse fra ganske jævne kaar.

Jeg vender nu tilbage til vort hovedspørgsmaal om slægtens degeneration. Ifølge Lange er de faktorer, som derved har den væsentlige betydning, altsaa sindssygdom, alkoholisme og slægtens alderdom. Det synes at være hans mening, at det er en ubrydelig naturlov, at slægten efterhaanden under paavirkning af disse ødelæggende magter ligger under og gaar tilgrunde. Det vil af det foregaaende sees, at dette ikke stemmer med, hvad der ellers er den almindelige opfattelse. Man kan ikke gøre en saa udstrakt anvendelse af Morels lov. For *sindssygdommenes* vedkommende angives forholdet overmaade varierende, lige fra 4 til 90 pct.; man træffer vel sandheden nærmest, naar man siger 50 pct. og medregner som disponerende momenter hos ophavet eller de nærmeste paarørende ikke blot egentlig sindssygdom, men ogsaa alkoholisme, neuroser, abnorme karakterer, forbryderske tilbøjeligheder og lign. Men *Kraepelin* gør med fuld ret opmærksom paa, at et sammentræf af psykopatiske træk hos medlemmer af samme familie endnu ikke beviser nogen nødvendig nedarvet sammenhæng mellem disse lidelser. Og des-

uden mangler vi fuldstændig til sammenligning den statistiske paavisning af hyppigheden af et saadant arveligt anlæg hos den store mængde af ikke sindssyge personer. Og en saadan turde være særdeles vanskelig at tilvejebringe.

Hvad *alkoholismen* angaar, foreligger der talrige undersøgelser over dens betydning som aarsag til arvelig degeneration. Der lægges fra alle sider den største vægt herpaa. Men ogsaa her mangler de nødvendige kontrolundersøgelser. Og det forholder sig ingenlunde saaledes, at drikfældiges børn nødvendigt selv maa blive drikfældige. Særdeles hyppigt er alkoholisternes børn ædruelige og ordentlige folk, maaske netop advarede ved deres forældres afskrækkende eksempel. Den norske sindssygelæge *R. Vogt* hævder med rette, at arv vistnok i et stort antal tilfælde fremmer udviklingen af alkoholisme; men arven bliver dog virkningsløs, hvis ikke de ydre fristelser træder til i form af drikkevaner og drikkeskikke hos omgivelserne. Vogt gør desuden opmærksom paa, at dersom arv virkelig hyppigt var at anse som den afgørende omstændighed, saaledes at de af visse kimceller fremvoksende individer formelig var forudbestemte til at maatte hengive sig til drik, saa skulde man dog vente, at denne skæbne ogsaa maatte ramme kvinderne i de udsatte slægter. Men man hører saa at sige aldrig om drikfældige søstre og kun rent undtagelsesvis om tilfælde af alkoholisme hos de øvrige kvindelige paarørende. Dette ræsonnement har i virkeligheden saa meget større vægt, som det synes at være en almindelig erfaring, at familiedispositionen gør sig stærkere gældende hos kvindekønnet end hos mandkønnet.

Naar det desværre ikke allevegne slaar til, at der høres saa sjældent om alkoholisme hos kvinder, er det let at paavise, at dette beror paa andre omstændigheder end arvelig indflydelse.

Men foruden sindssygdom, alkoholisme og epilepsi paastaar altsaa *Lange*, at der findes en aarsag til degeneration af helt anden natur. Degenerationen fremkommer her ikke som resultat af en sygdomsproces eller anden fremmed faktor; den er blot den regelmæssige udfoldning af en grundlov i naturen, der betyder, at naar slægten har naaet sin fulde

udvikling og modenhed, saa svækkes den og synker sammen for at svinde hen og dø.

Det skulde da være alderen, som gjorde sin ret gældende og meldte sig med sit uundgaaelige krav.

Men hvad vil det da sige, at en slægt bliver gammel? Er ikke alle slægter lige gamle? Vi nedstammer jo alle fra Adam, og der kan da vel ikke være stor forskel paa vor slægts alder. Lange giver selv svaret herpaa i sin interessante levnedstegning af *Frederik Paludan-Müller*. Han siger i indledningen til denne bog, at en slægt bliver gammel, naar den længe har været sig selv bevidst. Og navnlig fremhæver han det som et mistænkeligt varsel, naar — som tilfældet var med Paludan-Müllers forældre — begge ægtefolk møde med et dobbelt navn; moderen hed Rosenstand-Goiske, og begge har saaledes ved siden af deres fædres ogsaa deres mødrene slægts navn, og dette er et sikkert tegn paa, at der allerede har udviklet sig en vis familiefølelse, en trang til at hævde, at de i begge linier stammer ned fra forfædre, som det vel var værd at mindes, og med hvis navne og skikkelser de ønskede at hævde forbindelsen.

Det synes da allerede heraf klart at fremgaa, at det ikke er alderen i og for sig, der vier slægten til undergang. Det er snarere paa en eller anden maade det fremskredne kulturstandpunkt, hvortil slægten er naaet, som betinger faren. Sætter man i blinde sin finger et eller andet sted paa de to slægters stamtavle, udvikler Lange i «Frederik Paludan-Müller», vil det næsten aldrig kunne undgaas, at man jo træffer paa en «lærd» eller «studeret» mands navn, eller paa en kvinde, som i ægteskab har forbundet sig med en saadan.

Spørgsmaalet bliver da, hvorledes det forholder sig hermed. Skulde det være tilfældet, at den høje kultur hvorimod slægterne stræbe som deres maal, at den i sig selv med en naturlovs nødvendighed medfører deres undergang?

Det bidrager ikke til egentlig at bringe klarhed i sagen, at overlæge Lange selv andetsteds har udtalt sig bestemt imod denne opfattelse og endog søger at tilvejebringe et lille statistisk bevis for, at civilisationens indflydelse snarest maa antages at virke styrkende og udviklende paa hjernen. Han kan derfor ikke samstemme med dem, som har ment, at

civilisationen var en støtte for degenerationen, men maa meget mere slutte sig til de forskere, der hævde den sande dannelses magt som det bedste værn mod den arvelige sindssygdoms gradvise tiltagen gennem slægterne. (De vigtigste sindssygdomsgrupper i kort omrids, København 1894).

Fuldt at udrede disse ting, er med vore nuværende kundskaber ugørligt. Der foreligger ikke fornødent, brugbart materiale dertil. Det vil dog være muligt at kaste noget lys over de vigtigste spørgsmaal, som høre herhen. Og jeg skal forsøge at yde et bidrag hertil, idet jeg væsentlig støtter mig til et par indlæg fra de seneste aar, som synes mig i højeste grad at fortjene at fremdrages i denne sammenhæng. Jeg sigter til professor *Fahlbecks* store værk: *Sveriges adel*, som udkom i Lund i to bind i aarene 1898—1902, og historikeren *Ottokar Lorenz' Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie,* Berlin 1898.

Fahlbeck har gjort samtlige Sveriges uddøde og levende adelsslægter til genstand for en omfattende genealogisk og statistisk undersøgelse. De uddøde slægters antal er omtrent 2 000, de levendes ca. 700. Og det hovedresultat, hvortil Fahlbeck kommer, er, at frugtbarheden er i stadig aftagende ogsaa indenfor de levende slægter, saaledes at ogsaa disse kan forudsees at ville uddø inden kortere eller længere tid. I undersøgelsens løb giver Fahlbeck nu værdifulde bidrag til besvarelsen af de spørgsmaal, som her beskæftiger os.

Hvad der skal forstaaes ved *en slægt,* noget som Lange slet ikke har klaret, besvarer han derhen, at slægten er den kreds af blodsforbundne og deres hustruer, som bærer samme tilnavn; der er altsaa kun tale om den mandlige slægtsform, som i virkeligheden er den eneste vi kender. Saaledes ogsaa *Lorenz.* Men vil man udrede arvelighedens mysterier, er det nødvendigt at følge baade afkommet paa mands- og paa kvindesiden. Og desuden maa man undersøge den opadstigende blodsforbindelse: anerne, hvilket er noget helt andet end slægten; de danne ikke som denne en sammenhængende blodsslægtskabsgruppe. Nogen omfattende videnskabelig undersøgelse, som kan svare til denne fordring, er imidlertid hidtil ikke foretaget, hvorfor vi ogsaa endnu er uvidende om arvelighedens love, om i hvilket omfang f. eks. sygelige og for-

bryderske anlæg gaa i arv. *Lorenz* betegner endog alle opstillinger vedrørende arvelighedsforhold, som ikke er fremgaaet af det faste skema for anetavlen som ganske værdiløse. Han viser ved talrige eksempler, hvorledes saadanne undersøgelser bør foretages, og paapeger, at saalænge det ikke er muligt at faa tavler med i det mindste otte aner af de syge individer, vil de statistiske oplysninger om arveligheden altid være genstand for berettiget tvivl. Særligt for nerve- og sindssygdommenes vedkommende vil det herefter blive nødvendigt at underkaste vore hidtidige anskuelser og formentlige erfaringer en grundig revision.

Slægtens begyndelse og altsaa dens alder daterer sig fra den dag, da nogen antager familienavn. Dette falder gerne sammen med vedkommendes opstigen i social henseende fra de navnløses store masse til de højere klasser.

Heri er Fahlbeck da enig med Lange. Dersom dette skulde vise sig at holde stik, synes det at være i høj grad misligt, naar i vore dage bestræbelserne gaar ud paa i saa stort omfang som muligt at skaffe slægterne et særligt familienavn. De ledes altsaa derved ind paa den bane, som fører dem undergangen imøde. Thi naar kendskabet til slægten bevares nogle led igjennem, begynder den allerede at blive gammel.

Som de ældste kendte slægter nævner Fahlbeck Kong-fu-tse's fra omtr. 500 f. Kr. og derefter Mikado'ens. Men i Sverige naar man ikke saa højt op. Der kan kun to nulevende mands-slægter af genealogerne føres tilbage til 1200-tallet, nemlig Bielke og Natt och Dag; i reglen er 15. aarhundrede den yderste grænse.

Det viser sig nu ved Fahlbecks undersøgelser, at de fleste slægter dø i tredie led fra deres fremtræden som historiske slægter, idet flertallet af dem tydeligt nok ikke formaar at udholde forvandlingen fra lavere kultur, men derved falder som offer for degenerationen. De, hvem det lykkes at komme over dette tidspunkt, og som naar at tilpasse sig til den højere kulturs livsvaner, viser siden større modstandskraft mod de ødelæggende magter og opnaar ogsaa derved større livsudsigter. Men dog ikke anderledes at forstaa, end at ogsaa disse efterhaanden gaar den samme skæbne imøde, idet de bukker under

for en fysisk og psykisk svækkelse, som gaar i arv med tiltagende styrke, og som efter flere eller færre slægtled betager individerne den livsenergi, som er nødvendig for slægtens bestaaen.

Meget interessant er i denne forbindelse, hvad *Lorenz* oplyser om en fra det 15. aarhundrede kendt bondeslægt i Thüringen. Gentagne gange er medlemmer af denne slægt steget op i de højere klassers række og er efter nogle faa slægtled uddøde, mens de grene, som holdt sig til mere underordnede livsstillinger og beskæftigelser forplantede slægten videre. Hermed stemmer det ogsaa, hvad *Fahlbeck* paaviser, at de medlemmer af den svenske adel, som er sunket ned til en lavere social stilling, gennemgaaende har en betydeligt større rigdom paa børn end de andre.

Spørger vi nu om den nærmeste aarsag til slægternes uddøen, viser denne sig at være først og fremmest, at deres medlemmer leve i cølibat (40—50 pct., mens folket i sin helhed kun har 30 pct. ugifte), dernæst at ægteskaberne er barnløse (ca. 20 pct.), eller at der kun fødes faa, fra 1 til 3 børn (48 pct), endelig at der kun fødes døtre (17 pct.) eller at sønnerne dør unge, før de har kunnet forplante slægten (17 pct.).

Af disse viser dødeligheden i unge aar, ufrugtbarhed og pigefødsler efter Fahlbecks mening tilbage til indre aarsager, overvejende af fysiologisk natur. Det drejer sig her ikke saa meget om et særligt anlæg for sindssygdom og andre svære nervesygdomme, men snarere om en aftagen af forplantningsevnen og livskraften i det hele.

Man har ment, at denne svækkelse kunde bero paa indgifte, ægteskab mellem blodsbeslægtede. Men Fahlbeck viser, ligesom andre forskere, at dette ikke kan være tilfældet, da saadanne ikke er nær saa almindelige i adelen som i visse bondeslægter f. eks. i Dalarne, hvor der ikke har vist sig nogensomhelst skadelige følger deraf. Kun for saa vidt der bliver tale om giftermaal mellem personer, som hver for sig i forvejen besidder en saadan svaghed i forplantningsevnen, som foran omtalt, kan denne faktor komme til at spille en rolle. Og dette kan maaske nok gøre sig gældende i større udstrækning i de højere samfundslag, hvor der er en større eller mindre tilbøjelighed til at gifte sig indenfor sin klasse.

Derfor overlever illegitime linier, udsprungne fra døtre af folket, ofte de ægte.

Men hvad er saa da grunden til denne svaghed hos de højere klassers individer?

Fahlbeck synes ikke utilbøjelig til at antage, at der kunde være noget i det, naar man her har peget paa *nervelivets og hjernens overanstrængelse* hos disse (saaledes *Jacoby* og *Maudsley* f. eks.). Men jeg ved dog ikke, om det egentlig er intensivt og vedholdende hjernearbejde, man nærmest mistænker vore adelsmænd for. Snarere kunde dette tænkes at gælde for de slægter, *Lange* taler om, men ogsaa indenfor disse dog vel neppe for kvindernes vedkommende. Maaske det vil kunne det i fremtiden, da saa mange kvinder nu til dags giver sig af med intellektuelt arbejde paa samme maade som mændene. Men jeg vil tilstaa, at jeg ikke er meget tilbøjelig til at tro paa, at hjernearbejdet har en saa væsentlig indflydelse paa forplantningsevnen, undtagen forsaavidt det, og maaske især hos kvinderne, kan føre til en almindelig fysisk svækkelse.

Forsaavidt der her virkelig kan tales om en degeneration, maa man i alt fald ikke uden videre overse, at der kan foreligge ogsaa andre aarsager til denne af lignende natur, som dem, der fremkalder tilbøjeligheden til cølibat. Dette hidrører aldeles overvejende fra ydre forhold af social og økonomisk natur, hvilket klart fremgaar deraf, at cølibat er langt hyppigere i stæderne, blandt borgerne og indenfor embedsstanden og altsaa de grene af adelsslægterne, som tilhører disse samfundslag, end i de jordbesiddende slægter, som lever deres liv i stille tilbagetrukkethed paa landet. Blandt disse forhold maa foruden saadanne som ulykkelig kærlighed, udsvævelser og kønssygdomme paadragne derved, særligt fremhæves økonomiske vanskeligheder, mangelen paa evne til standsmæssigt at forsørge en familie. Langt hellere end at opgive sin plads i den sociale rangskala og nødes til at opfostre sine børn under denne, forbliver manden af stand ugift. En lignende virkning som cølibat har det, om manden først gifter sig i en meget fremrykket alder. Men ogsaa for de rettidigt gifte spiller forhold af denne natur en skæbnesvanger rolle. I de af kulturen paavirkede højere klasser lever menneskene mere

for sig selv end for slægten. Hensynet til egen bekvemmelighed, frygten for formuernes deling og lignende gør dem utilbøjelige til at paatage sig de ofre, som opfostringen af en talrig børneskare paalægger dem, og de søger derfor det mest mulige at unddrage sig disse. At aarsager af samme natur kan fremkalde lignende resultater indenfor andre samfundsklasser, lærer Frankrigs eksempel.

Vi er hidtil gaaede ud fra, at Fahlbeck har ret i sin paavisning af, at frugtbarheden aftager indenfor adelsslægterne. Men jeg vil dog ikke undlade at gøre opmærksom paa, at professor *H. Westergaard* i anmeldelser af hans værk hævder, at dette ikke kan ansees for godtgjort. Den aftagen, som Fahlbeck paastaar der har fundet sted i fødselsprocenten, viser sig ved sammenligning med «middelfejlen» ganske at ligge indenfor mulighederne af sandsynlighedsberegningen. Og nogen degeneration lader sig paa dette grundlag ikke eftervise.

Men om en saadan finder sted, skyldes den altsaa i hvert fald *ikke* slægtens alder i og for sig. Fahlbeck hævder med bestemthed, at der absolut ingen nødvendighed foreligger for, at slægterne maa dø, saaledes som tilfældet er for individernes vedkommende. Han kender aabenbart ingen saadan naturlov, som Lange taler om.

Men dernæst maa det erindres, at her hele tiden kun er tale om *mands*slægter; og derom synes der dog ikke at kunne være tvivl, at man ingensomhelst ret har til at tale om en uddøen af slægterne i fysiologisk forstand, alene fordi mandslinierne uddø. Dette fremhæves stærkt af *Lorenz*. Han gør opmærksom paa, at mangelen paa mandligt afkom er en næsten regelmæssigt forekommende tilsyneladelse efter en række af 7—8 generationer. Jeg ved ikke, om han her kun tænker paa historisk kendte slægter, eller paa forholdene i almindelighed. Men det kunde jo tænkes, at noget lignende fandt sted i alle slægter, ogsaa i de lavere samfundslag. Det kan jo bero paa rent tilfældige omstændigheder, om der findes mandligt afkom i en slægt. Vi ved intetsomhelst om, hvad grunden er til, at der fødes drenge eller piger. Og der foreligger ingen fyldestgørende grunde til at antage, at det skulde bero paa en degeneration, at der alene fødes piger.

Lorenz betegner forestillingen om slægternes uddøen som i højeste grad tvivlsom. Sandsynligvis gives der overhovedet ikke mange stamfædre, efter hvilke der ikke nutildags findes et talrigt afkom. Han nævner det som en kendt sag, at Capetingernes efterkommere endnu leve; ligesaa Karolingernes og Pipinnidernes. Der bestaar utallige illegitime grene af familier, som man har betegnet som uddøde paa grund af neuropatisk degeneration. Det synes da at være klart, at man ikke har nogen ret til at tale om en saadan, fordi der i et enkelt slægtled ikke findes legitime mandlige arvinger. Det dreier sig her om et socialt fænomen, men ikke om et fysiologisk eller biologisk.

Den omstændighed, at der i et slægtled kun fødes *piger*, intet mandligt afkom, kan da sikkert ikke med nogen ret betegnes som et udslag af degeneration. Og hvor slægten uddør af anden grund, kan hverken alderen eller det mere udviklede aandsliv, som følger med den højere kultur, antages at være skyld deri. Om dette finder sted paa grund af en tiltagende fysisk og moralsk svækkelse, vil det ligge nærmere at søge forklaring hertil i *skyggesiderne ved den højere kultur*, som jo er iøjnefaldende nok, og ogsaa fremhæves af de fleste forfattere paa dette omraade. Jeg tænker paa forfængeligheden, egenkærligheden, umaadeholdenheden, som saa ofte ledsager kulturen, paa de forfinede, blødagtiggørende livsvaner, som er dens følgesvende, paa tilsidesættelsen af sundhedsplejens vigtigste og simpleste regler og paa den mangel paa modstandskraft overfor livets besværligheder, som udspringer deraf, paa lysten til at nyde livet og uvillien til at bære dets byrder og bringe de ofre, det kræver. Hvor mange børn har det, for blot at nævne et eksempel, ikke kostet livet, at deres moder manglede evne og lyst til selv at amme dem. Saadanne indsnørede og højhælede væsener, med løse nyrer og nedsunken ventrikel, som man i forrige og tidligere aarhundreder fandt et stort antal af blandt kvinderne i de højere samfundslag, er ikke meget skikkede til at fyldestgøre de krav, der stilles til dem som mødre. Forhaabentlig vil de forsvinde i det nuværende aarhundrede.

Tidligere ansaaes en talrig børneflok for en lykke og velsignelse for et hjem. Nu møder man forfærdede og be-

klagende udbrud saa at sige over alt, hvor nogen hører at en familie har 8 eller 15 børn. Den ulykkelige kone! Hvor skal de faa midler til at opdrage dem ordentligt! osv.

Vi nærmer os her til omraader, som er noget vanskelige at tale om, men som det dog vist bliver nødvendigt en gang at drage frem i lyset. Kvinderne maa gøre sig det klart, at naar de gifter sig, bliver en af deres væsentligste opgaver i ægteskabet at føde børn. Paa den anden side skylder manden billigvis sin hustru rimeligt hensyn og bør agte paa, at der i denne retning ikke stilles for store krav til hendes kræfter. Men en 4—5 børn i hver familie nævner Fahlbeck som det mindste der kræves, for at slægten og folket skal kunne vedblive at bestaa.

Lange gør i «Slægter» «en indskudt bemærkning»: «I anden Mosebog siger Jehova de besynderlige ord: Jeg Herren din Gud er en nidkær Gud, som hjemsøger fædres misgerning paa børn, paa dem i tredie og fjerde led, paa dem som hade mig, og den, som gør miskundhed i tusinde led mod dem, som elske mig og holde mine bud. Dette er ord til andet den moderne degenerationslæres opfattelse».

Lange ser heri et mærkeligt vidnesbyrd om, hvor langt tilbage i tiden disse forhold har været kendt. Men han drager ikke den slutning, som ellers synes at ligge nær nok, naar man i det hele er opmærksom derpaa, at den dybeste grund til de onder, som beskæftige os, maaske kunde være at søge i noget, som peger i retning heraf.

Fahlbeck berører dette forhold, idet han udtaler, at fortidens mennesker søgte forklaringen paa berømte slægters undergang i guddommens vrede, som i tredie og fjerde led krævede straf for fædrenes misgerninger. Men disse naive anskuelser tilfredsstille ikke nutidens mennesker. Aa nej, det gør de maaske ikke. Men nutidens mennesker kende helt vel loven om aarsag og virkning og vide, at man ikke ustraffet kan tillade sig hvadsomhelst, uden at man ogsaa maa være belavet paa at se de naturlige konsekvenser deraf. Ulydigheden mod Guds bud, synden i dens finere og grovere skikkelser vil, hvor den faar lov at brede sig, med ubøjelig strænghed gøre sin indflydelse gældende. Og det skal blive vanskeligt at nægte, at sporene heraf paa mange maader kendes,

naar vi trænger ind i degenerationens mørke og gaadefulde dybder. Vil vi finde vejen ud deraf, er det nødvendigt ogsaa at erkende dette og tage fornødent hensyn dertil. Og at professor *Fahlbeck* selv ingenlunde er fremmed for denne tanke, fremgaar deraf, at han i slutningen af sit værk udtaler, at det, der skal til, for at undgaa den fremadskridende tilintetgørelse af slægterne, er at søge at oplyse menneskene om de heromhandlede forhold og øge ansvarsfølelsen hos dem. «Hertil forslaar ikke en nymodens etiks blege ideal, altruismen. En moralsk magt af højere orden kræves for at formaa menneskene til at ofre deres bekvemmelighed for samfundet og fremtiden paa «det tysta och föga tilltalande sätt, som här är fråga om». Denne magt er *religionen*, pligtfølelsen mod alle tings ophav. Men hvem og hvad genopvækker den i vore hjerter?»

Lad mig have lov til kort at sammenfatte, hvad der i det foregaaende er udviklet.

Ved degeneration forstaar vi en afvigelse fra den normale type, som kan nedarves paa afkommet i samme eller lignende form.

Der gives en degeneration, som staar i forbindelse med og delvis beror paa sindssygdom eller andre lidelser i nervesystemet. Hvad der fra først af er aarsag til disse sygelige tilstande i slægten ved vi ofte ikke. I mange tilfælde skyldes det misbrug af alkohol. Denne degeneration kan under særligt ugunstige omstændigheder, naar de skadelige paavirkninger vedvare eller øges, tiltage i løbet af nogle slægtled og føre til slægtens fuldstændige undergang. Men med nogen absolut nødvendighed foregaar en saadan degeneration ikke, og ved indførelsen af friskt blod i slægten kan den i mange tilfælde modvirkes og efterhaanden en regeneration finde sted.

En af de former, hvorunder degenerationen kan ytre sig, er tilbøielighed til misbrug af alkohol eller til forbrydelse. Der kræves dog i regelen en paavirkning fra omgivelserne, for at spiren hertil skal komme til udfoldelse.

Genialitet og større eller mindre talenter findes ofte i degenererede slægter, men kan lige saa vel forekomme i fuldkommen sunde slægter. Hvor genialitet og tegn paa degene-

ration findes sammen, kan det bero paa den ensidige udvikling af enkelte evner og den deraf afhængige disharmoni. Det kan ogsaa skyldes uhensigtsmæssig og uregelmæssig livsførelse.

Indenfor de højere samfundsklasser finder muligvis en udartning og tilintetgjørelse sted af de enkelte slægter. Dette beror dog ikke paa en fysiologisk proces, som med naturnødvendighed fører slægten til alderdom og død. Det er heller ikke bevist, at den skyldes kulturen eller dannelsen i og for sig. Denne virker i mange tilfælde snarest bevarende paa slægten. Fuldt udrede aarsagerne dertil, formaar vi ikke. I adskillige tilfælde har vi sikkert at gøre med en fysisk og moralsk svækkelse, som udspringer af de med kulturen forbundne uheldige samfundsforhold og livsvaner. Der aabnes os derfor ogsaa en mulighed for at undgaa degeneration ved foranstaltninger, som modvirke eller ophæve disse. Der bliver her tale om gennemførelsen af hygieniske krav, hvorved vi ledes tilbage til sundere, jævnere og mere naturlige kaar, hvor aandsevnerne ikke udvikles altfor ensidigt paa legemets bekostning, eller dettes krav paa anden maade tilsidesættes og forsømmes. Ogsaa mange forholdsregler af social natur vil her have betydning, som kampen mod alkoholismen, omsorgen for ulykkeligt stillede børn osv. Endelig stilles der herved krav til os af moralsk og religiøs art, hvorved det ansvar stilles os for øje, som vi har overfor os selv, for de ufødte slægter og for Gud. Naar man netop fra arvelighedslæren har villet hente argumenter for den paastand, at begreber som ansvar og frihed intet reelt grundlag har i virkeligheden, maa vi tilbagevise en saadan paastand som fuldstændig grundløs. Der findes ingen hjemmel for den i arvelighedens kendsgerninger, som der forøvrigt lægges al den vægt paa, der med rette kan tilkomme dem, i selve Guds ord.

DE ÆLDSTE KRISTNE.

Foredrag i Vor Frue kirke i Trondhjem 22de oktober 1904
af professor *Lyder Brun.*

Et billede af den ældste kristendom skulde jeg forsøge at tegne for Dem, — ikke billedet af en enkelt stor personligheds kristendom som Paulus's eller Johannes's, men et billede af kristendommen som samfundsbevægelse, af kristendommen i de brede lag, af kristendommen blandt de ældste menigheders gjennemsnitlige medlemmer, hvis navne historien har glemt, men som dog i stilhed har været med at bære kristendommen frem til den verdensstilling, som den allerede i oldtiden vandt, rigtignok først gjennem en aarhundredelang udvikling.

Det er klart, at en opgave som denne kun kan løses meget mangelfuldt i en enkelt time. Kun visse karaktertræk kan der her blive tale om at paapege, kun grundlinjerne i en skisse vil det her være muligt at antyde. Og selv disse grundtræk er i virkeligheden ikke saa lette at gribe; thi den ældste menighedskristendom er os kun mangelfuldt kjendt, de kilder, som vi har, er faa og for det meste ogsaa vanskelige at udnytte.

En af disse kilder, og ikke den ringeste, staar dog uden videre aaben for os. Det er *de ældste kristennavne* — først og fremst de navne, hvormed de ældste kristne betegnede sig selv, og hvori de udtrykte sin eiendommelige selvbevidsthed, sin selvbevidsthed som kristne, men dernæst ogsaa de navne, hvormed udenforstaaende nævnte dem og adskilte dem fra andre, karakteriserede dem som en særegen kreds, et eget religionssamfund.

Til denne kilde vil jeg i dette foredrag føre Dem. De vigtigste af de ældste kristennavne, de fæstnede betegnelser for menighedernes medlemmer, vil jeg lade drage forbi Deres

blik. Og om jeg end kun lidet kan sige om hvert enkelt af dem, er det dog mit haab, at de tilsammen skal kunne levendegjøre for Dem noget af den ældste kristendoms væsen og aand.

Og at berøres af den ældste kristendoms væsen og aand har ikke blot historisk interesse for os. Det bør ogsaa have sit praktiske værd for vort liv som kristne. Thi kristenlivet er til alle tider i sin grund ét. De samme kræfter, som engang bar kristendommen frem og gjorde den til en samfundsmagt, en verdensmagt, de samme kræfter betinger ogsaa dens stilling i nutiden og dens indflydelse i fremtiden. Og for os, som vel alle føler os uendelig smaa overfor den ældste kirketids store kristelige personligheder, overfor en Paulus, en Johannes, for os tør det netop høve vel at se os om i de ældste *menigheder* for at hente opmuntring og tilskyndelse fra det kristenliv, som der levedes.

I.

Det ældste af de navne, som de kristne anvendte om sig selv, er *discipel*-navnet.

Dette navn møder os visstnok aldrig hos Paulus eller overhoved i de nytestamentlige breve. Men det er meget hyppigt i Apostelhistorien, hvor «disciplene» eller «Herrens disciple» er en af de almindeligste kristenbetegnelser. Og denne betegnelse er den ældste; thi den gaar tilbage til Jesu egen tid og har sin rod i det forhold, hvori allerede Jesu første tilhængere traadte til ham.

Trods sin følbare modsætning til de jødiske skriftlærde optraadte jo ogsaa Jesus som en lærer, der samlede disciple om sig og forkyndte en «ny lære» i synagogen paa sabbaten. De, som sluttede sig til ham, tiltalte ham som «rabbi», som «lærer» eller «mester»; og selv kaldes de i evangelierne jevnlig for Jesu «disciple» — saaledes ikke blot de tolv, som Herren udvalgte til sine stadige ledsagere og medarbeidere (apostlerne), men ogsaa den videre kreds af tilhængere, som han vandt under sit vandringsliv gjennem de jødiske byer og landsbyer. Dette navn blev da ogsaa bibeholdt efter Herrens død og opstandelse, og det ikke blot om dem, som var vundet af Jesus selv under hans liv paa jorden, men ogsaa om dem,

som videre lod sig vinde ved hans apostles og disciples vidnesbyrd. De ældste disciple, som Jesus selv havde samlet, vidste sig jo kaldet til igjen at vinde nye disciple, først og fremst blandt Israels folk, men saa ogsaa ude i den store folkeverden — disciple ikke for sig selv, som om de nu skulde overtage Jesu lærerstilling, men disciple for ham, som engang havde sagt: «I skal ikke lade eder kalde rabbi, thi én er eders mester, men I er alle brødre; heller ikke skal I lade eder kalde lærere, thi én er eders lærer, Kristus» (Matth. 23, 8. 10). Og saaledes forstaar vi, at ogsaa de nyvundne troende, særlig paa jødisk grund, blev betegnet som «disciple» — disciple ikke af Peter eller Johannes, men af Jesus selv, den ene lærer, om hvem alle samlede sig, som i tro og lydighed aabnede sig for hans ord.

Bemerkelsesværdigt er det forøvrigt, at denne stadig voksende discipelkreds ligesaavel omfattede kvinder som mænd, og at ogsaa discipelnavnet i Apostelhistorien udtrykkelig anvendes om en kvinde, «discipelinden» Tabitha i Joppe (Ap. gj. 9, 36). De jødiske skriftlærde gav sig af princip ikke af med kvinder; de ansaa dem for uimodtagelige for theologi og fandt det ikke passende at undervise dem. Jesus derimod var efter evangelierne ogsaa ledsaget af kvinder paa sine vandringer (jfr. Luk. 8, 1—3. 23, 55), og han undte ogsaa kvinden discipelpladsen ved sine fødder (jfr. Luk. 10, 38—42). I overensstemmelse hermed kaldte ogsaa apostlerne ligesaavel kvinder som mænd til discipelforhold til Jesus, og discipelmenigheden omfattede fra første færd af et stort antal kvindelige medlemmer.

Hvad discipelnavnet udtrykker, er nærmest den betydning, som Jesu ord og lære, men ogsaa hans personlige eksempel havde for dem, som sluttede sig om ham, og det ligesaavel efter hans opstandelse som før den. Jesu lære havde jo ikke bare været en lære i ord. Hans hele liv havde været en lære, og som grundvæsentligt for discipelforholdet havde han altid fremhævet efterfølgelsen. Naar derfor de ældste kristne nævnte sig som Herrens disciple og lærlinge, udtrykte de dermed sin ubetingede anerkjendelse af hans ords autoritet og af hans livs forbilledlige betydning. Overfor ham følte de sig baade med hensyn til lære og liv altid kun

som lærlinge. Men som lærlinge bøiede de sig ogsaa med ærefrygt for hans ord og eksempel og fandt deri den høieste rettesnor for sin tro og sin færd, en rettesnor som de med iver stræbte efter at bevare og følge. Derfor vidste de ogsaa vel at skatte og at nytte den evangeliske overlevering om Jesus, den som for os er fæstnet i skrift i de fire evangelier. Og hvem kan tvile paa, at den ældste discipelmenigheds dybe kjærlighed til Jesu ord og liv har sin væsentlige andel i den religiøs-sædelige kraft, som den udfoldede baade indad og udad?

Men samtidig med, at discipelnavnet saaledes udtrykker den betydning, som Jesu ord og eksempel havde for de ældste kristne, antyder det ogsaa umiddelbarheden af det forhold, hvori enhver af dem var sig bevidst at staa til Herren, — den enkeltes uafhængighed af menneskelige autoriteter, hans personlige bundethed til Jesus som den høieste og tilsidst eneste autoritet. Naar kristenmenighedens medlemmer alle kaldte sig «disciple», udtalte de dermed ogsaa den principielle jevnbyrdighed, som herskede mellem dem, og som indeholdt opfyldelsen af den gammeltestamentlige forjættelse: «de skal ikke mere lære hver sin næste og hver sin broder og sige: kjend Herren; thi de skal alle kjende mig, baade smaa og store, siger Herren» (Jer. 31, 34). Og ogsaa denne levende bevidsthed om den principielle jevnbyrdighed mellem alle kristne — i kraft af deres fælles umiddelbare forhold til Jesus og ved ham til Gud — er et udmerkende træk for den ældste kristendom.

Med alt dette kan vi dog let forstaa, at discipelnavnet ikke kunde blive de kristnes herskende selvbetegnelse, navnlig ikke paa hedningekristen grund, men at den efterhaanden maatte dø bort og afløses af andre.

Som allerede nævnt, møder discipelnavnet os ikke hos Paulus, hvad der sikkert ikke beror paa nogen tilfældighed. Og i efterapostolisk tid kan vi se, at det gaar over fra at være en betegnelse for alle kristne til at blive en særbetegnelse for de sidste personlige disciple af Herren, som endnu levede, eller en hædersbetegnelse for de kristne martyrer og bekjendere, som fulgte Herren efter paa lidelsens vei. Aabenbart har discipelnavnet været altfor nøie sammenknyttet

med minderne fra Jesu jordliv til at det rigtig kunde slaa rod paa hedningekristen grund, hvor man alene kjendte dette hans jordliv gjennem overleveringen. Og hvad det fremfor alt kommer an paa: discipelnavnet var dog kun et mangelfuldt udtryk for det forhold, hvori de kristne vidste sig at staa til Herren. Jesus var mere end en lærer for dem. Derfor var ogsaa de mere end disciple.

Ved siden af discipelnavnet opkom da ogsaa tidlig et andet navn, hvori disciplene fandt det eiendommelige ved sin religiøse stilling klarere betegnet, navnet: *de troende*.

Ogsaa dette navn møder os som en fast kristenbetegnelse i Apostelhistorien, og det allerede under omtalen af den første menighed i Jerusalem (Ap. gj. 2, 44. 4, 32). Men paa samme maade møder det os ogsaa i de paulinske breve, saaledes allerede i det ældste brev, som vi har fra Paulus's haand, det første brev til menigheden i Thessalonika, hvor han i indgangen taler om «alle de troende i Makedonien og Akaia» (I Thess. 1, 7; jfr. 2, 10. 13. II Thess. 1, 10). Paa hedningekristeligt som paa jødekristeligt omraade var man altsaa fuldt klar over, at troen udgjorde det karakteristiske for det nye religiøse forhold, hvori man som medlem af discipelmenigheden traadte ind. Og hvor sterkt denne bevidsthed gjorde sig gjældende ogsaa i sprogbrugen, ser vi deraf, at det græske ord, som almindeligvis betød trofast eller tro, paa kristelig grund ogsaa antog betydningen troende, paa samme tid som det græske ord, der betød troløs eller mistroisk, paa kristelig grund ogsaa blev anvendt i betydningen vantro.

Naar de ældste kristne kaldte sig for «de troende», tænkte de derved naturligvis først og fremst paa troen paa Jesus som Messias, den tro som adskilte dem baade fra jøder og hedninger. Men troen paa Jesus, den korsfæstede og opstandne, som Guds Messias var selv for de jødekristne, der allerede som jøder havde troet paa Gud, noget helt andet, noget uendelig mere end en ny trosartikel ved siden af andre trosartikler. Ved troen paa Jesus havde deres tro paa Gud faaet nyt indhold, ny grund, ny kraft. Først ved troen paa Guds aabenbaring i Jesus Kristus var de blevet Guds lykkelige børn med barnekaarets aand i sine hjerter, først ved denne tro var de i ordets fulde mening blevet troende mennesker,

var troen blevet det altbeherskende og altbestemmende midtpunkt i deres liv. Derfor kan Paulus i Galaterbrevet (3, 23. 25) tale om den gamle pakts tid som tiden «før troen kom», før troen «blev aabenbaret». Og han kan i Romerbrevet (14, 23) hævde troens kongsret i kristenlivet med det sterke ord: «alt hvad der ikke er af tro, er synd». Først da Jesus kom, kom ogsaa troen; først da Guds frelsesraadslutning i Kristus blev aabenbaret ved evangeliet, blev ogsaa troen aabenbaret. Men da kom den ogsaa, da blev den ogsaa aabenbaret i verden; thi i Jesus Kristus var det nye forbindelsespunkt mellem Gud og menneske givet, som lod troen udvikle sig til fuld klarhed og visshed og lod den udfolde hele sin livsomskabende magt.

Og gjaldt det selv for jødernes vedkommende, at troen først var kommet, da Jesus Kristus var kommet, saa gjaldt det samme naturligvis i endnu langt høiere grad om hedningerne, — de, som før havde været udestængt fra Israels borgerret og fremmede for pakterne med deres forjættelse, uden haab og uden Gud i verden, men som nu, saa langt som de havde været borte, var kommet nær til ved Jesu blod (Ef. 2, 12. 13). I dem oprandt troen paa Gud, aabenbaret i Jesus Kristus, som en solopgang over al livets dunkelhed, over dets synd og sorg, dets tvil og usikkerhed. Og derfor kunde de ogsaa bære den spot, som de ikke undgik fra vantro og verdenskloge hedningers side: at de ikke var vidende og erkjendende mennesker, men kun «troende», d. v. s. lettroende og saadanne, som troede det utrolige. Selv om det navn, som de nævntes med, saaledes søgtes vendt til et smædenavn mod dem, vedblev det for dem at være et hædersnavn, fordi det fortalte om deres livs dybeste lykke: at de ved evangeliet var kommet til tro paa Gud og hans søn Jesus Kristus.

Naar den ældste menigheds medlemmer betegnede sig som de troende, udtalte de altsaa, at Guds evangelium ved Jesus Kristus havde gjort dem til det, som de var, og at Jesus Kristus, evangeliets forkynder og personlige indhold, var noget uendelig mere end en blot lærer for dem: at han med korsets forsmædelse og opstandelsens lysglans over sig var den personlige gjenstand for deres hjerters tillidsfulde

og lydige hengivelse, den i hvem de havde fundet Gud og fundet ham som fader, den paa hvem de ogsaa grundede sit haab om Guds riges komme i herlighed og om sin egen delagtighed i riget. Ved denne troshengivelse til Gud, aabenbaret i Jesus Kristus, følte de ældste kristne sig inderlig og uopløselig forbundet, saa mangfoldige end de udtryksformer og anskuelsesformer var, hvori de udformede og bevidnede den kristelige sandhed, det kristelige trosindhold. Til bestemte, fæstnede læreformler følte de kun liden trang. Den kristelige grundbekjendelse til Jesus Kristus som herren (Ap. gj. 2, 36. 1 Kor. 12, 3. Rom. 10, 9) var det store samlingsmerke. Og da den kristelige fællestro efterhaanden sammenfattedes i daabsbekjendelsens korte, monumentale sætninger, blev det en bekjendelse af den enkleste og mest objektive art: en bekjendelse til faderen, sønnen og aanden, som fæstede blikket ved Guds store gjerninger, ved frelsens historie.

Denne mangfoldighed midt under enheden, denne enhed midt under mangfoldigheden er i fortrinlig grad et udtryk for den ældste kristendoms aandelige frihed og kraft, — et vidnesbyrd om, at formen endnu ikke var blevet indholdets herre, aanden endnu ikke bogstavens træl, men at et mægtigt aandsindhold med frihed og kraft dannede og prægede sig sine former.

Et nærmere indblik i det trosforhold til Kristus, hvori de ældste kristne levede, giver et andet af de gamle kristennavne: «*de som paakalder Herrens (Kristi) navn*». Ogsaa dette navn møder os i Apostelhistorien, om end sjeldnere end de to foregaaende navne, som vi har betragtet (Ap. gj. 9, 14. 21; jfr. 22, 16. 7, 59. 60. 2, 21), og det møder os hos Paulus, saaledes fremfor alt i indgangen til hans første brev til menigheden i Korinth (1 Kor. 1, 2; jfr. Rom. 10, 12. 2 Tim. 2, 22).

Om betydningen af dette navn har forskjellige meninger gjort sig gjældende.

Der er dem, som har ment, at udtrykket væsentlig er at forstaa som en konfessionel betegnelse: de, som paakalder Herrens (Kristi) navn, er de, som bekjender ham som Messias. Men denne forstaaelse er sikkerlig ikke udtømmende, ikke dyb nok. Uden tvil indeholder udtrykket en gjenklang af

den gammeltestamentlige talebrug: at paakalde Herrens (Jahvés) navn (jfr. 1 Mos. 4, 26. 12, 8 osv.). Det gammeltestamentlige profetord: «hver den, som paakalder Herrens (Jahvés) navn, skal blive frelst» (Joel 3, 5) blir i det nye testamente gjentagende anvendt om Kristus (Ap. gj. 2, 25. Rom. 10, 13), og Paulus siger i denne forbindelse om ham, at han er alles herre, rig for alle dem, som paakalder ham, d. v. s. anraaber ham om at faa del i hans gaver, i hans frelse.

Derfor har andre hævdet, at der ved paakaldelsen af Kristi navn er at tænke paa tilbedelse af ham og bøn til ham, og de har i kristennavnet «de som paakalder Herrens (Kristi) navn» fundet det tilstrækkelige bevis for, at tilbedelsen af Kristus og bønnen til ham fra første færd af har været de kristnes kjendemerke. Men om end denne opfattelse sikkert er rigtigere end den før nævnte, er det dog tvilsomt, om den helt ud rammer det rette.

Undersøger vi de nytestamentlige skrifter og den ældste kirkelige literatur overhoved, saa viser det sig, at vi nok finder sikre spor af bøn til Kristus og tilbedelse af ham allerede i en meget tidlig tid, men at de ældste kristnes bøn og tilbedelse fortrinsvis har været rettet til Gud, faderen, dog saaledes, at bønnens kristelige art og bestemthed gjennemgaaende er kommet til udtryk paa den ene eller anden maade: snart ved en tilføielse som «ved Jesus Kristus», «i Kristus» eller «i Jesu Kristi navn», snart derved at Gud er betegnet som vor herres Jesu Kristi fader. Under disse omstændigheder er det sandsynligt, at udtrykket «at paakalde Herrens (Kristi) navn» ikke alene sigter til den direkte bøn til eller tilbedelse af Kristus, men at det ogsaa omfatter paaberaabelsen af Jesu Kristi navn indenfor bønnerne til Gud og tilbedelsen af ham. Ogsaa saaledes opfattet er imidlertid kristennavnet «de som paakalder Herrens (Kristi) navn» et talende udtryk for det forhold, hvori allerede den ældste kirketids troende stod til Kristus: de saa med tillid og ærefrygt op til ham som sin levende herre, ophøiet ved faderens høire haand; de kunde med tillid og ærefrygt vende sig til ham med bøn og tilbedelse, visse paa at han hørte dem og havde vilje og evne til at hjælpe dem; og i troen paa ham var det, at de

med bøn og tilbedelse nærmede sig Gud, faderen, hans navn var det som gav hele deres bønneliv og al deres omgang med Gud det eiendommelige præg.

II.

De kristennavne, som vi hidtil har beskjæftiget os med, har alle nærmest havt hensyn til de kristnes forhold til Kristus og ved ham til Gud. Mere hensyn til deres indbyrdes forhold og til deres sammenslutning som en menighed har de to navne, som jeg nu gaar over til at minde om: «brødrene» og «de hellige».

Broder-navnet møder os som staaende kristenbetegnelse ligesaavel i Apostelhistorien som i den nytestamentlige brevliteratur. Allerede den ældste discipelmenighed var sig levende bevidst at danne et broderskab De troendes samfund, hvor Herrens navn paakaldtes, var noget mere end en vennekreds — derfor slog ikke vennenavnet til som udtryk for medlemmernes indbyrdes forhold —, det var en ny familie, et samfund af brødre og søstre, som derfor ogsaa nævnte hinanden med dette slegtskabets navn. Ogsaa dette navn har sin rod i udsagn af Jesus selv; vi behøver blot at tænke paa det store ord til disciplene, som vi alt er blevet stillet overfor: «I er alle brødre». Og hvad der fører dybere ind: ogsaa det har sin rod i disciplenes fælles forhold til Jesus og ved ham til Gud; thi det udtrykker det eiendommelige, af kjærligheden baarne samfundsforhold mellem disciplene, som var givet i og med deres fælles discipelforhold til Herren, i og med deres fælles barneforhold til Gud ved ham, deres herre.

Allerede paa israelitisk-jødisk grund træder brodernavnet os imøde som samfundsbetegnelse. Israeliterne, de enkelte medlemmer af Guds udvalgte folk, saa paa hinanden og nævnte hinanden som brødre; derfor kan ogsaa apostelen Peter i Apostelhistoriens taler hilse sine endnu ikke troende landsmænd som «brødre» (Ap. gj. 2, 29 osv). Og medens dette israelitisk-jødiske broderskab hvilte paa en national grundvold, finder vi indenfor den hedenske verden i tiden omkring vor tidsregnings begyndelse tilsprang til tanken om et almenmenneskeligt broderskab — saaledes navnlig blandt de stoiske

filosofer, ja endog smaa tilløb til en virkeliggjørelse af denne tanke — saaledes særlig i keisertidens mangehaande foreninger og associationer, hvor medlemmerne var jevnbyrdige, enten de var slaver eller frie mænd, ja stundom endog kaldte hinanden broder og søster. Men mere end svage tilsprang og tilløb er dette dog ikke, og disse tilsprang og tilløb er selv udtryk for en aandsstrømning, som peger ud over oldtidslivet og kommer kristendommen imøde.

Det kristelige broderskab hvilte fra første færd af paa en grund, som laa dybere end alle nationale og sociale sambaand. Derfor maatte det ogsaa med indre nødvendighed sprænge alle nationale skillemure og alle sociale skranker. Det maatte efter kjærlighedens egen drift indsamle i sig mennesker af alle nationer og folk og stammer og tungemaal, og det maatte forene dem, uanseet rang og livskaar i verden, i en stor, seirende samfølelse, som hentede sin kraft fra Guds egen kjærlighed i Jesus Kristus, og som gjorde brodernavnet til det naturlige og virkelig tilsvarende udtryk for det indbyrdes forhold. Allerede om den første menighed i Jerusalem hører vi, at den indbyrdes kjærlighed paa overstrømmende maade prægede dens liv. Og eftersom den kristne mission, selv baaret af kjærligheden, førte evangeliet ud i hedningeverdenen, ser vi ogsaa der et nyt kjærlighedsliv udfolde sig, et kjærlighedsliv som ikke blot giver sig rent individuelle, men ogsaa samfundsmæssige udslag: vi kan tænke paa menighedernes fællesmaaltider, som naaede sit høidepunkt i nadverens hellige handling, eller paa den fælles, menighedsmæssige omsorg for fattige og trængende. Om end kjærligheden ogsaa i den ældste kirketid havde sin kamp at bestaa med egenkjærligheden, sporede derfor ogsaa de udenforstaaende klart og tydeligt en ny kjærlighedsaand, som var virksom i de kristne menigheder. «Se, hvorledes de elsker hinanden indbyrdes, og hvorledes de er rede til at dø for hverandre», det var hedningernes indtryk af de ældste kristne. Broderkjærligheden var dengang virkelig et kjendetegn paa Jesu disciple, efter hans eget ord: «derpaa skal alle kjende, at I er mine disciple, dersom I har indbyrdes kjærlighed» (Joh. 13, 35).

Det andet gamle kristennavn, som ogsaa har hensyn til de troendes indbyrdes sammenslutning, er navnet: *de hellige*. Ogsaa dette navn forekommer flere gange i Apostelhistorien, og hos Paulus er det overmaade hyppigt. Sin rod har det i det gamle testamente, hvor israeliterne visstnok kun meget sjelden kaldes hellige (jfr. Sal. 34, 10. Dan. 7, 18 21. 22. 25. 27. 8, 24), men hvor Israel dog betegnes som et helligt folk (jfr. 2 Mos. 19, 6 osv.), og hvor det heder til folket, at de skal være hellige som Gud er hellig (3 Mos. 11, 44. 45. osv.). Hvad der herigjennem finder udtryk, er tanken om Israels udvælgelse til Guds eiendomsfolk, dets udsondring fra de øvrige folkeslag og dets indvielse til at tilhøre og tjene Jahvé. Og den tjeneste, hvortil Israel som Jahvés hellige folk er bestemt og forpligtet, indeholder paa én gang kultisk-rituelle og religiøs-sædelige forpligtelser.

Dette moment af religiøs-sædelig forpligtethed overfor Gud ledsager ogsaa hellighedstanken i dens nytestamentlige anvendelse, og idet den gammeltestamentlige ceremonilov paa den nye pakts grund træder tilbage, træder de religiøs-sædelige grundbud her saa meget sterkere frem. Men naar de kristne nævnte sig som hellige, var det vel at merke ikke for dermed at betegne sig som religiøst-sædelig rene og fuldkomne; til en saadan misforstaaelse tør den os tilvante anvendelse af ordet «hellig» ikke paa nogen maade forlede os. Ogsaa paa nytestamentlig grund er det tanken om udsondringen fra verden og indvielsen til Gud, som er den ledende og bestemmende i hellighedsbegrebet. De kristne er hellige, fordi de er udtaget af den syndige verdenssammenhæng og forbundet med Gud, og det i kraft af sin kaldelse til Guds rige ved evangeliet og i kraft af sin indlemmelse i menigheden ved daaben, hvori de modtog Guds hellige aand. Men med dette høie adelskab følger da ogsaa tilsvarende forpligtelser.

Kristennavnet «de hellige» udtrykker derfor de kristnes samfundsbevidsthed, deres bevidsthed om sammen at udgjøre Guds menighed paa jorden, det sande gudsfolk, der løfter og skal løfte arven efter den gamle pakts udvalgte folk. Denne bevidsthed var i den ældste kirketid overordentlig levende. Midt i en verden af ugudelighed og synd stod de troende

som et gudviet folk, med blikket fast rettet opad mod Gud og fremad mod den evige verden, viss paa at eie Guds aand som en kraft i livet og et pant paa den kommende herlighed, gjennembævet af Guds viljes alvor, men ogsaa draget mod dens rene høider. Derfor gjorde menigheden, trods sine mangler, trods sin afstand fra fuldkommenheden, saa sterkt og eiendommeligt et indtryk paa de udenforstaaende, særlig paa hedenskabets grund. Flere og flere blev de, som ikke kunde undgaa at føle, at denne underlige pilgrimsskare med de ombundne lænder og de tændte lamper, med den glade visshed om Gud og om den kommende verden, med det sterke præg af sjælens fred og alle sjælekræfters løsning, med kjærlighedens lyse og varme blik og høie idealers glans om panden, at denne underlige pilgrimsskare havde Gud selv i sin midte og Guds ord i sin mund og i sit hjerte.

III.

Tilbage staar det endnu at kaste et blik paa de navne, som blev tillagt de ældste troende af udenforstaaende, men som de senere selv tilegnede sig: nazaræer- og kristen-navnet.

Navnet *nazaræere* møder os i det nye testamente kun én gang, paa et sted i Apostelhistorien (Ap. gj. 24, 5); men sandsynligvis er det det ældste navn, som de vantro jøder har anvendt om sine kristentroende landsmænd, og det har siden holdt sig gjennem aarhundreder. Endnu ved grænsen mellem det fjerde og femte aarhundrede taler kirkelige forfattere om jødekristne i Østjordanlandet og Syrien under navnet nazaræere, og de samme forfattere fremhæver, hvorledes jøderne i sin hovedbøn, de atten lovprisninger, som enhver jøde var forpligtet til at bede tre gange daglig, udtalte forbandelse over de kristne under nazaræernes navn. Denne forbandelse, som skal være blevet indføiet i bønnen omtrent ved grænsen mellem det første og andet aarhundrede, er for ikke længe siden gjenfundet i et gammelt haandskrift, og vi har i den et sterkt vidnesbyrd om det had, som jøderne nærede til de kristne og særlig til de kristentroende blandt sine egne landsmænd. «Nazaræerne og de frafaldne forgaa i et øieblik; lad dem blive udslettet af de levendes bog, lad dem ikke blive opskrevet med de retfærdige» — saaledes

bad enhver rettroende jøde tre gange daglig til den Gud, som ydmyger de hovmodige.

Som Jesus selv af jøderne blev kaldt «nazaræeren», saa blev altsaa ogsaa hans disciple og tilhængere kaldt for «nazaræere». Og al den foragt, som laa i dette navn, naar det anvendtes om Jesus, ledsagede det visselig ogsaa, naar det overførtes paa hans bekjendere. Men for de jødekristne, som efterhaanden selv synes at have optaget navnet, blev ogsaa det et hædersnavn; thi det fortalte jo om deres sammenhæng med ham, hvem de skyldte alt, og af hvem de ventede alt: Jesus af Nazareth. Og om end disse jødekristne, som vedblev at bære nazaræernavnet, mere og mere kom til at staa udenfor den store hedningekristne kirkes liv og udvikling og saaledes mere og mere gled tilbage i ubemerketheden, saa fortjener de dog fuldt vel at mindes, — om ikke for andet, saa for den troskabs skyld, hvormed de midt mellem vantro landsmænd, fulde af had og spot, bar sin herres forsmædelse.

Vigtigere end nazaræernavnet er dog det andet navn, som blev de troende tillagt fra hedensk hold, og som siden er blevet det herskende gjennem kirkens historie: navnet *kristianer* eller *kristne*.

Om oprindelsen til dette navn fortælles der som bekjendt i Apostelhistorien (11, 26). Det var i Antiokien, hvor der første gang dannedes en væsentlig hedningekristen menighed, at disciplene først blev kaldt kristianer eller kristne. Og de, som kaldte dem saa, var naturligvis hedningerne. Jøderne, som ikke anerkjendte Jesus som Kristus, ikke troede paa nazaræeren som Messias, vilde aldrig have kaldt hans disciple for Kristustilhængere. Derimod er det ikke vanskeligt at forstaa, at hedningerne kunde komme til at give dem dette navn, og det netop under forhold som de i Antiokien. Her, hvor der første gang opstod en menighed, som for størstedelen bestod af uomskaarne mennesker, der ikke levede som jøder, her var det just naturligt, at hedningerne først blev opmerksomme paa forskjellen mellem jødedom og kristendom og søgte efter et udtryk, hvormed de kunde betegne den nye religiøse sekt i dens selvstændighed overfor jødedommen. Og da det ikke kunde blive skjult for dem, at det, som først

og fremst skilte det nye religionsparti fra jøderne, var troen paa en viss Kristus eller bekjendelsen til en viss Jesus som Kristus, saa er det let forklarligt, at de fandt det søgte udtryk i navnet «kristianer» eller «kristne», d. v. s. Kristus-tilhængere eller Kristus-troende.

I det nye testamente forekommer kristennavnet endnu kun paa et par steder, og ogsaa der anvendes det i udenforstaaendes mund eller fra ikke-kristeligt standpunkt (Ap. gj. 26, 28. 1 Petr. 4, 16). Men at navnet hurtig blev udbredt, ser vi deraf, at mængden i Rom efter Tacitus's beretning allerede paa Neros tid kaldte de troende for kristianer eller kristne, ligesom det samme navn ved begyndelsen af det andet aarhundrede brugtes af den romerske øvrighed i Lilleasien i officielle indberetninger til keiseren. Efterhaanden blev saa udtrykket ogsaa optaget af de troende selv, og det — som det synes — først i Antiokien, i den samme by, hvor det første gang var blevet præget.

Ligesom nazaræernavnet havde jo ogsaa kristennavnet hensyn til det forhold til Jesus Kristus, som baade for jødekristne og for hedningekristne var kristenlivets midtpunkt. Og eftersom forfølgelserne begyndte, maatte de troende hyppigere og hyppigere besvare det spørgsmaal fra de udenforstaaendes side: er du en kristianer? Rigtignok var dette navn i forfølgelsernes tider en aaben fare, ja en fare for livet, fordi selve det at være en kristen efter romersk betragtning var et statsfiendtligt forhold, en strafbar forbrydelse. Men denne fare kunde ikke holde de overbeviste og standhaftige kristne tilbage fra at bruge det; meget mere var de rede til ogsaa paa denne maade, gjennem selve navnet, at bekjende sin tro. Da Polykarp af Smyrna stod for den romerske proconsul, som søgte at lokke ham til at sværge ved romerstatens skytsgudinde og paa dette vilkaar var villig til at lade ham løs, svarede han efter den gamle beretning om hans martyrium: «jeg er en kristen». Og proconsulen lod en herold tre gange udraabe paa rendebanen, hvor en stor folkemængde var samlet: «Polykarp har bekjendt sig at være en kristen». Ved disse ord af herolden blev der en øredøvende larm af raabende og skrigende hedninger og jøder. Og ikke længe efter slog baalets luer sammen om den gamle biskop, som paa pro-

consulens opfordring til at forbande Kristus havde givet det mindeværdige svar: «i seks og otti aar har jeg tjent ham, og han har ikke gjort mig noget ondt; hvorledes kan jeg da forbande den konge, som har forløst mig?» —

IV.

De gamle kristennavne, som saaledes fortæller os om de ældste kristnes liv, om den ældste kristendoms aand og væsen, taler ogsaa til os om vort eget kristenlivs væsen og opgaver, og her som ellers har den historiske fordybelse i fortiden sit høieste værd deri, at den indeholder lærdom og tilskyndelse for nutiden og fremtiden.

Nazaræer- og kristen-navnet minder os begge om, at kristendommens levende midtpunkt er forholdet til Jesu Kristi person, til ham som var jøderne en forargelse og grækerne en daarskab, som levede sit menneskeliv i ydre ringhed i en krog af verden og døde paa et kors, paa forbandelsens træ, men som dog var Messias, Guds salvede og Guds søn, og ved opstandelsen fra de døde blev ophøiet til herskersædet ved Guds høire haand. Og de minder os om, at til kristenlivet hører nødvendig bekjendelsen med, den trofaste og frygtløse bekjendelse, som kan taale spot og taale ogsaa trængsel og lidelse, fast grundet som den er i en overbevist samvittighed og fast sammenknyttet med livets lykkeligste erfaringer og med dets høieste haab.

Derfor retter disse navne ogsaa det alvorlige spørgsmaal til os, om vi i sandhed hører til Jesus af Nazareths flok, om vi i ham kjender vor fører og vor herre, om vi trofast vedkjender os ham i verden, om vi er istand til at taale noget for hans skyld og lide noget for ham, om forholdet til ham er livets høieste værdi og fremtidens eneste lys for os?

Men nærmere ind i forholdet til Jesus Kristus fører de navne, som var de ældste kristnes oprindelige selvbetegnelser.

Discipel-navnet minder os om, at kristne er vi kun, hvis vi er kommet i et personligt forhold til Jesus selv, et forhold som ikke har menneskelige mellemmænd, men knytter enhver af os personlig til ham og dermed ogsaa i dybeste grund løser os fra al uafhængighed af mennesker. Og det minder os om, at vi som kristne altid maa vedblive at føle os som

lærlinge overfor ham, som er mesteren og herren, aldrig udlærte og aldrig færdige, altid i skolen og altid paa veien, med hans ord i vort hjerte som lyset paa vor vei, med hans billede for vort øie som sandhedens personlige udtryk.

Men navnet «de troende» indskjærper, at Jesus for de kristne altid er mere end en lærer, og de altid mere end disciple. Af et blot discipelforhold kan troen udfolde sig, og den, som er blevet troende, vedblir altid at være discipel. Men selv er discipelforholdet ikke fuldendt, før det er blevet et trosforhold, et forhold af ubetinget hengivelse, af ubetinget tillid og lydighed, hvori vi griber Jesus som vor herre og frelser, som Guds aabenbaring i menneskelig skikkelse, som den paa hvem vi alene bygger vort haab i livet og i døden.

Og tænker vi endnu paa kristenbetegnelsen «de som paakalder Herrens (Kristi) navn», da lægger den os i kjendsgjerningernes sprog paa hjerte, at kristentroen er tro paa en levende frelser, som hører bønner, og at et kristenmenneskes hele bønneliv er indfattet i troen paa Jesus Kristus som frelser og herre og faar sit præg af den.

Derfor udspringer der ogsaa af ethvert af disse navne et personligt spørgsmaal til enhver af os. Er du Jesu Kristi discipel — ikke det og det menneskes discipel, men Jesu? Har du lært at tro paa ham? Har du lært at paakalde hans navn?

Men naar de ældste kristne ogsaa nævnte sig brødrene og de hellige, da mindes vi derigjennem om, at trods kristenlivets eminent personlige karakter, som ikke sterkt nok kan betones, staar vi dog som kristne ikke alene, — vi tilhører et broderskab, en menighed, et Guds folk paa jorden, forbundet i det dybe ved det fælles forhold til vor herre og frelser Jesus Kristus og ved ham til Gud, forbundet ogsaa ved fælles opgaver i Guds riges tjeneste og ved et fælles maal i Guds evige rige.

Brodernavnet lægger os paa sinde, at de som med os lever discipellivet og strider troens gode strid og paakalder Herrens navn af et retskaffent hjerte, dem er vi ikke kaldet til at hade og bekjæmpe, men til at elske og støtte. Og det har et ord at sige os om, at vi som kristne har noget andet og vigtigere at gjøre end at oprive hinanden og fortære

hinandens kræfter i indbyrdes strid, at vi har fælles fiender og fælles opgaver i verden og et fælles maal, som vi stevner imod, at vi har et uendeligt arbeide sammen, som vi skulde øve med forenede kræfter: det at vinde verden for Kristus, det at kjæmpe mod gudløshedens og usædelighedens onde dæmoner, som herjer folkene, ogsaa vort folk, det at bygge Guds rige midt i en verden, fuld af synd og lidelse.

Og saa det navn, som vi i vor tid vel har vanskeligst for at bruge paa en naturlig og sandfærdig maade, fordi det delvis har ændret farve og betydning, navnet: de hellige. Hvor samler det ikke i en sum alt, baade vort fælles gudsforhold og vore fælles verdensopgaver; hvor taler det ikke til os om vort adelskab som kristne og om dette adelskabs forpligtelser: at vi er en udvalgt slegt, et kongeligt præsteskab, et helligt folk, et folk til eiendom, forat vi skal forkynde hans dyder, som kaldte os fra mørket til sit underfulde lys! (1 Petr. 2, 8—9).

Lad os da ogsaa, med tanken paa dette adelskab, hvortil vi alle er kaldte, og i følelsen af dets høie forpligtelser, bede med hinanden og sige: Herre Jesus Kristus, gjør os til dine disciple og lær os at leve disciplenes liv; gjør os til troende mennesker og lær os at paakalde dit navn! Herre himmelske fader, giv os det broderlige sind overfor vore brødre i Kristus; og hellige du os ved din sandhed, dit ord er sandhed. Amen.

LIDT FRA FINLAND.

Ude ved Stockholmskaien laa Finlandsbaaden færdig til afgang. Vi var lykkelig slupne igjennem pasvisitationen og befandt os paa damperens dæk for at kaste et sidste blik indover Mälarstaden.

«Oihonna» er en prægtig baad, hvis kaptein gjør alt for at gjøre livet ombord behageligt for passagererne, og man lider derfor ingen nød selv i stormenes tid. Vi klared da ogsaa de 14 timers overfart saa vel, som omstændighederne og vort mellemgulv i den bevægede tilstand tillod det, og landed ved Hangø tidlig søndag morgen.

Paa finsk grund! Det var en eiendommelig stemning, der greb os, da vi satte foden i de tusend sjøers land.

Dette land, saa herlig besunget af sine sønner, — fattigt, men fuldt af skjønhed, furet af tidens storme, men kjærlig favnende et folk, hvis hjerte er groet fast i den hjemlige jord, hvis aand tappert hævder dets plads i den store verdenskultur og dets ret til at deltage i det fælles verdensvirke.

Da i det høie nord skjønhedsgaverne blev fordelt, vælded vandets rigdom ud over Finland, og i dets dystre skoge, dets øde moer sprudled bække og kilder frem, søerne danned sig dybe og uudgrundelige som folkekarakteren selv, brusende fosse og legende elve bragte liv og bud udenfra ind i ensomheden. Og Wäinämøinens vemodige kvad stemte strengene i folkets sangbund, saa det fik evnen til at tolke sit lands natur gjennem ord og musik.

Thi da, ifølge sagnet, Wäinämøinen, Kalevafolkets mægtige sanger og vise leder, under kampen mellem hedenskab og kristendom, beseiret af en sterkere magt, maatte vige pladsen for Marias søn, da lod han sin sang og sin kantele tilbage hos det folk, der fra ham har taget sangens gave som en blivende arv.

Hangø er om sommeren et meget besøgt badested, og vi benytted tiden, mens vi vented paa Helsingforstogets afgang, til at vandre rundt dets maleriske klipper, ombruset af furuskogen og af det uendelige hav. I den enkle, hvidmalte kirke holdtes just gudstjeneste; andægtig lytted den sortklædte almue til prestens ord, der maaske bevæged enkelte til her paa den yderste forpost at slutte sig sammen i stille, sterk bøn for sit fædreland.

Turen fra Hangø til Helsingfors tager omtrent 6 timer gjennem flad og temmelig ensformig egn, der dog har vakre afbrydelser, som *Ekenæs,* hvis bekjendte seminar ligger i yndige omgivelser. En paatænkt kystlinje vil sløife en stor krog og gjøre ruten over Hangø til den hurtigste i samtrafik med Stockholm.

Tredje klasse i de finske jernbaner er just ikke det behageligste opholdssted, men anbefales den, der ønsker at iagttage folkelivet paa nært hold. Interessen ved de mangehaande foreteelser i et fuldpakket søndagstog vil opveie mangelen paa frisk luft og mange andre af livets behageligheder, for ikke at sige fornødenheder.

I den mørke aften nærmed vi os Helsingfors. Flade og endeløse syntes de snelagte sletter, og kun hist og her gav et enligt lys øiet et fast holdepunkt. Men over den dystre ensformighed tindred stjernehimlen, der sendte et lysende skjær udover det endnu i vinterens arme hvilende land, og syntes at maatte tænde et forjættende haab i hjerterne, der rundt i de tusend hjem i bævende angst saa sig knuget af mørkets magter.

Togets sagtnende fart, lysreflekserne mod kupévinduet, passagerernes opstilling i fuldt pakkede geleder, enhver færdig til at være den første, naar toget sagde stop, alt bebuded, at vi var ved vor reises maal.

I trængselen paa stationen kom vi rent tilkort, og da ordenens haandhævere, de bluseklædte politimænd, der dels er finsk-, dels russisk-talende, ikke i nogen retning kunde veilede os, fandt vi kun med møie omsider en mand, der bar vort tøi til et nærliggende hotel.

Helsingfors, der nu tæller omtrent 100,000 indbyggere, ligger i vakre omgivelser ved den finske bugt. Udenfor,

bygget paa 7 holmer, reiser sig fæstningen Sveaborg, ogsaa kaldet Nordens Gibraltar.

Grundet af Gustav Vasa som et oplagssted for Østersjøhandelen blev Helsingfors 1812 ophøiet til landets hovedstad og har i de forløbne aar skudt rask vekst. 1819 overflyttedes landets senat og centrale embedsverk hid, og efter branden i Åbo 1827 ogsaa landets universitet. Nogle kilometer i nordost ligger gamlestaden, det oprindelige Helsingfors, med sin meget besøgte fos og sine storartede anlæg for hovedstadens vandledning.

Det nuværende Helsingfors gjør et storstadsmæssigt indtryk med sine brede gader, anselige butiker og et overveiende antal større, dels offentlige, dels private bygninger, hvis fri beliggenhed gir anledning til at sé dem i deres hele omfang.

Fra den vakre Runebergesplanade, der fra Runebergmonumentet, — Walther Runebergs verk —, med udsigt til den russiske kirkes gyldne taarne og spir strækker sig langs havnen, vandrer vi til Senatstorvet, fra hvis midte Aleksander II's statue — ogsaa udgaaet fra W. Runebergs haand — hæver sig fra sit altid grøntsmykkede fodstykke. En værdig ramme om dette af finnerne i taknemlig erindring omhegnede mindesmerke danner senatsbygningen, universitetet og Nikolaikirken, det protestantiske gudshus, der med sine søiler og kupler fra toppen af en mægtig stentrappe behersker pladsen og størstedelen af byen. Vi kaster et blik ind i senatsbygningens forhal, nylig skuepladsen for en blodig daad, vandrer gjennem *alma maters* haller og styrer saa vore fjed ind i Aleksandergatan, forretningslivets hovedpulsaare, hvor der til visse tider af dagen hersker en livlig færdsel. Finsk, svensk og russisk summer en om ørerne, østens og vestens folketyper mødes i broget blanding.

Men de dystre skyer, som har trukket op over Finland, har sat sit præg og merkes, selv i det rent ydre gadeliv. Travlt passer enhver sin dont; men den lette, glade stemning er forsvunden; der er noget dæmpet over bevægelserne, noget alvorsfuldt i blikket, der synes at beherske hver og en og uvilkaarlig meddeler sig til den fremmede iagttager. Kun den yngste ungdom synes for en stund at glemme sorgerne, naar den under latter og passiar færdes paa Esplanadgaden

eller i glade skarer foretager en slædefart med efterfølgende gemytligt lag.

Og for den fremmede, der besøger Finlands hovedstad, er der anledning nok til adspredelse. Foruden den vakre omegn, der i den rette aarstid maa være af stor tiltrækning, har byen selv adskilligt af interesse af byde paa.

Gode konserter afholdes vinteren igjennem af hjemlige kræfter, i det svenske og i det nye finske nationalteater spilles hver aften; i universitetet, i pædagogiske og andre foreninger drøftes tidens strømninger i foredrag og diskussion, og i nationalmuseum kan man studere finsk kunst gjennem det forløbne aarhundrede og indtil vore dage, da bl. a. en *Ædelfelts* navn har banet sig vei ud over hans fædrelands grænser. — —

Det alvor, som behersker folket, føder imidlertid ikke haabløshed, mørket ikke tungsind, det stadige tryk ikke livslede.

Enkelte kunde vistnok i bitterhed anklage skjæbnen, andre føie sig i den med en vis sløv resignation; men mange bares oppe af en forunderlig freidighed og af et vidt syn paa forholdene, der rak udover den nærværende tid og lod dem skimte frelse fra tilintetgjørelsens dyb, frelse i deres sterke, urokkelige tro paa at bevare sin nationalitet.

Derfor kunde smil lyse gjennem taarer, og en festlig stund kunde for øieblikke trænge alvorstanken i baggrunden, selv om denne kun altfor ofte atter blev fremkaldt ved mislyd, der trængte ind udenfra og ovenfra.

Ved en konsert, som M. M. («Muntre Musikanter») gav i universitetets festsal, havde den strenge censur af programmet strøget nogle nederlandske frihedssange. De maatte sløifes; men udenfor programmet sang de saa under opflammende begeistring «O Gud, som styrar folkets öden» og sin finske krigsmarsch, og da sluttelig «Vårt land», istemt af det fuldtallige publikum, med gribende inderlighed og betagende kraft brused gjennem salen, da blev sindet paa engang løftet og dog saa underlig beklemt; det lød som et nødraab fra hjertets dyb, men ogsaa som en klang af sikker seiersforvisning.

Nu er tiden skredet frem, og selv om begivenhederne i

østen og landdagens aabning kaster stænk af forhaabninger ind og lader folket skimte lysere tider, er mørket endnu tæt. Jeg maatte mindes nysnævnte stund, da nylig i Vor frelsers kirke et udmerket svensk sangkor bl. a. sang en finsk folkevise, der havde det stadig gjentagne omkvæd: «Kommer *dag* ei snart!» Ja, vel kunde man ønske dag i det ulykkelige Finland.

Finnerne er et i høi grad gjestevenligt og elskværdigt folk, og et besøg hos dem er for den fremmede en ren fest. Med tak tænker jeg tilbage paa den hjertevarme modtagelse, vi fik hos dem. Med stor sympati omfatter de Norge, og takket være deres kyndige og værdifulde veiledning fik vi et rigt udbytte af vort ophold i Finlands hovedstad.

Undervisningsvæsenet i Helsingfors maa i mange henseender siges at staa særdeles høit. Lærerstanden er vaagen og lydhør overfor tidens krav og arbeider intenst paa at fyldestgjøre disse. Man ser, hvorledes et folk ogsaa under trange forhold og tunge vilkaar kan holde troen paa arbeidets velsignelse oppe og yde en gjerning, der bærer rig høst.

Vi besøgte Helsingfors' forskjellige undervisningsanstalter, folkeskolen, der er 6-aarig, høiere offentlige og private gutte-, pige- og fællesskoler og gymnasierne.

Skolebygningerne er mer og mindre tidsmæssige; enkelte kan neppe siges at tilfredsstille behovet, andre, og blandt disse maa særlig nævnes det nye reallyceum, fyldestgjør alle tidens krav.

Fælles for alle skolerne var det *hjemlige* præg, som hviled over dem. Klasseværelsernes og korridorernes vægge var prydet med anskuelsesbilleder, samt portræter og buster af fædrelandets og andre landes fremragende mænd. Runeberg, Topelius, Cygnæus saaes saaledes overalt. I vinduerne havde lærerpersonalet anbragt sine blomster, og forsamlingsværelserne var i al sin enkelhed som oftest mønstre paa, hvad en hyggelig ordning og individuel smag kan udrette med smaa midler. Skolens bibliotek med talrige inden- og udenlandske pædagogiske tidsskrifter og verker vidned om lærerstandens vaagne interesse og det hele udstyr om hensigten at gjøre skolebygningen til noget mer end en gold ramme om det opdragende arbeide, at gjøre den til noget af et *hjem*.

Men russifiseringen gjør sig ogsaa inden skolens vægge gjældende. Et stadig øget timeantal i russisk i de høiere skoler besværliggjør i høi grad undervisningen, der allerede er bebyrdet med to morsmaal, og for alle offentlige skolers vedkommende gir de russiske helligdage ikke faa uberegnede fridage. Forhaabentlig vil de strenge paabud ikke helt fjerne skolens portræter og buster.

Der hersker i Helsingfors' folkeskole ingen skoletvang;

men antallet af de børn, som udeblir fra skolen og saaledes ingen undervisning faar, aftager aar for aar. Paa disciplinen merked man intet til den manglende skolepligts ulemper; den var gjennemgaaende fortrinlig, klassernes holdning mønsterværdig. Der var en rapport mellem lærere og elever, som gjorde sig gjældende i hele det gjensidige forhold. Maaske skyldes det tildels en side af folkekarakteren; men vist er det, at et stilfærdigt, høfligt væsen var et fremtrædende træk hos børnene. Men saa syntes ogsaa lærerstanden at danne en fast, uopløselig fylking, der handled i samme aand, og hvis *enhed* gav den magt til at opnaa saa meget under vanskelige forhold.

Dertil kom en kjærlighed til arbeidet, en varme og en personlig kraft i udførelsen heraf, som gjorde det intenst, og som paa børnene saavelsom paa tilhøreren virked i høi grad ansporende. Saa langt fra, at usikkerheden i deres tilværelse skulde afslappe eller nedslaa dem, syntes den netop at anspore dem dobbelt. «Vi ved ikke, hvorlænge vort arbeide skal faa lov at vare», udtalte en lærerinde, «derfor gjælder det at sætte vor fulde kraft ind, som om hver dag var den sidste».

Rørende var det at høre indprentningen af kjærlighed til fædrelandet. Læreren blev inspireret, naar det gjaldt fædrelandets historie, og overalt modtoges vi med afsyngelse af vakre fædrelandssange, vel at merke, naar vi først var hilset med vor egen «Ja vi elsker», der her, som i Stockholm, overalt i skolerne blev sunget, og i de fleste tilfælde sunget *rigtig*.

En finsktalende pige i en af de høiere klasser deklamered «Vårt land» med en begeistring og henførelse, der rev os med, uagtet vi intet forstod af de musikalsk klingende ord.

Det var med rigt udbytte, vi forlod Finlands hovedstad, og med lyse, omend vemodige minder om et folk, hvis lemmer har gjort sin lødige indsats i kulturens arbeide, og som, ildnet og staalsat gjennem kampen, adlet gjennem trængselen, véd at se udover mørket mod den gryende dag, der engang skal føre deres livs verk frem til seier. Med sin store skald kan de sige:

«Se, ur vår kärlek skall gå opp
Vårt ljus, vår glans, vår fröjd, vårt hopp;
Och högre klinga skall en gång
Vår fosterländska sång».

— *M. M.* —

DR. THEODOR HERZL.

En nutidstype.

Dr. Herzl, zionist-bevægelsens ophavsmand og selv-opofrende leder, er død, — bortrykket i sin bedste alder, 44 aar.

Selv paa dødsleiet var hans virksomme hjerne optaget af patriotiske tanker, og i ubevidste timer kunde hans finger bevæge sig, som om den paa et kart udpegte visse linier, og gjentagende mumlede han: «Disse tre provinser maa erholdes».

Høist usandsynligt var det, at Theodor Herzl skulde blevet hvad han saa ofte blev kaldt — «Nutidens Moses»; thi kun lidet havde han i sin ungdom følt og seet af sit folks nød og jammer. Hans far var en rig jødisk kjøbmand, og Theodor Herzl immatrikuleredes ved universitetet i Wien som juridisk student, hvor han tog doktorgraden i 1884.

Universitetets studenter danned en klub fra hvilken jøder blev udelukkede, og dette var vist hans første sammenstød med antisemitismen.

Foruden at skjøtte sit livskald, skrev dr. Herzl meget, tildels ogsaa for scenen, og i 1891 blev han pariserkorrespondent for «Neue Freie Presse», og blev efter en tid medredaktør, hvad han vedblev at være til sin død.

Alt saa lovende ud for ham.

En dag, som han saa paa sin syvaarsgamle søn Hans, slog den tanke ham: «Hvad skal der blive af børnene i de kommende dage, hvis jødehadet vedbliver at vokse?»

Da vaagned i hans sjæl den overbevisning, at en jødisk stat — et hjem i eget land — var den eneste løsning af det meget omstridte spørgsmaal om Israels stilling som folk.

Fra den stund af arbeided han, uden at forsømme sine literære pligter, med hele sin kraft for at samle Israel, og

ofred til dette store maal sine glimrende evner og sin private formue.

Palæstina var fra først af ikke hans egentlige maal, men da zionist-bevægelsen kom istand og den første kongres holdtes, blev det aabenbart, at deres «fædres hjem» var det eneste land som kunde opildne nationen til en kjærlighed, energi og hengivelse, som var istand til at vinde det.

Et saa kjæmpemæssigt foretagende med dets hyppige skuffelser, og spændingen, foraarsaget ved splittelser blandt zionisterne, og dertil bitre angreb paa ham personlig, var det som tilligemed overanstrængelse fuldstændig nedbrød hans helbred, og gjorde at han allerede før den tredie kongres holdtes, var nødt til at søge lægehjælp.

Mange venner opfordred ham, af hensyn til hans helbred, at lægge alt andet tilside og ofre sig udelukkende for zionismens sag og derfor modtage en passende gage. Dette var ham meget imod, og tiltrods for, at hans indtægter blev betydelig formindsket paa grund af hans store opofrelse for den sag der laa ham saa paa hjerte, modstod han til det sidste sine venners opfordring.

Dr. Herzl, «jødernes ukronede konge» som en forfatter kalder ham, var en høi statelig mand, med majestætisk holdning, værdig, behersket, intelligent, og desuden var han en mand med et stort og ømt hjerte.

Han var vel skikket til at tale sit folks sag for konger og gjorde det ofte. Sultanen modtog ham med megen smiger og narred ham med falske forhaabninger.

Han talte med den tyske keiser i Jerusalem, med kongen af Italien, storhertugen af Baden, hr. von Plehve, det engelske udenrigsdepartement og paven.

Da hans bog «Judenstaat» blev færdig, ansaa han den som sin skjærv til realiseringen af nationens haab, og troede, at andre hænder vilde fortsætte og fuldkomme, hvad han havde begyndt, — og det vil visselig ske.

Mange haaned den blotte tanke, at det spredte Israel nogensinde kunde samles til én nation; men inden kort tid havde det landflygtige folk ved dr. Herzls kjæmpearbeide faat sit parliament, sin bank, sit organ («Die Welt») og organisationer i hvert land hvor jøder har fundet et tilflugtssted.

Det tilkommende liv havde desværre liden interesse for ham, og ved den første kongres blev Guds navn ikke nævnt; dog senere blev dette anderledes.

Dr. Herzls død kom som et lynslag, ikke alene for zionisterne, men for den hele interesserede kristne verden, som med beundring fulgte hans gjerning.

Store lidelser bar han med stille taalmodighed, ikke engang hans mor fik vide om hans farlige tilstand, før hun blev kaldt til hans dødsleie. Han døde fattig, og efter hans udtrykkelige ønske blev han begravet i al beskedenhed — ingen blomster, ingen gravtaler; dog var det hele høitideligt som en fyrstes begravelse.

Tusinder og atter tusinder af hans folk fulgte grædende, og ved graven loved de hverandre høitidelig, at de vilde bevare hans minde og med troskab søge at fremme det verk han havde begyndt, idet de ivrig gjentog zionist-eden — «Glemmer jeg dig Jerusalem, da glemmer sig min høire haand». Salme 137. 5.

Forsørgelsen af dr. Herzls familie har zionisterne paataget sig som en hellig pligt.

Hvem kan fylde hans plads? Hvem har hans evne til i alle lande at beherske zionisternes sind? Hvem er saa skikket til at forhandle med konger og regjeringer, og hvem er saa patriotisk og uegennyttig?

Vistnok er zionismen en verdslig national bevægelse. Vistnok er Gud ikke i deres tanker, vistnok lægger de uden hans hjelp sine planer for at bringe den lange landflygtighed tilende, saa de atter kan bosætte sig i det land, Gud gav deres fædre. Dog er Gud visselig i denne bevægelse og samler nationens spredte lemmer «ben til ben».

Han vil sørge for, at arbeidet fortsættes, indtil den tid kommer, naar Herrens aand vil vække folket til liv.

I Israels land, zionisternes hjemland, vil denne vækkelse komme over dem. «Og I skal kjende, at jeg er Herren, naar jeg aabner eders grave og lader eder, mit folk, stige op af eders grave. Og jeg vil give min aand i eder, og I skal vorde levende, og jeg vil bosætte eder i eders land, og I skal kjende, at jeg, Herren, har talt, og vil gjøre det, siger Herren». Ezekiel 37. 13—14.

(Efter «The Scattered Nation»).

NYE BØGER.

Karl Vold: **Naturdyrkelse (totemisme) i de gammelsemitiske religioner.** Med et forord af prof. dr. S. Michelet. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. Kristiania 1904. Pris: kr. 4,00.

Der raader en mærkelig samtidighed i fremskridtet paa alle videnskabens omraader. Ikke mindst er det tilfældet i vore dage. Medens videnskabens begge fløie, den naturvidenskabelige og den historisk-sproglige, endnu er i rask fremrykning og gjør sine umistelige erobringer hver paa sin kant, er allerede videnskabens centrum, aandsvidenskaben, baade den religionshistoriske og den filosofiske, i fuld gang med at lægge de nye landvindinger ind under en samlende enheds- og helhedserkjendelse. Særlig betydningsfuldt har det nye materiale været for religionshistorien, som igjennem den nyere tids oldforskning har faaet et ligesaa frugtbart som vidtstrakt land at oparbeide.

Det er et stykke af dette religionshistoriske nylænde, Karl Vold har bearbeidet i sin bog om semiternes «totemisme». Allerede dette navn bringer melding om nye opfatninger og nye ændringer indenfor religionshistorien. Selve navnet vil vistnok være «hebraisk» for de fleste baade theologer og ikketheologer. Men til trods for at baade navnet og begrebet er nyt, saa har det allerede vundet en saadan plads ikke blot i religionshistorien, men ogsaa i kulturhistorien, at alle dannede vil blive nødt til at søge kjendskab til de mennesketilstande, som dækkes af dette navn. Ved «totemisme» forstaar man nemlig den form af naturreligion, som man antar har dannet den religiøse undergrund for den første stammesammenslutning. Man opfatter totemismen som det andet trin indenfor naturdyrkelsen. Man antar, at udviklingen er gaaet saaledes for sig, at naturfolkene, i kraft af en medfødt gudsforestilling, fra først af søgte det guddommelige alliv

overalt hvor de saa livet røre sig i naturen. De saa hele naturen besjælet af guddommen, de dyrkede den i de rindende kilder, i de altid grønne trær, i de paa en eller anden maade særmærkede dyr, de søgte guddommens bolig i de høie bjerge eller i løsrevne stene. Dette er den saakaldte animisme, alnaturens besjæling af guddommen. Men eftersom familier sluttede sig sammen til stammer, gav denne sammenslutning sig udtryk i fælles dyrkelse af et eller andet naturvæsen, i regelen af det dyr, hvori man saa legemliggjørelsen af den stammen beskyttende guddom. Til dette dyr regnede stammen sig staaende i et hemmelighedsfuldt blods-, slægtskabs- og afstamningsforhold. Det blev stammens hellige mærke, dets «totem». Nu er det heraldiske dyr, løven, ørnen, elefanten eller leoparden blot et vaabenmærke, blot et symbol for folkets nationale enhed og fællesskab, men dengang stod et saadant stammens totem for bevidstheden, ikke som et symbol, men som en høi og hellig virkelighed, hvortil stammens tilværelse og trivsel var uadskillelig knyttet. Den samme tro og de samme traditioner, som man har fundet hos de folkeracer der er blevne staaende religiøst som folkeligt ved stammeordningen, f. eks. hos en flerhed af Nordamerikas indianerstammer, disse samme traditioner mener man at gjenfinde hos andre folk paa samme udviklingstrin, og derfra forklarer man en flerhed af tidligere temmelig uforklarlige særsyn i oldtidsfolkenes religioner, ikke blot dyrkelsen af visse hellige dyr, men ogsaa anbringelsen paa gudebillederne af dyreansigter og dyreattributer og endelig af dyr, der ledsagede eller trak eller bar de omsider menneskeformede guddomme.

Det er dette religiøse stade, forsaavidt det kan paavises hos de semitiske folk, som *Karl Vold* har fremstillet med stor dygtighed og klarhed i den foreliggende bog. Den allerede nu meget udførlige literatur, der omhandler disse religiøse forhold, har han benyttet i stor udstrækning. Hans egne domme og tydninger synes at være vel begrundede og at hvile paa alvorligt studium. Saaledes er det vistnok med fuld ret, at han — i modsætning til den paa flere hold raadende «panbabylonisme» — lægger større vegt paa vidnesbyrdene fra det gamle Arabien, hvor de semitiske folkeeiendommeligheder baade forefandtes i mere ægte og oprindelig

skikkelse, og hvor de holdt sig meget længere ned igjennem tiderne. Ligeledes har han uden tvivl ret, naar han her — ligesom i sin Afhandling i «Norsk theol. tidsskrift» om «Astraldyrkelsen i de gammelsemitiske religioner» — hevder, at jordguddommene maa være oprindeligere end himmel- og stjerneguddommene, og at derfor ogsaa de i jorden nedrindende blodofre er ældre end de mod himlen opstigende røg- og brændofre. Maaske gudeboligerne paa eller over et eller andet gudebjerg, f. eks. olympen, har dannet overgangstrinet. Foruden totemismen og den forud for denne gaaende animisme, er ogsaa fremstillet visse sociale og moralske forhold, der hørte hjemme paa samme udviklingstrin og stod i et vist sammenhæng med religiøse forestillinger, f. eks. det saakaldte matriarchat og opfatningen af hellighed, renhed og urenhed.

En særskilt interesse, men ogsaa en særskilt vanskelighed frembyder disse undersøgelser, derved at de paa en mangfoldighed af punkter rører ved gammeltestamentlige forhold og fremstillinger. Her er forfatteren meget varsom. Vistnok gaar han ud fra den forudsætning, at den førmosaiske og forhistoriske naturgrund hos israeliterne har været væsentlig den samme som hos de øvrige semitiske folk, og at en stor mængde af eiendommelighederne hos Israel ikke kan forklares uden som rudimenter fra et tilsvarende religiøst udviklingstrin. Men idet han paa samme tid hevder aabenbaringseiendommeligheden hos den mosaiske jødedom, undgaar han omhyggelig alt som kan tænkes at kunne komme i strid med denne og med de overleveringer, hvortil denne af mange antages at være uadskillelig knyttet. I dette stykke er han meget mere varsom end de fleste andre religionshistorikere. Saaledes ligger det nær at sætte de israelitiske Rachel- og Lea-stammer i forbindelse med oprindelig totemistiske stammetegn og stammenavne efter «rachel» (faaret) og «lea» (vildkoen), men Vold undlader at gjøre denne anvendelse paa de israelitiske stammer af stammedannelsen hos de øvrige semitiske folk. Denne varsomhed er al ære værd og vil forhaabentlig hjælpe til at fjerne adskillig fordom overfor den i bogen fremførte religionshistoriske opfatning. Derimod gaar han utvivlsomt altfor vidt i denne retning, naar han søger at værge sig mod, at de religiøse sigtelinjer forlænges frem til

det nye testament. Medens han nemlig stiller jødedommen under evolutionens synsvinkel, saa siger han (s. 217) om kristendommen, at den «ikke er en fremadskridende aabenbaring, men dens aabenbaringshistorie blev fuldbyrdet og forelaa afsluttet inden en forholdsvis kort tid». Ja, saaledes fremstillede kristendommen sig unegtelig for den jødekristne menighed i aposteltiden. Den saa Messiastiden som den sidste afslutning af den gammeltestamentlige pakt og ventede derfor at Messias's gjenkomst til verdensdommen paa den «yderste dag» var umiddelbart forestaaende, allerede i første slægtled. Ud fra dette synspunkt kunde der ikke blive tale paa nogen fremadskridende aabenbaringshistorie med udvidelse af aabenbaringsindholdet. Men historien har gjennem kjendsgjerningernes utvetydige vidnesbyrd godtgjort, at denne opfatning var en misforstaaelse. Men dermed falder ogsaa *den* opfatning, der sér kristendommen som den en gang for alle færdige, afsluttede og tilendebragte aabenbaring. Dersom kristendommen nogensinde kunde blive *færdig* med at udfolde det aands- og livsindhold, som den gjemmer, da vilde den ogsaa være *færdig* til at afslutte sin gjerning i verden. Karl Volds bog gir derfor i virkeligheden *mere*, end han selv vil indrømme: den fremstiller tilblivelsen af den række religiøse tanker, der dannede jødedommens naturgrund, og den viser, hvorledes den store mængde af disse blev nedfældt under den gammeltestamentlige udvikling, men den viser tillige hvorledes en del af disse rudimenter er trængt ind og har holdt sig ikke blot i den gamle, men ogsaa i den nye pakts organisme. Man behøver blot at læse kapitlet om «det semitiske offervæsen» (s. 193 ff.) for at maatte erkjende, hvor langt virkningerne har strakt sig.

For bogens videnskabelige paalidelighed gir prof. *Michelets* fortale fuld garanti. Ligeledes maa man gi professoren medhold deri, at den er «letlæst og interessant». Ikke blot theologer, men alle dannede, der søger at faa indblik i den almindelige religionshistorie, bør gjøre sig kjendt med denne bog.

M. J. Færden.

Dr. *K. Krogh-Tonning:* **Kirkeaaret, Foredrag til Lærdom, Formaning og Trøst.** Kristiania. Det norske aktieforlag, 1904.

I sit forord udtaler den anseede forfatter, at bogen ikke er noget stridsskrift; thi vel er der ikke lagt skjul paa det, som konfessionelt adskiller — altsaa hos ham paa det særlig romersk-katholske — men bogens almindelige formaal er at være en opbyggelsesbog for alle kristne, et middel til at styrke den fælleskristelige bevidsthed til værn mod alle kristne konfessioners fælles modstander, den moderne vantro.

Vi mener, at forfatteren har ret i denne sin karakteristik af bogen. Thi vel kommer paa enkelte steder, specielt hvor talen er om den hellige nadvere, forfatterens standpunkt tilsyne med al ønskelig klarhed; men disse steder er ikke mange, og hovedindtrykket efter læsningen af de fleste foredrag er dette: hvor meget vi dog har fælles vi kristne der i livet staar saa adskilte, hvor lidet er dog det hvorom de forskjellige kirkesamfund strides i sammenligning med det store fælles grundsyn paa livet: synden, slegtens store ulykke — naaden i Jesus Kristus, som er mægtig til at reise op den faldne, styrke den svage, rense den urene, trøste den lidende.

At Kristi kirke er delt i de mange samfund med hver sin bekjendelse, kan nok volde mangen kristensjæl sorg, ja anfegtelse. Men anderledes kunde det ikke være ifølge menneskeaandens natur og evangeliets natur: evangeliet vil modtages i frihed, og vi forstaar stykkevis. Hver kirke har sine sterke og sine svage sider; tilsammen danner de ligesom mange særegne instrumenter i ét orkester, hver har sin eiendommelige tone; men alle kan og skal de danne en skjøn harmoni.

Men synden er det, som volder striden mellem kirkesamfundene, synden gjør, at vi over al den skjærende mislyd, som saa ofte og saa let høres, ikke faar høre den dybe samklang, som toner i de enfoldige kristnes bryst, toner af tak og tilbedelse for naadens Gud vor Fader, og Kristus vor Frelser, — om menneskene ikke hører disse dybe grundtoner, Gud hører dem.

Naar kristentroen fornegtes rundt om i landene, naar haan og spot møder den enkelte kristen, naar angrebene paa

folkets dyreste goder blir mer og mere aabenbare, da lærer de kristne at slutte sig sammen: det saa vi i den saakaldte oplysningstid, slutningen af det 18de aarhundrede, da glemte lutherske kristne, hvad der stod imellem dem og deres katholske brødre, og de sluttede sig inderlig sammen som skræmte fugle i stormens stund.

Nu — vor tid er ikke netop en saadan. Kristendommen er endnu en stormagt i landene, og den konfessionelle bevidsthed er levende hos mange. Men den yttrer sig somme tider noksaa skarpt og skurrende. Derfor mener vi, det kan være godt at høre røster, som taler sterkt og rent om de store fælleskristelige grundsandheder.

Dr. *Krogh-Tonning* kjæmped visselig en tung kamp, før han efter dybe granskninger og sterke tvil tog det skridt at skille sig fra sin barndoms kirke. Vi vil ikke opfatte denne bog som et forsøg paa at drage andre efter sig over til den romerske. Nei, vi vil heller i bogen — ved siden af dens opgave at tjene som en opbyggelsesbog for norske katholikker — se et udtryk for den kjærlighed, som endnu binder forfatteren til den evangelisk-lutherske kirke, saasandt vi tror ham paa hans ord, naar han som sit livs valgsprog har valgt dette:

Ut unum omnes sint — at de alle maa være ett!

For evangeliske kristne er bibelen det uudtømmelige skatkammer, hvorfra han daglig henter himmelske skatte.

Dr. *Krogh-Tonning's* bog har, mener vi, sin styrke i sit inderlige forhold til Bibelen. Han bruger ikke de bibelske tekster til springbret for at styrte sig ud paa idéassociationernes og aandrighedernes vildene hav, han fordyber sig i teksten og belyser den fra dens forskjellige sider, han gaar ikke ud fra Guds ord, men fører os dybere og dybere ind i ordets helligdomme.

Derfor tror jeg denne bog ogsaa har sin gjerning blandt os og bør finde et hjerterum hos os.

Vilh. Sommerfelt.

P. O. Bodding: **Missionens Nødvendighed og Velsignelse. Belyst ved Træk af Santalfolkets Udvikling.** Kristiania 1904. Lutherstiftelsen. Kr. 0,75 heftet.

Denne bog giver sig ikke ud for mere end et leilighedsskrift paa grundlag af den erfarne santalmissionærs selvsynsstudier over de i landets religion og folkeskik liggende aarsager til, at det — maalt efter utaalmodige missionsvenners forventninger — gaar traat med at gjennemkristne folket. Ikkedestomindre er bogen ved sine mange aandfulde almenbetragtninger bleven saa god en haandbog i missionsapologi, som man vel kan ønske sig, — et interessant sidestykke til Johannes Johnsons ifjor udkomne bog «Fra Missionsmarken, til belysning af hedningemissionens maal og virkemaade», men medens B. ikke er den forholdsvis berømte, flydende folketaler som J. tager han sig til gjengjeld themaet dybere (dens forret, som har et mindre auditorium at lægge ud for). Den unyttige gjerning at forsvare missionen overfor «verden», d. e. vantroen og ligegyldigheden, lader forfatteren klogeligen ligge (se pagina 4); thi den som ikke selv er lykkelig i sin kristendom, lader trygt hedningerne være lykkelige i sin hedendom; og desuden skylder vi ikke verden undskyldning for, at vi driver mission. Netop overfor missionens venner og dem som har den elementære forudsætning for at blive det, ser han sin apologetiske opgave: at rette feilsyn og rydde fordom, overhovedet at slaa bro over enhver mangel paa forstaaelse, som ikke bunder i vrang vilje. Navnligen advarer forfatteren mod den idealistiske utaalmodighed, at man endelig straks (eller altfor snart) vil erfare synbare resultater af missionærernes arbeide, uden forstaaelse af alt det detaillerede stræv, som maa gaa forud, og uden at huske paa, at den rette værdimaaler for ny santalsk kristendom ikke er gammel norsk kristendom, men gammel santalsk hedendom, saa vist som det er langt lettere at bygge videre paa seklers kristendom end at nybygge, hvor grunden er tornegrodd med seklers hedendom. Derfor advarer han ogsaa missionærerne selv mod at rosenfarve sine skildringer for at bevare missionsvennernes interesse, hvilket han med rette kalder «et skjult mistillidsvotum til de gamle landes kristne» (pag. 24).

Hos santalerne synes der i større grad end hos andre hedenske folkefærd at have vedligeholdt sig en underbevidsthed om den sande Gud; de erkjender ogsaa selv at have forladt sine urfædres monotheisme (pag. 27), en erkjendelse som

dog bliver ufrugtbar for livet, idet deres nuværende religion kun løber ud i en pessimistisk aandedyrkelse (de onde aander, bonga'erne, maa de holde i godt humør ved bønner og ofringer, den gode gud behøver de ikke at gjøre sig fore med), hvoraf forfatteren giver en udførlig skildring. Videre faar vi høre, hvorledes santalernes (og vistnok de fleste hedningers) værste gjerningssynder drik og usedelighed dæmmer op for evangeliets fremgang; dertil kommer endnu to momenter, som vel mere er syndens følger end selv ligefrem synd, idetmindste hvad enkeltmands ansvar angaar: kvindens fortrykte stilling (endog gudsdyrkelsen er hun udestængt fra) og — for alles vedkommende — den fatale formbundenhed, der er overtroens udslag. «Vilde folk er i regelen», siger forfatteren, «ligefremme slaver af overtro, tradition og skikke, medens vi er gaaet frem, fordi vi har ladet aanden raade og være sterkere end formerne». Hvad der i spiren var ærbødig pietet for *mos majorum,* har efterhaanden forstenet sig til bare stagnation. Herunder falder ogsaa det moment, at santalerne, saalænge de er hedninger, ikke har vet paa at komme sig i skikkelig arbeidstur aaret rundt, men efter «fædres fromme skik» ufravigeligen tager sig sit jorddyrkningshalvaar og sit dovenskabshalvaar. Forfatterens udredning af forholdet mellem aand og form baade i sin fulde almindelighed og med særlig anvendelse paa santalerne (pag. 64—73) er efter mit skjøn det bedste og mest instruktive afsnit i denne tankerige bog.

Skulde det ske, at bogen bliver oplagt en gang til, bør forfatteren feie ud et par sprogfeil, først og fremst den rædselsfulde flertalsform «tilfælder», der ogsaa skjæmmer hvad han skriver i «Santalen»; vistnok bruger han i begyndelsen den rette form, men pag. 37 flg. bliver det værre. Videre taler han pag. 23 om *ideelle* krav, hvor han tydeligvis mener *ideale* krav; thi det ideelle er rent æsthetisk at forstaa, det ideale tillige af ethisk art. Pag. 29 «absulut» er jo bare trykfeil; ligesaa maa det pag. 55 anm. sikkert være sætteren og ikke forfatteren som gjør æresskilling til æresstilling.

H. Bonnevie.

Anmeldelser af *Thv. Klaveness:*

Arne Garborg: **Knudahei-brev.** Kristiania. Aschehoug. Kr. 4,25.

Garborg er vendt tilbage til sit barndomshjem Jæderen. Der tilbringer han somrene i et hus han har bygget sig «upp-under Undheimsfjelli, innmed Knudaheiberge, i Knudaheio», hvorfra han har udsigt over hele Midt-Jæderen lige til havs. Derfra skriver han saa breve til sin ven Stener Schjøtt, «Du Steinar!» Disse breve har han nu udgivet. De indeholder samtaler med sig selv, som han har fordrevet tiden med i sin ensomhed. De dreier sig om alt muligt som falder ham ind. Adskilligt er for ubetydeligt til at selv Garborgs flydende stil og kvikke form er istand til at give det nogen interesse. Man kjeder sig ikke saa lidet ved side op og side ned at blive trakteret med kaffepassiar om ingenting. Det virker formelig oplivende, naar forf.s maalfanatisme ret som det er giver sig slige udslag, at det vækker ens ærgrelse. Imidlertid er der ogsaa partier som en læser med udbytte. Forf. skriver mangt et rammende ord om vor mangel paa tradition, vor kulturs rodløshed og vort daarlige arbeidsstel. Og naar han fortaber sig i sine barndomsminder og med vemodsfuld pietet fortæller om hjemmet og den ulykkelige fader, da er vi helt med. Det er betagende skjønt.

Efter den vending Garborgs produktion havde taget i den senere tid, er hans «Knudahei-brev» en skuffelse. Vi havde ventet, at han var kommet noget længere i forstaaelse baade af religiøsitet og moral. Disse breve viser, at han i grunden er ligesaa uforstaaende som før.

Var det altsaa bare *digteren* Garborg som mødte os i «Den burtkomne faderen», ikke *mennesket?*

Lyst til kald-flir er vist en af vore nationale egenheder, men neppe af dem vi særlig bør dyrke. Garborg har altid dyrket den. Han føler livets alvor, men bryder brodden af det med flir og gjøn.

En maa være svært forlegen for at faa noget at flire af, naar en i aaret 1904 kan gjøre sig lystig over zulueren Moses. Det er nu en menneskealder og vel saa det siden Moses var her i landet, og der er kogt suppe paa det ben saa mange gange, at det giver ikke smag længer.

Det kjønslige var ofte det svage punkt i Garborgs produktion. Det er saa fremdeles. Særlig byder det imod, det han side 185 ff. skriver om det frie «hjonskap» (egteskab) han paa seminariet kom op i med en kvinde som til og med var trolovet med en anden. Forf. er her ikke langt fra at sætte en ære i sin skam. Intet under da, at han regner «Kvinden skabt af manden» til «det friske, det helsuge». En ved ikke hvad sedelig sundhed er, naar en skriver sligt.

Guds riges vaar. Af *M. J.* Kristiania. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag.

Jeg gjentager det jeg har sagt i forordet til denne bog: «Jeg er slet ikke enig med forfatteren i alt. Mit syn paa det som kaldes vækkelse er temmelig forskjelligt fra hans. Men det hindrer mig ikke i at give hans lille bog min bedste anbefaling. Den er ualmindelig fængslende og forfriskende. Man læser den med stadig stigende interesse, og ønsker den havde været længere. Og saa er der en rigdom af træffende bemerkninger, som rammer baade til høire og venstre, og vækkende impulser, som en er taknemlig for.»

Det jeg der skrev, staar jeg fremdeles fuldt og helt ved.

Anmeldelser af *B. J.:*

Plads for Jesus. Postille af *J. J. Jansen*. (Heftet kr. 4,00, indb. kr. 5,50 og kr. 6,00, Aschehoug & Co.).

At Jansen skulde tale paa universitetet, var altid det samme som at festsalen var fyldt til trængsel. Naar han nu byder os en aargang prækener — nye, og kjendte og kjære ældre — saa kan han trygt regne med et stort og taknemmeligt publikum.

Eller bedre: *Vor kirke tør regne med det.* For det er sikkert, Jansens forkyndelse eier en særegen evne til at paavirke baade lægfolk og prester. Ikke faa forkyndere har vundet meget i friskhed og praktisk evne til at faa folk i tale ved selv at være lydhøre ligeoverfor Jansens prækener. Og som disse var til stor velsignelse der hvor han fik virke som prest, saa er hans tilhørerskare stadig øget gjennem aarene.

Det er mange ting som gjør det. Og det har været sagt af mange, og paa mange maader.

Han er nu saa fri for al upraktisk, formel dogmatisme. Han er saa vist ikke rationalist, er vel ogsaa blevet mere konfessionel i de sidste aar. Jeg tror samlingen vidner om det. Men han er saa fri for al død ballast, og ved saa vel at beregne de midler hvorigjennem han lettest faar, ikke bare *tanken,* men ogsaa *hjertet* i tale. Et af disse midler er den *store tro* han vover at have til alt som heder menneske. Han kjender mange veie som fører *fra mennesket til Gud.* Dybest set fordi kan kjender saa vel *Guds underfulde vei til mennesket* —, den som engang er lagt gjennem frelsen i Kristus, og det Guds «ingeniørarbeide» som han selv har set saa meget af, i Guds skole og i hans vingaard. Han rydder stene bort fra begynderne paa veien — altid dog kun paa lovlig vis — idet han stadig mindes dette: at det er *begyndere.* Og som han tror stort om det at være menneske, saa tror han endnu mere om den *hellige begyndelse* som er født ud af trangen efter det som hører Guds rige til. Han véd at vurdere det dannelsen kan give til at mætte en sjæl med: værdierne og farerne. Og fordi han saa villig giver det dets ret, vinder han ogsaa lettere gehør, naar han taler om kulturlivets fallit ligeoverfor sjælens dybeste krav. Og Jansen blir aldrig abstrakt. Et af de ord jeg husker bedst af hans universitetsprækener, er dette: *Et menneske lever ikke af sine sorger — det maa have glæde.* Troen paa kristenlivet som det der gjør glad inderst inde, og giver mod og kraft til at leve og virke i verden, gaar som en grundklang gjennem hele denne forkyndelse, som er født ud af megen smerte, men dog i dyb tak for det *glade* budskab. Og det er ikke bare den første begyndelse, men voksende, arbeidende kristendom han kan hjælpe frem.

Det er en stor og værdifuld gave vi har faat i denne prækensamling, som, efter sin eiendommelighed, staar paa høide med det bedste vi har.

N. Teisen: *Om viljens frihed.* 124 sider. Frimodts forlag. København.

Jo sværere det emne er filosoferne behandler, des tyngre blir ofte deres eget udtrykssæt.

Spørsmaalet om viljefriheden hører nu ikke til de let-

teste problemer. Det var derfor en stor tilfredsstillelse at opdage at den forfatter som her beskjæftiger sig med spørsmaalet, idetmindste ikke gjør vanskelighederne unødig store ved sit eget sproglige apparat. Tvertimod. Formen skal ikke skræmme nogen. Den er frisk og naturlig.

Forfatteren er aabenbart en praktisk mand først og fremst. Han prætenderer ikke at være dybsindig filosof. Hvad han vil er, ud fra kjendskab til problemets historie og i den sunde kristelige tænknings navn at protestere mod de mange utilladelige overgreb som man stadig har anledning til at se, netop ved dette spørsmaal, fra den naturalistiske filosofis side.

Forfatteren har sikkert den store flerhed af tænkende mennesker med sig, naar han sterkt betoner hvordan spørsmaalet ikke kan besvares uden i inderlig sammenhæng med *livsanskuelsen*. Og naar han da paa den ene side viser hvordan en naturalistisk verdensbetragtning maa føre til fornegtelse af en *virkelig* viljefrihed — ligesaa naturlig som en idealistisk kristelig til det modsatte, — da synes han ialfald at maatte have den sunde sans paa sin side. Og det er aabenbart ikke saa lidet. Han hører heller ikke til dem som *intet* faar bevist, ud fra den slemme feil at de vil bevise *for meget*. Han renoncerer paa at fastslaa anskuelsen om viljens frihed som den eneste klare og tankemæssig mulige. Det *gaadefulde* blir man ikke kvit i noget tilfælde. Men ud fra denne erkjendelse forlanger han fuld respekt for den kristelige etiks syn paa sagen, og betoner, som sagt, sterkt hvordan spørsmaalet overhovedet ikke *kan* afgjøres uden i forhold til livsanskuelsen i det hele.

At bogen er meget letlæst hænger for en del sammen med at den er unødig bred. Forfatteren er ogsaa, i dette spørsmaal ialfald, først og fremst praktisk interesseret, og har vel neppe følt problemet i hele dets rent *filosofiske* skarphed. Derom tør jeg da forresten ikke dømme. Og han siger jo udtrykkelig at han ikke vil give egentlig filosofi. Det gjør i hvert fald godt at træffe en frisk og freidig aand som véd at vurdere ogsaa de praktiske motiver, og som ikke er ræd for at tale flotheden til rette.

Jeg tror bogen fortjener mange læsere.

Anmeldelser af *Clara Thue Johnsen*:

Sigurd Nesse: **Vaaronn.** (Olaf Norlis forlag). 196 sider.

Denne bog er ikke tendensiøs i den betydning, at tendensen er det altbeherskende, hvorefter karaktertegningen, begivenhedernes udvikling og de formelle hensyn tjenende har at rette sig. Men den er tendensiøs, forsaavidt det er en grundtanke, en hovedinteresse, som — kun faa steder stødende fremholdt — gjennemgløder skildringen og giver farverne deres varme.

Denne hovedinteresse er omsorgen for barnet, for dets paavirkning i de modtagelige barneaar, «vaaronnen» i livet. Vi ser en række af mennesker, som er fængslende hver for sig, sande og mangeartede, som de er skildret. Men det er i forhold til barnet og barneopdragelsen, de alle stilles. Og hovedpersonen i bogen, som vor allervarmeste interesse følger, er den livlige, varmhjertede lille lægdepige Olava.

Hun begynder hos den verdensslu bedstemor, som hun kalder mor, og den jaalete «mor ska' være», som hun aldrig kan komme sig til at kalde andet end «ho Milla». Derfra sættes hun ud til Godvildfolket, den snille Svein og den alvorlige Karen, som maa granske enhver ting ud tilbunds, hvor da Olava gjør den ubegribelige erfaring, at det er ærlighed og sandfærdighed, som kræves af hende, og ikke større eller mindre talent til at lave historier. Ogsaa den retskafne lærer Utheim, som ikke gjør forskjel paa hende og barn som Preste-Astri og Klokker-Thora, sætter hende i den voldsomste forbauselse, — om hun end ikke saa aldeles kan slippe «mors» lærdomme, at hun jo beholder en liden formodning om, at «slike» nok altid alligevel slipper lidt lettere frem.

Men lidt efter lidt gjør alt det gode, hun er omgivet af, sin virkning paa hende. Og af det forvoksne og besynderlige væsen fra Dumpen bliver der en stor, flink pige, som er glad i arbeidet, af de bedste paa skolen, staar til konfirmation med et aabent sind og ærlig vilje, i en solid verkenskjole, som hun selv har vævet. Og det ender meget lykkelig med, at hun ved hjemkomsten finder en bog, hun har ønsket sig, fra sin gode ven og unge lærer Vang.

Utheim og Karen er repræsentanter for de gode pædagoger, hvis kjærlighed til barnet ikke bestaar i kjæleri og blødagtigt medhold. Modsat dem er den ikke helt ædruelige lærer Olsen, som paa den gyngende grund, hvorpaa han befinder sig, ikke tør gjøre sin vilje gjældende, og den «søte» frk. Fliegen, — der (tiltrods for, at lærerinder, efter forf.s udsagn, nu med de forbedrede vilkaar kan kjende sig «jambyrdige med gaardmandsfrøkner og krambuddamor»!!) — med sine mange smaa sværmerier og naragtigheder foretrækker at gjøre alle tillags.

«Vaaronn» er ikke alene ualmindelig fornøielig og koselig at læse; den er en betydelig psychologisk skildring med skarpt blik og varmhjertet forstaaelse. De, der kjender forf.s bog «Elsk og yrke» fra ifjor, maa studse over det overordentlige fremskridt, denne hans sidste bog betegner.

Vilhelm Krag: **Thea Marie**. (H. Aschehoug & Co, W. Nygaard). 226 sider.

«Thea Marie» er en egte Vilhelm Krag, med hele den sarte, fine og vemodige stemning, som er hans skildringers karakteristik og baade deres styrke og deres svaghed.

Lille Thea Marie vokser op from og forskræmt mellem en i det brede godslig far, rebslager Mortensen, hans voluminose ven, basunblæser Props, og den tørre og strenge tante, jomfru Rostrup. Uskikket for det virkelige liv lever det lille væsen en altopslugende drømmetilværelse, først i sorg over en trolos barndomsven, saa i lyksaligt sværmeri for en stram løitnantsskikkelse, hun ser passere paa gaden, saa en tid i religiøse stemninger med en følelsesfuld lægprædikant (af den gode, gamle yndlingstype) og hans kvindeskare paa Salem.

Men det nye ved denne drømmerske, i modsætning til f. eks. lille Bodil, og det, som gjør skikkelsen baade mere sandsynlig og interessant, er at hun ikke faar leve hen i samme ørkesløse tilstand og heller ikke dør af det. Men at hun vis à vis livets virkelighed tager sig sammen og ender med at blive et vaagent — selv lykkeligt og for andre nyttigt menneske.

Fredrik Kittelsen: **Klaus Dimling**. (H. Aschehoug & Co. W. Nygaard). 88 sider.

Klaus Dimling er helten blandt en flok smaa søskende og venner, som i nogle glade sommermaaneder «steller paa egen haand». Forældrene er ude og reiser, og overladt til gamle frøken «Næstens», pigen Boduljas, men især sin egen omsorg, tumler de tre søskende, Kit, Klaus og lille Ragnvald, sig i munter og temmelig ubunden frihed med sine venner, henholdsvis Mag, Koffen og Clombusen samt lille Tulla. Med sit gode humør, med alle skøierstregerne, kokkereringen paa egen haand, komedien, det eiendommelige selskab for onkel Bos osv. og endelig forældrenes lykkelige hjemkomst vil bogen — særlig for mindre børn — være til overordentlig stor fornøielse.

Vennetaaren.

Jeg skuer mod det høie
i længsel mod dets fred,
mens nattens dunkle øie
ser paa min kummer ned.

Mit sind er fuldt af vaande,
af sorgen vaadt mit blik,
og jeg betror til natten
hvad ingen vide fik.

Og hvad jeg ham betroed,
ham dybt til hjertet gaar,
saa klare taarestjerner
ham mildt i øiet staar.

Og den der ømmest tindrer,
saart falder fra hans kind.
Den gyldne vennetaaren
gød balsam i mit sind! —

Fredr. Döcker-Smith.

LIDT OM LEO TOLSTOIS BREVE OM KRIGEN.

(Af *Chr. Bruun*).

Den ypperste af Ruslands, og kanske af hele verdens nulevende forfattere, Leo Tolstoi, sendte her i vaares efter udbruddet af krigen mod Japan en række af breve til det engelske verdensblad «Times», hvor han i luende harme taler baade mod denne og mod enhver anden krig. Ingen krig er andet end mord og slagteri, den værste af alle forbrydelser, og den staar i den mest skjærende strid med Jesu bud om at elske sine fiender og at elske sin næste som sig selv.

Tolstois ord har gjenlydt over hele verden. Og tidenderne om de frygtelige blodbad og de grufulde lidelser der borte i Østasia har givet dem øget vegt. Og mange alvorlige og kristne mennesker baade her og i andre lande er tilbøielige til at give ham ret.

Og selv de, som mener, at han gaar for langt i sin iver, kan jo da ikke negte ham sin beundring. Der sidder han borte i sit Jasnaja Poljana og trodser selvherskeren over alle russer uden anden stotte, end den magt, som ligger i hans ord. Han taler til sin keiser, som der kanske ikke siden Justinus martyrs tid har været talt til en keiserlig magthaver; og herskeren over de 130 millioner vover ikke at rore ham. Jeg ved ikke, om verden i vore dage har set et stoltere skuespil.

Men deraf folger jo endda ikke, at manden helt ud har ret.

At der er meget ypperligt i hans udtalelser, siger sig selv. Ikke blot blir man lettelig enig med ham om at krig er en grufuld ulykke, og at det at fremkalde den er en grufuld forbrydelse. Men hans tale om at det store onde, som vor tids mennesker lider under, inderst inde kommer af, at flertallet lever uden religion, kan stundom næsten klinge som en profets. Videnskabsmændene, klager han, de som har

den største autoritet, lever i den grove vildfarelse, at religionen er et tilfældigt og allerede forladt stade i vor slægts udvikling, og at menneskene kan leve uden religion. Og paa den anden side søger magthaverne hos folket at vedligeholde og vække den grove overtro, som (af presterne) udgives for at være religion. Det er videnskabsmændenes vantro og præsternes overtro, der staar i veien for den virkelige religion, den som blev grundlagt af Jesus Christus, og som endnu inden hele kristenheden fører sit skjulte liv i menneskenes hjerter.

Men til denne overtro regner Tolstoi ikke bare den græsk-russiske kirkes helgendyrkelse, dens ceremoni- og bogstavvæsen, men ogsaa de «meningsløse vildfarelser om menneskets fald, gjenløsning, opstandelse og saa videre». Den kristendom, som han hylder, som skal reformere hele verden og skal oprette ogsaa «det ydre gudsrige, som hver menneskesjæl længes efter», den bestaar i hovedsagen i bjergprækenens moral og i den alene.

Og efter bjergprækenen og Jesu ord i det hele mener han nu at kunne hævde det som vor utvivlsomme pligt at negte at gjøre krigstjeneste. Ikke bare i en erobringskrig eller en anden uretfærdig krig. Ogsaa naar det gjælder at forsvare sit fædreland mod fremmed vold. Man skal negte at gjøre krigstjeneste og — om det trænges — blive martyr for denne sin vægring. (Saaledes har ogsaa virkelig dukobortserne, Ruslands kvækere, nu snart i aarhundreder baaret sig ad).

Har nu Tolstoi ret i denne sin paastand? Bør t. ex. vi nordmænd opgive at forsvare vort land, dersom det blir overfaldt af fiender?

Vilde det være et fremskridt i moral, dersom vi blev enige om det? Om saa var, vilde det dog i alle fald være et fremskridt, som blev at faa for overraskende billigt kjøb. At ville værge sit land kræver store ofre, for et lidet folk som vort *overmaade* store. At opgive det koster *intet* — uden alene det at træde under fødder en følelse i vor sjæl, som i aartusinder har været regnet blandt de ædleste. Det pleier ellers at være de moralske *tilbageskridt* som er saa letkjøbte.

Men hvad siger bibelen om sagen?

For det gamle testamentes vedkommende er spørgsmaalet uden videre klart. De gamle israeliter saa vistnok paa *erobringskrige* med *noget* andre øine end andre oldtidsfolk. Men ikke paa fædrelandets forsvar. *Det* var dem en hellig pligt, som det var det for alle den tids folkefærd, i alle fald for alle, som der var noget ved. Den israelitiske, den *hellige* historieskrivning dvæler ved fædrelandsforsvarernes, ved de nationale heltes, storværk med ikke mindre forkjærlighed end den græske. Den har sikret Gideon og Jonatan en ikke mindre varig og ikke mindre værdifuld ihukommelse end den som er bleven Leonidas og Miltiades tildel.

Det gamle testamente er saa ægte menneskeligt. Aa, om vi kunde sige det samme om vore dages *kristendom* her i landet!

Verdens-erobring og oprettelsen af *verdens*-riger er efter det gamle testamente Gud imod. Erobringskrige er i den tid visselig ikke ligefrem *forbudne,* men dog aabenbart ikke i det hele taget set paa med velvillige øine. Og profeterne skuer i aanden den gyldne tidsalder, da al krig skal være ophørt. Men saalænge den ikke det er, skal Israel efter evne søge at værge sit land. *Det* er aabenbart det gamle testamentes mening.

Med bibelen i haanden lader det sig derfor ikke gjøre — som Tolstoi — at stemple al krig som den værste af alle forbrydelser, som enstydig med slagteri og mord. Man kan — muligens i alle fald — sige, at den er noget, som alene hører hjemme paa den gamle pakts ufuldkomne stade, at den, ligesom skilsmissen, maa svinde for den «høiere retfærdighed», som Jesus Christus indfører. Men har det virkelig engang været en *dyd* at forsvare sit fædreland, saa kan det ikke nu være blevet «den værste af alle forbrydelser». Det kan det alene, hvis bibelen ogsaa paa det moralske omraade er lige saa fuld af «meningsløse vildfarelser», som i læren om «menneskets fald, gjenløsning og opstandelse». —

Det er en aabenbar selvmodsigelse, paastaas der ofte, at opstille det bud: Du skal ikke slaa ihjel, og saa paa samme tid tillade krig, «massemord».

Længe før Moselovens dage var det blandt alle folke-

slag, som havde naaet i nogen mon lovfæstede tilstande, holdt for uret at øve mord og drab overfor landsmænd og dem man levede i fred med, mens det var tilladt eller paabudt at dræbe fiender i krig. Der var for den tids tanke og følelse aldeles ingen modsigelse i det. Og ligedan var det selvfølgelig for jødernes tankegang. Det faldt ingen israelit ind, at meningen med det femte bud skulde være den at forbyde ham at forsvare sig eller sine landsmænd mod et fiendtligt overfald. Der var ikke for *hans* skyld nogen trang til et forklarende tillæg til budet i denne retning. Det er bare nu om dagen, at somme folk trænger en saadan pegepind.

Og gaar vi fra det gamle testamente over til det nye, saa møder os allerede paa tærskelen Johannes døberen, den mægtige bodsprædikant. Han lever og aander i troen paa den nær forestaaende dom. «Øksen er allerede lagt ind til træernes rod, og hvert træ, som ikke bærer god frugt, skal afhugges og kastes paa ilden». Han formaner alle til at omvende sig, at de kunde blive skikket til at indgaa i det gudsrige, som staar lige for døren. Han er meget streng og nærgaaende i sine krav: den som har to kjortler, skal dele med den som ingen har o. s. v. Og han undlader ikke at gaa i enkeltheder overfor de særlige fristelser, som de forskjellige livsstillinger fører med sig. Af soldater blev han endog ligefrem spurgt, hvad *de* havde at gjøre, naar de vilde tage hans ord til hjerte. Og han giver dem ogsaa meget tydeligt svar: Udsug ingen hverken med vold eller med list, og *lad eder nøie med eders sold*. Hvad han kræver af dem ved siden af den omvendelse, der kræves af alle, er ikke andet end at de skal bære sig ad som hæderlige soldater. Han nævner intet om at de skal opgive krigstjenesten. Tvert imod. Han forudsætter ligefrem at de vil blive staaende og fremdeles oppebære sin soldaterlønning, sin sold.

Den brændende bodsprædikant har tydelig nok ingen tanke om at det at gjøre krigstjeneste, at være soldat, i sig selv skulde gjøre uskikket til at gaa ind i det gudsrige, som stod lige for døren, og hvor man aldeles ikke kunde komme ind uden at «bære omvendelsens værdige frugter».

Og paa samme maade har aabenbart Jesus stillet sig. Naar en tolder blir greben af hans ord, fortælles det, at han

flerdobbelt godtgjør hvad han tidligere med urette har tilegnet sig. Men naar en officer tager sin tilflugt til ham i den fuldeste trostillid (Mat. 8), er der ikke det ringeste tegn til at han tænker paa at opgive sin stilling, eller til at Jesus skulde gjøre et saadant krav. Og dersom Jesus i dette stykke virkelig havde villet bryde med det gamle testamentes — og døberens — moral, kunde han da have undladt at *sige* det?

Apostelen Peter kræver ikke, at Cornelius skal trække sig tilbage fra sin stilling som officer. Paulus, der opstiller den grundsætning, at de kristne skal blive i den stand og stilling, som de var i, da det guddommelige kald naade dem, gjør aldeles ingen undtagelse hverken for officerers eller soldaters vedkommende. Og naar forfatteren af Hebræerbrevet gjennemgaar hele rækken af den gamle pakts troshelte, saa medtager han ogsaa de store nationalhelte, Gideon og Barak og Samson og Jefta. Han dvæler med kjendeligt velbehag ved, at de «blev vældige i krig og bragte fiendernes hære til at vige», og paastaar ligefrem, at det var «ved tro» de var sat i stand til at gjøre det.

Jesu Kristi aand ved intet om at det *i sig selv* skulde være syndigt at gaa i krig.

Naar Jesus siger: I skal ikke sætte eder imod det onde, men vende det venstre kind til — da er det tænkt som en regel for hans tilhængeres *private* liv. Og naar man af dette ord uden videre har villet gjøre en international eller mellemfolkelig grundsætning, tør det være lige saa forhastet, som naar man vil faa det femte bud til at hindre os fra at forsvare vort fædreland.

Men det er sandt: at fremkalde krig, at give aarsag til krig, det staar i den skarpeste strid med Jesu Kristi aand. Derom er der ingen tvivl. Og arbeidet for at afværge krig og indskrænke krig er i samklang med denne aand. Det er vort aarhundredes ære, at det har stillet fredssagen op som et af de ypperste formaal for sit arbeide — en virkeliggjørelse af profeternes syner.

Men saalænge erobringskrigen endnu ikke er standset, kan ikke forsvarskrigen ophøre. Det vilde være det modsatte af et fremskridt, dersom det kunde lykkes os at skaffe de

retfærdige krige ud af verden, mens de uretfærdige blev ved at gaa sin gang.

I en umaadelig militærstat som Rusland med dets stærke erobrings-tilbøieligheder, der er Tolstois mægtige opraab mod krigen afgjort velgjørende. Hans overdrivelser i kampen mod de rovdyrdrifter, som der er de raadende i den herskende tankegang, er meget undskyldelige, og skader kanske ikke engang synderlig den sag, han kjæmper for. Har han i sin religiøse kamp med den herskende kirkes overtro og bogstavdyrkelse ikke kunnet undgaa paa det dybeste at saare selve den kristelige tro, saa var det ikke at vente, at han skulde kunne indrømme krigen dens virkelige ret, naar han slap sig løs i et stormløb mod erobrings-politikken. *Efter* ham vil der kunne komme mænd med klarere syn, som bedre vil kunne vise retfærdighed til begge sider.

Men vil Tolstois breve virke velgjørende i Rusland, saa vil de lettelig kunne komme til at virke skadeligt her i landet. Norge har ingen fristelser til erobringskrige; det trænger ingen varselsraab i saa stykke. *Vor* fristelse er den, at vi ikke skal ville forsvare os i tilfælde af overfald, eller dog ikke ville gjøre det med den rette kraft. Og denne tilbøielighed kan let komme til at tage Tolstois ord til indtægt, og derved søge at iklæde sig et skin af ret, som aldeles ikke tilkommer den.

I England er fredssagens venner — efter sit aldeles overveiende flertal — lige saa enige som alle andre engelskmænd om at ville værge sit land, dersom det blir overfaldt. Og paa samme maade er det visselig i alle andre større lande. Her i Norge er der mange, der kalder sig fredsvenner, som mener, at vi *ikke* bør forsvare os. Det samme har feigheden og det materialistiske tænkesæt ment, længe før fredssagen kom op. Vore troskyldige fredsvenner af denne retning faar se til, at det ikke blir feighedens og materialismens aand, de kommer til at tjene med sin tale, idet de hjælper denne aand til at kunne optræde i skikkelse af iver for en stor idé. Den menneskelige usselhed har alle dage havt en stærk tilbøielighed til at ville pynte sig op til dyd.

Fredsvennerne blir ikke trætte af at fremhæve, hvorledes vildskab og raahed og onde lidenskaber tager vækst

under en krig. Og det kan jo ikke paa nogen maade negtes. Men de overser gjerne, at der ogsaa er andre egenskaber hos menneskene, som udvikles ved krigen. Den er den store skole for offervillighed, for haardførhed og mod. Dersom man havde kunnet tage det sidste aarhundredes krige bort af historien — for en sum af høisindet offervillighed vilde man ikke have taget ud af menneskehedens sjæl med dem? Tænk t. d. paa Tysklands reisning mod Napoleon først i aarhundredet. Som menneskene for tiden er, kan de vanskelig undvære krigen. De vil uden den synke ned i materialisme, i blødagtighed og nydelsessyge, og fredens raaddenhed vil lettelig kunne blive værre end kampens vildskab.

Det er jo altid menneskelig synd som fremkalder krigen, og det er for vore synders skyld, den kommer over os. Men det er ogsaa til vor opdragelse. Den er Guds svøbe over folkenes synd. Men dersom det lykkes folkene at hæve sig til et høiere trin af moral, vil ogsaa lempeligere tugtemidler kunne strække til.

Men saalænge krigen er der, faar vi dog ikke glemme, at det en soldat er sat til, ikke *bare* er det at tage andres liv. Først og fremst skal han være rede til at *give* sit eget, til at «sætte livet til for sine brødre», for folk og land, for hus og hjem, for slægt og venner. Det er det, som giver ham hans ret og hans adel.

LITERÆRT HYSTERI.

Gunnar Heiberg: «Kjærlighedens tragedie».
Gyldendal 1904.

Af *Theodor Caspari.*

Themaet i dette Gunnar Heibergs meget og vidt forskjellig omskrevne drama er gammelt nok. Det er den sensualistiske erotiks krav paa at være livets høieste, ja eneste gode, elskovens krampagtige forsøg paa at trodse den almenmenneskelige udvikling, som Ibsen kalder «forvandlingens lov»: mainatten skal varé hele aaret rundt, æbletræet aldrig kaste sin blomstersne for at gi plads for stygge prosaiske frugtkart, «det første mødes sødme» holde sig til livets sidste dag.

«Es ist eine alte Geschichte». Verdens største komponister har sat den i musik, Mozart i «Don Juan», Wagner i «Tannhäuser», store og smaa digtere fortalt den — omigjen og omigjen.

Men i alle disse verker, operaer som romaner, uden undtagelse — har løsningen kun været é n: for at kunne trodse «forvandlingens lov», for at holde sig evig ung og frisk har elskoven senere eller tidligere, i regelen noksaa tidlig, maattet bryde ud af den snevre prosaiske legale forbindelse, man kalder egteskab, for at søge ud paa den frie kjærligheds vidder. Stillet ligeoverfor spørgsmaalet: at være eller ikke være, har valget ikke faldt den vanskeligt. Egtehustruen har, saa pinlig det kanske i første øieblik faldt hende, maattet skifte stilling og kalde sig elskerinde, egtemanden med betydelig mindre moralske omkostninger ændre sin til: Don Juan.

Kun i *mangfoldigheden* kan nemlig elskoven finde den foryngende livselexir. Styrket og næret af dens blandingsbryg gaar den sin lystvandring gjennem verden, et thema for

lystspillet, farcen, operetten, farceoperetten, alle genre, kun ikke tragedien.

Indtil — ja indtil Gunnar Heiberg en vakker dag stansed op dernede paa verdensstadens bulevarder og kom i tanker paa, om det ikke alligevel skulde la sig gjøre at lave en tragedie af materien, ubekvem som den var.

I «Balkonen» fik han det ikke til; men der fulgte han jo ogsaa den optraakkede landevei og lod sin Julie bryde ud af egteskabet. Men om han nu lod den nye Julie bli derinde i egteskabets aaletine! Legal kjærlighed til en eneste mand, egtemanden altsaa, men denne kjærlighed i sit væsen elskov: himmelhøie flammer, evig uudslukkelig glød i selve undergrunden. Funtus! Det maatte bli en tragedie af reneste vand.

Og saa iførte Gunnar Heiberg sig de bekjendte «grønne glasbukser» og skrev: «Kjærlighedens tragedie».

Med ubønhørlig strenghed stængte han alle udveiene for sin Karen. Ikke saa meget som en stakkars halv grad celsius faar hendes elskov lov til at synke. Tiden, vanens magt, huslige sysler, selskabelig omgang, fælles *aandelige* interesser, alle disse mange almenmenneskelige forhold, som ellers pleier at virke regulerende, eksisterer ikke for hende. Hun er den personificerede Venus i Venusbjerget. Barn har selvfølgelig Heiberg negtet hende. Den luftventil er jo næsten altid stængt i moderne arbeider af den art. De herrer forfattere ved saa altfor godt, at deslige luftforandringer ikke er gavnlige for elskoven. Den kan saa let *forkjøle* sig ved temperaturvekslingen.

Men ligesaa resolut har Heiberg stængt den anden udvei for hende: «Hun faar ei lov til at lægge ud». Hendes elskov maa og skal paa trods af al menneskelig erfaring være uopløselig knyttet til *en* mand. Kun derved blir den nemlig tragisk; kun derved blir «Venus vulgivaga» istand til at drapere sig som «Venus urania». Gunnar Heiberg er en streng herre; men han er nødt til at være det. Der staar meget paa spil for ham. Extremerne berører hinanden, og fra den ophøiede tragedie til den latterlige farce er der kun *et* skridt. For at lette sig sagen har han som trediemand i den trekantede kjærlighed opstillet et mandfolk: Hartvig

Hadeln, en blanding af et godt og elskværdigt barn og en halvgal sværmer, en dybsindig monoman, som aldrig kan bli farlig for nogen kvindes, endsige elskovssyg kvindes, hjertefred.

Begge udveie stængte. Hvad i al verden skal saa den stakkars Karen Kruse, født Venus, gjøre! Hun har jo dog bare den ene Tannhäuser i verden, og han erklærer hende i varme, vakre, stilfærdige ord — ikke, at han *ikke* elsker hende. Bevares! Tvertom, at han elsker hende høiere end alt paa jorden; men — at han desværre, desværre bare er et *menneske*, til og med forstmand. At hans elskov desværre ikke er noget Vesuv fra anno 79. At han desværre ikke ser sig istand til at imødekomme ordres om at begrave Pompeji, Herkulanum og Stabiæ under lavastrømmen.

Det er for meget. Det kan hun ikke bære. Det er hendes dødsdom. «Hun stikker sig», for at tale med Wessel i «Kjærlighed uden strømper». «Kjærlighedens tragedie» er fuldbyrdet.

* * *

Virker nu denne tragedie ogsaa tragisk? Efter hvad der i det foregaaende er udviklet, kunde spørgsmaalet synes ganske overflødigt. Men saa er ikke tilfældet. Saa stor er nemlig Gunnar Heibergs begavelse, saa overlegen hans kunst i dette drama, at man føler sig greben, enten man vil eller ei. Sterkest ved læsningen, men ogsaa ved opførelsen. «Man merkt die Absicht» og hensættes i et underligt mixtum kompositum af stemning og misstemning.

Allerede den omstændighed, at et drama paa fire akter med kun tre personer og kun et eneste altopslugende thema ikke virker monotont og trættende, tyder paa, at det med alle sine feil maa eie store ydre og indre fortrin. Og det eier dem i fremtrædende grad. Det udmerker sig ved en storstilet enkelhed i linierne, en sikkerhed og klarhed i konstruktionen, en ro midt i lidenskabens storm, som uvilkaarlig drager tankerne hen paa den gamle græske tragedie. I et sprog, snart legende let, snart svulmende patetisk, altid elegant og smidigt drysser forfatteren et fyrværkeri af aandrigheder, af fine og kloge livsiagttagelser ud over tilhøreren, saa han næsten mister pusten.

Og naar saa sluttelig den ulykkelige heltinde ligger der død paa altanen — under den stjernesaaede blaa himmel, og mystikeren Hadeln slynger de vanvittige, men høipatetiske ord ud i natten:

«Se karlsvognen. Den er kjørt frem. Se sarkofagen. Den gyldne sarkofag. Der skal alle de hvile, som kjærligheden dræbte», — da er det et øieblik, som om man maa spørge sig selv: «Tar jeg feil alligevel? Var der virkelig noget tragisk ved denne kvinde?»

Saa stor er kunstens — den *store* kunsts evne til at synkverve. «Quel bruit pour» — en hetære!

* * *

Under en polemik med afdøde biskop Heuch brugte Arne Garborg engang den vending, at det var høist interessant at se, hvorledes en slig hypertheologiseret hjerne virked. Jeg vil — mutatis mutandis — anvende hans ord paa Gunnar Heiberg og «Kjærlighedens tragedie». I og med sin underlige blanding af genialitet og galskab gir dette drama et høist interessant indblik i en hypermodern aands tænkemaade og arbeidsmetode. Man opdager til sin forundring, at verdensstadens feberagtig pulserende aandsliv, at overcivilisationen virker ganske paa samme maade paa hjernevirksomheden som de alkoholiske drikke. Svækker dømmekraften ved at ophæve de korrigerende kontrastforestillinger. Naar en saa overlegen intelligents som Gunnar Heiberg har kunnet forse sig saapas mod den sunde sans, da er det ikke at undres over, at mindre aander — anmeldere og literater — gaar omkring og ørsker i blind beundring. Det har atter bekræftet sig, hvad man saa ofte har havt anledning til at iagttage, at æstheticismen skaber svage og kritikløse hoder.

Naar den sunde sans faar summet sig, naar man fra den lumre theatersalon træder ud i den friske vinterluft, naar man istedenfor de elektriske stjerneblus har den virkelige blaa stjernehimmel over sig, da svinder efterhaanden suggestionen. Med skyldig beundring for dramaets glimrende egenskaber, indser man, at man har været gjenstand for en aandfuld mystifikation. Forstaar, at stykket intet andet er

end en fremragende forvandlingskunstners forsøg paa at drapere den nakne drift. Ja, at det med al sin rigdom paa træffende og fine livsiagttagelser, dog ikke er udsprunget af livet selv, men af moderne hysteri.

Thi *et* af to: Enten er Karen Kruse et *virkeligt, individuelt* tegnet menneske Men da er hun et pathologisk fænomen. Eller hun er en *personifikation* af noget almenmenneskeligt — en personifikation af det uudslukkelige elskovsbegjær som Faust af det uudslukkelige erkjendelsesbegjær.

I første tilfælde er hun et undermenneske, uskikket til at være heltinde i en tragedie. I andet tilfælde er hun vistnok et overmenneske, men af dæmonisk natur, ikke som Faust af guddommelig. Erkjendelsestørsten er tragisk; thi den er af aandelig art, runden af evigheden og søger tilbage til evigheden. Elskovstørsten er ikke tragisk; thi den hører sanseligheden til og vil — vil med magt og vold — fastholde «øieblikket», vil med magt og vold ikke ud af endeligheden.

Hvad Göthe i «Faust» fordømmer, er just hvad Heiberg i «Kjærlighedens tragedie» forherliger.

> «Werd ich zum Augenblicke sagen:
> Verweile doch! du bist so schön!
> Dann magst du mich in Fesseln schlagen!»

heder det i «Faust».

Hos Heiberg er det tragiske ved Karen Kruse — det der gjør hende stor, just, at hun med titanisk lidenskab siger til øieblikket:

> «Verweile doch! du bist so schön!»

Göthe har ret, ikke Heiberg. I virkeligheden er der ikke mere tragik ved Karen Kruse end ved Mozarts «Don Juan». Dæmoner er de begge to.

HERMAN BANG.

Af *Oscar Geismar*.

For den, der lider, er lidelsen aldrig ringe.
Herman Bang.

De sidste aaringer har været vidne til et frafald uden mage fra de idealer, som forkyndtes af 70'ernes St. Georg. Mænd, hvis radikale renlivethed formentes at være hævet over enhver tvivl — og som da ogsaa den dag i dag højlig vil betakke sig for at blive slaaet i hartkorn med konservatismens øvrige kærnetropper — stod op og rystede «Politiken»s støv af deres fodsaaler. Nu havde de længe nok efter Edvard Brandes's forbillede traadt retfærdighed og sømmelighed under fødder; nu fik det være nok. Det var mænd som *Valdemar Vedel*, *Alfred Ipsen* og mange andre, der paa denne maade i den ellevte time fik mod til at hævde deres selvstændighed.

Og dermed var i virkeligheden «Politiken»s aag brudt, saadan saa bladets bog- og teateranmeldelser fra at være æstetisk højesteret i Danmark er sunket ned til at modtages med et forstaaende smil af alle dem, der er indviede i livet bag kulisserne. Og deres tal voxer med dagene.

Der var eet ord, hvori disse mænd samlede hele deres harme mod de tidligere forbundsfæller, een beskyldning, som indtil kedsommelighed gentoges og gentoges: klikevæsen og partihensyn havde domineret; det elendigste fusk var bleven reklameret op i kunstens syvende himmel, naar blot forfatteren havde den rette kulør, medens til gengæld solide og stolte kunstværker var tiet ihjæl, naar de skrev sig fra en modstanders pen.

Saa vedholdende er denne beskyldning bleven fremført, at en udenforstaaende kunde blive mistænksom og spørge sig selv, om det virkelig var muligt, at flertallet af et lands

digtere og skribenter paa den maade kunde være elendige vinkelskrivere og lejede styverfængere, hvis eneste interesse var at holde geschæften gaaende. Den sunde sans vægrer sig ved en saadan antagelse. Og med rette. Vil man have forklaringen paa det — ganske vist unægtelige — sammenhold, der har præget 70'ernes mænd, og det strænge regime, de har udøvet, maa man alligevel søge dybere end til forhold, som enhver reklamesyg humbugsmager vilde bevæge sig i, som en fisk i vandet.

Der var en hemmelighed ved det, en hemmelighed, som for enhver pris maatte og skulde skjules, ikke just — eller ikke særlig da — fordi bøgerne krævede købere, men fordi afsløringen af den vilde være ensbetydende med en fallit-erklæring, som ovenikøbet vilde komme de menige soldater ganske overraskende. Officererne var indviede i den, de fleste af dem da, og det var deres tavshed, som skulde fremtvinges.

Hemmeligheden var, at «guldet og de grønne skove», som man dristigt havde lovet den uddragende hær, var bleven til klissede allemandsmønter og raadnende blade; hemmeligheden var, at den «stormgangsjubel», som J. P. Jacobsen havde talt om, var tystnet af, at den bølge af lykkefølelse og livsenergi, som man havde profeteret om, var veget pladsen for en bølgedal af smerte og livsfejghed; hemmeligheden var, at man havde ventet en «regn af guld», og nu oplevede man en «regn af aske».

Der gik jo aar, der gik jo en menneskealder hen, inden man kunde faa denne bitre skuffelse tvunget ind i sin sjæl; det *maatte* ikke være saadan; det *kunde* ikke være saadan; saa blev jo det hele saa gabende meningsløst; det *var* ikke derfor, man i sin tid havde kastet de gamle drømme overbord, for at sætte skuden paa grund i de bristede forhaabningers Sahara; der *maatte* være en fejl i det regnskab; et eller andet sted, i en eller anden krog, *maatte* livets gyldne skat have forputtet sig; man reviderede og reviderede; facit blev stadigvæk nul. Men saalænge der blot var skygge af haab om et gunstigt resultat, saalænge *maatte* jo ikke en moders sjæl ane noget om den tvivl, der nagede. Følelsen af at «sejle med et lig i lasten» blev skarpere og skarpere;

men oppe paa dækket spillede endnu musikken, dansen fejede endnu henover de tjærede planker — indtil endelig strængene sprang med et skrat. Nu saa man det grant: de dansende lignede karnevalsgæster ved morgengry; smilet blev til grimace.

Men der gik jo aar inden da.

I de aar regerede kliken, og den lededes af dr. *Edvard Brandes,* denne ejendommelige mand, hvis «profil» *Niels Møller,* uden at ane det maaske, har tegnet i disse mesterlige strøg:

> Hvor tindred kløgten lutret i hans blik!
> Hans tunge ramte myndig, klar og hvas og kvik,
> hans fine smil bar bud om vid, før lyd af læben gik.
> Og dog blev al hans tale kun en vissen gærning.
> Hans tanker tynger føje vægtens skaal.
> Han finder let nok verdens linjers maal,
> naar først han skær den til saa simpel som en tærning.
> Han ser kun hvide lam og sorte faar,
> véd ej, hvor livets bølger brudt og bugtet gaar:
> hans sjæl blev stiv og stansed, før han vel var atten aar.

Det var «Politiken»s berygtede E. B., som holdt den strænge justits i rækkerne, som tvang sejrssmilet frem over ansigterne, længe efter at de fremmeligste allerede havde opdaget, at sejren var endt som et nederlag.

En opdagelse, som i og for sig ikke skænker sin mand en Columbus's rang.

Den gjorde sig selv.

Hvor var livsmodet henne? Hvor var jublen og de frejdige sange? Danske digtere var bleven som de elendige, Søren Kierkegaard taler om, der lider dødsens kvaler, indestængte i Falaris's glødende kobbertyr. Deres skrig lyder i menneskenes øren som liflig musik, siger Kierkegaard. Han anede endnu ikke, at skriget skulde blive saa skingrende, at menneskene ikke kunde andet end opfatte: det *var* et skrig, et skrig af en sjæl i vaande. Men saadan gik det jo netop 80'ernes og 90'ernes digtere. Deres skrig hørtes som skrig; skrig, der overdøvede den liflige musik.

Et stykke tid søgte man at lade, som det hele var bare musik. Naar digterne græd over deres brustne haab, gav man dem som en fattig trøst rang blandt kunstens ypperste. Kunsten for kunstens egen skyld. Om hjærtet vaandede sig

tildøde, om blikket stivnede i rædsel overfor vanviddets tomhed, om en sjæl gik tilgrunde — hvad angik saa det en kunstforstandig kritiker? Selv Strindbergs «Inferno» blev kunst. «Hør blot en klang!», sagde man. «Saadan kan kun et geni aande sin sjæl ud i et dirrende skrig».

Aar igennem klappede publikum af disse kunstens ofre. Klappede — hvor en samaritanergærning havde været paa sin plads. Det var *livets rædsel,* man saa. Man klappede, som var det en tragedie.

Der var dog een, hvis røst i den grad ejede sandhedens magt, at han ikke lod sig presse ind i den trange uniform blandt de andre lidelsens artister. Her kunde selv den blindfødte se, at dette var mere end kunst, var en menneskesjæl, som gik under. Derfor vidste man ikke sine levende raad med denne altfor aabenhjærtige. «En jævngod fruentimmerforstand», sagde man, og mente med det at have brudt brodden af hans bekendelse. Men skriget søgte jo netop ikke sin berettigelse ud fra de dybe tanker. Det ejede livets ret. Og med livets ret tiltvang det sig ørenlyd. Han blev aldrig et led af kliken, denne mand; han vidste for meget. Og han *kunde* ikke tie Hvad *var* der at sige, andet end dette ene, det uudsigelige, det navnløse, tomhedens rædsel, vanviddets grimace! En livslang higen efter at finde udtryk for det, som er dødens, opløsningens, livsrædslens inderste sjæl, saadan blev hans gærning. Den *maatte* blive det.

Hans navn er *Herman Bang.*

— — —

Blandt jordens digtere findes der mænd, som paa en forunderlig maade har staaet over deres tid; svævende paa geniets brede ørnevinger har de set fortid og fremtid skyde sig i hob for deres syn; med foragtens broddede svøbe eller med satirens snærtende pisk har de tugtet den nutid, som hverken ejede fortidens vælde eller fremtidens tro, og som de derfor dømte til baal og brand; med profetisk fjærnsyn har de vidnet om de nye tider, der skulde rinde; ja mere end det: med uimodstaaelig styrke har de midt paa den flade, røddede jord bygget de tempelhytter, som skulde blive de kommende aarhundreders hjem. *Deres* ære er uvisnelig; de er de aandens nybyggere, som af den almægtige Gud er

udnævnt til slægtens førere fremad mod nye maal. Holberg, Steffens, Oehlenschläger var saadanne mænd.

Herman Bang er intet af dette.

Kommer man til hans værker med forventning om dær at finde gnistrende nye tanker, geniale nybegyndelser, epokegørende fremsyn, bliver man skuffet. Han er som en af de digtningens mærkepæle, der fra tid til anden ogsaa bliver nødvendige, og paa deres vis opbyggelige; man kan paa dem aflæse, hvor langt eller hvor kort slægten er gaaet fremad siden sidst, fremad i livstro, i tillid til menneskenes sag. Som han selv siger det i sin første bog, den han skrev 22 aar gammel: «Man bliver digter, ikke fordi man staar over sin tid, men fordi man er et fuldt, levende udtryk af den, fordi man har lidt med den, har kæmpet med den og har forstaaet den». Der *er* mænd, som paa denne vis bliver digtere; de naar aldrig frem til andet og mere. At rette bebrejdelser mod dem, fordi de intet nyt bringer, fordi de er de uforbederlige udtryk for deres egen tid, synes meningsløst Intet menneske kan nu engang overskride sin medfødte begrænsning.

I tilfælde som her, hvor tiden og slægten er dødsmærket, staar under forfaldets, opløsningens himmeltegn, lader det sig gøre at vise alle disse bøger fra sig: «Ruiner bringer livet os tidt nok for øje; af digterne kræver vi frejdigt mod, trosbaarne opsange». Det lader sig gøre. Men er det ret? Er barmhjærtighed det: at døve sine øren for de ulykkeliges raab og saa bygge trøstigt løs paa sine egne straalende paladser? Mon ikke alle de, der gærne vil ha lov at være «den store læge»s efterfølgere, bør finde deres plads som han ude paa valpladserne, blandt de syge og nødlidende? Man helbreder aldrig en slægt, som man ikke forstaar. Det kan være en lidelse, en pine, at læse Herman Bangs bøger; men hvem har ogsaa lovet, det kun skal bringe glæde, i aand og sandhed at bære hverandres byrder? Og dog opfyldes kun derved Christi lov.

Skal der være haab om endnu engang at tage tidens tanker tilfange under troens lydighed, gælder det nok først og fremmest at forstaa disse tanker, kende tidens brøst, dens

hidsende uro, dens skærende grimace, dens forstenende tomhed.

Derfor er Herman Bangs værker at anbefale som uundværlig læsning for alle dem, der efter tidens kaar vil se at lade lyset fra det høje skinne for dem, der sidder i mørke og dødens skygge. Lige fra «Ved vejen»s stilfærdige vemod til «Mikaël»s isnende vinterfrost er Bangs digtning eet eneste vældigt vidnesbyrd om, hvor bittert livet er, «naar man har mistet sin Gud», eet eneste suk efter «Bethlehemsstjærnen, de fredløses ven». Læst med de rette øjne er disse bøger opbyggelige, i en helt anden og langt inderligere forstand, end de fleste prækensamlinger formaar at være det.

— — —

Herman Bang er til denne sin sørgelige gærning udrustet med enestaaende evner. Ingen blandt alle Danmarks digtere har som han forudsætninger for at vidne om, hvor goldt og ondt, hvor ørkesløst og blottet for al værdi det er, som menneskene kalder liv. Hans skikkelser virker som Lots hustru, stirrende i stivnet rædsel ud over det Sodoma og Gomorra, hvor nylig livets røde bølger skyllede sig frem. — —

— Der er eet barndomsminde, som synes at have været afgørende for hele Herman Bangs videre skæbne, mindet om dengang, da han som syvaars dreng var vidne til, hvordan Als, hans idylliske lille fødeø, blev hjemsøgt af alle krigens rædsler. Det er som et rygende blodminde, der idelig og idelig trænger sig frem og vælter sine osende flammeskyer ud over alt det, som ellers plejer at være præget af fredens og stilfærdighedens aand. «De saa gennem regn og nat kun en eneste stribe af rødt — som randen af et hav, mens bag det, paa højderne, huse brændte i grunden med dunkel flamme, som vilde den røde ild rinde ned over bakkernes kamme. Og den tykke luft, luften over landet i brand, var fuld af granater som af glødende og ilsomme kloder, mens lyden fra de flygtendes tros, soldaterne paa flugt, vognenes raslen, de tusinde vandreres trin — naaede dem som den rappe knitren af et kæmpebaal».

Det er dette barndomsminde, som gennembrænder «Tine» med sin feberagtige glød og giver bogen dens visionære kraft. Man *hører* kanonernes drøn, *lugter* og *smager* krudtrøgen, der

søndres af de saaredes hvin, alting *tvinges* ind paa læserne, paa samme maade som det i sin tid tvang sig ind paa drengen derhjemme i præstegaarden — indtil endelig de tusinde sanseindtryk stilner af i den vidunderlige slutningsakkord: «Regnen var stanset. Luerne fra Sønderborg flammede over landet».

Det er vist vanskeligt for den yngre slægt fuldt ud at fatte, i hvilket omfang nederlaget i 64 lammede hele folkets — og alle de mange enkeltes — leveevne, kvalte deres illusioner, saa livet blev som en lang og træg arbejdsdag, der møjsommeligt sled sig hen over en regnvaad decemberjord. Altfor brat havde faldet været fra 50'ernes højtflyvende drømme. Det er ikke altid, Ikaros kan lære sig til at vandre jordens trælse veje.

Den ungdom, der voxede op, «fik sit præg af skuffelserne, paa samme maade som de ældre fik deres af løftelsen».

Denne ungdoms ypperste mand er netop Herman Bang. «Skyggen fra Dybbølbanken» har formørket hans liv. Man maa ikke glemme, at dette barneminde har strøet sin rim i hans sjæl. Derigennem modnedes han til at blive lidelsens digter i Danmark.

Men ikke nok hermed.

Som vel ingen anden af vore nulevende forfattere har Herman Bang faaet indprentet arvelighedens tunge lov. Han siger det selv i den fortale, hvormed han indvier «Tine» til mindet om sin mor:

«To stredes — og striden vil vel aldrig ende ganske — i alle disse ord: min gamle slægt og du, der kom i den, ny og fremmed. Du bar dens navn med begejstret hengivenhed. Du elskede den som jeg. I et hundredaar havde den fostret statsmænd, landet ikke vil glemme, berømte læger, som generation efter generation var de største og folkekæreste i norden.

Men siden blev dens sønner præster, fordi de besvimede ved at se blod, og uvirksomme ørkesløse, hvis tomme hjærner maatte kunstig ildnes».

Blandt alle de uhyggelige fænomener, som den moderne lægevidenskab har bragt for dagen, er vel intet uhyggeligere end det, der skjuler sig under fremmedordet: degeneration, —

en spøgelseagtig, filosofisk atterklang af det gamle ord om «ham, der hjemsøger fædrenes synder paa børnene indtil tredje og fjerde led». Disse store, gamle slægter, som langsomt udarter og dør — hvis ikke forinden sindssygeanstalternes porte lukker sig bag de sidste descendenter.

Men umiddelbart før den uigenkaldelige undergang kan et saadant ældgammelt stamtræ skyde et skud af en sær og vemodig skønhed. Efteraarets blussende farver flammer sig hen over bladene; man skimter som bag et slør forraadnelsens gifte, der gærer. Duften er hidsig og syg.

Det er af en saadan gammel slægt, Danmarks ældste patricierslægt, Skjalm Hvides mosgroede æt, Herman Bang er udgaaet. Kraften er brudt, den kraft, som fostrede Absalon og Esbern Snare, blodet er tyndt og blegt, men brænder som ild under huden; smilet er «sørgmodigt, som det kun findes hos mennesker af de gamle racer, der synes at have set og at bære alt, hvad her i verden deres atten aner tilsammen saa og bar». De store statsmænd og de berømte læger er bleven til «uvirksomme ørkesløse, hvis tomme hjærner maa kunstig ildnes».

For den, der ejer en nyskabt slægts tunge og træge bondeblod i sine aarer, er det maaske umuligt at tænke sig den lidelse, det bliver for en ætling af en gammel, daadskraftig slægt, naar evnerne brister, de evner, der netop skulde bruges til at øge slægtens gamle hæder, naar de tusinde krav, som rejses af de hedengangnes store skygger, krav om daad, naar de lyder hen i vejret, uden at skabe, hvad de nævner.

Det er denne lidelse, som er Herman Bangs fædrenearv; det er derfor, hans ungdomsværkers helt altid er en af disse «de fødte længselsfulde, utilfredsstillelsens jagede børn. De tørstige, som ledes ved at drikke, de altid larmende, der er forelskede i fred».

Maaske er det derfor, at mange af dem, der ikke er de fejleste i Danmark, saalænge har vægret sig ved at anerkende Bang som den digter han er — fordi graaden i hans bøger saa ofte blir til skrig, skriget til hulken, hulken til grimace, fordi man har saa svært ved at tro paa ægtheden

af denne sorg, hvis udtryk ofte maa synes en mere jævnmodig natur teatralsk og skabagtig.

Jeg tror nu, dette i hovedsagen er een eneste stor uretfærdighed. Om der end — f. ex. i «Haabløse slægter» — er pletter af unatur — hvor er der ikke det i en toogtyveaarig digters selvbekendelser? — saa har Bang dog alligevel ret, naar han i fortalen til bogens anden udgave siger, at der ogsaa er «punkter, hvor forfatteren har naaet helt sanddru at gøre rede for et følelsesliv». Og mon han ikke rammer sømmet paa hovedet, naar han fortsætter: «Om mange eller faa forstaar ham og skatter ham, beror da derpaa, om faa eller mange har levet samme liv eller en del deraf. Men selv om det skulde være de færres liv, han her har fortalt, bør de mange respektere den kunstens ret, der lader hver have lov til at gøre rede for *sit* liv — thi det er det eneste han kan».

— — —

«Min slægt i mig skrev vel i min ungdom meget — meget.
Men ogsaa du, mo'er, skrev dit».

Der er een streng i Herman Bangs sjæl, som zitrer med den rørende, bristefærdige klang, der gemtes i de gamle spinetter, vore bedsteforældre ejede i deres stuer. En underlig sløret vemod, en tungsindig melodi, der skælver og dirrer sig ind selv i deres sjæle, for hvem Bangs digtning ellers er en lukket bog. Den nænsomste ømhed, den blødeste medfølelse smyger sig henover bladene. Der sidder vel mange og gode kvinder landet rundt — og mænd er der ogsaa iblandt, af dem, som endnu har barnets sjæl levende bag hjærtets mure — hvis øjne er bleven duggede, hvis stemmer har skælvet i graad, naar de læste for den, de elskede, om den blide, dejlige fru Katinka, om Stella Høeg og Nina og frøken Agnes, om dem «Ved Vejen», dem «Under Aaget», de «Stille Existenser», «som aldrig kom med i lykkens brusende runddans». Og inderst inde i deres hjærter har de følt det med sig selv, at menneskelykke er som et skrøbeligt glar, der maa værnes og fredes af kærlige hænder. Der er vel dem, som har læst sig en større kærlighedsevne til — ud af Herman Bangs stilfærdige fortællinger.

«Hvide hus, du hvide hus, som en jublende skare kommer dine minder — kommer og samles om en.

Kunde jeg blot danne af ord et billede, som bestod uforgængeligt — et billede, som var ungdom og smil, ynde og sorg, glæde med bedrøvede øjne, tungsind, der lo med en kruset mund; hjælpeløse hænder, som kun vidste at hjælpe de andres nød, fine lemmer, som mygede sig i solen og frøs, naar sol gik ned.

Et billede af den, som elskede livet og døde af dets sorg.

En sejrssang, smerten kvalte i struben . . . .

En fremmed paa jorden og som dog blev elsket som en sjælden gæst.

Hvide hus, min barndoms hvide hus — saadan var hun, som var din sjæl».

Saadan som Bang her har tegnet et billede af sin mor, saadan, netop saadan er det, hendes sjæl vil leve i hans værker, leve i alle de skikkelser, hans uendelige medfølelse har skabt, og som hans aldrig svigtende kunstnerevne har lært os at elske. «De elsker og lider med dit hjærte. De gik unge i graven som du og af din kummer».

Der er en af Jesu fortællinger, som altid rinder mig i hu, naar jeg sysler med denne del af Bangs forfatterskab, fortællingen om «den barmhjærtige samaritan».

Jeg ved jo vel, at Bang ikke kan føre de saarede og lemlæstede til «den store læge», som forbinder deres saar og gør dem unge igen som ørnen; men det *han* nu kan, det gør han af et varmt og stort hjærte, knæler ned og lægger de saaredes hoved i sit skød, stryger deres pande og dulmer det, der svier og brænder. Og som han dær sidder, drypper hans taarer ned over staklen, hans øje hviler paa; for «vi andre, er vi da saa meget lykkeligere, vi — der jubler og danser, eller handler og skriver — hvad har vi, som er bedre end det, som er *deres* eje, der intet har?»

Bang gir sig god tid, sidder og smaasnakker med alle dem «Ved vejen», lærer deres liv at kende, med alle dets smaa skuffelser og fattige glæder, hører paa deres fortælling om, hvordan de i de unge aar drog ud fra Jerusalem gennem ørknen til Jeriko, og hvordan røverne rev klæderne af dem

og mishandlede dem. De naaede aldrig frem til «ønskelandets palmestad». De ligger halvdøde ved vejkanten, i ørknens brændende sol.

Man lærer at elske disse ulykkelige, Herman Bang skildrer os, elske dem, fordi deres sjæl er fuld af vemod, fordi de lyser med solfaldets skære gløden, fordi saadan gaar det saa tidt de bedste mennesker jorden ejer. Som der staar et steds i «Ludvigsbakke» om den lille Ida Brandt:

«Du, sagde Olivia, gid Ida dog kunde blive lykkelig.

Fritz sad lidt, saa efter røgen fra sin cigar og sagde:

— Det bli'er hun vist ikke.

Det var, som Olivia tænkte efter:

— Men, hvorfor? spurgte hun.

— For hun lærer vel aldrig at 'søge sit eget', sagde Fritz».

Saalænge menneskenes børn lider under de tusinde plager, saalænge sygdom og død og andres ubetænksomhed og ondskab saa tidt, saa sørgelig tidt, dræber livslykken for dem, der fortjente en bedre skæbne, saalænge har vel Danmark heller ikke raad til at undvære medfølelsens digter — selv om han ikke evner at tale haabets og troens ord.

Det *største* er det, at vise, hvordan «i verden er ej sorg saa stor, Guds naade er dog større» — men *det* er vel ogsaa *noget,* at have sind til at græde med dem, der græder; det er vel mere, allenfals, end det, saamange saakaldte kristne gør: præstens og levitens gærning. «Han saa ham godt, men rejste videre».

— — —

Det er det enkelte menneskelivs tragedie, Herman Bang skildrer os i disse værker, den sagte rindende kummer, som er ringe for alle andre, men tung for den ene, der maa bære sin byrde.

I de sidste aar har Bang imidlertid hævet sig op til at magte selve livets og dødens patos; han nøjes ikke længer med en enkelt lille menneskeskæbne; han tvinger os til at stirre selve livets, den store bølgende verdens ørkesløse tomhed ind i øjnene, saadan som den griner den sjæl i møde, der sankede sig berømmelsens og rigdommens skatte, men aldrig blev rig i Gud.

Der er en storladen vælde over Herman Bangs skildring

af en «Hans excellence» eller en «Claude Zoret»; der er intet af ringere aanders gaaen paa akkord med sandheden, af dusindigternes forsøg paa at maskere tomheden som livsnydelse eller som livsvisdom, som resignationens vanskelige, men nødvendige kunst; intet af alt dette; med en voldsom kraftanstrængelse, der af og til nærmer sig visionens krampe, tvinger Bang sig til at stirre til bunds i Claude Zorets millionomgærdede verdensberømmelse, og med en sandhedskærlighed, der kræver beundring, vidner han om, hvor ørkesløst det hele er, hvordan denne «smerternes maler» *lider* sig frem ad den vej, der fører til det største, for saa tilsidst, da han *har* naaet det — det, som gør tilskueren «bleg af smerte», — for saa at køre sit triumftog gennem det Paris, der den dag kun kender det ene navn: «Claude Zoret, Frankrigs hæder»; køre midt igennem staden, ombølget, baaret oppe af avisdrengenes uafladelige skrigen af de samme ord, køre der ene, forladt af den, hvem han ofrede alt; køre der med døden i hjærtet, den død, der slaar med tomhedens vinterfrost, forstener med Medusahovedets rædsel; køre der «i det blodløse ansigt mere hvid under sin egen sejrssang end Cæsar havde kunnet hvidne under legionernes skrig»; køre der, som en gammel mand kører, der har givet alt sit eje, hele sin sjæl hen for at vinde en kostelig perle, og som nu, da perlen er fundet, mærker med rædsel, at den ikke bringer den «æde, som kan sultne sjæle mætte».

Og saa dør han, «Claude Zoret, smærternes maler, Claude Zoret, Frankrigs hæder», dør — som den, der «blev en ensom paa jorden», dør, fordi hans hjærte visner — som rosen, der rammes af vinterens nattefrost.

Der er over denne skildring en patos, som fuldt vel kan nævnes side om side med «Kong Lears paa den vildene hede». Claude Zorets skikkelse virker som en vældig gigant, mejslet i marmor af en Michelangelos haand, vridende sig i kval over den forsmædelse, som menneskene kalder livet, fyldt af medlidenhed og had — af forbandelse og overbærenhed, af alle de tusinde stridende magter, som splitter hvert menneskehjærte ad, der med egne kræfter vil bære den verden, der hegnes af vuggen og graven.

I sammenligning med denne livets og dødens isnende

vælde bliver alt det smaat og lidet værd at nævne, som ellers fortjente at fremhæves med hæder. Den kunstneriske ildhu, der flammer i «Det graa hus» og «Mikaël», den zitrende nerve, der gennemdirrer og levendegør hver eneste linie, den synske voldsomhed, hvormed f. ex. den geniale skildring af Paris's boulevarder er sat op, smældende og gnistrende med al verdensstadens liv — der var de tusinde ting, som hver for sig hjemlede Herman Bang kunstnernavnet blandt de største, Danmark ejer.

Men selve sjælen i disse værker bryder sig uimodstaaelig vej gennem alle kunstneriske synsmaader og skranker; mere end noget andet indenfor moderne dansk digtning er dette en meddelelse fra hjærte til hjærte, og faa kan vel læse en saadan bog, uden at føle sit hjærte isne i rædsel — over hvad dette herlige, velsignede, vidunderlige menneskeliv kan forvandles til, ved at leves i mørke og dødens skygge.

Naar den store lægeolding i «Det graa hus» skriger det ud: «Menneskene, Fritz, *har* ikke hinanden. De bruger hinanden og er alene», saa er der over dette den samme frysende ensomhed som i Henrik Ibsens sidste værker. I virkeligheden er John Gabriel Borkmann, Arnold Rubek, Ole Hvide og Claude Zoret i den nøjeste familie med hinanden. Livet har for dem alle fire formet sig som en bjærgbestigning. Da de unge og stærke begyndte farten, drømte de alle, som Rubek drømte det, om at se solopgangens rødme farve tinderne. Det var denne forventning om det vidunderlige, som gjorde deres ildhu saa brændende. Men altsom livet skred frem og maalet tilsyneladende rykkede nærmere, blev det dem klarere og klarere, at det vidunderlige sker aldrig, at al denne tale om solopgangens rødme over tinderne kun er det livets bedrag, som forhindrer de tapreste i at forlade valpladsen inden kampens begyndelse.

Og da de saa endelig vandt sig frem gennem taagen — ja, den ene knuste lavinen, den anden naaede derop, op paa tinden, verdensryets fjældtinde, hvorfra han havde haabet at se livets herlighed ligge for sin fod. Men han gad ikke bøje sig ned og samle dets skatte op. Hvast og gennemtrængende stirrede hans blik ud over verden og saa — tomheden, ørkesløsheden, intetheden grine sig imøde.

Som *Niels Møller* et steds nynner det: «Al vor ungdoms rige guld blev graat», eller som der staar paa «Mikaël»'s sidste blad: «— Vi lider og bereder lidelser. — Mere ved vi ikke».

«De uvirksomme ørkesløse, hvis tomme hjærner maa kunstig ildnes»; de «stille existencer», som lever «under aaget»; de verdenserobrende genier, som dør af den store skuffelse — det er disse klasser af mennesker, som ejer Herman Bangs sjæl, og som han formaar at skildre, saadan saa vi kender hver krog i deres hjærte.

Hvorfor netop dem?

Fordi «det eneste, en digter kan, er at gøre rede for *sit* liv». Og af disse tre traade er Herman Bangs egen forfatterpersonlighed sammenvævet.

Hver eneste bog, han har skrevet, handler inderst inde om eet eneste, om *livets bedrag*.

Men alle dem, der lever i «mørke og dødens skygger», bedrages de ikke netop for alt det, som fortjener at kaldes liv, menneskenes hellige, vidunderlige, guddommelige, evige liv?

Tusind gange hellere da den ærlighed, som vedgaar bedraget, end alle de mange digterforsøg paa at lyve sig derfra. Løgnene fører kun mennesker vild; den ærlige tilstaaelse af, hvor ondt det hele er, kunde dog maaske i karske og livskære sjæle skabe den store længsel efter ham, der bringer lys, hvor der før var mørke, liv, hvor der før var død.

DEN EGENTLIGE GJENFØDELSE.

(Af *C. W.*)

Dr. Ording benegter ikke uden videre barnedaabens gjenfødende virkning, men han skjelner mellem den egentlige gjenfødelse og en gjenfødelse i uegentlig forstand. Og her har han vist mange med sig i vort land, ja igrunden den store flerhed. Thi pietismen har hersket i lang tid hos os, den har havt stor indflydelse paa tanker og forestillinger, ogsaa udenfor pietisternes leir. Det staar for mig som et udslag af en pietistisk paavirket udvikling, naar vi nu faar høre, at det døbte barn ikke egentlig er gjenfødt; dr. Ording har havt mod til at udtale aabent, hvad saa mange tænker, eller kanske rettere, hvad de mange ikke vover at tænke, fordi de føler, at tanken, om den faar udfolde sig, vil føre til rationalisme. Dr. Ording nøier sig ikke med ord, men vil have klar forstaaelse af, hvad ordene udsiger, og han optager da en alvorlig kamp mod den skjulte rationalisme, som ikke vover at undersøge, hvad ordene indeholder.

At han herunder mener sig at staa paa luthersk grund, skal ikke undre os; mener ikke hele den pietiske retning hos os, at den er i fuld overensstemmelse med vore bekjendelsesskrifter? Mener ikke ogsaa hele denne mægtige bevægelse paa vestlandet blandt prester og lægfolk, som vil afskaffe den fra kirkens ældste tid nedarvede spørgeform i daabsritualet, at den er ægte luthersk?

Og dog er her en tendens mod et andet tankesæt, som kan føre paa afveie. Det kommer noksaa klart frem i talen om egentlig og uegentlig gjenfødelse.

Hvorfor har lægfolket, og presterne med, saa meget imod at prædike om daaben? Det synes dem saa farligt at tale om den og dens gjenfødende kraft; de frygter for, at man vil gjøre sig en sovepude af daaben, eller ogsaa ganske tvivle paa dens værd og betydning. Naar de forkynder om-

vendelse og tro, føler de et saadant svar hos tilhørerne: vi er jo døbt og ved daaben gjenfødt, en ny skabning; skal vi nu atter bli en ny skabning? eller hvor er der blevet af barnedaabens virkning? Og det er ikke let at møde disse tanker. Hvad nytte har disse folk havt af sin daab i den tidlige alder, da de intet forstod og intet vidste? de maa jo alle uden undtagelse fødes paany igjen ved ordet i den voksne alder. Hvorfra regner ogsaa prædikanten sin gjenfødelse? Mon ikke fra den stund han blev vakt? I daaben skede vistnok en gjenfødelse ifølge bekjendelsen og skriftens lære; men herom har de ingen erfaring og ingen mening; den egentlige gjenfødelse fandt sted i deres modne alder eller kanske først i de graa haars dage.

Egentlig gjenfødelse, egentlig nyskabning, egentlig omvendelse og tro, egentligt liv i Gud og hans rige; alt dette kan kun tænkes i forbindelse med tænkning og bevidsthed; i den ubevidste tilværelse kan der ikke tales om noget af dette uden i en uegentlig betydning — saaledes er pietisternes lære, og de paastaar, at de har skriften og den hele sande kirke paa sin side. Hvorledes da den uegentlige gjenfødelse skal forstaaes, det er en sag, som vanskelig kan afgjøres; de fleste vil ikke tænke derpaa; under fanatiske vækkelser gaar man over til forkastelse af barnedaaben og til gjendøberi.

Nu har dr. Ording tvunget spørgsmaalet frem. Hvad er daabens virkning paa barnet? Hvad forskjel er der paa det lille ubevidste barn før og efter daaben? Har ordet og vandet, har daabshandlingen havt en magisk virkning i lighed med hedningernes forestillinger om, hvad deres tryllemidler maa kunne virke? En saadan tanke maa jo absolut forkastes; enhver føler, at den er hedensk og ikke kristelig. Men man har den dog i baghaand; der er saavidt vides ingen af dr. Ordings forkjætrere, som har givet sig ordentlig i kast med det magiske, som sniger sig ind i vore forestillinger. De bør gjøre det; professor Odland bør udrede det spørgsmaal og ikke blot tale om kjætteri. Er der skeet nogen fysisk forandring med barnet? Umuligt at paavise, umuligt at tænke. Er der skeet noget i retning af et nyt aandeligt legeme, opstandelseslegemet? Kan jo ikke godt tænkes, uden at vi føres bort i det magiske. Har barnet faaet et andet

aandeligt væsen end før, en ny lyst, kraft og længsel, en anden retning for sit liv? er der skeet en forandring ved det ubevidste barns sind? Det døbte barn er maaske fromt og godt, medens det førtes til daaben som ondt og ugudeligt? Om her ikke er magiske forestillinger, saa maatte det ialfald kunne paavises under opdragelsen af døbte og udøbte børn, om de første har noget fortrin i retning af fromhed og godhed. Men det er kun drømmeri at tale om, at et døbt barn skulde være lettere at opdrage end et, som ikke har faaet daaben. Eller skal vi anbefale saadan praksis som at døbe hedningebørn og sende dem tilbage til hedenske hjem? Hvis daaben havde en magisk virkning, burde vi gjøre som katolikerne her. Men vor praksis peger hen paa en anden opfatning end katolikernes. Og ligedan er det med vor tro om børn, som dør uden at være døbte. Vi forstaar, at det ikke ligger i noget menneskes magt at stænge himmelen for barnet, om han end kan negte det daaben. Gud har nok andre veie ogsaa, om han end forlanger, at vi skal bruge daaben; og det er ikke barnets skyld, om det ikke er døbt.

Men hvad virkning har saa daaben paa det lille barn? Blir den ikke paa denne maade ganske unyttig og overflødig, uden al reel betydning? Egentlig gjenfødelse kan ikke tillægges den, og den uegentlige gjenfødelse blir ved nærmere undersøgelse til ingenting, ingen forandring kan paavises eller tænkes, hverken legemlig eller aandelig.

Ja saaledes maa det fremstille sig for den pietistiske tænkning; jeg skjønner ikke, at den kan komme til andet resultat, naar der skal tænkes logisk og konsekvent.

Men hele denne søgen efter fysiske eller aandelige eller fysisk-aandelige virkninger i det fuldkommen ubevidste liv er feilagtig; det maa paa forhaand være givet, at saadanne virkninger er umulige under forudsætning af fuldkommen ubevidsthed. Og saa ringe er jo bevidstheden hos et nogle dage gammelt barn, at det praktisk talt maa kaldes fuldkommen ubevidst.

Men er barnedaaben derfor unyttig eller forkastelig? Og maa der af den grund ske en forandring i vor kirkes ritual og bekjendelse? Nei, aldeles ikke; men vi maa snu om fra det pietiske tankesæt.

Den egentlige gjenfødelse finder sted med barnet, og kun med barnet; uden at de voksne vender om og blir som børn, kan de ikke se Guds rige.

Ganske merkeligt, at dr. Ording ikke har plads for dette Jesu ord i sin udredning, medens det har saa fremtrædende plads i vort ritual. Og ligedan er det med hele den pietistiske retning. Vi havde engang i et større møde paa vestlandet samtale om dette skriftsted; men ingen vilde ind paa det at blive som børn; omvendelse var der tale om i det vide og brede; men den definition, som Jesus giver, vilde man ikke høre paa: at omvende sig er at blive som voksne folk eller helst som gamle folk, det var grundtonen.

Men hvori bestaar nu da denne gjenfødelse, som finder sted med barnet i daaben?

Den naturlige fødsel bestaar deri, at vi *kommer til verden*, og ingen kan forstaa, at der i fødselsøieblikket sker anden forandring med barnet end simpelthen, at *det kommer til verden*. Det eneste som kan siges, er, at det i en vis forstand er kommen til verden før fødselen, medens det endnu var foster, og i den tilstand har ikke saa liden udvikling og omskiftning fundet sted. Men i selve fødselsøieblikket er barnet væsentlig det samme som før, det har kun faaet en anden verden at leve i, en anden tilværelse.

Hvad er saa gjenfødelse, den egentlige gjenfødelse? Simpelthen, at mennesket paany *kommer til verden, til en ny verden,* at det faar se Guds rige, ligesom vi ved den naturlige fødsel faar se det naturens rige, som vi er bragt ind i. Hvor meget vi faktisk ser deraf, det kan der diskuteres om, det kan for den allerførste tids vedkommende reduceres til ingenting; men derfor er det ikke uden betydning, at et menneske er kommen til verden. Og paa samme maade maa vi være forberedte paa at finde det ved den aandelige fødsel til Guds rige. Vi kan gjerne sige, at der praktisk seet ikke sker nogen forandring med barnet, hverken aandelig eller fysisk, i det øieblik det blir gjenfødt i daaben; og vi kan gjerne sige, at det ubevidste barn ikke ser det allermindste af den verden, hvori daaben har bragt det; men det er dog derfor alligevel en fuld og hel, en

egentlig og virkelig gjenfødelse, al den stund barnet sættes ind i Guds naades salige verden.

Det er dette, som sker ved daaben; det sker med barnet, naar det døbes; det kan ogsaa ske med den voksne; men han maa da først blive barn; uden det kan han ikke se Guds rige, om han saa har tankens skarpsindighed i fuldeste maal; kun som børn kan vi fødes ind i Guds verden med dens evige rigdom og herlighed. De smaa børn ved jeg er børn, dem kan jeg saa trygt døbe med fuld forvisning om, at de blir gjenfødt i daaben; om den voksne ved jeg intet, hvor vakker end hans bekjendelse kan lyde; jeg kjender ikke hans tanker, om han virkelig er barn eller ikke i sit indre menneske. Jeg faar tro det bedste; men det maa ofte være tungt at døbe voksne.

Den egentlige gjenfødelse svarer til den egentlige fødsel til denne verden; dette synes jeg er simpel og ligefrem tænkning; at forlange paaviselige legemlige eller aandelige forandringer i gjenfødelsesøjeblikket peger efter min opfatning hen mod magiske forestillinger, som bør holdes borte. Og naar gjenfødelsen ikke kan kaldes egentlig, fordi der ikke kan finde saadanne forandringer sted, da er det magiske ikke holdt saa ganske borte, som det bør.

Det væsentlige ved gjenfødelsen er, at vi bringes ind i naadens verden til at faa arv og del i Guds rige. Gjenfødelsen er en Guds naadegjerning formidlet ved hans naademiddel; vor bevidsthed, vort tankeliv føder os ligesaalidt til naadens verden, som det har sat os ind i den naturlige verden; vi maa nok først være fødte, virkelig og egentlig fødte, før vi kan have nogen bevidsthed om, at vi er det; det ubevidste gaar her som altid forud for bevidstheden; først maa Gud gjøre sin gjerning, og saa kan vi komme til bevidsthed om det, som han har gjort.

Der kan reises det spørgsmaal, om vi ikke allerede ved den naturlige fødsel er kommen ind i en naadens verden. Er ikke Gud os en naadig Gud, hvad enten vi døbes eller ej? Og vi omgives jo af naade og miskundhed fra vor første indtræden i denne verden. Hvorfor da daaben? Jo simpelthen, fordi Gud har lagt sin naade i daaben og befalet sin kirke at føre alle folk til den naade, som er knyttet til daaben.

Hvor meget der end i lighed med den indvending, at et barn i en viss forstand er kommen til verden, før det er født, kan gjøres gjældende, at barnet (ialfald i et kristent hjem) er omgiven af en naadens verden, før det er gjenfødt, saa er det dog klart, at Guds rige i Kristus Jesus i egentligste forstand er knyttet til naademidlerne, til det ord, som paa en særlig maade er Guds ord til os, og hvori han, som er ordet over alle ord, tager os i sin favn: ordet i den hellige skrift og i de til den støttede handlinger, sakramenterne. Det er gjenfødelse, at vi sættes ind i denne sfære; og daaben ind i den treenige Guds navn, daaben ind i den treenige Guds naadesaabenbaring, har den virkning, som dette ord udsiger, den sætter os ind i denne naadens verden, den føder os paany.

Dette synes kanske noget fattigt. Skulde ikke daaben have anden virkning, end at bringe os ind i Guds naade! skulde ikke den egentlige gjenfødelse være noget mere end blot dette, at vi som fattige og hjælpeløse børn faar en liden plads i Guds rige! Det hele er jo her saa rent objektivt; der høres intet om noget subjektivt, noget paa vor side, nogen forandring i vort væsen. Nei, det lille barn har ikke noget subjektivt at byde, intet andet end at det er et lidet barn. Men saaledes skal det ogsaa være, gjenfødelsen er helt og holdent objektiv, ligesom enhver fødsel er det. De virkende kræfter er vand og aand, det vand, som kirken bringer efter Guds ord, og den aand, som sværer over vandet.

Men det er daarligt at mene, at det er noget lidet dette, at blive født til Guds rige. Det er dog visselig en stor forandring, fuldt paa høide med, hvad der sker i den naturlige fødsel; det er en overgang fra mørket til lyset, til det evige livs lys.

Jeg nævnte, at det lille barn ikke har noget subjektivt at byde, ikke andet end at det er et lidet barn. Men kræver ikke Guds ord noget subjektivt alligevel som betingelse for daaben? kræver det ikke tro? Hvo som tror og bliver døbt, heder det. Ja, det er unegteligt; uden tro er det umuligt at tækkes Gud; har barnet ikke tro paa Guds naade, saa kan det aldeles ikke faa del deri. At døbe børn som ikke tror, er at vanære daaben. Men hvad er det at tro paa Guds naade i Kristus Jesus?

Her møder vi atter den subjektivistiske pietisme, som siger: troen i egentlig forstand er den bevidste tro, som kan fremsige bekjendelsen. Men det er ikke rigtigt. Troen er barnet i os, det lille hjælpeløse barn; troen er en aandelig tilstand, som Gud ser, medens den kan være ganske ubevidst for menneskets vedkommende, ligesom paa den anden side mange kan tykkes sig at være sterkt troende, og de er dog vantro. Troens egentlige væsen er barnets nød og hjælpeløshed; det er den, som gjør barnet saa elskeligt i alkjærlighedens øine. Den voksnes troesbekjendelse er aldeles intet værd, hvis den ikke er udtryk for et saadant sind med dets hunger og tørst efter naaden, dets trang til den evige kjærlighed. Troen og det at være barn blir altsaa et og det samme. Barnet har tro, fordi det er et menneskebarn; det har trangens og nødens aabne haand til at modtage Guds naade og kjærlighed; det har behov for Guds rige, fordi det er skabt dertil. Derfor siger vort ritual simpelt og ligefrem, at barnet tror, før det døbes, og ikke, som man med mange kunster vil faa frem, at troen først er tilstede i eller efter daaben. Og barnet har den kristelige tro, fordi det er naaden i Kristus, som hvert menneske i virkeligheden har behov for som det ene fornødne.

Med en saadan opfatning af den egentlige gjenfødelse og den egentlige tro befinder vi os i fuld overensstemmelse med vor norske kirkes bekjendelsesskrifter. Hvad siger f. eks. katekismen om daabens nytte? Den virker syndernes forladelse, heder det, frir fra døden og djævelen og giver alle dem det evige liv, som tror Guds ord og forjættelse. Ja just dette: den virker, at vi fødes til naadens verden, hvori der er syndernes forladelse, frelse fra syndens straf og opreisning med Kristus til evigt liv. Er ikke dette stort nok? Maa der magiske virkninger til, for at daaben skal faa nogen betydning?

Saavidt jeg forstaar, har dr. Ording den samme opfatning af daaben, som her er gjort gjældende, og han staar forsaavidt ganske paa vor kirkes grund.

Men det uheldige er, at han vil hævde, at denne daabens virkning ikke er den egentlige gjenfødelse. I overensstemmelse med den pietistiske udvikling i vort land, vil han ikke

tale om egentlig gjenfødelse, før mennesket er kommen til bevidst tro. Men dette er kjætteri, det rene og skjære kjætteri.

Nu — der skulde vel ikke være grund til at strides om ordet og gjenfødelsen, naar der er enighed i hovedsagen. Men det gjør dog skade og bringer misforstaaelse, naar et ord bruges i en anden betydning end den naturlige og ligefremme. Hvilken forvirring har det ikke ogsaa voldt ud over landet, at en lærd mand negter barnedaabens gjenfødende kraft og paa samme tid mener sig at være i overensstemmelse med den kirke, som kalder daaben med skriftens ord et gjenfødelsens bad!

Gjenfødelsen, den egentlige gjenfødelse maa ikke sammenblandes med følelsen af og bevidstheden om, at man er gjenfødt. Dette kommer senere, efterhvert som den naadens verden, hvortil vi er født, faar komme til med sine gaver og udfolde sin herlighed. Hvorledes dette sker, hvorledes barnet vokser og udvikles som et mere og mere bevidst Guds barn, hvorledes det aandelige liv udfolder sig under vor udvikling fra et minimum af bevidsthed, som praktisk talt er fuldkommen bevidstløshed, til en høiere grad af bevidsthed, som bryder frem i vækkelsen, i den aabne sands, det er jo meget værd at studere. Og det erfares jo stadig, at hvert frembrud af klar bevidsthed om Guds naade føles som en ny fødsel, og i en vis forstand ogsaa er det; men det rette udtryk er dog fornyelse og ikke gjenfødelse. Og hvor der er skeet frafald fra naaden, hvor hjertet har vendt sig fra Guds rige til mørket og døden, der maa jo atter ske gjenfødelse, der maa mennesket atter fødes paany til Guds naades verden; men det vil dog være ganske urigtigt at sige, at det nu først er egentlig gjenfødelse. Naaden staar jo dog fast paa Guds side trods menneskets utroskab, og daaben bør jo ikke gjentages, fordi ordet bringer al daabens naade til enhver, som vender tilbage til barnesindet og barnedaaben. I ordets undervisning om daaben eier vi selve daaben og dens rigdom.

Paa lignende maade er det med vort naturlige liv. Efterhvert som sandsen vaagner for alt det, som solens lys har lagt frem for os, føler vi, hvad det vil sige at være født til verden, og begeistringen kan da bruge udtryk, som næsten vil fornegte den første fødsel, det er som vi nu først er bleven til, nu først har faaet liv. Men vor egentlige fødsel til denne verden var dog, da vi første gang blev bragt ind i solens lys; vi var smaa den gang og meget ringe at se til; men da var det dog vi fik den ære at blive født, det var vor egentlige fødselsdag.

Ingen vil finde paa at modsige dette, uagtet ingen kan huske den dag, han blev født; vi ser hvorledes andre

mennesker kommer til verden, og føler os da overbevist om, at det har været ligedan med os; vi har levet et ubevidst liv. Men hvad den aandelige fødsel angaar, kan vi ikke gjøre iagttagelser med andre; det som foregaar er af aandelig art, og hvorledes aandslivet er som ubevidst, det er og bliver et mysterium.

Men lad os ikke ringeagte mysteriet og sige, at der ikke er aandeligt liv uden bevidsthed. Skulde vi ikke sige mere end det vi véd, da blev den lærdeste meget fattig og kunde sikkerlig ikke leve hverken et jordisk eller et aandeligt liv. Jeg tænker at vort hele liv grunder sig paa mysterier, paa virkeligheder, som er skjult for os.

Saaledes er det med det jordiske liv; det viser naturvidenskabens stadige fremskridt os. Menneskene levede før og levede et kraftigt liv uden at vide alt det, som vi nu ved om himmel og jord; skal vi ikke slutte deraf, at ogsaa vi kun er kommet et lidet stykke paa veien til at kjende de bærende kræfter i vor tilværelse?

Og hvad livet i Gud angaar, da er der vel salighed og glæde, naar det udfolder noget af sin herlighed for vor bevidsthed, og det synes, som vi nu først lever; men vi erkjender jo dog kun stykkevis, vi ser kun som i et speil, i en mørk tale. Vort liv i egentlig forstand ɔ: efter sin art her paa jorden, er hovedsagelig ubevidst.

Derfor bør vi ogsaa være tolerante, og ikke tage det altfor heftig, om vi synes at finde kjætteri hos vor næste. Fremfor alt maa vi ikke opløse folkekirken. Det vilde være meget sørgeligt, om det spørgsmaal, som dr. Ording har bragt frem, skulde føre til splittelse. Det er jo gjerne saa, at der blir strid, hvergang Gud vil løfte en flig for sit riges herlighed og aabne vore øjne for nye skatte eller lade os trænge dybere ind til sandhedens erkjendelse. Den sandhed, han vil skjænke os til glæde, maa da gjerne gaa gjennem en flom af kjærlighedsløse forkjætringer. Men lad os ikke være med blandt dem, som krænker sandheden.

Naar jeg her taler om egentlig gjenfødelse, da tænker jeg paa fødselen til Guds rige her paa jorden, det som er i kirken og dens naademidler. Math. 19, 28 nævner Jesus en anden gjenfødelse, nemlig naar han kommer i sin herlighed; og det blir nok den egentlige gjenfødelse i højeste forstand; men ligeoverfor den befinder vi os nu kun som fostret, hvor langt vi end kan være kommet i bevidsthed.

CHRISTIAN FREDERIKS KONGEDØMME I NORGE.

(Af *J. Thomesen*).

Det har altid sin interesse at dvæle ved de mænd, der med ord og handling deltog i begivenhederne i det for vort fædreland saa skjæbnesvangre aar 1814, og da ikke mindst ved den person, der spillede en hovedrolle under disse begivenheders gang.

Prins Christian Frederik var født 1786 og en søn af Christian den syvendes broder arveprins Fredrik, og saaledes en fætter af kong Frederik den sjette; da denne ingen børn havde ilive, var prins Christian Frederik den nærmeste arving til tronen. Han skal have faaet en meget omhyggelig opdragelse og tilegnede sig ved sin naturlige begavelse mange kundskaber. I 1813, da forbindelsen med Danmark i længere tid var bleven gjort vanskelig og saa godt som afbrudt paa grund af krigen, sendtes Christian Frederik i mai s. aar herop som statholder. Ved sit behagelige, ligefremme væsen, sin venlige optræden baade mod høi og lav samt sin tarvelige levemaade vandt han snart folket for sig. Han samlede snart om sig de fleste af landets dygtigste mænd og vandt almindelig tillid ved den iver, hvormed han tog sig af landet og dets forsvar.

Efterat Frederik den sjette ved Kielerfreden af 14de januar 1814 var bleven tvungen til Norges afstaaelse til Sverige, stillede prinsen sig efter folkets ønske i spidsen for nationen som dens *regent*; thi at løse dem fra deres troskabsed kunde nok kongen, men at skjænke dem som en flok kvæg til en anden hersker, dertil ansaa de ham uberettiget, og det vakte almindelig harme da dette blev bekjendt.

Angaaende dette regentskab og senere kongedømme her har prinsen ført en *egenhændig nedskreven dagbog,* affattet i

det franske sprog, der først i den senere tid er tilladt udleveret fra det kongelige danske geheimearkiv og oversat. Dagbogen gaar fra 16de januar 1814 til 9de november s. a. og er i den første tid nok saa udførlig, idet endog detaljer er medtaget, men denne vidløftighed taber sig mere og mere, eftersom vanskelighederne optaarner sig omkring dens forfatter, og stanser endog ganske fra 1ste august til 10de oktober, altsaa i den tid, da krigen gik paa. Da prinsen i denne dagbog synes nok saa omhyggelig at have nedtegnet ikke blot sine handlinger, men ogsaa sine tanker og følelser, kort alt hvad der rørte sig i hans stille sind, saa vil forfatteren af dette lille arbeide gjøre korte uddrag af den, forsaavidt dette kan tjene til at lære ham, der er bleven noget forskjelligt bedømt, nærmere at kjende.

Efter den 16de januar 1814 at have modtaget efterretning fra Danmark — udstedt 1ste januar — om hvad der var igjære angaaende rigernes adskillelse, skriver han: «Idag er den for Norge mest skjæbnesvangre stund begyndt, eller rettere — vi har faaet kundskab om, hvor farlig Danmark er stillet, og for vore øine viser sig den afgrund, hvori dette rige ligger nedstyrtet, og som ogsaa truer med at opsluge os. — — — Man vil afstaa Trondhjems stift — — — kronprinsen (Carl Johan) forlanger bestemt *hele* Norge og tragter formentlig efter de tre kroner». Ingen efterretning eller ordre til *ham* (prinsen) angaaende alt dette; kun denne fra kongen, at den meget afholdte og agtværdige gamle mand general Krogh i Trondhjem skulde afløses med generalløitnant Schmettau. Af private breve havde han desværre fra meget paalidelig kilde erfaret, at da vaabenstilstanden er udløben, rykker fienden (anført af Carl Johan) nu frem og der plyndres allerede langs Jyllands vestkyst. Alle skibe med kornforraad til Norge søger ind til Samsø. Norge vil ikke kunne vente sig forsyning hverken fra det betrængte Jylland eller fra øerne. «Under saadanne forholde at ville, at Norges hær, saaledes som en kongelig befaling af 28de december lyder, skulde gaa angrebsvis tilverks mod Sverige, vilde — mener han — være det samme som at fordre, at alt skulde sættes paa spil, de sidste midler, statens hele velfærd, efter at den allerede har lidt saa grusomt og kun havde den styrke til-

bage, der stod bag disse fjelde, som Norges tapperhed saa ofte har værget. Ethvert angreb er tvilsomt i sit udfald, og at tro, at Sverige kan kues af 20,000 mand, er at haabe for meget». «Ponte Corvo har lykken med sig og et angreb vilde kun bringe alle partier til at slutte sig sammen og tilmed give ham et udmerket paaskud til at vende tilbage til Sverige med sin hær. Jeg er forvisset om, at det er intet han hellere ser, end en saadan feil fra vor side. — — — Det forekommer mig som det rigtigste at afvente begivenhedernes gang og handle derefter — — —».

Man faar af dette, som her er anført, et begreb om, at prinsen langtfra oversaa de vanskeligheder, hvori landet var stedt, og hans stilling ligeoverfor dette. Det er under følelsen heraf, at han ogsaa nedskriver disse ord: «Hvilken ulykkelig stilling for mig at være i, hvis der ikke kommer klarhed i forholdene, og hvis der endnu kan blive tvil om, hvad min pligt er!» Var han, saaledes som man sagde, ingen modig feltherre og enthusiastisk kriger, saa var han endnu mindre en ung fusentast, der satte alt paa spil for det saa saare uvisse tilfælde at kunne vinde ære og berømmelse, noget der fremgaar endnu tydeligere senere. Han var dog ikke ledig i denne tid; thi man faar af hans notater det indtryk, at han stadig fra morgen til aften er beskjæftiget, snart med at sørge for hærens forraad og udrustning, snart med omsorgen for at skaffe landet, hvor der mangensteds herskede hungersnød, korntilførsel, og snart med diplomatiske brevvekslinger med Sverige og de øvrige allierede magter.

Med de dygtigste af landets mænd søgte han — som før bemerket — snart at gjøre bekjendtskab og knytte dem til sig. Saaledes skriver han den 17de januar: «*biskop Bugge* fra Trondhjem kom igaar og har spist til middag hos mig; det er en aandfuld og særdeles dygtig mand. Han forsikrer, at befolkningen her i stiftet er fast bestemt paa ikke at ville være svensker; men baandet med Danmark hænger kun i en traad — — —».

Hans følsomme hjerte kommer ikke sjelden frem, og han glæder sig inderlig, da det i begyndelsen af hans statholderskab «faldt i hans lod at benaade 3 dødsdømte». Om den ene af disse, en pige, der i den yderste trang havde om-

bragt sit barn, skriver han: «Pigen er i høieste grad at beklage; en forført pige, forladt i armod, er det mest beklagelsesværdige væsen i verden — — — Jeg takkede min Gud for, at det ikke blev min tunge pligt at underskrive en dødsdom».

Den 27de januar kom da hjobsposten, nemlig bekræftelse paa *Norges afstaaelse til Sverige* ved en skrivelse fra kongen selv til prinsen, hvori denne tillige faar befaling til at forlade sin post og vende hjem til Danmark efter først at have udnævnt kommissærer til at overlevere fæstningerne og derefter hele riget til Sverige. I denne anledning noterer han, at han nok kunde forstaa, at kongen har været nødt til denne afstaaelse for at faa fred; men at denne kunde tro, at det norske folk saaledes godvillig overgiver sig og uden videre lader sig bortgive; at han kunde tro ham (prinsen) lav nok til at svigte dem nu — det fattede han i sandhed ikke. Man maatte med rette — mener han — kaste med stene efter ham, om han nogensinde var istand til at svigte en nation, der holdt af ham og nu satte alt sit haab til ham — forlade den uden saa meget som at forsøge paa at forsvare den — «aldrig i evighed! aldrig saa længe jeg lever!» skriver han oprørt ved denne tanke.

Der vilde nu blive saa meget at ordne og tage beslutning om for ham, og den mest vedholdende agtpaagivenhed gjordes nødvendig — noterer han videre. Noget af det vigtigste var korntilførselen; derfor ønsker han meget, at det maatte trække noget ud med den endelige afgjørelse (Norge angaaende), saa at man medens der var et havblik efter Kielerfreden kunde faa kornforraad fra Danmark og maaske ogsaa andensteds fra.

Da han imidlertid endda ikke havde modtaget omstændelige depescher eller ordre og heller ikke kongens proklamation til det norske folk, kunde han ikke vide, hvad virkning alt dette vilde have paa sindene naar det skede, og deraf vilde hans fremgangsmaade bero, «men — skriver han — han var fast bestemt paa ikke at tage den personlige fare for ham selv eller hans familie med i betragtning, naar han kun kunde spare dette folk for en borgerkrigs rædsler». Kun daarlig vilde han gjengjælde folkets tillid til ham, hvis han

fandt sig i eller hjalp til ved svenskernes indrykning i landet; dette øieblik vilde han forhale saa meget som muligt ved «formelle vanskeligheder — tid vundet, meget vundet —». Og for at vinde tid og for tillige derunder at udforske stemningen havde han besluttet at foretage en reise til Trondhjem. Hans nærværelse i disse fjerne egne af landet vilde derhos — mener han — tjene til at knytte baandet mellem medborgerne indbyrdes og mellem dem og ham fastere.

Efter at have truffet en flerhed af fornødne foranstaltninger under sin fraværelse og deriblandt indsat en slags regjeringskommission til behandling af sager, der ikke taalte udsættelse, begav prinsen sig paa reisen den 27de januar sent om aftenen og kom til Eidsvold tidlig næste morgen. Her opholdt han sig $3^1/_2$ dag og var — som han siger — hver dag optaget af arbeide til langt ud paa natten. Dette arbeide bestod fornemmelig i at faa færdig de erklæringer, som skulde udstedes til forskjellige hoffer, efter at hans paatænkte tronbestigelse var kundgjort, noget han dengang troede burde ske snarest muligt, da dette maaske kunde bidrage til at give de allierede andre tanker, og til Norges trone ansaa han sig fremdeles arveberettiget.

Kammerherre Peder Anker (til Bogstad) tænkte han at tage med sig nordover. «Jeg kan for øieblikket ikke undvære ham», skriver han; «han og jeg er de eneste, som kan skrive fransk — det er dog virkelig en ynk». Heri tog han vistnok feil, da der sandsynligvis var flere af landets mere fremragende mænd, der i hin tid besad nok saa gode kundskaber netop i dette sprog.

Paa reisen videre opover gjør han sine bemerkninger angaaende mangt og meget, som han fandt interessant; især er det den udprægede nationalfølelse og folkets kjærlighed og tillid til ham, der saa ofte kommer tilsyne, samt landets storslagne natur der saa levende tiltaler ham. Hvor der var anledning, talte han *med* og *til* folket og søgte ved disse sine taler at «elektricere» sine tilhørere — som han siger —, og dertil havde han ialfald ikke liden gave. Ved sin ankomst til Lillehammer var der just marked, og saaledes mange mennesker forsamlede. Man mødte ham der med en sang, der synes at have gjort et dybt indtryk paa ham. Den havde

til overskrift: «Dalens Sønner til Hans Høihed Prins Christian, Norges Statholder», og var forfattet af prokurator Sommerfeldt (senere sorenskriver paa Moss). At prinsen har sat pris paa denne sang, synes ogsaa at fremgaa deraf, at den fandtes haandskreven i det kongelige danske geheime-arkiv ved siden af dagbogen. Den er indtagen i den trykte oversættelse.

Saavel underveis som senere i Trondhjem kom der, ret som det var, skrivelser baade fra Danmark og Sverige, der søgte at minde ham om, hvad hans pligt var ifølge Kielerfreden; saaledes modtog han allerede paa Lillehammer brev fra den svenske feltmarschal grev Essen (den senere statholder i Norge), hvori denne fra sin konge, hans svenske majestæt, spørger, hvilke ordre prinsen har modtaget fra Danmark med hensyn til forberedelsen af *Norges besættelse af svenske tropper*. Herpaa gav han — som saa ofte hidtil — kun et undvigende svar.

Paa reisen gjennem Øier til Tofte fandt han den samme modtagelse, det samme fædrelandssind; «befolkningen ønsker sig bare kugler og krudt til at forsvare sig med mod dem, der vil undertrykke den». «Kun daarlig kjender man en saadan nation, naar man tror at kunne bortgive eller tage den med et pennestrøg», skriver han.

Til et minde om sig uddelte han her til de mere fremstaaende sognefolk en medalje med indskriften: «Urokkelig som Dovres høie Fjelde staar Norges Sønners Troskab, Mod og Vælde». I Froen mødte presten Schive ham i spidsen for en hob mennesker og afsang en fædrelandssang, som prinsen fandt var af megen virkning. Som bekjendt vilde han ogsaa se Sinclarstøtten, og støttet af to haandfaste gudbrandsdøler stolprede han i den mørke aften op til denne; pegende paa mindesmerket gjentog han de sidste ord af Sinclarvisen: «Ve hver en nordmand som ei bliver hed, saa tidt hans øine den skuer». Men medens han i dagbogen fortæller om dette og om folkets patriotiske udtalelser ogsaa ved denne anledning, forbigaar han klogeligen at berette om den gamle kone der kom humpende med blærelygten, og som, medens hun holdt denne tæt op til ansigtet paa ham, erklærede, at «der nok var vakkert kjød og blod i ham, men at hun ansaa ham for veik til at blive Norges frelsermand».

Angaaende veien over Rusten i Gudbrandsdalen har han skrevet: «Den mest maleriske egn man kan tænke sig, har jeg seet ved Rusten, ganske som i Schweitz. Men især — hvilket folk! det kommer jeg stadig tilbage til — denne simpelhed og elskværdighed i væsen og med et saa udpræget fædrelandssind!»

Saa forbigaar vi hans optegnelser paa den øvrige del af veien indtil hans ankomst til Melhus, hvor stadens embedsmænd og en del af dens borgere mødte ham og ledsagede ham til byen. Derpaa fortæller han om sit indtog i Trondhjem, der synes at have været nok saa begeistret. Ved stadsporten overrakte kommandanten ham nøglerne til staden med de ord, «at de hørte ham til ligesom alle norske hjerter». Paa byens store torv, hvorover toget gik, stod soldater og borgere en haye. Her holdt han som sædvanlig en tale, dog ikke lang, til folkemassen, men paa raadhuset holdt han kort efter en længere tale, og i denne — siger han — «at han ret lod sit hjerte komme tilorde». Talen, hvis indhold han temmelig udførlig har nedskrevet i sin dagbog, dreiede sig naturligvis om landets betrængte tilstand og de saa alvorlige politiske forholde, men Norges tilværelse som selvstændig stat kunde endnu bevares ved enighed og handlekraft hos dets sønner. Forsikrede om, at han aldrig vilde svigte dette land og folk, hvortil han haabede, at Gud vilde hjælpe ham. Talen gjorde sin virkning og blev modtagen med begeistring.

Om sit ophold i Trondhjem fortæller han, at hans første gang den næste dag var til kirken (domkirken), hvor biskop Bugge holdt en «særdeles velskreven» tale «om det haab, som religionen giver i bevægede tider som de nærværende», hvori han tilsidst bad, at Gud vilde velsigne den fyrste, hvis bestræbelse var folkets vel. I parenthes tilføier han, «at man lagde merke til, at biskopen ikke bad for Frederik den sjette, og det var sikkert ikke ret af ham», mener han.

Saa omtaler prinsen alle de institutioner og offentlige bygninger han havde beseet i denne by, deriblandt den gamle kongsgaard paa Kalvskindet, der dengang og længe efter benyttedes til arsenal, og omtaler, hvorledes man endnu paaviste det rum, hvor «den navnkundige Einar Tambarskjælver» blev dræbt; Angelstuerne, hospitalet osv., men mest af alt

interesserede ham den gamle berømte domkirke, især dens kor i «den reneste gothiske stil». Ligesaa besøgte han videnskabsselskabet, hvor «vicepræsidenten» (Bugge) modtog ham med en tale; han var ogsaa paa Munkholmen, som han fandt i «god stand», og besaa det værelse, hvori Griffenfeldt tilbragte 19 aar af sit liv, og som han «fandt grueligt».

Den næste aften efter sin ankomst, fortæller han, at han sammen med flere var hos biskopen, hvor han bl. a. spillede et parti L'hombre. Til bordet havde biskopen forfattet en sang, «hvori der nok saa tydelig var hentydet til den krone, som han troede ventede ham (prinsen)».

Ogsaa under sit ophold i Trondhjem var prinsen naturligvis stadig optaget med at modtage og besvare ankomne breve. Af efterretninger fra Danmark i denne tid fremgik det, at «tilstanden i Kjøbenhavn efter Kielerfreden var skrækkelig», og «man troede fuldt og fast — skriver han — at folkemassen vilde lade det gaa udover kongens adjutanter ved deres tilbagekomst; staten var som opløst, et interregnum var begyndt».

Den 8de februar afreiste han fra Trondhjem. Tilbagereisen gik over Røros, hvor han besaa gruberne, og videre ned igjennem Østerdalen. Ogsaa her fandt han stemningen at være den samme som i de andre trakter af landet, som han havde gjennemreist. Tilbage til Eidsvold kom han den 13de februar, og nu var det, at han lod sammenkalde det bekjendte foreløbige møde her af endel af de mest fremstaaende mænd «til hvem han nærede den største tillid», baade for at underrette dem om stillingen for øieblikket og hans tanker derom, samt for at høre deres mening.

Den 16de februar skriver han i sin dagbog: «Denne dag vil jeg altid mindes: mine anskuelser om nødvendigheden af, at jeg bestiger tronen, støttede jeg ikke blot paa det gode indtryk, som en energisk handling vilde gjøre paa nationen og paa Europa, men først og fremst paa min arv- og successionsret til tronen her, der nu ved Frederik den sjettes uberettigede afstaaelse tilfalder mig. Ved mødet idag med juristerne *Rosenkrantz*, *Sommerhjelm* og *Falbe* og de indsigtsfulde mænd *Treschow* og *Sverdrup* var de alle af den mening, at

kongeloven ikke indeholder nogen bestemmelse for dette uforudseede tilfælde — — —».

Efter sin samtale med disse mænd har han nedskrevet følgende: «Det var langt fra ham at ville begrunde sin ret til tronen paa noget, som kunde bestrides, eller af misforstaaet ærgjærrighed at ville gjøre fordring paa en krone, som ikke med den soleklareste ret tilkom ham, og derfor havde han netop taget denne sag under moden overveielse. Han følte sig glad over nu at være bleven overbevist om, hvad der var det rette, først ved at høre professor Sverdrups [1]) klare og forstandige tale ved en privat audiens, hvori denne besvor ham ikke at sætte kronen paa sit hoved paa en maade, der stred mod næsten alle nationens oplyste mænds anskuelser. De rettigheder, som Frederik den sjette havde givet afkald paa, faldt tilbage til folket, og det var af dettes hænder, at han maatte modtage en krone, der vilde blive saa meget herligere, naar den skyldtes folkets kjærlighed. I samme aand talte straks efter alle andre af de fremmødte, da denne sag kom fore. Alle raadede ham dog til midlertidig at tage regjeringens tøiler som landets regent, og til snarest muligt at lade sammenkalde nationens ved valg udkaarne mænd for at give landet en forfatning».

«Jeg — skriver han — tager altsaa titel af regent og stiller mig i spidsen for folket for at forsvare dets rettigheder — et skjønt hverv, hvortil Gud give sin velsignelse! — Ved saaledes at have sat mig ud over mine egne anskuelser har jeg vundet mere end en *krone* — jeg har vundet *alle nordmænds hjerter*. Maatte da Gud velsigne udfaldet af mine uegennyttige bestræbelser, der er et sligt folk værdigt!»

Saa blev det da under dette møde fastsat, at en almindelig nationalforsamling af landets kaarne skulde finde sted paa Eidsvold den 10de april. Valgene dertil skulde foregaa paa samme dag, som eden om «at ville hævde Norges selvstændighed og at ville vove liv og blod for det elskede fædreland», aflagdes i alle Norges kirker. Dagen skulde betragtes som en bededag over hele riget.

---

[1]) Se J. Aalls erindringer II, side 394 flg., hvor Sverdrup selv i et brev til Aall fortæller om dette møde med prinsen.

Blandt de mange anordninger og breve, som derpaa udfærdigedes, og hvortil medgik flere dage, var ogsaa et til biskop Bugge i Trondhjem med anmodning om at gjøre et udkast til en forfatning og om at han vilde komme til ham nogle dage, før mødet paa Eidsvold begyndte; thi som man ved, opstod der snart et nok saa fortroligt forhold mellem prinsen og bispen.

Paa reisen fra Eidsvold til Kristiania besøgte han familien Collet paa Fladby, «hvor han — skriver han — fandt en særdeles venlig modtagelse». Den 19de februar kom han tilbage til Kristiania, men han beklager, at dagen er gaaet bare med unyttige audienser, skjønt hvert øieblik var ham kostbart; «alle havde de noget vigtigt at sige ham og saa faldt det dog ud til ubetydeligheder». Dagene førend han blev udraabt til regent synes især at have været travle med affattelse af skrivelser og erklæringer til de allierede magter angaaende dette saa betydningsfulde skridt saavel for ham som for nationen. Han skrev saaledes til keiserne af Rusland og Østerrige samt til kongen af Preussen og gjorde dem bekjendt med den norske nations bestemt udtalte ønske om at bestaa som selvstændig stat samt om hans beslutning om «ikke at forlade den, men at føre dette folks retfærdige sag og holde orden i riget». Ligesaa fortæller han, at han sendte en skrivelse til keiser Napoleon med den samme meddelelse.

Den 22de kom da «den for ham saa mindeværdige dag» da han blev udraabt til Norges *regent* (istedetfor statholder), hvilket synes at have gaaet nok saa høitidelig for sig. Om formiddagen samledes alle stadens autoriteter hos ham, hvorpaa han lod kongen af Danmarks erklæring oplæse, hvori de grunde angaves, der havde ledet til Norges afstaaelse. Derpaa fulgte oplæsning af fredstraktaten mellem Danmark og Sverige og mellem Danmark og Storbritannien og endelig kongens aabne brev, der løste det norske folk fra dets troskabsed. Derpaa holdt han en tale, hvis indhold han har nedtegnet, og hvori han bl. a. sagde, at han efter at have raadført sig med folket ikke var i tvil om, hvad hans pligt var ligeoverfor et folk der var villigt til at ofre alt for sin uafhængighed. Han oplæste derefter sin *erklæring* saavel som sin *proklamation til folket*. «Hele forsamlingen — skriver

han — var rørt til taarer». Tilsidst lod han brevene til biskoperne og amtmændene oplæse, om hvorledes eden skulde aflægges og valgene til rigsforsamlingen foregaa og sluttede med disse ord: «Medborgere! Lad os give hverandre haanden paa, at vi sammen som tapre nordmænd ville hævde det elskede fædrelands sag. Gud velsigne vor høitidelige overenskomst!»

Kongens aabne brev saavelsom regentens erklæring og proklamation blev derpaa af herolder oplæst omkring i byen, hvorpaa soldaterne tilligemed borgerne aflagde troskabseden til fædrelandets sag.

Et par dage efter kom den svenske udsending grev Rosen og anmodede om audiens, som han erholdt, men i nærværelse af regentens raad, som var tilsagt at møde ved denne anledning. Rosen medbragte bl. a. en proklamation fra den svenske konge til det norske folk, som prinsen nægtede at modtage, saaledes som sagerne *nu* stod, og udviklede dette for den forbausede greve, der ikke var forberedt paa dette. Rosen skal senere have sagt til general Haxthausen, hos hvem han boede, at han kom ud af fatning ved istedetfor en dansk prins at finde en *regent* omgivet af landets fornemste mænd. Det er ellers beundringsværdigt, hvor beslutsomt og bestemt Christian Frederik i denne tid kunde optræde saavel ved denne anledning som senere overfor de allierede magters gesandter.

Rigtignok finder den forsigtige J. Aall denne prinsens optræden overfor den svenske udsending mindre klog, da den — mener han — kunde tjene til at opirre en farlig modstander, saa at han jo før jo heller ved vaabenmagt søgte at sætte sig i besiddelse af landet, som han jo traktatmæssig havde faaet løfte paa. Det er imidlertid ikke let at afgjøre, om det ikke ligesaa godt tjente til at indgive ham en del respekt for nordmændene, der ikke saaledes udenvidere lod sig bortgive, og dette var det jo ogsaa prinsen havde til hensigt med sin optræden.

Den befalede bededag afholdtes i Kristiania den 25de februar. Prinsen fortæller selv om denne høitidelighed, som vi supplerer en smule efter Aalls «Erindringer». Kl. 11 begav han sig fra palæet til Vor Frelsers kirke, omgiven af

sin stab og eskorteret af stadens borgergarde med et detachement ridende jægere, medens militære tilhest var opstillet en haie ligetil kirken. Den høitidelige gudstjeneste begyndte med, at et sangkor af hovedstadens bedste sangerinder og sangere udførte Taarups «herlige hymne». Biskop Bech forrettede, og efter en tale oplæste han de officielle aktstykker med meddelelsen om den store forandring, som havde fundet sted, nemlig rigets afstaaelse af dets konge til den svenske krone samt om prinsens beslutning ikke at ville forlade folket, men saaledes som det var nationens enstemmige ønske forsvare dets uafhængighed og rettighed. «Derpaa forlod prinsen sin kirkestol og begav sig ned i kirken, hvor han besteg en forhøining foran koret, omgiven af sin stab, hovedstadens vigtigste geistlige og verdslige embedsmænd samt af byens repræsentanter. Nu kaldte biskopen den tæt forsamlede menighed til edens aflæggelse, hvilket skede, idet regenten og den forsamlede mængde med oprakte fingre enstemmig svor «at ville hævde Norges selvstændighed og vove liv og blod for det elskede fædreland». Prinsen selv var dybt bevæget, og den høitideligste stemning sporedes hos ham som hos alle tilstedeværende. Derefter henvendte regenten sig til forsamlingen med følgende ord: «Gud den almægtige har hørt vor ed; han kjender min oprigtighed og vil skjænke mig kraft og visdom til at udføre det store verk til folkets frelse og til forsvar for dets rettigheder — — —». Derpaa blev resten af samme hymne afsunget: «Knæl fyrste med dit folk, knæl ned!» og «Knæl folk med eders fyrste ned». Akten endte med et recitativ, henvendt til prinsen, og med et udraab af biskopen, hvilket hele menigheden gjentog med begeistring: «Held for Norge, held Norges regent!» Ved dette — skriver han i dagbogen — følte han sig vidunderlig greben og kunde ikke andet end udtale disse ord til forsamlingen: «Elskede Norges folk! modtag mit hjertes tak; folkets kjærlighed er min glæde og min løn. Lad mig altid finde en saadan stemning iblandt eder, og Gud skal velsigne os alle». Høitideligheden gjorde et dybt indtryk paa den hele forsamling, og J. Aall skriver, at han for sit vedkommende ikke ved at have bivaanet nogen kirkehøitid, hvorved han som nordmand har følt sig mere bevæget.

Noget af det første han foretog sig som regent, var at ordne et statsraad eller regjeringsraad, som han kaldte det; dette skulde bestaa af 5 departementer, som bar navn af 1ste, 2det, 3die, 4de og 5te departement. 1ste departement var finantsdepartementet, 2det var det samme som indredepartementet, 3die justitsdepartementet osv. Noget egentlig kirkedepartement var der fra først af ikke, men der blev oprettet en komite for kultus- og skolevæsenet, saavel det lærde som folkeskolens. Som medlemmer af denne udnævntes biskop Bech med professorerne Treschow og Sverdrup.

Da grev Wedel i sine private samtaler med prinsen stadig raadede til forsigtighed og nærede betænkeligheder med hensyn til landets optræden overfor Sverige, havde prinsen siden altid en mistanke til ham for svenske sympathier, ligesaa til den forsigtige Jakob Aall, der var af samme mening som Wedel, og denne mistanke blev endnu værre, da greven paa en reise fra Danmark var reist gjennem Sverige og da havde opholdt sig nogle dage i Wennersborg.

Blandt de mange skrivelser til hofferne i denne tid skal her i korthed anføres indholdet af en saadan til kongen af Sverige, der er af en nok saa fortrolig og fredelig karakter. I dette fortæller prinsen grunden til sin handlemaade og søgte at forestille kongen, hvor lykkelig fremtiden vilde blive for de nordiske folk, naar blot denne vilde respektere nordmændenes rettigheder og rette sig efter den offentlige mening hos dette folk, som jo kongen efter sit udsagn ønskede at gjøre lykkeligt.

Af engelske aviser paa denne tid syntes det at fremgaa, at det engelske *folk* sympatiserede med det norske folks ønske om uafhængighed og deres bestemmelse at forsvare den. Dette kom gjentagne gange tilsyne og glædede prinsen meget; og det var nok væsentlig dette haab, at England ikke vilde optræde som modstander, men naar det kom til stykket, kanske vilde stille sig paa nordmændenes side, som indgav ham mod og fortrøstning til fremtiden. Under andre omstændigheder vilde maaske ogsaa England kommet Norge tilhjælp, men paa grund af indgaaede traktater var man nødt til at holde sig tilbage. Imidlertid var konferentsraad Anker sendt afsted til England for at bearbeide stemningen.

I midten af marts gjorde prinsen en reise til Fredrikshald og fandt fæstningen i god stand; han gav under dette ordre til saa meget det var muligt ikke at forstyrre det gode forhold til Sverige, som endnu bestod — «det var jo bare til vor fordel — skriver han — saalænge det varede». Befæstningen i Fredrikstad fandt han derimod saa daarlig, at den ikke var til at holde, hvorfor han beklagede indbyggerne i denne by, naar fienden en dag viste sig.

Medens man rundt om baade i by og land havde aflagt den befalede ed, lod imidlertid den i prinsens øine saa mistænkelige grev Wedel vente paa sig, og da han endelig skriftlig sendte sin edsaflæggelse, var det med det forbehold, at det maatte staa den forestaaende nationalforsamling frit for efter moden overveielse at træffe afgjørelsen om fædrelandets skjæbne. Om dette saa fornuftige forbehold skriver prinsen kun de ord: «Det ligner ham».

Det ovenfor omtalte brev til kongen af Sverige kom uaabnet tilbage. Tillige kom der i slutten af marts rygter om, at svenskerne var trængt ind over grænsen ved Krogfos, der dog heldigvis ikke forholdt sig saaledes; kun var antallet af deres tropper ved grænsen bleven forøget, og dette havde sat skræk i bønderne.

I en note i sin dagbog for 30te marts skriver prinsen, at kronprinsen af Sverige i et brev til feltmarschallen kalder ham «en oprører baade mod kongen af Danmark og mod kongen af Sverige, men tilføier derhos de skjønneste løfter til nordmændene». Fra Frederik den sjette kom der gjentagende breve med skarp opfordring til straks at opgive alt regentskab i Norge og vende tilbage til Danmark; den 1ste april kom atter en saadan skrivelse fra hs. majestæt, hvori han stiller ham alle de farer for øie, som truer ham og ligeledes Danmark for hans skyld, da de allierede magter troede, at kongen stod i ledtog med ham; han besværger ham derfor straks at undfly og vende tilbage. Truer med, at hvis fordringerne fra de forbundne magter gjentoges, og endnu mere, hvis han antog titel af konge, han i det tilfælde saa sig nødt til at gjøre ham arveløs. Det var saaledes ikke behagelige udsigter han havde, og vi kan ikke andet end føle dyb agtelse for ham, naar han under alt dette fremdeles stod fast paa sin post og i

denne tid gjorde alt muligt for at skaffe det saagodtsom udhungrede land korntilførsel.

Imidlertid kom tiden, da *nationalforsamlingen paa Eidsvold* skulde tage sin begyndelse. Didhen kom han ikke før dagen iforveien, da han ventede i 4 dage paa et svensk sendebud, som havde meldt sit komme. Dette medbragte breve fra feltmarschal grev Essen med de samme opfordringer som nylig fra Danmark, nemlig til snarest muligt at efterkomme Kielerfredens bestemmelser, «og udmalede alle de ulykker, som i modsat fald svævede over hans hoved». Det var saaledes med alt andet end lyse forhaabninger han begav sig til Eidsvold, men dette søgte han at skjule, da det gjaldt for folkets repræsentanter nu at kunne handle med mod og fasthed; thi — mente han — skulde noget bringe Sverige og de allierede magter til at tage noget mere hensyn end hidtil til nordmændenes ønsker, saa maatte det være, naar disse resolut gav sig en forfatning som selvstændig stat og valgte sig en konge, som da sandsynligvis vilde blive ham.

Mødet begyndte med gudstjeneste i Eidsvolds kirke. Foran kirken henvendte prinsen nogle ord til repræsentanterne og sagde: «Saa vil vi da sammen gaa ind i Herrens hus og bede Gud om velsignelse til det store verk, som vi har fore». Om prædikenen siger han bl. a., at «den var vel udarbeidet og passede til leiligheden, kun var den fuld af overdrevne smigrerier til mig — heldigvis lader jeg mig ikke bedøve af al den virak, man brænder for mig».

Den næste dag — 11te april — aabnede han rigsforsamlingen med en «trontale». Denne, som han holdt saagodtsom frit, kun med papiret i haanden, skulde efter hans egne ord i dagbogen have været «særdeles vellykket». «Alle var de henrykt over en saa ædel og vel fremsagt tale, havde man forsikret ham». Derpaa omtaler han valget af præsident, vicepræsident og sekretær, der fik det udfald at kammerherre Anker blev præsident og sorenskriver Christie sekretær. Om den sidste, der straks særlig tiltrak sig hans opmerksomhed, tilføier han, at «det er en udmerket personlighed».

Dagen derpaa vedtoges enstemmig en takadresse til prinsregenten samt fastsattes nationalforsamlingens forretningsorden. Noget af det første forsamlingen foretog sig, var at

vælge en kommité til at gjennemgaa de forskjellige udkast til en forfatning og paa grundlag af disse udarbeide et, der kunde forelægges rigsforsamlingen til drøftelse. Valget af medlemmer til denne komite finder prinsen meget vellykket og anfører deres navne, som vi her skal gjengive nogle af, saasom professor Sverdrup, pastor Jonas Rein, kaptein Motzfeldt, prokurator Omsen, sorenskriver Falsen, J. Aall og prest Wergeland.

Om eftermiddagen samme dag indfandt en deputation fra forsamlingen sig hos regenten med præsidenten i spidsen for at overrække ham den før nævnte takadresse. Denne — skrev han — glædede ham i høieste grad og vilde altid være ham et dyrebart minde. Dette fremførte han ogsaa for deputationen i den tale han holdt ved denne anledning.

Prinsen opholdt sig dog ikke stadig paa Eidsvold under rigsforsamlingen, men gjorde ret som det var reiser til Kristiania baade for, som han skriver, ikke at lægge noget tryk paa forsamlingen og for at ordne adskilligt f. ex. med at skaffe midler til kornindkjøb og med at modtage sendebud og skrivelser fra magterne. Men skjønt han idelig foruroligedes af ubehagelige, ja endog truende skrivelser saavel fra Danmark som fra Sverige, saa sørgede han dog for, at forhandlingerne paa Eidsvold ikke forstyrredes derved, men fik gaa sin rolige gang, og ogsaa derfor fortjener han visselig nationens tak. Af saadanne skrivelser i denne tid skal her kun nævnes en af 14de april fra feltmarschal Essen med en vedlagt kopi af et brev fra den svenske kronprins. Det var — skriver han i dagbogen — «et nyt tordenskrald fra Bernadotte», hvori denne truer med at behandle ikke blot *prinsen* som oprører, men ogsaa alle danske embedsmænd der ikke forlod landet efter kongen af Danmarks befaling, samt at «han vilde i tilfælde sætte hele sin sjæls kraft ind paa at erobre landet».

Videre at følge hans dagbog under nationalforsamlingens forhandlinger behøves ikke, da disse er tilstrækkelig kjendte gjennem andre forfattere som f. ex. J. Aall. Vi vil hellere notere os en eller anden ytring af ham i hans breve især af politisk indhold i denne tid til fremstaaende personer

i udlandet, forsaavidt de er mindre kjendt og kan være af interesse.

Af saadanne anføres her et par, som han nok saa ærlig har betroet sin dagbog. Saaledes har han nedskrevet, at han i en skrivelse til Preusens daværende storkansler Hardenberg, for at tilskynde denne til at modarbeide Bernadotte, og som middel til at vinde det russiske kabinet for en plan i denne retning, har anmodet ham om at give et vink om, «at den skandinaviske trone i forbindelse med hans (prinsens) haand muligens kunde passe for keiser Alexanders søster Anna Paulovna». Hans hjerte hang imidlertid ved prinsesse Caroline Amalie af Augustenborg, der ogsaa senere blev hans gemalinde; derfor tilføier han, «at dette var at gjøre mere, end han egentlig skulde; thi med opgivelsen af et lykkeligt liv sammen med et væsen som Caroline Amalie kan fordelene ved en trone ikke sammenlignes». «Men» — skriver han — «hvad vilde man ikke gjøre for at skaffe norden og et saadant folk som det norske fred».

Blandt hans mange breve til den svenske feltmarschal grev Essen er *et* i denne tid især adskilligt udførligt i anledning af, at Sverige havde begyndt at optræde fiendtligt overfor Norge, idet svenske krydsere havde vist sig udenfor kysten. I denne anledning spørger han, om greven som fornuftig og retsindig mand kunde tro, at de skandinaviske folk var til for gjensidig at udrydde hinanden; deraf havde det i tidernes løb været mere end nok; det var derfor ikke for tidligt, om man nu alvorligt var betænkt paa at forhindre slig galskab og arbeide for at disse to grænselandes folk kunde lære at agte og hjælpe hinanden istedetfor at ruinere hinanden osv. — — Hans adjutant, der skulde overbringe brevet blev instrueret om ved given leilighed at betyde feltmarschallen, «at han kunde vinde Norge for intet, naar han fjernede de to fremmede fra Sveriges trone. Nordmændene forlanger kun, at der skal tages hensyn til deres ret til selv at give sig en forfatning og til at vælge den de ville have til suveræn. Hvis Sverige da (naar den franske familie er borte) vælger den samme, saa er dermed foreningen færdig». Her foresvæver ham, som vi ser, ogsaa den tanke blandt de mange

andre, at ordne sagen saaledes, at svenskerne valgte ham til kronprins istedetfor Carl Johan.

Saa vender vi tilbage til nationalforsamlingen. Her havde man det meget travelt, da man vilde være færdig med forfatningen og det derpaa følgende kongevalg snarest muligt, om noget uventet skulde indtræffe i denne urolige tid. Man tænkte endog i den sidste tid paa at tage søndagen til hjælp. Dette syntes nu flere af forsamlingen, især presterne, var helligdagsbrøde, da jo ogsaa loven forbød det, og der opstod nogen disput i den anledning. Det var under dette, at det bekjendte ordskifte paagik mellem den djerve, men noget ubehøvlede listerbonde Teis Lundegaard og professor Sverdrup. Teis paastod nemlig, at «det var imod baade Guds og kongens lov at arbeide paa en søndag». «Men ved du ikke», svarede Sverdrup, «hvad der staar i bibelen, at Kristus siger — — —» — «Græsk og latin», afbrød Teis ham, «det maa I forstaa, men lær mig ikke min kristendom; hvad Guds ord siger, ved jeg nok. I bibelen staar der: 'Falder din okse eller asen i en brønd paa en søndag, saa kan du trække dem op igjen', og er der okser eller asener her i rigsforsamlingen, skal (med en drøi ed) jeg nok hjælpe til at trække dem ud», og dermed slog han et dygtig slag i bordet som punktum.

Man kom da overens om at møde i forsamlingen søndag eftermiddag kl. 4, da helgen kunde ansees som endt.

Saa kom da *17de mai*, paa hvilken afgjørelsen af spørgsmaalet om kongevalget skulde foregaa, og dagens vigtighed — siger en af forsamlingens medlemmer, J. Aall, udbredte en høitidelig stemning over hele forsamlingen. Ogsaa i Christian Frederiks bryst slog hjertet mere urolig paa denne dag end ellers og bevægedes af forskjellige følelser; han nedskriver ogsaa i sin dagbog, at dagen blev en af de mindeværdigste i hans liv, da han ved rigsforsamlingens *enstemmige* valg var bleven kaaret til landets konge. «Hvilken krone er bleven skjænket med mere følelse og — det tør jeg sige — med større tilfredsstillelse af et frit folk med det mest uindskrænkede raaderum for sit valg».

Efterat valget var foregaaet, holdt præsidenten en tale til forsamlingen, hvori han bl. a. sagde: «Reist er altsaa Norges gamle kongestol, som Adelstener og Sverrer beklædte og

hvorfra de med visdom og kraft styrede gamle Norge», og fremholdt folkets ønske om, at den samme visdom og kraft som prydede hine store konger ogsaa maatte besjæle den fyrste, som idag af Norges frie mænd med folkets ønske af taknemmelighed og erkjendtlighed enstemmigen var bleven valgt.

Saa blev det bestemt, at en deputation skulde sendes til den nyvalgte konge for at overbringe ham en adresse angaaende dette valg. Herom skriver prinsen selv, at «en deputation af 16 medlemmer med præsidenten (Sverdrup) i spidsen overrakte ham en for ham saare ærefuld og behagelig adresse, hvori kronen tilbødes ham».

Efter i en tale til deputationen at have udtrykt sine følelser og tanker, bad han om nogen tid, før han afgav sit svar til nationalforsamlingen.

Glæden skulde dog ikke længe blive ublandet; neppe var han kommen lidt til ro, før der samme aften atter kom en skrivelse fra den svenske feltmarschal med de samme trusler som før, da alle de allierede magter var enige om, at Norge *skulde tvinges* til en forening med Sverige. Ligesaa erholdt prinsen omtrent samtidig efterretning om, at udsendinge fra det russiske og preussiske hof var underveis med den samme hjobspost. Det kan derfor ikke undre os, om han efter dette giver sine følelser udtryk i følgende ord: «Er dette en advarsel eller en prøvelse fra himlen! — — — Kan jeg vakle — — — men hvis de allierede magter møder fasthed hos det norske folk og hos mig, vil de maaske betænke sig paa at ødelægge et fredeligt folk og atter tænde krigens fakkel i norden — — —. Jeg ved jo ogsaa at folket forlanger fasthed i sin konges beslutninger — — — snart vil en adresse blive mig bragt, hvori der udtales, at nationen ønsker fred og god forstaaelse med alle magter og især med Sverige, men at den ogsaa vil vove alt for at værge sin frihed og uafhængighed, og foretrækker døden for trældom. Kan jeg da som fører for et saadant folk betænke mig paa, hvad jeg skal gjøre — — — nei, nei — der komme saa, hvad Gud vil!»

Den 19de mai lod han nationalforsamlingen sammenkalde og begav sig derhen, omgivet af en deputation fra denne

samt sit raad og sin stab. Derpaa holdt han en tale, hvoraf her kun skal gjengives følgende:

«Nordmænd! Det høie kald, hvortil medborgeres tillid udkaarede eder, er nu fuldbyrdet. Norges statsforfatning er grundlagt; nationen har gjennem eder, sine udvalgte mænd, haandhævet sine rettigheder, befæstet dem for fremtiden og ved en *vis* fordeling af magten sikret borgerfrihed saavelsom den nødvendige orden i staten — — —».

«Dette gamle kongerige forlanger en konge, men han skulde i formen ligesaalidt som i gjerningen være despot; — nei, sit folks ven og fader bør han være. Dette venter nationen at finde i mig, og dens tillid er for mig et helligt kald til, uagtet de farer og den møie der venter mig, ganske at opofre mig for Norges held og hæder». «Med disse redelige hensigter og styrket ved tro paa Gud den almægtiges bistand, haaber jeg at svare til denne nationens forventning».

Efter derpaa at have erklæret, at han var villig til at antage Norges krone, «som en gave af et oprigtigt og trofast folk», aflagde han eden paa at ville regjere kongeriget Norge i overensstemmelse med dets konstitution og love.

Tilsidst gav han en noget mere udførlig oversigt over de politiske forholde og sluttede derpaa rigsforsamlingen med følgende ord: «Drager hjem, medborgere! med den lønnende overbevisning, at enhver har handlet med det fædrelandssind som besjæler ham, og at folket med tilfredshed vil erkjende, at rigsforsamlingen har vist sig dets tillid værdig, idet den har hævdet nationens ære og beredt dens fremtids vel. Hertil ville Gud lægge sin velsignelse, om hvilken vi idag samlede i Herrens tempel ville anraabe den almægtige!»

J. Aall fortæller, at da prinsen berørte sit haab om at kunne svare til nationens forventninger, skjælvede hans stemme, hans ansigt var blegt, og hans hele væsen viste en dyb bevægelse, ligesom der neppe var nogen i forsamlingen, der ikke delte denne med ham. Rigsforsamlingens medlemmer og alle tilstedeværende aflagde nu eden til konstitutionen og kongen, en scene der var ligesaa høitidelig som rørende. Saa dundrede saa det gav gjenlyd i fjeldene 3 gange 27 kanonskud, og kongen forlod salen omgivet af det samme følge hvormed han var kommen. Sterke bifaldsraab hilste ham ved hans bortgang.

Straks efter var der cour hos ham. «Jeg sagde kun nogle faa ord — skriver han i dagbogen — da jeg var meget bevæget. Gud skal vide, at det er en *stor, stor* beslutning, men hvad gjør man ikke for et folks lykke og med tro til Gud». «Derpaa gik vi alle til kirke for at opløfte vore hjerter til miskundhedens og naadens Gud».

«Aldrig» — skriver Aall, idet han omtaler denne procession til kirken — «har vel en procession i en simplere skikkelse uden bram og ceremoni fundet sted ved et høitideligt kongevalg. De fleste jumpede afsted paa simple bondekjærrer eller red paa magre øg, der udpinte af en lang vinters fodermangel neppe kunde slæbe sig frem; andre gik paa deres fod, og der fandt ingen ceremoniel orden sted i den lange række — — —». Ceremoniens simpelhed var ret et billede paa den trone, som Norges konge havde besteget, og den besynderlige blanding af alle samfundsklasser uden udvortes spor af forskjel i besiddelsen af livets uvæsentlige fortrin, var en afbildning af den ringeagt for disse fortrin som er den norske forfatnings særkjende».

Den næste dags eftermiddag tog denne mindeværdige forsamling afsked med hinanden for at begive sig til sine hjem. Ved denne anledning rakte de hinanden haanden og med sammenslyngede arme dannede de en broderkjæde for derved at antyde, at al politisk meningsforskjel og deraf opstaaet misforstaaelse nu var glemt.

(Forts.).

NYE BØGER.

Edv. Lehmann: **Mystik** i hedenskab og kristendom. København. Pio.

Det er en oversigt over den religiøse mystiks historie som her gives, ligefra dens første primitive begyndelse hos naturfolkenes aandebesværgere og til dens høieste form hos mænd som Kierkegaard. Bogen vidner om fortroligt kjendskab til det religiøse livs mangfoldige ytringsformer i de forskjellige tidsaldere og folk, og den er fængslende skrevet. Den maa derfor anbefales som en ualmindelig interessant og lærerig læsning.

Et par punkter vil jeg faa lov til at pege paa og understrege. Det første angaar det deilige sted i Augustins bekjendelser, hvor denne sammen med sin mor stiger op gjennem alle skabningens regioner til det hjem hvor sjælene har hjemme, og hvor de med slukkede sanser fornemmer en nydelse der uendelig overgaar al sanselig glæde, og aner en skuen der engang skal times dem, naar alting tier og han alene taler. «Dette skulde jo helst være kristendom, fortsætter forfatteren, og dog er der neppe et eneste af de tankebilleder Augustin bevæger sig i, som kunde være dannet uden platonismens mellemkomst. Og der er ingen der tager anstød deraf; ti de platoniske tanker er hos denne store kristen voxet sammen i den skjønneste harmoni med kristentro og kristeligt hjertelag. En aand som Augustin kunde vel optage laan, men han forstod at drage næring af de fremmede stoffer. Det er en misforstaaelse, som protestantismen ofte har gjort sig skyldig i, at tro at kristendommen bevarer sin renhed ved ikke at optage tidens tanker i sig; nei, den bevarer sin renhed ved at gjennemtrænge dem med sin kraft». «Men, fortsætter forfatteren videre, interessen og skaberkraften laa i den ældste romerske kirke ikke paa dette spekulative omraade. Den mystiske erkjendelse af Gud var en ærefuld for-

ret for de geistliges tanker, men intet magtmiddel i deres haand. Der var en anden mystik der rakte dem dette; i den lagde de derfor kraften og drev den op til den høieste fuldkommenhed. Det var den sakramentale mystik . . . . Det blev den tykhudede lægmands-vilje med dens krav paa det materielle og mirakuløse, som stillede de skolastiske mestere deres opgaver og rakte dem det stof de skulde bygge af . . . . Derved kan det forstaaes, at sakramenterne blev skolastikens kjælebørn, at hele tankens skaberkraft blev sat ind paa at udrede disses betydning, skjønt man dog skulde tro at Augustin havde givet folk andre ting at tænke paa».

Det andet punkt angaar pietismen, som for en gangs skyld bliver retfærdig vurderet. Forfatteren skriver: «hvad man end vil skrive paa pietismens skyldbrev . . . . en ting er ganske givet, at den blev den lutherske kristendoms fornyelse, ja redded den, da den laa for døden, og at den skabte et liv der saavel i sin inderlighed som i sin borgerlighed havde langt mere af Luthers aand end selve hans nærmeste efterfølgere, om det end var et liv med blegere kinder og strengere miner end han selv og hans ungdomssterke tid havde havt». — Moralen er denne: tag og læs!

Berømde naturforskare i nyare tid med religiös världsåskådning. Ett bidrag til det nittonde århundradets kulturhistoria af *A. Bergstrand,* dr. med. Uppsala. Schultz.

Dette er et fortjenstfuldt arbeide, som bør finde indgang i oplyste kristenkredse ogsaa i Norge. Det vilde være overmaade skjønt, om det ogsaa kunde naa udover de kristelige kredse, til vore dannede i almindelighed, særlig til alle dem som har sands for naturvidenskab. Forfatteren fører frem for os en aldeles imponerende skare af det nittende aarhundredes mest fremragende matematikere og naturforskere, som ved forskjellige anledninger offentlig har bekjendt sin tro paa Kristus, eller ialfald paa et personligt forsyn. Forfatteren siger nemlig ikke som biskop Heuch siger i «Mod strømmen», at det bare er en væmmelig afgud en tror paa, naar det ikke er treenigheden Han forstaar at ogsaa troen paa et personligt forsyn har sin velsignede betydning. Han glæder sig ved en saadan tro, som en begyndelse der kan udvikle sig til noget mere. I det hele taget viser forfatteren

sig som en mand, der er for vel hjemme i den moderne naturforskning og for godt optugtet af denne forsknings strenge og paalidelige metode til at dele den inden kristelige og teologiske kredse almindelige kritikløshed. Han fører kun frem for os mænd, hvis rang inden sin videnskab ingen kan bestride. Og han lader dem ikke sige mere, end de virkelig har sagt. Han forsøger ikke at lægge noget ind for at faa gjort det mere opbyggeligt. Desto mere overraskende er resultatet. Man imponeres ved denne skare af moderne førsterangs matematikere, fysikere, kemikere, astronomer, fysiologer, geologer, zoologer, botanikere etc. som aflægger det ene vidnesbyrd skjønnere end det andet om tro paa den levende Gud og hans enbaarne søn. Et saadant arbeide er, som prof. Söderblom siger, «egnadt att sprida upplysning på et område, där villfarelsen är satt i system. Och det kan bidraga till en vidare blick och ömsesidig respeckt på vidare håll».

Af den skriftserie som S. Alrutz i Uppsala giver ud under fællestitelen «I vår tids lifsfrågor» er no. 38 udkommet, nemlig: **Den kyrkliga dogmen** i dens förhållande til modern kultur och kristen tro. Föredrag hållet vid Stockholms prästsällskaps årshögtid den 31te oktober 1903 af *Clemens Åhfeldt,* kungl. hofprædikant. — Forfatteren viser klart og træffende at det gamle dogme ikke tilfredsstiller. Dog vil han ingen udogmatisk kristendom. Han vil et dogme, som er «ett den kristna trons enkla, präciserade och, så vidt möjligt, adekvata uttryck för denna tros innehåll: Jesu Kristi evangelium, hvilkets sanning grundar sig på gudomlig uppenbarelse».

I Cammermeyers bibliotek for historiske skildringer og memoirer er udkommet **Katarina II af Rusland,** en keiserindes roman af prof. *K. Waliszewski.* 12 hefter à 40 øre.

Verket er prisbelønnet af det franske akademi. Det kan ogsaa gjerne være at det er et dygtigt arbeide. Jeg kan dog ikke afholde mig fra at gjøre nogen bemerkninger ved det. Først fortælles Katarinas livshistorie indtil hun fik magten i Rusland. Derefter fortælles ikke hendes regjerings historie, men keiserinden karakteriseres som kvinde, regentinde, pædagog, forfatter, etc. etc. Dette forekommer mig ikke saa

ganske heldigt. Man savner en oversigt over hendes regjerings historie. Meget af det, som nu kommer spredt her og der, vilde da blevet samlet, og vi havde faat et tydeligere totalbillede. Nu bliver man træt af den megen karakterisering. I den første del kunde det fyrstelige egtepars skandalhistorier uden skade været mindre udførlig behandlet. De tjener jo ganske vist til at karakterisere Katarina og hendes mand og det hele hof, men der er formeget smuds til at en kan befinde sig vel ved det. Til syvende og sidst paatrænger sig det spørgsmaal: fortjente denne bog at oversættes? og man staar lidt tvilende overfor svaret. Katarina er ganske vist en i mange henseender interessant personlighed. Men den tidsalder som kaldte hende nordens Semiramis havde ikke meget høie idealer. Nogen stor regent var hun ikke, og som menneske skjæmmes hun af en væmmelig usedelighed.

Thv. Klaveness.

Johannes Skar: **Soga um Justinus Martyr.** For vel et aar siden udgav Johannes Skar «Gamalt or Sætesdal». Bogen blev vel omtalt i bladene, mest kanske fordi den paa uigjendrivelig maade slog det fast, at der i en norsk fjelddal kan findes et virkeligt *kulturliv*, et kulturliv, der visselig er langt enklere end det vi har i vore byer, men til gjengjæld ogsaa langt mere helstøbt. Og paa samme tid viste den, at dette kulturliv i sætesdalsmaalet har skabt sig et udtryk, som vi trygt tør kalde klassisk. Nu kommer den samme forfatter med en liden bog (59 sider) om Justinus Martyr. Efter sit indhold tænker jeg, man kan sige, at den vil vise orthodox-pietistiske norske bønder en kristendom, der er vidt forskjellig fra deres egen, og som de alligevel ikke vil have let for at underkjende, omstraalet som den er baade af martyrdommens glans og af seirene i aandskampen mod hedenskabet. I Justin ser vi en tænker, som ligefrem *tænker sig frem* til Kristus, tvert igjennem hele den græske filosofi. Og fra det øieblik, da Justin paa denne tænkningens vei har fundet frem til Kristus, gaar han — iført de græske filosofers korte kappe — fra land til land og fra by til by for at føre andre venner af græsk tænkning og græsk dannelse til Kristus paa den samme vei. Han tør ikke lade det være «for dom-

mens skyld». Han kan ikke møde frimodig frem for Christi domstol, hvis han lader denne opgave ligge. Gud give vi havde hans ligemand i vore dage! Hedninger, som han kunde tale til, har vi saa vist ingen mangel paa.

Men *sproglig* søger bogen at vise, hvorledes den græske filosofi og oldkirkens og dens kjætteres tænkesæt lader sig gjengive paa norsk landsmaal. Og jeg synes, at enhver ven af ægte norsk sprog maa kjende «hjertet le i sit bryst» af glæde ved den maade, hvorpaa han her faar høre Zeno og Plato og de andre gamle udtale sine høieste tanker paa sætesdalsmaal. *Chr. Br.*

Taler ved skriftemaal og brudevielse af svenske, finske, danske og norske prester, samlede og udgivne af *A. Meyer,* sogneprest ved Korskirken i Bergen. Stockholm, Norstedt & sønners forlag. 2 bind. Bind I kr. 3,00. Bind II kr. 2,00.

Denne bog giver nordens prester en værdifuld hjælp til at prøve sine taler ved de kirkelige handlinger. De enkeltes særegne udvikling og den deraf følgende ensidighed har særlig let for at skade denne side af presternes tjeneste paa grund af de stadige gjentagelser, og baade de selv og menighederne kan komme til at lide derunder.

Her foreligger en rig og alsidig samling af saadanne taler, hvor man kan hente nye tanker og indtryk og finde nogen hjælp til at undgaa aandløse gjentagelser af de samme tanker gang efter gang.

Udgiveren har nedlagt meget arbeide i samlingen af disse taler. Med megen omtanke har han taget hensyn til mange sider og lagt alt omhyggelig tilrette.

Første bind indeholder 66 «*taler ved skriftemaal*». Af disse er 18 svenske, 18 danske, 17 norske og 13 finske.

Andet bind indeholder 65 «*taler ved brudevielser*». Af disse er 25 norske, 25 danske, 14 svenske og 1 finsk.

Først kommer en række taler i hvert bind uden noget tekstord. Derefter kommer taler over enkelte skriftord ordnede efter deres rækkefølge i bibelen. Norske, svenske, danske og finske taler kommer om hinanden og giver saaledes et fælles *skandinavisk indtryk.* Bogen er jo ogsaa samlet af en norsk prest og udgiven af en svensk forlægger

i Stockholm og har baade svensk og norsk-dansk titelblad. Den vil saaledes give udtryk for de nordiske kirkers fællesskab og «i nogen grad virke til at fremme kjendskab til de nordiske søsterkirker indbyrdes», som det siges i forordet.

Det er lærerigt at mærke sig *forskjellen* og *ligheden* mellem de forskjellige landskirkers vidnesbyrd.

De svenske og finske taler er obektive, didaktisk prægede. Formen er ofte noget bred og nøiagtig udpenslet.

De danske er bevægelige og har ofte et vist literært tilsnit, som giver rum for aandfulde bemærkninger. Hos flere træder det subjektive sterkt frem.

De norske er meget forskjellige baade i indhold og form. Flere af dem er stærkt personlig prægede og kalder indtrængende til selvprøvelse.

Det kan være værd at lægge mærke til, at vore store digteres tanker og udtryk ikke synes at have efterladt sig nogetsomhelst spor, ikke engang i brudetalerne, ligesaalidt som i vore almindelige prædikensamlinger.

Ligheden er dog sterkest fremtrædende i disse taler, og det baade i deres svaghed og i deres styrke.

Man savner hos mange et vegtigt og opbyggeligt samlende ord. Nogle gaar ikke engang ud fra et bestemt skriftord. Dette kan snart lede til ubestemt tale og svække det kristelige vidnesbyrd. Det er paafaldende, at flere norske prester leverer tekstløse taler, da alle disse taler, efter udgiverens opgivende, er yngre end vor nye alterbog, hvor det udtrykkelig siges, at presten ved kirkelige handliger skal «*holde en tale over et passende skriftord*».

De fleste taler er noget ubestemte, saaat de synes at kunne være holdte hvorsomhelst og for hvemsomhelst.

Ved de kirkelige handlinger skulde der ofte være særlig opfordring til at træde nær hen til menneskene, saaat det kjendes, at presten staar midt i menigheden og bevæges i sit hjerte ved de enkeltes særegne sorger og glæder. Da vil han ogsaa i inderlig medfølelse og dyb forstaaelse bære dem frem for ham, som er prøvet i alle ting i lighed med os, og hos ham finde hjælp og trøst selv i den sværeste nød.

Ligheden er dog størst i det, som udgjør alle disse talers

styrke. Trods «de forskjellige kirkelige retninger findes repræsenterede» og «ældre og yngre geistlige i samtlige nordiske lande har ydet sine bidrag», som det udtales i forordet, saa bygger de dog alle heltigjennem paa skriftens og kirkens grund. Der findes i saa maade ingen mislyd. Vidnesbyrdet om frelsen i Kristus lyder som en røst i alles munde.

Bernt Støylen.

Elise Aubert: **Glimt**. (Aschehoug & Co., W. Nygaard).

Elise Auberts bøger har en stor og taknemmelig læsekreds, der glæder sig over at færdes rundt i de mange hyggelige hjem, hun opruller billedet af, og stifte bekjendtskab med de mange elskværdige personligheder, som hendes bøger fører en sammen med. Der er over hendes skildringer den fred og lunhed, den lyse tro og den godhed, som vi kalder gamle dages. Og i tro sammenhæng hermed har hendes bøger da ogsaa den egenskab, som de yngre læsere absolut fordrer, og som i det hele tiltaler alle, der mener, at naar viljen er god og modet freidigt, saa gaar det nu ikke saa galt alligevel, — det «ender godt».

«Glimt», som er lagt aktuelle forhold nærmere end forfatterindens skildringer gjerne pleier, og hvori der da i og med dette er en del forviklinger, brydninger mellem to generationer osv., karakteriseres i det store og hele netop ved de samme egenskaber som de øvrige bøger.

Vilh. Höm: **Hjertensfryd**. (Gyldendalske Boghandel).

Ligesaa idyllisk som titlen er, ligesaa idyllisk er den lille kjærlighedshistorie, som bogen beretter, mellem Lucielil og den brave farmaceuticus Erhardt i den Guldbergske tids gemytlige Kjøbenhavn. Der er stævnemøder under de skyggefulde bøge i Charlottenborg botaniske have, der er «Hjertensfryd» og andre søde blomster smaa, en streng onkel, en af ham foretrukket beiler i celadongrøn lapsetrøie, en uretfærdig principal, megen modgang, den mest fortvilede situation, men troskab og godt mod og lykkelig slutning paa det hele, hele tidens ynde og enkle romantik. Men der er ogsaa i robustere farver malet billeder fra tidens bornerethed og overtro, specielt maa nævnes den overordentlig fængslende og levende skildring af den gamle apothekers strid i alkymismens trældom.

Hjertensfryd er en stilfærdig og lun fortælling med en egte paryktidens stemning over sig. Den fortjener tilfulde den popularitet, den i sit hjemland er gjenstand for.

Clara Thue Johnsen.

NORGE OG SVERIGE.

Naar den svenske regjerings leder for at faa konsulatsagen til at strande har troet at burde tilføie den norske regjering og det norske folk en alvorlig fornærmelse, da kræver landets ære, at vi fører den sag igjennem med alle de midler, som staar til et enigt og lovlydigt folks raadighed. Der er dem, som helst vil gribe til de skarpeste og hurtigst virkende midler — et svar paa den lidte krænkelse. Og det kan være baade forklarligt og undskyldeligt nok. Men klogest og mest stemmende med folkets værdighed vil det være at gaa lovens jevne, rolige vei, om nødvendigt med tre gange gjentagen beslutning. Vi har godt tid til at vente i seks aar paa egne konsuler, naar vi bare holder fast sammen.

Men vi bør ikke af harmen over den svenske regjerings færd lade os lede ind paa tanken om at opløse unionen. Vi tør aldrig glemme, at vor selvstændighed og vor tilværelse trues af langt værre farer, end de som Sverige kan bringe over os. Ruslands brændende hunger efter atlanterhavskyst gjør, at vi maa holde paa samfæstet med Sverige, selv om det volder os alvorlige ærgrelser og vanskeligheder. Det forsvarsforbund, som mange ønsker at ombytte det med, har langtfra samme værd. Det slags forbund — som t. ex. det russisk-franske — knyttes og opløses gjerne i løbet af faa aar; historien er fuld af afsluttede og brudte forbund. Og det ser ikke ud til at det skulde ville falde vanskeligere for en uvens diplomatiske kløgt at faa Norge og Sverige sat op imod hinanden, end andre forbundsfæller. Ønsker vi at kunne værge vor selvstændighed overfor en stormagt, saa holder vi paa samfæstet med Sverige.

Og indenfor dette samfæste hævder vi vor ære overfor svensk overmod og kjæmper os fremover til fuldt jevnbyrdig stilling skridt for skridt.

Vi bør ruste os; vi bør øge vort værn. I hovedsagen ikke for Sveriges skyld. Thi vi er overmaade langt fra at tro paa nogen krig med Sverige. Tallet paa de «criminella dårar» derinde er lidet; tallet paa vore gode venner er mange gange større. Men i saa spændt en tid som denne, da der lyder saa mange onde og æggende ord fra begge sider, ligger det kanske ikke fuldstændig udenfor det tænkeliges grændser, at disse «daarer» i et eller andet øieblik kunde komme til magten. Og er der blot spor af mulighed før noget saadant, maa vi selvfølgelig holde os rede til at tage imod dem. Og ingen maa her komme og sige, at det vil være bortkastede penge, naar svenskerne saa alligevel holder fred. Med tanken paa den russiske fare maa vi tvertimod sige, at vi ikke hurtig nok kan lægge haand paa den opgave: at øge Norges værn. Det er for Ruslands skyld vi skal ruste, ikke for Sveriges. Men idet vi gjør hvad der overfor Rusland er den mest bydende pligt, fjerner vi med det samme enhver skygge af fare fra svensk side. Thi selv «daarerne» ønsker ikke at gaa paa et fuldvæbnet Norge.

Svenskerne vil ikke i længden kunne hindre os i at naa frem til den jevnbyrdige stilling ved deres side, som de paa papiret har indrømmet os. De kan gjøre indvendinger og vanskeligheder for hvert skridt vi vil tage fremover. Det har de hidtil gjort, og det vil de kunne gjøre herefter. Men de vil ikke i længden kunne stænge os veien. For den sags skyld kan de lige gjerne først som sidst holde op at gjøre vrøvl. Alt som kræfterne vokser i vort folks indre — og de *har* vokset siden 1814 — vil det blive dem mere og mere umuligt at negte os vor ret. Dersom vi nu vedtager en lov om egne norske konsuler, beder vi kongen at stadfæste den og at skaffe konsulerne «exeqvatur». Det er jo muligt, at han siger nei. Saa gjentager vi loven en gang, kanske to gange. Og saa henstiller vi med al den styrke, som der ligger i et helt folks tro paa sin retfærdige sag, til *Norges konge* at bøie sig for sit norske folks samstemmige og vel overveiede vilje. Og da vil det neppe vare særdeles længe, før den norske konge sørger for, at norske konsuler faar exeqvatur. Svenskerne vil ærgre sig, som de ærgrede sig, da kongen for snart et par menneskealdre siden

begyndte paa norske mynter og i norske offentlige dokumenter at kalde sig Norges og Sveriges konge i steden for Sveriges og Norges — og som de har ærgret sig mange gange senere. De vil ærgre sig. Men de vil ikke kunne hindre denne sag, som de tilmed selv har aabnet forhandlingerne om.

Forøvrigt bør vi nordmænd ikke være altfor haarsaare overfor svenske fornærmelser, og ikke *bare* skylde det paa svenskerne, at Europa endnu ikke rigtig har lært, at Norge er et frit og selvstændigt rige. Vi har selv gjennem fire aarhundreder stelt os slig, at baade Sverige og Europa har faat noksaa god grund til at se ned paa os og glemme at vi er et selvstændigt folk. Og har vi selv nedbrudt agtelsen for det norske navn, saa faar vi ogsaa finde os i selv at bygge den op igjen, langsomt og taalmodigt, skridt for skridt. Det har vi da ogsaa faat ikke lidet lykke til at gjøre siden 1814. Gud ske lov for det! Men det var vel neppe at vente, at vi skulde faa bygget op paa ét aarhundrede, hvad vi har revet ned i fire. Vi har i alle fald endnu en god del at gjøre i denne retning (nu vel allermest ved at styrke vort værn og at rette paa vort pengevæsen).

Der ligger noget af en undskyldning for svenskernes overmod i dette. Og kanske endda mere i nordmændenes raab om «ud af unionen», hver gang svenskerne fornærmer os. Det tager sig ikke ud at være saa haarsaar. Vi hævder bedre Norges ære og værdighed ved at vise, at vi kan tage fornærmelser med ro, naar vi samtidig gjør hvad vi kan, for at de ikke skal gjentage sig.

24—2—1905.

Christopher Bruun.

CHRISTIAN FREDERIKS KONGEDØMME I NORGE.

(Af *J. Thomesen*).

(Slutn.).

Den 22de mai skildrer han sit indtog som konge i Kristiania i sin dagbog omtrent saaledes: «Det var en dag, som blev ham saare mindeværdig. Allerede kl. 11, da han naaede høiderne ovenfor byen, kom et tog af byens borgere med amtmanden i spidsen og hilsede ham med begeistrede hurraraab. Ved Grorud kom et korps af bønder fra Akers sogn i graa uniform og red foran hans vogn. Ved Sinsen, hvor der var et lidet ophold, stødte efterhaanden hele følget af stabsofficerer og andre til. Byens borgerbevæbning aabnede festtoget, derefter kom alle officererne tilhest parvis, de fornemste sidst, saa to amtmænd, hofmarschallen, de fornemste militære og endelig overhofmarschallen. Umiddelbart derefter kom han selv tilhest med elefantordenen over dragten og guldskjærfet».

Efterhaanden som man nærmede sig byen, voksede folkemængden, der stadig hilsede ham med de tydeligste beviser paa dens kjærlighed og tilfredshed med hvad der var skeet. Veiret var overmaade skjønt og overalt mødte ham glade ansigter. Ved broen, hvor byens grund begyndte, mødte magistraten — — —. Paa den anden side af broen var der reist en æreport, og medens der fra folkemassen lød uendelige hurraraab, blandet med kanonernes torden, bestrøede 24 unge damer, som havde plads foran æreporten, hans vei med blomster. Til disse sagde han: «Det smukke kjøn forskjønner enhver fest i vort liv — med taknemmelighed vil jeg modtage enhver blomst, det vil strø paa min vei». 2 unge damer overrakte ham derpaa, den ene en egekrans, den anden et papir, der indeholdt tilbud af et betydeligt sammenskud, som Kristiania borgere havde gjort i anledning af hans tronbestigelse. Han føier til, at han saa glædestaarer i flere smukke dameøine. «Ja»,

nedtegner han videre -- «jeg saa folkets kjærlighed give sig tilkjende saaledes, at der ikke kunde være tvil om, at det var hjertet, der talte og handlede, kort sagt, det var et af disse øieblikke, hvis minde aldrig udslettes».

Kongen begav sig lige til kirken igjennem den opstillede række af tropper. Ved indgangen modtoges han af geistligheden og de fornemste af de civile embedsmænd, der ledsagede ham til kongestolen. — «Den prægtige koral «Skabningens Halleluja» fik en fuldendt udførelse». «Vor gode biskop (Bech) — skriver han videre — holdt en tale, der ingenlunde gik til hjertet, og oplæste mine proklamationer i en ensformig tone. Efter prædikenen og bønnen udførtes salmen: «O store Gud vi love dig», af det samme sangkor, medens kanonerne paa fæstningen saluterede. «Den gamle biskop Lumholtz messede falsk og — komisk nok — hændte det, at en af orgelpiberne under dette begyndte at pibe, uden at man fik den stanset, og dannede derved et løierligt akkompagnement» [1]). Ved slutningen af høitideligheden henvendte bispen og koret sig til ham med ønsket om Herrens velsignelse, hvilket modtoges med begeistring af hele menigheden, der atter gjentog ønsket: «Gud bevare og velsigne kongen og Norge!»

«Mine følelser» — skriver han — «fik ved dette overhaand og jeg traadte frem i stolen og sagde disse ord: 'Mit høitelskede norske folk, modtag min oprigtige tak; vær forvisset om, at intet er mig mere dyrebart end at vide, at enhver af eder ønsker mig alt godt; men tro ogsaa, at jeg kun da kan være lykkelig, naar jeg ved, at I er det'. I sin begeistring raabte mængden hurra i selve kirken, og Gud vil sikkerlig tilgive dem dette udbrud af deres følelser i hans helligdom».

Efter disse høitideligheder noterer han følgende ord, som vi synes, vi maa tage med, da de er saa karakteristiske for

[1]) Det var ikke bare dette med orgelpiben, som af flere, især af menigmand, ansaaes som et slemt forvarsel; at ogsaa en stor del af æreporten faldt ned straks efter opførelsen, samt at der ifølge traditionen skulde være kommen en ugle ind i kirken og havde sat sig paa en bjælke lige over kongestolen, antoges siden som et saare uheldigt omen.

ham: «Hvor lykkelig er jeg ikke ved at bære en krone, der er skjænket mig ved folkets enstemmige ønske og ikke vundet med blod og intriger. Hvilken fyrste kan som jeg glæde sig ved at være elsket og skattet af hele sit folk; men Gud kjender mit hjerte og ved, at jeg heller ikke har andet ønske end at se dette folk lykkeligt — stod det blot i min magt at gjøre det saa lykkeligt som jeg ønsker og som det fortjener».

Derpaa var der audiens for de forskjellige korporationer hos ham i den daværende kongebolig, Palæet. Om aftenen var der af byens borgere foranstaltet en folkefest i Palæets have, der ligesom hele byen var illumineret, og hvor mængden beværtedes med punsch og øl.

Endelig foranstaltedes efter kongelig befaling takke- og bønnefest i et reskript til Norges biskoper over det hele land.

Resten af mai gik med til at udarbeide skrivelser til de forskjellige hoffer eller disses ministre med meddelelse om, hvad der var foregaaet, nemlig nationalforsamlingens bestemmelse om landets frie forfatning, hans tronbestigelse og den beslutning hos det norske folk «at ville døie hvadsomhelst for at værne om sin uafhængighed og nationalitet».

Men denne hans tronbestigelse synes efter de breve han erholdt i denne tid, at have voldt Danmark store ubehageligheder, thi den russiske keiser truede det med en ilde medfart, fordi Norge ikke uden videre vilde overgive sig. «Den danske regjering» — skriver han i denne anledning — «skjælver, svag som den er, og ønsker kun at se Norge fredeligt bragt under aaget».

For Norge saa det ikke mindre truende ud, idet stormagterne paa det indstændigste fordrede, at Kielertraktaten skulde og maatte efterkommes. Først ankom den engelske gesandt mr. Morrier til Kristiania den 6te juni. Han blev modtagen samme dag af kongen, som i sommermaanederne opholdt sig paa den nuværende Bygdø kongsgaard, og frembar sit erinde, som var ligefrem at kundgjøre for folkets repræsentation, at England ikke kunde gaa fra sine traktater med Sverige og følgelig ikke kunde tage sig af det norske folks sag, før dette havde anerkjendt Sveriges overhøihed. Gesandten troede nemlig, at rigsforsamlingen paa Eidsvold endnu varede. Man kan ikke andet end beundre den fasthed og

bestemthed, hvormed Christian Fredrik optræder for og taler folkets sag, saa at endog gesandten i flere punkter maatte give ham ret og erklærede tilsidst, at det skulde meget glæde ham, om han, efter at have lært forholdene her at kjende, kunde bidrage til at spare Norge for ulykker. Til en af prinsens mere fortrolige, general Haxthausen, skal gesandten have sagt om denne: «Jeg elsker og agter ham; Gud give jeg ved mine indberetninger maatte kunne øve en saadan indflydelse som jeg ønsker det til fordel for Norges skjæbne og derved ogsaa for hans». Rigtignok var han offentlig nødt til kort efter at erklære, «at England kun kunde handle i overensstemmelse med sine traktater; det kunde ikke afværge ulykken af en undertvingelse med magt, hvis nationen ved sin holdning vedblev at forlænge krigen og ikke vilde modtage Englands tilbud om ved sin mellemkomst at sikre Norge *alle mulige fordele* ved foreningen med Sverige».

Kongens svar herpaa var — nedskriver han — «at han», efter at have mindet om de begivenheder, der forelaa offentligheden, samt sine erklæringer til hofferne i Sverige og Danmark, «hvis mæglingsforslagene ikke fuldstændig stred imod forfatningen, var villig til at lade sammenkalde et overordentligt storting og gjøre det meddelelse om mæglingen» osv.

I det derefter afholdte statsraad blev det bestemt, at der skulde foretages valg til et overordentligt storting, ligesom han samtidig til gesandten udstedte en skrivelse, hvori han fordrede, at Norges neutralitet skulde anerkjendes, og at samkvemmet med England skulde være frit i de 3 à 4 maaneder, som stortingets sammenkaldelse og møde vilde tage, saa at dette kunde afholdes i ro.

Rigtignok kom der samme aften en note fra gesandten, hvori denne erklærede, at han kun kunde tage imod forslaget fra Norge paa basis af, at man erkjendte Sveriges overhøihed ifølge Kielerfreden.

Mr. Morrier opholdt sig her i landet i nogen tid og synes saavidt muligt at have søgt at lære forholdene og stemningen blandt folket nærmere at kjende.

Prinsen havde altid sat sit haab til England, og den engelske gesandts liberale optræden — iallefald i mere private samtaler — styrkede dette haab. Han bestemte sig derfor

til at aabne en underhandling med England i egenskab af Norges konge og afsende en deputation af sit raad og af rigsforsamlingens mest anseede medlemmer. Valget faldt paa statsraad Aall (en broder af J. Aall), sorenskriver Christie og konsul Rosenkilde. Da deputationen endelig slap over paa et skib, der tilhørte den engelske blokerings-eskadre, blev den ikke modtagen af den engelske regjering, medens den engelske privatmand, ja endog lemmer af parlamentet, udtalte en levende deltagelse for Norges kjække beslutning og folkets uafhængighedsfølelse.

Endnu forestod ankomsten af kommissarierne fra de øvrige allierede magter, der — som det heder i dagbogen — skulde opfordre ham til at overgive Norge til Sverige. De ankom til Kristiania den 1ste juli og havde samme dag om eftermiddagen audiens i nærværelse af statsraadets medlemmer. Forhandlingen med disse, der varede i flere dage, nemlig fra 1ste til 17de juli og optager ikke mindre end 18 sider i den trykte oversættelse af dagbogen, fortjente vistnok at faa en mere udførlig omtale end den, som her kan blive den til del.

Den russiske gesandt, grev Orlow, holdt straks ved sin indtrædelse en tale og erklærede i de fire allierede magters navn, at disse som garanter for Kielertraktaten havde sendt deres befuldmægtigede hertil for at forlange denne traktat bragt til udførelse og træffe afgjørelse om, hvilke betingelser der kunde *sikre det norske folks lykke*. Af hensyn til dette og til ham, prinsen, personlig var det, at man havde besluttet sig til denne fremgangsmaade. De vilde opfordre hans kgl. høihed til at hjælpe dem hermed og advare ham for den fare, det norske folk udsatte sig for ved at modsætte sig, da i værste fald russiske, preussiske, ja endog østerrigske tropper stod til den svenske kronprins' tjeneste; hvad Norges skjæbne da vilde blive, kunde der ikke være tvil om, det vilde kun blive en provins, istedet for at det nu kunde sikre sig en vis forfatningsmæssig uafhængighed.

I sit svar ytrede kongen bl. a., at man fordrede af ham, at han skulde opgive sit folks retfærdige sag, og fremholdt, at han i sit stille sind havde stolet paa stormagternes retsind, at de ogsaa overfor Norge vilde følge de samme grundsætninger, der ellers havde ledet dem i deres anstrengelse for at

befri folkene, at de paa samme tid, som de vilde gjengive Tyskland og Spanien friheden, ikke vilde undertrykke det norske folk, som ikke har gjort nogen noget ondt, men kun ønskede at leve i ro mellem sine fjelde osv.

Men alt hvad han talte, saa fremholdt de idelig, at man maatte og skulde anerkjende svensk overhøihed, thi saaledes var nu engang traktaterne; «der var ikke tale om undertrykkelse af det norske folk; det kunde stille hvilkesomhelst betingelser, bare det vilde anerkjende kongen af Sverige som sin konge».

Forgjæves fremholdt han folkets uovervindeligelige had til de svenske og grunden til dette nationalhad samt det norske folks ret til at træffe afgjørelse om sin egen skjæbne, en ret, som kun vold kunde tilintetgjøre — — —. «Men» — skriver han — «folkenes rettigheder synes ikke at have stort at betyde for disse herrer; thi den østerrigske gesandt ytrede under dette gjentagne gange i en haanlig tone: «He, folket! folket har intet at sige i suverænernes raad! Det vilde være at vende op og ned paa verden».

Efter en længere forhandling, hvorunder kongen forsikrede dem om, at han intet kunde eller vilde gjøre, der stred imod nationens ære, rigets forfatning af 17de mai, som folket havde givet sig selv, samt dets erklæring af 19de s. m.; dette var det eneste, han havde at rette sig efter, og han kunde ingen forandring gjøre heri, uden at folket gjennem sit storting blev adspurgt. Han gik derfor ind paa, at den retteste maade at forhandle angaaende disse for det norske folks lykke saa vigtige punkter vilde være at sammenkalde et overordentligt storting, hvilket de allierede magters forslag da kunde forelægges — da kunde nationen selv afgjøre sin skjæbne; han skulde ikke lægge hindringer iveien — forsikrede han — med sine rettigheder til tronen. For at dette kunde finde sted fremholdt han én betingelse, nemlig nødvendigheden af en vaabenstilstand paa halvtredie maaned og fri skibsfart og proviantering imens.

Dette gik gesandterne omsider ind paa, men hvad vaabenstilstanden angik, saa fordrede de garantier: nogle af fæstningerne skulde under denne besættes af svenske tropper. Paa denne fordring mødte de et bestemt afslag; skulde noget

saadant endelig ske, saa maatte dette ske ved de allieredes tropper osv. Dette afsloges, men blev paa den anden side ligesaa bestemt fastholdt.

Under disse forhandlinger blev der atter bragt ham et truende brev fra kongen af Danmark. Dette indeholdt blandt andre befalinger ogsaa den, at han inden fjorten dage skulde forlade Norge — efter først at have offentliggjort dette brev og kongens kundgjørelse af 20de juni — samt underskrive sig «prins af Danmark». Fæstningerne skulde overgives til danske kommissærer og af disse igjen til de svenske tropper. Tilsidst hed det i skrivelsen: «De er ansvarlig, De med Deres person, eiendom og rettigheder, for udførelsen af disse befalinger, (hvoraf der var 6), og hvis De undtager en eneste af dem, ser Vi os nødt til at lade Dem dømme efter artikel 25 i kongeloven».

I anledning af denne kongelige skrivelse, som han troede var bleven til under tryk fra Sverige skriver han i ærgrelse i sin dagbog: «Dette brev er ikke værd at svare paa, siden det forlanger, at jeg skal vise mig som en usling for den norske nation og for hele Europas øine. Lad kongen af Danmark dømme mig, lad ham gjøre mig arveløs — jeg kan undvære hans gunstbevisninger; hellere vil jeg være en simpel privatmand i Amerika end *svensk* undersaat i Danmark».

I de følgende dage havde han saagodtsom daglig samtaler med gesandterne, snart med den enkelte, snart i fællesskab. Han foreholdt dem som før folkets rettigheder, men forgjæves; man var bundet ved traktaterne; Norges redning fordrede, at man undgik krig, og det kunde man ved at anerkjende kongen af Sveriges overhøihed osv.

Han bestemte sig da til at beramme statsraad, hvortil han ogsaa havde tilsagt præsidenterne i rigsforsamlingen paa Eidsvold at møde. I dette gav han en kort fremstilling af sagernes stilling for øieblikket, og fandt det ifølge denne at være hans pligt at erklære sig villig til «at opgive sin lykkelige stilling og give sine rettigheder tilbage i folkets hænder, hvis nationen derved kunde frelses fra en ødelæggende krig med Sverige, der støttedes af de allierede magter; men at han paa den anden side ogsaa var villig til at gaa i døden for Norges sag». Han havde derfor fremholdt for

gesandterne, at sammenkaldelse af et overordentligt storting samt en vaabenstilstand i den anledning var nødvendig, ligesom han ogsaa havde nægtet at gaa ind paa gesandternes forlangte garantier, at svenske tropper lagdes i grænsefæstningerne.

«Man fandt — skriver han — «denne hans beslutning ædel». Med hensyn til garantier, saa kunde man, naar det endelig skulde være, til nød finde sig i, at de allierede tropper besatte de nævnte fæstninger, men hvad de svenske tropper angik, saa var de alle enige i, at man hellere maatte udsætte sig for hvadsomhelst, endog for krigens rædsler, end tilstede, hvad der vilde bringe folket i oprør.

Ifølge denne statsraadets mening, der stemte med hans egen, skulde der fra Norge forlanges en vaabenstilstand, der skulde vare i omkring 3 maaneder. De to fæstninger Fredrikssten og Fredriksstad skulde rømmes af norske tropper, ligesaa ogsaa Hvaløerne og en strækning i 3 miles omkreds fra fæstningerne paa Glommens østside, der skulde betragtes som neutralt gebet. Fæstningerne kunde, hvis det var uundgaaeligt, besættes af et vist antal allierede tropper osv.

Man ser af gesandternes svar, at enkelte punkter i dette forslag ikke fandt deres behag; saaledes forlangte Preussens gesandt, at kongens frasigelse af tronen skulde foregaa i forveien, og fæstningerne besættes af *svenske* tropper. Da dette fremdeles nægtedes, var der intet mere at gjøre for dem og erklærede ved afskeden, at de overlod til «H M. kongen af Sveriges samvittighed, om han vilde antage hans kgl. høiheds betingelser». Den 17de juli anmeldte de sin afreise fra Kristiania og begav sig til Moss.

Ogsaa Christian Fregerik reiste den 21de s. m. til Moss for — som han skriver — at kunne være nærmere ved underhandlingerne eller — ved krigsbegivenhederne. Medens han et par dage efter sad ved middagsbordet paa Tom, erholdt han en depesche fra de omtalte gesandter, hvori de underrettede ham om, at Sverige havde forkastet hans forslag til vaabenhvile, fordi han ikke vilde indgaa paa de af gesandterne opstillede betingelser, nemlig at afgive en *erklæring* om at ville nedlægge sine rettigheder i stortingets hænder og de tre fæstningers besættelse af svenske tropper.

Tilsidst havde samtlige gesandter et møde hos ham paa Moss og gjentog her mundtlig, hvad de skriftlig havde meddelt ham. Han fremholdt som før, «at vedtagelsen af den svenske konges betingelser vilde gjøre ham til en forræder mod den norske nation, hvilket aldrig skulde ske».

Krigen blev saaledes *uundgaaelig*. Straks efter gesandternes afreise 28de juli udstedte Christian Frederik en kundgjørelse til folket, hvori han meddelte, hvorfor han havde seet sig nødt til at forkaste de svenske betingelser for vaabenstilstanden, og at krigen, der allerede var begyndt fra Sveriges side, desværre ikke kunde undgaaes. Slutningen af denne kundgjørelse var et opraab til nationen om, at nu gjaldt det Norges uafhængighed, og at han stolede paa det norske folk. Derpaa udstedte han et lignende opraab til hæren.

Allerede 27de juli angrebes Hvaløerne af de svenske, efterat den svenske storadmiral havde opfordret den norske flaade til overgivelse, hvilket afsloges af den norske kommandør. Prinsen befalede ham imidlertid ikke at prisgive flaaden for en overlegen styrke, og han maatte derfor — efter at have seet den svenske flaade i slaglinje — bestemme sig til uden at veksle et skud at rømme pladsen med 40 fartøier; kun 8 smaa kanonbaade blev tilbage. Det blev saaledes en let sag for fienden at sætte tropper iland og bemægtige sig øerne.

Som her i begyndelsen af krigen, saaledes gik det senere slag i slag. Den 29de juli blev fortropperne trængt tilbage ved Berby i Enningdalen; den 30te retirerede de til Idesletten; den 31te rømmedes Idesletten af kaptein Spørch. 1ste august tog fienden stilling ved Hveden i Tistedalen, hvorfra kaptein Spørch atter trak sig tilbage. Jægerkorpset havde samme dag forladt Svinesund og general Staffeldt lod dem tage stilling mellem Skjærmøllen og Ingedal, men lod de svenske forposter uhindret trænge frem til Vestgaard. Misfornøiet hermed — skriver kongen — sendte han Kaltenborn afsted for at være til hjælp ved jægerne. Oberst Hegermann fik ordre til at rykke frem med sin brigade til Høland og til general Staffeldt gik der ligeledes ordre at drive fienden tilbage — — —.

Med dette standser kongens beretning om krigen og tillige hans dagbogsoptegnelser i det hele lige til hans afreise fra landet den 10de oktober. Han noterer kun samme dag, at han vil begive sig til Onstad og tage overbefalingen over hæren, samt at han i forveien vil lade statsraadet sammenkalde og da lade føre til protokols sin *sidste vilje* i det tilfælde, «at han under krigen skulde komme i fiendens magt, eller om det skulde behage Gud at bortkalde ham fra denne verden».

Ifølge J. Aalls erindringer — som vi maa ty til, for i denne mellemtid at kunne give en kort udsigt over begivenhedernes gang, især hvad Christian Fredrik angaar — saa fandt dette statsraad sted den 3die august i Moss. Dette hans testamente, der findes i statsraadets protokoller, og som Aall i sin helhed har optaget i sine «Erindringer», viser, at kongen, trods den skræk og bekymring, det skedte havde udbredt baade udover landet og tildels ogsaa i armeen, endnu i de dage var fast bestemt paa at gjøre en alvorlig modstand mod Sverige, hvor ulykkelige end følgerne kunde blive for ham selv.

Samtidig med dette indtraf dog noget, som under disse triste omstændigheder bidrog til, at nyt mod og forhaabninger blussede op, idet budskabet kom, at de norske under oberstløitnant Krebs den 3die og 5te august havde vundet en fuldstændig seier over et svensk korps ved Kongsvinger og ved Matrand (i Eidskogen). Ved denne efterretning, som kongen allerede modtog den 5te august formiddag, bestemte han sig til snarest muligt at vove et hovedslag og trak i den anledning de nærmeststaaende korpser, der udgjorde omkring 16 000 mand, sammen for derved at kunne komme den haardt betrængte hovedarme til hjælp. Han satte sig ogsaa virkelig i spidsen for tropperne for at udføre denne bestemmelse; men senere ud paa dagen kom der efterretning om Kragerøens og Fredrikstads indtagelse, og dette sammen med andre lidet opmuntrende budskaber fra krigsskuepladsen synes at have bidraget til at forandre hans beslutning. Efter at have beseet troppernes stilling, følte han ogsaa nu, mere end før, hvor liden udsigt der dog var til, at selvstændigheds-

kampen med en vistnok adskillig overlegen og derhos velrustet modstander, der lededes af en af Europas største feltherrer i den tid, skulde faa et heldigt udfald, og saaledes alt offer af menneskeliv og velfærd være forgjæves, og det kan ikke undre os, om hans ømme samvittighed kviede sig ved denne tanke. Han gav derfor ordre til retræt, trods flere af de øverste officerers indvendinger.

Det synes fra nu af, at han i sit stille sind ansaa det for en hovedsag at faa aabne fredsunderhandlinger og imidlertid afværge unyttig blodsudgydelse.

Den omtalte befaling til retræt og hans store betænkeligheder angaaende at indlade sig paa et hovedslag har været meget anket over og af enkelte lagt Christian Frederik til last. Angaaende dette skriver en af hans samtidige, J. Aall: «Efter de begreber, som kongen havde dannet sig om tingenes nærværende stilling, det oversyn, han havde over begivenhedernes gang i det hele, hans fuldkomne bekjendtskab med de allieredes urokkelige bestemmelse og hans overbevisning om, at den svenske arme's seierrige skridt ikke var at standse, maatte han betragte en vaabenstilstand som absolut nødvendig for om muligt ved underhandlinger at faa standse krigen. Han havde, som vi have mærket, mere og mere gjort sig fortrolig med den tanke, at Norges forening med Sverige ikke mere lod sig forhindre: det stod kun tilbage at søge denne bevirket paa *en saadan maade,* som beredte Norge *held og lykke for fremtiden.* Derhos havde han faaet aabenbare beviser paa, at hans personlige deltagelse i rigets bestyrelse betragtedes som en uovervindelig hindring for enhver fredelig tilnærmelse, hvorfor han ædelmodigen besluttede at bringe dette offer af sine personlige interesser for at befordre et lykkeligt udfald for Norge af disse stridigheder».

Til de af kongen ønskede fredsunderhandlinger skulde der — mærkeligt nok — snart blive anledning; thi allerede den 7de august ankom forhenværende statsraad Tank, der nu boede paa sin eiendom Rød, og provst Hount, begge meget anseede mænd, som sendebud fra det svenske hovedkvarter med *forslag om vaabenstilstand.* Vistnok blev de nævnte herrer skarpt dadlet af enkelte af sine landsmænd, fordi de

havde paataget sig dette ærende, men de paafølgende begivenheder viste tilfulde gavnligheden deraf. Statsraad blev straks den følgende dag afholdt paa Spydebergs prestegaard, hvor de fra den svenske kronprins oversendte udkast til de vilkaar, hvorpaa en forening mellem Norge og Sverige skulde kunne foregaa, fremlagdes, og da disse i de fleste punkter var omtrent overensstemmende med, hvad der forhen var antaget til at forelægge et sammenkaldt storting, blev man enig om, at dette i ethvert fald kunde forelægges dette til antagelse eller forkastelse. Dermed blev den tilbudte vaabenstilstand, skjønt modstræbende, tilraadet kongen at antage, da jo Fredrikstad alt var besat af svenske tropper og Fredriksten fuldkommen indesluttet af disse og ikke kunde undsættes.

Under dette møde gav tillige Christian Frederik sit kongelige ord paa at gjøre alt for under dette at faa blokaden ophævet og at fri tilførsel baade tillands og tilvands maatte blive tilstaaet.

Ved samme anledning maa ogsaa prinsen have sendt et par skrivelser med Tank ved dennes tilbagereise til den svenske kronprins, hvori han har udtalt sin bestemmelse om at nedlægge sin kongeværdighed i stortingets hænder; thi Aall i sine «Erindringer» anfører et brev fra Carl Johan til prinsen netop i hine dage, hvori den svenske kronprins udtaler sin store glæde over indholdet af disse. Da dette brev har adskillig interesse, anføres her det væsentligste deraf i dets norske oversættelse:

«Min hr. fætter!

Jeg vil ikke opsætte et øieblik med at udtrykke for Dem den glæde, som de tvende breve, hr. Tank bragte mig fra Deres kgl. høihed, har gjort mig Den beslutning, som De har taget, vil skaffe Dem ret til almindelig deltagelse. Jeg fornyer for Deres kgl. høihed den høitidelige forsikring om opfyldelsen af alt, hvad Hans Majestæt kongen har lovet at ville gjøre for det norske folks frihed, velvære og ønsker, hvis lykke De ikke mere vil modsætte Dem — — —. Naar Deres kgl. høihed har gjort dette skridt (nemlig nedlæggelsen af kronen i den norske nations hænder) er det *mig* som levende vil ønske at se og tale med Dem, og jeg skal særdeles gjerne

indfinde mig, hvor Deres kgl. høihed ønsker det. Jeg skal bevise Dem, at de følelser, som De indgyder mig, efterat jeg har modtaget hine tvende breve, er en oprigtig og sand vens hengivenhed.

Jeg er Deres kgl. høiheds
meget hengivne fætter
Carl Johan».

Under denne tilnærmelse fortsattes dog krigsoperationerne paa det alvorligste, især paa den svenske side, og dette havde vistnok til hensigt at give de forestaaende underhandlinger desto større vægt. Disse kom da ogsaa efter kongens ønske snart istand, idet to kommissærer fra den svenske kronprins indfandt sig i hovedkvarteret paa Moss og medbragte da de nye forslag til en vaabenstilstand for at forberede freden. Saaledes kom da den saa vigtige konvention eller overenskomst paa Moss 14de august 1814 istand.

Til denne konventions 7 artikler staar følgende vigtige tillægsartikel, der ikke skulde publiceres, før 8 dage efter at stortinget havde taget sin begyndelse:

«Hans kgl. høihed prins Christian erklærer og forpligter sig høitidelig til at overgive den ham overdragne exekutive magt i nationens hænder uden noget forbehold, og at det er til opfyldelse af denne formalitet han sammenkalder rigets stænder. Fra det øieblik, disse ere forsamlede, skal han fornye denne erklæring og lade den kundgjøre i hele riget og derefter skal han forlade Norge, om endog stænderne skulde ville formaa ham til at forlænge sit ophold i dette rige. Til bekræftelse herpaa skal hs. kgl. høihed prins Christian afgive dette løfte skriftlig i tilbørlig form, forsynet med hans underskrift og signet, til kongen af Sverige, saa hurtigt som muligt».

(De norske statsraaders navne).
(De svenske underhandleres navne).
Christian Frederik».

Herefter følger en saakaldet

«Separat og hemmelig artikel.»

1) Hs. kgl. høihed prins Christian skal under et eller andet paaskud overdrage den exekutive magt til statsraadet,

som skal beholde den indtil rigsdagens slutning eller indtil stænderne have bestemt sig angaaende regjeringsmaaden.

2) Statsraadet skal udøve sin funktion overensstemmende med konstitutionen.

3) Indtil stænderne er blevne forsamlede, skal statsraadet undertegne forvaltningens akter «paa høi befaling» — Givet i Moss.

Christian Frederik.
(L. S.)».

Som no. 3 følger igjen en (separat og hemmelig) tillægsartikel, hvori det i den første tillægsartikel omtalte løfte afgives og bekræftes og lyder som følger:

«Jeg erklærer og forbinder mig høitideligen til at overgive den exekutive magt, som er mig overdragen, i nationens hænder uden noget forbehold. Jeg fornyer denne erklæring og skal lade den bekjendtgjøre i hele kongeriget, saasnart stænderne er forsamlede, hvorefter jeg skal forlade Norge, om end stænderne skulle ville formaa mig til at forlænge mit ophold i dette land. Til bekræftelse heraf undertegner jeg dette og sætter derunder mit signet.

Christian Frederik.
(L. S.)»

Man antager, at det var disse to sidste dokumenter, som bevægede Carl Johan til at sanktionere forslaget angaaende vaabenstilstanden. Forøvrigt røber formen af begge disse hemmelige artikler, som man ser, en svensk forfatter. Her tales om «rigsdag» og «stænder» istedet for om stortinget og stortingets medlemmer.

Med vaabenstilstandens afslutning var der aabnet udsigt til fred og først og fremst til blokadens ophævelse, hvorved det tryk, som denne for landet saa sørgelige foranstaltning voldte, lettedes.

Det norske folk skulde ifølge overenskomsten paa Moss snarest muligt underrettes om vaabenstilstanden og vilkaarene for denne, og den 20de august fremlagdes i statsraadet kongens kundgjørelse af 16de til folket, hvis sidste del her skal anføres:

«Elskede norske folk! Kun den bydende nødvendighed

– det vil I ikke tvile om — kunde bevæge os til et skridt, som eders hengivenhed gjorde os dobbelt sørgelig. Vor attraa var at fortjene eders kjærlighed; vor trøst er overbevisningen om eders sindelag og den bevidsthed, at eders vel var maalet for alle vore handlinger».

Det overordentlige storting blev ifølge Christian Frederiks ordre sammenkaldt og skulde ifølge konventionen ikke samles senere end 7de oktober.

Fra *16de august* kunde Christian Frederik *ikke længere betragtes som Norges konge*. Han maatte jo ifølge sit løfte ikke længere udøve eller deltage i offentlige regjeringsforanstaltninger. Efter tilbagekomsten fra Moss kom han aldrig ind til selve Kristiania mere, men opholdt sig paa sin sommerresidens ude paa Ladegaardsøen, hvor han i en nedtrykt sindsstemning trak sig tilbage til de indre gemaker, og gav kun faa adgang til sig; «de faa, som i den tid omgav ham, skriver en samtidig forfatter, fandt ham mestendels nedtrykt, bekymret og indesluttet i sig selv, samt ligegyldig for den omhu for sin udvortes person, som han i bedre dage aldrig pleiede at forsømme». Han angav da ogsaa som grund for sin fratrædelse fra alle regjeringsanliggender sygelighed, og det var jo heller ikke underligt, om han efter saa mange sjælens rystelser følte sig syg baade paa sjæl og legeme.

I Sverige nærede man endnu frygt for, at den af nordmændene saa afgjorte fyrste blot ved sin nærværelse skulde øve nogen for sagen skadelig indflydelse paa det sammenkaldte storting. Den svenske regjering søgte derfor ved nye sendebud at fremskynde Christian Frederiks afreise; saaledes indfandt grev Platen sig allerede for stortingets aabning i Kristiania og havde et møde med kongen ude paa Ladegaardsøen.

Men denne var imidlertid fast bestemt paa ikke at forlade landet, forend han høitidelig havde nedlagt i folkets repræsentanters hænder den magt og værdighed, som folkets stemme havde overdraget ham.

Da han, efter hvad der var foregaaet, ikke kunde eller vilde aabne det sammentrædende storting og vel ogsaa manglede kraft dertil, maatte dettes aabning ske gjennem statsraadet. I den anledning indløb til stortingets præsident en skrivelse fra ham, hvori han fremholder, at da hans

svækkede helbred ikke tillod ham saaledes som han ønskede personligen at aabne stortinget, saa bad han om, at en deputation fra tinget vilde møde hos ham til en bestemt tid, for at meddeles underretning om, hvad han først og fremst maatte henlede stortingets opmærksomhed paa.

Kammerherre Rosenkrantz som den ældste og første statsraad aabnede stortinget og oplæste ved denne leilighed en længere tale, nedskrevet af kongen. Her skal kun meddeles en liden del af denne tale:

«Nordmænd! Henved 5 maaneder er henrundne siden jeg i eders samfund modtog den krone, eders tillid skjænkede mig, og som jeg, haabende paa Guds bistand i vor retfærdige sag, troede at kunne bære til eders held, hvilket var det eneste formaal for mine bestræbelser. — — —» Derefter anføres sagernes politiske stilling, og hvorledes denne, — for at spare landet for ulykker af krig og hungersnød — tvang ham til at tage det skridt han havde gjort, og slutter saaledes: «Lader mit minde leve iblandt eder, nordmænd, som en vens, der vilde eders vel, og hidtil bevarede landet fra anarkiets rædsler; en ven, der nægtet al bistand af andre magter, savnede midler til at føre det store værk for Norges uafhængighed igjennem, og som opofrede sin tilfredshed og personlig lykkelige stilling iblandt eder for ei at se Norge ødelagt, men derimod dets konstitutionelle forfatning sikret og derved dets selvstændighed saavidt muligt bevaret. Jeg havde sat min glæde og min hæder i at gjøre det norske folk lykkeligt; nu vil jeg finde min trøst i den bevidsthed at have virket, hvad jeg formaaede, til at lindre de trængsler, der tungt hvilede over det elskte fædreland».

Den 10de oktober begav den af stortinget udnævnte deputation sig til Christian Frederik paa Ladegaardsøen til den af ham selv fastsatte tid. Den fandt ham, som rimeligt kunde være, noget nedtrykt og dybt bevæget ved den frasigelsesakt, som nu skulde foregaa. Bevægelsen meddelte sig ogsaa til samtlige medlemmer af deputationen, og formanden, Treschow, var saa rørt, at han ikke kunde fremføre sin tale til kongen (som man endnu kaldte ham), men hans sidemand biskop Bech maatte tage ordet for ham. P. Motzfeldt, senere statsraad, fortæller i sin dagbog, at Treschow var først alene

inde hos ham og under en kort samtale om det skriftlige afstaaelsesdokument gjorde ham opmærksom paa, at naar han bestemt vilde nedlægge kronen, da maatte dette gjælde ogsaa for hans søn. Kongen fandt dette haardt og bemærkede, at dette var mere end selv de svenske havde fordret, men for ei at give anledning til tvil og uro blandt folket, bestemte han sig til at tilføie i afstaaelsesakten, at denne skulde gjælde ogsaa for hans afkom. Dette træk — siger Motzfeldt — gjør ogsaa hans hjerte ære.

Kongen talte derpaa til deputationen, men meget afbrudt ved hans dybe rørelse. Han talte om, hvor tung skilsmissen var fra et folk, som han havde haabet at leve lykkelig iblandt, og hvor haardt det var at se dette haab skuffet — men at saa var skjæbnens urokkelige bud osv. Tilsidst sagde han: «Her er min afstaaelses-akt» — og leverede den i Rosenkrantz's haand — «jeg formaar ikke at læse den». Denne blev da oplæst af Rosenkrantz og paategnet af deputationen, at den af kongen var vedkommende overleveret. Den var af følgende indhold:

«Ikkun til folkets held har jeg villet bære Norges krone. Rigets nærværende tilstand, Europas forenede vilje mod Norge og følelsen af, at de midler, der levnedes os til at forfægte rigets uafhængighed, ikke er tilstrækkelige for mine redelige hensigter, endeligen mit ved vaabenstilstandens afslutning givne løfte, bevæger mig til at nedlægge Norges krone tilligemed den udøvende magt uden forbehold i folkets hænder for mig og min afkom.

«Jeg løser altsaa det norske folk fra sin troskabsed til mig, og hvor smerteligt det end maa være for mig at forlade et folk, som jeg elsker, og som har givet mig saa uforglemmelige prøver paa sin hengivenhed, saa bringer jeg dog dette offer for at bevare riget for ødelæggelse. Betrygget ved konstitutionen, som det norske folk selv har givet sig, vil dets frihed og selvstændighed ikke have noget at frygte, men lykkelige dage — det give Gud — opnaaes ved fredens velsignelse».

Samme dag, som dette var foregaaet, forlod han om aftenen sin residens paa Ladegaardsøen for at reise fra landet.

Vi vil lade ham selv fortælle herom i sin dagbog, som han fra denne dag atter har begyndt at skrive i:

«Om aftenen den 10de oktober forlod jeg mit landsted paa Ladegaardsøen for at gaa ombord i kommandør Fastings lugger, der laa lige udenfor stranden. Det var meget mørkt den aften, og med faklernes lys paa vandet var det et sørgetog ret til at sønderknuse selv et hjerte, af staal. Jeg støttede mig til Falsens arm og talte roligt med ham — — —. Lykkeligvis havde ulykken i den grad nedtrykt mig eller gjort mig saa følesløs, at jeg i øieblikket følte mindre bitterhed end nu kort efter, da jeg nedskriver dette». Dybt bevæget tog han afsked med dem, der havde fulgt ham til stranden, og gik derpaa ned i det lille fartøis kahyt. Til sin adjutant, Holsten, der kom ned og inderlig rørt trykkede hans haand, sagde han rolig: «Lad os takke Gud for, at det nu staar meget bedre til med mig end sidste gang (nemlig ved hans tilbagekomst fra Moss), da var jeg som vanvittig; nu er jeg kommen til fornuft igjen og er rolig».

De roede hele natten; først næste formiddag befandt de sig side om side med den norske brig «Allart», der laa for anker ved Jæløen udenfor Moss, og som efter hans ønske skulde føre ham til Danmark. Da veiret var ugunstigt, blev briggen liggende i flere dage i Fredriksværn. Under hans tvungne ophold her var der bleven sendt en svensk officer til stedet for at undersøge, hvad der var grunden til dette ophold. Da dette syntes at vise, at man nærede mistanke til hans oprigtighed, skrev han straks efter et brev til det svenske sendebud i Kristiania, baron von Platen, hvori han til denne, som han forøvrigt sætter høit, bl. a. ytrer, at han har skrevet til den svenske kronprins i den anledning og sagt ham, at han «ikke pleiede at bryde sine løfter, men at han ligesaa lidt var herre over elementerne som kronprinsen af Sverige; havde han været det, vilde han vist allerede den 12te oktober været i Danmark». — — —.

Inden han kunde forlade Fredriksværn fik han efterretning om, at stortinget havde taget sin beslutning angaaende unionen imellem Norge og Sverige. Saa forberedt han end maatte være derpaa, saa synes dog denne efterretning smertelig at have berørt ham; han gik straks ombord i en dansk

brig, som var sendt herop for at bringe ham til Danmark; hidtil havde han helst ønsket at gjøre reisen paa et norsk skib. Ved afreisen — skriver han i dagbogen — at baade fortet og de norske brigger i havnen gav kongesalut, «som høitideligt og smukt gjentoges mellem fjeldene, men øieblikket var derfor ikke mindre sønderrivende for ham — og han fældede taarer ved maaske for sidste gang at se dette skjønne land, som han maatte forlade for at frelse det fra den visse undergang, uden dog at kunne sikre dets lykke, saaledes som det havde været hans inderlige ønske».

* * *

Dermed forlod da den samvittighedsfulde og ædle fyrste skuepladsen for et politisk drama, hvori han selv havde spillet en saa vigtig rolle, og som, trods den for ham selv saa tragiske slutning, dog ledede til held og velsignelse for de skandinaviske riger, og da ikke mindst for Norge. Vi nordmænd vil, da vi nu bedre kjender baade forholdene paa hin tid, og hvad de omsider førte til, visselig velsigne den fyrstes minde, der i hin saa skjæbnesvangre tid stillede sig i folkets spidse, hvorved han forhindrede anarkiets rædsler og frembragte en enig optræden af nationen; og som derefter ved samvittighedsfuldt at træde tilbage i rette tid og opofre, hvad der er mennesket dyrebart, blev i Guds haand et velsignet redskab til at skaffe nordmændene den frihed og uafhængighed, hvorfor saa mangt et folk forgjæves har sukket og blødet.

DEN RELIGIØSE VÆKKELSE I ENGLAND.

For nogle maaneder siden begyndte man at læse i alle engelske aviser om en sterk religiøs vækkelse blandt befolkningen i Wales. Ledet af en ung fattig mand — Evan Roberts – spredte bevægelsen sig hurtig fra kuldistrikterne og arbeiderne der til alle dele af Wales og til alle lag af den let bevægelige keltiske befolkning. Møder ledet af Roberts og hans disciple holdes nu overalt i Wales, og bevægelsen finder sympati og understøttes af dem, der hører til statskirken, saavel som af dissenterne. Det er paa de fleste steder de sidstes kirker og kapeller, der benyttes til vækkelsesmøderne. Men ogsaa statskirkens prester og de katolske geistlige følger bevægelsen med interesse og kommer til møderne. Hidtil har, saavidt vides, kun *en* prest i Wales offentlig forsøgt at mistænkeliggjøre bevægelsen og dens leder ved at tilstille ham endel spørgsmaal, f. eks. om han anser sig selv som den fjerde person i guddommen, om den hellige aand er mindre kraftig nu end paa apostlernes tid, siden Roberts kun har faat evne til at tale det welske sprog osv. Roberts har tilkjendegivet, at han ikke agter at svare paa angrebet, da han haaber, at frugterne af hans gjerning vil vise, af hvad aand han taler. Og hidtil ialfald har virkningen af denne vækkelse kun været god. Fra alle kanter hører man, at ulykkelige mennesker føler sig glade og tilfredse, drukkenbolte holder op at drikke, uærlige mennesker betaler sin gjæld, og folk, der har været uvenner, forliges. Det synes at være denne «apostels» opgave at forsøge at bringe «fred paa jorden». Der fortælles utallige eksempler paa, hvorledes han kan «føle», om der findes nogen blandt hans tilhørere, der bærer nag til hinanden, og hvorledes det næsten altid lykkes ham at faa dem til at forliges. En dag faldt han i krampetrækninger, fordi det

ikke lykkedes ham at faa dem, som var tilstede med had i hjerterne, til at komme frem. Efter en lang pinlig scene reiste endelig to mænd sig og gik ud, — straks følte prædikanten sig bedre og kunde begynde at tale. Der er forresten mer af sang end af tale i disse møder, og ofte er det ikke lederne, men de «vakte», der taler. Time efter time holder de paa, og det er ingen sjeldenhed, at møderne varer til langt ud paa natten.

At dette er mere end mange kan holde ud er selvfølgeligt; men fordi om der blandt den store mængde af vakte findes nogle, der siger, de hører stemmer tale til dem, ser syner og faar aabenbarelser, kan man dog ikke komme bort fra den kjendsgjerning, at vækkelsen i det store og hele taget synes at gjøre menneskene bedre og lykkeligere, hvilket sandelig trænges i vore dage. Det er paa tide, at kristenheden ryster af sig pietismens sure, hykkelske væsen og viser, at det er sandhed, at kristendommen «forkynder en stor glæde».

Mange troede, at vækkelsen ikke vilde sprede sig udover Wales; men deri tog man feil. Fra alle kanter af Storbritannien hører man nu om «the revival», som denne religiøse bevægelse kaldes. Folk, der kjender nøie til det religiøse liv herover, siger, at aldrig har den religiøse exaltation flammet sterkere end den nu gjør — ikke engang i Moody's og Sankey's dage. Dengang som nu begyndte vækkelsen i Amerika, og derfra er de to mænd kommet, som nu leder «angrebet» paa hovedstaden, det «ugudelige» London.

De to «evangelister», dr. Torrey og Charles Alexander, har i flere aar staat i spidsen for en lignende vækkelsesbevægelse i Amerika, Australien og mange af de engelsktalende kolonier paa de kanter. Bevægelsen begyndte i Amerika for ca. 6 aar siden med dannelsen af de saakaldte «bønne-cirkler», hvori mænd og kvinder sluttede sig sammen for at bede Gud om at sende mere af sin aand ud over den kristne kirke paa jorden. I aarevis har tusener opsendt denne bøn, saa det er ikke underligt, at de, der hører til disse «cirkler», nu siger, at den vækkelse, der som et underligt aandens veir farer over England, er et direkte svar paa deres udholdende bønner.

Hvem der kaldte dr. Torrey og mr. Alexander hidover, eller om de kom uden opfordring i haab om at kunne puste de spredte flammer op til en mægtig ild, ved jeg ikke. Men de er her nu og har allerede talt og sunget hjerterne i glød paa forskjellige steder i England før de i lørdags begyndte sit «angreb» paa London.

Uhyre anstrengelser var gjort for at vække den travle hovedstadsbefolknings opmerksomhed, og dette synes at have lykkedes over forventning, hvis man kan dømme efter den tilslutning, de første møder har havt. Albert Hall, den uhyre cirkuslignende koncertsal, der har plads for 10 000 mennesker, var fyldt fra gulv til tag, og et kor paa 3 000 mænd og kvinder har stillet sig til mr. Alexanders tjeneste. Allerede ved dette første møde syntes han at kunne lede denne store, forskjelligartede masse mennesker paa den mest glimrende maade, og det uagtet de forskjellige stemmer var placerte rundt om i bygningen. Og ikke bare koret, ogsaa tilhørerne fik denne lille livlige mand til at synge, som han vilde — snart hurtig, snart langsomt, snart sterkt «af fuldt hjerte» — snart stilt «kun hviskende». Atter og atter fik han snart en del snart en anden del af tilhørerskaren til at gjentage et vers — eller kun enkelte strofer — af de simple, ørefaldende melodier, som vækkelsessangene har. Salen var fyldt og sangen begyndte længe før den fastsatte tid. «Det er bare for at høre, om London kan synge», sagde mr. Alexander; og han syntes at være tilfreds med udfaldet. Der blev sunget 4—5 sange før talernes række aabnedes af mødets dirigent — en lord.

Derefter talte 4—5 prester tilhørende statskirken og dissentermenigheder.

De takkede dr. Torrey og mr. Alexander, fordi de var kommet, og udtalte alle sin glæde ved at kunne arbeide sammen med dem for at vække menneskene i denne store by, «saa de aldrig sovner ind igjen», som en af dem sagde. De udtalte ogsaa alle, at de var overbeviste om, at deres gjerning var baaret af den rette aand, og at de var kommet til London netop i den rette tid.

Derpaa blev 2 sange sunget; den sidste var «*The Glory Song*», som er yndlingssangen blandt «*the revivalists*» og

indeholder kjernen af deres hele forkyndelse: den kristnes overvældende glæde.

Dr. Torrey besteg derpaa den platform, hvorfra mr. Alexander havde ledet sangen, og holdt en udmerket præken over teksten: «Glæder eder i Herren». Alle de ulykkelige, bedrøvede mennesker i verden vilde blive fyldte med en varig, overvældende glæde, hvis de bare vilde tage imod frelseren. Thi hvor han bor i hjertet, der findes ingen sorg mere; de vandrer i lyset og har solskin i hjertet alle deres livs dage. Han selv havde levet uden denne glæde, saa han vidste, hvor elendigt livet da var; nu kunde intet tage hans glæde fra ham. Særlig var han glad i denne tid, fordi han troede, at store herlige ting vilde aabenbares for verden i den nærmeste fremtid, ja i det nu begyndte aar.

Den samme underlige forventning om nær forestaaende merkelige tider spores paa mange kanter. Nogle mener det er kommende tunge tider — andre haaber paa «tusenaarsrigets» komme.

Qui vivra, verra.

London, 8de februar 1905.

Marie Scharffenberg.

ET GAMMELT MADAGASSISK DIGT.

I.

1. Hør, byd den længselsfuldt forventede at komme; thi døden beder ikke om tilladelse.

Døden er en hurtigløber:
den udvælger ikke de unge,
den ynkes ikke over de smaa,
den er ikke undselig for de store.

Hør, byd den længselsfuldt forventede at komme; thi døden beder ikke om tilladelse.

2. Om jeg end forlader dig; jeg opgiver dig ikke;
— jeg venter paa dig, — du kommer ikke. —
Om vandet end flyder i strømme,
om din bolig er langt borte.
Hør, byd den længselsfuldt forventede at komme; thi døden beder ikke om tilladelse.

3. Ak, denne død!
O, den sees ei som hærafdelinger, der drager i krigen;
ei heller i flokke, der gaar for at røve.
Dens komme er som den nedfaldne rimfrost.
Hvorledes den kommer, vi kan ikke mærke, den overlister os dog.
Hør, byd den længselsfuldt forventede at komme; thi døden beder ikke om tilladelse.

II.

1. O, min længsel efter dig, min elskede ven!
Min længsel efter dig er som den rullende torden.
Naar den høres i det fjerne, øger den længselen,
men kommer den nærmere, frygt den opvækker.
O, min længsel efter dig, min elskede ven!

2. Min længsel efter dig er som risen, naar den sætter aks.
Før den «var tilfredsstillet» stod den strak og stiv.
Bagefter bøier den sig som den grubler og tænker.
Min længsel efter dig er som klumper, der falder fra stupets steile sider.
Før det skede, da gik der et jordskred.
Efterpaa drysser det stadig fra den bratte styrtning.
O, min længsel efter dig, min elskede ven!

3. Min længsel den fulgte dig;
men stenkast saa jeg.
Min længsel efter dig er som risplanten, «før den blev flyttet» (udplantet),
medens den er liden, den kan ikke «gribes med haanden».
Men, hvis jeg venter, «gaar tiden», saa den ei kan omplantes. —
Min længsel efter dig er som ildens røg.
Den kan ikke styres af den, som passer ilden.
Som en daare han sidder ved gruen og fælder taarer.
O, min længsel efter dig, min elskede ven!

III.

1. Perlehønsene.
I perlehøns!
Flakser I om nær jorden, I fanges i snaren,
hæver I eder høiere op, I rammes af stenkast.
Flyver I op i høiden,
I kommer dog ikke over træernes toppe.
At bo i ro, det «elskes af venner».

2. Dersom det er kjærlighed, som «naaes af øinene»,
den tilfredsstilles ved, at vi tilkaster hinanden stjaalne blikke.
Dersom det er kjærlighed, som «naaes af fødderne»,
den tilfredsstilles ved, at vi vandrer sammen.
Og dersom det er kjærlighed, som «naaes af hænderne»,
den tilfredsstilles ved, at vi rækker hinanden haanden,
men dersom det er kjærlighed, som «naaes af vort indre»,
om man saa end bruger en jernkrog,
man kan ikke trække den ud igjen.

3. Hvad os angaar, hør:
Vor kjærlighed er ei som regnskyl, der flommer paa den haarde jord.
Det fosser i stærke strømme; men snart er det udtørret.
Hvad os angaar, hør:
Vor kjærlighed er som vand i sanden ved flodens bredder,
det tørrer aldrig ud.
Graver man i sanden: vandet forøges og vælder frem.
Saa er det med os; thi vi elsker hinanden nu i vor ungdom.
Livet er dens (kjærlighedens) bestemte tid.
Thi, naar vi har udført det, som er stort,
der venter os en stor belønning.

Ved de større madagassiske fester var der altid en flok professionelle sangere og musikanter, bestaaende af yngre mænd og kvinder, tilstede, hvis «forretning» det var at for-

nøie de forsamlede ved sang, musik og dans. De digtede sange til sine danse. Den mand, der gav mig ovenstaaende og andre nationale digte, havde som hedning været en kjendt og meget yndet sanger og danser ved hedenske fester (nu har han længe været kristen og i mange aar været lærer og prædikant). Han havde betegnende nok sat saadan overskrift over digtet: «De gamles dans» («de gamle» i betydning af fædre, forfædre). Dette viser ikke alene, hvorledes digtet er blevet benyttet, men det peger tillige tydelig paa dets oprindelse. Under de madagassiske familiefester, der ofte antog karakteren af offentlige forlystelser, er digtet blevet til — improviseret til dansen — stykke for stykke, der saa efterhaanden er sat sammen, indtil det har faat sin nuværende skikkelse. Det er saaledes en vise, der «ha gjort sæg sjøl», et ægte folkedigt. Men uden at de havde nogen anelse om det, har madagasserne her lagt sine tanker og sit livssyn frem. Saa indesluttede og forsigtige de end er paa dette omraade ligeoverfor os europæere, saa har de dog her trukket forhænget tilside og ladet os faa et godt indblik i deres gamle, hedenske aandsliv. Det viser sig da ogsaa her, hvad man ellers saa ofte mærker, at saa livsglade, levelystne og sorgløse de end er, saa skjuler der sig dog under dette ikke saa lidet af et dybere og alvorligere livssyn. Ikke saa sjelden mærker man hos dem denne «svare og lønlige smerte», der minder om, at de «formedelst dødens frygt er under trældom al sin livs tid». Dette kommer ogsaa tydelig frem i dette digt. Døden er en mægtig herre og hersker. Den behøver derfor ikke at bede om tilladelse, naar den vil gjæste nogen (efter madagassisk skik maatte almindelige mennesker sende bud og bede om tilladelse, naar de vilde besøge storfolk. Dette iagttages ogsaa, naar man som reisende skulde «stige op» i en aldeles fremmed landsby). Og denne mægtige hersker er en «hurtigløber». Ingen kan undgaa ham. Den indhenter alle og den gjør ingen forskjel paa alder og stand. Den «udvælger ikke de unge», «ynkes ikke over de smaa», «er ikke undselig for de store». Man kan ikke værge sig mod døden, man kan ikke itide tage forholdsregler mod den; thi den kommer ikke «som hærafdelinger, der drager i krigen; ei heller som flokke, der gaar for at røve». Dens komme er

hemmelighedsfuld og uudgrundelig, just som rimfrosten er det efter madagassiske begreber. Hvorfra kommer den? Fra jorden? Fra luften? Eller fra begge tilsammen? Saaledes er det ogsaa med døden. «Ak denne død!» «Den overlister os dog.» Hvad skal man da gjøre? Man maa «byde den længselsfuldt forventede» — slegtning, ven, hustru, elskerinde eller andre, man har kjær «at komme», forat man sammen med dem kan nyde livet. Det har hast. Livet er kort. Livsvarigheden usikker. Døden er derimod sikker. Den kan komme pludselig og uanmeldt. Det gjælder derfor at gribe nuet, udnytte det, leve i det og for det. Dette træk hos madagasserne traadte ofte særlig frem, netop som man frygtede farer, som nærmede sig, saaledes i tiden før udbruddet af den sidste krig med Frankrige. Der kom en ligefrem febrilsk have- og nydelsessyge tilsyne i hof- og stormandskredsene i den tid. Ældre dannede kristne nævnte dette for mig som ægte madagassisk nationaltræk. Folkekarakteren minder i saa maade slaaende om den karakteristik, profeten Esaias har givet os af de jødiske stormænd i en politisk farlig tid: «Lader os æde og drikke; thi imorgen skal vi do» Es. 22, 13. Apostelen Paulus anvender disse ord paa sin tids «slette selskab», jødiske og hedenske libertinere, der «fordærver gode sæder» 1 Kor. 15. 32, 33.

Den bedste tydning af den første del af det ovenfor gjengivne gamle madagassiske digt — «de gamles dans» — giver forfatteren af Visdommens bog i 2, 1—9, særlig i vers 6- 9. «Kommer» — siger de ugudelige, datidens levemænd — «lader os nyde de nuværende goder; lader os bruge det, vi har, som i ungdomsalder — — — og ikke gaa nogen vaarblomst os forbi! Ingen af os være uden del i vort glade liv. Lader os allevegne efterlade tegn paa vor lystighed. Thi dette er vor del og vor lod».

Længselen efter den elskede ven «er som den rullende torden. I det fjerne øger den længselen, men naar den kommer nærmere, opvækker den frygt». Dette er et stykke madagassisk naturskildring. Om vaaren! Hvor man da længes efter regn! Markerne er tørre, risagrene oparbeidede, risplanterne færdige til at udplantes; alt trænger regn, alle længes efter det. Den rullende torden «øger længselen», da

den er et forbud paa regnets komme. Men naar tordenskyen er nær, hænger over hovedet — «frygt den opvækker». Det er ikke alene herhjemme, men endnu mere dernede i troperne, at «lynstraalen splitter ege paa jorden» og «kløver selv bjergenes malmfaste slot». Menneskene gaar heller ikke fri for lynstraalen.

Længselen «er som risen, naar den sætter aks». Kjærligheden og den længsel, som den skaber, er efter madagassisk opfatning en naturtrang. Den maa som risen sætte aks. Men bagefter kommer det tunge, som bøier hovedet i tænken og grublen. Dette kommer endnu mere bestemt frem i de følgende strofer, hvor længselen sammenlignes med «klumper, der falder fra stupets steile sider» og med det stadige drys «fra den bratte styrtning». Ved udrasninger eller jordskred danner der sig dybe kløfter paa flere steder i Madagaskars indland. Der drysser jord og falder jordklumper ned fra de steile jordvægge. Den jordart, hvor slige kløfter eller juv dannes, kaldes «jord, der spiser sig selv», «fortærer sig selv». Et træffende billede paa den stærke, aldrig hvilende hjemvelængsel, der stadig drager den længtende tilbage til den, som elskes (det ord, som i digtet er oversat med længsel, betyder ogsaa hjemve. «Den længselsfuldt forventede» er en, man drages hen til med hjemve-længsel).

Men kjærlighedslængselen har hindringer. Det er ikke en digtet situation, men grebet lige ud af livets virkelighed, naar den elskende og længtende klager: «Men stenkast saa jeg». Ja, man saa det, som var farligere end stenkast i kjærlighedssager blandt madagasserne: trolddom, hypnotisme, mord.

Det gjælder at følge kjærligheden og nyde den; men man maa benytte den gunstige tid. Naar risplanten er liden, just begyndt at spire, «kan den ikke gribes med haanden». Men «venter» man for længe, bliver risplanten for stor; den gulner og visner — den kan ikke «omplantes», plantes ud paa risagrene.

Paa Madagaskar saaes risen først i egne dertil indrettede og særdeles vel bearbeidede og skjøttede smaastykker. Naar den har naaet den passende størrelse, rykkes den op og hvert risstraa plantes ud paa de store risagre. Det er af

største vigtighed, at den udplantes i rette tid, medens den ikke er for liden eller for stor.

Ligeoverfor kjærlighedens naturmagt er den elskede just som den mand eller kvinde, der «sidder ved gruen og passer ilden». Han kan ikke styre «ildens røg». Den fylder hele huset (gruen er midt i huset). Den siver ud gjennem græstaget, gjennem de aabne døre og vinduesglugger. Jo mere brændsel han lægger paa ilden, jo værre bliver det med røgen. Den virker naturmæssigt paa øinene, saa den hjælpeløse sidder som «en daare» og «fælder taarer».

Verset om perlehønsene giver os et godt indblik i madagassisk tænkesæt og folkeskik. Perlehønsene er de vakreste fugle paa Madagaskar. De er derfor meget efterstræbte. Men deres evne til at undgaa faren staar ikke i forhold til deres skjønhed. Alle de, der ved ungdom, skjønhed, rigdom, stand eller stilling kunde sammenlignes med perlehøns var udsatte for farer overalt. Derfor var det «at bo i ro» det ene rette og fornuftige, og det at «elskes af venner», ɔ: familien, slægten. At «bo i ro» var en gylden regel for madagasserne. Hvis de maatte ud, enten som handelsmænd eller soldater eller i andre anliggender, udførtes der mange religiøse ceremonier med dem, før de drog afsted. Og de tog med sig mange tryllemidler, der skulde beskytte dem og føre dem vel og lykkelig hjem igjen. Et af disse havde det betegnende navn: «Ikke dø i fremmede folks land».

I slutningen af digtet besynges kjærligheden. Det ord, som er oversat med kjærlighed, indeslutter ogsaa den maade, hvorpaa man elsker. Det er ikke en kjærlighed, der er slig, at den «naaes» af øie, fødder og hænder. Nei, den «naaes» af vort indre (egentlig: maven). Derfor kan den, selv om man bruger det kraftigste redskab — en jernkrog! — ikke trækkes ud igjen.

Kjærligheden er ikke som det stærke regnskyl, der fosser og flommer paa den haarde jord. Vi kjender saa vel til saadanne regnskyl paa Madagaskar. I løbet af en times tid kan en bæk svulme slig op, at man maa vente timevis, inden man kan sætte over den. Jeg har været udsat for det. Men neppe er døgnet over, inden bækken rinder stille som

før. Efter de mest voldsomme regnskyl bliver jorden snart tør igjen. Men saa er det ikke med kjærligheden. Den «er som vand i sanden ved flodens bredder». Graver man i den bløde sand ved madagassiske flodbredder, siver vandet fra floden ind i hulerne. Jo dybere man graver, des mere vand kommer der. Det tørrer ikke ud. Det kommer fra selve floden; et smukt billede paa kjærlighed.

Ungdomskjærligheden har ikke nogen «bestemt, fastsat dag», da den skal ophøre. «Livet er dens bestemte tid». Den skal vare hele livet. Dette er noget stort, som har en stor belønning i vente.

Hvor løse alle kjærlighedsforhold var inden det madagassiske folk er kjendt nok. Derimod har man ikke været fuldt ud opmærksom paa, at der i folkemoralen fandtes noget, som dømte ialfald den for vidt drevne ustadighed i kjærlighedssager, og som famlede efter, at idealet var en livsvarig kjærlighed.

Foruden dette digt er enkelte af deres ordsprog i saa maade de bedste vidner: «Det er ikke med kjærligheden som med noget, der indpodes paa os, at den kan udslettes; den er som fødflækken: ved døden forsvinder den». Madagasserne skurede flere af sine tryllemidler mod dertil indrettede stene. Det fine træstøv, som derved fremkom, indpodede de paa forskjellige dele af sit legeme.

«Vor kjærlighed er som hønens ham: ved døden skilles hun fra den».

At man «stadig skiftede koner» dømtes af den sædelige bevidsthed blandt madagasserne. Dette fik ogsaa sit udtryk i deres ordsprog: «Vær ikke som fuglene ved en indsø: den som er ens ægtefælle om morgenen er ikke ægtefælle om aftenen». Naar de gamle madagassere indgik ægteskab, søgte de altid spaamandens raad. Han kunde give oplysning om, hvorvidt de, som vilde indtræde i ægteskab, «havde modstridende skjæbner». Isaafald hørte deres ægtefælle til «det forbudne». Dernæst udfandt han «de lykkelige dage» eller rettere: «de gode skjæbner», paa hvilke brylluppet maatte holdes, hvis ægteskabet skulde blive lykkeligt. Der maatte i regelen to dage med «gode skjæbner» til som bryllupsdage for at sikre ægteskabet varighed og lykke. Var der saaledes

en dag, hvis skjæbne betød «frugtbarhed» og den følgende dags skjæbnemærke var «sammenføining», da maatte bryllupet begynde den første og slutte den sidste af disse to dage. Thi da vilde det blive lykkeligt og «saa fast sammenføiet som en stenmur, der er forbunden med kalk». Hvis en dag havde «en skjæbne, som omslutter en saaledes, som man fastholder noget med begge hænder», da var det en meget god dag for bryllupper, for indvielse af huse og andre gjøremaal i den retning. Soldaterudskrivninger maatte saaledes altid foregaa paa saadanne skjæbnedage. Sammenslutning, samhold og bestandighed var dagens skjæbne. De samme egenskaber blev overført paa de foretagender og gjøremaal, som begyndte paa denne dag. Dersom en dag havde skjæbnemærket «tung», var den særdeles formaalstjenlig for saadanne foretagender, der trængte bestandighed og vedvaren, f. eks. at indvie huse, «hente luft», ɔ: gjøre landture for at styrke og bevare sin helbred, «stige op til sit hjem» efter saadanne landture og efter reiser i almindelighed; thi i hjemmet vilde man «bo i ro» uden at rokkes, i lang tid, ja «i det uendelige». Den var ogsaa en god bryllupsdag. Men skjæbnen var vel «tung» for ægtefolkene. Derfor maatte bryllupet fortsættes til den følgende dag, der var en dag med «en let skjæbne». Begyndte og sluttede brylluppet paa den ene af disse dage, vilde den første dags skjæbne virke altfor tungt i ægteparrets fremtidige liv, medens den anden dags skjæbne var for let, saa at ægtetolkene «altfor let kunde fiyttes af sine modstandere» og henveires i livets storme. Her som ellers i den madagassiske folkereligion er det tunge og det lette et sindbillede paa den fasthed og bevægelighed, som trænges for at kunne bestaa i livet og vinde frem i livskampen. Det lette skulde tage noget bort fra det tunge, saa at der blev balance og harmoni i livet.

Madagasserne vilde, at ægteskabet som ethvert andet forhold i livet skulde være godt, det vil sige formaalstjenligt, saa længe det varede. Uenighed og tvedragt mellem ægtefolkene kunde bringe fattigdom og andre ulemper og ulykker ind i familielivet. Desuden kunde det føre til familie- og slegtsstridigheder af den farligste art. For at undgaa dette søgte man dage med «gode skjæbner» til indgaaelsen af ægte-

skaber. Der krævedes forsigtighed i det ægteskabelige liv. Ogsaa i dette forhold fandt det sin anvendelse, hvad man i digtet sang om perlehønsene, «at bo i ro, det elskes af venner». Man «elskede» ogsaa varighed i ægteskab paa samme maade, som man tragtede efter, at mønsaasen og det indre af hustaget maatte blive «sort af sod», et uigjendriveligt bevis paa varighed og soliditet. Dette likte madagasserne; «thi det, som har varet længe, er sodet». Men det maa dog medgives, at naar de sangere, som optraadte paa de madagassiske folkefester, digtede og sang om en livsvarig kjærlighed, da gjorde de vel megen brug af sin «digterfrihed». De skimtede idealet og talte over sig. I saa henseende havde de «dyder og lyder» tilfælles med sit lands stormænd, naar disse holdt kabarer, ɔ: officielle taler, paa de offentlige folkeforsamlinger og i folkets navn svarede paa «dronningens ord». De kunde da forsikre, at alle, «selv barnet i moders liv», ønskede at tjene dronningen. Hendes ord og befalinger skulde udføres, selv om de i hendes ærinde «skulde krybe og slæbe sig frem paa maven, drikke mudret vand og spise sørpe, om myrene skulde begrave dem, og myggen holde klagesang over deres lig». Men bagefter var disse høvdinger aldeles optagne med at overveie størrelsen af den sum, hvormed enhver af dem skulde «besøge dronningens sendebud», forat de kunde blive fritagne for at udføre hendes ordre. Endnu mere var de sysselsatte med at udpresse penge af sine underordnede og det store antal værnepligtige for at fritage saa mange som muligt fra at udføre det farlige hverv, om hvilket de nylig havde hørt «dronningens ord» og hvortil de havde «givet forsikringer» i de stærkeste udtryk.

I gamle dage var der mere sandhed i disse embedsmæssige loyalitetsforsikringer end senere. Saaledes ogsaa i den gamle folkedigtning. Naar det ideal, den opstiller, skulde virkeliggjøres, blev det beskaaret og tillempet efter hedningelivets nyttighedskrav. En pen og venskabelig opløsning af et mindre lykkeligt ægteskab var saaledes efter madagassisk skik og tænkemaade en human foranstaltning, medens kristendommens krav paa dets livsvarighed stod for den almindelige bevidsthed som en ubillig, umulig og ligetil ukjærlig fordring. Ligeoverfor dette var det af den største betydning, at vi kunde pege paa, at der i deres digte, ordsprog og skjæbnelære findes adskilligt, der peger i samme retning som det ideal, Guds ord klart og tydelig opstiller og som det kræver gjennemført i livet. *L. Vig.*

GUDSRIKE SOM BAADE ER KOME OG SKAL KOMA.

«Sjaa din konge kjem til deg!»
«Kome ditt rike!»

Guds rike i særleg meining er fraa Mose tid. Daa spurde Gud fyrst Israel til um det vilde vera hans folk, so skulde det verta eit kongerike av prestar, og daa so folke hadde svara ja til det, gjorde han rikssemja med det og gav det grunnlovi, dei ti bodi. Daa var det soleis at det fyrst kom til jordi, og so skulde ein daa ha venta at der ikkje meir kunde vera tale um at det skulde koma. I alle fall skulde ein no ha venta at etteat det nye gudsrike var grunnlagt av Krist og apostlarne, kunde der ikkje meir vera tale um at det skulde koma, men berre at det skulde veksa til og fullendast.

Og likevæl hev det stødt alt til no heitt at det *skal koma*. Det sa profetane, det sa Johannes døypar, Krist og apostlane, og det same hev dei kristne alt til no sagt. I fadervaare bed me uppatt og uppatt dag ut og dag inn: «Kome ditt rike!»

Dersom der no hadde vori meint gudsrike i himmelen etti domen, so kunde det endaa ha vori. Dei kristne hev au mykje teki det so, at Guds rike eller himmelrike med retten berre var eit, som skulde verta til i himmelen etti domen.

Men det var eit stort mistak. Alle profetane tenkte seg altid Guds rike *her paa jordi,* sameleis Jesus og apostlane. Soleis segjer Jesus at heile verdi er eller skal verta rike hans («Aakren er verdi», «Himmelrike er likt ei surdeig som gjer det heile surt»), og at han skal drikka vin att med apostlane i Guds rike eingong i framtidi.

Fleire stadir talar bibelen ikkje berre um ein ny himmel, men ogso um ei *ny jord*. Det nye Jerusalem skal koma ned

fraa himmelen, og der skal so Gud sjølv koma ned og festa bu midt ibland gudsriksfolke.

Jordi skal soleis vera baade den fyrste og den sidste heimstaden for Guds rike, himmelrike. Det skal koma til oss her paa jordi, ikkje me koma til det i himmelen. Men me tenkjer i grunnen, som um der stod: «Lat oss koma til ditt rike!» i staden for: «Lat rike ditt koma til oss!»

Daa Gud var ferdig med skapingi, saag han at alt, jordi med, var ovleg godt. Fraa ævurs tidir hadde han etla det til heimstad for ævelege tidir aat sitt rike. Me synest derimot at ho er so skral og ufullkomi, at me meir en gjerne yvilet henne til djevelen og hans rike, berre me kunde sleppa her ifraa. Men det er ikkje Guds meining. Dei som døyr vert ikkje flutte herifraa, men lagde i mor jords fang til eingong i framtidi, daa dei som døydde i trui skal standa uppatt til ævelegt liv med Gud her paa jordi.

Syndi hev nog avlaga mykje her paa jordi, men slet ikkje øydelagt henne for Gud og hans rike. Naar syndi kjem burt att og jordi elles au hev vaksi frametti som ho skal og kan, so skal me nog sjaa at ho vil høva uendeleg godt for gudsrike. Og fyrimaale med komingane av Guds rike er ikkje minst det aa faa syndi burt. *Syndsburtkasting* er tversumen av «vangilja um rike», og det i allerfullaste meining. Det er det i grunnen bibelen mykje meiner med syndsfalating (aphesis).

Menneske hev gjerne havt det so at naar der var spaatt um at rike skulde koma, og det so ikkje kom soleis som dei helst hadde tenkt seg det, so trudde dei at dei hadde mistteki seg: «Nei det kom nog ikkje. Men paa den eller den tid, med dei og dei hendingar *skal* det koma.» Og likevæl var spaadomane altid rette soleis som Gud hadde meint det. Rike kom verkeleg kvar gong det var spaatt at det skulde koma. Men det kom ikkje fullt, i sin endelige skapnad. For kvar slik gong kom det paany fraa Gud med ny utrustning, med ny kraft. Det vart for kvar gong liksom attefødt, snart i det meir ytre, snart i det meir indre.

Komingi av gudsrike vert i bibelen svært mykje skildra som ein «**Herrens dag**», «daa Gud skulde verta den einaste høge og herlege paa den dag» (Es. 2, 11). Det vil segja,

daa han skulde verta den einaste kongen og hans rike det einaste rike pa jordi. Denne Herrens dag byrja med dom yvi alt ureint og vondt, som skulde tærast upp af Guds vreideeld, og difor skulde det fyrste af Herrens dag vera full med myrker og (røyk-)dimma. Men so skulde han ganga yvi til ein herlegdoms soldag: «Sjaa, dagen kjem, brennande som ein omn. Daa skal alle ovmodige vera halm. . . Men for dykke som ottast mit namn skal rettferds sol renna med lækjedom undi sine vengir» (Mal. 4, 1. 2).

For profetane, Krist, Johannes døypar og apostlane var Herrens dag ɔ: komingi av Guds rike, ein historisk process som kravde ein tidarbolk, ikkje berre ein vanleg domsdag. Men dei ymse lutine av denne processen drog seg ihop for deira hugsyn, so tidi syntest dei kortare en ho i røyndi hev vorti.

Dei kristne hev ikkje fyrr forstadi dette med processen. Difor hev Herrens dag for dei vorti til ein vanleg dag, «domedagen» eller den «yttarste dagen». Fyrst no i vaar tid fer me til aa faa tak paa den bibelske tanken med Herrens dag, som er so egta historisk-organisk, medan dei kristne fyrr hev teki det so altfor vilkorlegt. Det som no hjelper oss til aa skyna bibelen lidt betre i dette stykke er mykje naturvitskapen, som hev so mykje bruk for processperioder.

Naturvitskaben kan au koma oss til hjælp paa ein annan maate. Han held sterkt fram at jordi hev vori vaar heimstad, og at ho altid skal verta det, at me difor ikkje skal eller kan venta oss nokon annan verestad. Jordi skal au verta vaar himmel. Det er nettupp au bibelens læra. Jordi er det som eingong skal verta vaar himmel, ikkje berre paa reint naturleg maate, som naturvitskapen meiner, men baade paa reint naturleg og kristeleg maate. Det er kristendomen eller gudsrike som saman med den naturlege framvokstren skal umlaga jordi til ein «himmel».

Til no hev der vori tvo storkomur av Guds rike, med Moses og Krist, og fleire mindre. Framfyri oss hev me enno visst tvo storkomur att, med tusundaarsrike og avslutningsdomen, og so visst au fleire mindre.

Av dei mindre komingane fyri Krist var der ei med

David, daa det utetti la undi seg heile Jødeland, og daa innetti Messias- aller kongstanken vart fødd eller kom til jordi fraa himmelen eller Gud (2 Sam. 7). Som ei andleg frukt av denne kommingi hev me herlege og storlagde salmar og visdomsskaldskap baade fraa Davids og Salomos tid. For det hev altid vori so at skaldskapen hev blømt uppatt for kvar ny koming av gudsrike, avdi der daa altid var ei særleg uppgløding eller inspiration.

Den næste komingi var med Assyrarne og frelsingi fraa dei. Daa var det at Israelskongstanken vart vidka ut til allheimskongstanke, og at dei saag og skyna at gudsrike skulde verta eit allheimsrike med paradisisk fred og sæla og herlegdom. Sjaa Esaias 2., 9. og 11. kapitel! Noko af den herlegaste spaadomsskaldskap fekk gudsrike nett daa: Hoseas, Mika, Esaias.

Paa einn maate for no gudsrike til aa minka att i det ytre, meddi det miste den midtre luten av landet, Samaria. Men paa ein annan maate for det nettupp daa til utetti aa bu sig til aa verta eit aalment allheimsrike, meddi at daa for Israelsfolke til aa spreidast ut millom heidningefolki. Endaa meir vart det tilfelle i den næste komingstidi, den babylonske. Fraa daa av og til Kristi tid for det mest alt i eitt skreidir av Israelsfolke ut til heidningeverdi til alle heimsens kantar, og dei fyribudde daa alle folki rundt ikring til aa taka imot gudsrike i aposteltidi, og det gjorde daa au ovmykje til at det kunde vinna yvi romarrike og faa den merkjelege tusundaarstidi fraa Konstantin av.

I babylonstidi vart allheimsrikstanken storleg styrkt, sameleis tanken um herlegdomstidi som eingong skulde koma. Sjaa baade Esaias II og Daniel! I denne komingstidi fekk det au ein herleg vokster innetti, meddi at Jeremias og Ezekiel saag og skildra so ovfagert det nye lovtilstande i gudsrike, at Gud skulde *skriva si lov i hjarta paa gudsriksfolke* ɔ: atteføda dei, og det ved daapen (Ezekiel, Sakarias). Gudsrike skulde med andre ord verta som eit einaste *hus,* der Gud var faren og riksfolke borni. Ja det skyna no ikkje dei daa fullt ut, fyrr etti Kristi tid, daa det hadde fari til aa verta uppfyllt.

Men i denne komingstidi fekk dei au ein annan god og

naudsynleg lærdom, den nemleg at baade gudsrikskongen og folke hans vilde ljota lida mykje, fyrr herlegdomstidi kunde koma. Sjaa helst um det Esaias (53 og elles) og Sakarias!

Dette var soleis ei rik gudsrikskoming med store og gjæve komingsfruktir.

Kristi tid var no alligjenom den andre store hovudkomingstidi, daa rikskongen Messias sjølv kom til jordi og vart fullt ut jordisk — menneskjeleg, so han vart før til aa verta kongen yvi gudsrike for godt paa jordi, naar tidi til det var komi, som ho likevel enno ikkje er.

I denne stortidi var der so visse avdeildkomingar att. Soleis daa Jesus vart fødd, og daa kvad englane:

«Æra være Gud i det høgste!
Fred paa jordi!
og hugnad med menneskjom!»

Jordi var det dei kvad um, ikkje himmelen. Naar den rette og fulle freden kom til jordi vilde det verta himmel god nog paa jordi.

Daa engelen kunngjorde Maria at ho skulde føda Jesus var det au gudsrike paa jordi han lova og tala um: «Han skal vera konge yvi Jakobs hus til æveleg tid, og der skal ingen ende vera paa hans kongerike.»

Samme riksgrunntanke er det som gjeng igjenom dei herlege skaldekvadi av Maria, Sakarias og Simeon: «Eit ljos til openberring for heidningar og ein herlegdom for ditt folk Israel.»

Med Jesus som tolvaarsgut i temple hev me ei vakker liti gudsrikskoming, meddi at daa for tanken paa Gud som **far** til aa dagast paa jordi.

Endaa meir vart det tilfelle daa Jesus vart døypt, meddi at Gud sjølv daa ropa ned fraa himmelen: «Denne er *son min* den elska som eg hev hugnad i!» og meddi at Guds ande daa for aalvor for ned til jordi og tok bustad for godt hjaa den nye gudsrikskongen.

Johannes døypar tok uppatt ovsterkt komingi af gudsrike som ein «Herrens dag». «Agnine skal han brenna upp med eld, og døypa med den heilage ande og med eld».

I dei tvo tri aari Jesus vandra her paa jordi som lærar kom rikstanken til jordi so herlegt og klaart som aldri fyrr

baade i Jesu endeframme riksforkynningar og i dei mange makelause himmelrikslikningarne hans. Daa synte det seg au paa alle maatar kor herlegt det vilde verta paa jordi, naar det var komi so langt med gudsrike at Jesus var einekonge paa jordi. Daa stod aldri riksfolke fast med nokon ting, alt kunn' han gjera og altid hjelpa, likamlegt som andlegt.

Apostlane tenkte so visst at daa Jesus sidste gong for upp til Jerusalem skulde gudsrike «koma», og det gjorde det au, um ikkje nett paa den fullendande maaten som apostlane meinte. Jesus ikkje berre reid inn i hovudstaden soleis som Sakarias paa bilætmaate hadde spaatt um. Men han vart au hylla av heile den store mannfjølden, som var komen der til helgi, som Messias eller gudsrikskongen baade med hosianna eller hurra-rop og med kongehyllingsframferd. Og daa han kom inn i temple, synte det seg at han hadde den kongemagt og kongemynd som skulde til: Alle, høge og laage, maatte bøygja seg for han.

I si himmelriksforkynning hadde Jesus stadfesta det profetane hadde spaatt um gudsrike, at det skulde verta eit allheimsrike: «Aakren er verdi.» «Himmelrike er som ei surdeig som skal gjennomsyra alt.» «Gakk ut i all verdi og forkynn vangelja for all skapningen!» «Gakk ut og gjer alle folk til mine læresveinar!»

Endefram lærde han nog ikkje at der skulde verta eit paradisisk herlegdomstilstand paa jordi. Men han snert liti grand innpaa den tanken, som naar han sammanlikna komingi av himmelrike med frambrote av vaaren (Mat. 24, 32). Dermed synest han aa ha sagt at fullendingstidi skal verta so mykje herlegare en denne tidi, som sumaren er herlegare en vetren. Sameleis naar han talar um aa drikka ny vin med apostlane i Guds rike.

Fyrr han for burt fraa jordi att, sette han inn altar- og daapssakramenti. Daapssakramente skulde atteføda menneski som vilde vera med i gudsrike, og dermed skriva rikslovi inn i hjarta paa riksfolke, som Jeremias og Ezekiel hadde spaatt so stort og vakkert um. Altarsakramente skulde vera i stadenfor hans likamlege nærvær i gudsrike, til dess

han eingong skulde koma likamleg att til rike sitt paa jordi, «paa same maate som han for upp til himmelen».

Den fyrste hvitsundagen var ein stor komingsdag for gudsrike, meddi at daa tok Guds heilage ande bustad for godt i gudsrike i det heile, liksom han daa Jesus vart døypt tok bustad for godt i kongsemne aat gudsrike.

Fraa den dagen blømde der upp eit herlegt gudsriksliv paa jordi med fred og gleda og kjærleik. Men der var den veila med det at det var for mykje berre eit gudleg-andlegt rike. Dei hadde ikkje syn og sans for det naturlege paa nokon maate: ikkje for kunst og vitskap, ikkje for noko av det som meir endefram gjeng ut paa aa leggja naturen, jordi undi menneske. Det er ikkje fritt anna apostlane var litt einsynte soleis. Der er eit tvidrag soleis hjaa dei, allsisst hjaa Johannes, som i breve sitt er væl mykje berre andleg, medan han i Openberringi stend fullt ut paa same vidsynte og heilsynte grunn som dei største af profetane. Skildringane deira af herlegdomstilstande *paa jordi* tek han uppatt likso hugheilt som dei.

Etti øydeleggingi av det gamle gudsrike Israel i aare 70 vart dei kristne endaa meir andleg einsynte. Daa tottest der ikkje vera nokon heimstad aat gudsrike paa jordi eller nokor von um at det kunde faa det godt her paa jordi, so mykje meir som heimsmagti Rom tok endaa meir fiendslegt og skynlaust mot gudsrike en jødane hadde gjort. Men nettupp det at verdi opna seg soleis for det nye gudsrike med Jerusalems øydelegging hjelpte Johannes til aa faa tak paa den rette og fulle gudsrikstanken att, so han kunde verta før til aa taka imot den kjempestore utsyni yvi gudsrikslagnaden framigjenom heilt til enden paa denne æva og byrjingi av den næste, herlegdomsæva.

Men det som gudsrike fekk av nytt med denne komingi av gudsrike var so rikt og stort, at det var ikkje anna venta hell at det maatte leggja so stor magt paa aa eigna til seg det, at det kom til aa forsøma den andre meir jordiske sida.

Det skulde og fekk det bøta paa i den næste tidarbolken, som vart innleidd med den næste serkoming av gudsrike, daa det med Konstantin den store fekk yviherredøme i det store romarrike. Fraa daa av fekk det ei *tusundaarstid,*

daa gudsrike var det yviveldige yvi alt anna i den vestlendske uppseda folkeheimen.

I den tidi tok det upp den sida som det hadde forsømt i dei fyrste 300 aari. Kunst og vitskap vart no ei hovudsak, sameleis skaldskap. Slike tempel eller kyrkjur som der daa reiste seg rundt um i kristenheimen hadde no verdi aldri set fyrr. I svingande fagerleik og lettleik stod dei høgt yvi dei eldre baade jøde- og heidningetempli. Likso høgt steig tilslut au maalar- og bilæthoggarkunsti. Krave paa og tanken um at gudsrike skulde vera det øvste og avgjerande paa jordi vart i denne tidi sterkare og sterkare.

Naar dei i den tidi arbeidde med aa kristna folkeferdi eller føra dei inn i gudsrike, so vart hovudsaki meir og meir den aa faa dei inn i det synlege, jordiske gudsrike. Og dei la større og større vegt paa at heile folke skulde inn i gudsrike: «Gjer alle folkeferd til mine læresveinar!» Og der gudsrike mest vart innført paa den maaten, i Norig, der blømde det allerrikast upp med baade det andlege og verdslege rikslive.

Men ettikvart vart alt altfor jordisk, so der maatte eit stort umslag til att, gudsrike maatte faa ei ny serkoming. Og so kom daa reformationen, som drog framatt so ovsterkt det himmelsk-andlege ved gudsrike, at det gjekk altfor langt til den sida, so langt jamvel at det ei tid etti Luther vart kjettarskap aa tru og læra det som er so synbert baade etti det gamle og det nye testamente, at gudsrike hadde sin rette og eigjenlege heimstad paa jordi, og at difor eit herlegdomstilstand paa jordi er i vente, eit 1000 aarsrike.

Det beste prov paa aa vera ein borgar av gudsrike vart daa meir og meir det aa sukka og klaga paa denne jordi og dette jordlive. Denne skeive himmeldomen naadde sitt høgste no i pietismen, liksom han i tusundaarstidi naadde sitt høgste i munkedøme. Kunst og vitskap og skaldskap vart daa au av det vonde.

Dei beste merke paa at gudsrike høyrer denne jordi til, daapen og nattverden, vart liti vyrde, det reint andlege himmelske, orde, vart mest eitt og alt. Alt som smaka av det «magiske» ɔ: det likamlege, var liti og inkje verdt. Dei mest rettfylgde, som sume reformerte, kasta det reint burt:

orgelverk, vanleg salmesynging, bilæte, messing og lesing av faste bønir og gudsord kasta dei reint burt.

Men paa den maaten vart i grunnen gudsrike eller kristendomen reint burte. For det som skulde vera og verka her i verdi kunde ikkje vera berre andleg-himmelsk, anten maatte det vera *baade* jordisk (eller likamlegt) og andlegt eller *berre* jordisk. Rationalistane valde det sidste, at gudsrike var berre jordisk-andlegt, ikke jordisk-himmelsk andelegt, det var ikkje *himmelrike,* men eit andlegt «*jorderike*».

Dette var ein hardhendt, men naudsynleg maate aa føra gudsrike ned paa jordi att paa. Dei store framstig som naturkunna hev gjort i dei seinare tidir hev au gjort mykje til aa føra attende til jordi att. Ho syner saman med alle slags naturuppfinningar at naturen er uendeleg rik paa lovir og kraftir og famtidsvonir (muligheder), og at der i menneske med er uendelege gaavur og kraftir til aa raada med naturen paa jordi.

I vaar tid hev daa gudsrike fengi ei stor ny komingstid. Med same vart gudsriksfolke liksom naamne (lammede) av den agalege rikdom og storleik som verdi eller skapningen no meir og meir synte seg aa eiga. Heimsriki vart au meir og meir agalege, risestore og risesterke, som det engelske, rysske, amerikanske, tyske.

Men ettikvart som gudsriksfolke hev fengi umraadt seg, hev det meir og meir funni at nettupp no er det at gudsrike kan og skal arbeida og veksa baade utetti og innetti. Nettupp no daa storriki gjer seg so breide og byrge, kjem den tanken meir og meir framatt at Guds rike skal vera eit allheimsrike. «**Kryn han allheims drott!**» vert meir og meir herrope aat gudsriksfolke.

Aldri hev det daa vori gjort so mykje som nettupp i vaar tid for det aa kristna alle folkeferd. Apostlane eller missjonærane kan no teljast i tusundvis, og dei er spreidde ut yvi heile jordi.

Den serlege himmelriksboki, bibelen, er no umsett paa alle heimsens tungemaal og vert spreidd i millionvis utyvi jordi.

Dei verdslege riki hev noko det same fyrimaal som gudsrike, aa leggja all naturen undi menneske og dermed

fremja og verna um freden paa jordi. Og med det hev det gjengi godt frametti, daavisst sidan reformationen. I mengdi av dei uppseda kristna riki kan no kvar mann i det heile «bu trygt undi sitt tak», liksom det heiter um Israel i dei beste tidine, at «kvar mann budde trygt undi sitt vintre og undi sitt fiketre». Sjørøving er det no mest ikkje tale um meir. Landrøvarar finst det heller ikkje i dei beste og mest uppseda landi.

Den *ævelege fredstanken* hev daa au no komi uppatt mest likso heilt og sterkt som i dei betste profettidine. Den kristelege fredstanken held paa aa siga inn paa alle livsumkverve, ettisom det fredlege samhav millom folki vert alt større og større. Fleire og fleire ting vert dregne inn undi det som dei baade vil og kan hava sams utan kiv og strid. Soleis post og telegraf og telefon, mynt og maal og vegt, kunst og vitskap.

No er det nog so at mangt og mykje av sovore fører den aalmenne mannauppsedingi med seg. Men for det eine er det no uvandt aa sjaa at kristendomen hev vore til stor hjelp aat den aalmenne mannauppsedingi (kulturframvokstren). Og for det andre er no denne uppsedingsframvokstren liksovel som himmelriksframvokstren baade vilja og styrd av Gud. Det kan me sjaa m. a. derav at dei tvo straumane, den gudelege og den verdslege, mest jamt hev gjenge saman som tvo sidur af den eine og same saki. Det var tilfelle i Israel, og det var tilfelle hjaa heidningarne fyre Kristi tid. Berre i visse yvigangstidir hev dei stundom vore skilde, som i dei tri fyrste kristne hundradaari, og i England og Amerika no i dei nyare tidir, daa den nye organiske livsaaskodingi hev lege i strid med den ældre abstrakt vilkorlege.

Til no hev det vore stor spenning og strid millom desse tvo straumane, og med det vil det halda paa, til dess det med tusundaarstilstande vert fyrebils, og etter domen for æveleg utjamna paa den forklaara jordi eller verdi.

Denne spenning og strid hev fyrst og fremst sin grunn i den motsetning som der er og vil vera millom ande og natur i heile denne uforklaara tid-æva. Gudsrike hev serleg havt aa tolka anden, den aalmenne mannaframvokster aa tolka naturen.

Desse tvo stridande lutine kunde au kallast himmel og jord, Gud og verdi eller Gud og skapningen. Fyremaale er at jord og himmel eller Gud og naturen skal organisk sameinast, so det heile kan kallast anten berre jordi, som bibelen helst gjer, eller berre himmelen, som dei helst gjorde i tidi aat apostlane, avdi gudsrike daa hadde det so framifraa trongt og vondt her paa jordi.

I menneske er denne strid og spenning størst, avdi der er mest av himmelen, det himmelske, baade fyri Kristi tid, meddi menneske var skapt i Guds bilæte, hadde fengi Guds ande innblaasi i seg, og endaa meir etti Kristi tid, avdi daa tok guddomen eller himmelen, det himmelske endaa fullare bustad i menneske. Naar menneske i domen vert heliggjort og forklaara, vil dette himmelske og jordiske i det vera i fullaste meining sameina, so at det heile menneske er alligjenom baade jordisk og himmelsk. Daa fyrst er det au at Gud i fullaste meining kan «flytja» ned paa jordi, taka bustad der, og dermed gjera jordi til himmel.

Men denne spenning og strid hev au sin grunn i det moralsk vonde eller syndi som hev komi inn i verdi med den vonde andemagti undi ein fyrste som kallast baade Myrkheimsfyrsten og fyrsten for denne verdi eller denne verds-æva (aion), djævelen eller satan.

Denne vonde andemagti er so bundi til denne jordiske materie, det likamlege i og utanum menneske, at ho kan ikkje gjera noko utan gjenom den. Denne materie eller likamlege skapning freistar han daa fyrst aa faa heilt i si magt. Ofte fær han det au so mykje at han kallast fyrsten yvi denne verdi (æva). Avdi no det himmelske heng ihop med det naturlege, allvisst i menneske, freistar han daa au aa draga det himmelske til seg, gjera det likso materie- eller likamsbundi som han sjølv er.

Mykje vondt fær han gjort paa den maaten med. Rett som det er maa Gud liksom riva det ut or klørne hans, i det store med dei serlege gudsrikskomingane (som reformationen, uppvekkingi att etti den franske umstøyten). Men si største magt hev han i det likamlege, materielle. Den aalmenne heimsframvokstren hev mykje meir en gudsriksframvokstren aa gjera med det likamlege, materielle, baade i riksstell,

kunst, vitskap og økonomi. Difor vert arbeide der so mykje vanskelegare og faarlegare, difor er det so mange fleire som gjeng tilgrunns der en i arbeide paa det andre umkverve, gudsrike, og difor er det so mange som meiner at alt sovore er i seg sjølv av det vonde og maa skyast av dei som vil høyra Gud til.

I tusundaarstidi, daa denne myrkemagti av einn eller annan grunn skal vera «bunden» ɔ: magteslaus, vil der daa vera berre modsetningi og tvidrage millom ande og natur, og daa vil syndi hava liti aa segja. (Sjaa Es. 11. og 65. kap.!). Og daa vil der ikkje turva vera tvo slags samfund, det verdslege og det kyrkjelege. Det vert altsaman eit gudeleg-menneskjelegt gudsrike.

Med kvar nykoming av Herrens dag eller gudsrike vert nog gudsrike og gudsriksfolke au dømt. Men det er sjeldan at det nokonstad vert heiltupp fordømt, som det hev vorti i i heile Vestassia paa nokre smaaflekkir nær og i Nordafrika. Alle andre stadir hev gudsrike haldi seg alt til no der det eingong hev komi.

Annorleis er det med dei verdslege riki. Storriki som helst hev vori førarar i den aalmenne heimsframvokstren, hev vorti «fordømde», naar dei hev gjort det dei serleg var sette til, og daa hev vorte so forgjorde av myrkheimsmagtine at dei vart berre til tap og tjon for baae sidur af heimsfram-framvokstren: dei gjekk till grunns. So var det med storriki fyri Kristi tid, Assyrarrike, Babylonarrike, Persarrike, og so hev det gjengi med storriki etti Kristi tid med: det gresk-romarske rike, det frankiske rike, det romersk-tyske rike, dei muhamedanske riki. Sameleis vil det tvillaust ganga med storriki no, det rysske, engelske, amerikanske, tyske.

Minst einn allheimsdom hev der vori som hev hangi ihop med store aalmenne naturumveltingar, syndflodsdomen. Det er trulegast at me hev att tvo dilike allheimsdømingar saman med nykomingar av Herrens dag eller gudsrike, nemleg naar tusundaarstidi bryt fram, og paa «den yttarste dag». Natur-umveltingane fyri tusundaarstidi synest det aa vera at Sakarias spaar um i 14, 4. 5.: «Og Oljeberge skal rivna paa tvers fraa aust mot vest . . . Og de skal fly som de flydde for jordskjelven i Ussias's dagar.

At den forklaara herlegdomskomingi av gudsrike skal verta innleidd med ein stor «naturdom», naturumvelting, kan der ingen tvil vera um. Daa skal nog au domen yvi baade menneskjeverdi og andeverdi verta større og fullkomnare en nokonsin fyrr.

Fraa daa av skal dei frelste vera for ævelege tidir ferdige med allslags dom, allslags Herrens *domsdag*. For daa skal baade alt moralsk vondt vera burte fraa den nye jordi; og natur og ande vil daa hava naatt den harmoni som Jesus naadde fram til etti uppstoda eller himmelferdi. Elles er vel himmelferdi hans aa taka soleis at han vart nog alt fullferdig med uppstoda. Men han maatte fara burt att fraa jordi, avdi ho enno ikkje var ferdig soleis at Jesus for godt kunde taka bustad der, himmel og jord eller det himmelske og jordiske var alt ved uppstoda fullt sameina i Jesus, men langtifra endaa ikkje i verdi og menneske.

Paa «domedag» skal djævelen og hans englar og dei fordømde menneske verta kasta i helvite eller i «sjøen som brenn med eld og svaavel». Det er ikkje utrulegt at det vil segja at endaa skal noko av verdi eller universe vera uforklaara, at der endaa der vil vera strid og tvidrag millom ande og natur umfram millom vondt og godt, at denne nye uforklaara verdi skal byrja att som einn eller fleire braana klotar, som dei meiner vaar jord hev vori, at det vil taka millionar eller i alle fall tusundvis av aar, fyrr dei naar fram til eit tilstand som no, og at i all den tidi skal djævelen og hans tilheng vera bundne til denne uforklaara materien, som dei her hadde so kjær og gjorde seg liksom til eitt med. Det kan soleis likevel kanhenda vera aa taka i bokstaveleg meining det med «eld og svaavel». Korleis dei kan vera til der skynar me ikkje no. Men at det maa vera eit fælt tilvere i baade ei og fleire ævur (aioner) kan me no faa ei liti timd av.

Trulegast er det at gudsrike tilslut etti ævurs pinslur kjem til dei au, og at daa baade dei og resten av verdi skal verta herleggjorde og forklaara. Det synest aa høva best med bibelen i det heile («at han skal verta alt i alle eller alt») og med gudsideen. Men det ligg visst so langt framme i ævune at bibelmennane ikkje augna det endefram.

Thorleif Homme.

GUDSTJENESTEN OG DET ÆSTHETISKE.

(En «kirkegjængers» indtryk).

«Al skjønhed er af Gud».

Foruden de direkte religiøse og kirkelige krav til gudstjenesten som de vigtigste, fremstiller sig ogsaa, mer eller mindre bevidst, æsthetiske krav.

Fra det religiøst-æsthetiske standpunkt fremtræder da som hovedmoment den fordring, at gudstjenesten maa være en organisk enhed.

De enkelte led maa, baade fra den religiøse tankes, som fra den ydre handlings side, føje sig harmonisk sammen til en «gudstjeneste», som stemmer sindet til andagt og virker til opbyggelse.

Alt, — orgelspil, sang, messe, prædiken —, skal forenet tone sammen til en mægtig lovsang, hæve sindet opad i tilbedelse.

Derfor maa prest, organist og menighed som en enhed virke sammen i samme aand, mod det samme maal; hvor dette ikke lykkes i det ene eller andet gudstjenestlige led, føles det som en disharmoni. Det distraherer, virker mer eller mindre forstyrrende paa den enkeltes andagtsfølelse, efter det udviklingsniveau han staar paa.

Selvfølgelig maa intet æsthetisk moment faa træde saa stærkt frem, at nogen fristes til at gaa i kirke for kunstnydelsens skyld. De æsthetiske indtryk maa ikke paa noget punkt træde selvstændig frem, de skal kun tjene til at forhøie den religiøse stemning og derved gjøre sindet mer modtageligt for det religiøse indhold.

Vi begynder med *orgelspillet* som det, der skal lede gudstjenestens rythmiske gang og angive dens religiøse grundstemning.

Naar vi samles i gudshuset, er derfor orgelmusiken det første, som møder vort øre.

Og allerede indgangspræludiet skal for den lydhøre angive, hvilke følelser dagens tekst og salmer stræber at vække hos os.

Derfor er musiken *livlig og freidig* ved de store glædesfester, uden dog at tabe det værdige, rolige præg.

Alvorlig og dyster naar tekst og salmer præker om livets forfængelighed og døden, — dog altid med et moment af haab og trøst. Saaledes sluttede kirkemusikmesteren Bach sine molltonestykker i dur; (kfr. Kyrie eleison som, hvad ogsaa enkelte organister bruger, burde slutte med en duraakkord).

Værdig og ophøjet naar guddommens vælde og almagt taler til os — som Gud vor faste borg.

Og som hovedregel: Orgelet skal tjene, lede, ikke dominere, — i dobbelt forstand taktfuldt. Opmærksomheden maa ikke henledes paa spillet i sig selv, paa dets kunstfærdighed eller melodiske skjønhed.

Heri syndes der meget. Der tages ved organisternes ansættelse lidet eller intet hensyn til vedkommendes personlighed — om han besidder den religiøse og kirkelige forstaaelse, uden hvilken selv den bedste virtuos blir en daarlig organist.

Kirken trænger ikke virtuoser, men alvorlige mænd, som gaar til sin gjerning med følelsen af ansvar.

Men i hvor mange kirker dures der ikke ivej, kanske musikalsk og kunstfærdig nok, men uden at organisten har noget specielt at sige. Han mangler forstaaelse af dagens religiøse indhold og evner derfor heller ikke at sætte menigheden ind i den rette stemning.

En samvittighedsfuld organist maa paa forhaand studere baade teksten og salmerne og anlægge sit spil derefter.

Lettest faar han menigheden med sig, naar han benytter dele af salmemelodierne som motiv for sine forspil. Ved idéassociationens hjælp vil da den enkelte faa en følelse af, hvad det gjælder; thi for den kirkevante har gjerne enhver melodi sit særegne stemningspræg; derfor gjælder det ogsaa, hvor der er valg mellem flere melodier til en salme, at vælge den, som stemmer bedst med indholdet.

Desværre er det noksaa almindeligt, at organister, især af den ældre skole, tager lidet hensyn til disse ting. Stadig

præluderes der mezzoforte og forte, oftest i et hurtigere tempo end salmen. Men overgangen fra et hurtigt præludium til en langsom salme virker som naar man i rask gang tørner mod en hindring. Ikke at tale om, naar taktart og rythme ogsaa er en anden.

Det svage, diskrete spil har lettest for at lede til andagt; i skiftende farveklang spender det uvilkaarlig opmærksomheden for, hvad som skal komme, mens det stærke, ensformige spil svækker interessen.

Dog vil selv en dygtig orgelspiller, som præluderer frit — hvad der er at foretrække, hvis han har den fornødne indsigt og smag — ikke formaa at faa menigheden med sig, hvis han ikke kan lægge personlig følelse i spillet; det vil her sige religiøs andagtsfølelse.

Heller ikke salmerne tør spilles meget stærkt; musiken bør kun trænge gjennem, saa menigheden følger med, men ikke overdøves; den er kun akkompagnement, sangen er hovedsagen. Saa gjælder det ogsaa at træffe enhver melodis rette tempo.

Meget forstyrrende virker det, naar organisten uden videre — selv om han har korets støtte — ombytter gamle, kjendte melodier med nye eller ukjendte eller benytter uvante rythmiske former, saa menigheden ikke kan følge med. Sangøvelser hører ikke hjemme i gudstjenesten.

*

Prestens opgave er dog den, som kræver mest og som menighedens opmærksomhed fæster sig mest ved.

Det er vel ingen tvil om, at hans æsthetiske dannelsesstandpunkt øver en noksaa stor indflydelse paa tilhørerne, omend de fleste kanske ikke reflekterer over det.

Jo daarligere hans læsning er, jo mere ufuldkommen han benytter sit organ paa prækestolen, jo mer umusikalsk han messer, desto mindre indtryk gjør i regelen hele gudstjenesten — og omvendt.

Det kan heller ikke nægtes, at der her er store mangler, og at der er forlidet syn for en harmonisk, alsidig dannelses betydning ogsaa i denne gjerning.

Flertallet af prester har liden forstaaelse af stemme-

organernes fornuftige brug. Tonen lægges gjerne for lavt, taber derved i kraft og klarhed og blir snart anstrengt og hæs. («Prestesyge» er som bekjendt en følge af stemmens fejlagtige brug).

Foredraget mangler ofte livlighed og variation, talen fremføres i en monoton, søvndyssende præketone eller med stærk betoning paa næsten hvert andet ord, hvorved den tilsigtede tydelighed og effekt gaar tabt.

Platheder i sprog og udtryksmaade kan svække indtrykket af den bedste præken og hører jo slet ikke hjemme der.

Skriftlæsning og messe udføres af mange prester forbausende slet. Ikke blot, at den er ensformig, uden liv; enten perioden slutter med punktum eller et andet tegn, er tonen den samme, uden varme og kraft, istedetfor at foredraget skal rette sig efter indholdet, og aldrig maa udføres forretningsmæssig.

Dette virker absolut sløvende paa tilhørerne. De betragter da læsningen som en nødvendig ceremoni i lighed med de katholske messer, og indholdet fæster sig selvfølgelig ikke. Andre betoner nok, men paa urette steder og med fejl tone, hvad der ligesaameget svækker virkningen.

For umusikalske presters messe er man jo nu fritaget, til glæde og lettelse for begge parter.

At prestens hele optræden er rolig, værdig og smuk har ogsaa sin store betydning.

*

Hvad *menighedens* forhold angaar, begynder der vistnok at vise sig mere aktiv deltagelse i gudstjenesten end før.

Særlig maa man da vente, at sangen er fuldtonende og kraftig. De fleste har en smule sangstemme og manglerne dækkes, naar alle synger med og lader sig lede af orgelet.

Selv om der ogsaa her og der skulde hæve sig en brægende eller skingrende røst af den gamle skole, har den da ikke let for at trænge gjennem. Bedre at synge ud, om stemmen end er uskoleret.

Mærkeligt er det, at de, som har bedst stemmer, ofte bruger dem mindst i kirken. Enten det nu er, fordi det ikke skal være «fint» at synge ud af hjertens lyst, eller man ikke føler sig hjemme der, eller at den rette stemning mangler.

Sikkert er det, at god menighedssang virker oplivende og styrker menighedsbevidstheden.

Hvad hjertet er fuldt af, vil man ogsaa gjerne synge ud, især glæde; «sangen toner, vor forsoner til evig pris». — Men skal sangen være maalestok i saa henseende, staar det nok daarlig til i mange menigheder; i det hele maa sangen siges at være mat i vore kirker.

Endda daarligere er det med svarene under messen og præfationen.

Rigtignok er det mange organisters mening, at det kun er koret — med eller uden orgelledsagelse — som bør synge svarene. Men seet fra kirkeligt standpunkt kan det neppe være rigtigt.

Saavel koret som orgelet skal kun lede. Selvstændige musikalske præstationer hører overhovedet ikke hjemme i gudstjenesten.

Vistnok kan det være opbyggeligt at høre et godt kor, men menigheden faar ikke følelsen af at være den, som skal svare, og den bør ikke overlade til nogle enkelte at besørge, hvad den som helhed pligter at gjøre.

Derfor kan det ogsaa være spørgsmaal om betimeligheden af kirkekor idetheletaget; uundværlige er de ialfald ikke, hvis bare menigheden vænner sig til at give et fuldtonigt svar.

Der har jo længe været arbeidet paa at faa menigheden til at deltage i trosbekjendelsen.

Hidtil er det dog forblevet med mislykkede forsøg, og de tilløb, som fremdeles gjøres, maa betegnes som karrikaturer.

Opløftende kan det kun blive, naar den lyder som «med én mund» — runger som en mægtig bølge gjennem rummet; slig, som man undertiden kan høre den ved internationale eller andre større religiøse møder.

Her er det presten, som maa føre an og lede — med fast haand, billedlig talt.

Forstaar han ikke selv at fremsige den distinkt og rythmisk, saa faar han slet ikke menigheden med; det falder fra hverandre til en forvirret mumlen, og da er det bedre ikke at forsøge.

Hører man saa bare en enkelts forsigtige stemme her

og der, virker ogsaa det forstyrrende og giver jo intet indtryk af bekjendelsens magt.

Et meget ubehageligt indtryk gjør det at se, hvorledes egoismen breder sig paa kirkestolene, kanske især blandt det kvindelige element, som tilmed altid er det talrigste; dette, at man søger de bedste pladse og intet gjør for at hjælpe andre til at sidde, blot man kan faa gjøre sig selv mest mulig bred o. s. v. — ja, sætter en fornærmet mine op, hvis andre vil gjøre sin lige ret gjældende.

Et andet forhold som virker meget stødende, er at de fleste strømmer ud af kirken, netop som presten er traadt for alteret, istedetfor at gaa mens der præluderes efter prækenen eller under sangen.

Det er i sandhed tragikomisk at høre presten messe sit: «Herren være med eder» efter de bortdragende.

At ikke de godtfolk kan forstaa, at slig er det dog ikke ment!

Ogsaa de saakaldte «frivillige» ofringer gjør et lignende indtryk.

Det illustrerer alt andet end den glade offervillighed, naar folk venter i lange minuter, før de vover sig frem til alteret; først en og anden modig mand og kvinde, saa hele strømmen. Men det gaar langsomt og begrædeligt, som er man kun højst nødtvungen med.

*

Ogsaa de *underordnede kirkens tjenere* trænger til at udføre sin gjerning med takt og forstaaelse.

Naar f. eks. kirketjeneren, i god mening, anviser pladse midt under altertjenesten, saa er det et brud paa den kirkelige orden. Og den følsomme tilhører vil meget heller blive staaende for saa at afvente det belejlige øjeblik.

Eller naar alterlysene tændes paa en indiskret maade ved midt for menighedens øjne at afrive fyrstikker o. s. v., saa gaar forestillingen om deres symbolske betydning let tabt.

Her trænges mere instruktion fra presternes side.

Tilsidst maa ogsaa nævnes *kirkernes udstyr*.

I byerne er der jo gjerne lagt nogen vægt paa kirkernes udsmykning. Ogsaa de gamle kirker paa landet har gjerne

et mer eller mindre kunstnerisk udstyr fra den tid, da man satte pris paa kirkelige prydelser.

Men i en utallighed af nyere trækirker og kapeller trodser det indre alle regler for god smag, f. eks. ved anbringelsen af kakkelovnsrør og døre, men fornemlig ved de anvendte farver.

Det kan være godt og vel, at ikke menigheden stødes af det, saalænge den mangler syn herfor, men opdragende og opløftende virker det ialfald ikke og enkelte føler dog uhyggen.

Men selv der, hvor der ikke er sparet altfor meget paa udsmykningen, hænder det saa ofte, at indtrykket ikke er heldigt, ikke stemmer til højtid og andagt.

Særlig gjælder det farvesammensætningen. Som bekjendt taler man om en lighed mellem toner og farver («farveskala», «tonefarve») og farverne har sin moll og dur saavelsom musiken; den ene farvegruppe virker oplivende, den anden nedstemmende.

Det gjælder derfor at benytte farver hørende til den første gruppe (rødgult, gult, brunt o. s. v.) Er f. eks. den ofte benyttede grønagtige vægfarve tilsat med blaat, saa virker den trist, med gult derimod oplivende.

Og med hensyn til helhedsindtrykket af rum og inventar er det ofte blot en svag nuance, som gjør, at det hele falder fra hverandre og virker urolig og distraherende.

Istedetfor at experimentere med vovede farvesammensætninger burde man holde sig til de sikre, prøvede farver.

Det gjælder i det hele med det æsthetiske som med gudstjenestens attributer forøvrigt, at alt tjener det store formaal: sjælenes opløftelse mod Gud, saa der alt hernede kan synges:

«Hyggelig rolig,
Gud er din bolig,
inderlig skjøn!»

Christian Claussen.

NYE BØGER.

Anmeldelser af Th. Caspari:

Jonas Dahl: **Religiøse digte.** Det norske aktieforlag 1904.

Jonas Dahl sidder unegtelig inde med gode betingelser som salmedigter. En flerhed af heldige egenskaber, i første linie et sundt freidigt kristeligt livssyn, aabent blik for alt menneskeligt, stor friskhed og umiddelbarhed er forenede i hans forfatterpersonlighed. Og da han tillige strømmende let ved at finde udtryk for sine stemninger, er det forklarligt nok, at hans lyre har mange og klingende strenge. Smukt og træffende har han selv i sit forord karakteriseret sin sang:

«Syng kun op, lille fugl i skov,
mens himmelens straaler spille;
syng kun høit til Vorherres lov;
det var ikke vaar uden trille.

Syng kun op under himmelens blaa!
Om nogen der er, som nyder,
det tænker fuglene ikke paa,
de synger, naar aanden byder.»

Ja, netop som en slig klar og frisk lærketrille stiger hans sang mod det blaa. Høiest naar han derfor ogsaa i de lyse glade festsange, digte som «Juleaften» og «Julehymne», men fremfor alt i den første pintsesalme, det vakre:

«Det suser i træernes kroner,
det lyser i løvsalen grønt,
Guds menigheds pintsesang toner
omkap med smaafuglenes skjønt».

Men ogsaa de tunge høitidelige strenge ved han at anslaa, saa det griber. Jeg nævner digte som «Se, jeg sender min engel», Guds ære», «En stor er falden», «Hvad er et menneske». Hvor høitstemt patetisk klinger ikke et vers som dette:

«Et menneske — en funke
af evighedens ild;
en himlens blanke taare,
som hjem til himlen vil;

i løn af himlen runden,
i lys tilbagekaldt;
et menneske — en gaade,
et intet og et alt.»

Men som fortrin og svagheder ikke sjelden hænger paa det nøieste sammen her i verden, saaledes ogsaa hos Jonas Dahl. Den lethed, hvormed han saa at si ryster sine vers af sig, er ikke altid og ikke absolut til held for hans digtning. Ligesaavist som der i de fleste af hans sange findes et eller andet vakkert, ligesaavist er *relativt* faa af dem *helt ud* lødige og fuldbaarne. Stemningen holder ikke altid ud. Der er vel mange døde partier, og ikke sjelden udviser forfatteren en «laisser aller» i valget af ord og billeder, som skjæmmer hans digte. Det klinger saaledes mindre godt, naar han taler om «troens sovesække» og «duggens dynk», eller naar han «rokker mod ruden med taarer paa kind» eller ønsker: «Ak om jeg kunde være en ringe pegepind!»

Og naar han — vistnok med fuld føie — er bragt paa tale som den rette mand til at revidere Landstads salmebog, da turde det ikke være afveien, om han ved samme leilighed gjennemsaa enkelte af sine egne salmer ogsaa, eksempelvis vers som disse:

«Det er saa godt at tænke paa,
at Gud han ved, hvad jeg skal faa
at brænde og at bide.»

«Hjertets kurv paa armen min
tager jeg og vandrer ind
drømmeglad i Josephshaven.»

«Venskab er en sjelden vare,
Venner gro paa grene ei»

(en ligesaa uomtvistelig som upoetisk formet sandhed).

Jævnført med de store og tiltalende fortrin ved Jonas Dahls religiøse digtning er disse udsættelser ikke af nogen afgjørende vægt. Den norske kirke, som for øieblikket ikke er meget rig paa salmedigtere, har al grund til at takke Jonas Dahl for, hvad han allerede har skjænket den, og til at vente sig endnu værdifuldere ting af ham i fremtiden.

«**I kamp og i fred**». Aandelige sange og digte af I. K. R. Kjøbenhavn. Olaf Barfod, 1904.

«Sagte lyd, saa mild og klar!
ei i storm og jordskjælvs torden
eller ild, som hærged jorden,
men i *dig* Gud Herren var.

Sagte lyd med guddomsrøst
kjærlighedens budskab fører,
underfuldt i den jeg hører
haabets løfter, troens trøst.»

I disse verslinier har den danske digter anslaaet grundakkorden i sin sang. Anslaaet den bedre end i den titel, han har git bogen: «I kamp og i fred». Til kampens gny og uro merker man nemlig kun lidet i disse digte, men saa meget mere til freden, den fulde inderlige hvile i Gud. Forfatteren viser sig fra først til sidst som en helstøbt kristelig personlighed, som længst er kommen ud over den spirende tros uro og anfægtelse. Om igjen og om igjen bevæger hans Johannessind sig i det samme store kristendommens grundthema: Guds kjærlighed i Kristus. Mere subjektiv indadvendt end sin norske kollega har han ikke saa meget sat sig til opgave at tolke Kristus og kirkeaarets skiftende stemninger som at gi udtryk for sine egne individuelle følelser. Og han gjør det saa fint og varmt, at den monotoni, der unegtelig hviler over samlingen i sin helhed, ikke i større grad svækker indtrykket. Ejer Jonas Dahl en sterkere inspiration og rigere fantasi, saa udmerker den danske forfatter sig igjen ved større inderlighed.

Rasmus Løland: «**Umskifte**». Olaf Norli, 1904.

Med selvoplevelsens vederheftighed, men stundom ogsaa med dens bredde skildrer Løland de alt andet end lokkende kaar, bondebegavelsen bereder sig, naar den hovedkuls og aandelig utrænet skyder gjenvei over til den moderne aandsdannelse.

Hvor fattigt og graat er i virkeligheden ikke hans «Literat Hamres» liv! En urolig flytten fra det ene kolde leieværelse til det andet, et ærligt, men tørt refleksionsarbeide for at tilgodegjøre sig tidens tanker, en smule puslen med pen og papir, et lidet navn som blad- og bogmand, to — to

store — fattige livsinteresser: Maalsag og fritænkeri og forresten intet — ingen dybere livsglæde, intet som fylder sindet helt.

Og kanske det værste; det, der næsten altid blir dens lod, der er henvist til at skyde bensti: *Overfladiskheden.* Hvor skinner den ikke frem i alle Hamres udtalelser! Hvor godtkjøbs, dogmeredent er ikke hans ræsonnement over en aandsmagt som kristendommen! Akkurat som vi endnu skrev 1875 og ikke 1905. Det «umskifte» fra barndommens surøiede pietisme til moderne frigjorthed, han engang har gjennemlevet, har senerehen stængt for ham paa alle kanter.

Fremmed for den *dybere* bydannelse, uforstaaende ligeoverfor det religiøse omslag, der har grebet den alvorligere anlagte del af den norske bondeungdom, vandrer han sin ensomme vei, sluttelig ogsaa afvist af den sunde, jevne, varmblodige bondejente, han har fæstet sin hu til. Instinktmæssig føler hun, at det blege, blod- og rodløse refleksionsmenneske Hamre ikke er noget for hende.

Rasmus Løland har i denne triste, men ærlige og sande bog leveret et godt og værdifuldt billede fra bondedannelsens milieu. Den danner paa sin vis et supplement til og en videreførelse af Garborgs «Bondestudenter».

Ny samling salmar gamle og nye ved *Matias Skard.* Forlagt af H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). Kristiania 1904.

100 salmar. Gamle og nye (Den tidligere samling salmar og Ny samling salmar sammen). 112 sider. Mygt papbind kr. 0,35.

Skoledirektør Skard har atter givet vort kirkefolk en værdifuld gave. I 1903 udgav han 55 salmer og i denne samling har han givet os 45 salmer. Af disse er 28 af ham selv og 17 er oversatte.

Alle fremtræder i et formfuldendt sprog, flydende versemaal og med klare tanker og billeder, saaat det er en ren glæde at synge dem.

Det historiske og objektive i kristendommen danner i disse som i hans tidligere salmer den dybe grundtone. Det lyriske blir derved stundom lidt afdæmpet; men overalt merker

man kristenlivets varme pulsslag i glæde og sorg, i strid og seier.

Særlig har samfundslivet i hjemmet, fædrelandet og kirken faaet et inderligt og varmt udtryk flere steder i disse salmer. Saaledes vil man atter og atter vende tilbage til hans salme om kirken (nr. 18 i den nye samling):

V. 1. Eit større vidunder er Herrens hus
Enn alt som er gjort med hender;
Um tallause tempel seig i grus,
Med taarnet i sky det stender.

V. 2. Den heilage sjølv for styre stend,
So synd maa der inn ei treda;
Men sonen vart ned paa jordi send
Til syndarar inn aa beda.

V. 8. Vindunderlegt er Guds hus for visst
For ætti som ligg i vaade:
Fraa tile til taarn, fraa fyrst til sist
Er alt berre naade, naade.

V. 9. Og løyndomen er eit skapar-ord,
Som livet i daapen føder
Og herleg ved Herrens altarbord
Oss nærer og gjennomgløder.

Det kan ikke andet end glæde dem, som længes efter vor kirkes vekst og fornyelse, at se, hvorledes vor salmeskat øges.

Bernt Støylen.

Lydia Wahlström: **Nutidsfrågor**. (Hugo Gebers förlag. Stockholm). 224 s.

Foreliggende bog af dr. phil. Lydia Wahlström er en samling «uppsatser i religiösa och sociala ämnen», skreven ud fra det moderne-kristelige standpunkt, hvis program her findes saaledes betegnet: «Hvad vi viljen, är ju en kristen tro, som tillräckligt assimilerat den moderna kulturen för at utan skuggrädsla för dens framsteg kunna använda desse i Guds rikes tjänst». Det første afsnit, «Ett stycke lekmannateologi», som nærmest er henvendt til de yngre af de religiøst interesserede, fremstiller sig i al beskedenhed som «endast någonting jämförligt med ett kamratlikt handslag eller en upp-

muntrande blick under vår vandring mot det gemensamma målet». I dette leverer forf. et varmt indlæg for Luther, som hun mener, vi nutidsmennesker slet ikke kjender, og som vi «fattar lede vid» ved altid at høre omtalt som «vår store lärofader». Den intense, over alle bredder strømmende kraft, den haardt anfægtede og lidet salonmæssige munk, som i vore dage bedømmes saa urigtig fra et uhistorisk synspunkt. Saaledes, naar Ellen Key ikke finder ord sterke nok til at udtrykke sin afsky for hans uskjønne simpelhed, og naar Brandes angriber ham for hans raa og materialistiske syn paa egteskabet, — et syn, som imidlertid hævede sig saa meget over samtidens sædvanlige, at han formaaede at tale om det hellige egteskab. Luthers store religiøse og kulturelle betydning paapeges, ligeledes hans merkelige fremsynthed, naar han allerede paa den tid havde sans for bibelkritiken, om det kan kaldes saa, og i sin erklæring: «Guds ord er evangeliet om hans søn» stillede sig paa et helt moderne standpunkt.

Forf. taler om anfegtelser før og nu, om vanskeligheden ved at tro for det oplyste nutidsmenneske, som med sin større intellektuelle følsomhed saares af anstødsstene, som fortidens «enfoldige» ikke kjendte, og fremstiller dem som kirkens velgjørere, der har bidraget til at lette dem veien. Hun nævner i den forbindelse den bekjendte tyske theolog Albrecht Ritschl, der angreb den lutherske ortodoxi, ligesom Luther havde angrebet den katholske, væsentlig af den grund, at den ikke havde holdt fast ved sine egne principer. Om denne fromme og lærde mand gjengives en liden historie, som viser, at han heller ikke var uden humoristisk sans: Nogle velmenende gammel-lutheranere i Herrmansburg tog sig meget nær af hans «vildfarelser» og skrev til ham, at de vilde bede Gud, at han maatte omvende sig, eller — hvis han ikke gjorde det — at han da maatte blive kastet paa sygeleiet, saa han ikke længer kunde udbrede sin vranglære. Og naar nu Ritschl efter den tid følte sig uvel, pleiede han at sige: «Jetzt beten die Herrmansburger wieder».

Næste afsnit er et med det første noksaa nær beslegtet, «Kristendom och nutidssmak», derefter følger «Kyrkan och äktenskapet», hvori omtales kampen i Sverige for at faa det forældede vielsesritual forandret og for at faa indført borger-

ligt egteskab, hvoraf savnet har været saa følelig. Et længere afsnit behandler «Den kristlige studentrörelsen», hvori forf. selv i sit hjemland har taget aktiv del, — nævner denne verdensbevægelse som en af tidens «spirande livstecken af en andlig universalism, som mången gång kommer att för egna högre syften (ligesom kristendommen selv engang) begagna sig af den världsligas landvinningar». Livingstone og Drummond nævnes som de personligheder, hvori den kristelige studenterbevægelse, oprindelig en missionsbevægelse, ser sine idealer mest levendegjort. Det store verdensforbund har som grunddogme troen paa Kristus som Guds søn og verdens frelser, men er ellers, som saadant, konfessionsløst. Dets virksomhed omfatter: bibelkredser, missionsstudium, literære publikationer og studentermøder. Af saadanne nævnes, foruden de nordiske i Norge, Sverige og nu sidst paa Sorø, den internationale kongres i London 1900 med mandlige og kvindelige repræsentanter fra 200 forskjellige universiteter, deriblandt fra Kina, Japan og Indien, og fra Norge (pastor Eckhoff).

Afsnittet «Kvinnobildning och universitetslif» begynder med en imødegaaelse af de moderne forfatteres fremstilling af kvinden som et kulturfiendtligt og kulturuimodtageligt individ, omtaler eksempler paa, hvad kvinder har naaet frem til ved aandeligt arbeide, og paapeger den betydning, universitetslivet har for kvindernes udvikling, først og fremst ved det grundige studiums arbeide, men ogsaa ved anledningen til kameratslig omgang med mænd med deres større ligefremhed, deres humoristiske sans, trohjertige venlighed og større kameratslige ansvarsfølelse.

Stykket «Den svenska kvinnan och politiken» behandler spørgsmaalet om stemmeret for kvinder, hvad forf. varmt fordrer, og slutter med følgende passus: «Detta är en maktfraga, men hvarför skulle vi förneka, att vi sträfva efter makt att göra det goda, att utöfva kvinnans egen gärning inom samhällslifvet — detta samhällslif, som alltför länge utgjort ett hem utan husmoder». Det sidste stykke, som er en causeriagtig skildring af de svenske kvindelige studenters kampe og gjenvordigheder, før de rigtig blev anerkjendte, og deres endelige seir, er fortalt med fart og meget humør.

Bogen er temmelig stor og alt i alt ikke egentlig letlæst, dens frisind falder ogsaa af og til noget tungvindt for os mere radikale nordmænd. Men den omhyggelige grundighed og, man kunde sige, realistiske idealisme, som præger den, gjør den til et værdifuldt vidnesbyrd om og kampskrift for den retning, den tjener.

Clara Thue Johnsen.

Bøger sendt til redaktionen:

Øvelser *i retskrivning og grammatik* af *Hilda Olsen,* tilsynslærerinde. Kristiania. Aschehoug & Co.

Kyrkosången 1904. Sälskapet Kyrkosångens vänners årsskrift. Sjätte årgången. Utgifven af *G. T. Lundblad.* Uppsala. Schultz.

Ordets lys *er sat under en skjeppe.* Af oberst *Th.s Knoff.* Kristiania. I kommission hos Norli. 60 øre.

Hvad har vi lært af Grundtvig? En fredsrøst fra det kirkelige centrum af *Torkild Winther,* sogneprest i Korsør. Odense. Milo. 80 øre.

Er den evangelisk lutherske bekjendelse brugbar for det XX aarhundrede? Foredrag holdt af generalsuperintendent dr. theol. *Th. Kaftan,* biskop over Slesvig, paa den internationale XI almindelige evangelisk lutherske konferents i Rostock. Autoriseret oversættelse for Danmark og Norge af Chr. Schrøder, sogneprest i Mariager. Odense. Milo.

Den kristne tros kilder. Foredrag af Valdemar Schmidt-Phiseldeck ved det kirkelige centrums møde i Kjøbenhavn den 27de oktober 1904. Odense. Milo.

Nordischer Naturalismus *und seine Ueberwindung.* Von *Alfred Ipsen.* Sonderabdruck aus den «Preussischen Jahrbüchern». Berlin. Stilke.

Kan der **leves** *paa* **Religiøs Overtro.** En bog om livsværdien i spiritisme, teosofi, magi m. m. af *Skovgaard-Petersen.* Kjøbenhavn. Frimodt.

Haandbog i **Verdenshistorien**. Til brug for seminarier og ungdomsskoler samt til selvstudium. Af *V. Ulmann*. Tredje del. Historien fra Luther til 1814. Kristiania. Cammermeyers forlag.

I vår tids lifsfrågor. Skriftserie utgifven af *Sydney Alrutz*, docent. No. XXXIX. **Om förbrytare och deras behandling**. Af med. dr. *Friedenreich*, prof. i psykiatri vid Köpenhamns universitet. Upsala.

Kristendommen og den sociale sag. Af *Georg Himmelstrup*. 6. bind, 1. hefte af «Skrifter til oplysning og opbyggelse, udgivne af kirkeligt samfund af 1898». Kjøbenhavn. Lehmann & Stage.

Pædagogisk statistisk undersøgelse over 11 000 skolebørn i alderen 7—14 aar med hensyn til tænkning, vilje og forhold med indledning og bemerkninger over tænkningens og viljens psykologi. Af *Einar Aas*. Kristiania. I kommission hos Jac. Dybwad.

Kirkehistorie. Af. Fr. Nielsen. 2det binds 8de hefte. Kjøbenhavn. Gyldendal.

Professor Fredrik Petersen.

Han var af sandheden, — hvor det stod skrevet
for alle synligt paa den ædle pande!
Og hvo den lykke fik, at han har levet
fortrolig nær med ham, det mest skal sande.

Det kræver mod, til sandheden at beile,
usaaret ingen for dens ret kan kjæmpe.
De mange altid vil i magsveir seile,
hvert aandens bølgeslag, hver brydning dæmpe.

Men han har aldrig spurgt: hvor er de mange?
skjønt ensomheden tidt i hjertet skar ham.
I ventetimerne, de tunge, lange
den store indre hjertevisshed bar ham.

Den visshed, at om ogsaa tankens former
i vekstens medfør ændres maa og glippe,
saa er med faste, evig trygge normer
Guds sandhed bygget paa vor troes klippe.

Den klippe, som er Kristus. — «Dersom nogen
af sandhed er, min røst han vist skal høre».
Se, efter denne lov af livsensbogen
op sprang for ham den skjulte visdoms døre.

Der mødte ham den store aabenbaring
af kjærlighed og retfærd fra Guds hjerte.
I Kristi aasyn fandt hans sjæl forklaring
af livets gaade og dets dybe smerte.

Nyt blev hans udsyn, nye alle tanker,
ved Kristus bundne og ved Kristus frie,
og i den havn han havde kastet anker
han kunde trygt paa kampens udgang bie.

Hans store evner har os skjænket meget
af tankens verden og hans tankes eie.
Hans vaagne aand i brydningstid har peget
paa mangen lysning over dunkle veie.

Hans tænknings vei i sin tur kanske ældes,
naar nye krav paa nye mænd vil kalde;
men hvordan dommen derom end skal fældes,
én ros vil kristne hjerter gi' ham alle:

Hvad mer er værd end mange lærde bøger —
et straalende, livsaligt frelserbilled
for hver, der af det dybe sandhed søger,
med kjærlighedens glød i lys han stilled.

Da fandt han ord, saa sterke og saa ømme,
og tanker, som kan aldrig blive gamle;
som selv de friskt af livets kilder strømme,
saa skal de ogsaa altid hjerter samle.

Nu tier røsten, men hans minde taler,
og vidt om lande end hans sæd skal fare,
om mod sin ungdoms høie idealer
den vil bli trofast, hans discipelskare.

Held Norges kirke, om den ind kan stævne,
naar mest det gjælder, mange slige sønner,
med mod som hans og med den rige evne
til striden viet under sterke bønner.

Held tifold, om som han enhver vil bøie
saa dybt sit hjerte under sandhedsdommen,
at aldrig blegne maa for troens øie
den frelse, som med korsets ord er kommen.

April 1905.

Joh. Jensen.

H. C. ANDERSEN OG JONAS COLLIN.

I anledning hundredeaarsdagen for digterens fødsel.

En junidag 1820 sad den unge lyriker *Just Mathias Thiele* — der nylig havde modtaget digterindvielsen af Jens Baggesen selv — ved sit skrivebord med ryggen vendt mod døren, da der bankedes paa.

Da han løftede øinene op fra papiret, fik han se en opløben gut med et høist besynderligt udseende staa i døren og bukke dybt og theatralsk ned mod gulvet. Huen havde han kastet fra sig ved døren, og da han reiste sin lange skikkelse i en forslidt graa frakke, hvis ærmer ikke kunde naa de udmagrede haandled, mødte der Thiele et par smaa, kinesiske øine, bag en stor, fremtrædende næse. Om halsen havde han et broget kattunstørklæde, saa fast snøret, at den lange hals ligesom stræbte at undslippe. Med et par skridt fremad og et gjentaget buk begyndte han sin pathetiske tale saaledes: «Maa jeg have den ære at udtale mine følelser for skuepladsen i et digt, som jeg selv har skrevet?»

Før Thiele kunde svare, var han midt inde i deklamationen, og da han havde sluttet med dito et buk, fulgte umiddelbart anmeldelsen af en scene af «Hagbarth og Signe», hvori han overtog alle rollerne.

Thiele sad stum og ventede paa leilighed til et spørgsmaal og et svar. Men forgjæves; forestillingen førte fra scene til scene, og da han tilsidst var kommen til en epilog, som han selv havde skrevet, sluttede han med adskillige theatralske buk, greb sin hue, der laa som en gabende tilskuer ved døren, og — væk var han, ned ad trapperne!

Først senere fik Thiele løsning paa gaaden. En underlig femtenaars fremtoning fra Odense havde nogle dage i forveien indfundet sig hos den italienske syngemester *Siboni* der netop havde stort middagsselskab. Mens gjæsterne endnu sad

tilbords, underholdt husjomfruen sig med gutten, som udøste sit hjerte for hende.

Hans navn var *Hans Christian Andersen*. Med ti rigsdaler i lommen var han reist ind fra Odense for at blive sanger ved theatret. Først havde han prøvet at komme i snekkerlære i Kjøbenhavn, men svendenes raa lystighed skræmte ham bort fra verkstedet. Derefter havde den berømte danserinde Madame Schall vist ham bort som gal, efterat han havde opført samme komedie for hende som senere for Thiele. Endvidere fortalte han husjomfruen, at hans snille farmor saa gjerne havde villet faa ham til «skriver», for derefter at kunne blive noget «fint», at farfaderen gik sindssvag omkring i Odense gader, udstafferet som keiser, at hans egen far var død, at moderen havde ladet ham reise, fordi han havde forestillet hende at han derude nok blev berømt. Dette var moderen ikke utilbøielig til at tro paa, siden en klog kone havde spaaet, at Odense engang skulde blive illumineret for sønnens skyld. Helst vilde hun dog havt ham til skrædder.

Formodentlig har husjomfruen gjenfortalt Siboni og hans gjæster hele historien, thi efter en lang ventetid kom de strømmende ud til ham allesammen med værten i spidsen. Kapelmesteren tog ham med sig ind i stuen, hvor han baade deklamerede Holberg og sine egne digte og tilsidst brast i heftig graad. *Jens Baggesen* profeterede ham en stor fremtid og formanede ham til ikke at blive forfængelig, naar publikum klappede til ham.

Komponisten *Weyse* sagde vistnok ikke stort den dag, men handlede desto mere; thi det viste sig, at han havde indsamlet sytti rigsdaler mellem gjæsterne til underhold for den fremmede fugl. Thieles navn stod paa listen blandt bidragsyderne. Det sælsomme besøg han havde aflagt hos Thiele, skulde derfor betyde tak for gaven.

Denne episode var det *første møde,* H. C. Andersen i sit livs vidunderlige æventyr havde med den store verden. *Guldberg, H. C. Ørsted* og mange andre viste ham stor godhed, ja selv *Kamma Rahbek,* til hvis smil Danmarks store beilede, var venlig mod ham, og hun var den første der gav ham digternavn.

Som danseskolens elev og korist var han kommet over

tærskelen til det forjættede land. Den af faderens klæder omsyede konfirmationskjole blev ombyttet med en gave fra Edvard Colbjørnsen, en fin blaa kjole, som han høist fornøiet viste sig for Bakkehusets damer i efter at have fyldt tomrummet foran i brystet med gamle komedieplakater.

Da knuste to svære slag alle de skuespiller- og digterdrømme, som før havde holdt ham oppe. Fra theatrets elev- og syngeskole blev han meddelt afsked, og da parterrebilletterne samtidig dermed blev inddraget, var tillige skuepladsen lukket for ham. Det haab han satte til de to skuespil han havde indleveret til theatret, blev heller ikke opfyldt.

Det toaarige ophold i Kjøbenhavn havde udviklet hans selvfølelse, saa han ikke længer kunde bede tillidsfuldt som barnet. Nu satte han altid et kjækt ansigt op ligeoverfor dem, som gjerne vilde have givet ham føde og klæder, havde han bedt derom. Derfor blev dette afsnit ogsaa det tyngste i Andersens liv; nu led han virkelig nød og truedes med fuldstændig undergang.

Da greb den mand ind, som disse smaa optegnelser særlig skal dreie sig om.

Hvis man nemlig ønsker at pege paa noget særlig smukt i *H. C. Andersens* liv, da kan intet sammenlignes med excellensen Collins forhold til den fattige, underlige gut — «et fugleskræmsel» baade i sine egne og i andres øine.

Mange havde forsikret Andersen om, at kunde han blot vinde etatsraad *Collins* interesse, saa vilde der blive gjort noget for ham.

En augustdag 1822 stod han da fortrykt og ængstelig udenfor den Collinske gaard.

Indledningen til *Carl Bernhards* «Krøniker fra Kristian den 2dens Tid» giver vore læsere et tydeligt indtryk af den gaard, som han nu skulde træde ind i:

«I Norgesgaden, eller som den ogsaa kaldes, Bredgaden, straks foran paa høire haand, naar man kommer fra Kongens Nytorv, laa der — indtil 1853 — da huset blev revet og ombygget — en uregelmæssig bygning indenfor en lav mur, som et gammelt træ hældte sine grene ud over. Man behøvede ikke engang at kaste et blik indenfor porten, der næsten altid stod aaben, for at overbevise sig om, at dette uanselige hus med sine

mange hjørner, sin svalegang og sin hele regelmæssige sammensætning tilhørte en længst forsvunden tid. — Indenfor disse mure har statsmænd søgt erfaring, videnskabsmænd og kunstnere raad, enker og faderløse trøst og hjælp, og hvad de søgte, det har de fundet, saa at vistnok denne mands navn endnu vil være knyttet til dette uanselige hus, naar beboerne af mangt palais forlængst er glemte».

Flere timer før Andersen hin augustdag søgte audiens, havde excellensen Collin været oppe og fuldt beskjæftiget. Tiltrods for at han var saa høit paa straa og han aldrig kjendte til næringssorger, havde hjemmet under de syv børns opvekst kun en eneste gammel tjenestepige til at forestaa hele det indre husstel. Det var tillige et overmaade gjæstfrit hjem. Collins svagelige hustru maatte ligge til op ad formiddagen, saa excellensen traktede selv theen og skjænkede den for børnene til frokosten.

Tidlig om morgenen kom den gamle bogholder fra kontoret, bragte besked om forefaldne sager og gik igjen efter modtagen ordre. Efterhaanden var «den gule stue» bleven fyldt af supplikanter, og da der altid fandtes fornemme, fremragende og berømte personligheder mellem disse, havde børnene stor fornøielse af at kige paa dem gjennem nøglehullet. «Ikke alene jordens store gav her fremmøde; han var jo enkers og faderløses værge. Han søgtes af høi og lav, især af videnskabsmænd og den saa fattig aflagte embedsstand».

Collin fik hurtig alle ansøgninger fra sig. Om et par timer ventede jo kongen ham til den daglige konferense, og Fredrik den 6te vilde have grei og omfattende besked om de planer og forslag, der da blev forelagt ham til samtykke. Som fast regel lod Collin aldrig nogen sidde; de maatte alle fremføre sit ærinde staaende, og han var med rette berømt for den maade, hvorpaa han forstod at faa frem *kun* det væsentlige hos sine audiens-søgende.

For dem, det maatte interessere, hidsætter vi en kort redegjørelse for en del af de hverv, Collin udfyldte. Man vil forbauses over, at en mands virke har kunnet omspænde saa utrolig en mængde forskjellige ting og alligevel har kunnet udføre alt saa tilgagns som han

Hans *embeds*-bane ser i korte træk saaledes ud:

1801 copist i det kongelige rentekammer og fuldmægtig sammesteds, 1803 secretær ved *Fonden ad usus publicos*, 1807 bankcommissær ved courantbanken, 1810 medlem af den faste komite, som skulde føre tilsyn med de private livrenteselskaber; 1812 secretær i den store finanscommission af 1787 og samme aar assessor i finanscollegiet, 1831 extraordinær assessor i høiesteret; 1833 medlem af den bestandige commission for det statistiske tabelværk og medlem af den commission, der skulde ordne og indrette en kameralistisk examen; 1834 medlem af directionen for stutterivæsnet og veterinærskolen; 1835 medlem af commissionen for den kongelige grønlandske handel; 1840 medlem af den commission, der blev nedsat i anledning af den færøske handels frigivelse; 1841 1ste deputeret for finanserne; medlem af den kongelige theaterdirection; 1844 overbestyrer af veterinærskolen.

Der er med rette sagt, at i en lang aarrække kunde saagodtsom intet anliggende blive undersøgt eller reformeret, uden at Collin maatte være medlem af vedkommende commission.

Af hans *private* gjøremaal maa dog ogsaa hidsættes et udvalg: 1805 medlem af landhusholdningsselskabet; her blev han femten aar itræk gjenvalgt til præsident. 1809 medlem af selskabet for indenlandsk kunstflid. 1821 medbestyrer af selskabet for efterslægten. 1824 deltog han i stiftelsen af selskabet «Athenæum» og selskabet for naturlærens udbredelse. 1832 stifter af selskabet for hesteavlens fremme. 1833 medstifter af den naturhistoriske forening. 1834 gav han stødet til den første store industriudstilling i Danmark, der gjentoges følgende aar.

Tilsist maa nævnes, at *Thorvaldsens museum* ikke havde ligget i Danmark, men i Tyskland, hvis ikke Collin, der i høi grad besad kunstnerens tillid, havde grebet ind i rette øieblik og brugt hele sin statsmandskløgt, energi og indflydelse over Thorvaldsen for at redde denne sjeldne gave for fædrelandet. Det siger derfor sig selv, at han var blandt medindbyderne til stiftelsen af Thorvaldsens museum og formand i komiteen, hvor han holdt ud, trods alle ærgrelser og chikaner.

Man tager feil, hvis man tænker sig denne mand, der, for at bruge Heibergs træffende ord, «havde været virksom

deltager i og ofte ophavsmand til næsten *alt, hvad her i landet er udført af blivende betydningsfuld virkning*», som en rastløs, udslidt arbeidshest. Efter alle samtidiges vidnesbyrd sled han aldeles ikke sit liv op i arbeide; tvertimod fandt han sig vel i dette, som en fugl i luften. Han negtede sig aldrig fornøielsen af omgang med slægt og venner; afslog aldrig en indbydelse, «fordi han ikke havde tid». *Han havde altid tid.* Han kom aldrig forsent «paa grund af forretninger». I hans hjem afvistes ingen, fordi han «spiste til middag». Det sædvanlige var, at maaltidet maatte afbrydes, «fordi han blev kaldt fra bordet». Kom han tidlig til et selskab, gik han ogsaa hjem tidlig derfra. Arbeidet led ikke ved hans fraværr; han vidste, at kunde det ikke blive færdigt til kl. 11 om aftenen, saa havde han tiden for sig til kl. 12 om natten.

Hans hustru, fru Henriette Collin, havde først været gift med filosofen *Birckner,* der en tid havde været Collins informator. Hun var et fromt og godt væsen, elsket høit af børn og mand, med hvem hun i en og firti aar fik leve det lykkeligste samliv. Begge hendes døtre med Birckner blev gift med nordmænd: presten og digteren Casper Johannes Boye og rektor i Christianssand M. A. Boye, senere toldkasserer i Larvik.

Til denne mand var det, at H. C. Andersen henvendte sig i sin nød.

Taus og rolig hørte excellensen paa, hvad Andersen havde paa hjerte. De faa ord, han tilsidst svarede, forekom supplikanten kolde og strenge.

Med tungt hjerte og uden haab forlod Andersen huset uden at ane, at han fra den dag havde vundet sig baade en far og et hjem. Først senere fik han vide, at hjertet var dybt bevæget bag det faamælte rolige væsen.

I stilhed havde Collin allerede udtænkt planer for de nærmest følgende aar af Andersens liv. Derefter fik han hos kongen udvirket de nødvendige midler dertil.

Som syttenaars gut blev nu den grimme ælling sendt til Slagelse latinskole, for derefter at tage artium om to aar. Han blev sat i næstnederste klasse mellem smaagutterne, thi han kunde jo ingenting fra grunden af.

Før han drog afsted, fik han ikke alene befaling til at

sende Collin baade sine regnskaber og afskrift af sine karakterer, men han fik ogsaa lov til at betro ham stort og smaat, som maatte ligge ham paa hjerte.

Derved aabnes en merkelig brevveksling.

Saa forunderlig tillidsfuldt og aabent føres den fra den ene side, at det tydelig fremgaar af hvert blad, hvorledes Collin har vundet guttens hjerte, saa han fuldstændig har glemt, at det er kongens raadgiver, som han saaledes udøser sig for. Han ved kun, at Collins «godhed og fadersind er det eneste, som kan styrke ham», han er «den eneste, han har i verden at ty til, og som frivillig har taget en faders plads». Ogsaa «den eneste», til hvem han tør betro sig, «naar han lider overlast». «De kan neppe tro, hvor herligt det er at kunne meddele sig til en, som føler og virker for en. — — De vil jo straks sige mig mine feil, naar der er noget, De støder Dem over hos mig, — i paasken faar jeg vel et brev og maaske ogsaa saa mange penge, at jeg kan faa et par benklæder, hvilket jeg trænger saa meget».

Man vil finde, at beklædningsspørgsmaalet ikke spiller nogen liden rolle i disse breve. Først da udfaldet af eksamen var over forventning, faar han mod til at komme frem med to bønner, «han har jo ingen anden at henvende sig til». «Det første er et par støvler; thi mine er rent itu; de er vel lappede, men de trækker vand, og mine sko er heller ikke uden i tørt veir mulige. Jeg har tiet, saalænge det var mig muligt, da det er mig saa besværligt at maatte bede. Nu faar jeg, som sagt, de første maaneder vel daarlige karakterer, og saa tør jeg slet ikke bede om noget, og imidlertid har jeg slet intet til fødderne; derfor, da jeg trænger saa høilig, sender De mig vel til støvler. Den anden ting, som ogsaa er en nødvendighed og en meget stor, er rigtignok den kostbareste, og jeg rødmer næsten ved at komme med den; men De bliver jo ikke vred — tænk Dem i mit sted og da vil De vist ikke — men De bliver maaske vred for den megen snak, derfor ligefrem — maa jeg faa en ny frakke? thi jeg kan ikke længer gaa noget sted med den gamle, den er ganske luvslidt, ja endogsaa lappet; — og jeg kan ikke komme til Kjøbenhavn i julen, uden jeg har et ordentligt stykke, thi hvormeget jeg sparer, kan jeg dog ikke saalænge bevare min

eneste kjole, som jeg fik ifjor. — — Hils endelig Deres kone og børn, og vær nu ei vred for støvler og frakke; det første maa De for Guds skyld sende mig til paaske».

I Andersens breve findes der flere tragikomiske undskyldninger, hver gang hans muse har fristet ham til at «begaa et lidet digt». («I ferien har man jo lov til at more sig, ikke sandt?» skriver han bl. a.). Selv det smukke «Moder jeg er træt, nu vil jeg sove» sendes kun enkelte fortrolige med paalæg om dyb taushed, thi «skriv bare ikke vers», havde Guldberg og hans andre velyndere sagt, og han vilde ikke være ulydig mod dem.

Disse andersenske breve er ofte uendelig lange, fire-fem ark af det nu brugelige brevpapir. Han betænker sig endog ikke paa at optage sin velgjørers kostbare tid med anbringelse af en salme paa flere sider midt i brevet eller med vidtløftige meddelelser om, hvad han naivt føler sig forvisset om høilig vil glæde Collin: at Meisling har foræret ham en koncertbillet, at rektorens væsen den dag har været noget mildere o. l.

Og Andersen kan skrive trygt. Det er Collins deltagelse i denne brevveksling, der gjør den saa sjelden og skjøn. Her sees intet overlegent smil over den troskyldige gut. Hans hjerteudgydelser læses med samme opmerksomhed og besvares ligesaa nøiagtig som de kongelige indstillinger. Han er ikke for fornem til at tænke paa slidte bukser og frakker og utæt skotøi. Alt skaffes tilveie; intet glemmes eller ringeagtes som unødigt og smaat.

«Faderligst Collin» staar der jo under brevene og disse ord er intet mundsveir hos denne mand.

Fra «Mit livs æventyr» kjender man episoden om rektor Meisling. Denne mand havde grundige kundskaber i de klassiske sprog, var paa en maade retskaffen og velmenende, men duede aldeles ikke til opdrager og lærer. De mange underlige kanter ved Andersens person og hans fantastiske, bløde, frygtsomme gemyt tjente den satiriske rektor til skydeskive. Han gjorde nar af hans nærtagende sjæl, hans poesier og æstetiske interesse.

Formodentlig i god mening og for at stive ham op, fore-

speilede rektoren stadig Andersen, at han aldrig blev til noget og aldrig fik eksamen.

Collin, der stadig modtog Andersens fortvilede udbrud om, at det ikke nyttede at koste mere paa ham, han blev aldrig til noget, afkrævede derfor rektoren en attest. Deri roste Meisling guttens flid, elskelige karakter og fremgang i kundskaber. Dette havde imidlertid Andersen ingen anelse om. Han betragtede hver af rektorens udtalelser til sig, selv hans spottegloser, som hans alvorlige mening.

Efter at have modtaget attesten søgte da Collin at berolige ham med gode, trøstende breve, mens han ogsaa talte Andersens sag hos Meisling. Men rektoren blev værre, ikke bedre. Tilsidst var Andersen saa angst for ham, at alt løb rundt i hans hjerne, bare rektoren saa paa ham.

Her et par citater af Andersens nødraab til Collin.

Under gjennemgaaelsen af en stil siger Meisling en dag: «De er det mest bornerede hoved, jeg har kjendt, og saa tror De, at De er noget! Var De virkelig digter, saa bort med studeringer, og ofre Dem ganske for poesien. Men De duer ikke til noget! En drikkevise kan De vel sagtens komme til at skrive, rime noget om sol og maane, men det er kun drengestreger. Jeg kan ogsaa skrive, sikkert ligesaa godt som De, men det er kun narrestreger. Naar De først bliver student, vil De ret bruse, De bliver gal og kan ikke bruges til nogen ting.»

«Hans ord rystede mig; thi manden havde ret. — — Den næste dag begyndte alt ved det gamle: «De er doven», siger han, «en utaalelig kegle, et galt menneske, et dumt fæ» o. s. v.

«Jeg har sagt min sjælekvide, den forvirring hans heftighed bragte mig i, men han tror mig ikke. Sidste søndag sagde han:

«Jeg er hjertelig kjed af Dem.» — — Paa skolen er det endnu meget værre, i disse to siste dage har han været meget heftig, kaldt mig «et menneske uden følelse eller ære, ellers vilde jeg nok vise mig bedre eller pakke mig, som han ønskede; at jeg var gal og kunde lade mig sætte paa kunstkammeret i et skab og tale græsk, jeg vilde da vist faa mange tilhørere; at han nok snart skulde blive mig kvit, da jeg ikke

vilde frem.» — Dog, jeg kan ikke sige Dem alt, jeg kan ikke gjøre Dem min stilling tydelig. Evig og altid udskjeldt, aldrig at høre en opmuntring; ved bordet maa jeg sidde taus og neppe ser han til mig, og paa skolen mellem de andre udskjeldt og beskjæmmet.

O kjære velgjører, der kan ikke blive noget af mig, jeg er dum, forvirret og flygtig. Han er kjed af mig, og det vil aldrig blive bedre; enden bliver at jeg ikke dimitteres, privatundervisning tænker jeg slet ikke paa; naar jeg ikke kan hos Meisling, saa er det umuligt. Men slaa ikke haanden af mig. De har rigtignok slet ingen glæde af min person, men jeg maa fortvile, skyder De mig ud i den vide verden. — Det er for sildigt at gribe til haandværk, men der er jo mange andre ting — ærlig er jeg, og det er jo dog noget; jeg skal vise al føielighed og opmærksomhed. — — Slaa ikke haanden af mig, jeg har kun Dem, De maa give mig liv eller død.»

I «Mit livs æventyr» staar at læse i sin helhed den kjærlige beroliggende skrivelse, som Andersen modtog øieblikkelig efterat Collin havde læst dette brev.

Men den korte høflige epistel, Collin samtidig sendte Meisling, var ikke at spøge med; den endte med at udbede sig Meislings oplysning om ogsaa Andersens store frygt for eksamen virkelig var grundet? Meislings udmærkede attest har vistnok ladet Collin tro noget andet. Men da han ikke er uden ansvar for udfaldet af Andersens skolegang og anvendelsen af de kongelige midler, saa beder han om oplysning herom.

Da Meisling kun svarte heftig og uartig, brugte Collin skarpere skyts. I hans næste brev blev der tillige indlagt en aaben seddel til Andersen, beundringsværdig hensynsfuld ligeoverfor baade rektor og elev. Her blir Andersen underrettet om at der forestaar mulige forandringer i hans skjæbne, at han maaske ikke længer skulde være hos Meisling, men i Kjøbenhavn.

Kort tid derefter tog Collin ogsaa Andersen helt ud af rektorens varetægt. Han blev flyttet til Kjøbenhavn, hvor der ordnedes med middage, en dag ugentlig, rundt i venners familie; han fik dygtige huslærere, blev dimitteret og tog sin artium til bestemt tid. Men først og fremst blev han fra

den tid antaget som søn og broder i det collinske hus. Fra den dag forefaldt intet der i familien af glæde eller sorg, uden at Andersen tog del deri.

*

Nu da Andersen er blit student, og ved Collins faderhaand ledet over de farligste skjær, kan vi ogsaa forlade ham. Det skal kun tilføies, at det i hele Collins levetid blev *hans* hjerte, hvortil Andersen tyede baade i modgang og medgang.

«Hvor det vilde glædet Collin!» «Nu viser jeg mig maaske hans godhed værdig», «hvad vilde Collin sige» o. l. er hans første tanke, naar han ude i den store verden mødes med udmærkelse og godhed af jordens mægtige. Det var ogsaa Collin (senere hans søn), der hele livet ordnede hans pengesager, og som i de første aar hjalp med reisestipendier og digterunderstøttelse, naar det kneb. Grunden til, at han altid vilde have en urørt kapital, viser sig først efter hans død: Collins skulde arve ham.

Under de utallige heftige anfald af mismod og vrede over rescensenters domme og landsmænds ondskab er det atter faderhuset, der modtager alle hans udgydelser herom. Thi mens man hjemme i det collinske hus ikke behandlede Andersen som den berømte digter, men som de andre børn, uden smiger og komplimenter, og der i den kreds som i andre fandtes smaa søskend-rivninger mellem ham, der kaldtes «broderen» og husets jevnaldrende børn, især naar sønnerne sagde ham et broderligt ord i al godhed om hans altfor saare sind eller andre kanter, — er det smukt at se, hvorledes de altid forsvarer ham udadtil.

Hvor misfornøiet Andersen end kunde være med, at hjemmet ikke «dæggede for hans syge sind», saa maatte selv den mest fordringsfulde føle sig tilfredsstillet over den maade faderhuset forsvarede ham paa, naar det lykkedes anonyme stimænd at smerte det altfor saarbare sind.

En smuk prøve herpaa, og tillige det eneste, der for pladsens skyld her tør nævnes, er nedenstaaende annonce i «Kjøbenhavns posten» juni 1833, indsendt paa grund af et saadant navnløst hug bagfra.

«Vor landsmand H. C. Andersen, som med kongelig understøttelse reiser udenlands, er i mai maaned d. a. ankom-

met til Paris, hvor han for det første agter at opholde sig. At han ved sin ankomst der har modtaget et ufrankeret brev, eller rettere en convolut, med det niddigt, som stod i Kjøbenhavns-posten, saadant maa, skjønt paa hel forskjellig maade, interessere Andersens venner og digtets forfatter at erfare.»

At det er den gamle excellence selv, der staar bag ordene i avisen, har vi sønnens ord for:

«Af den besindige tone, hvori denne annonce er skrevet, vil De let kunne se, at det ikke er mig, men fader, der har skrevet den.»

Sønnen selv har havt stor lyst til at tage anderledes fat paa karlen, og at ende med det Lichtenbergske: «Kunde jeg skrive prygl, da skulde du faa et brev, din slyngel, som din ryg skulde læse.» — Men *Collin* selv skriver efterskriften: «Edvard spørger, om jeg vil skrive et par ord, med fornøielse. I Paris, gode Andersen, passer det sig slet ikke at sørge over literære avindsmænd.»

At ikke alene Collins søn, men ogsaa hans sønnesøn tager ridderarven op efter den gamle, sees af Jonas Collins (junior) to prægtige forsvarskrige for Andersens minde. Den sidste, mod dr. Georg Brandes, er udgivet i bogform 1896.

Hvad de udvortes søskend-rivninger angaar, saa vaager «faderen» over freden. Sender Andersen et altfor heftigt brev til Edvard Collin, saa underrettes han af den gamle om, at han har brændt det uden videre; han slukker dernæst ilden med nogle kjærlige ord. Er forholdet mellem disse to jevnaldrende af hans «børn» kjærligt og godt, kan han ikke dy sig for at udtrykke sin glæde herover i en efterskrift paa sønnens svar til Andersen.

Navnet **Collin** *«der i alle bøger om Andersen er klistret op ad hans»* — denne ytring, der stammer fra dr. *Georg Brandes* i omtalte avisfeide med Jonas Collin junior, — er samtidig baade giftig og overdreven. Collin, hans familie og hjem nævnes vel stadig med kjærlighed i «Mit livs æventyr» ligesom ogsaa Andersens bestemmelse, efter døden at ville nedlægges i den Collinske familiebegravelse, og at konference-

raad Collins næstældste søn skulde indsættes som hans universalarving, viser, hvad Andersen selv mener om slægtens betydning for ham.

Alligevel har den collinske slægt selv gjort lidet for at udraabe sine krav paa H. C. Andersens taknemmelighed. Først ved offentliggjørelsen af hans livsvarige korrespondance med familien, der ikke blev medtaget i den store Bille-Bøghske brevsamling (1877), — kunde verden faa en fyldestgjørende forstaaelse af, at det alene skyldes Collin — og senere hans hjem, at Andersens dannelse og menneskelige udvikling fik et saavidt harmonisk grundlag, at han ikke, trods alle geniale anlæg, gik tilgrunde.

Derfor bør geheimeetatsraad Jonas Collin med rette mindes paa Hans Christian Andersens hædersdag.

Naar dr. Brandes i sin berømte essay over digteren kalder ham «*lykkelig*», da ser han kun hen til Andersens europæiske ære og berømmelse. I sit inderste indre var Andersen god og kjærlig, retskaffen og trofast — men lykkelig? Nei!

Men Collin var den tifold lykkelige mand, der baade havde redebonhed og evne til at hjælpe og tjene de mangfoldige. Selv i sin seneste livsaften føler han sig lykkelig, fordi han endnu kan gjøre den nytte ialfald at passe paa, at husets hunde ikke lider mangel. Hans lykkelige, jevne, hele livet igjennem glade sind vidner at ene *det* bringer varig lykke, at tjene og elske.

Den største blandt eder være den andens tjener.

Elisabeth Brochmann.

KAN KIRKEN MED DEN NUVÆRENDE FORKYNDELSE EROBRE KJØBENHAVN?

Det saakaldte «moderne gjennembrud» i Danmark traf den kjøbenhavnske kirke ganske ude af stand til at modtage en storm, tiltrods for at stillingen udvortes set syntes meget sterk, saasom der kun var liden offentlig opposition mod kirken. Der var faa kirker og altfor faa prester, og disse stod kun i et forretningsmæssigt forhold til størstedelen af befolkningen, indtog gjennemgaaende en høikirkelig prælatholdning, der udelukkede en nærmere berøring med de brede lag. Disse var derfor kun lidet religiøst paavirkede, og i de høiere samfundslag boede megen skepsis og ligegyldighed fra den Heiberg'ske og de nationalliberale kredses paavirkninger.

Saa brød i 1871 den «moderne» stormflod næsten samtidig paa to steder den officielle rettroenheds møre diger; forneden var det socialismen med dens voldsomme angreb paa «pengesækken» og «prestesækken», foroven var det den «moderne» filosofi og literatur, der med ungdommens og nyhedens seirrige triumfraab stormede løs paa kristendommen, kirken og presterne.

Angrebet var uimodstaaeligt. Det var en formelig «nedsabling». Overfor den antireligiøse bevægelse blandt arbeiderne forsøgtes næsten ingen modstand. Presterne dundrede maaske nok fra prædikestolene; men arbeiderne kom ikke i kirkerne og læste ikke de blade, hvori presterne skrev. Og der blev kun gjort spredte og afmægtige forsøg paa at tale religionens sag *der,* hvor arbeiderne virkelig fik det at høre. Det store flertal af byens arbeider- og smaaborgerstand reves med ud i en absolut kirkefiendtlig stemning, og snart var forholdene saaledes, at arbeiderforsamlingerne hilste en religiøs udtalelse med næsten samme haan og vrede som en høirepolitisk. I bourgeoisiets kredse førtes kampen en tid med

kraft af høirepressen, dog mere som en literær end som en religiøs feide, og mere af literater end af presterne. Men allerede først i firserne var nederlaget ogsaa her overvældende. Oppositionspressen, der havde langt den største udbredelse, var mere eller mindre erklæret antireligiøs. Høirepressen havde saavidt som mulig kastet den religiøse agitation til side som splittende i partiets politiske sammenhold, og henviste helst de faa religiøse bidrag til afsides særpladser i bladene. Literaturens, teatrenes, revuernes og lignende paavirkninger var næsten altid prestefiendske. Datidens almindelige kjøbenhavner gik ikke i kirke, var tykt uvidende om religionen uden at være synderlig overlæsset med grundige antireligiøse argumenter, ansaa presterne for nogle mennesker, man helst skulde gaa udenom, og opfattede religiøsitet nærmest som «helligt hængeho'deri», der ikke passede sig for et «intelligent» nutidsmenneske.

I slutningen af firserne var kirkens nederlag i Kjøbenhavn saa fuldstændigt, at det neppe har mange sidestykker i andre store byer. Religiøse mennesker sad ganske stille eller var flygtede sammen i smaa, snævre kirkelige kredse, som presterne stred for at afsondre fra omverdenen. Der var ikke tanke om at erobre det tabte tilbage, men kun om at holde paa stumperne i det almindelige skibbrud. Skjønt byens indbyggerantal havde mere end fordoblet sig paa 20 aar, uden at kirkerne var bleven flere, var kirkebesøget snarere aftaget end tiltaget; kun ganske faa procent af befolkningen søgte kirkerne. Presterne var overlæssede med embedsforretninger og kunde aldeles ikke magte deres ofte vældige sogne; paa Vesterbro skulde saaledes et par prester betjene ca. 70 000 mennesker osv.

Saa da det var blevet rent galt, tog de kirkelige kredse sig sammen. Siden 1890 har disse sterkt begrænsede kredse udvist en beundringsværdig offervillighed. I de sidste 12 aar er der næsten udelukkende for privat indsamlede midler blevet bygget henved 30 nye kirker her i byen, og de talrig ansatte nye prester underholdes for en del ved private tilskud, for en del ved deling af de tidligere meget store embedsindtægter.

Tidsforholdene er bleven mere og mere gunstige for en

gjenopvaagnen af det religiøse liv. «Det moderne gjennembrud» er blevet gammelt og har mistet nyhedens interesse og ungdommens begeistring. Det gode, det bragte, har afleiret sig i befolkningen og trænger ikke mere til kamp for at hævdes. Det slette, det bragte, har mistet ungdommens charme og virker afskrækkende under rynkerne og de graa haar. Der er en ganske tydelig voxende trang til religiøs paavirkning i befolkningen. Kirkebesøget stiger. Da nogle prester for et par aar siden fik arrangeret nogle diskussionsmøder med de socialdemokratiske førere i arbeidernes forsamlingshuse, var tilstrømningen overvældende. Nu i adventsugen holdtes der fem aftener i træk gudstjeneste i 40 kirker hver aften her i byen, og dette vovestykke lykkedes.

Imidlertid staar kirken overfor en forfærdelig vanskelig opgave. Det er uhyre svært at tilbageerobre en stor by, naar den engang er bleven saa sterkt afkristnet som Kjøbenhavn. Her er masser af mennesker, som ligefrem afskyr religionen, masser som skammer sig for sig selv og andre over enhver religiøs anfægtelse, og her er en hel generation, der for en stor del er opvoxet i samme vantro og ligegyldige forhold til Kristus som til Thor og Zeus.

Skal kirken magte den uhyre opgave at hugge igjennem den offentlige mening og tilbageerobre Kjøbenhavn, er det ikke nok at bygge kirker og ansætte prester. *Presterne maa ogsaa lære at prædike anderledes, at afpasse deres forkyndelse efter den vanskelige opgave, de staar overfor, det publikum, de skal vinde.* Sker det ikke, vil mange af arbeidets og offervillighedens frugter gaa tilspilde, og mangfoldige mennesker, som en uklar trang driver til kirken, atter vende den ryggen, *fordi der ikke der blev talt saaledes, at det kunde holde dem fast.*

Jeg kan ikke give nogen prædikenforskrift; det vilde ligge aldeles udenfor mine evner. Jeg kan kun, som en almindelig tilhører, af mit eget livs erfaringer give enkelte antydninger, som maaske kunde tjene prædikanterne til veiledning.

Jeg kom i halvfjerdserne fra provinsen til Kjøbenhavn som student, fuldstændig ukjendt med og upaavirket af enhver «moderne» bevægelse og vistnok saa oprigtig en kristen, som

unge mennesker i den alder pleier at være. De familier, jeg kom i, var alle mere eller mindre religiøse. Alligevel tabte jeg skridt for skridt, og langt fra med min gode vilje, i løbet af en 5—6 aar næsten enhver forbindelse med kirken, uden derfor egentlig at give slip paa religionen.

Den hovedskyld derfor, der laa hos mig selv, har ikke krav paa andres interesse. Her skal kun nævnes nogle punkter, hvor kirken ligefrem stødte mig bort.

Der er neppe noget, som virker i den grad nedbrydende paa kirkens autoritet, som den haandgribelige historiske sandhed, at næsten alle store og velsignelsesrige fremskridt i de sidste 5—6 aarhundreders historie har maattet erobres over nedhuggede kirkelige fordomme og prestelige forkjætringer. Folk ser udover de geistlige «standpunkters» sørgelige historie og slutter let saaledes: «naar presterne før har kunnet hævde og forfægte saadanne meningsløsheder i religionens navn, saa kan der være meget vrangt i deres prædiken ogsaa nu». Naar bliver presterne saa kloge, at de varer sig for at kaste religionens navn aldeles uforstaaende ud imod enhver ny tanke og bevægelse?

De kjøbenhavnske teologer dengang var ikke saa kloge. De fyrede løs i blinde paa alt, hvad der skjød og brød i tiden, og ligefrem paatvang derved den levende og interesserede ungdom den opfattelse, at teologerne var en hemsko paa udviklingen, som for enhver pris maatte af veien. Jeg mindes bl. a. et møde om kvindebevægelsen, hvor fremragende teologer rasede imod den i *Paulus'* navn. Om den store og kloge agitator Paulus havde staaet i forsamlingen med kjendskab til datidens Kjøbenhavn og hørt sine ord blive tagne bogstavelig paa en saa taabelig og skadelig maade, hvad vilde han have sagt?

Og saa disse tomme og fordærvelige jeremiader over «tiden». I alle perioder har indholdsløse og uudviklede prester søgt at skjule deres indre tomhed med nogle drabelige udfald imod «tiden». Aldrig har det været saa galt som netop i det Herrens aar, hvor de netop oplukkede deres mund. Danske bønder har derom det sindige mundheld, at «det gaar ikke saa galt, som presten prædiker», — og det mundheld vidner om megen lun ironi overfor geistligheden. Men paa mange unge

mennesker virker saadan tale absolut oprørende og frastødende. Et friskt og sundt ungt menneske, der ikke er sygelig livsled eller en ligeglad levemandsspire, vil altid være sterkt og ivrig optagen af sin egen «tid» og dens bevægelser. Det er i den, han lever og udvikles, og han føler uvilkaarlig ethvert angreb paa «tiden» som et angreb paa noget i hans egen personlighed. Og fremsættes saadanne angreb saa uden forstandig begrundelse, saa at han forstaar, at det er bare tomme fraser, saa vækker det hans forargelse og latter. Disse presternes «tids»jeremiader har til alle tider jaget hærskarer af den bedste ungdom bort fra kirken, og det gik ogsaa saaledes dengang i Kjøbenhavn.

Men ved siden af en mængde frastødende og forargende indtryk af geistlighedens udtalelser mindes jeg fra hele min studentertid, hvor jeg dog jevnlig gik i kirke, ialfald i de første aar, ikke et eneste tændende ord, som jeg følte havde bud til mig eller gav mig noget af det, jeg følte trang til, for at styrke mit sygnende trosliv.

Saa gik der en lang aarrække, hvor der var stadig lavvande i min religiøse tilstand. Fraset en kortvarig periode tvilede jeg egentlig ikke om Guds tilværelse, og jeg har aldrig havt tilbøielighed for uklare mellemstandpunkter eller for at hænge mig i pindehuggerier om den almægtige Guds evne til at gjøre «mirakler». Men om noget virkeligt «liv» var der ikke tale. Af og til kunde en religiøs stemning boble op i mig, særlig ude i naturen, og truede en enkelt gang noget slemt mig, kunde ængstelsen vaagne og bede til himlen om forskaanelse. Men udover det, at min forstand haardnakket vægrede sig ved at slaa sig til ro med en livsopfattelse uden Gud og Kristus, levede jeg i en religiøs døs som saa forfærdelig mange andre mennesker, ivrig optagen af mange ting og under stadig medvind i alle livsvilkaar.

Jeg følte alligevel stadig en indre utilfredsstillelse over min religiøse afmagt, for hvilken jeg selvfølgelig selv bar hovedskylden; og naar denne følelse blev meget sterk eller ved forskjellige særlige leiligheder, gik jeg i kirken. Men aldrig nogensinde hørte jeg der et ord, som tændte hos mig eller hjalp mig paa glid. Jeg fandt en forsamling, væsentlig bestaaende af kvinder, for hvem en prest holdt en tale i en

bestemt jargon med alle de gammelkjendte ord og vendinger, som lød aldeles tyndslidte og udviskede i mine øren. Ikke et ord, der tog sigte paa mine tanker og følelser, ikke spor af aandelig forbindelse mellem presten og mig! Jeg fik en overvældende følelse af at være kommen ind mellem fremmede mennesker, hvor jeg ikke hørte hjemme, af at have trængt mig ind i et selskab, der ugentlig kom sammen for at tale sammen i et frimurersprog, der maaske ved vane og øvelse havde betydning i deres øren, men som aldeles gik udenom mig. Og jeg forlod kirken hver gang aldeles kold og fremmedfølende, uden at have fundet det mindste af, hvad jeg søgte.

Saa kom for adskillige aar siden ogsaa for mig det tidspunkt, hvor jeg fik livets alvor at føle. Jeg ramtes af en stor sorg, som i lange aar gjorde mig til et dybt fortvilet menneske, og dette voldsomme slag rev mig med det samme ud af min lange religiøse afmagtstilstand. I min fortvilede sindstilstand og trængende til veiledning og opklaring søgte jeg stadig til kirkerne; men jeg fandt kun i ringe grad, hvad jeg søgte, skjønt jeg nok tør sige, at jeg var i høi grad «modtagelig», i hvert fald absolut saa «modtagelig», som nu jeg overhovedet kan blive. Havde ikke min sorg og mit savn hverken undt mig rist eller ro, men med svøber pisket mig fremad, havde jeg maaske alligevel opgivet det paa halvveien, saa lidet formaaede den kirkelige forkyndelse at komme mig imøde. Samtidig med at jeg aar efter aar kunde ligge i timevis næsten hver aften eller nat og gjennempløie evangelierne og det gamle testamente eller en og anden religiøs bog, vendte jeg søndag efter søndag kold og utilfredsstillet hjem fra kirken, skjønt jeg søgte fra prest til prest i hovedstaden og selvfølgelig ikke gik til de daarligste. Saa vanskeligt kan det være for et menneske, der er kommet ud af kirkegangens stadige vane og jargon, at komme paany i berøring med den kjøbenhavnske kirke og dens forkyndelse!

Under de nye alvorlige forhold satte jeg mig selvfølgelig efterhaanden udover de forslidte, stereotype teologiske vendinger, som øver en saa afsvalende virkning paa mangen begyndende kirketilhører; — hvorfor kan presterne iøvrigt ikke gjøre sig den uleilighed at fornye deres sprogbrug lidt? I politik f. ex. hverken tales eller skrives der nu som for

30 aar siden; men presterne taler gjennemgaaende til folk i samme ord og vendinger, som for menneskealdere siden.

Men der var selvfølgelig dybere og alvorligere hindringer.

Adskillige prester har nu i mange aar prædiket for en bestemt kreds, væsentlig bestaaende af kvinder, og dette har formet deres prædiken. Deres vel trænede tilhørerstamkreds forlanger kun lidt «stemning», lidt pene variationer over de gamle sandheder, og mere giver presterne ikke. Nogle prester hænger sig slavisk i texten og begrænser sig til at tvære et skriftsted, som vi allerede lærte udenad i skolen, udover 3 kvarter med de almindeligste og mest fladtraadte forklaringer, uden at give det mindste personlig følte og tænkte bidrag til. Sligt kan maaske være tilstrækkeligt for ældre, kirkevante kvinder, som kommer i henrykkelse bare de ser en prest paa prædikestolen; men hvor afmægtig er ikke en saadan forkyndelse overfor den ansvarsfulde kjæmpeopgave at omvende en by som Kjøbenhavn?

Naar en verdslig taler gaar ud i en forsamling for at tale om en eller anden «sag», overveier han, hvilket publikum han kommer til at staa overfor, og indretter sit foredrag saaledes, at han kan faa tag i dets tænke- og følesæt og derigjennem paavirke det og føre det videre ad den vei, han vil. Men hvor mangen prest har sagt til sig selv, naar han gik i lag med at skrive sin prædiken: «imorgen vil jeg søge at faa tag i bare én tvilende og uklar sjæl, der sidder i kirken, tage hans tvil og uklarhed paa kornet, lægge den blot for ham, vise dens uholdbarhed og give ham gode argumenter med hjem at bekjæmpe den med?»

Og dog ligger forkyndelsens hovedopgave netop her paa dette punkt i denne by, hvor der er 99 syndere for hver én retfærdig, der ikke har omvendelse behov.

Maaske har en og anden prest nok stillet sig opgaven, men har ikke formaaet at løse den. Det var jo ikke altid netop de lyseste hoveder, som i min studentertid valgte det teologiske studium. Mange af dem var derhos saa overvældede af de kirkefiendske strømningers seirstog, at de ikke holdt meget af at vove sig ud paa den aandelige kampplads, men lukkede sig inde i deres studium. De forlod universitetet og hovedstaden uden dybere kjendskab til den aandelige

bevægelse herinde, levede saa en del aar isolerede i en landlig prestegaard, og naar de senere fik embede herinde, optoges de helt af de snevre kirkelige kredse, som isolerede dem fra den store befolkning, hvori de skulde virke.

Hvorledes skal nu en saadan prest kunne udrette noget alvorligt i et sogn af en halv snes tusinde kjøbenhavnere, hvoraf en stor del i mange aar har været stamgjæster ved de socialistiske møder, en anden del har modtaget sin væsentligste «udvikling» gjennem revuviser, varieteer, bysladder og selskabelighed, og atter andre i mange aar har været under stadig paavirkning af den religionsfiendtlige literaturs og filosofis veltalende forkjæmpere?

Ganske forbløffende virkede det paa mig efter en længere aarrække at gjenfinde omtrent den samme prædiken i kirken som i min ungdom. Byens aandelige fysiognomi har dog undergaaet saa store forandringer i den sidste menneskealder. Arbeiderne er fra et, statsborgerlig set, ganske uudviklet standpunkt bleven hævet op til lidenskabelig deltagelse i en mægtig verdensbevægelse, der for dem rummer megen idealitet. Store dele af den øvrige befolkning har gjennem de sterke politiske og sociale brydninger faaet deres borgersind høinet og udviklet. Men kirken synes kun at have lidet blik for denne udvikling og den deraf udsprungne sterke *samfundsfølelse*. Nogle prester har jevnlig stødt an mod den smukkeste og mest ideelle side af arbeiderbevægelsen, *kammeratskabsfølelsen,* ved deres modstand mod, at fagforeninger viser en afdød kammerat den sidste ære med foreningens fane o. l. De prester aner neppe, hvor stor fortræd de gjør kirkens sag ved sligt, ellers vilde de mindes ordene om den, fra hvem forargelsen kommer.

En anden omstændighed, der virker frastødende paa den moderne samfundsfølelse, er den uheldige maade, hvorpaa mange prædikanter stadig taler til den enkelte og om den enkelte, og hvorved de, uden at ville det, kommer til at kaste et vist *egoistisk* skjær over kristendommen. Disse prædikanter nøies ikke med den rigtige fremhæven af den enkeltes ansvar for sine handlinger, men det heder videre bestandig: det gjælder *Din* sjæls frelse, *Dine* synders forladelse, *Dit* evige liv; kan Du opnaa *Dine* synders forladelse,

skal *Du* vinde evig salighed. Men et moderne menneske, der kommer med frisk modtagelighed ude fra det verdslige livs sterke samfundstale, studser uvilkaarlig ved alt dette og siger til sig selv: «hvorledes kan jeg føle mig salig, hvis min hustru, mine børn, mine venner, mit folk osv. for en stor del gaar fortabt? Og selv om jeg muligvis, hvad ingen ved, i en senere tilværelse har tabt erindringen om dem, hvorledes kan presten saa vente, at jeg nu skal glæde mig saa ubeskrivelig til at stige til himlen med de faa udvalgte, medens det store flertal af mine medmennesker, som han siger, gaar en rædselsfuld skjæbne imøde». Hvor er det i modsætning hertil ikke velgjørende at læse pastor *Klarness'* prædiken om «opstandelsen», hvor han saa sterkt og rigtig fremhæver nødvendigheden af langt mere at betone «kjødets opstandelse» og «den nye jord» i forkyndelsen. Den mand forstaar sin samtid bedre end alle de prester, jeg har hørt.

Jeg har et indtryk af, at mange kjøbenhavnske prester slet ikke kan overskue rækkevidden af den opgave at vinde hovedstaden tilbage. Hvormange af dem gaar f. ex. jevnlig til arbeidermøder eller andre sammenkomster for at studere deres sognefolk og gjøre sig fortrolige med den tale, der paa de verdslige møder føres til dem? Gjorde de det, vilde de snart blive klare over, hvor nødvendigt det er at forny meget af forkyndelsens form herinde.

Jeg har hørt prester gang efter gang staa paa prædikestolen og klynke om «den lille flok», der levede i fare og trængsel midt i «den store, vildsomme by». Jeg skal love for, at det er saadanne basuntoner, der skal faa Jerichos mure til at falde! Det er ved saadan gjenklang fra det store nederlags dage, at man samler en hær til at erobre en by!

En anden ting: en masse mennesker her i byen, maaske det store flertal, har mere eller mindre den opfattelse, at religiøsitet og «hellighed» (hængeho'deri) er et og det samme, overhovedet noget, der kan passe sig for gamle kvinder og forskruede sjæle, men som ikke ligger for et sundt og normalt menneske. Denne fordom er én af de første hindringer, som en erobrende kirke maa søge at rydde af veien. Derfor bør forkyndelsen være saa kjæk, frisk og mandig som mulig.

i nutidens eget sprog, der høres som naturlig menneskетale, og alt, hvad der kan bestyrke fordommen, bør omhyggelig undgaaes. Men hvor syndes der ikke mod denne simple og praktiske taktiske regel! Det er slemt, at mange prester, naar de skriver i aviserne, affyrer hele salver af skriftsteder (med omhyggelige citatangivelser) i stedet for at komme med grunde og synspunkter; jeg kan forsikre dem, at disse skriftsteder og citater gjør deres artikler frastødende, komiske, ja næsten latterlige i mangfoldige menneskers øine. Men langt værre er største delen af den «opbyggelse», der skrives i traktater og kirkelige blade. Hvem kjender ikke disse gyselige «historier» om «en mand» eller «en ung kvinde», der er tagne lige ud af sentimentale engelske blade og nu kritikløst puttes i brevkasserne eller i hænderne paa de lattermilde kjøbenhavnere og ikke virker andet end at bygge fordommen om kirkens og religionens latterlighed høiere og høiere. Med saadant forskruet barnepjænk gjør man kun fortræd, og kirken burde omhyggelig holde den slags udgydelser indenfor de snevre kredse, som er præparerede til at nyde dem. Men saa dybt præges endnu den kjøbenhavnske forkyndelse af minderne fra det store nederlags dage, da de kirkelige kredse levede i en slags sekterisk isolerthed her i byen, at der er mange prester, som ikke kan frigjøre sig for visse vendinger af en sødladen klang, der skurrer slemt i en almindelig kjøbenhavners oren.

Her er selvfølgelig ikke faa prester i Kjøbenhavn, som er meget veltalende og som kunde blive aldeles udmerkede prædikanter, om de i deres prædiken vilde tage noget mere sigte paa den store uvakte almenhed, som det maa være deres selvskrevne hovedopgave i disse tider at faa fat i. Men det er paa den anden side ogsaa sikkert, at der søndag efter søndag herinde holdes en række prædikener, som i henseende til formens uheldighed og indholdets tyndhed og trivialitet staar meget under, hvad en verdslig foredragsholder vilde tænke paa at byde en forsamling i denne by, hvor den naturlige veltalenhed er saa stor og udbredt og flyder saa ubeskrivelig over alle bredder. Jeg forstaar ikke, at saadanne prester, der uge efte uge taler for tomme bænke, ikke alvorlig tager sig sammen for helt at omlægge og forny formen for deres forkyndelse — eller ogsaa tager deres afsked.

Uheldigvis kan de overordnede geistlige myndigheder neppe se helt klart paa sagen. De har fra deres første ukritiske ungdom virket i kirkens tjeneste, prædiket og hørt prædike saameget, at deres sans og lydhørhed nødvendigvis er bleven sløvet. Men den, der kommer med friske øren ude fra det verdslige liv og faar det første sterke førstehaandsindtryk af den almindelige kjøbenhavnske forkyndelse, kan ikke uden bekymring gjøre sig selv det spørgsmaal: «*Hvorledes skal denne forkyndelse kunne hugge igjennem alle de skranker, som skiller kirken og byens store flertal?*»

Jeg er nu forlængst bleven en øvet kirkegjænger og har lært at finde mig tilrette med den kjøbenhavnske forkyndelse og har fundet prester, som jeg hører med udbytte. Men dog har hele det kjøbenhavnske presteskab tilsammen ikke været mig til halvt saa megen nytte som pastor *Klaveness'* prædikensamling: «*Evangeliet forkyndt for nutiden*». Der er neppe nogen prædiken i den bog, som jeg ikke har gjennemlæst en snes gange eller mere, og den er fremdeles min bedste menneskelige hjælp ved det møisommelige arbeide med at bringe mit trosliv paa fode igjen. Jeg siger ikke dette for at være behagelig mod dette tidsskrifts mig personlig ubekjendte redaktør, men for at afvende den indvending, at jeg skulde være en af disse uforbederlige kritici, som der overhovedet ikke kan prædikes tilpas. Pastor *Klaveness'* prædikener er i mangt og meget prædikener for folk af min slags; og jeg har mangfoldige erfaringer for, at jeg tænker og føler nogenlunde i takt med store dele af mine bysbørn. Dersom en prest altsaa siger: «Han finder, at vi prædiker slet, men hvordan vil han da have, vi skal prædike», — saa vil jeg svare ved at henvise ham til at studere pastor Klaveness' bog.

Der maa mere forstaaelse af publikum og navnlig mere *indhold* i presternes prædiken. Mange prester har forset sig paa det, at det bare gjælder om «*at vidne*» om Kristus. Forstaar de ikke, at bare de viser sig i kjolen og kraven, saa er det et vidnesbyrd. Det er kun de aller raaeste, der tror, at presternes optræden er bare komediespil for levebrødets skyld. Men er deres fremtræden alene et vidnesbyrd, saa er det *ikke nok*, at de bare staar og vidner i gammelkjendte ord og vendinger, som ethvert tænkende menneske

ved, at presten mener og kan sige. Hans tale skal være et arsenal af vaaben, som kan rokke tilhørernes sløvhed og tvil og styrke deres tro, og som de kan tage med sig hjem til kamp mod sig selv og andre.

Men hvormange prester gjør sig den uleilighed at udtænke en saadan prædiken? Hvormange intetsigende prædikener har jeg dog ikke hørt! Og dog er hos mangfoldige mennesker deres tidligere irreligiøse ligevægt i den grad skrøbelig og rokket, at det burde være en fristende opgave for en prædikant rigtig at sætte sig ind i deres skrøbelige og oprevne sindstilstand og saa tale tværsigjennem det hele og vække nyt liv blandt ruinerne af den gamle verdslige livsanskuelse. Det kjøbenhavnske presteskab, der har lidt et saa uhyre nederlag for en halv menneskealder siden, og endnu ikke ved nogen ny seir har vist sig opgaven som troens forkjæmpere voxen, tør ikke stille sig overlegent og afvisende overfor tidens lydende krav om en ny og mere tidssvarende forkyndelse. De har lært en del, men de er endnu meget langt fra at være opgaven voxne. Før de lærer rigtig at forstaa deres samtid, at tale dens sprog og i tilslutning til dens aand og tankegang, vil de ikke blive istand til at løse den store opgave, der ligger for dem. Derfor kan de godt prædike den gode gamle kristentro. Den har spændt over 18 aarhundreders vexlende liv og magter magelig at rumme baade det nye og kommende aarhundreder.

Dersom det havde været mig om at gjøre at komme de kjøbenhavnske prester tillivs, vilde der sagtens have staaet blade nok her i byen til min disposition. Der er blade nok, som er villige til at give slige angreb plads. Naar jeg har valgt at skrive i et norsk tidsskrift, som neppe kommer til ret mange andre end presterne og de meget religiøse i Kjøbenhavn, maa det være vore prester et bevis paa, at jeg ikke har villet skade præsterne, men gavne kirken med min artikel.

Naar jeg har skrevet anonymt, er det hovedsagelig af den grund, at min artikel ene søger sin vægt og betydning deri, at den er udtryk for tanker og følelser i det almindelige kjøbenhavnske publikum. Det er dette publikum, som presterne hidtil har savnet berøring med, men som de burde søge at faa

tag i paa gader og torve. Jeg er en saadan almindelig mand fra gaden, der dreven af mit hjertes sorg og trang har søgt Guds hus og det ord, som der bliver talt. Det er kun i denne min egenskab, at mine ord kan have interesse og vægt.

Homo.

Den ærede indsender vil vist tilgive os at vi ledsager hans opsæt med en liden «hale». Hans opsæt vil let fremkalde det indtryk, at Kjøbenhavns prester er syndere fremfor alle andre prester. Selvfølgelig er dette ikke forf.s mening. Ligesaalidt vilde vi i tilfælde laane vort tidsskrift til en saadan mening. Vi mener tvertimod, at en kirke som i løbet af 12 aar har reist 30 nye kirker ved frivillige gaver, maa have en geistlighed som rager adskillig op over de andre europæiske storbyers. For hvor ser man i vor tid noget som kan sættes ved siden af dette?

Naar vi derfor optager hr. Homos opsæt, da sker det ikke for at sige Kjøbenhavns prester ubehageligheder, men fordi det er et ord til alle prester i vor tid, især da til presterne i de store byer. Det rammer fuldt saameget Kristianias, Stockholms, Gøteborgs og de andre byers prester som Kjøbenhavns. Det siger os, hvad en modernt tænkende, men samtidig religiøst vakt mand mener om den almindelige præken. Hvad man end mener om den dom som her fældes, saa maa det være af den dybeste interesse at høre den.

Red.

EN KONGELIG FORFATTER.

Af *S. Holst Jensen.*

For omtrent tre aar siden gjorde *Falconer Maclan* i det bodleianske bibliotek i Oxford et fund af en eiendommelig beskaffenhed: en samling hidtil utrykte digte af den engelske konge Jakob den 1ste (Skotlands Jakob den 6te). Denne samling er siden udgit af *Rob S. Rait* paa det store Londonerfirma Constable & Co.s forlag. Digtene er forsaavidt af interesse, som de udgjør en ny række af aktstykker til belysning af kongens samtid og dens fysiognomi, det milieu, som omgav ham, og den aandelige atmosfære, hvori han leved, men fremforalt af hans egen intellektuelle og moralske personlighed. Men i literær henseende er de af ligesaa tvilsomt værd, som alle de tidligere udkomne arbeider baade paa vers og prosa af Maria Stuarts indbildske og naragtige søn, denne karakterløse og feige stakkar, der skalv bare han saa en blottet klinge.

Af sin samtid var kong Jakob imidlertid høilig beundret, ikke blot for sin skolastiske lærdom, den han søgte at lægge for dagen ved alle mulige leiligheder, men ogsaa som forfatter. Det var kun faa, der havde et saa klart og uhildet blik paa ham som mareschal *Sully,* der i sine memoirer kalder ham «den lærdeste nar i hele kristenheden». Endog tidens videnskabelige og literære celebriteter, mænd som lord *Bacon, Hugo Grotius* og *Casaubon* var hans høirøstede panegyrikere, der hæved ham til skyerne og gjorde ham til et rent vidunder. *Bacon,* denne proteus, der er blit betegnet som sin tids største skjønaand, største lærd og største slyngel, og til hvis navn *Pope* har knyttet den berygtede karakteristik: *the wisest, brightest, meanest of mankind,* siger saaledes om ham: «Der har ikke siden Kristi tid været nogen konge eller verdslig monark, som har været saa lærd i alslags literatur og kundskab, guddommelig og menneskelig . . . Deres Majestæt staar beklædt

med den trefoldighed, som i stor ærefrygt blev tilskrevet oldtidens Hermes: en konges magt og lykke, en prests kundskab og lys og en filosofs lærdom og altomfattende aand . . . Hvorfor skulde nogle faa akcepterede forfattere staa der lig Herkules' søiler, udenom hvilke man ikke kan seile eller gjøre opdagelser, naar vi har en saa lysende og mild stjerne som Deres Majestæt til at lede og lykkeliggjøre os?»[1]) Kongens kjedsommelige voluminøse heltedigt «*Lepanto*», hvor han forherliger den spansk-italienske flaades berømte seir over tyrkerne i 1571, blev oversat paa fransk af den bekjendte digter af Ronsard's skole *Salluste du Bartas*, der i sit store digt om verdens skabelse har git «den danske poesis fader» Anders Arrebo forbilledet til hans «Hexaëmeron». Kongen havde paa flere maader hædret sin franske broder i Apollo, navnlig ved at oversætte et af hans digte og ved at indbyde ham til sig i Edinburgh. I fortalen til sin oversættelse nedlader du Bartas sig til det laveste og usleste smigreri og kalder «Lepanto» et værk, som er værdigt en Homer, og i sit indledningsdigt taler han om kongen som en, der er høit hævet over alle dødelige.

Men efterverdenen har dømt helt anderledes om den kongelige pedants forfatterskab. Massen af Jakob den Istes i kvantitativ henseende aldeles kolossale produktion er i virkeligheden ikke stort andet end makulatur. Saaledes hans store «*Dæmonologie*», hvor han paa ægte Don Quixotisk vis drager i felten mod hekseri og trolddom, hans «*Counterblast to Tobacco*», hvor han raser mod tobaksrøgerne, og hans bekjendteste prosaarbeide «*Basilikon Doron*», hvor den frisindede George Buchanan's discipel præker den krasseste absolutisme. Han havde, som Leopold Ranke siger, «de mest overdrevne forestillinger om den ideale betydning af den kongelige magt, denne betydning som man dengang søgte at fastslaa med metafysisk skarpsind næsten som guddommens egenskaber, om sin egen værdighed og undersaatternes ubetingede pligt»[2]).

[1]) *The Works of Francis Bacon, collected and ed. by James Spedding, Rob. Ellis and Douglas D. Heath. Vol. III («Of the advancement of Learning»)*, London 1857. Side 263, 322.

[2]) *L. Ranke: Englische Geschichte, vornehmlich im sechszehnten und siebzehnten Jahrh.* 2ter Bd. Berlin 1860. S. 8.

Derfor viser han sig i det sidstnævnte skrift ganske og aldeles blind for det fænomen, der stod foran ham, et folk som dag for dag vokste i uafhængighed og i den stærkeste og klareste erkjendelse af og bevidsthed om sine rettigheder. Ligesaa blind som Bileam var for engelen, der stod i hans vei, skjønt selv hans asen kunde se ham[1]).

Vil man lære den britiske Salomo rigtig at kjende, bør man især studere «Dæmonologien». Han udfolder her hele sin teologiske lærdom og kjører op med sin skolastiks vældigste skyts for at komme heksene tillivs, bevise deres eksistens og deres operationers forbryderske karakter. Vi faar en meget detailleret beskrivelse af alle deres djævelske «*tricks*», og der fortælles os paa det nøiagtigste og omstændeligste om de mange forskjellige maader, hvorpaa de reiser fra det ene sted til det andet. Fortalen er noget af det kosteligste. Jeg anfører følgende, der kan tjene som en god prøve paa den hele støvbunke: «Den forfærdelige overflod i denne tid og i dette land af disse afskyelige djævelens slaver, heksene eller troldmændene *(the witches or enchanters)*, har bevæget mig, elskede læser, til at udsende denne min følgende afhandling, ikke paa nogen maade — det protesterer jeg imod — forat den skal tjene som en forevisning af min lærdom og skarpsindighed, men alene drevet af samvittighed, for derved at overtale, saavidt jeg kan, at overbevise manges tvilende hjerter om, baade at saadanne angreb af Satan visseligen bliver praktiserede, og at redskaberne dertil fortjener at blive paa det strengeste straffet . . . Og for at gjøre denne afhandling mere underholdende og let, har jeg fremsat den i form af en dialog, som jeg har delt i tre bøger: den første talende om magi i almindelighed og nekromanti i særdeleshed, den anden om troldom og hekseri, og den tredie indeholder en diskurs om alle disse arter af aander og spøgelser, som viser sig og plager personer, tilligemed en slutning af det hele værk. Ikke at jeg berører enhver særegen ting af djævelens magt, thi det vilde være uendeligt; men, for at tale skolastisk,

[1]) *Basilikon Doron* udkom første gang anonymt i Edinburgh 1599, kun trykt i 7 — syv — eksemplarer, som kongen uddelte til nogle af sine mest trofaste venner. Den var ledsaget af to sonetter, som mangler i de følgende udgaver.

siden dette ikke kan siges i vort sprog, jeg forklarer angaaende *genus,* overladende *species* og *differentia* til at indbefattes deri. Som, for exempel, talende om troldmænds magt i den første bog og det sjette kapitel, siger jeg, at de kan pludselig foraarsage alle slags nydelige retter at blive bragt til dem ved deres fortrolige aand, siden han som en tyv behager at stjæle, og som en aand kan han listig og pludselig nok transportere det samme. Nu, under denne *genus* kan indbefattes alle de enkelte ting, som beror derpaa, saadant som at bringe vin ud af en væg, som vi har hørt om ofte er bleven praktiseret, og andre saadanne, hvilke særegne ting er tilstrækkeligen bevist ved grundene for det almindelige.»[1])

Den drabelige filippika mod tobakken har en vis interesse som kulturhistorisk aktstykke. Den pikante urt var allerede dengang, tiltrods for at den endnu var saa ny, blit meget moderne inden det engelske samfund. Især blandt de høiere klasser, hvor mange endog, efter hvad den kongelige forfatter anfører, bortødsled tre til fire hundrede pund om aaret paa denne djævelske plante. Naar Jakob som saa mange efter ham gir *Walter Raleigh* — som han forøvrigt ikke nævner, men tydelig nok sigter til i meget nedsættende og foragtelige udtryk — æren eller rettere vanæren af at ha indført tobakken til England, da er dette urigtigt. Den berømte sjømand og digter har ligesaalidt bragt tobakken til England, som han nogensinde har været med sin fod i dens fødeland, selv om et af freskomalerierne i *Parliament House* paa en meget ostentativ maade skildrer hans landing i Virginien. At Raleigh altid er blit fremstillet som «*the great*

[1]) Dæmonologien udkom første gang 1597 i Edinburgh, anden gang sammesteds 1600 Tre aar efter blev den paany trykt i London og optoges 1616 i den af biskopen af Winchester foranstaltede udgave af kongens prosaverker. Af denne samling udkom der i 1619 i London en latinsk oversættelse, som blev udgit paany 1689 i Frankfurt a. M. Denne sidste, meget sjeldne udgave, som hverken *Brit. Encyclop.* eller *Allibone* i sit ellers saa nøiagtige og indholdsrige literaturleksikon synes at kjende, eies af vort universitetsbibliotek. Den er som den engelske original i folio og indeholder det udmærkede portræt af kongen af den bekjendte hollandske kobberstikker Simon van de Pass.

plant»s overbringer og herold, kommer uden tvil deraf, at den mand, hvem denne titel alene tilkommer, nemlig *Ralph Lane,* stod i spidsen for en af de undersøgelsesekspeditioner, som var udrustet af Raleigh. Lane og en koloni af 103 mand opholdt sig et aar i Virginia og bragte i 1587 tobakken med sig tilbage til England. Blandt de 103 var den berømte matematiker og astronom *Thomas Hariot,* som i sin i 1588 udgivne beskrivelse af Virginien ogsaa beskriver tobakken og dens brug: «Bladene af denne plante,» siger han, «tørres og pulveriseres. De indfødte pleier at ta til sig røgen deraf ved at suge den gjennem lerrør ind i sin mave og sit hoved, hvorfra den udrenser overflødigt blod og andre tykke vædsker, og den aabner alle legemets porer og gange. Desformedelst bevarer brugen deraf ikke alene legemet for obstruktioner, men ogsaa, om der er saadanne, da i kort tid ophæver dem, om de ei har været af altfor lang varighed, hvorved deres legemer er mærkeligen bevarede i sundhed og kjender ikke mange bedrøvelige sygdomme, hvormed vi i England ofte er plagede. Vi selv i den tid, vi var der, brugte at tage urten efter deres maade, ligesom ogsaa efter vor hjemkomst, og vi har erfaret mange sjeldne og forunderlige prøver paa dens dyder, hvorom beretningen vilde kræve et bind for sig. Dens benyttelse af saa mange i den senere tid, mænd og kvinder baade i høi stilling *(of great calling)* og ellers, ogsaa nogle lærde læger, er tilstrækkeligt vidnesbyrd.» Renaissancens store epiker *Edmund Spenser* synes at ha hørt til de mænd «*of great calling*», som dyrked tobakkens glæder Thi i sit berømte digt «*Fairy-Queen*» kalder han den «*diuine*» (guddommelig). Derimod kan det være mere tvilsomt, om *Ben Jonson* har hørt til dens velyndere. I sin store komedie «*Every Man in his Humour*» lar han vistnok storskryderen kaptein Bobadilla tale dens pris i høie toner: «Jeg har været i Indien, hvor denne urt gror, og i hele 21 uger har hverken jeg selv eller et dusin herrer til af mit bekjendtskab kjendt smagen af nogen anden næring i verden end tobak. Det er derfor umuligt andet, end at den maa være høist guddommelig[1]). Den for-

[1]) *Most diuine.* Ben Jonson vil her uden tvil gi en spydig allusion til Spenser.

skaffer en modgift saa god, at om du havde faat i dig den dødeligste gift i hele Florents, saa skulde den drive den ud og afklare dig, ja udrense dig ligesaa let, som jeg staar her og snakker . . . Jeg kunde sige, hvad jeg ved om dens fortræffelighed, naar det gjælder at fordrive snue, raa vædsker, ufordøiede sager, og kurere for daarlig fordøielse, forstoppelse og tusend ting af den sort[1]); men jeg er ingen kvaksalver. Kun saa meget vil jeg sige: ved Herkules, jeg holder den — og jeg vil bekræfte det for hvilkensomhelst af Europas fyrster — for den mest suveræne og kostelige urt, som jorden nogensinde frembød til menneskets nytte.» Men *Cob* ræsonnerer som saa: «Jeg undres paa, hvad glæde eller behag de kan ha af at bruge denne lumske tobak? Den er ikke god for andet end at kvæle en mand og stoppe ham fuld af røg og aske. Det var fire stykker, som døde af den i et hus sidste uge, og to andre gik klokken for igaaraftes[2]). Den ene, siger man, vil aldrig slippe fra det; han tømte ud en skjæppe sod igaar oventil og nedentil *(upward and downeward)*. Ved gabestokken! *(by the stockes)* Hvis der ingen var, som var klogere end mig, saa vilde jeg straks ha den hængt, mand eller kvinde, som bare solgte en tobakspibe. Nu ja, den vil kvæle dem tilslut alle sammen, alle bruger den. Den er ikke stort bedre end rottegift.»

Bobadillas og Cobs replikveksel angaaende tobakken fortsattes gjennem en vidtløftig literær kontrovers i slutten af det 16de og langt ind i det 17de aarhundrede. Det kuriøseste af de mange skrifter, der fremkom under denne feide, var et af pseudonymen *Philaretes*. Det har uden tvil hat stor indflydelse paa kong Jakob og kanske endog inspireret ham til hans eget indlæg. Titelen, der ikke er uden lune, er meget fornøielig: «*Work for Chimney-sweepers: or A Warning for Tobacconists. Describing the pernicious use of Tobacco, no less pleasant than profitable for all to reade: Fumus patriæ Igne alieno Luculentior. As much to say: Better be chokt with English. hemp, than poisoned with Indian Tobacco*».

[1]) Bobadilla har tydeligvis læst Ths. Hariot.

[2]) Man pleiede at ringe med kirkeklokkerne, naar nogen var døende, dels for at fordrive de onde aander og dels for at minde folk om at bede for vedkommende.

Forfatteren anfører 8 grunde mod tobak. Den 7de lyder saa: «Fordi dens første ophavsmand og opfinder var djævelen og de første, som praktiserede den, var djævelens prester, hvorfor den ei er at bruge af os kristne.»

En af dem, der optraadte til den haardt angrebne tobaks forsvar, var lægen *sir William Vaughan*. Han siger: «Tobak, vel tørret og taget i en sølvpibe om morgenen paa fastende hjerte, helbreder for hovedpine, tandpine og forstoppelser, som kommer af forkjølelse, og hjælper for moderkrampe.» Senere gjorde sir William imidlertid helt om og skrev imod tobakken. Aarsagen til hans omvendelse har ganske vist ikke været nogen anden end den kongelige «*counterblast*», som imidlertid havde ladet sig høre. Da denne bog udkom — 1604 — var forfatteren vistnok anonym, men det var snart en offentlig hemmelighed, at den skrev sig fra kongens egen pen. «Skal vi,» heder det i den høie herres afhandling, «som foragter at imitere vor nabo Frankriges manerer — det som dog har det første kristne kongeriges maade — og som ei kan taale spaniolernes aand, hvis konge dog nu i rigdom paa besiddelser kan sammenlignes med den store keiser af Tyrkiet, skal vi, siger jeg, som har saa længe været dannede og velstaaende i fred, berømte og uovervindelige i krig, lykkelige i begge, vi som altid har været istand til at hjælpe hvilkensomhelst af vore naboer, men aldrig har gjort noget af deres øren døve med en eneste begjæring om bistand, skal vi, siger jeg, uden at blues, nedværdige os selv saa dybt som til at efterligne disse bestialske indianere, spaniolernes slaver, verdens udskud og hidindtil fremmede for Guds hellige pagt? Hvorfor efterligner vi dem ikke ligesaa godt i at gaa nøgne, som de gjør? I at foretrække glas, fjær og saadant legetøi for guld og kostelige stene, som de gjør? Ja, hvorfor fornægter vi ei Gud og tilbeder djævelen, som de gjør?» Struttende af lærdom beviser han falskheden af, hvad man tror er «en sikker aforisme i fysiken, at da alle menneskers hjerner af naturen er kolde og fugtige, saa skulde alle tørre og hede ting være gode for dem, af hvilken natur denne stinkende røg er og derfor af god nytte, et argument, hvori baade propositionen og assumptionen er falske, og saaledes kan ikke konklusionen selv være fri derfor . . . Ligesaavel som de af

røg opfyldte dunster, der suges op af solen og standser i luftens laveste og kolde region, sammentrækkes der til skyer og forvandles til regn og saadanne andre vandige meteorer, saaledes bliver denne stinkende røg, som er blevet suget op af næsen og fængslet i de kolde og fugtige hjerner, ved deres kolde og vaade egenskab forvandlet og kastet ud igjen i vandige destillationer, og saaledes er du bleven frigjort og renset for ingenting uden det, hvormed du egensindig belæssede dig selv; og derfor er du ikke klogere i at tage tobak for at rense dig for destillationer, end om du for at forebygge kolik vilde tage alle slags opblæsende retter og drikkevarer og for at forebygge sten vilde tage alle slags retter og drikkevarer, som vilde frembringe grus i nyrerne» o. s. v. Kong Jakob, Cob og Philaretes forstaar hverandre: «Røgningen frembringer ofte et kjøkken i menneskers indre dele, tilsølende og besmittende dem med en fedtet og oljeagtig art af sod, saaledes som det er bleven fundet i nogle store tobaksrøgere, der efter sin død er blevet aabnede. — -- Desuden, hvilket er en stor ubillighed og ugudelighed, skammer husbonden sig ikke for at bringe sin fine, sunde og rene viv til den yderlighed, at enten maa hun altsaa fordærve sin søde aande dermed eller ogsaa beslutte sig til at leve i en uophørlig stinkende kval.» Kongen optræder her som en ridder for det smukke kjøn, hvoraf der forøvrigt ikke var saa ganske faa, der allerede havde faat smag paa den dyriske indianermode. «Det er,» siger han til slut, «en vane modbydelig og forhadt for næsen, skadelig for hjernen, farlig for lungerne og i den sorte stinkende røg deraf nærmest lignende den rædselsfulde stygiske røg af det svælg, hvor der ikke er bund.»

En engelsk litteraturhistoriker siger om Jakob, at han, om han end havde adskillig læsning, var uden dybde baade med hensyn til lærdom og judicium, og at han var i besiddelse af en uudtømmelig flom af ord, hvilket han tog for geni og veltalenhed[1]). En historisk forfatter kalder noksaa træffende hans hjerne «*a word-stuffed cranium*»[2]). Vi maa mindes

[1]) *Geo. L. Craik: History of Literature and Learning in England. Vol. III.* London 1845. S. 210—11.

[2]) *Cassell's Ill. History of England. New and rev. ed. Vol. II.* London u. a. S. 501.

disse udtalelser, baade naar vi læser dæmonologien og stridsskriftet mod tobakken. Kong Jakobs «*Counterblast*» blev da ogsaa i sine virkninger et vindstød, som intet blæste overende, et tomt skrald, der ikke skræmte nogen. Planten fra Virginien gik sin seiersgang rundt England og den hele verden. Og det tiltrods for, at den berømte vismand og ordgyder *Joshua Sylvester,* «den sølvtungede», som en beundrende samtid kaldte ham — han er især bekjendt som du Bartas' oversætter — kom sin aandsbeslægtede suveræn til hjælp i et poem, der bar den skrækindjagende titel: «*Tobacco battered and the pipes shattered about their ears that idly idolize so base and barbarous a weed, by a volley of holy shot thundered from Mount Helicon*». Et digt, hvori forfatteren raaber ve over alle de ugudelige røgere og forsikrer dem om, at Gud i sin vrede skal lade dem kvæles af den sorte røg fra helvedes mørke ovn.

Støvskyerne, som kong Jakobs «modvind» hvirvled op, og røgskyerne fra «den sølvtungedes» «hellige skud» forsvandt aldeles i de mægtige skylag, som tættere og tættere steg op fra tobaksrøgernes stadig voksende hær, der heller ikke lod sig skræmme af de mulkter og straffe, den kongelige mentor greb til, da hans lærde ordrabalder ingen virkning havde[1]).

Forøvrigt er kongen nu og da, især naar han skriver i bunden stil, ikke uden vid. En af hans forsvarere fra den nyere tid, den bekjendte forfatter til «*Curiosities of Literature*», *Isaac Disraeli,* lord Beaconsfields far, siger ogsaa om ham i sin «*Inquiry into the literary and political character of James the First*», at han var meget vittig i sin konversation og kunde sige sine vittigheder med den alvorligste mine af verden. «Et vittigt hode, men en pedant,» kalder Walter Scott ham i «*The Fortunes of Nigel*». Men for fantasi og poetisk følelse er han saagodtsom kemisk ren, og hans poesi vrimler ligesaa meget som hans prosa af smagløsheder og absurditeter. Et

[1]) Kong Jakobs «*Counterblast*» er optrykt igjen i 1869 i 8de bind af Edw. Arber's «*English Reprints*» sammen med forfatterens «*Essays of a prentise*». Naar Arber siger, at der ingen separatudgave af bogen er udkommet siden kongens død, da er dette feilagtigt. Charles Becking udgav den nemlig paany med anmærkninger og illustrationer i 1843.

af de bedre af hans poetiske arbeider er hans allegori om Fønix eller, som han selv kalder den, «*Ane metaphoricall Invention of a Tragedie called Phoenix*». Han synes her at ha villet skildre sin ulykkelige mor og hendes tragedie, men har i saa fald gjort det paa en saa tilsløret og forsigtig maade, ja man kan gjerne sige med en saa bange og skjælvende haand, at ligheden er meget vanskelig at gjenkjende. David Irvings antagelse, at digtet sigter til kongens slægtning og yndling Esme Stewart, hertug af Lennox[1]), har liden sandsynlighed for sig. Allegorien om Fønix findes i kong Jakobs første poetiske samling «*The Essayes of a Prentise in the divine Art of Poesie*», der udkom i Edinburgh 1585[2]). Blandt disse «forsøg» er der ogsaa en tylvt trivielle sonetter, en oversættelse af «*the deuine and Illuster poëte, Sallust du Bartas*' «*Uranie*» og «*Ane Schort Poeme of Tyme*». Det sidste kan ligeledes henregnes til de bedre produkter fra den kongelige versfabrik. Det indeholder en, omend ikke meget poetisk, saa dog noksaa fornuftig og vel begrundet opfordring til en rationel anvendelse af tiden. Jakobs debutarbeide bestaar imidlertid ikke bare af *poetiske* «forsøg». Der er i bogen ogsaa et virkeligt *essay*, en æstetisk afhandling eller en slags poetik i 8 kapitler, «*Ane Schort Treatise, Conteining som Revlis*[3]) *and Cautelis to be Obseruit and eschewit in Scottic Poesie*». Milton paastaar, at konger pleier at være svage i argumenter, og kong Jakob er ialfald meget svag i sine. Hans «regler og kauteler» er puerile. Vi maa imidlertid her vise ham den retfærdighed ikke at glemme, at han dengang faktisk endnu ei havde fyldt sit 19de aar. Hans store ungdom berettiger ham til at faa tilgivelse for meget, ja endog til den ros, at han i forhold til sin alder lægger for dagen en ganske respektabel evne til at lave korrekte og feilfri vers. Særlig gjælder dette om hans oversættelse af du Bartas Men hvad der ei kan tilgives ham er, at der ikke er spor af nogen virkelig ægte, sand ungdom hos ham, intet af den ungdommelige friskhed, følelse og begeistring, som kan forsone med saa

[1]) *David Irving: The History of Scotish Poetry. Ed. by J. A. Carlyle.* Edinburgh 1861. S. 500.

[2]) Udgit paany 1814 af R. P. Gillies i 92 eksemplarer.

[3]) d. e. *rules*.

megen barnagtighed og umodenhed. Tvertimod viser han sig allerede nu i sine første ynglingeaar paa en næsten uhyggelig maade som den aand- og sjælløse pedant, han siden var og blev alle sine dage. Man har fra franskmanden *Fontenay*, en af Maria Stuarts mange agenter, endel breve til kardinalen af Lothringens sekretær Nau, Fontenays bror, affattede i cifferskrift under den sidstnævntes ophold ved Jakob den 6tes hof i 1584. I disse breve, der faldt i dronning Elisabeths hænder, da Maria Stuarts papirer blev opsnappet i Chartley og dechiffreret af Walsingham's sekretær, faar vi kanske det mest levende portræt af kongen fra den tid. Og billedets hovedtræk eller det samlede indtryk, man modtar af den kongelige ynglings sjælelige fysiognomi, er hvad brevskriveren udtaler i den korte, men træffende og indholdsrige karakteristik: *he is an old young man*[1]).

Jakobs næste digtsamling «*His Maiesties Poeticall Exercises at vacant Houres*», der udkom syv aar senere, er da ogsaa kun et vidnesbyrd om, at han har udviklet sig endnu videre i samme uheldige retning. Indholdet af denne samling udgjøres, foruden af en oversættelse af du Bartas' «*Les Furies*», hovedsagelig af det næsten 1 000-linjede epos «*Lepanto*», der er ledsaget af du Bartas' tidligere nævnte oversættelse. Man skal, naar man læser dette digt, som dets franske oversætter fandt saa uforlignelig homerisk og ophøiet, lede forgjæves med lys og lygte efter et eneste spor af poesi. Det indeholder bl. a. ogsaa en beskrivelse af Venedig, men ikke engang den berømte lagunstad har kunnet inspirere den kongelige digter til andet end den ynkeligste rimede prosa[2]).

Kong Jakob har ogsaa skrevet to latinske digte til *Tycho Brahes* pris. Som bekjendt aflagde han vaaren 1590, mens han efter sit bryllup i Oslo opholdt sig i Danmark, den berømte astronom et besøg paa Uranienborg 20de mars 1590. Den skotske konge skal ved den leilighed ha diskuteret det

[1]) Angaaende Fontenays breve til Nau smlgn *Froude: History of England from the Fall of Wolsey to the defeat of the Spanish Armada. Vol. XI.* London 1870. S. 663—65.

[2]) Ben Jonsons eksemplar af «*Poeticall Exercises*» med hans autograf solgtes 1813 for £ 44 ved en auktion i Edinburgh efter hertugen af Queensbury. Bogen er atter blit optrykt i Edinburgh 1818.

kopernikanske system med den store stjerneforsker og var, da han sagde denne farvel, som en af Tycho Brahes nyeste biografer træffende bemærker, uden tvil ligesaa stolt over fremvisningen af sin egen lærdom som fornøiet med den gjæstfri modtagelse, han havde mødt[1]). Tycho udbad sig en poetisk «*encomium*» af den kongelige haand til prydelse for et af sine værker, og Jakob sendte ham da to latinske epigrammer i sin egenhændige haandskrift Brahe har optat dem i sit værk «*Astronomiæ instauratæ Progymnasmata*» Desuden findes de i Gassendi's «*Vita Tychonis Brahis*» (s 123). De er overmaade kjedsommelige og lugter af pedanteri. Den hos Gassendi (s. 302) optagne latinske oversættelse af en sonet af kongen til den spanske Armada er blit tilskrevet Tycho Brahe, men vistnok med urette. Æren derfor tilkommer uden tvivl kansleren *John Maitland,* som havde fulgt kongen i Norge og Danmark og ogsaa været med ham paa Hven.

Det bekjendteste af alle de poetiske arbeider, som bærer kong Jakobs navn, er dog den versificerede oversættelse af Davids salmer, der udkom i Oxford nogle aar efter hans død under titelen «*The Psalms of King David, translated by King James*». Det er imidlertid al sandsynlighed for, at kongen, som virkelig havde til hensigt at oversætte *alle* salmerne, kun er naaet til den 31te. Dette siges endog udtrykkelig i den svulstige og panegyriske ligpræken, som *dr. Williams,* senere erkebiskop af York, holdt over «*Great Britains Salomon*». Det øvrige er da antagelig besørget af en eller anden hofpoet, rimeligvis *Sir William Alexander,* jarl af Stirling, forfatter til de fire «*Monarchicke Tragedies*» og den store sonetsamling «*Aurore*». Denne digter havde en meget høi stjerne hos kongen, der omtaler ham som «*my philosophical poet*». At det er ham og ikke hans suveræn, hvem den betydeligste del af hint oversættelsesarbeide skyldes, synes at fremgaa af et brev fra ham til digteren Drummond af Hawthornden, «den skotske Petrarca»[2]). Ogsaa erkebiskop Spotswood hentyder til, at Jakob selv kun oversatte en del af salmerne, men overlod resten til «*a faithful and learned servant, who hath therein*

[1]) *J. L. E. Dreyer: Tycho Brahe. A Picture of scientific Life and Work in the 16te Century.* Edinburgh 1890. S. 204.

[2]) *William Drummond: Works.* Edinburgh 1711. S. 151.

answered his Maiesties expectation»[1]). Sir William Alexander var ikke uvant med at skrive «*sacred poetry*». Hans «*Doomesday, or the Great Day of the Lords Judgement*» hører til de mest anseede og i flere henseender ogsaa bedste aandelige epopeer i datidens engelske digtning[2]). Forøvrigt har han vistnok ikke indskrænket sig til at fortsætte og fuldende den kongelige oversættelse, men har efter al sandsynlighed ogsaa foretat en noksaa indgaaende revision deraf. Blandt de kongelige manuskripter i *British Museum* findes nemlig i kong Jakobs haandskrift en oversættelse af salmerne, der er temmelig forskjellig fra den under hans navn offentliggjorte version.

Jakobs søn og eftermand Karl den 1ste gjorde alt muligt for at faa den under hans fars navn udkomne oversættelse af de bibelse salmer indført i alle Englands og Skotlands kirker, men uden held. Den udkom vistnok i flere udgaver, men gjorde aldrig nogen lykke, allermindst i Skotland, og fortjente det heller ikke. Den del deraf, som falder paa kongens part, er tør og poesiløs, og det øvrige mangler vistnok ikke poetisk flugt, men er skruet og unaturligt.

Jakob den 1stes nylig opdagede og udgivne poetiske efterladenskaber er trykt i en pragtfuld luksusudgave i folio, forsynet med den kongelige forfatters portræt og talrige fint udførte reproduktioner af autografer. Værket er tilegnet dronning Victorias minde. Det eneste deri, som kan siges at ha nogen literær værdi og som kanske endog turde være det bedste, som er udgaat fra kong Jakobs pen, er en ganske fornøielig poetisk «*admonition*» til den skotske sonetdigter *Alexander Montgomery*, en særdeles elegant og formfuldendt versifikator, der især har gjort sig bekjendt som forfatter til allegorien «*The Cherrie and the Slae*»[3]) («Kirsebærret og Slaapen»), et digt, der har hat adskillig indflydelse paa Robert

[1]) *John Spotswood: The History of the Church of Scotland, beginning the Year of our Lord 203 and continued to the Reign of King James the VI of ever blessed Memory. 3d Ed.* London 1668. S. 466.

[2]) *Will. Alexanders «Poetical Works»* er udgivet paany 1870 i Oxford i tre bind.

[3]) *slae* er den skotske form af *sloe*.

Burns[1]). Montgomery stod høit anskrevet hos kongen, som tog ham med sig, da han ombytted Edinburgh med London. Af Jakobs digt kan man se, at Montgomery havde pralet af sin hests raskhed. «Der var ingen, som kom op mod den i hele byen.» Det var, siger kongen, netop det samme, Dares gjorde, saaledes som Virgil fortæller det i sin sirlige stil *(in his ornat stile)*, og dog blev han tilsidst overvundet af Entellus[2]). Ogsaa Montgomery har fundet sin Entellus. Kongen morer sig øiensynlig kosteligt ved at fortælle om det ulykkelige væddeløb, hvor den brautende digter rammes af nemesis. Det var ilde, at ikke Dares' nederlag skulde ha lært ham, hvor taabeligt det er at braute. For fremtiden gjør nok den gode «*Maister Poete*» rettest i at «*leave of greit*[3]) *crakking*» (la alt storskryderi fare).

---

[1]) Alex. Montgomery's samlede digte er udgivet 1821 af den skotske literaturhistoriker David Irving.

[2]) Om kampen mellem Dares og Entellus, se Æneiden 5, 368—484. Den er en efterdigtning af en lignende kamp mellem Epeios og Euryalus i *Iliaden*. XXXIII, 664.

[3]) d. e. *great*.

NOGLE POLEMISKE BEMÆRKNINGER
TIL PROF. CASPARIS „PROFETEN DANJEL"[1]).

Af sogneprest *C. Schøning.*

Sproget i Danjels bog.

Af Danjelsbogens 12 kapitler er et stort midtparti overleveret os i det *aramæiske* sprog. At aramæisk *ikke* er — hvad professor Caspari antog — det sprog, Danjel talte ved Nebukadnezars hof, derom er nu al sprogvidenskab enig. Babylonisk og aramæisk er to forskjellige sprog. Dermed bortfalder ogsaa de grunde, Caspari i sin bog «Profeten Danjel» anfører for, at Danjel snart skrev hebraisk og snart aramæisk.

Det er en gjennemgaaende eiendommelighed ved Caspari, at han søger at støtte svage orthodoxe paastande ved hjælp af sindrige og aandfulde begrundelser. Disse er af ikke liden effekt for dem, der mangler anledning til at følge med i videnskabelige spørgsmaal, og man hører baade her i landet og særlig fra Danmark megen tilfredshed over, at Caspari's «aandfulde» bog «Profeten Danjel» er blet paanyt optrykt.

Den store flerhed af forskere finder, at den aramæiske sprogform, der benyttes i Danjels bog, passer særdeles godt til det tidsrum, den bibelkritiske videnskab mener at kunne henlægge bogens affattelse, nemlig ved midten af det 2det aarh. f. Kr.[2]). Selvfølgelig har de, der paa forhaand tror, at bogen er skrevet af den exilske Danjel, andre udveie til at forklare sprogvexlen end Caspari i sin tid.

For ikke mange aar siden vakte theologen Ditlef Nilsen ikke lidet opstyr i Danmark ved at hævde, at Danjelsbogens aramæisk var en altfor gammel sprogform til at passe ind i det 2det aarh. f. Kr. Han blev paa det kraftigste imødegaaet af den bekjendte professor Buhl. Striden, i hvilken endog Hommel

[1]) Optrykt paanyt 1903.

[2]) Aramæisk var det almindelige talesprog i Palæstina de par sidste aarhundreder f. Kr.

optraadte til Nilsens forsvar, stilned imidlertid brat af, da Nilsen en vakker dag erklærte sig som rationalist og derved med én gang svigted de store forhaabninger, orthodoxien havde sat til ham. Til denne overgang har man antagelig her i landet ikke kjendskab, da Ditlef Nilsen fremdeles paaberaabes som en af orthodoxiens bedste støtter i kampen om Danjels bog.

Foruden aramæisk indeholder Danjels bog ogsaa en hel del *persiske* ord. Usandsynligt er det jo, at disse ord skulde ha trængt sig ind i et jødisk skrift, allerede *før* jøderne kom under persisk herredømme.

Usandsynligt er det ogsaa, at de *græske* ord, man finder i Danjels bog, skulde ha sneget sig ind i den jødiske literatur i aarhundreder *før* jøderne kom i et nærmere forhold til grækerne. Særlig mærkeligt er, at et af disse græske ord, symfonia, i betydning af et musikinstrument, ikke er at finde hos nogen græsk forfatter *før* det andet aarh. f. Kr. Det vilde da være mere end rart, at det skulde paatræffes i et jødisk skrift, der var affattet ca. 400 aar tidligere

Da saa mange kombinationer kan udtænkes for at forklare det uensartede sprog hos den exilske Danjel, og disse ikke kan betegnes som ligefrem umulige, maa det indrømmes, at Danjelsbogens sprog ikke i og for sig er et afgjørende bevis for dens affattelse i det 2det aarh. f. Kr., men kun *støtter* denne antagelse. Man slipper jo at gjøre nogensomhelst slags kunster, naar man gaar ud fra som en sandsynlighed, at de persiske ord røber en affattelsestid, der falder *efter* det persiske herredømme over jødefolket, og ligeledes, at de græske ord tyder paa, at Danjels bog er skrevet *efter* Alexander den stores tid.

Hvem var Danjel?

Den Danjel, der er helten i Danjels bog, har udført kanske de største mirakler, bibelen fortæller. Professor Caspari siger, at disse mirakler var nødvendige for «at hævde Guds ære», der var krænket af de hedenske babylonere, som triumferte over Guds folk, der sad grædende ved Babylons floder.

Man skulde tro, at al verden maatte ha gjenlydt af de store mirakler, der var vitterlige for hele Babylon og som efter Caspari jo var bestemte til at overbevise hedningerne

om den israelitiske religions sandhed og magt. Der maatte da i jødefolkets historie findes ialfald spor af en saa ganske overordentlig mand som Danjel. Men man leder forgjæves efter sporet af den exilske Danjel i de nærmeste 400 aar efter exilet.

Særlig paafaldende er det, at *Sirach,* der skrev sin bog ca. 190 f. Kr., ikke med et ord nævner Danjel, hvor han opregner jødefolkets berømte forfædre. Sirach nævner Esaias, Jeremias og Ezekiel samt de 12 smaa profeter (49, 10). Men han lader den 4de af de store profeter glimre ved sin fraværelse.

Nu er det vistnok rigtigt, hvad Caspari siger (pag. 192), at det ikke var Sirach's hensigt at give nogen fortegnelse over *alle* israels berømte mænd, og at der ogsaa er berømte mænd, han ikke har nævnt. Men ligefuldt rager Danjel saa høit op over flerheden af de berømte mænd, Sirach nævner, at man ikke kan andet end forbauses over at se ham forbigaaet.

Til forsvar for, at Sirach ikke omtaler Danjel, fremhæver Caspari, at «de 12 profeter ogsaa mangler i Sirach's katalog». Hvad har Caspari ment hermed? Sirach nævner jo udtrykkelig «de 12 profeter». Jeg gjætted paa, at Sirach's «12 profeter» kanske var et senere uægte indskud. Men ved at slaa efter i Kautsch's udførlige værk «Die Apokryphen» saaes ingen antydning til, at texten paa dette punkt var tvilsom. Kanske det var Caspari's mening at betone, at Sirach ikke har navngivet de 12 smaa profeter. Men det vilde være en sofisme, der var Caspari uværdig. Thi hans bevisførelse er bygget paa, at Sirach har *udeladt* berømte forfædre. Men «de 12 profeter» er ikke «udeladte», fordi de ikke er navngivne — deres navne var kjendte af alle, og en opregning maatte Sirach holde for overflødig. Den ellers saa klare Caspari maa her ha talt i gaader, da selvfølgelig den udvei er stængt, at Caspari, lærdommens vidunder, ikke har kjendt til, at «de 12 profeter» virkelig staar i Sirach's katalog.

Naar Caspari meget udførlig paaviser, hvor stor lighed der er mellem Danjel og Josef, maa man uvilkaarlig spørge, om Sirach da var en mand af saa liden dømmekraft, at han ikke kunde se dette. Thi Sirach siger, hvor han taler om Josef (49, 15), at «en mand lig Josef er ikke født».

At man intet spor har af Danjel i ca. 400 aar efter exilet, er uimodsigeligt. Men til gjengjæld skal sporet, siges der, findes hos Ezekiel, der paa 2 steder (kap. 14 og 28) omtaler Danjel som en vis og from mand. Det merkelige er nu, at Ezekiel næsten hver gang, han nævner Danjel, der da maatte være en ganske ung mand, sætter ham mellem 2 personer fra den graaeste oldtid, Noah og Hjob («Noah, Danjel og Hjob»). Han taler flere gange om «disse 3 mænd» som et trekløver. Trods Caspari's sindrige begrundelse synes sammenstillingen af «disse 3 mænd» høist unaturlig. Det naturlige maa dog være, at de 3 mænd har tilhørt omtrent samme aldersklasse eller den graa oldtid.

Ezekiel siger om kongen af Tyrus, at han i sit hovmod holder sig for visere end Danjel. Det er sikkert nok, at Danjels ry maatte ha gaaet langt, men at det skulde ha fløiet fra Babylon til Tyrus, allerede mens Danjel var — hvad man har kaldt — «en ung student», er jo lidet trolig.

Den Danjel, Ezekiel omtaler, kan derfor vanskelig være den exilske Danjel, men uden tvil en ærværdig skikkelse fra israels oldtid, ligesom Noah og Hjob.

I de ca. 400 aar, der var hengaaet siden Ezekiels tid, er det gamle Danjelnavn aabenbart blet mere og mere afbleget i traditionen og det, denne havde at fortælle om hans fromhed og mirakuløse visdom, kunde af en forfatter i det 2det aarh. godt henlægges til det babyloniske exil, uden han behøved frygte for at bli kontrolleret. Hverken han selv eller nogen i hans samtid kan antages at ha havt noget kjendskab til, hvor og naar den gamle Danjel leved. Det er hermed som med Hjobs bog, hvor traditionen om den gamle Hjob er behandlet med den største frihed — hvilket blev seet klart allerede af Luther.

Sætter man Danjelsbogens affattelsestid til midten af det 2det aarh. f. Kr., viser det sig, at ikke før var den udkommen, saa satte den menneskenes fantasi i den sterkeste bevægelse. Bogen har til alle tider havt denne evne, saa tausheden om den i de nærmeste 400 aar efter dens udgivelse er ganske uforklarlig. I den jødiske literatur i alle disse hundrede aar er det, som den ikke existerte. Og det har lidet at betyde, naar forfattere, der optraadte efter udløbet af de

400 tanshedsaar, kan fortælle, hvilken rolle bogen spilled i tidligere dage. T. ex. naar Josefus, der leved paa Kristi tid, beretter, at ypperstepresten foreviste bogen for Alexander den store, da han var i Jerusalem, og lod ham se, hvad Danjel havde spaaet om ham Den slags beretninger viser kun, hvor meget bogen, efterat den var udkommen, har optaget fantasien.

Et vidnesbyrd om, hvor tidlig fantasien har tumlet med det stof, Danjelsbogen frembød, har man i de mange *tillæg* til Danjelsbogen, der allerede er at finde i den græske bibeloversættelse, Septuaginta. Ikke mindre end 5 tildigtninger er bevaret i Septuaginta. Af disse findes 2, nemlig Asarias bøn og de 3 mænds sang i ovnen, endog *i* selve texten. Det er nu ikke muligt at afgjøre, enten Septuaginta selv har sat disse tildigtninger ind i Texten, hvilket jo kunde synes temmelig dristigt, eller Septuaginta allerede har forefundet dem i den text, der blev benyttet til oversættelsen. De øvrige 3 tildigtninger, Susannas historie, Bel i Babel og dragen i Babel, er af Septuaginta føiet til Danjelsbogen som anhang.

Tvil om ægtheden.

Danjels bog, siger professor Caspari, er «profetiens vidunderligste produkt», og med rette; thi i kap. 11 forudsiges, hvilke persiske konger skal regjere efter Cyrus, fremdeles Alexander den stores erobring af Persien, delingen af Alexanders rige efter hans død, krigen mellem ptolemæerne og seluciderne, ja endog disses ægteskabsforbindelser. Tilslut forudsiges Antiochus Epifanes' fremtræden paa skuepladsen og stormløb paa jødefolkets religion — alt ved hjælp af let gjennemskuelige billeder. «Profetien» i kap. 11 er paa enkelte steder endog et værdifuldt historisk kildeskrift.

Man finder hos Caspari en sindrig begrundelse for, at Gud for at hævde sin ære ikke blot lod Danjel udføre de vidunderligste mirakler, men ogsaa lod ham forudsige fremtidens historie paa en høist detaljeret maade. Denne mærkværdige, i hele bibelen enestaaende forudsigelse var nærmest, siger Caspari, for de jøders skyld, der leved ca. 400 aar senere. Disse skulde ved at se, hvorledes Danjels spaadomme det ene aarhundrede efter det andet var gaaet i den nøiagtigste opfyldelse, komme til troens vished om, at de danjelske spaadomme

ogsaa for fremtiden skulde opfyldes, særlig at trængselstiden under Antiochus Epifanes snart skulde tage ende. Gud havde saaledes 400 aar i forveien ladet Daniel skrive «en trøstebog for Israel i Antiochus Epifanes' tid».

At det var Danjelsbogens hensigt at være en trøstebog for folket i den syriske trængsel, derom er bibelkritiken fuldstændig enig med professor Caspari. Men dette arrangement med de merkelige forudsigelser kan den ikke tillægge *Gud*, men ene og alene bogens forfatter. Man kan ellers tro paa de gammeltestamentlige profetier og se deres opfyldelse i det ny testamente, men hvorledes er det muligt for oplyste kristne i det 20de aarh. at forestille sig Gud som en ret og slet historieskriver, der gjennem Danjels pen giver jøderne de nøiagtigste historiske oplysninger om, hvad der skal ske de første 400 aar efter exilet? De byrder, farisæerne lagde paa menneskenes skuldre var visselig ikke mere trykkende end de forestillinger, teologer kan lægge paa den menneskelige tænkning ved at skræmme med «vantro».

De mænd, der ned igjennem tiderne har kjæmpet for, at Danjelsbogens spaadomme om Israels 400-aarige historie efter exilet kun er at opfatte som en gjengivelse af virkelig oplevede tildragelser, har gjort kristenheden en stor tjeneste. Kampen har været overmaade haard, da orthodoxiens talsmænd har betegnet modstanden som «vantro» og derved ophidset lægfolkets fanatisme mod en fordomsfri teologisk videnskab. For Caspari var indvendingerne mod de danjelske profetiers guddommelige oprindelse kun «vantroens paafund». Hengstenberg erklærte, at den moderne opfatning af Danjels bog «vil være falsk, saa længe Kristi ord er sandt, det vil sige i al evighed». Og dr. Pusey fandt Danjels bog at være «slagmarken for tro og vantro».

Af disse vældige domsbasuners stød lod teologerne sig dog ikke skræmme. De fandt, at spørgsmaalet om et bibelsk skrifts forfatterskab maa stilles for videnskabens domstol, og at i saadanne ting kan ikke Kristi autoritet være sidste instans, ɔ: en fastslaaet *dogmatisk* opfatning af forholdet mellem Kristi guddommelige og menneskelige natur bør ikke beherske den videnskabelige forskning.

Den orthodoxe theolog professor Zöckler, der baade trodde

paa de gammeltestamentlige mirakler og profetier, traadte op mod den danjelske profeti som «profetiens vidunderligste produkt» og erklærte, at det var imod hele profetiens væsen «at give en detaljeret, pinlig nøiagtig fremtidshistorie, ja endog en indgaaende skildring af de seleucidiske kongeriger». Paa lignende maade udtalte Delitsch sig, Caspari's gamle ven og medarbeider, medens Caspari selv vedblev at være — hvad han spøgende kaldte sig — en haardkogt Hengstenbergianer.

Caspari opholder sig meget ved, at et saa herligt skrift som Danjels bog umulig kan være forfattet af «en bedrager». Hans bemærkninger herom maa visselig nu betragtes som forældede, efterat man har lært nærmere at kjende arten af dette «bedrageri», der kun var en i oldtiden almindelig anvendt literær form. Caspari selv maatte ialfald for et enkelt bibelsk skrifts vedkommende indrømme «bedrageriet», idet han jo erkjendte, at prædikerens bog var affattet under Salomos maske.

Den jødiske apokalyptik.

Danjels bog er den første i rækken af de saakaldte apokalypser. Hvad der har skabt den frodige apokalyptiske literatur, er den omstændighed, at man i de nærmeste aarhundreder før Kristus var begyndt at læse og udlægge de gamle profetier paa en anden maade end tidligere.

Den efterexilske tids brændende spørgsmaal var: *Naar* skal det forjættede herlighedsrige komme? Jo længere det udeblev, desto større var skuffelsen. Og da Antiochus Epifanes begyndte sit voldsregimente, holdt taalmodigheden paa at briste.

Danjelsbogens forfatter, der havde fordybet sig i granskningen af Jeremias' spaadom om de 70 aar, mente aabenbart, han havde gjort en stor opdagelse, eller at Gud selv ved engelen Gabriel havde meddelt ham den, nemlig at Jeremias ved de 70 aar ikke havde ment almindelige aar, men aaruger, o: ethvert aar skulde regnes for 7 aar. Jeremias havde altsaa ikke ment 70 aar, men 7 × 70 aar eller 490 aar. Han regned da ud, at siden exilet var hengaaet 486½ aar, saa blot 3½ aar stod igjen, til herlighedsriget skulde oprinde. Denne korte tid gjaldt det da at stride igjennem, og den

jeremianske spaadom vilde gaa i den herligste opfyldelse, naar 490-tallet var fyldt.

Hvordan skulde nu Danjelsbogens forfatter faa meddelt sine landsmænd sin egen urokkelige tro paa, at regningen var rigtig? Det nytted ikke at optræde som profet; thi det var en fast antagelse i de dage — hvad man ser af makkabæerbøgerne — at tiden dengang var bestemt at skulle være profetløs. For at bli hørt, maatte forfatteren iføre sig den literære maske. Det lyktes ham ved sin storslagne bog at opflamme folkets mod i dets svære trængsel under det syriske herredømme.

Betragter man nærmere forfatterens gjengivelse af de historiske begivenheder efter exilet, ser man snart, at han har høist mangelfuldt kjendskab til det tidsrum, han skulde være bedst kjendt med, hvis han havde levet i exilets tid. Paavisningen af de mange historiske urigtigheder og orthodoxiens stræv med at bortforklare dem udgjør en hel literatur. Blot en prøve skal her gives.

Kongerækken i Babylon hos Danjel:

Nebukadnezar.
Belsazar.
Darius.
Cyrus.

Den virkelig historiske kongerække:

Nebukadnezar.
Amel Marduk.
Labassi.
Neriglissar.
Nabonedus.
Cyrus.

Altsaa ganske forskjellige navne mellem Nebukadnezar og Cyrus. Orthodoxiens forsøg paa at faa de 2 kongerækker til at falde sammen skulde paa forhaand synes haabløse. De har heller ikke formaaet at overbevise nogen historiker af navn. T. ex. paastanden at Nebukadnezars søn og efterfølger har havt 2 navne, Belsazar og Amel Marduk, hvorfor imidlertid intet bevis kan føres. Men selv om denne gjætning var rigtig, hjælper den til intet, da Belsazar ifølge Danjel er Babylons sidste konge, medens Amel Marduk havde 3 efterfølgere.

Jo nærmere derimod man kommer det 2det aarh. f. Kr., desto korrektere blir den historiske gjengivelse, hvilket man ogsaa maatte vente, naar forfatterens levetid er under den syriske forfølgelse.

Men saa svigter profetiens evne forfatteren, naar han forudsiger begivenhederne i de forestaaende $3^1/_2$ aar (11, 40). Foruden at befrielsen fra Antiochus' tyranni indtraf tidligere end af forfatteren beregnet, spaar han om et 3die felttog, som Antiochus skulde foretage mod Ægypten — hvilket er uhistorisk. Ligeledes blir forudsagt, at Antiochus skal finde sin død i Palæstina, «mellem havet og det hellige bjerg». Men i virkeligheden døde Antiochus Epifanes i Persien.

De jødiske apokalypser, hvor en større eller mindre del af fortiden er gjengivet i form af en profeti, maatte naturligvis dukke pludselig op. Men det spørgsmaal laa da snublende nær: Hvordan har bøger fra Danjels, Henoks og Abrahams tid kunnet holde sig saa godt skjulte i aarenes løb? Den berømte Henoks bog, der ogsaa omtales i det ny testamente, forkyndte om sig selv, at den havde intet at gjøre med Henoks tid, i hvis dage den blev skrevet, men at den var bestemt for «den fremtidige slegt», nemlig den, der leved i makkabæertiden. Danjels bog siger selv, hvorfor den ikke kom tilsyne i exilet, den gang den blev skrevet. Danjel havde nemlig faaet befaling til at *forsegle* bogen. «Luk til for synet», blev der sagt til ham. Først naar «endens tid» kommer — blev der fremdeles sagt til ham — skal bogen aabnes, og mange skal de være, der da vil granske i den. Med dette svar slog bogens første læsere sig til ro og kom ikke med det næste, mere nærgaaende spørgsmaal: Men *hvem* var det givet at aabne den forseglede bog netop i Antiochus Epifanes' tid?

«Forseglingen» gjorde visselig ogsaa sit til at omgive bogen med det mystiske trylleri, den har havt lige til vore dage.

Danjelsbogens forfatter er den første, der har villet regne sig til herlighedsrigets oprettelse, og er derved — meget mod sin hensigt — blet grundlæggeren af «den religiøse mathematik», der har forvirret saa mangen hjerne lige til denne dag.

BILLEDER FRA ANDALUSIEN.

Af *Theodora Mau.*

I. *Malaga.*

Mange nordens børn drager til syden om vinteren for at undgaa nordens kulde og styrkes i sydens sol. Malaga er et af de steder i syden, der har det sundeste og herligste klima. Dog er det vist endnu meget sjælden, at folk fra Skandinavien kommer herned.

Her er altid sommer; altid blomstrer roserne. Selv i december og januar, de eneste maaneder i hvilke der af og til indfinder sig nogen kølighed, er mange dage som de smukkeste sommerdage i norden, og november og februar er i fuldt maal sommermaaneder. Mange familier i Madrid tilbringer da ogsaa vinteren i Malaga. Solen kan brænde stærkt, men luften er ren og let, selv i meget stærk varme.

Med det dejlige klima forener sig den skønne, smilende natur. Beliggenheden er ved Middelhavets bred, med smukke bjærge af forskellige former til alle sider, og hvad enten man en af de sollyse dage gaar langs med stranden, eller man stiger op paa et af de lavere bjærge og nyder udsigten derfra, vil man modtage rige skønhedsindtryk. Særlig smukt er der i februar, naar mandeltræerne staar i blomster. Solnedgangen og aftenrøden kan være vidunderlig skønne. Ligeledes gør det stor virkning, naar sollyset spreder glans over en snedækt top i det fjærne.

Gaar man ud af byen langs med havet, kommer man til tyrefægterpladsen, der sørgelig minder én om en af Spaniens mørkeste pletter. Lige ved er den protestantiske kirkegaard, et idyllisk sted med smuk udsigt til havet, skyggefulde pebertræer og venlige grave, der plejes omhyggelig, og af hvilke mange har smukke monumenter. Digteren H. C. Andersen var saa begejstret for dette yndige sted, at han i

sin skildring af Spanien siger, at han ønskede at dø i Malaga, for at hans legeme kunde stædes til hvile paa den skønne kirkegaard. Englændere og tyskere samt enkelte skandinaver er begravede her. Bl. a. er der gravsted for en stor del unge kadetter fra det tyske orlogsskib «Gneisenau», der for tre eller fire aar siden fandt deres død i bølgerne lige ved Malagas havn i en pludselig, voldsom storm, der gjorde redning fra land umulig. Det var et rystende syn at se de mange unge styrte i havet, og det gjorde et dybt indtryk paa Malagas indbyggere.

Paa kirkegaarden er der et lille kapel, hvor der om søndagen holdes engelsk gudstjeneste. Der var tidligere ogsaa tysk gudstjeneste, men skønt der er mange flere tyskere end englændere i Malaga, var tilslutningen saa ringe, at den maatte ophøre ifjor.

Længere ude kommer man forbi en lang række smukke villaer, af hvilke endnu enkelte har et afgjort maurisk præg, dernæst forbi en anset jesuiterskole, til den lille, fattige fiskerlandsby Palo.

Til den anden side kommer man op mellem bjærge. Særlig tiltrækkende er udflugten til ejendommen «La Conception» (undfangelsen), hvor der er en overordentlig skøn have med sjældne palmer og et lille musæum med oldsager.

Medens Malagas omgivelser er saa smukke, frembyder byen selv ikke mange seværdigheder. Hvad der altid falder mest i øjnene, fra havet som fra bjærgene, er den høje, anselige domkirke. Den er smuk saavel udadtil som i det indre. Dens høje hvælvinger gir et opløftende indtryk, særlig naar man hører orglets mægtige toner. Hovedaltret er meget smukt med et tempel med søjler. Der er mange malerier og nogle billedhuggerarbejder af mere eller mindre kunstnerisk værd. Men her i domkirken, som overalt i kirkerne, finder man det uskønne og smagløse ved siden af det smukke og rene. Der synes at være liden sans for forskellen. I ét med domkirken er en mindre kirke, med meget smukt, udhugget arbejde og med pragtfulde altre i det indre. Den stammer fra maurernes tid.

Byens gader er for størstedelen snævre og lidet tiltrækkende. Kun et lille parti svarer til det moderne livs for-

dringer. Men byen forskønnes af flere parker, hvor et rigt blomsterflor fryder øjet.

I intelligent henseende staar byen ikke højt. Den har ingen kunstsamlinger eller musæer af nogen art. Der er et videnskabernes selskab, hvor der afholdes foredrag, til hvilke kvinder kun undtagelsesvis har adgang. Der er to teatre, i hvilke forskellige tilrejsende skuespillerselskaber giver forestillinger. I det ene af disse saa jeg bl. a. H. Ibsens «Et dukkehjem», der opførtes med forandret slutning. Den spanske oversætter vilde ikke forarge publikum og havde da haft den dristighed at tage braadden fra den store digters arbejde ved — at lade Nora blive i hjemmet.

I Malaga findes de store modsætninger: megen rigdom og uendelig megen fattigdom og nød. Tiggere af alle aldere træffes overalt. Som i andre sydlandske byer sidder krøblinger og blinde hele dagen udenfor kirken for at faa lidt. Af blinde er der særlig mange. De sidder ved vejene og beder uafladelig de forbigaaende om gaver, spiller paa et eller andet instrument eller ledes gennem gaderne af en dreng. For arbejderen og hans familie er kaarene trange. Arbejdet betales daarlig, og næsten alle næringsmidler er meget dyre. De fattige faar derfor yderst tarvelig og lidet nærende kost. Der er ikke tale om at nyde kød i nogen form, æg eller mælk, end sige smør. Ogsaa grøntsager er dyre. Naar det saa gaar daarlig med fiskeriet, saa at ogsaa fisk koster meget, som det er tilfælde i aar, er der lidet tilbage. Jeg har ogsaa set arbejderen spise sit bare brød uden nogetsomhelst til. Men Malagas arbejderbefolkning er nøjsom og fredelig. Medens der rundt omkring i det øvrige Spanien er sørgelige striker og uroligheder, der tidt fører til blodsudgydelse, er der rolige forhold i Malaga.

Man mener, at de rige i det hele ikke gør meget for de nødlidende. Naturligvis er der undtagelser. Saa vidt jeg kan se, udgaar det, der bliver gjort for trængende og forladte, mest fra prester og nonner som i middelalderen. Her er sex forskellige børnehjem. Det største af disse, et hjem for forældreløse drenge, der er fortrinlig indrettet, blev stiftet af en prest og ledes af Salesianere, brødre af biskop

François af Sales' orden. Et mindre hjem for forsømte drenge, hvor der desværre arbejdes med meget smaa midler, ledes af en ung prest. I et børnehjem for smaa piger virker St. Josefssøstre med stor kærlighed, i et andet franske nonner af Vincens-Paulaordenen. En nonneorden hengiver sig helt til den gærning at besøge de syge. En forening af unge mænd, stiftet og ledet af jesuiter, staar i begreb med at oprette en undervisningsanstalt for arbejdere, i hvilken disse kan faa fri undervisning saavel i religiøs som almindelig kundskab. Forøvrigt er her et herberge for hjemløse, saa vel mænd som kvinder, et alderdomsasyl og aftenskoler for voxne. Der tales nu om at oprette en skole for blinde, baade børn og voxne, hvortil der jo ogsaa er overordenlig stor trang. Det sociale spørgsmaal, der er saa brændende for tiden, har ogsaa her vendt tankerne mod de laverestillede, saa at der er blevet gjort forholdsvis meget i de sidste aar.

Det kunde nævnes, at Malaga bl. a. udmærker sig ved sine skønne kvinder. En slank, fin skikkelse med en let og yndefuld gang, et overordentlig rigt, fyldigt, sort haar, fine træk, en noget bleg ansigtsfarve, store, sorte øjne, enten ildfulde eller drømmende og blide — det er den andalusiske kvindetype.

Gaar man en morgen ud gennem Malagas gader, er der visse skikkelser, som man atter og atter møder, og som præger sig særlig fast i ens erindring. Der er presten, som gaar til eller fra messe. Der er meget forskellige typer, — gamle og unge, svære og tynde, alvorlige og muntre, sympatetiske og frastødende. Der er den dannede kvinde, «senoraen», der gaar til morgenmessen, med det smagfulde, klædelige slør om hovedet og bønnebogen i haanden. Der er gedehyrden, der driver sin gedehjord henad gaden, eller tidt sidder paa gaden og malker en ged. Der er endelig landboen med sit æsel, som bærer de frugter, grøntsager og andet, der skal sælges her inde. Som i Italien maa de stakkels folk fra landet betale afgift af det, de vil sælge. En sørgelig og uretfærdig anordning! —

*

II. *Mariadyrkelsen.*

Tilbedelsen eller paakaldelsen af jomfru Maria har en stor betydning i Spanien. Det er jo ogsaa tilfældet i andre katolske lande, især i Italien, men spanierne lægger særlig vægt paa, at Maria er «Spaniens skytshelgen», «patrona». Den anden skytshelgen er St. Jakob. De skikkelige spaniere har da ogsaa en vis forestilling om, at det spanske folk ærer den hellige jomfru fremfor andre nationer. De har vel ogsaa den tanke, at Maria ganske særlig elsker Spanien. Naar en jesuit nytaarsaften efter afsyngelsen af tedeum i en varm bøn for fædrelandet sagde: «Herre, frels Maria inmaculadas og St. Jagos land», da laa der i dette, synes jeg, en forestilling om Kristi moders særegne kærlighed til dette land. Endnu videre gaar samme jesuit, pater Rochel, en af lærerne ved jesuiterskolen udenfor byen, naar han i et digt til den hellige jomfru siger: «Ikke sandt, du holder af Malaga, du elsker Andalusien?» Jeg har hørt katoliker sige: «Vi *tilbeder* ikke jomfru Maria, vi *ærer* hende kun». Men det forstaar jeg ikke. Den bestandige paakaldelse af hendes forbøn og hjælp maa dog kaldes en tilbedelse, om man end beder hende at føre til Kristus. Mariabønnerne er for mig noget af det mest aandsfortærende i romerkirkens gudstjenester paa grund af den uendelige gentagelse. Rosenkransen bliver for mig det tommeste ordgyderi. Atter og atter gentager presten engelens ord til Maria, og menigheden siger: «Hellige Maria, Guds moder, bed for os syndere nu og i vor dødstime!» Det er en lettelse, at gentagelserne som oftest deles i flere led, saa at der kommer sang imellem. Jeg har tænkt meget paa, hvor stor en misforstaaelse disse gentagne bønner dog er, da de er lige stik imod Kristi ord i bjærgprædikenen: «Naar I beder, skal I ikke bruge mange ord som hedningerne!» Det er naturligvis ganske umuligt, at presterne personlig kan være med i de idelige gentagelser, men mange har da ogsaa vænnet sig til en aandløs, ensformig fremplapren, der forekommer mig anstødelig. Det er gærne de underordnede eller ganske unge prester, der udfører denne tjeneste, og jeg har ikke kunnet lade være at tænke paa ordsproget: «Der skal nogen til det værste», for det maa virkelig være svært at

skulle blive ved med denne tomme remse dag efter dag. I modsætning til presternes fremplapren har jeg forundret mig over den *tilsyneladende* andagt, hvormed menigheden, navnlig kvinderne, falder ind. Foruden bønnerne i rosenkransen er der ved de mangfoldige gudstjenester for Maria inmaculada mange andre bønner til hende eller lovprisninger af hende.

Dernæst er det en fast skik, at prædikanten efter en indledning til prædikenen paakalder Marias hjælp til udlæggelsen af evangeliet. Menigheden falder da paa knæ og beder atter til Maria. Dette gøres dog paa noget forskellig maade af de forskellige prædikanter. Undertiden siges der blot: «Ave Maria». Men den almindeligste form er omtrent denne: «Vi vil bede om den guddommelige naades hjælp ved at søge Maria Santissimas mellemkomst, idet vi vender os til hende med engelens ord». Undertiden uddybes dette mere, og der siges f. ex.: «Jeg vil vende mig til vor Herre Jesus Kristus i det navn, som altid er rede for os, Marias navn», eller: «Gud give mig kraft og klarhed til at tale ordet ret, og Kristus hjælpe mig ved sin moders mellemkomst!»

Den 8. decbr., Marias undfangelsesdag, er en af de første helligdage for spanierne. Da fejres med begejstring mindet om Pius den 9des forkyndelse af dogmet om Marias ubesmittede undfangelse. Alt havde den dag et meget festligt præg, og i anledning af dagen holdtes der i decbr. rækker af gudstjenester, navnlig novenaer. (En novena er ni aftengudstjenester i rad).

Jeg sammenfatter enkelte udtalelser i prædikener for at give et billede af denne underlige tro paa Maria, som vel for øvrigt stammer fra en meget tidlig periode i kirken.

«Det største og ypperste, Gud har skabt, er mennesket med den levende sjæl og tænkeevne, og blandt mennesker har Gud skabt ét menneske, større end alle andre: jomfru Maria. I hende samlede sig alle de vidundere, til hvilke Gud bestemte mennesket i Paradis».

«Eva kaldes «de levendes moder» som vor stammoder, men med endnu større ret kaldes Maria «de levendes moder». *Hun* er det ved naaden».

«Guds søn blev menneske, blev menneskenes søn for at frelse mennesker. Gud udvalgte den kvinde, der skulde føde

ham til verden. Hun var fuldkommen ren og uden synd. Hvorfor? Fordi Guds søn ikke *kunde* fødes af en kvinde, der havde synd. *Hendes* hjærte skulde ikke blot renses saaledes, som Gud vil rense vore hjerter, men han skabte hende fuldkommen ren. Det er dette, kirkens fjender har saa meget imod. De taler saa stærkt mod Marias ubesmittede undfangelse Men den, der ikke ærer moderen, kan heller ikke ære sønnen».

«Maria var faderens datter, sønnens moder og helligaandens brud (eller hustru). Ogsaa *vi* er med naaden faderens børn, men hun var det i en højere betydning som den fuldkommen rene. Hun blev frelserens moder, og hun blev helligaandens brud, da hans kraft overskyggede hende».

«De, der er fjender af kirkens opfattelse af Maria, siger, at hun har ingen betydning haft i udviklingen af naadens store værk, hun er kun en harmonisk tone deri; hun indtager ingen væsentlig plads i historien, siger de. Men hun er meget mere end en harmonisk tone, ogsaa meget mere end blot en ædel skikkelse. Hun er Eva i det aandelige liv, den aandelige moder. Hun er det for alle mennesker, men ganske særlig for kvinden, og hun er mønstret for den kristne kvinde».

(Forts.).

NYE-BØGER.

Salmarne, *umsette fraa hebraisk.* Kristiania. Det norske bibelselskaps forlag. 1904.

Davids salmar, dette underfulle orgeverk med same rike tone fraa det djupast dirrande rop ut or syndesorg til den mest høgstemde lovsong, Israels salmebok, der tusund paa tusund gjenom tiderne hev funne seg sjølve, funne ord for sin innarste hjartetrong — kling her imot oss i vaart heimlege maal.

Blix hev grunnlagt dette arbeidet, og presten Hognestad hev fullført det; so me hadde rett til aa venta godt arbeid, og vonerne vart ikkje svikne; umskrifti er fagna verk.

Fyrst vil eg nemna det som fyrst fell i auga. Den gamle uppstykkjing av teksti i «vers» med nummeret imillom er her burte. Versnummeri er flutte ut i kanten ved sida, og teksti kjem i samanheng, berre med eit noko større op millom raderne der innhaldet gjev grunn til det. Paa den maaten vert det lettare aa sjaa teksti i sin naturlege samanheng. Alt under arbeidet med umskrifti av det nye testamente hadde nemndi sterkt uppe den tanke aa skipa det paa den vis. Men endaa hadde nynorsken til gudelegt bruk so mykjen fordom og uvilje imot seg, at testamentet paa landsmaal vilde møta meir enn nok av hinder, um det heldt seg fritt for alt nytt som ikkje maatte til. Difor vart endskapen, at landsmaalstestamentet fekk fylgja det tilvande i det stykke — til vidare. Det er godt me no er komne so langt, at dei kunde vaaga aa gjera dette tiltaket. Me maa vona at resten av bibelen vil koma i den same tilskiping um ikkje altfor lenge.

Og so eitt til. Denne umskrifti syner oss med ein gong, at ogso Davids salmar gjeng paa vers; kvar verslina er ei rad for seg. Og endaa den hebraiske poesi hev eit reint anna lag enn me er vane med, synest eg nok der er so mykje

baade av poetisk kraft og form i sjølve umskrifti, at ein vert teken med, dersom ein ikkje les altfor slakt og daudt. Eg veit ikkje um ein godt kann faa gjort meir i den leidi, naar det skal vera umsetjing og ikkje umarbeiding. Ein fær i det heile god hjelp her til aa kunna lesa Davids salmar som · — salmar.

Er so spursmaalet, korleis umsetjarane hev greidt den ting aa føra innhaldet yver i norsk iklædnad, norske ord, norsk ordfelling og norsk maaltone, vil vel ingen kunnig mann kunna segja anna, enn at umskrifti er storveges god. Tankarne kjem so klaart og naturleg, so ein slepp aa trivla etter meiningi, skal eg tru. Og ordi ligg mjukt og fint kringum innhaldet. Der er slik heimedaam yver det heile, og samstundes so reint og verdigt.

Her berre eit par prøvor:

«1 Ein salme av David; til minnesofret.
2 Herre, refs meg ikkje i din vreide
og tugta meg ikkje i din harm!
3 For dine piler er farne ned i meg,
og di hand hev falle tungt paa meg.
4 Der finst inkje friskt i mitt kjøt for din vreide skuld;
der er ikkje fred i mine bein for mi synd skuld.
5 For mine misgjerningar stig meg yver hovudet,
som ei tung byrd er dei meg for tunge.
6 Det luftar illt av mine saar,
dei renn av verk for min daarskaps skuld.
7 Eg er krøkt, reint samanbøygd,
heile dagen gjeng eg svartklædd.
8 For mine lender er fulle av brand,
og der finst inkje friskt i mitt kjøt.
9 Eg er reint valen og sunderslegen
og skrik høgt av hjartestynjing.
10 Herre, for di aasyn er alt mitt ynskje,
og min sukk er ikkje løynd for deg.
11 Mitt hjarta slær hardt, mi kraft hev forlate meg».
(Salme 38).

«1 Herren er konge, han hev klædt seg i høgd,
Herren hev klædt seg, han hev gyrdt seg med styrke;
jordriket stend fast, det lèt seg ikkje rikka.
2 Fast er din kongsstol fraa fordoms tid,
fraa æva er du.

3 Straumar hev lyft, Herre,
straumar hev lyft si røyst,
straumar lyfter upp sin dur.
4 Men meir enn duren av dei store vatn,
dei herlege, havbroti,
er Herren herleg i det høge.
5 Dine vitnemaal er ovleg trufaste,
heilagdom høver for huset ditt,
Herre, so lenge som dagarne varer».

(Salme 93).

Den som sjølv hev prøvt korleis upplæringi paa eit maal som ikkje er hans, kann øva ein upp i aa slaa seg til ro med halvt og heilt tome ord, og venja honom inn i ei tankeløysa som lèt honom liva i slik skodda aar etter aar, han veit, at for mange vil denne umskrifti gjeva nytt ljos yver mangt eit ord som dei kanskje hev kunna utanboks i lang tid utan klaar tanke. Og den heimlege klangen vil gjeva innhaldet nytt liv, gjera det meir kjent og kjært. Eg er fraa barndomen for vel innlivd med landsfolk til aa vera i tvil um, at for mange av deim vil salmarne i denne bunad verta til meir baade gagn og gleda enn dei hev vore. For under all strid stend det fast, at mange, mange just i nynorsken finn att det maal som Gud gav deim til morsmaal, og at deira hjarta lettare vert med i det enn i dansknorsken. Difor kann eg ikkje anna skyna, enn at alle dei som fyrst og fremst det ligg paa hjarta, at Guds ord vinn inngang og fær magt, dei maa vera takksame for at me hev fenge denne umskrift av salmarne.

Bibelselskapet hev gjeve boki ein høveleg bunad i alle maatar. *Matias Skard.*

Jens Tvedt: «**Djup jord**». Olaf Norli, 1904.

Naar jeg ikke *helt ud* kan dele anmeldernes samstemmige beundring af denne bog, da er det fordi, jeg ikke kan sætte dens heltinde saa høit som de.

Adêle Lind, den livsglade unge prestedatter, som saa hensynsløst freidig og ureflekteret gir sig hen til sin fars tjenestedreng og med ham faar et barn — javist er hun en varmhjertet, elskværdig kvinde, men — *dyb jord!* nei, det kan jeg ikke faa i mit hode!

Der skal dog med alt noget mere til for at fortjene en saadan karakteristik, end at man med naturbarnets sunde friske, men sterkt sensualistiske kjærlighed kaster sig om halsen paa en stakkars bondegut og formelig tvinger ham til at forse sig.

Den mangel paa sjælelig blygsel — ikke at tale om aandeligt liv og aandelige interesser, denne prestedatter lægger for dagen, er for stor til, at den kan opveies og skjules ved naturlig elskværdighed.

Ja, der forekommer i skildringen af hendes ubundne elskovsleg i mark og skov scener, som ligefrem virker pinlig ved sin brutale mangel paa finfølelse (eksempelvis diskussionen mellem slaattekarene og de to elskende om aarsagen til det nedtraakkede græs).

Den trofaste kjærlighed, hvormed hun senere i ulykkens dage hænger ved Sigmund og sit barn, er ganske vist rørende, men gaar dog ikke ud over, hvad de fleste kvinder i hendes situation vilde gjøre.

At forfatteren med denne sin alt andet end upartiske bedømmelse af sin heltinde heller ikke ser sig istand til at skifte sol og vind lige mellem hendes forældre, er noget, man maatte vente. Lad gaa, at den kolde, geschæftige danskfødte prestefrue ikke netop er nogen særlig sympatisk personlighed. Deri turde dog vistnok de fleste dannede kvinder sympatisere med hende, at hun af al magt søger at faa *skandalen* — thi skandale er og blir Adêle Linds elskovshistorie efter almindelig dannet betragtning — neddysset og gaardsgutten gift med en af sine lige.

«Man kan forliebe saj i sin gaardskarl, men man givter saj igge med ham!» erklærer den praktiske dame. Jeg tror, erfaringen har git og vil gi hende ret. Hvor dette hendes fornuftige livsprincip ikke er bleven befulgt, der er det rent undtagelsesløst bare blit til sorg og elendighed for begge parter.

Da forstaar jeg langt mindre den værdige prestemands overbærenhed, naar han siger til sin datter: «Gud slette din synd, *om nogen du har!*» Det minder betænkelig om Solveigs replik i femte akt af Peer Gynt:

«Intet har du syndet, min dyreste gut!»

Nei, *martyr* egner hun sig saavist ikke til, Adêle Lind!

Fraseet disse anker har jeg kun ros at udtale om bogen. Historien er fortalt med vanlig mesterskab. Jens Tvedt er ubetinget langt «dybere jord» end baade sin helt og de fleste norske forfattere. En naturalist i ordets bedste betydning. Han baade ser skarpt og pløier dybt. Personerne i hans bog er alle som en tat paa kornet, ikke mindst den kolde beregnede Sigmund.

Sproget synes mig her og der noget kunstigt og opstaket. Der er for meget «fysne-bivring» og «fysne-baarer» og «fysne-iling». En sætning som den: «det gjekk ei fin fysne-iling utetter alle kjensletæger», klinger mildest talt affekteret.

Th. Caspari.

Bøger sendt til redaktionen:

Chr. Collin: **Bjørnstjerne Bjørnson**, 12te hefte. Kristiania. Aschehoug & Co. 60 øre.

N. F. S. Grundtvigs *udvalgte skrifter*, 9de og 10de hefte. Kjøbenhavn. Gyldendal. 50 øre.

Om betydningen af **Schleiermachers religions- og Gudsbegreb**. Af cand. theol. *Olaf Moe*. Kristiania. Grøndahl & søn. 60 øre.

Christiane Lund: **Lærebog** *i den kristne religion for børn*. Kjøbenhavn. Schønberg.

Den Lammerske bevægelse. Af *Christen Brun*. Aftryk af Norsk theologisk tidsskrift. Kristiania. Grøndahl & søn.

«**Vort daglige brød**». En vejledning gennem Den hellige skrift af *F. B. Meyer*, prest ved Kristkirken i London. Oversat af Chr. Stricker, læge, og T. Høyer, prest ved St. Andreas kirken. Kjøbenhavn. Hagerup. 3die hefte. 35 øre.

Øvelsesbog i **modersmaalets skrivning** af *J. J. Dalström*, overlærer ved Stockholms folkeskoler. Oversat og bearbeidet paa norsk af Johs. Gjeilen. Kristiania. L. M. Berntzen. 71 sider.

Evangeliekritikens vanskelighed. Af *B. Paludan-Müller*. Frederiksborg. Kjøbenhavn. Schønberg. 44 sider.

Om begrebet styrke i tilværelseskampen. En psykologisk undersøgelse af F. Halberg. Kjøbenhavn. Gad. 184 sider.

Breve om Kristus til min gudsøn af *Morten Pontoppidan:* Kjøbenhavn. Gyldendal. 141 sider.

Karl Christensen: **Ungdomskamp**. Et nutidsbillede. Kjøbenhavn. A. Brandt. 290 sider.

KRIGET I ÖSTERN.

Efterstaaende stykke er skrevet af en yngre russisk officer aftenen før hans afreise til den russisk-japanske krig. Det er forfattet i den bestemte hensigt at offentliggjøres i «For kirke og kultur».

Forfatteren er stærkt paavirket af sin store landsmand Tolstoi og levende gjennemtrængt af overbevisningen om, at frelsen fra den sociale nød og løsningen af slægtens store ethiske opgaver alene er mulig ad den fuldkomne frivilligheds vei, ved at individerne helt blir behersket af kristendommens kjærlighedsbud som deres egen stærkeste livsdrift.

Siden forfatteren som gut i flere aar havde sit hjem i Finland, behersker han nogenlunde det svenske sprog; han gjør forøvrigt selv undskyldning for baade sprog og stil. I de senere aar har han lært at læse ogsaa vort sprog, og har i de tre sidste aar med megen interesse fulgt «For kirke og kultur». Det indtryk, han herunder har modtaget af vort folks sædelige og religiøse standpunkt, fødte i ham, i et tragisk øieblik, da han under store indre kampe fandt at burde opfylde sin officerspligt fremfor at søge afsked, ønsket om gjennem dette tidsskrift at rette en appel til den sædelig-religiøse bevidsthed blandt os.

Må Ni förlåta mig, Ni mina läsare, för mitt sätt att uttrycka mig, för min stil, för min djärfhet att vilja tala till Eder, men det finnes minuter i en människas lif, då hon har rättighet att uttala sig. Det var ett bruk i medeltiden, att man uppfylde en dödsdömd fånges sista bön, därest den innebar något, som låg inom räckvidden för fängelsepersonalens förmåga, och stödjande mig därpå beder jag Eder, mina läsare, om ett ögonblicks uppmärksamhet på det, jag har att säga Eder, ty jag själf skall — inom kort — bort mot Östern, bort till det krig, uti hvilket så mången har satt lifvet till. — — —

Ni frågar mig kanske, hvarför jag vänder mig just till

Eder norska tidskrift, således till en tidskrift ganska främmande för mig hvad språket vidkommer; på detta måste jag svara Eder — men jag beder Eder icke upptaga det såsom smicker — att denna tidskrift icke mera hör Norge till, ty på permen står «For kirke og kultur» — står således det, som alldeles icke tillhör nationerna speciellt, det, som af allt som finnes kanske är det minst specifika, minst nationella.

Men icke nog med formen, tre år har jag följt med Eder tidskrift och jag måste säga att innehållet går ofta hand i hand med titelbladet. — —

Vi lefva uti en märklig tid, uti en tid, där nytt och gammalt kämpa dödskampen med hvarandra, en tid då alla världar, som Nietzsche ofta säger, skola omdanas, en tid, där alla makter — ljusets som mörkrets — äro ute att kämpa med hvarandra, kämpa på lif och död, bildande nya former för tillvaron af nationer och folk, som af förhållandena tvingas in emot hvarandra *och in i* hvarandra.

En märklig tid, en tid, värd att lefva i, värd att segra i! — —

En tid, uti hvilken nationerna vägas på allmaktens vågskål, och om de där befinnas för lätta, kastas de i degeln för att omgjutas, omformas, omsmältas till något annat. — —

Ur detta kaos af stridiga intressen, stridiga känslor, stridiga tankar, som likt hafsbruset tränger fram till dem, de där hafva öron till att höra, stiger redan nu en och annan ton upp, som kan urskiljas, uppfångas och kvarhållas, och det är religionsformerna och deras förhållande till lifvet. — —

Vår tid är «Johannes-uppenbarelsetiden» eller en tid ännu större än den han lefde i. — —

Vår tid är en sådan, då den kristna tron, eller rättare då det nya evangeliska tänkesättet icke mera skall vara en tro på evangeliets skapares röst, utan ett vetande att denna rösts upphofsman är en djup tydare af hela mänskliga slägtets innersta inre, dess grund-psykologi, dess lifsprincip, lifsvillkor. — —

Det var icke tron, som uttalade orden: «Jag är sanningen!» Det var visdomen och vetandet af människosjälens bästa och sämsta sidor, det var ett förutskådande af det kommande, det var ett förutkännande af millioners känslor, så-

som de nu efter tusende år börja att, stridande inom oss själfva, skymta fram för vårt medvetande. — —

Och just detta, just att klart och tydligt framvisa såväl åt de bästa bland oss som ock de sämsta, att så är, hör till det mål både kyrkan och kulturen måste sätta som sin högsta uppgift. Må man ej tro att uppnåendet af detta mål är ett mål nog i sig själft, är en slutpunkt af vår jords kulturhistoria — tvärt om, det är första början af vår jords verkliga kulturhistoria.

Ty då först inträder i lifvet de förutsättningar som erfordras för ett rätt begagnande af våra andliga, moraliska och ekonomiska förmögenheter, och detta kommer att gifva oss möjligheten att höja oss öfver vårt nuvarande, i mångt och mycket både dunkla och råa stadium — och gifva oss den nöjda och ljusa uppfattning af vår personliga tillvaro, som behöfs för att alla våra personliga krafter skola kunna komma till sin rätt, och således för hela mänskligheten, likasom för oss själfva bära frukt till välsignelse.

Jag skulle vilja att Ni, mina läsare, skulle förstå mig: den kamp som Nya Testamentet förtäljer om, var icke en kamp mellan stridiga känslor inom Kristus, då vore de af föga värde, utan snarare ett djupt analyserande af människosjälens djupaste känslor, de känslor, som likt fatomer omedvetet framtvingar individernas och nationernas hufvudfysionomi. — — — Den gudomliga tankekraften och analysen som förde Kristus blickar långt öfver det judiska folkets både nuvarande och förflutna, således öfver tänkare och psykologer, som Salomo, profeterna och statsmän, de bästa judiska konungarna och Moses, förde ock hans tankar långt öfver Roms historia med den så tragiskt aflidne Cæsar, statsmannen i spetsen, och öfver de grekiska tänkarenas metafysiska filosofi och deras etik, förde hans tankar in i ett stadium af historien när befolkningsmängden motsvarar den vi nu se för våra ögon och ett par generationer efter oss än mera komma att se; ett stadium då de olika färgade raserna komma att stå ansikte mot ansikte, bärande i sig, en hvar, sina säregna, i generationer nedärfda och sammanhopade lifsegenheter, lifsvyer, rättsbegrepp, rätts- och ekonomiska former.

När så för honom hägrade detta ögonblick i lifshistorien, när han rysande såg det kaos, som öppnade sig, det kaos, som under brak och dån omsmälter till ett, dessa motsatta titaniska viljor, tankar och känslor, som, sammanfattade till ett helt, utgöra nationernas enhet, då *medlidandet,* medkänslan för de tusende och åter tusende, som komma att gå till grunden under denna sammansmältning, grep honom, — då började för honom hägra hans lära som en enda utväg, en enda räddning, en enda möjlighet, en enda logisk följd af menniskornas samvaro på jorden!

Jag beder Eder förstå min mening — det är icke kärleken till nästan, som skapade Nya Testamentet, det är förståendet att den kristna läran är den enda möjliga form af samvaro efter ett visst stadium af historisk utveckling.

Under denna vistelse i öknen, afskuren från hela världen, med blicken hvilande mot horisonten, där Medelhafvet svallade vid foten af höglandet; seende öfver bygder och städer, öfver hyddor och palats, seende öfver det förflutna, öfver det närvarande, öfver det kommande af mänskligheteus historia, sökande ständigt svar på den fråga, som redan den tolfårige gossen uppställde bland de bokkunnige, öfvervägde han den bana han själf skulle välja för att inpränta uti millioners sinne lösningen af det stora problem han här ändtligen funnit och i form af tankar genomtänkt och känslor — genomkänt. — —

Medkänslan tvang honom att söka lösningen, tanken förde honom öfver nuet in i kommande tidehvarf, kunskapen om det förflutna och det nuvarande tvang honom att draga analogen. — —

För hans andliga blick hägrade först möjligheten att som statsman, som konungarnas konung, Cæsarernas Cæsar taga den värdsliga makten i sin hand för att sålunda skapa lycka åt en värld, — men hans tanke gick ännu längre, den trängde in i det innersta af vår psykologi och han såg där att ingen yttre form varaktigt omdanar det, som omdanas skall för att ej individen, familjen, samhället, staten, nationen, rasen skall göra intrång och rån på nästan. — —

Det är substansen af själen som skall ändras och därtill finnes ingen annan makt än ordets, tankens, det personliga

inflytandets, det personliga förklarandet för individen af logiken i lifvet, af följd och orsak i lifvet. Det gäller att för individen visa det kommande, visa resultatet af en tanke, af en känsla, af en handling. Då först kunna vi vänta en varaktig verkan.

Inom oss finnas djupt motsatta lifsprinciper, lika nödvändiga för uppehållandet af lifvet, och just denna motsats, som utgöres af att både självbevarelsedriften och samhällsbevarelsedriften hafva lika rätt att existera, gör lifvet så oerhördt kompliceradt, svårfattligt och tragiskt i de fall, då dessa principer ej harmoniera med hvarandra utan strida om herraväldet uti såväl individernas som ock samhällenas själar.

Det är liksom ett fatom öfver lifvet att dessa två motsatta principer måste harmoniera och vara i jämnvikt för att lifvet som ett faktum skall kunna existera. Ögonblickligen som en af dessa krafter tager öfverhand är det slut med det personliga lifvet, ty individerna kunna ej fortplanta sig utan att dessa principer äro i harmoni.

Allt detta låg klart och tydligt för människosonens blickar, karaktärer sådana som Judas och de skriftlärdes å ena sidan och hans egen och de många andras, som se sin högsta lycka i att dö för en medmänniska, å andra sidan, visade för honom hela det oändliga haf af motsatta karaktärer, ergo: viljor, intressen, sträfvanden, mål, känslor, tankar och passioner, som lefva och frambringa af sig själf tusende och åter tusende nya sammansättningar och former, öfverförande ur den gråa urtiden till den i töcken höljda framtiden allt, som där en gång är gjordt, tänkt, känt. — — Allt det som inverkar på dessa själar, dessa komplicerade sammansättningar af tusenårigt arbete, — allt vägde han på vågskålen af sitt vetande, och när så, vid hans trettio år, lifvets gåta var löst och vägen klar, trädde han ut ur öknen för att lära en värld medvetandet om sig själf, om sin gudom, sitt ursprung, sin väg, sitt mål. — —

Tusende och åter tusende voro hans åhörare: de, hvilka som parasiter lifnära sig på de fattigas bekostnad, såväl som de, hvilka gifva det sista de ega åt de fattiga — hörde

till hans åhörarekrets. Och olika voro de ord han ställde till dem. — —

Jag ber Eder icke glömma att det är själens omdanelse som måste försiggå, därför böra vi häller icke glömma att det, som inverkar på den ena, går spårlöst förbi den andra. Nya Testamentet bör ej läsas utan att man minnes detta.

«Jag har icke kommit till Eder för att sända frid på jorden, nej, säger jag Eder, utan söndring!» Det är ljungeldar, det är blixtar, det är åskans dånande röst vi höra, det är Jehovas väldiga stämma som gör de syndiga rysande och fruktande, darrande in i det innersta af deras själ, — ty han visar dem följden af deras handlingar. — —

«I skrymtare, jordens och himmelens utseende förstån I att pröfva, hvarföre pröfven I då icke denna tiden? Hvarföre dömen I ock icke af Eder själfva hvad rätt är?» Likt tordönet höres hans röst inne i synagogorna, likt blixten slår den ned öfver fariseer och skriftlärde, öfver dem, som hafva gömt kunskapens nyckel, men själfva hafva de icke gått in, och dem som voro på vägen dit in hafva de hindrat.

Ännu den dag som är, och ur detta kaos af efterlämningar af det förflutna, under massor af bruk, ceremonier, dogmer, formler, hymner, sånger och musik, som så allmänt har fått sin plats uti de kristna kyrkorna, stiga de fyra evangelierna fram likt kolossala lämningar af ett verk, som han skapat en gång på jorden. Ett verk, om hvilket vi läsa hos evangelisten Johannes i 21. kap. v. 25: «Mångt och mycket annat har Jesus skapat, men om man skulle skrifva om det utförligt, så tror jag själfva världen icke skulle rymma de skrifna böckerna.» Se — den väldiga synagogan, där hvarest Moseböckerna hvila uti det allra heligaste, den synagoga, som står i spetsen för hela det judiska folket, den synagoga, dit tusende och åter tusende vallfärda från alla delar af jorden, är full af bedjande, full af väntande människor: mannen från Nazareth har kommit till staden och enligt hans sed skall han väl göra anspråk på hvar mans rätt att tala i kyrkan till församlingen!

Och verkligen, han stiger fram, stiger upp midt i kyrkan på den upphöjda platsen och talar till alla, de där vilja höra.

O, så han talar! Icke så, som de skriftlärde och bokkunnige, utan som de makthafvande; dånande höres hans röst öfver skaran, ljungande komma orden öfver mängdens hufvuden: «O, Ni skriftlärde, Ni bokkunnige, grafvar ären I, fulla med döda ben, på hvilka folket trampar utan att veta det! Främst viljen I vara i synagogorna, folket skall böja sig för Eder på folkmötena, det tionde gifven I af allt I fån, men domen glömmen I att fälla! Olycklige, ur domsalen kommen I icke förrän I hafven återgäldat det sista öret! Samma mått med hvilket I mäten skall man mäta åt Eder. Sannerligen, sannerligen säger jag Eder, lättare går en kamel genom ett nålsöga än den rike mannen till himmelriket! Den där hafver fått mycket, han ansvarar ock för mycket! Eld hafver jag hämtat från himmelen, o hvad jag ville den skulle brinna! Tron I jag hämtat fred?! — — Fem i samma hus komma att söndras mot hvarandra, vara tre mot två och två mot tre, fadren kommer att vara mot sonen och sonen mot fadren, modern mot dottern och dottern mot modern, svärdottern mot svärmodern och svärmodern mot svärdottern. — — När skyar stiga upp i väster, sägen I: Det blir regn, och det blir så! Hvarför dömen I icke på Eder själfva hvad blifva skall? Olyckliga folk, olyckliga stad; sten på sten skall icke kvarblifva, dina barn skola skingras för vinden likt agnar, härar skola omsluta dig, mödrarnas bröst skola sina och de hafvande förbanna sitt hafvandeskap!»

O, så den lågar rundt om honom, denna hans eld! Huru brinner det icke i åhörarenas hjärtan! — Se på alla dessa ansikten! På alla dessa åtbörder, på skränet och ropen! — — Hat, förtviflan, skam, ånger, hämd, kärlek och hänförelse! Allt finnes där i den hopen, som tränger sig rundt om honom; tusende sträcka sina händer för att vidröra honom, för att fråga honom, för att bära hand på honom! Och dock vika de för honom, där han går fram. — — —

Och när hatet och icke bara hatet — utan något än mer — kärleken till de närmaste, till nationen och staten nått sin höjdpunkt, då stiger Kaifas upp i synodrion, Kaifas, statsmannen, han, som jämte trettio kring sig alltid skall stå i spetsen för det judiska folket, stå i spetsen för dess nationalitet, dess kyrka, dess rätt, han utropar: «Det är

bättre att en man går under, än att hela folket gör det». — Och synodrion fäller sin dom — han skall korsfästas som en förbrytare. — —

Historiska ord, ord, som bevisa att den eld, Gudasonen tände bryter ned och bränner upp alla former, allt det, som nationerna bygga upp för att försvara sig emot hvarandra. — —

Och när korset är upprest och sista ögonblicket närmar sig, när målet är uppnått: hans död, — som för alltid skall vara hans största apostel — närmar sig, då ser han ned på hopen under sig, ser deras själars blindhet, det fatom, som hvilar öfver dem, — då tager hans medlidande öfverhand, — den känsla, som var grundtonen till allt hans sökande, alla hans tankar, alla hans handlingar — orden, de största kanske han har sagt, komma likt bön öfver hans läppar: «Fader, förlåt dem, ty de veta icke hvad de göra!» — —

De veta icke hvad de göra; o dessa ord, detta vetande, det är allt, ty huru skulle vi ej handla annorlunda om vi skulle veta följd och orsak!

Likt blixten, som skär himmelen från östan till västan, så kommer människornas son till oss — är det ej så? — —

Och nu, nu skolen I, mina läsare, bort med mig mot Östern, mot åskorna och blixtarna, som sätta hela himmelen i brand.

Där långt borta, bland de mandschuriska bergen storma två folkraser emot hvarandra och dånet af sammanstötningen tränger hit till oss likt rytandet af hafvets vågor. — Väldiga stiga dessa vågor upp mot hvarandra, hvarje våg är bildad af tusende och åter tusende individer, rytande, skränande, utan att stanna framför lodräta berg, bråddjup och klyftor, varggropar och ståltrådsnät, kasta de sig emot hvarandra; timme för timme, dag för dag kämpa de, utan mat, utan dryck; i tropisk hetta, i isande köld, oigenkänliga, höljda i gyttja och smuts, utan att vika för hvarandra, i veckor och månader färdiga att till det yttersta, till sår, till lemlästning, till död stå på sin plats. — Våg på våg, den ena öfver den andra; rasande, kasta de sig öfver hvarandra; öfver hopar af medbröder, hopar af fiender, för att — inom ett ögonblick vigas till döden af motståndaren. I tusende och åter tusende ligga

dessa vågor lugna, liksom förstenade, och öfver dem stormar åter den nästa, och hvar förstenad våg för sig består utaf hundrade och åter hundrade, dömda till döden — människor — som nu i broderlig omfamning hafva fått ro efter att nyss efter hurra-rop och «banzaj» förgäfves sökt bryta ner motståndaren.

I denna orkanlika storm, hvar är individens vilja? Hvar är det lilla jaget, som så önskar att lefva, som med alla fibrerna af själen håller fast vid lifvet?

Men tyst — hvad är det för en fråga, som synes afspegla sig på de dödes ansikten? Hvad är det för röster, som i nattens mörker, då sömnen till sist och ändtligen tager hand öfver de stridande, sakta med vinden föres till öster och väster, föres till Japan och Ryssland, föres till hela världen, till allt lefvande? Bort till de tusende kära, som förgäfves vänta de sina; till mödrar, hustrur och barn tränger denna fråga oupphörligt fram från de tysta bergsklyftorna, från hafvets djup, från skogens halfdunkel: «*Hvarför sker detta?*»

O, denna fråga, huru ofta, o, huru ofta utropa ej nu med förtviflan mödrarna och hustrurna denna fråga både i Japan och Ryssland: «*Hvarför allt detta?*»

Intet svar ger krigets sphinx. Blindt rider den fram öfver tusende lif, och så som hugget i sten är dess svårmodiga, sorgsna ansikte, på hvilket man läser blott sorgen och ödet. — —

Se dessa tusende händer, som i förtviflan sträcka sig fram mot sphinxen, tusende och åter tusende mjuka och hvita — ovana att arbeta — sträfva och hårda arbetarehänder — tänkares händer, knubbiga, runda barnahänder — och alla vrida de sig krampaktigt, och alla bedja de innerligt till detta rysliga: «O, skona de mina!»

Och lika sorgset och lika svarslöst, lika tyst, lika ogenomträngligt är sphinxansiktet, som stirrar in i evigheten, — högt öfver mängdens hufvud.

Tanken och minnet arbetar. De kära ansiktena träda fram — huru härlig var ej samvaron — och nu — nu är allt brutet, böjdt, trampadt till grus; lifvet förintadt! — —

«O, du store, allsmäktige Gud, du, som älskar lifvet

öfver allt, du kärlekens Gud, huru tillåter du allt detta, hvarför skapar du allt detta? — Hjälp, hjälp, hör mig, jag orkar ej, jag går under!» — — Men nej, blott ännu svårmodigare, ännu sorgsnare blir sphinxansiktet, — och hela uttrycket säger «*sök!*»

O, huru de vrida sig, dessa händer, huru de knyta sig, huru hotfullt de sträcka sig upp mot ödet! «Förbannelse öfver dig, evig förbannelse, du obarmhärtige Gud, du, som kan allt, du som ej vill att detta rysliga skall sluta, — o, låt mig dock dö med de mina!» — —

Intet rör sig i sphinxens ansikte — blott en tår söker sig fram öfver de stenhårda dragen och medlidande tyckes skymta fram, — men ännu fastare, ännu hårdare, ännu ogenomträngligare synes det — och vanmäktiga falla de utsträckta händerna. — —

Men mot väster och mot öster går sakta en oändlig här af vålnader hem till de sina. — Och på de sorgsna ansiktena läser man samma fråga: «*Hvarför allt detta?*»

Men lyss, hvad är det för en hviskning som går bland allt det skapade, hvad är det för röster som ropa mot oss ur vårt inre! Är det ej ett svar, är det ej en lösning? Men huru underlig denna lösning ljuder, och hvad betyder den? — —

«*Ni, vi alla* äro de, som skapa detta hemska, som hafva lössläppt alla dessa orkanlika makter, som hafva uppfostrat dem, tillbedt dem, födt dem! Vi alla, alla från östan och västan, Ni alla förgångna släkten, alla Ni döda, alla Ni vålnader, vi alla och Ni alla bära skulden till detta. — — Se, se dit bort mot dessa rasande vågor, som kasta sig öfver hvarandra, hvad är det för känslor, som storma mot hvarandra?»

«*Jag, jag, jag* skall vara framom *dig:* min familj, mitt samhälle, min nation, min religion, min ras är den, som först skall få rätt bland lifvets förmåner! Se huru man har kämpat redan för årtusenden med hvarandra för att nå före nästan till målet, se huru nästan utträngts och uttränges! Hvad är alla dessa försök att få marknader, att få kolonier, att få rättigheter, att bygga och arbeta, om ej ett utrop af det innersta jaget, ett utrop af självbevarelsedriften? Och

kyrkorna, huru kämpa de ej? Hvem af dem kan ej säga om sig att den håller nycklarna till visdomens källa och hvarken låter andra träda in eller själf inträder? — Mer eller mindre, och dock, huru oerhörd skillnad möter oss ej här i jämförelse med evangeliet? — —

Och hela evangeliets utländska mission, på hvad utgår den? «Hvarför», fråga de infödda, «predikar man för oss, då bröderna till dem som predika tränga sig in på oss med makt? Vore det ej bättre att de skulle stanna hemma och omvända sina egna, som komma för att plåga oss? Se, hemma hos sig kunna de ej hämma hatets, vinningslystnadens och orättvisans röster, men till oss komma de, utan att känna oss, utan att tala vårt språk, utan att känna våra stora, döda andar, som hafva sagt så stora ting om det, som är sannt och godt! Och se, bära ej deras härar korsets tecken på sina fanor? Stå ej deras kyrkor tomma, dö ej tusende af dem själfva i nöd och elände? O, Ni stackars, stackars kristna! Har Ni då glömt Eder apostels ord: «Icke de, som äro omskurna till det yttre äro judar och hafva nåd inför Guds ögon, utan de, som äro omskurna till sitt inre hafva det». (Paulus till Romarne kap. 2). Se, skrika icke Ni alla: «Rusta Eder, rusta Eder, ty fienden kommer för att taga Eder under sin hand!» Och dock, se på den största bland Eder, med hvad beväpnade han sig? Väntade han på att fienden skulle komma? Se, huru han träder in midt bland dem, som hafva värdslig makt och ropar till dem: «O, Ni skrymtare, hvart enda öre Ni taga skall tagas ifrån Eder; den, som höjer svärdet, skall med svärd förgås!» O, Ni stackars, stackars hustrur, Ni mödrar, Ni systrar, Ni kvinnor, som skapa världen, se in i Edert innersta och *där* skall Ni finna lösningen och förklaringen på detta rysliga, hemska, väldiga, dödsbringande, olycksbringande öde, som under sin blinda fot trampar Eder lilla, kära lycka, en lycka bygd på blindhet, på kanten af den vulkan, som nu står i ljusan låga, vulkanen som slumrar uti Edert eget bröst och genom Edert släkte öfverföres till kommande släkten. — —

Se, omgjutas, omsmältas, omskapas måste alla dessa känslor inom oss själfva! O se, huru Guds allmakts väldiga hand formar och omändrar oss och blir kvarlefvande bland

oss igenom dem, som blifvit korsfästa för våra och sina egna felgrepp! — —

O, Ni hafvande mödrar, som *inom Eder själfva* bära det tusenåriga riket! Inom Edert sköte ha Ni det! — Minnens orkanen i öster, sen hvilka stormar af stridiga känslor där i dödskampen omfamna hvarandra — — och *förstån* orsaken till detta!

Då, då först lösa Ni sphinxens gåta och omändra Ni och omskapa Ni de känslor, hvars utbrott icke ens fruktan för döden hämmar!

Varen välsignade, Ni, som bära världens barndom inom Eder, som bära människosonen och människodottern, och således den blifvande modern inom Eder! — — En enda bön, värd att bedja, är den, att alla dessa små, som nu danas, skola blifva de väldiga apostlarna, som med kraften af sina handlingar, vetande och tänkande omskapa världen! — —

Och nu till dig, du norska kyrka, eller rättare, till dig Bruun, till dig Klaveness — förlåt mig att jag vänder mig till Eder, men tänken att jag står midt emot det okända, som öppnar sin första sida i morgon för mig och hvars sista sida kanske är min sista — nu till Eder:

Höra Ni icke bebådareropet? Höra Ni icke huru världen vändas i hafvandeskap? Höra Ni icke huru änglarna sjunga Hosianna? Höra Ni icke dånet af den annalkande dagen — *vetandets dag,* och icke blott trons dag? Höra Ni det icke? Men nej, Ni höra det, jag vet att Ni höra det och därför talar jag till Eder.

Se, länge har tron hållit upp kyrkans fogningar, länge har evangeliets klenod, inhöljd i dyrbara pärlor och ädelstenar, guld och sammet, marmor och sten gått från generation till generation, och få voro de, som sågo in i det innersta af det omhöljet! Men tiderna hafva ändrat sig, småningom, sakta, obemärkt. Lumpet synes nu detta sköna omhölje, ty innerst inne, på bottnen af kyrkorna ligger den eviga klenoden härligt strålande, och gudaorden storma fram, och tusende tänkare söka meningen af dem!

Minnas Ni Origenes, som först lät sina lärjungar studera astronomi och fysik, geometri och naturvetenskap och sedan filosofi, både de tänkare som tro på en Gud och de som icke

tro, och först sedan han så förberedt sina lärjungar lät han dem på adertonde och nittonde året studera Kristi evangelier? Minnens Origenes, han, som skref närmare 3 000 böcker, han, som icke tog betaldt för sin lärdom, han, som lefde nästan uti en håla utanför Alexandria! Origenes, greken, kyrkofadern, en bland de störste af de stora, — kanske för stor för den unga kyrka, som icke förstod honom. —

Och om så var, huru små, huru svaga, huru lättsinniga äro ej vi med hela vår lärareverksamhet om evangelierna, som vi förkunna för den växande ungdomen? Är det under att de tro att kristendommen är en tom formel?

Hela djupet af Kristus, Kristus som psykolog, Kristus som statsman, Kristus som tänkare, Kristus som det sociala sträfvandets hufvudprincip — lika rätt för alla —, Kristus som poet, som domare, som den personifierade kärleken till det bästa, till det ädlaste inom oss, och Titanen, kämpen mot det sämsta, eller rättare det mest tragiska inom oss, han, den där förstod att harmoni är enda utvägen för lifvet, han, den där vågade säga: «Himmel och jord skola förgås — men mina ord skola icke förgås!» — hvar är han inom vårt samlif, inom vår kyrka, inom vår nation?

Ni präster, Ni som hafva nycklarna till visdomens källa, Ni måste förkunna det kommande! Låta Eder stämma höras vida omkring, låta Edra ord ljunga öfver tusenden! Låta Edra kunskaper, Eder kritik, Eder analys tränga in i det innersta för att förstå Kristus — ej blott tro på honom — och när Edra tankar hafva förstått hela vidden af Kristi tänkesätt, när hans ord ligga klara som solljuset för Eder; öppna då dörrarna till kyrkorna, låten då orgeln genljuda inom hallarna, låten då jublande barnaskaror förkunna att timmen är slagen, då vetandet, förståendet och logiken af Kristi ord skola klart och tydligt förkunnas för mängderna och den kommande morgondagen bevisa att Ni ha rätt — om ej den dag som är, förstår det! — —

Då, då blir kristendommen ej en tro, utan ett vetande och detta vetande blir tro! O, då falla nationer, raser, nationaliteter, och folken blifva en enda stor skara af älskande bröder! Då blifva känslorna omskapade och den väldiga

självbevarelsedriften harmonierar med samhällsbevarelsedriften och individernas alla personliga möjligheter — från det fysiska arbetet till det psykiska — lika glädjefullt, lika fritt påtaget, lika fritt utdeladt till omgifningen, ty uti kultiverandet af sina pund å ena sidan och utdelandet af dem å andra sidan ligger den största lyckan, som människan kan åtnjuta. —

Och nu farväl! Jag talar till dig, Bruun, och dig Klaveness, ty jag vet att Ni förstå mig och måste förstå mig. Låt den norska kyrkan vara den första bebådaren, ty den kan det, och skåda uti detta och icke i det fysiska motståndet det mål, som en nation verkligen bör uppställa, som sitt närmaste lifsmål. — —

Och om Östern med härmakt kommer emot Eder, gå bort och predika det Ni förstå och de ej förstå. Predika korståg mot östern och mot västern, mot Eder själfva, korståg med ordets makt i namn af den, som kastade alla andra makter öfver ända, ty han skådade in i det djupaste djup i människosjälen. — —

Och nu farväl, mina läsare! Kanske vi mötas än en gång — kanske aldrig — i så fall hafven tack att Ni uppfyllt min bön och åhört mig till slut. — —

OM DJÆVLELÆREN.

Prædiken paa 1ste søndag i fasten

af *Thv. Klaveness.*

Matt. 4, 1—11.

Dette om djævelen er et punkt, vi nutidsmennesker har vanskelig for at komme til rette med. Der reises ogsaa krav paa at det skal slettes ud af kristendommen. Det hører ikke oprindelig aabenbaringen til, siger man. Det er kommet ind fra perserne, og er blevet hængende ved altfor længe. Nu bør vi se til at faa slettet det ud.

Men hvad gjør vi saa med Jesus? Det er ingen tvil om at han har trod at der er en djævel og et djævelens rige. Og mere end det: han har været sig det klart bevidst at han selv personlig har havt med djævelen og hans rige at gjøre. Ja, sin gjerning som slegtens frelser har han opfattet som en kamp med og en seier over djævelen og hans rige.

Ja, siger man, Jesus har her som i saa meget delt sin tids og sit folks forestillinger. Som virkeligt menneske, født til en vis tid og opvokst inden et vist folk, maatte han det. Hans frelsergjerning er lige god, om det viser sig at disse forestillinger i mangt og meget har været feilagtige.

Dette kan og maa vi indrømme, naar det gjælder ting som ikke har nogen større betydning for selve frelsergjerningen.

Om Jesus f. eks. har delt sin tids mening at de fleste af salmerne er forfattet af David, og nutidens forskning finder ud at de ikke kan være saa gamle, da kan jeg ikke forstaa at det i mindste maade berører Jesu frelsergjerning. Spørgsmaalet om salmernes forfattere er et slet og ret literaturhistorisk spørgsmaal, og Jesus skulde ikke være literaturhistoriker. Han skulde være frelser, og det er han lige godt,

selv om han har delt sin tids ufuldkomne opfatning af literærhistoriske spørgsmaal.

Til Jesu fornedrelse hørte det, at han som et virkeligt menneske delte sin tids og sit folks mangelfulde forestillinger om mangt og meget, som ikke berørte hans frelsergjerning.

Men naar man nu vil slaa en streg over den hele djævlelære, og siger: denne lære er bare persisk overtro som vi maa se til at faa ud igjen — kan man saa gjøre det uden at skade Jesu frelsergjerning?

Jesus selv har, som sagt, set sin frelsergjerning under synspunktet af en kamp for at fri slegten ud af *djævelens* vold. Den første kamp han kjæmper efter at han har faat sin indvielse i daaben, er en kamp med djævelen. Vor tekst har fortalt os om den. Da den sidste kamp — lidelsen og døden — nærmer sig, da siger han: Nu holdes dom over denne verden; nu skal denne verdens fyrste kastes ud.

Hvis Jesus her har taget feil, hvis han har ment at han kjæmped sit livs kamp mod djævelen og seired over djævelen og vandt slegtens befrielse fra djævelen, men hele djævlelæren er bare indbildning, der er ingen virkelighed i den, har ikke Jesu liv og død da været en kamp mod en indbildning — altsaa en kamp mod veirmøller?

Man siger: djævlelæren er fra perserne, følgelig kan der ikke være noget i den. Men det holder ikke stik. Vor tid har begyndt at faa øinene op for det som oldkirken saa klarere end vi, at til alle tider er straaler af den evige sandheds lys faldt ind i hedningeverdenen. Derfor har Guds folk til alle tider fundet sandheder hos hedningefolkene som det har tilegnet sig. Det har renset dem for hedenske tilsætninger og smeltet dem sammen med sin Gudstro. Slige sandheder har det fundet baade hos babyloner og hos perser.

Hvad perserne angaar, da er det at merke, at intet hedningefolk har havt saa skarpt syn paa modsætningen mellem det gode og det onde som de. Det skylder de fornemmelig sin gamle merkelige profet Zarathustra. Der er et slegtskab her mellem perserne og Israels folk. Israels folk har ogsaa, saalangt tilbage som vi kan se, havt øiet skarpt rettet paa modsætningen mellem det gode og det onde. Og vi ved allesammen at ingen har set denne modsætning saa skarp, ingen har følt den saa levende,

ingen har betonet den saa sterkt, som han der var den sande og egte israelit ligesom han var det sande og egte menneske, Jesus Kristus. Han saa denne modsætning som et svælgende dyb ingen maatte forsøge paa at slaa bro over ved nogensomhelst akkordering. Her maatte og skulde der ikke være tale om andet end krig paa liv og død. Forbandet være her enhver akkordering, enhver eftergivenhed, enhver fredsslutning! Heller døden, ja korsets død.

Det var det alt bestemmende synspunkt for Jesus, baade for hans liv og for hans gjerning. I det stod han i fuld overensstemmelse med det dybeste og sandeste som var kommet frem i Israel og hos perserne og i den hele slegt. Som *menneske*sønnen stod han der i fuld ridderrustning, kjæmpende indtil døden mod *alt* ondt. Ti *alt* ondt herjer mennesket og lægger dets liv øde.

Det er denne skarpe uforsonlige modsætning mellem det gode og det onde som djævlelæren er udtryk for. Hvorfor er det gode og det onde saa uforsonlige modsætninger? Fordi det onde er fiendskab mod Gud. Det onde er *en vilje* som har reist sig mod Gud i had for at ødelægge hans verk. Denne vilje er det bibelen kalder djævelen.

Det viser sig derfor overalt, at hvor man sletter djævlelæren ud, der udjevner man uvilkaarlig modsætningen mellem det gode og det onde. Man gjør disse to til to alen af samme stykke. Det onde bliver bare det mindre gode, det ufuldkomne, det skrøbelige.

Men dette er løgn. Det onde er ikke det mindre gode; *det onde er ondt*, helt i inderste grund, intet andet end ondt, derfor ogsaa ødelæggende for hele vort væsen, hele vort liv. Det er løgn dette, at det onde bare er det mindre gode. Og det er en farlig, en fordærvelig løgn. Den narrer menneskene. Ved at gjøre det onde uskyldigt, narrer den menneskene til at styrte sig ud i det. Da faar de erfare noget andet. Naar de ligger der fordærvede og trælbundne af de onde begjæringer, med en dømt samvittighed, en fredløs sjæl, et knust hjerte og et forspildt liv, da faar de erfare: *det onde er ondt.*

Derfor giver den vaagne samvittighed Jesus og jøderne og — om man vil — ogsaa perserne ret. Naar et menneske staar med vaagen samvittighed foran sit syndeliv og stirrer

ind i det, da spørger det: hvor *kunde* jeg være saa forblindet? hvor *kunde* jeg være saa ond, saa ussel, saa forstokket? Det spørger saa med stadig stigende forfærdelse. Det ser ind i en rædselsfuld gaade. Det kjender sig ganske vist skyldigt, og det harmes og skammer sig over sig selv; men samtidig ser og føler det: jeg var ikke mig selv i dette; der var en magt over mig som rev mig med.

Jeg ved at dette kan misbruges. Jeg ved at det ofte bliver misbrugt. Man skylder paa djævelen og undskylder sig selv. Men sandhed er sandhed, selv om den bliver misbrugt, og her er en sandhed tilstede. Det er den sandhed som Jesus holdt frem for Gud, da han bad for sine fiender: de ved ikke hvad de gjør. Nei, *tilfulde* ved vi ikke hvad vi gjør, naar vi synder. Vi er ikke os selv. En aandsmagt er over os som forvirrer syn og sands og river os med sig.

Kald denne magt hvad du vil; tænk dig den som du vil. Bibelen kalder den djævelen. Den indlader sig ikke paa at beskrive ham.

Vor stilling er altsaa alvorlig. Vi har, som Paulus siger, ikke kamp mod kjød og blod. Vi har kamp mod magter, mod myndigheder, mod verdens herrer i dette mørke, mod ondskabens aandehær i himmelrummet. Eller som Brorson synger:

Jeg gaar i fare hvor jeg gaar,
min sjæl skal altid tænke
at Satan allevegne staar
i veien med sin lænke,
hans skjulte helvedbrand
mig let forvilde kan,
naar jeg ei paa min skanse staar.
Jeg gaar i fare hvor jeg gaar.

Ja, vor stilling er alvorlig; men den er ikke haabløs. Vi har en frelser. Han har optaget kampen med den onde aandsmagt som forfølger os, og han har vundet en seier som sikrer alle dem seiren som tror paa ham.

Dog — det er klart, at her maa gjøres et afgjort og bestemt valg: Kristus eller Satan. Gaa Kristus forbi eller giv dig bare halvt hen til ham, da griber Satan dig. Giv Kristus dit hjerte og dit liv helt og fuldt, da træder du Satan under fødder. Amen.

JENNY BLICHER-CLAUSEN.

(Af *Oscar Geismar*).

Jatgeir:
Skaldskab læres ikke, herre.

Kong Skule:
Læres det ikke? Hvorledes gik det da til?

Jatgeir:
Jeg fik sorgens gave og saa var jeg skald.
Henrik Ibsen.

Der udkommer af og til paa dansk saakaldte antologier, hvor en eller anden vindskibelig literat gør sig en lille næringsvej af at optrykke brudstykker af digternes værker, for paa denne maade at aabne mere magelige sjæle en genvej ind i poesiens hellige land. Man blader lidt i en saadan udplukksbog og kan siden nemt give sit besyv med i samtaler om de paagældende forfattere.

For alle, der ynder at gætte gaader, har fru Blicher-Clausen indrettet et lignende repetitionskursus i dansk digtekunst. Med en ret forbløffende lydhørhed og et ikke helt almindeligt efterlignelsestalent har hun forfattet og i sine sex første bøger aftrykt genklange af snart sagt alle nulevende og afdøde danske digtere. Det kan være en nok saa fornøjelig adspredelse i ledige timer at give sig fru Blicher-Clausen i vold og prøve sin egen poetiske træfsikkerhed i at finde originalerne til hendes poesier. Men det er jo unægtelig ikke det udbytte, man først og fremmest venter sig af et saa omfangsrigt poetiserende forfatterskab.

Man siger, fru B.-C. debuterede som digterinde i 16-aars alderen. Det lyder helt troligt. Der er jo ikke faa, baade ynglinge og unge piger, som netop i den alder har hovedet fuldt af al verdens poesier, og mange bordskuffer kan sikkert vidne om det nedslag af rim, som er resultatet heraf. Det er produkter af denne kvalitet, som udgør grundstammen i de bøger, fru B.-C. har udsendt under navnene John Bentsen og

J. Blicher; sex er de i tallet. Ved en løselig gennemlæsning af en enkelt af dem, «Ebba Brahe», har jeg saaledes fundet umiskendelige genklange af Bjørnson (s. 43), Grundtvig (s. 79), Kaalund (s. 91), Drachmann (allevegne og særlig s. 58), Richardt (s. 33) og Ernst v. der Recke (s. 49). En nøjagtigere optælling og en mere udbredt literaturkundskab vilde uden tvivl fordoble dette tal flere gange. Hele bogen er paa smaa 122 sider.

Det siger sig selv, at fru B.-C. i disse efterdigtninge altid staar langt under sine — ubevidste — forbilleder. De fleste danske af mit slægtled, som overhovedet kender til digtning, har de hundreder af gange nynnet I. P. Jacobsens

En skaal for lykken, før den kom,
en skaal for haabets fattigdom,
en drømmeskaal!

Med saa henaandede linier i sin erindring fortvivler man ved i «Olaf Trygvason» at læse:

Den glade forventning om lykkens bliv,
den er solen over vort liv;
opfyldelsens store, forjættede stunder
det glødende hav, hvori den gaar under.

Der er dog een nordisk digter, som i ganske enestaaende grad har paavirket fru B.-C., og denne paavirkning strækker sig gennem hele hendes produktion fra de mindste enkeltheder og op til grundtankerne. Forstaaet — eller misforstaaet — eller ganske ufordøjet Henrik Ibsen danser afsted op og ned af siderne. Er der nogen Ibsen-kender, som ikke kan høre «Kongsemnerne»s røst gennem disse replikker:

Hemming Gad:
Jeg har fundet det jeg vilde leve for; men aldrig det jeg vilde dø for — uden hævnen!

Prinsen:
Saa har I hadet meget.

Af direkte Ibsen-reminiscenser vrimler fru B.-C.'s bøger. En enkelt af dem, «Christian den anden», bærer saaledes mesterens spor bl. a. følgende steder: s. 33, 35, 42, 100, 123, 137, 141 og 195; og for at gaa lige ned til vore dage er

«Den sidste Hauge» endnu den værste i saa henseende. Dær er saa godt som hvert andet ord hentet fra Ibsens værker.

Alle disse paavirkninger i enkelte udtryk og vendinger bliver dog ganske betydningsløse, naar man faar øjet op for, at næsten samtlige de tanker, fru B.-C.'s bøger er bygget over, er Ibsenske brokker. Saa sandelig om ikke mesteren har fortjent den tilegnelse, hvormed «Den sidste Hauge» indledes. Kun skulde der i stedet for det ret uheldige vers have staaet disse jævne ord: «Med tak for laan af ord og tanker». Saa havde læserne vidst, hvad de havde at rette sig efter.

Men alligevel — sandheden *skal* jo for en dag — det er i disse efterklange, fru B.-C. naar højest; saa godt som altid i sine ungdomsarbejder, og saare ofte i sine senere værker.

For ærlig talt: Der har vist aldrig i Danmark levet et skrivende menneske, som har præsteret i saa ringe grad samvittighedsfuldt arbejde, som det meste af, hvad fru B.-C. sender ud i verden. Udstyret af naturen med en gesvindt, men langtfra paalidelig evne til at rime, lader hun sin ulykkelige pegasus galoppere afsted over stok og sten uden smaalige hensyn til vellyd og mening. Omtrent saadan maa hin brave have digtet, som af Oehlenschläger er udødeliggjort i St. Hansaftenspil:

> Mens eenøjede spillemand gned fiolen, som ejed
> ikkun af strenge tre (de andre var sprungne for manden).
> Men de agted det ej; thi det ufordærvede hjærte
> bryder sig ej om en stræng, ser ej paa saadanne smaating.

Fru B.-C.'s lyre er mindst ligesaa mangelfuldt udstyret med strænge, og hendes publikum hører netop til de samme «ufordærvede hjærter», der ikke ser paa saadanne smaating.

I en heldig time kom fru B.-C. til verden.

Man havde indtil kedsommelighed faaet det gentaget af formens artister, at ordene, vellyden, stilen var alt. Den sunde sans gjorde oprør. Og fra formskærerlavets Skylla styrtede man sig over i fru B.-C.'s hvirvlende Karybdis.

Hinc illæ lacrymæ d. e.: deraf de mange oplag!

Det er næsten synd at sige det, for fru B.-C.'s hjærte

er vist saa inderlig godt, men rimede linier skulde alligevel gærne indeholde en vis — mening. Man plejer at fordre det. Hidtil har man ogsaa krævet formsmidighed og rytmisk ynde af dem. Fru B.-C.'s vers er oftest støbte i en gammel og forslidt støbeske, og ikke saa sjælden blottede for al sund sans. Ikke at tale om, at hun i de samme linier kan presse billeder sammen, der skurrer mod hinanden som mursten.

At nævne exempler er næsten uoverkommeligt; vrimlen er saa stor. Nogle enkelte faar være nok. Der staar f. ex. i «Olaf Trygvason»:

> Som en svævende mø,
> der i dansen træder,
> glider forbi det stolte skib
> paa mørkeblaa bølgesæder.
>
> Dugtaarer rinder under skjoldenes borge —
> saa sejler Erling Skjalgson mod Norge!

Har nogensinde et menneske set en svævende mø danse paa mørkeblaa bølgesæder? Og nu denne mundfuld: «Dugtaarer rinder under skjoldenes borge —»! Tankestregen virker ganske parodisk, for her lades enhver tanke ude.

Eller et par sider længere fremme:

> Livet var gift for min lykkes liv,
> døden er dag for dens andet bliv.

Er det ikke, som man hørte Ibsens:

> Den løgntrøsts grød i skrækkens stund
> blir kaldt for mad af naadens mund.

Eller naar Bronjas øjne i «Excelsior» beskrives saaledes:

> Bronja havde saa fagre øjne —
> øjne over hver en kvinde!

Meningen?

Saa er det endda smaating, at fru B.-C. stadigvæk forvexler ætlinge med ædlinge og skriver: *Fost*fader men *foster*-son. Hvad gør man ikke for de fire fornødne fødder!

At tiltale sin elskede: «Min kjærligheds viv, mit sjælelivs liv!» er heller ikke ilde. Og naar i samme bog «gulvet skjalv under bragets styrke til et skrig af dødsangst» saa forfærdes man tilvisse — over ordenes uhyrlighed.

Ikke komme fru B.-C. nu og sige, det er udelukkende hendes ungdomsarbejder, exemplerne er hentede fra, mens hendes senere værker er fri for disse fejl!

Der er saavist aldrig paa dansk skrevet en udførligere exempelsamling til opklaring af vrøvlets begreb end «Den sidste Hauge» (1903). Navnlig har fru B.-C. faaet glimrende fat paa, at sylter man vrøvl ind i klingende ord, glider det ned som sukker. Der optræder i denne bog nogle «kniplinger», som synger saalunde:

Mens tiden mon gaa,
saa øger vi let,
i fint filligran,
i net over net
dens tusendtraadede
kniplebræt — — —

Tidens tusendtraadede kniplebræt — — —!!!

Og saa atter disse tankestreger! Det er næsten det mest irriterende.

Man bliver jo ogsaa en del imponeret ved at høre om Tuk:

Han rev sine følelser op med rod,
staalsatte sin hue, stensatte sit hjærte —
— — —
Alle forhaanelsers højdemaal
tog han og brygged til en drivende edder
i livslykkens diamantslebne skaal.

Uh ha! Uh ha! Uh ha!

Fru B.-C.'s botaniske begreber maa være i en mærkelig forfatning; i al fald taler hun om «alle de blomster, som aldrig blev blommer», og talen er ikke om blomme*frugter!* Men hvad er saa meningen?

Selvfølgelig misbruger fru B.-C. ogsaa det danske sprog paa det ynkeligste. «Stakkels kvinde, som dig vier» skriver hun — og mener «som ægter dig». Men der skulde nu et rim paa «tier». At Tuk, som er billedhugger, idelig hugger «modellen» i gulvet, synes en noget ublid behandling, al den stund modellen er hans ungdomsven Fin. Fru B.-C. mener øjensynlig skitsen, udkastet.

For enhver, der kender den københavnske jargons «øl

fra fad», bliver det uhjælpelig komisk at høre fru B.-C. i den sublimeste poesi udbryde:

Engen skænke mig
dug af fad,
aldrig mere
bliver jeg glad — !

Nej, det tror jeg!

Kan der tænkes nogen herligere travesti paa Ibsens slutningsrepliker f. ex. i «Lille Eyolf»: «Hvorhen skal vi se, Alfred — ?» etc. etc., end dette:

Ruth: Tuk — hvad gør du?
Tuk: Jeg sørger mig stærk.

Naar han selv siger det, saa maa det vel staa til troende!

Selv fru B.-C.'s bedre bøger er fulde af den slags.

«Violin» f. ex.

Hun skriver i denne bog noget galimathias som dette:

Puk stod i roserne —
sprøjtede dug
ind i øjnene
paa mimoserne!

Dug drev ned over
rosensømmene —
Puk stjal hælvten
af rosendrømmene!

Dug laa vuggende
under hans hæl —
alfesukkene
sang i hans sjæl!

Bag vildsvinsstammer
stod han paa lur,
kiggede ind i
det røde kammer —
— — —

Fra haveroserne
stjal han en torn,
skrev text til tonerne
paa mimoserne — —

Duggen drev
nedad hans fine
skulderblade,
medens han skrev — —

Hans sjæl hang fast
ved det røde gardin —
og bag ham i natten
klang sælsomme toner —
Violin! Violin — —

Hurrah!

Og saa de tankestreger!

Fru B.-C. er med eet ord det værste sjuskehode, dansk digtning ejer. Saafremt hr. Aage Matthison-Hansen endnu fortsætter sin med hr. hoftandlæge Vorslund-Kjær saa heldigt begyndte undervisning i den kunst: at blive digter, burde fru B.-C. snarest melde sig som elev. Naar hendes bøger i løbet af 1 — eet — aar kan udkomme i 25 oplag, maa hun have raad til den ringe udgift. Muligvis kunde hr. Matthison-Hansens aarvaagne sans for detailarbejdets betydning lære fru B.-C. ikke ganske ubetinget at følge den grundsætning, som hun i «Inga Heine» udtrykker saaledes: «Hun arbejdede aldrig, naar gnisten ikke var i hende. Derfor vrimlede hendes atelier af skitzer, som aldrig blev færdige, fordi hun sjældent kom i stemning mere end een gang og fuldstændig manglede lyst eller taalmodighed til alt, hvad der hedder pligtarbejde i kunsten.»

Netop den samme beklagelige mangel lider fru B.-C. af.

Forskellen mellem hende og hendes heltinde er bare den, at Inga Heine lod skitzerne blive staaende i atelieret; fru B.-C. befordrer dem i trykken — til fryd for alle «ufordærvede hjærter», men til rædsel for kunstforstandige.

Fru B.-C burde for sin egen skyld følge dette raad.

Hun kunde saamænd lære at lave overmaade nette vers. Evnerne og haandelaget er der.

Eller alvorlig talt: Det er jo blodig synd at se, hvordan fru B.-C. lader alt muligt, godt og daarligt, fusk og kunst, flyde fra sin pen i den mest forvirrede blanding. Der kunde virkelig ved flid og møjsomt arbejde blive et godt stykke af

en digterinde af hende. Men selv i kunsten kan man ikke luske udenom arbejdet.

Rundt omkring i fru B.-C.'s værker findes der sandfærdigt — men med sørgeligt store mellemrum — ganske ypperlige vers.

Sandt nok: hun naar aldrig det gnistrende geniale; hendes niveau er i formel henseende det hæderlige dillettanteri. Men i den retning er saamænd de fleste danske digtere af samme surdejg. Saa sammenligningen behøver fru B.-C. ikke at frygte saa særlig.

Det skulde da være, hvis en ondskabsfuld læser fandt paa at stille hende ansigt til ansigt med hendes egne altfor store ord. Hun har jo unægtelig i sine værker skruet netop de kunstneriske fordringer op til et svimlende højdemaal.

> Jeg vil hæve hele skatten
> op med renter —
> jeg vil ikke øge tallet
> paa de tusend smaa talenter —
> derfor slaar jeg ned for fode
> hvert et kunstværk, som jeg gjorde,
> der var ikke af de store.

Hvem er denne jeg? Da vel ikke fru B.-C.?

Men ellers findes der som sagt mangfoldige pæne vers hos fru B.-C.; enkelte af dem er endog i besiddelse af et indtagende skælmeri og en ungpigeagtig friskhed, som bedaarer. Selv i hendes sex første bøger *kan* man oplede den slags vers — allenfals i rigere maal end i «Den sidste Hauge», som i alle henseender er fru B.-C.'s smertensbarn, en fladtrædning og travestering af «Violin», som det er.

«Violin» fortjente i grunden en bedre skæbne.

I denne bog — som blev skreven, inden publikumssuccessen drev fru B.-C. afsted over alle bjærge — har forfatterinden i formel henseende naaet det højeste, hun overhovedet nogensinde har naaet. Der staar i denne bog vers, som bæres af nydeligt skælmeri; af og til kan de stige til en ikke uægte patos, et enkelt sted endog søge at rumme hele smertens vælde.

Men unægtelig er det jo den samme bog, som indeholder de ovenciterede Puk-linier. Med den slags synder

paa sin samvittighed fortjener fru B.-C. egentlig ingen overbærenhed.

Ogsaa i «Gyldenregn» findes der søde vers. Et enkelt «I æblehaven» er ganske allerkæreste, og nogle af digtene iblandt Caroline Mathilde-cyklussen og viserne til lille Pip er gode, især det for ethvert moderhjærte uimodstaaelige «Der bor en lille pige i Søllerød by». Men blader man saa nogle blade rundt, møder man igen de gammelkendte uhyrligheder. «Sjæle, der dirre som haar af mimosen» — det *er* jo en slem mundfuld.

Fru B.-C. forhindrer selv ved sin utrolige kritikløshed og sit sjuskeri enhver hæderlig anmelder i at fremkomme med en helt ubetinget ros. Man maa møjsommeligt lede guldkornene frem mellem dynger af ørkesløst rimeri og forargeligt fusk.

— — —

Nu vilde fru B.-C. sikkert mod hele denne udvikling indvende, at det er at angribe hendes digtning fra en ganske forkert side; for hende har formen nu alle dage været en biting, mens tankeindholdet er hovedsagen.

Men fru B.-C. maa jo nu først og fremmest erindre, at de mangfoldige komplette meningsløsheder, hendes hastige pen har rablet ned, dog ogsaa har en lille smule med værkernes tankeindhold — eller mangel paa tankeindhold — at skaffe. Muligvis var det fru B.-C.'s ideal: i et digterværk at fremsætte en dybsindig tanke, udtrykt gennem en sammenkædning af meningsløse ord — der er i «Den sidste Hauge» det, som tilsyneladende bevidst stiler mod dette maal — men fru B.-C. maa jo holde alle os andre tilgode, at denne specielle form for tankemeddelelse tiltaler os mindre end den sædvanlige.

Og naar man, som fru B.-C., skriver værk paa værk om kunstnerlivets kaar, maa man saa sandelig ogsaa finde sig i at kaldes kunstner og bedømmes kunstnerisk. Vi, der mener os at have lidt forstand paa kunst, *maa* have lov til at stemple fru B. C. som den upaalideligste arbejder, dansk digtning ejer — uden strax derfor at blive udpeget som formelle finsmagere, for hvem indholdet intet er. — —

Hvad nu de tanker angaar, som fru B.-C.'s værker er bygget over, skal jeg med glæde indrømme, at der er een

eneste tanke, som er forkyndt snart sagt i dem alle, forkyndt baade paa vers og prosa, og at denne tanke — uden at indeholde *hele* sandheden — paa grund af tidernes ugunst nødvendigvis *maatte* forkyndes — — efter den gamle, gyldne lov om den ene yderlighed, der fremkalder den anden.

Det er sandsynligt, at fru B.-C. i fremtidens literaturhistorie vil komme til at staa som et af de udviklingspunkter, hvorigennem dansk digtning *maatte* — for senere at naa frem til sandhedens harmoniske erkendelse.

Denne tanke er tanken om *lidelsen som en livsværdi* — ligesaavel som lykken. — —

Der er kun een eneste af fru B.-C.'s bøger, som ikke er bygget over denne tanke om afkaldet, lidelsen, men som forsøger at give livet, hvad livets er, istemme den melodi, som Haugernes violin ogsaa — mærkeligt nok — kender noget til:

i et jagende crescendo
elskovs hede, røde vin!
Violin!

Denne bog er «En bryllupsrejse». Jeg tilstaar, at efter min smag er forsøget mislykkedes. Fru B.-C. er i denne bog kommet ind i egne, hun ikke kender, har blandet farver sammen paa paletten, hvis virkning hun ikke er herre over.

For erindringen bliver «En bryllupsrejse» staaende som et sære sammensurium af enkelte nydelige vers — begyndelsen især — og en uhyggelig bunke ufordøjede og ufordøjelige teologiske brokker. I «En bryllupsrejse» at høre tale side op og side ned om ting som «syndselementets teologi» (sic!) — det dræber paa en uhyggelig maade skønhedsglæden og minder om de allerværste aftner i «teologisk samfund». Synden selv og dens herredømme paa jorden vil vel til alle tider høre med til den store kunsts emner, men syndselementets teologi — —!

Fru B.-C. bør sikkert undlade at hvirvle alt for mange livsproblemers støv op; selve Goethe taler om en kunstner, som ikke kunde mestre de aander, han selv havde fremmanet; og trods alle ligheder er «Faust» dog maaske nok en kende mere ægte i sit dybsind end «En bryllupsrejse». Maaske.

Nej, livets lovsange faar fru B.-C. vist lade andre om at synge.

Derimod er der i hendes forhold til *lidelsen* en ægte og oprindelig tone, som ikke er helt almindelig — særlig hos denne forfatterinde. Man tager sikkert næppe fejl, naar man gaar ud fra, at det er personlige oplevelser, som forklarer dette. I al fald staar der i «Excelsior» disse smukke linier:

I livets digt er det højeste givet:
Digtet er kun en forædling af livet;
det sidste blev til ved det førstes bliv,
thi af livets digt kommer digtets liv!

Selv om man hos fru B.-C.'s aandelige lærefader, Henrik Ibsen, kan finde nøjagtig den samme tanke om lidelsens, afkaldets livsværdi — og det kan man:

Sjæl, vær trofast til det sidste!
Sejrens sejr er alt at miste.
Tabets alt din vinding skabte; —
evigt ejes kun det tabte!

saa har fru B.-C. vist alligevel — i al fald tildels — aandelig ret til at udnævne denne tanke til sin særlige kongstanke, forkynde den som det særlige budskab, hun har at bringe Danmark; navnlig da den under hendes hænder oftest stilles i forhold til den kunstneriske evne og derved vinder noget mere baade særpræg og sandhed, end den har i sin rene almindelighed.

Du spilled vel toner frem i din glæde,
men du skabte dem aldrig, før du fik sorg!
Du skrev maaske tusinde vers i din glæde,
men du digtede aldrig, før du fik sorg!
Det er lidelsens lov —
ikke dens haarde, kolde lov,
men dens frydebud, Max!
dens evige løn.
Se dig om i verden iblandt alle de store —
hvad var det, de blev store paa?
Lidelsen, søn!

Det er denne grundtanke, som bærer alle fru B.-C.'s bøger lige fra «Olaf Trygvason» (1887) til «Den sidste Hauge»

(1903). Skønnest og klarest kommer den frem i fru B.-C.'s eneste værdifulde værker: «Inga Heine» og «Violinen».

Det er, som sagt, personlige oplevelser, der har lagt fru B.-C. denne tanke paa sinde, men selvfølgelig har tidsforholdene ikke været uden indflydelse. Man kan sikkert kende fru B.-C.'s røst bagved bedstemor Heines, naar hun siger disse gode og kloge ord: «Menneskene vil ikke lide nu om stunder. De vil udenom lidelsen; — de vil for enhver pris til lykken.» Eller som det lyder et andet sted, mere direkte: «i den slægt, hvor kunsten gennem en helligbrøde er bleven til lidenskab, der kan den kun frigøre sig gennem lidelse.»

Det er virkelig lykkedes fru B.-C. gennem disse sidste linier at sige det rammende ord om sin egen digtning. Kunsten *forløses* netop i hendes værker gennem *lidelsen,* fra sin trældom under *lidenskabens* aag. Men enhver forløsning er kun et *middel,* et gennemgangsled, et stadium, en ensidighed, om man saa vil. *Maalet* er «det nye liv». *Maalet* er hverken lidelse eller lidenskab; maalet er: Harmoni, skønhed, *livsfylde.*

Saa naar fru B.-C. vil udgive det for kunstens uundgaaelige kaar at skulle leve under lidelse, gør hun sig skyldig i det samme, som næsten sker i enhver diskussion: man skriger ensidigheden op til at være selve den gyldne sandhed.

Virkeligheden giver hende da ogsaa ganske uret. Oehlenschläger — blev han kunstner gennem lidelse? Safterne rislede i ham, og saa blev han kunstner. Eller Holberg? Christian Winther? Bjørnson? —

Fru B.-C. maa gaa *endnu* bedre i skole hos Henrik Ibsen. Jatgeir skald kender ogsaa andre gaver, der kan gøre et menneske til skald end netop «sorgens gave». Glædens og troens f. ex.

Men Jatgeir fik jo nu «sorgens gave».

Det er denne sorgens gave, fru B.-C. i rigt maal skænker alle de kunstnere, hendes værker handler om. De handler alle om kunstnere.

Smukkest og bedst kommer tanken frem i den ypperlige roman «Inga Heine», den bog, som vandt fru B.-C.

publikums bevaagenhed — og dermed gjorde hende den ubodelige skade.

Maalt med en kunstnerisk alen er «Inga Heine» intet mesterværk. Fru B.-C. er nu engang ikke mester. Den er saa inderlig kemisk fri for alle forsøg paa at lade enhver fugl synge med sit næb. Bedstemor Heine og Inga, doktoren og hans kone, alle taler de det samme lidt sjudskede og usoignerede Blicher-Clausenske dansk. Det skulde have været en Bang eller Karl Larsen, der havde skrevet bogen; saa havde vi lært tungemaalene at kende —!

Navnlig har fru B.-C. ladet Inga Heine have en saare latterlig mani for at prale af sin lærdom. Platon og Prometeus og Heine spøger rundt i hendes hjærne i hendes livs mest afgørende øjeblikke. Det er næppe ret naturligt for en ung pige.

Og hvad værre er: allerede her forfalder fru B.-C. stundom til den sentimentalitet, det taareperseri, som f. ex. i «Farbror Frans» gaar over alle bredder. Fru B.-C. finder det sikkert sublimt, naar hun lader Inga og doktoren fantasere om at dø af liglugten ved bedstemor Heines lig —:

«Kaprifolierne vilde dufte, og valmuen sende os sin giftige aande, indtil morgenen kom og fandt os begge døde!» Et mere ædrueligt menneske kan vanskelig læse dette uden mishag. Det ligesom kvalmer.

— — Alt dette er nu alligevel smaating i sammenligning med den herlige bedstemor Heine, som det er lykkedes fru B.-C. at tegne. Hun er saa støt og brav, saa tapper og fin, saa retsindig og elskelig, som netop de bedste af den gamle slægt er det. Hendes tanker er saa sunde og vederhæftige, at «Inga Heine» derigennem er bleven en — i ordets egentlige betydning — *god* bog — en bog, man ligesom bliver stille ved. Bedstemor Heines fortælling om hendes ungdoms store oplevelse er slet ikke saa nem at glemme igen. Man voxer aandeligt ved at høre den.

Det samme præg af solid vederhæftighed hviler ikke over fru B.-C.'s andet hovedværk: «Violin», som ogsaa er mere løst i sammenføjningerne og mindre samvittighedsfuldt udarbejdet. Men saa findes der til gengæld steder, hvor den rytmiske forms skønhed laaner fru B.-C.'s lidelses-tanke en

smærtelig vælde, en patos, som betager. Man *tror* paa denne Max og hans violin. Af og til da. Saadan *kan* den store kunst pine sig ud af et menneskehjærte. Som skrigene fra Falaris's kobbertyr.

— — —

Havde fru B.-C. gennem «Inga Heine» tilkæmpet sig det danske publikums anerkendelse, vandt hun sig gennem «Violin» dets begejstrede tilslutning. Siden den tid er hendes værker bleven købt i oplag paa oplag, og hun selv bleven Danmarks mest populære skribent.

For ikke at forspilde denne yndest, serverer hun saa i alle sine senere værker tanken fra «Inga Heine» og «Violin» om og om igen. Hun kender kun eet: Lidelsen. De lider alle. «Farbror Frans» lider; og da han endelig vinder sin elskede, brister hans hjærte af lykke (sic!). Kaja lider — Ruth og Fin, Tuk og Gerd — de lider alle. Eller «sørger sig stærke», som Tuk siger om sig selv.

Indtil endelig lidelsen naar sit højdemaal i «Kjeld».

Paa denne bogs smaa 150 sider forbruger fru B.-C. saa megen lidelse, at fem familier kunde have nok deraf til hele livet. Hun ligefrem fraadser i kirkegaardsstemning og ligkisteri.

Allerede «Den sidste Hauge» benyttede drabeligt med ligkister som staffage — ligkister med og ligkister uden levende børn i — men i «Kjeld» er hovedpersonen saa sandelig bleven — en ligkiste, som en gal mand har staaende i en port i London. Ligkisten gemmer hans døde barn. Han selv er gademaler. Hans hund ligger ovenpaa kisten.

Hvis noget er taareperseri, saa er «Den sidste Hauge» og «Kjeld» intet andet end dette skammelige fra første til sidste blad. Men folk vil gærne give penge for at græde. Fru B.-C. kender smagen. Og saa gaar svikmøllen.

Mon man dog ikke i alle gode magters navn kunde anraabe fru B.-C. om at forskaane os for flere kirkegaarde ved nattetid — eller ligkister — og helst ogsaa for flere mennesker, der dør af lykke?! Vi har faaet maalet fuldt: en sentimentalitet, som driver taarerne ud af øjnene paa de «ufordærvede hjærter», men lyder i de forstandiges øren som kattemusik.

Eller man høre engang, hvordan fru B.-C. i den ellers hist og her helt gode roman «Farbror Frans» skildrer Kajas sorg ved hendes mands lig:

Saa gik hun tilbage for at slukke lysene. — —

«Mine rigeste drømme —!» tænkte hun, da hun slukkede det første.

«Hele vort samlivs uendelige lykke —» tænkte hun, da hun slukkede det andet.

«Alle mine ønsker og forhaabninger —» vaandede hun sig, da hun kom til det tredje.

«Og alle mine lyse haab om fine vugger paa bløde gænger!» skar det igennem hende, da hun kom til det fjerde og sidste.

Ja men er det ikke skrækkeligt?

Hvad nytter det saa, at scenen ved moderens dødsleje er god? Der *maa* jo da være en ende paa al overbærenhed.

Fru B.-C.'s i begyndelsen sunde og forstandige tanke om lidelsens livsværdi har hun nu selv ved udgivelser af travestier som «Den sidste Hauge» og «Kjeld» omformet til den uhyggeligste selvlemlæstelse. Der er noget ligefrem indisk over «Den sidste Hauge»'s svælgen i afrevne arme og ben. Sentimentalitetens hysteri, kan vist næppe drives stort videre. — —

Den tidligere danske literatur kender en mærkelig parallel til fru B.-C.'s ligkistemani: Ingemanns blodløse, spøgelseagtige ungdomsdigtning. Forskellen mellem dem er bare den for fru B.-C. sørgelige, at medens Ingemann begyndte blandt spøgelserne og endte blandt «Valdemar den store og hans mænd», begyndte fru B.-C. hæderligt og godt paa sit arbejde, men er nu paa det sidste løbet uhjælpelig fast i skaberiet og unaturen.

Løs deraf kommer hun næppe, inden popularitetens hurtigt vundne digterkrone glider af hendes hoved igen og hun selv ind i den ubemærkethed, hvor hun muligvis atter kan voxe sig sund. Publikum kan være som en graadig vampyr, der suger al blod og kraft af sine ofre. Tilbage bliver kun den klamme, taaredrivende uhyggelighed.

SKOLER FOR VOKSNE I ENGLAND, „ADULT SCHOOLS".

Af *Frits Hansen.*

Det har sine vanskeligheder at skulle forklare for norske læsere, hvad de engelske adult schools er; vanskelighederne hænger sammen med den omstændighed, at disse «skoler» ikke lidet har skiftet udseende i de 2—3 menneskealdre, de har bestaaet. I begyndelsen var de virkelig *skoler* (for voksne) væsentlig af samme slags som søndagsskolerne for børn. Men eftersom de har forfleret og udviklet sig, passer igrunden navnet *skoler* ikke længer. Institutionen maa vistnok endnu siges at være i sin vorden, og the adult schools, som de nu er, bærer derfor ogsaa i nogen maade præget af sin oprindelige form og skik; men saadan som de nu i regelen træder os imøde, vilde *vi* heller kalde den slags indretninger for «foreninger» eller «samfund» af en vis art, ikke skoler. De har af en engelskmand, der har lært at kjende og at vurdere de nordiske folkehøiskoler (mr. *J. S. Thornton,* en mand, der hyppig har besøgt de nordiske lande og er ganske særdeles hjemme i alt nordisk skolevæsen — han deltog bl. a. ogsaa i august maaned ifjor i det nordiske skolemøde paa *Lunnevad folkhögskola)* været sidestillede med folkehøiskolerne, og de maa siges at ligne disse deri, at de sætter sig til væsentligt formaal at hjælpe voksne mænd og kvinder af de arbeidende klasser, som ellers saa let kommer til at staa udenfor, frem til at faa del i menneskesamfundenes høiere aandelige liv. De skiller sig fra disse nordiske anstalter dels deri, at disse sidste er virkelige skoler, ikke foreninger, og dels ogsaa deri, at «the adult schools» altid har arbeidet med et direkte religiøst-kristeligt formaal for øie («The basis of an adult school is the practical teaching of Jesus Christ»). «Den frie, men andægtige og opbyggende læsning af bibelen,

foretaget i fællesskab, ansees som det centrale i skolens arbeide» [1]).

De, som ønsker at faa nogen rede paa denne institutions historie, hvad den oprindelig var, og hvad den nu er bleven til, faar den bedste oplysning derom i en bog af *J. Wilhelm Rowntree* og *Henry Brian Binns:* A History of the adult School Movement, London 1903 hos Headley Brothers. Hvad der ligger længer tilbage end aaret *1845,* er kun foreløbig begyndelse; fra nævnte aar af begynder *Joseph Sturge* og nogle faa aar senere *William White* at arbeide i sagens tjeneste, og bevægelsen skyder da fart.

Vi hører iøvrigt allerede i 1798 tale om en adult sunday school for læsning i bibelen, skrivning og regning i Nottingham. Det var ved de tider, da mænd som *Robert Raikes, Andrew Bell* og *Joseph Lancaster* begyndte at blive opmerksomme paa og forfærdede over den bundløse uvidenhed og det aandelige mørke, hvori store masser af de engelske byers fattigere klasser levede, og disse mænd tog sig da for at sprede kundskab blandt storbyernes børneflok; for dem, der allerede var voksne, blev lidet eller intet gjort uden denne bibelskole i Nottingham, der blev sat igang af Wesleyaneren *William Singleton,* støttet af kvækerkjøbmanden *Samuel Fox,* der senerehen udover blev skolens sjæl. Det blev i det hele «vennernes» samfund, som fik disse skoler i sin haand, og under hvis praktiske ledelse de er voksede op til, hvad de nu er. Bibelselskabet grundedes i 1804, hver mand skulde nu have sin bibel; men overmaade mange, ogsaa voksne folk kunde ikke læse Saa maatte de lære *det* for at kunne læse sin bibel. *Hermed* begyndte det, og saa lærte de lidt skrivning og lidt regning ved siden af. Naar man kjender til, hvor lavt folkeskolevæsenet stod i England for ca. 100 aar siden — og længe derefter —, kan man forstaa, at arbeidet ved disse skoler fra først af og langt udover, tildels lige til vor tid, er meget mere elementært og mindre forstandsmæssigt end det arbeide, vi nu i vort land forbinder med

[1]) *J. S. Thornton* i et lidet foredrag om «folkehøiskolen i England», holdt ved skolemødet paa Lunnevad 13de august 1904 — i «Høiskolebladet».

tanken om skoler for voksne. Men tingen har jo taget anden skikkelse i de sidste 60 aar i overensstemmelse med disse tiders fremskridt i kundskab og kultur i det hele.

I 1842 kom *Joseph Sturge,* en handelsmand fra Birmingham paa en forretningsreise til Nottingham og lærte den nævnte adult school der at kjende og fik interesse for den. Tre aar senere, i 1845, satte han med nogle yngre venners hjælp en lignende skole igang i Birmingham, fra først af bestemt til at drage forsømte halvvoksne gutter (i 14 – 15 aars alderen) bort fra gadelivets smuds og lediggang og fristelser. Denne skole i *Severn Street* holdtes fra 6—8 søndagaftenerne; ud paa vaaren, da aftenerne blev lyse, vilde ikke gutterne komme da; men skoletiden forlagdes til morgenstunden fra 7½ af. Det viste sig, at ogsaa fuldvoksne mænd søgte hen til denne skole, og efter nogle aars forløb blev en særskilt klasse for voksne oprettet. Første time anvendtes til skrivning; saa læste en af disciplene og en lærer et kapitel i bibelen høit, og resten af tiden brugte man til at læse i bibelen, til retskrivningsøvelser og til at forelægge læreren spørgsmaal af forskjellig art. I 1848 kom *William White* til Birmingham; han hørte til Wesleyanerne i Reading, havde været en flink søndagsskolelærer fra sine tidlige aar og nedsatte sig nu som bogtrykker og boghandler i Birmingham og blev snart medlærer ved Severn Street skolen. Han havde den opfatning, at kvækerne var særlig skikkede til at lede adult school-bevægelsen, medens andre sekter eller kirkeafdelinger fornemmelig tog sig af søndagsskolesagen, og William White blev nu i et halvt aarhundrede (han døde i 1900) den største kraft i de Birminghamske adult-skolers virksomhed. Og det gik fremover: da han begyndte i 1849 var tallet af medlemmer i denne landsdel af England under 500 (kanske bare mellem 2 og 300); da han døde for fem aar siden, var medlemsantallet sat til 50 000. Han var en tro, utrættelig arbeider.

Vi har saaledes seet, hvordan disse skoler begyndte: med bibellæsning og med nogen undervisning i skrivning og regning for voksne mænd og kvinder af de arbeidende klasser efter hine tiders fattige oplysningsforhold. Inden vi nu gaar over til at se, hvad de i løbet af de sidste 60 aar er vokset

op til, vil jeg forudskikke den almindelige bemerkning, at aanden, som har baaret den hele udvikling, er af bestemt kristelig-religiøs art; drivkraften har været englændernes og specielt kvækernes styrke i «practical piety» (praktisk fromhed), deres kjærlige, broderlige, omfattende virksomhedslyst og -evne; *de* følte sig kjærlig mødte som i et vennesamfund, de som søgte hen til disse skoleværelser, et samfund, hvor livsvilkaarenes store forskjel mere end ellers er lagt tilside, og hvor mænd og kvinder af alle samfundsklasser møder hinanden i et kristeligt og menneskeligt broder- og kammeratskab. Kirkerne og kapellerne faar ikke fat i kropsarbeidernes flokke, siger denne skolebevægelses ledere; der blir præket 5 millioner prækener om aaret i England, siger deres statistik; men af Englands og Wales 22 millioner voksne mænd og kvinder er det kun 6 millioner, som gaar i kirke, saaat prækenerne kommer dem tilgode. De to trediedele af voksne har ikke hørt de 5 millioner prækener, som blev prækede i 1902. Masserne holder paa at glide væk fra kirkerne ogsaa i England [1]); som bekjendt hersker et saadant sørgeligt forhold endnu mere i Tyskland og i det hele blandt protestanterne paa kontinentet. Masserne sogner til socialismens nye religion. Denne kløft mellem klasserne har man i Englands kirke begyndt at se paa med et kjærligt og bekymret øie, og man spørger hverandre om aarsagerne dertil. De kan være mange; se dem i øinene! En af dem turde være den, at «the pulpit is too high above the pew», prækestolen er for høit hævet over menighedens pladse. Dens tale gaar over hovederne paa arbeidsklassens mænd og kvinder. Søg paa anden maade at faa dem i tale, og lad det hellige ord komme dem nær! tal til dem i et sprog, som de let forstaar! Særskilt: tal kjærlighedens broderlige sprog i ord og gjerning i et samfund, som er frit for «the social vice of «snobbery», og hvor alle klasser trygt mødes paa en fælles platform; et saadant samfund er the adult schools. Det var oprindelig kvækerne, som satte dem igang, og mangesteds udgjør disse

[1]) En nylig foretagen kirkelig folketælling i Liverpool og London synes at oplyse, at det blot er omtrent en syvendedel af befolkningen, som regelmæssig er tilstede ved gudstjenesten.

endnu flerheden af lærerne eller lederne; men efterhaanden er flere andre sekter komne til, og paa sine steder er disse andre i flertallet. I Leicester f. ex. er bevægelsen nu «purely undenominational» o: der spørges slet ikke længer om, hvilken trosbekjendelse de tilhører, der tages op som medarbeidere i sagen. Man sigter paa at forene alle trosbekjendelser og kirkeafdelinger i dette arbeide.

I overensstemmelse med det almene kristelig-filantropiske formaal for disse skoler har disse efterhaanden trukket flere virksomhedsmaader ind under sig, saa at en adult school nu kan definere sig kort og godt som «et samfund af mænd eller kvinder over 17—18 aars alderen, der er dannet med det formaal gjensidig at hjælpe hverandre» paa mange forskjellige maader. I forbindelse med enhver saadan skole staar bibliothek, sparebank, aftenskole, selskabelige sammenkomster, teknisk undervisning, forsamlingsværelser, sygekasse, gjensidig understøttelsesforening, forening for idræt, for anskaffelse af brændsel og bøger, fællesudflugter o. s. v., saaledes at den enkelte skole har alle eller dog enkelte af disse indretninger. Organisationen er fuldstændig demokratisk. Der er nok endnu dem, som kaldes «lærere»; men hver skole eller forening styres saa meget som muligt af medlemmerne selv. Møderne ledes af den af medlemmerne i hver enkelt «classe» eller forening valgte formand (præsident), og hvert medlem tager sin del i arbeidet. Der kan være nogen forskjel i den maade, hvorpaa den enkelte forening er organiseret, idet i nogle foreninger «læreren» spiller en større rolle, i andre «formanden» indtager en mere fremtrædende plads. — Som det centrale i skolens arbeide ansees nu som fra først af den frie, men andægtige og opbyggende læsning af bibelen, foretaget i fællesskab — hvert medlem læser sit vers.

Under *William Whites* ledelse havde man ligefra 60-aarene af forstaaet behovet af at forene «klubber», som skaffede fornøielse og rekreation, med adult-skolerne; «vi kan ikke — ræsonnerede man — behandle vore scholars (elever), som var de bare sjæl og aand, og glemme de fysiske behov, de sociale livsinstinkter, den kjærlighed til adspredelse og fornøielser, som ogsaa udgjør en del af deres

væsen, og som, hvis vi ikke gjør dem til vore bundsforvante, vil vende sine vaaben mod os». Til den ende har selv kvækerne f. ex. maattet lære at opgive sin uvilje mod instrumentalmusik.

Og lad os saa se, hvordan en saadan adult-skole med dens tilhørende indretninger kan se ud i en liden nordengelsk smaaby (village). Byen har en 2—3000 indbyggere, og skolen har først i de sidste 4 aar været i komplet stand. Den har sin egen bygning, en stor forsamlingssal med 400 siddepladse med en platform for koncerter og anden underholdning, et biljardværelse med to store biljardborde, et læseværelse, vel forsynet med blade og et godt bibliothek, et mindre værelse for alskens spil (netop i denne forening er ikke kort tilladt, andetsteds er ogsaa de tilladt) f. ex. ping-pong, bagatell (vistnok hvad vi kalder damebiljard), schack, dam o. s. v., et baderum med to bad, der opvarmes ved gas, og et damerum med et piano, brugt til mindre møder. Der sælges brusvande og tobak. Medlemmernes antal er omtrent 100 fra 18 aar opover. Betalingen er 5 shillings (4½ kr.) for mænd over 21, 4 shillings for yngre medlemmer. — I løbet af vinteren er selskabelige sammenkomster hver 14de dag for medlemmerne og deres venner; disse ledes af vicepresidenterne, som er adult-skolens lærere og andre medlemmer af det hele instituts forskjellige komitéer — somme af disse er kvinder. Medlemmerne tilhører, praktisk talt, alle arbeiderklassen.

Foreninger af denne slags er nu spredte udover hele England og Wales, selvfølgelig ikke allesteds i samme blomstrende forfatning. Der er nu 60 000 [1]) medlemmer, 40 000 i skoler oprettede af kvækere, 20 000 i andre skoler og antallet vokser sterkt fra aar til aar.

— — — — En medarbeider i «Daily News», G. H., fortæller i dette blad for 9de mai 1904 om et besøg en søndag morgen ved *Bunhill* adult school i London, en af de mest kjendte og blomstrende. Han havde paa forhaand til sin forundring hørt om, hvorledes lærere eller religiøse

[1]) Andetsteds ser man end større tal opgivne; dette er efter Thorntons foredrag.

talere ved adult-skolerne med lethed en tidlig søndag morgenstund kunde samle en 500 mænd af arbeidsklassen omkring sin talerstol, folk som maaske ellers havde lidet med kirkegang at gjøre, men som gjerne kortede af paa sin dyre hviletid for at komme og høre her. «Hvad er det for en hemmelighed, som her stikker under?» En adult-skolelærer, mr. *J. Allen Baker,* svarer ham med at opfordre ham til selv at komme og se paa tingen ved *Bunhill* adult-skole. — Han er ude før kl. 8 og føler sig ganske stolt ved at have overvundet sig til at være ude i Londons tomme gader saa tidlig en søndag morgen; men denne følelse slaar snart over til en anden. Han føler sig ydmyg ligeoverfor disse stilfærdige adult-skolemennesker, vognkjørere, gadesælgere, hjælpere i butikkerne, mekaniske arbeidere og andre arbeidsfolk, som maa være meget tidlig oppe hver eneste ugedag og kanske tillige har arbeidet langt udover natten til søndag, men alligevel heller vil give afkald paa noget af sin søndagmorgen-hvile end forsømme besøget i sin adult-skole.

— — — Den første halve time syntes ofret til samværets hygge. «Unsectarian, democratic, brotherly» stod der paa en plakat i hallen. Var *det* talismanen? Det slog ialfald en tone an, der gik igjennem det hele. Alle medlemmer syntes at staa paa en rigtig god fod med hinanden; og de nyankomne og besøgende maatte snart føle sig rigtig hjemme som alle de andre. Ved et bord byttede man bibliothekbøger; ved et andet betalte folk penge ind i sparebanker eller lignende fonds; disse havde adskillige tusinde pund af arbeidernes penge at stelle med. I andre dele af rummene var folk optaget af stilfærdige samtaler. Præcis kl. 8½ kalder en klokke alle til den store sal. Mr. *J. B. Braithwaite* foreslaar en religiøs sang af Sankeys samling, og 3—400 mandsrøster stemmer kraftig i med. Der bedes en kort bøn, og saa reises det spørgsmaal fra formandsstolen: «Har vi idag noget bud at melde fra andre skoler?» En og anden kan da fortælle om et besøg, han tilfældigvis nylig har gjort i *Leicester* eller *Folkestone,* eller hvorledes han sidste søndag havde taget over til *Waltham-*

stone eller *Croyden* [1]), og paa hver af disse steder havde han været tilstede ved adult-skolemødet og havde en broderlig hilsen at bringe til Bunhill. Der synes at være et koseligt frimureri mellem adult-skolernes medlemmer. Hvorhen de saa kommer, spør de efter, om der er en adult-skole der i byen. Er det *det,* saa føler de sig med engang hjemme. At være medlem af en adult-skole er anbefaling nok.

Efter fællesmødet i den store hal spredes man i de forskjellige «klassers» eller særskilte foreningers møderum; der holdes regning med, hvem der møder, og hvem ikke. I en klasse er mr. *Braithwaite* præsident, i en anden mr. Baker o. s. v. I mr. Bakers klasse (hvor der er 71 medlemmer tilstede) tar man for sig fortællingen om den utro husholder i Luc. 16; kapitlet læses i sin helhed, hvert medlem læser sit vers, og siden samtaler man om det læste. Denne diskussion aabnes af to af medlemmerne, som sidste søndag fik i opdrag at berede sig til dette ved at tænke over tingen i ugens løb. Enkelte af talerne kunde udtrykke sig med paafaldende lethed og indsigt, andre mere tungvindt og i mindre korrekt form; men begge parter faar sagt, hvad de mener og føler om tingen — der er noget troværdigt ved det; de taler ud af sit liv og sin erfaring. Her føler alle, den mekaniske arbeider, gadesælgeren og forretningsmanden o. s. v., at de tilhører det samme samfund og drives af den samme aand, det gode broderskabs aand. Jeg kom uvilkaarlig til at tænke paa de tidligste kristne menigheder, som samledes om apostelen Paulus. Det er saa forskjelligt fra de almindelige møder i kirkerne, hvor de forsamlede alene bliver *talt til* — her bidrager alle sit.

Saa forkynder formanden, hvad der skal læses næste søndag, og forsamlingen udvælger to af medlemmerne til at indlede diskussionen derom. Saa følger nogle minuters prat om dem af vennerne, som ikke er tilstede idag; en er syg og paa et hospital, straks byder en eller to sig til at besøge ham i den kommende uge. Om en anden oplyses det, at han er kommen op i vanskeligheder — straks bliver der

[1]) Smaabyer i nærheden af London, den første nordenfor, den anden søndenfor.

gjort noget af medlemmerne for at hjælpe ham lidt. Saa oplyser sekretæren i the labour agency, at 6 af medlemmerne mangler arbeide — straks blir der af en eller anden af de andre gjort noget for at skaffe en saadan noget at bestille imorgen — uden nærmere undersøgelse — vedkommende er medlem af adult-skolen». —

Saavidt hr. G. H. i «Daily News». Introduceret af mr. Thornton besøgte jeg den samme Bunhill-skole en søndag morgen i juni maaned og saa der med mine egne øine just det samme, som denne «Daily News»-forfatter har iagttaget, og jeg havde som han et tiltalende indtryk af et varmt, broderligt forhold mellem disse mænd af høist forskjellig uddannelse, livsvilkaar og social stilling, der mødtes her paa fælles fredet grund.

Adult-skolerne rundt i England og Wales er samlede i to større organisationer, den ene af ældre datum: *Friends First Day School Association (F. F. D. S. A.),* grundet oprindelig allerede 1847 i Birmingham, nær forbundet med kvækernes samfund, og en altomfattende samling af alle adult-skolerne, deres *National Counsil,* der holdt sit første møde 1899 under William Whites presidium. Begge samfund har hver sin fastlønnede sekretær, og National Counsil udgiver et maanedligt blad, «*One and All*», som organ for den hele bevægelse.

— — — Saa vil jeg tilslut kun berette om en vakker oplevelse fra sidste sommer, som jeg kan takke adult-skolen og dens mænd for. En af de virksomste mænd i Bunhill adult-skole er den før nævnte mr. *Braithwaite;* han er tillige chairman i the National Council. Han er en meget velstaaende London-forretningsmand og eier en smuk villa med tilliggende landeiendom et stykke nordenfor London. Der gav han en vakker lørdagsaften isommer et garden party (et haveselskab) for en stor forsamling, mænd og kvinder, tilhørende adult-skoleflokken. Ved mr. Thorntons venlige formidling blev jeg som gammel norsk folkehøiskolelærer gjestfrit indbuden til at deltage i denne sammenkomst, — og der var det morsomt og vakkert at være med. Vi tog ved 3-tiden med et tog fra stationen *Kings Cross* ved Euston Road og dampede nordover Great Northern Railway gjennem

de nordlige — ikke just saa særdeles smukke — dele af London, forbi Finsbury Park og Alexandrapaladsets park og høideryg, gjennem Middlesex i retning af Barnet i Hertford. Her i helt landlige omgivelser steg vi af ved en station, hvorfra vi kun havde en kort spadsertur til mr. Braithwaites villa, et stort hus omgivet af en deilig have og grønne skraanende marker. Efter at være forestillede for de venlige vertsfolk spredte de talrige gjester sig rundt i havens gange; der sagdes at være omtrent 500 mennesker tilstede, folk af alle stænder og livsstillinger, den allerstørste del jevne, pyntelige antrukne mænd og kvinder og børn af arbeiderklassen. De følte sig selvfølgelig vel ved at vandre omkring i den store haves vakre gange, i dens alléer, mellem dens blomsterbed, dens græsplæner og dens prægtige trær — med den behagelige fornemmelse af, at de færdedes her som velkomne gjester for de velkjendte og afholdte vertsfolk — der var noget, som bandt dem sammen, alle disse mange mennesker i en samfundsbevidsthed og venlig forstaaelse. Hist og her dannedes samtalende grupper; jeg kom sammen med mr. Thornton i prat bl. a. med en gammel gartner fra Northumberland; i den landsdel havde ogsaa mr. Thornton havt sit barndomshjem, og de to kom ind paa at tale om Northumberlands naturforhold og befolkning. De deroppe i den nordligste del af England føler sig gjerne som et folk for sig med sin egen dialekt, der har mere af nordiske ord end i de sydligere dele af landet — de synes, at de staar Nordens folk nærmere, og de er stolte af sit land, sit folk og dets sprog . . . . Efter en tids forløb tilbragt med at vandre om paa eiendommen og nyde den frie udsigt til alle kanter udover rige frugtbare landskaber i den vakre sommereftermiddag, blev man kaldt tilbords i et par uhyre telte, hvor de mange hundrede mennesker sad ned og fik sin the (eller anden drik) med alt det rige tilbehør, som et engelsk thebord udmærker sig ved — thebrød, mangeslags kager, smørbrød, marmelade o. s. v. o. s. v. De mange glade ansigter, for hvem man kunde forstaa, at en saadan herlig aften var en sjelden lykkelig stund — var et syn, som det gjorde godt at se. Man blev raskt og rigelig betjent af gode, tjenende aander, og samtalen gik friskt og spøgefuldt

langs de lange borde. Der blev sunget en sang, tilsyneladende vel kjendt af alle; der holdtes en kort bøn og en velkomsttale af husherren, der ikke glemte at nedbede velsignelsen ovenfra over den hele sammenkomst, og at trække frem for tanken de store ideer, som forbandt dem og samlede dem.

— — — Vi gik ud af teltet og lod blikket glide rundt i den vakre sommeraften: der sydpaa, nogle faa engelske mile fra os laa den vældige verdensstad med dens rastløse tummel og stræv, uro og kapløb, med alle de byrder, savn og smerter, som den lægger paa dem, der er nødte til at stræve mest; — her var man i dette vennestevne en kort stund ligesom berget indenfor en fredet plet, hvor det, som binder mennesker sammen og gjør dem til brødre, føltes sterkere end det, som skiller dem ad; turde vi tro, at stundens fred og skjønne glæde indeholdt en spaadom om lykkeligere tider, som skal komme?

— — — Naar jeg tænker tilbage paa hin aftens stemning, falder de ord mig ihu, som mr. Thornton nogle uger bagefter udtalte i sit før nævnte foredrag paa *Lunnevad:* «Hvis Søren Kierkegaard havde kjendt adult-skolerne, kunde han ikke have udtalt, at det nye testamentes kristendom ikke er til».

LYKKELIG?

I «Mit Livs Eventyr» begynder *H. C. Andersen* sin selvbiografi saaledes: «Mit liv er et smukt eventyr, saa rigt og lyksaligt! Havde jeg som dreng, da jeg fattig og ene gik ud i verden, mødt en mægtig fe og hun havde sagt: vælg din bane og dit maal, og da efter din aands udvikling, og som det fornuftigvis maa gaa til i denne verden, beskytter og fører jeg dig! — min skjebne kunde da ikke have været lykkeligere, klogere og bedre ledet end den er. Mit livs historie vil sige verden hvad den siger mig: der er en kjærlig Gud, der fører alt til det bedste.»

Og han ender denne første del af sin selvbiografi 2den april 1855, altsaa 50 aar gammel, med disse ord: «Mit livs eventyr indtil denne time ligger saaledes nu oprullet for mig saa rigt, saa smukt, saa fortrøstende! — selv af ondt kom godt, af smerte kom glæde, en tankedyb digtning, jeg kunde ikke digte den saa. Jeg føler mig at være et lykkens barn! saa mange af min tids ædleste og bedste ere komne mig kjærligt og aabent imøde, sjelden er min tillid til menneskene bleven skuffet! de bitre, tunge dage have ogsaa i sig spiren til velsignelse! hvad uret jeg troede at lide, hver haand, som greb tungt ind i min udvikling, bragte dog sit gode. I vor fremskriden mod Gud fordunster det bitre og smertelige, det skjønne bliver tilbage, man ser det som regnbuen paa den mørke sky. Menneskene dømme mig mildt, som jeg i mit hjerte dømmer dem, og de ville det! et livs bekjendelser har for alle ædle og gode en magt af skriftemaalets hellighed; trygt giver jeg mig hen. Aabent og tillidsfuldt, som sad jeg blandt kjære venner, har jeg her fortalt mit livs eventyr.»

Fjorten aar senere fortsatte *Andersen* sine meddelelser. Han udtaler i begyndelsen: «Mange vil her som der (d. e. i Danmark som i Amerika) velvilligt høre, mildt dømme og for-

staa, at det ikke er forfængelighed, naar jeg udbryder, at jeg er et lykkens barn, der af ydmygt hjerte tidt undres over, hvorfor Vorherre just forunder mig saa megen glæde og velsignelse.»

Og denne del af selvbiografien ender saaledes: «Nytaarsaften var en af de aarets sidste aftener, som mest samlede og løftede min tanke i tak til Gud for alt hvad der var blevet givet mig. Intet aar forekom mig at have været rigere; det var for megen lykke, hvad vilde nu komme? Gud give mig kraft til at bære de tunge dage! bad jeg. Herre slip mig ikke.»

Der er noget merkeligt i den maade hvorpaa *H. C. Andersen* saaledes erklærer at han har været *et lykkeligt menneske*. Det er saa sjeldent at høre noget saadant, og han udtaler det med saadan styrke.

Hvorledes kan da fru Elisabeth Brochmann skrive disse ord: «I sit inderste indre var Andersen god og kjærlig, retskaffen og trofast — men lykkelig? Nei!»[1])

Støtter disse ord sig til særegne oplysninger? Er der noget i *Andersens* seneste liv som giver anledning til at tro at han ikke var lykkelig, eller har han tilbagekaldt hvad han derom før havde udtalt? (Jeg kjender ikke til at *Georg Brandes* kalder *Andersen* «lykkelig» fordi han opnaadde europæisk ære og berømmelse — og skulde næsten tvile paa at B. har sagt noget saa tarveligt; derimod har B. paa en ligesaa aandfuld som elskværdig maade prist *Andersen* lykkelig fordi han havde et publikum bedre end noget andet — *børnene!*).

Det er just ikke noget man pleier disputere om, hvorvidt et menneske har været lykkeligt eller ikke. Og det er ikke af literaturhistorisk interesse at disse linier fremkommer. Men der er noget stort i det at overhovedet et menneske kan bekjende sig saa lykkeligt som *Andersen* gjør det, og derfor bør det ikke benegtes, lige mod vedkommendes eget udsagn, hvis man ikke har bestemte grunde for sig. Vistnok kan menneskene skuffe sig selv i henseende til det at være «lykkelige». Mange er sikkert i virkeligheden mere «lykke-

[1]) For Kirke og Kultur, side 208.

lige» end de selv ved af, og omvendt. Men har vi nogen grund til at tro at A. har skuffet sig selv, naar han uafladelig kommer tilbage til det at han var i sjelden grad «lykkelig»?

Det eiendommeligste, det smukkeste i *H. C. Andersens* selvbiografi er netop det, synes jeg, at han bekjender hvor lykkelig han var. Det er et umisteligt træk i hans personlighed dette, at han følte — i hvert fald erklærte — sig saa lykkelig. Og naar vi vil hædre hans minde «i anledning af hundredeaarsdagen for hans fødsel», maa ikke dette træk ødelægges.

G. F.

BILLEDER FRA ANDALUSIEN.

Af *Theodora Mau.*

III. *Julen i Malaga.*

Julen i syden er saare forskellig fra julen i norden. Der oppe i norden har man sne og frost eller, som vi ofte har det i Danmark, regn, slud og taage. I syden er der varme og lys, solskin og blomster. Her i Malaga var det netop i juledagene det skønneste sommervejr. Og saa føler en nordisk protestant jo i særlig grad ved julefesten den store forskel i menighedslivet fra det man er vant til. Man føler stærkt savnet af vore skønne julesalmer og meget andet. Ogsaa i andre retninger er der megen forskel fra vor jul. Intet juletræ samler hjemmets og skolens børn. Man har derimod i hjemmene, hvad man kalder «fødslen»: den hellige familie i Betlehem og hyrderne paa marken med landskab, mennesker og dyr omkring. Dette kan være meget smukt og undertiden meget kunstfærdigt. Et er dog det samme: juleevangeliet lyder i kirkerne, og presterne prædiker om frelseren, der blev født julenat, og om englenes sang om «fred paa jorden».

Ved juletid ser man rundt omkring i butikkerne smaa Jesusbørn paa straa, ligesom vi hos os har paaskelam til paasken. I hver kirke fremstilles ogsaa et Jesusbarn, undertiden smagløst nok, liggende paa straa, som oftest med Josef og Maria og engle, men ogsaa liggende alene i en lille grotte eller hvad man skal kalde det. Disse Jesusbørn har stor interesse for kirkegængerne, i det mindste for kvinderne. Man vil gærne se dem i forskellige kirker, og taler om hvor det er smukkest, men smagen er meget forvendt, fordi der er saa mange smagløse og uskønne billeder i kirkerne, og man beundrer hvad der kun kan støde os f. e. Maria som hyrdinde med rund hat med roser. I mange kirker holdes der midnats-

messe julenat. Jeg overvar den i en af de mindre kirker. Jeg havde tænkt mig, at der maatte være en vis højtidelighed ved en saadan gudstjeneste, men der var saa mange mennesker og saa megen uro, at jeg aldeles ikke fik noget velgørende indtryk. Smuk og høitidelig var derimod gudstjenesten 2den juledag i domkirken med dejligt orgelspil og afsyngelsen af tedeum samt en god og opbyggelig juleprædiken. Fra den 29de decbr. til Helligtrekongersdag var der en novena i St. Augustinskirken «for Jesusbarnet», som den kaldes. Den afholdtes af en forening med det lange navn «Jesu hellige hjærtes og bønnens apostolatsforening». En af jesuiterne er dens direktør. Disse novenaer og andre rækker af gudstjenester afholdes gærne af en saadan forening, af hvilke der er mangfoldige, og medlemmerne har da et blaat, rødt eller hvidt baand om halsen med et lille billede, her et hjærte, ellers den helgen hvis navn foreningen bærer. Novenaen bestod af ni aftengudstjenester og en nytaarsmorgengudstjeneste, under hvilken medlemmerne var ved Herrens bord. De fire af disse aftener var der, som man sagde, «tilbedelse af Jesusbarnet». Denne gik saaledes for sig, at den øverste af jesuiterne sad foran altret med barnet paa skødet, og den ene efter den anden gik da op, bøjede sig og kyssede barnets fod. Dette var saa anstødeligt for mig, at jeg ikke paa nogen maade vilde se det igen, da jeg havde set det én gang. Det er den forunderlige trang til at gøre sin tro anskuelig, der her skal tilfredsstilles. Jeg havde derimod meget udbytte af prædikenerne. Fem forskellige jesuiter prædikede, og de tre af disse var begavede og veltalende prædikanter, hos hvem man ogsaa fik indtryk af sand og virkelig alvor. Juleevangeliet blev anvendt paa forskellig maade og gav anledning til forskellige udviklinger. Smukkest og opbyggeligst var en prædiken om Jesu menneskevorden som det «mysterium», der maatte *tros,* ikke forstaas. I en anden taltes der om, hvorledes vi skulde lære ydmyghed af Jesus, der fornedrede sig saa dybt. I to prædikener taltes der helt igennem om daaben. En prædikant kom, idet han talte om hvorledes Jesus havde adlet fattigdommen, ind paa tidens brændende spørgsmaal: de sociale forhold. I sin anden prædiken tog han ligeledes sit udgangspunkt fra Jesusbarnet i krybben i Betlehem, men

denne gang for at forsvare at der blev bygget skonne kirker, overfor dem der fordømmer dette som en modsætning til Jesu fattigdom paa jorden.

* *

IV. *Spanske prester.*

Meget stort er presternes antal i en by som Malaga. Ved domkirken alene er der et forbavsende stort antal; jeg har ikke kunnet faa vide hvor mange. Jeg har hørt en stor del prester prædike, og forkyndelsen har været meget forskellig, men de allerfleste har været mere eller mindre veltalende.

Don Marcelo Spinola, der var Malagas afholdte biskop da jeg var her for ti aar siden, er nu ærkebiskop i Sevilla. Hans efterfølger, don Juan Munoz Henica, er svag og prædiker derfor meget sjælden. Han er afholdt, men næppe i saa høj grad som sin forgænger. Af domkirkens prester har jeg hørt en halv snes, og flere af dem er begavede mænd og gor indtryk af megen alvor. En af dem, der er forstander for presteseminariet, er en meget lille mand med underligt tilslørede øjne og præg af svaghed, i det hele uanselig i det ydre, men meget intelligent. I hans prædikener er der megen dybde og mange tanker, men de forekommer mig ikke ret tilgængelige for lidet udviklede mennesker. Dette er derimod i høj grad en af de yngre presters forkyndelse. Han er ogsaa lærer ved presteseminariet. Hans prædikener er meget alvorlige og tillige klare og enkle og samler sig om faa hovedtanker. Jeg vil særlig nævne hans prædiken askeonsdag, der er en saa alvorlig dag i romerkirken. Han talte uden al ydre effekt, men med stille, gribende alvor om menneskets «sørgelige lod»: synden og døden, og om frelsen i Kristus der borttager dødens bitterhed.

Den ædleste presteskikkelse jeg har set i Malaga, er presten ved den tidligere omtalte St. Pablokirke, don Francisco Vegas. Det er en meget høj, statelig mand med et alvorligt, intelligent ansigt, i hvis udtryk der tillige er noget mildt og sympatetisk, og med en saare fordringsløs fremtræden. Han har i nogle og tredive aar været prest i St. Pablo, som er et meget fattigt sogn. I 29 aar samlede han utrættelig

penge ind for at faa den nye kirke opført, og nu staar den der, smuk og statelig udadtil fremfor nogen kirke i Malaga undtagen domkirken og rigt og smukt prydet i det indre. Han er her i sin menighed af fattige og uoplyste som en kærlig fader mellem sine børn og afpasser sin tale efter deres fatteevne. Han virker med stor kærlighed for de fattige i det hele, og arbejdersagen ligger ham varmt paa hjærte. I sit hjem har han aftenskole for over 100 arbejdere, og der er ogsaa en søndagsskole for kvinder. Han udgiver et ugeskrift, «Den kristne demokrat», i hvilket han med stor varme taler arbeidernes sag. Baade for deres timelige og aandelige vel har han den mest levende interesse. I dette blad paataler han stadig, hvad uret der bliver gjort de smaa i samfundet, og hvad forsømmelser der er paa forskellige omraader. Han har saa stor en kærlighed til Malagas arbejderstand, at han ogsaa ser paa den med et lyst blik. Men det er hans store sorg, at kristentroen mere og mere er forsvunden under tidens vantro paavirkninger. En dag i novbr. var der lidt uroligheder i Malaga, som dog ikke fik videre betydning. Det kaldtes en demonstration af republikanere, men, som sædvanligt i slige tilfælde, var der endel sammenløbne, urolige elementer som var rede til optøjer. En flok af disse kom hen til en skole i St. Pablo og begyndte at slaa ruderne itu, men da don Francisco viste sig paa gaden, holdt de strax op og gik bort.

Jesuiterne er mine genboer. De to som jeg omtalte ved julen, er, som sagt, begavede mænd. Den ene, pater Alpanes, er en intelligent tænker med noget meget behersket og roligt i foredraget og fortrinlig udarbejdede prædikener. Han kan vel være en 50 aar. Meget forskellig fra ham er den noget yngre pater Alcalá. Han har en særdeles smuk, melodisk stemme og stor veltalenhed. Han kan selv blive varm, men lægger ogsaa an paa at give sin tale den mest fuldendte formskønhed saavelsom paa at bevæge tilhørerne. Jeg aflagde et besøg hos ham kort efter mit komme til Malaga, da jeg gærne vilde søge oplysning hos ham om et og andet. Han var meget naturlig og ligefrem i sit væsen, men samtalen tog snart en helt anden retning, end jeg havde tænkt. Han spurgte mig nemlig, om jeg var katolsk, og paa mit benægtende svar sagde

han: «De er *endnu* ikke katolik, men De vil blive det». Han troede øjensynligt, at jeg var kommen ned til Spanien for at gaa over til romerkirken, og at jeg var kommet til ham i den anledning. Da jeg erklærede, at det ikke var min hensigt, sagde han: «Jo, De *vil* blive det, De vil finde sandheden». Og han forsøgte da at overbevise mig om protestantismens mangler med en ungdommelig iver der havde noget vist elskværdigt, men rigtignok ikke med megen finhed eller menneskekundskab. «De tror ikke paa den hellige jomfru?» Jeg sagde, at vi mente ikke vi behøvede anden midler mellem Gud og os end Kristus. «Nei, det er rigtigt, men forat føre os til Kristus». Efter min indsigelse herimod kom den mærkelige udtalelse: «Det er ikke absolut nødvendigt, men det er saa meget lettere at komme til Kristus gennem hans moder. Naar man vil tale med sin konge, vil man gærne søge hen til hans moder først.» Jeg vil her bemærke, at jeg efter dette hørte pater Alcalá i kirken bede umiddelbart til Kristus. Vi troede ikke paa Kristi tilstedeværelse i eukaristien, vedblev han, vi havde ikke den apostoliske succession, ikke enhed. «I Deres land siger *De* et, og Deres veninde et andet. *Vi* har enhed». Vi havde ikke helgener. Til min erklæring om, at vi vel ærede de fromme mænd og kvinder der havde levet, men ikke betragtede dem som helgener, sagde han: «Men vi bekender jo i den tredie trosartikel troen paa de helliges samfund». Vi havde ikke mirakler. Han spurgte mig ud om daaben i Danmark, og da jeg fortalte at der døbtes paa daabspakten og i faderens, sønnens og helligaandens navn, sagde han: «Ja, saa er det den rette daab». «De vil finde sandheden», sagde han atter. «Der er *gode* protestanter og *slette* katoliker, men De vil lære at kende forskellen mellem *gode* katoliker og *gode* protestanter. Jeg vil bede for Dem, bede meget for Dem, at De maa finde sandheden». Men hvis han har gjort dette — og det var sikkert hans hensigt —, har han ladet det blive derved. Han gjorde intetsomhelst forsøg paa at tale med mig igen. Han sagde kun: «Hvis De ønsker flere samtaler med mig, kan De komme». Dette beviser, at katoliker, selv jesuiter, i deres eget land aldeles ikke gør nogen anstrængelse for at vinde konvertiter.

Et langt mindre troværdigt indtryk gjorde en tredie

jesuit, pater Prieto, som jeg hørte prædike nogle gange i en lille klosterkirke. Han var ganske vist en begavet prædikant og talte ogsaa alvorligt nok om syndens og lidenskabernes magt, men meget i hans tale frastødte mig, og hans pathos og det stærkt bevægede i hans stemme forekom mig uægte. I en prædiken sagde han, at det store middel til «forbedring» for nutidens kristne var dogmet om Marias ubesmittede undfangelse. I en anden opfordrede han stærkt til hyppig nydelse af den hellige nadvere, og sagde da, at jomfru Maria udførte sine mange undergærninger i Lourdes forat føre folk til sin søn: bringe dem til at gaa stadig til nadverbordet.

En mere overlegen personlighed end nogen af disse er pater Thomas Bergamin, som jeg hørte prædike for ti aar siden og i sin tid har omtalt. Han boede da i Malaga, men er nu i Madrid. I den første del af fasten kom han til Malaga efter anmodning af en kvindeforening for at holde foredrag for kvinder i et af klostrene. Han er meget svag, og hans udseende er til det yderste asketisk. Hans alvorlige ansigt er fuldt af aand, men havde et mildere præg for ti aar siden. Jeg hørte nogle af hans foredrag. Disse «aandelige øvelser», som de kaldes, er en ejendommelig slags foredrag i den katolske kirke. De holdtes over et skrift af Ignatius Loyola, behandlede en stor del temaer og holdtes baade for mænd og for kvinder alene. I pater Bergamins foredrag var dyb alvor forenet med nogen satire. Han viste et stort kendskab til menneskehjærtet og menneskenaturen, og han gav meget praktiske formaninger. Et foredrag om skriftemaalet interesserede mig meget, da det oplyste mig om flere ting. Pateren sagde bl. a., at ingen prest eller biskop, ja end ikke paven selv, havde ret til at kræve at man skulde skrifte *alt* Det maatte ske frivilligt, og man skulde være meget varsom med at opfordre dertil, da det let kunde give den samvittighedsfulde anledning til skrupler. «Og *alt*», sagde han, «kan *kun* bekendes til Jesus Kristus». Han lagde stor vægt paa, at man først bekender synderne for Gud, saavelsom paa det sindelag hvormed der skriftedes. I et andet foredrag betonede han stærkt, at «fromhed» ikke bestod i at deltage i mange gudstjenester og andagtsøvelser. Det var langt bedre at deltage

i *faa* med alvor end tankeløst i mange, og aldrig maatte pligterne som datter, hustru eller moder forsømmes derfor.

Den før omtalte pater Rochel fra Palo havde en lignende række «øvelser» i et andet kloster. Det var 20 foredrag i otte dage; jeg hørte dem næsten alle. Pater Rochel er meget forskellig fra pater Bergamin. Han ser frisk og kraftig ud, med et aabent ansigt og et venligt, imødekommende væsen. Han er veltalende, med et stærkt bevæget foredrag, digterisk sving og nogen tilbøjelighed til hypoteser, men tillige med megen alvor og varme. Emnerne var: Menneskets bestemmelse, Guds skabning, brugen af det skabte, englenes og de første menneskers fald, vor egen synd, helvede, døden, Maria Magdalene, incarnationen, Jesu fødsel, Jesus i Getsemane, lidelsen og korsfæstelsen, opstandelsen og himmelfarten samt om den daglige selvprøvelse og skriftemaalet. Alle emner blev meget indgaaende behandlede.

Pater Rochel er en af de mest fremragende af lærerne i skolen i Palo. Han viste mig en dag med den mest forekommende elskværdighed omkring i skolen, som det var meget interessant at se. Der opdrages 270 drenge fra 12-aarsalderen. Alle ydre betingelser er overordentlig gunstige, og alt er meget praktisk indrettet.

NYE BØGER.

Birger Hall: **Vækkelsen i Wales.** Johannes Bjørnstads forlag. 60 sider.

Før man lukker bogen op, dvæler man uvilkaarligt en stund ved *Evan Roberts* portræt paa omslaget. Dette uforglemmelige ansigt og deilige blik, bag hvilke den aand bor, som i løbet af kort tid har lagt et landskab — snart et land kanske — for Jesu fødder.

Dog det er ikke Evan Roberts aand som har gjort det. Dette er han selv den første til at erkjende. Nei, det er den hellige aand. Om end Roberts paa en eller anden maade led skibbrud, saa var ikke vækkelsen derfor skibbruden. Den er den hellige aands værk. «Den hellige aand kom over dem» staar der i apostlernes gjerninger 19, 6 og 10, 44: «Den hellige aand faldt over alle dem, som hørte ordet.» Foregik saadant bare i kristendommens urtid? — Læs denne lille bog om vækkelsen i Wales og se, at det ogsaa sker i nutiden.

Denne vækkelse har det fælles med alle vækkelser, at den er en høst efter lang tids sæd. Roberts er sig bevidst, at der er gaaet aartier med bøn og formaning forud. Han har kun høstet, hvad andre har saaet. Hvad der maaske adskiller vækkelsen fra tidligere vækkelser, er at den straaler saa af det *glade* budskab, af den store *lykke* at komme i samfund med Gud.

To ting viser sig ved denne vækkelse. For det første: hvilken vældig masse af religiøs trang, der ligger latent i menneskehjerterne. I vækkelsestiderne kommer den til udbrud. Men for det andet det fiendskab, det forunderlige fiendskab mod Gud, menneskehjertet kan huse. Thi atheismen med sit skrig: «Der er ingen Gud», og rationalismen med sin fornegnelse af Jesu guddom har prøvet at forstyrre møderne. Men det maa siges, der har ikke vist sig meget af fiendskab. Bevægelsen har været for overvældende. Men er der ikke ekste-

tiske momenter med i denne vækkelse? Og er ikke ekstase sygdom? — Ikke altid. Man er med rette forbeholden ligeoverfor ekstasen. Men en sand og sund kritik af vækkelsen spørger ikke: Er der noget ekstatisk i den? Men den spørger: Virker den moralsk? Gjør vækkelsen menneskene sunde og friske i moralsk henseende? Og det gjør vækkelsen i Wales ikke mindre end vækkelsen i Kristiania.

Pastor Birger Hall, der selv har virket som sømandsprest i Wales og kjender folket og forholdene, har, som det synes mig, i denne lille bog paa 60 sider givet os en god skildring af vækkelsen der, grundet paa et rigt materiale især af den engelske presses udtalelser. Den som elsker kristendommen eller endog blot har religiøs interesse vil have glæde af at læse bogen og nytte ogsaa. Den bedste apologi for kristendommen faar man, naar man ser dens kraft.

Albert Lunde: **Fire taler,** holdte i Calmeyergadens missionshus. Johannes Bjørnstads forlag. 32 sider.

Ogsaa i Kristiania er der efter mange aars stille arbeide og megen bøn kommet kristelig vækkelse. Ved en lægmand, hvad jo som oftest er tilfældet. Tusinder har Albert Lunde samlet til Guds ords hørelse, og med mange af dem er der skeet noget i hjertet.

Disse fire taler af ham: «I Jesu fodspor», «Menneskefrygtens farer», «Taaredalen» og «Lær os at bede», vil glæde hans tilhørere; men især glæder de os, som ikke har kunnet komme og høre ham. Gid de havde været fuldstændige og ikke blot udgivne i «forkortet referat». Ligesom Jesu taler er de enkle og ligefremme og praktiske og bibelske.

Dog følger det vistnok af sig selv, at man ved at høre de mundtlige foredrag kjender stærkere aandens vingesus om hjertet end ved at læse hans taler.

Det har været sagt om Lunde som om Evans, at han ikke egentlig er nogen særlig veltalende mand. Mon han dog ikke er det? — Hvad er veltalenhed? Er det ikke en tale, som virkelig vil noget, og som bringer tilhørerne til at ville det samme? Dette er Albert Lundes veltalenhed.

Der er ting i kristendommen, som Lunde ikke kan prædike om, fordi han endnu ikke er personlig klar over dem.

Jeg tænker paa sakramenterne. Han prædiker det, som den hellige aand har faaet gjøre vist og fast for ham i personlig oplevelse. Det giver den personlige kraft i hans tale.

30—4—1905. *J. J. Jansen.*

Breve om Kristus til min gudsøn af *Morten Pontoppidan.* Kjøbenhavn. Gyldendal.

Jeg regner det for det kosteligste fund jeg kan gjøre, naar jeg finder en bog om Kristus som er slig skrevet, at man kan give den til en modern ung mand med den forvisning: den bog vil du have godt af, vil du bare saasandt læse den; for den vil give dig indtryk af Kristi høihed. Der er ikke mange slige bøger. Mange bøger om Kristus er slige, at en i tilfælde maa sige til den moderne unge mand: kjære, indlad dig ikke med den. For en kan med sikkerhed beregne: den vil bare give ham afsmag.

Morten Pontoppidans «Breve» er en perle, og det af første rang. Brevene er skrevet — eller tænkt skrevet — til en modern dannet mand i 25 aarsalderen. Om alle vore unge dannede mænd vilde læse dem! De vilde ikke angre paa det. Der tygges ikke drøv paa gamle tanker som moderne mennesker forlængst er færdige med. Det syn de giver paa Kristus vil interessere og overraske de fleste som noget nyt. Og dette nye er saa naturligt og forstaaeligt, at det gaar let ind i et modernt menneskes tankegang. Men samtidig trænger det sagte men sikkert, stille og inderlig ind paa samvittigheden — rammer den lige i dens inderste hjertepunkt. Og tilsidst — ja tilsidst staar en, uden at en næsten ved hvordan det er gaat til, foran den Kristus en lærte kjende som barn og som kirken til alle tider har trod paa.

Naturligvis — de for hvem det er idealet af kristelig forkyndelse at reproducere den gamle dogmatik i alle dens hovedpunkter og sige: saa og saa skal du tro, ellers gaar du til helvede, de vil finde bogen svag og tynd — rationaliserende. Men vi som mener, at det er en anden vei man maa gaa, om man vil vinde nutidsmennesker for Kristus, vi sender forfatteren en varm tak for det uforlignelig skjønne arbeide han her har leveret. *Thv. Klaveness.*

Fra en af vor byes mest bekjendte læger har vi modtaget følgende:

Af fhv. overlæge ved Kristiania byes sygehus *H. Gjør* er der nylig udkommet et lidet populært skrift: **Nogle ord om tuberkulosesygdommen i Norge**. Pris 0,30. Grøndahl & Søn's Forlag, Kristiania.

I en letlæst og grei form faar man her besked om tuberkulosens store udbredelse, dens aarsager og forplantningsmaade, samt den nyere tids behandling af sygdommen med uventet gode resultater, i modsætning til den haabløshed hvormed den tidligere gjerne blev betragtet.

Man faar ogsaa høre om det ihærdige arbeide og de store opofrelser, der overalt ude i Europa saavelsom hertillands gjøres for at modarbeide denne forfærdelige sygdom ved oprettelse af sanatorier og pleiehjem samt forbedring af hygienen.

Sygdommen er desværre overordentlig udbredt her i Norge og kræver aarlig omtrent 6000 dødsfald, og da bogen indeholder vigtige vink til sygdommens forebyggelse samt paaviser urimeligheden af den utidige smittefrygt der fremdeles ikke sjælden gjør sig gjældende, anbefales dette lille skrift paa det bedste med ønske om at det kunde spredes over det hele land i alle samfundsklasser.

Fru Evas Dagbog. Udgivet af forf. til «Kvinden skabt af Manden». (Aschehoug & Co. W. Nygaard. 197 sider).

Motto: Suppe paa en pølsepind
var saa svært at koge.

Vi kjender nu den anonyme dame, fru Eva, og hendes nærmeste omgivelser ud og ind. For ikke at tage familiens ældre og yngre generationer, saa synes der ihvertfald i hendes og hendes mands historier at være meget lidet, som er os forbeholdt. Vi har fulgt med i hendes ungdoms forhaabninger, modgang og triumfer, i hvedebrødsdagenes lykke, i det senere egteskabs skuffelser, i kjærlighedernes død og i hendes ræsonnementer over menneskeheden og sig selv.

Vi hørte det alt meget indgaaende ifjor, og vi faar det gjentaget iaar. Det er samme bevægende begivenheder, samme haab, samme skuffelser, samme argumentationer, som fylder disse nye 197 sider. Om det saa er Buddha og Weininger fra ifjor, saa har de sin plads i dekorationen. Det negative nye er, at den unge tyske dr.'s filosofi ikke danner rygraden i bog no. 2. Her er i det hele ingen rygrad, alt grupperer sig i frihed og dagbogagtig planløshed. Det positive nye er rammen om de letflydende monologer, en række naturskildringer, som var en bedre skjæbne værd.

Fru Evas bekjendelser ifjor vakte megen opmerksomhed.

Det er jo, — for at blive færdig med det først — altid noget eget sensationelt ved saadant, som gives form af selvbekjendelser, hvor skandalsyge læsere tror sig, mod en entré af kr. 2,50, at faa anledning til at vasse ud og ind i andre menneskers intimiteter.

Men ogsaa bedre bevæggrunde gjorde sig gjældende. Bogen syntes virkelig at være, som det blev sagt, et skrig ud fra et oprevet kvindesind, og man fik medlidenhed med fru Evas kamp for lykken.

Vi havde ondt af hende. Hun var, om ogsaa noget brutal og lidet nuanceret, vistnok oprindelig sundt livsmodig med betingelser til, i de rette forhold, at blive tilfreds og gjøre fyldest for sig. Hendes mand var, af natur eller erhvervet træthed, imidlertid anderledes disponeret, hendes jordiske glød stødte ham bort, og deres kjærlighed magtede ikke at føre dem frem til hverandre. Hendes lykke led skibbrud, og samsonisk vilde hun ikke gaa alene i faldet: Feilen ligger i hele tidens livssyn. Hvad der var udenfor det instinktive, havde i hendes forhold mødt hende fiendtlig og i sin overdrivelse; det blev det, som maatte angribes. Med ikke ganske indlysende logik fremholder hun saa, at faren ligger i, at kvinden bliver for lidet legemlig. Arbeidet og ansvarsfølelsen for sin personlighed er tegn paa kjønnets forfald, vistnok, — Fru Eva synes i det hele ikke at have meget tilovers for den jevne virksomhed, som kræver offer. Kjærligheden bliver for hende nærmest beruselsen, som henfører og alene kan hjælpe hendes optrevlede indre til harmoni. Af

den oprindelig sunde kvinde ser vi et væsen udvikle sig, som — mere hysterisk end noget overcivilisationens kunstprodukt, hun angriber — pidskes i ring paa jagt efter legemlig ekstase.

Trods al sympathisk interesse for fru Eva kan hendes naturlige dispositioner jo ikke synes at give anledning til særlig dybe psychologiske studier.

Den største interesse ved hendes bog var uden tvil de drøftelser af livets centrale problemer, som den indeholdt, og, endnu mere, gav anledning til. Fru Evas udtalelser i sig selv er jo for en stor del ikke videre dybtgaaende og kan vel knapt fængsle videre udenfor det udviklingsniveau, hvor det er imponerende at kunne fjæske lidt med fremmede religionsstiftere og tilfældige citater af «japanske forfatterinder i det 10de aarhundrede.» Der er velformede banaliteter og glødende angreb paa paradoxer fra overcivilisationens unatur. Men de mange krav derimellem faar vel knapt videre tilfredsstillelse.

Naar «Kvinden skabt af Manden» reiste den storm, den gjorde, da var det, at den i sin aggressive form blev en kraftig aarsag. Tiden greb med glæde anledningen til de drøftelser, den indbød til.

Nu har vi imidlertid, via fruerne Eva og Karen, næsten ikke gjort andet end at grunde paa kjønnenes problemer det sidste aarstid, — og vi kvinder har drøftet «kvinden» i tredje person og med H. C. Andersens høne aldeles ikke kjendt vor egen historie igjen. Naar fru Eva efter dette atter præsenterer sig for os og i selvsamme ordelag tilbyder sin assistance paa vandringen gjennem den selvsamme, nu velkjendte, labyrint, da siger vi: Tak frue, men nu kan vi det. Maa vi bede om interessantere objekter for vore analyser og interessantere fortolkninger for disse problemer, for at de nu skal fængsle. De har absolut — og især relativt — havt interesse. Men om vi engang har sat pris paa Deres suppe, døier vi den ikke omigjen og omigjen i uafklarede og altid fortyndede opkog.

Verden har saa meget andet at tænke paa!

Fru Evas «skrig» vakte første gang megen sympathi som en fortvilets klage, der ikke kunde holdes tilbage. Men

skal hendes sjælelige bekjendelser, efter de 10 oplag ifjor, gaa over til at blive en aarlig institution, da vil vel illusionen om en umiddelbar sjælenøds udslag efterhvert komme til at svigte for de fleste af os.

Clara Thue Johnsen.

Norske folkeskrifter ved Norigs ungdomslag og studentmaallaget.

Disse skrifter er før omtalte i «For kirke og kultur». De faar fremdeles god afsætning, saa flere af dem maa udgives i nye oplag. Nu er der kommet en del nye skrifter til, saa nummerrækken har naaet til 22. De sidst udkomne skrifter er: Nr. 16. Gamalt norsk prydkunst, ved Lars Kinsarvik og Halvdan Koht, med 22 tekningar; 17. Um Gjødsel, av Ivar Nesheim; 18. Ungdomen og skogen, med 5 bilæte; 19. Norske folkevisor II; 20. Livskaar i Norig, av H. E. Berner; 21. Norsk salmesong. Elias Blix, av Lars Eskeland; 22. Norsk maalsoga, av professor Marius Hægstad. Prisen for disse skrifter er fra 15 til 30 øre stykket.

Bare nogle faa ord om de to skrifter nr. 21 og 22.

Salmer af Elias Blix synger sig for hver dag mer og mer ind i skole og kirke. Derfor er det meget naturligt, at man gjerne vil have en samlet oversigt over digterens liv og virke. En saadan oversigt har da Lars Eskeland givet os i kort og grei fremstilling. Vi faar følge digteren fra hans barndom oppe i Nordland til hans død som professor i Kristiania. Vi faar se hvorledes hans salmedigtning staar i den inderligste sammenhæng med vort folkeliv, og hvorledes den giver den religiøse indsats i det nationale nyreisningsarbeide just da en saadan indsats trængtes allermest. Det merkelige er ogsaa at se sammenhængen mellem Blix og M. B. Landstad, som ogsaa stræved saa meget med at faa salmesangen hjemlig i sprogtonen. Man kan sige at Blix har tat skridtet fuldt ud, hvor Landstad har gaat et stykke paa veien.

Folk som vil arbeide for et kristeligt folkeliv hos os, kan ikke længer gaa udenom Blix. Derfor skulde de nytte anledningen til at gjøre sig nærmere kjendt med ham i ovennævnte skrift.

Skrift nr. 22 er **Norsk maalsoga** av professor Hægstad. Sproghistorie er en forholdsvis ny videnskab, og norsk sproghistorie er nyere end ny. Og i denne har der hersket megen forvirring. Ivar Aasen var den første som lærte os at se det norske sprogs virkelige historie, og en af de bedste rydningsmænd efter ham er professor Hægstad. Han har ryddet op i forstaaelsen baade af vort gamle sprog og sammenhængen mellem det gamle og nye. Adskilligt af det som han lægger frem i sit lille skrift, er helt nye synspunkter. Saaledes mente man før, at det gammelnorske sprog var dialektfrit, men Hægstad har ogsaa der fundet dialekter, særlig hoveddialekterne østnorsk, nord-vestnorsk og syd-vestnorsk. Han kan ogsaa paavise hvorledes det norske maal har vokset sin stille vækst ogsaa ved den tid da skriftsproget blev dansk. Folkets tale var fremdeles norsk, og dette talesprog fulgte den almindelige sproglige udvikling i Nord-Europa og gik over fra et gammeldags formrigt sprog til et formfattigt sprog, der brugte partikler i stedenfor kasus. Sprogets udvikling falder i følgende tidsrum: 1. den urnordiske tid til 750 e. Kr. 2. vikingtiden (750—1000); 3. den gammelnorske tid (1000—1350); 4. den middelnorske tid (1350—1525); den nynorske tid fra 1525. Det sidste tidsrum falder igjen i tre: a. ældste nynorsk 1525—1640, b. ældre nynorsk, dialekttiden 1640—1850 og c. den nyeste norsk eller landsmaalet fra 1850.

Hægstad har ved sine granskninger endnu mere klart end før bevist, at det nynorske folkemaal er det sprog som har historisk ret her i landet, og med dette sprog vil Norge komme til at indtage den rette stilling i Norden. Island repræsenterer gammelnorsk, Færøerne middelnorsk og Norge nynorsk. Det er den norrøne tunge i sine forskjellige lag. Sverige og Danmark har gaaet andre veie med sit østnordiske maal.

P. H.

S. Broch: **Norsk kirkeret.** Aschehoug & Co. 341 sider, stor octav.

Naar den gamle, høitagtede, fhv. generalauditør og lærer ved det praktisk-theologiske seminarium nu har udgivet en norsk kirkeret, da vil utvilsomt mange være ham høist tak-

nemlige derfor. Vor nyere lovgivning har nemlig forlængst gjort ikke blot *Motzfeldts kirkeret* (1844), men ogsaa *stiftsprovst Lassens «Den norske prest»* (1887) meget forældede og defekte.

Med dette nye verk af *S. Broch* i haanden vil ingen prest staa fast, naar hans statskirkelige stilling gjør krav paa indsigt i lovene.

Man merker straks, at forf. ikke blot er en indsigtsfuld jurist, men en varmt kristelig og kirkelig interesseret mand, der i bogens første afsnit, *«Kirken og dens forhold til staten»*, gir os et historisk overblik over dette emne, idet han begynder med kirkens og det kirkelige embedes første grundlæggelse, derfra gaar over til reformationen, særlig dens indførelse i Norge, hvorved *statskirken* konstitueredes.

Andet, tredie og fjerde afsnit handler om *«Geistligheden i almindelighed»*, om «Biskoperne, stiftsdirektionen og provsterne» og endelig om «De forskjellige klasser af prester samt klokkere, kirkesangere og medhjælpere».

Forfatteren gaar derefter over til *«Gudstjenesten og hvad dermed staar i forbindelse»* samt *«De ministerielle handlinger»* (femte og sjette afsnit).

Syvende afsnit er viet omtale af *«Folkeskolen, forsømte og abnorme børn»*. Da presterne i embeds medfør og ofte som formænd i skolestyret trænger at sætte sig grundig ind i de herhen hørende love, kommer dette afsnit vel med.

De ofte ret vanskelige spørgsmaal vedrørende «Ægteskab» behandles derefter i ottende afsnit.

Saa kommer «Om begravelse», «Om kirker og kirkegaarde», «Om presters og kirkesangeres lønning samt de geistlige embedsgaarde» — niende, tiende og ellevte afsnit. Det herhen hørende hviler paa de nye love fra 1897.

Endelig handler sidste afsnit «Om dissentere».

En bog som denne behøver ingen anbefaling. Alle vore prester vil indlemme den i sit mest brugte haandbibliotek.

Vi bringer den ærværdige retslærde, bag hvis kappe der banker et ægte prestehjerte, vor varme tak.

J. B. n.

Bøger sendte til redaktionen:

Fru Charlotte Schrøder f. Wagner. Et mindeskrift samlet efter ønske af «Askov lærlinge» af Ludv. Schrøder. Kjøbenhavn. Lehmann & Stage.

Dogmatikens historiske forudsætninger, aabenbaring og hellig skrift. Af C. Henrik Scharling, prof. dr. theol. Kjøbenhavn. Gad.

Kristelig kalender. Bibelsprog og salmevers til hver dag i aaret, samlede af *Kaja Ebbell*. Med forord af Aug. B. Jahnsen, diakonisseanstaltens prest. Kristiania. Joh.s Bjørnstad.

Dr. Martin Kähler: **Sakramenterne som naademidler**. Gjælder reformatorernes opfatning i vore dage? Autoriseret oversættelse ved S. Bretteville Jensen. Med forord af sogneprest Thv. Klaveness. Kristiania. Steen'ske bogtrykkeri og forlag.

Thorleif Homme: **Om sakramenterne**. Kristiania. I kommission hos Aschehoug & Co.

Paa glidende grund. Bibelkritikens kilder i første Mosebog. Af O. Stavem, missionsprest. Forord af sogneprest J. G. Blom. Kristiania. Steen'ske bogtrykkeri og forlag.

Streiflys. Fra den internationale kamp mod usædelighed i skrift og billeder m. m. Af V. Nielsen. Kjøbenhavn. I kommission hos Lehmann & Stage.

Onkel Nabob. Lystspil i fire akter af *Elias Krœmmer*. Kristiania. Aschehoug & co.

I vår tids lifsfrågor. Skriftserie udgifven af *Sidney Alrutz* no. XL: **Förtjena de s. k. spiritistiska fenomenen en vetenskaplig undersökning**? Af med. dr. *Charles Richet*, professor i fysiologi vid medicinska fakultetet i Paris. Upsala. 50 øre.

Har bøn praktisk værdi? Af C. Skovgaard-Petersen, sogneprest. Kjøbenhavn. Frimodt. 16 sider.

Hovedpunkter angaaende **de protestantiske principers stilling** i det moderne aandsliv. Et historisk-systematisk grundrids af *Chr. Ihlen*. Kristiania. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. 400 sider.

Hvor meget skal vi tro? Foredrag ved Fehr-Rydbergfesten den 21de september 1904 af *Thv. Klaveness*. Kristiania, Cammermeyer, og Stockholm, Wahlström og Widstrand. 40 øre.

UNIONENS OPLØSNING.

Svenske kristne fælder i denne tid haarde domme over de norske kristne — særlig de norske prester — fordi de ikke har vidnet mod det overmod og den troløshed, Norge formenes at have gjort sig skyldig i. Personlig har jeg modtaget flere saadanne henvendelser, og har derfor ment at burde forsøge at fremstille mit syn paa sagen. Norske og svenske kristne har selvfølgelig i denne tid vanskelig for at forstaa hverandre. Dette bør dog ikke afholde os fra at gjøre et ærligt forsøg paa at forklare vor opfatning for hverandre. Det er jo alene ad den vei vi kan komme til forstaaelse. Og til forstaaelse maa vi se til at komme. Om unionen er opløst, saa maa ikke de baand opløses, som knytter hjerterne sammen paa begge sider af Kjølen. Allermindst det baand som er det sterkeste af alle: den fælles tro paa den fælles herre og frelser.

Hvis nogen for tre aar siden havde forudsagt, at den 7de juni 1905 vilde det norske storting med hele det norske folks omtrent udelte bifald *enstemmig* beslutte unionens ophævelse, da vilde man anset manden for gal. Intet var utænkeligere.

Det norske folk var splitet i to partier, som navnlig i alle spørgsmaal der vedkom unionen stod skarpt mod hinanden.

Høire saa i unionen en livsbetingelse for begge riger og holdt paa den af al magt. Det krævede kun den forandring i udenrigsstyrelsen, at udenrigsministeren blev gjort ansvarlig for begge rigers nationalforsamlinger. Forøvrigt holdt det paa det bestaaende: fælles diplomati og fælles konsulatvæsen. Der var vel dem inden høire, som vilde have særskilt konsulatvæsen; men partiet som saadant havde ingen interesse

for den sag. En stor del — vistnok en flerhed — mente, at det kun vilde bringe landet udgifter, men ingen reelle fordele.

Venstre derimod var lidet venlig stemt mod unionen. Det vilde i ethvert fald have egen udenrigsminister, eget diplomati og eget konsulatvæsen. Og det vilde begynde med den sidste sag som den lettest gjennemførlige, for derefter at tilkjæmpe sig det øvrige.

Saalænge stillingen var saadan, lod nogen væsentlig forandring i det bestaaende sig vanskelig tænke. Vistnok gik venstre gang paa gang overmægtig ud af valgene. Men høirepartiet var dog en saa sterk minoritet, at et venstreflertal alene umulig kunde udrettet noget mod høires, kongemagtens og Sveriges forenede modstand. Der var al udsigt til, at Sverige gjennem lange tider rolig vilde kunnet se paa, hvorledes de norske partier gjensidig holdt hverandre i schak.

Hvad var det nu som fuldstændig forandred denne tingenes stilling?

Det var den svenske regjerings indgriben. Til stor overraskelse for baade høire og venstre tilbød den den norske regjering forhandling om særskilt konsulatvæsen for begge riger. Et saadant tilbud kunde den daværende norske venstreregjering umulig afvise. Forhandlingerne blev derfor indledet, og til end større overraskelse for alverden førte de til det mest lovende resultat man kunde tænke sig. De to regjeringer blev enige om at foreslaa særskilt konsulatvæsen for hvert rige; hvert riges konsulatvæsen skulde være undergivet sit riges styre; for at undgaa kollission skulde ligelydende, uopsigelige love for begge riger nøie afgrændse konsulatvæsenet fra diplomatiet; udenrigsstyre og diplomati skulde foreløbig forblive som hidindtil.

Denne overraskende enighed greb omdannende ind i de norske partiforholde.

Det havde ligget nær for det norske høire at sige som saa: dette gaar vi ikke med paa; særskilt konsulatvæsen bringer Norge ingen reelle fordele, men bare øgede udgifter; vi kan derfor ikke yde vor medvirkning til at faa det istand.

Men det vilde blevet partiets undergang. I Norge som i Sverige var man træt af de langvarige unionelle kjævlerier.

Man længted efter ialfald en foreløbig afslutning, som kunde give ro for en tid. Her blev der tilbudt en saadan afslutning. Den sag som venstrepartiet i lange tider havde gjort mest kvalm med, vilde derved være bragt ud af verden. Et sligt tilbud kunde ikke afvises af hensyn til udgifterne. Det gik umulig an.

Høirepartiet maatte forandre kurs. Det havde allerede forandret kurs i den indre politik. Kvinders kommunale stemmeret, kvinders adgang til embeder, direkte valg med enmandskredse etc. var optaget paa partiets program, eller blev ialfald baaret frem af mænd som hørte partiet til. Nu kom ogsaa særskilt norsk konsulatvæsen overensstemmende med den mellem begge rigers regjeringer trufne aftale, paa programmet.

Dette førte saa igjen til, at høire smelted sammen med en stor del af venstre. Ogsaa inden venstre var der mange, som ønsked fred og forlig med Sverige og derfor hilste det fremsatte tilbud med glæde. Dertil kom, at de, hvad den indre politik angik, var misfornøiet med sit partis heldning over mod socialismen og kammeraderiet inden regjeringskredsene. Med andre ord: det gamle høire forsvandt og blev afløst af det nye «samlingsparti». Imod det stod et venstre, som fremdeles var intransigent ligeoverfor Sverige og ikke havde nogen tillid til den svenske regjerings løfter.

I 1903 gik disse partier til valg, og samlingspartiet vandt. Overvældende var dets flertal ikke, men det var dog erklæret flertal. Dertil kom, at det intransigente venstre havde vanskelig for at opstille noget unionelt program. Det kunde ikke godt afvise den overenskomst dets egen regjering havde sluttet med den svenske, og som loved gjennemførelse af en af venstres gamle programsager. Desuden vilde folket tydeligvis hele landet over forlig og fred med Sverige. Finlands skjæbne havde lært det at vurdere unionen høiere end før. Man følte nødvendigheden af, at Norge og Sverige stod sammen ligeoverfor den stormagt, de begge havde grund til at frygte. Ingen del af landet formaade ganske at værge sig mod disse følelser. Selv i et amt som Nordre Trondhjems, magted en mand som fhv. statsraad Stang ikke at slaa igjennem.

Den gamle venstreregjering maatte derfor vige, og samlingspartiet danned ny regjering med Hagerup og Ibsen i spidsen.

Man kan uden overdrivelse sige, at aldrig har der i Norge hersked en saa velvillig stemning ligeoverfor unionen som i 1903 og begyndelsen af 1904. Naar man undtager en liden hob intransigente, var alle glade ved den sikre udsigt til snarlig at faa konsulatstriden ud af verden og dermed foreløbig ro for det unionelle kjævl. Selv om man ikke tillagde selve konsulatsagen nogen stor betydning, ja kanske af hensyn til udgifterne helst havde set den borte, saa erkjendte dog alle, at den for Norge betegned et fremskridt i selvstændighed, som man maatte glæde sig ved. Selvfølgelig var alle enige i, at man ikke for bestandig kunde blive staaende ved det man saaledes opnaade. Med tiden maatte den hele udenrigsstyrelse omordnes, saa Norge fik den andel deri, som tilkom det. Men man var ogsaa enig i, at for det første fik man lade det ligge. Unionsstriden havde nu optaget saamegen tid og kraft, at naar konsulatsagen var bragt i orden, fik man for den nærmeste fremtid slaa sig til ro og for alvor tage fat paa de mange og store indre opgaver som forelaa — ikke mindst paa næringslivets omraade.

Hvad var det nu som med et eneste slag forandred den hele situation og lod den slaa om i sin diametrale modsætning?

Det var Lagerheims afsked, Bostrøms seks punkter og den svenske regjerings dermed i hovedsagen stemmende krav.

Dermed slog stemningen fuldstændig om. Den mest unionsvenlige stemning som nogensinde har hersket i landet, blev med en gang afløst af en lede ved den hele union saa sterk som den aldrig har været. Selv høire, som før altid havde omfattet unionen med en virkelig og varm sympati, havde kjæmpet for den og lidt for den, blev nu grebet af antipati mod det hele unionsforhold.

Grunden til dette voldsomme omslag var den, at man i den svenske regjerings krav ikke var istand til at se andet end et brudd paa givet ord; man tog tilbage de løfter, man aaret før havde givet.

Der var jo truffet overenskomst mellem begge rigers regjeringer om særskilt konsulatvæsen for hvert rige, hvert

riges konsulatvæsen undergivet sit riges styre. Og nu, da der skal gjøres alvor af det, erklærer den svenske regjering, at Norge — ja, det skal nok faa eget konsulatvæsen, men — det maa staa under svensk styre. Det maa ikke engang være den norske, nei, det maa være den *svenske* konge («kongen af Sverige og Norge») som skal introducere de norske konsuler hos de udenlandske magter.

Man har retfærdiggjort de svenske krav med, at efter overenskomsten skulde udenrigsstyret og diplomatiet ved lov sikres mod indgreb fra særkonsulernes side, og dertil var disse krav absolut nødvendige. Dertil maa svares: hvis disse krav var saa absolut nødvendige, hvorfor fremsatte man dem da ikke før? Det er jo dog klart, at havde den svenske regjering under de første forhandlinger lagt disse krav frem for den norske regjering, da var overenskomsten aldrig kommet istand, og Norge havde været fri for den skuffelse og den krænkelse, som nu blev tilføiet det. Et norsk konsulat under svensk styre var naturligvis det man i Norge allermindst af alt vilde have. Det var rigtig at sætte provinsmerket paa vort land, og det skulde vi ovenikjøbet betale for!

Fra svensk side vil man vel svare: ganske vist burde det være sagt før; kommunikeet var en feil; men — det var *nødvendigt* at bryde det. Det var umuligt at indrømme Norge et konsulat, som ikke skulde staa under udenrigsministeren. Diplomati og konsulatvæsen er saa indfiltret i hverandre, at samme styrelse maa staa over dem begge; ellers kommer de i kollission. Disse uafhængige norske konsuler vilde have optraadt som diplomater og kunde let bragt rigerne i fare. Den trufne aftale maatte derfor gjøres til intet.

Ja — hvis den norske styrelse nødvendigvis skulde antages at være saa illoyal ligeoverfor en med Sverige sluttet overenskomst, at den vilde opretholde en konsul, som den svenske udenrigsminister kunde paavise havde overskredet sin kompetence. Men hvad ret havde man til at mistænke den norske regjering for en saadan mangel paa loyalitet?

Kunde man ialfald ikke gjort et forsøg? Kunde man ikke ladet det staa sin prøve, om den norske styrelse kanske dog var baade villig og kraftig nok til at holde sine konsuler tilbage fra ethvert diplomatisk overgreb? Sverige havde

dog her givet Norge sit ord, og er ikke det en grundbetingelse for enhver union mellem mennesker og folk, at de kan stole paa hverandres ord? Man skulde forsøgt; havde det da ikke gaat, fik man krævet sagen forandret. Den udvei i tilfælde at lade unionen springe over klingen havde man jo altid.

Man har i Norge ikke kunnet forstaa, at det svenske styre behøved at handle som det gjorde. Man har forklaret sagen anderledes. Man saa i den svenske regjerings handlemaade et vidnesbyrd om, at de herskende kredse i Sverige ikke kan og ikke vil opgive det gamle krav paa overhøihed over Norge. De holdt nu paa at opgive det paa ett punkt; men øieblikkelig reagerer overhøihedslysterne, og viser sig sterke nok til at gjøre selv en allerede truffen aftale, et allerede givet ord til intet. Men da er en union mellem Norge og Sverige umulig. Sverige kan ikke fornegte sine overhøihedslyster. Norge kan ikke finde sig i nogen overhøihed. Saa maa vi skilles.

Mest skuffet følte det gamle høire sig. Det havde trod saa sikkert paa den trufne aftale. Det havde ogsaa faat vælgerfolket til at tro paa den og i saadan tro gjøre sit valg. Nu viste det sig: den aftale man havde trod paa var ingenting værd, ja mindre end ingenting. Høire følte sig som den der havde løbet med limstangen og faat det norske folk til at løbe med. Man hørte derfor intetsteds saa bitre udtalelser som blandt gamle høiremænd; intet blad har overgaat det gamle høireorgan «Morgenbladet» i angreb paa unionen.

Mange — blandt dem ogsaa undertegnede — vented i det længste, at det svenske folk — særlig de svenske kristne — energisk vilde protestere mod sin regjerings færd. Vi kunde ikke tænke os andet end at de maatte se, at dette var brudd paa givet ord, og at der vilde reise sig en storm af indignation derimod. Men vi vented forgjæves. Saavidt jeg har kunnet se, har ingen andre end socialdemokraterne og nogen faa blade med dem paatalt den Bostrømske regjerings adfærd mod Norge.

Saa tog Stortinget sagen i sin egen haand og beslutted *enstemmig* oprettelse af eget norsk konsulatvæsen.

Her rettes nu en sterk anklage mod Norge, fordi det

ikke modtog kronprinsregentens og Sveriges tilbud om forhandling om det hele unionsforhold paa den fulde ligestillethets grund.

Jeg indrømmer, at det vilde været det kristeligste, om Norge havde modtaget dette tilbud. Jeg indrømmer ogsaa, at vi prester burde sagt dette høit og tydelig til vort folk. Naar dette ikke skede, naar Norges prester taug, medens Norges Storting gik den vei det gik, da har jeg tre ting at anføre til vor undskyldning.

Først: der sidder igjen i os allesammen — i svensker som i nordmænd — en hel del af det gamle krigerideal og dets begreb om ære. Efter dette begreb kræver et lands ære at man skal møde en krænkelse, om ikke med vaabenmagt, saa ialfald med en afvisning som der staar respekt af. Vi var krænket. Den svenske regjerings adfærd følte hver eneste norsk mand og kvinde som en dyb krænkelse. Jeg tror ikke at vore svenske brødre bør gaa altfor strengt i rette med os, om vi under de omstændigheder ikke saa straks kom ihu hvad kristelig sagtmodighed kræver.

Det var det ene. Den anden undskyldning jeg har at anføre er følgende: naar det ikke gik bedre med forhandlingerne om det enkelte punkt, konsulatsagen, hvad haab kunde vi saa knytte til forhandlinger som skulde strække sig ud over det hele unionsforhold? Hvad haab kunde vi overhovedet knytte til underhandlinger med en regjering, som netop havde vist sig saa bundet af de gamle overhøihedslyster, at den i det afgjørende øieblik gik fra sit eget ord?

Man indlader sig ikke let paa noget, som man fra første stund af ikke tror vil føre til noget.

Endelig for det tredje: Stortinget handled ikke ulovlig ved at tage sagen i sin egen haand. Det krænked ikke derved vore unionelle pligter. Ti vore unionelle pligter er bestemt ved rigsakten, men rigsakten har ingen bestemmelser som forpligter rigerne til at have fælles konsulat. Naar vi før havde forhandlet med Sverige derom, da var det sked af hensynsfuldhed ligeover for vor unionsfælle. Naar denne hensynsfuldhed blev mødt saaledes som den Bostrømske regjering mødte den, da skal det ikke forsvares, men vel skal det er-

kjendes forklarligt, at hensynsfuldheden blev afløst af en hensynsløshed, der uden videre tog ud sin fulde lovlige ret.

Stortingets enstemmige beslutning blev negtet sanktion, og da regjeringen begjærte afsked, fordi den ikke vilde kontrasignere sanktionsnegtelsen, blev afsked negtet den; kongen erkjendte nemlig, at det var umuligt at finde norske mænd, som var villige til at kontrasignere.

Jeg beder de svenske brødre, som dømmer Norge saa strengt, lægge haanden paa hjertet og spørge sig selv: om Sveriges konge havde negtet at sanktionere en lov, som begge rigsdagens kamre enstemmig havde vedtaget og som havde hele det svenske folks tilslutning i den grad, at der fandtes ikke den mand i Sveriges land, som var villig til at dække sanktionsnegtelsen med sit ansvar — hvad vilde I sagt til det? Vilde I kaldt det en lovlig benyttelse af de kongelige prærogativer? Vilde I fundet, at Sveriges konge her havde handlet konstitutionelt?

Nei, det vilde I ikke. I vilde hævdet det svenske folks ret ligeoverfor en kongemagt, som overskrider sin konstitutionelle begrændsning.

Saa vil I vel give os nordmænd ret til at gjøre det samme? Eller vil I sige: *Quod licet Jovi, non licet bovi?*

I ethvert fald var det en umulig handling, naar kongen vilde tvinge sit norske statsraad til at blive siddende. Det er selvsagt, at ingen mand kan tvinges til at være medlem af kongens raad længere end han selv vil. Naar raadet forlangte afsked, og intet nyt raad blev valgt, havde kongen faktisk ikke noget raad længer. Men kongen kan ikke regjere uden i og gjennem sit raad. Han havde altsaa sat sig selv ud af funktion. Landet var uden regjering. Dette kunde umulig gaa an. Landet maatte have en regjering. Stortinget var nødt til at indsætte en provisorisk regjering.

Det var et alvorligt skridt, men det kunde ikke undgaaes. Naar kongemagten sætter sig selv ud af funktion, da *maa* stortinget skride ind og hindre anarki.

Men saa kommer vi til det alvorligste punkt: samtidig med at stortinget indsatte en provisorisk regjering, afsatte det kongen og opløste unionen.

Var det nødvendigt? Var det en nødvendig konsekvents

af at man indsatte en provisorisk regjering? Jeg kan ikke indse det. Den provisoriske regjering var blevet en nødvendighed, fordi kongen var uden raad. Hvis det havde været om at gjøre, til det yderste at holde fast ved troskaben mod konge og union, havde man ikke da nøiet sig med at indsætte en provisorisk regjering indtil kongen atter fik sig et raad?

Man vil spørge: hvad skulde kommet ud af det?

Det vilde vel ført til nye forhandlinger mellem kongen og Sverige paa den ene side og den provisoriske regjering paa den anden — forhandlinger, som isaafald vilde havt en anden platform end den forhandling, kronprinsregenten indbød til. Maaske var man kommet til enighed, saa unionen var blevet bevaret. Det vilde været en stor fordel. Man sige hvad man vil: Norge og Sverige forenet i union er sterkere end Norge og Sverige hver for sig. Dog skal det indrømmes, at sandsynligheden for en saadan enighed er meget liden. Men kanske man var blevet enig om at opløse unionen. Ogsaa det vilde været en stor fordel fremfor at opløse den i uenighed. Men selv om heller ikke denne enighed var opnaaet, selv om kongen og Sverige havde negtet at forhandle med den provisoriske regjering, fordi de vilde ikke anerkjende dens ret til at existere, selv om den provisoriske regjering tilsidst var blevet nødt til at tilstille kongen et ultimatum: inden saa og saa lang tid maa sagen være bragt i orden, hvis ikke siger Norge sig løs, selv om beslutningen af 7de juni tilsidst var blevet resultatet, det havde været en umaadelig fordel, om vi havde kunnet fatte denne beslutning med den bevidsthed: vi har gjort *alt* som gjøres kunde for at undgaa et brudd. Den bevidsthed kan vi nu ikke have. Det er det saare og pinlige i vor nuværende stilling.

Jeg ved ikke om saa mange kristne — specielt prester — deler denne min opfatning. Jeg ved, at der er dem, som deler den[1]).

Man vil da kanske spørge os: hvorfor har da I tiet og ved eders taushed bifaldt Stortingets handlemaade?

Jeg maa hertil svare: Kongens afsættelse og unionens opløsning var et fuldbragt faktum, før nogen udenforstaaende

[1]) Saaledes i hovedsagen stiftsprovst Jensen; se Menighedsblad for Kristiania no. 26.

vidste om det. Der var ikke tale om diskussion; der var kun tale om: enten underkastelse eller modstand. Vi valgte det første, ikke af menneskefrygt, men tvungen af vor egen samvittighed. Saaledes som forholdene havde tilspidset sig, vilde en moralsk reisning af kristenfolket mod Storting og regjering formodentlig have medført et nederlag for vort land, hvorved dets ære og ret vilde været følelig skadet. Men det vilde for lange tider have vendt vort folks hjerter bort fra alt, som heder kirke og kristendom. I ethvert fald: vi var formeget nordmænd til at *kunne* gjøre det.

Naturligvis, havde det gjældt de fundamentale sandheder, ethvert sundt folkeliv lever paa, da maatte det sked. Men det gjorde det ikke. Vor uoverensstemmelse med dem, som har styret Norge i denne tid, gjælder ene og alene bedømmelsen af, hvorvidt tiden var kommet, da et sligt skridt, som det der her blev gjort, var nødvendigt og ret. Vi erkjendte nemlig ogsaa, at den tid kunde komme, da det skridt maatte gjøres. Ligeoverfor uoverensstemmelser af denne art tror jeg ikke at et lands kristne kan forsvare at reise en for land og folk farlig modstand mod dem, som afgjørelsen og ansvaret og al den dermed forbundne lidelse og møie nærmest paahviler. Vor tankegang var omtrent denne: her er vist gjort et skridt, som *endnu* ikke skulde været gjort; men *i hovedsagen* har Norge ret, ti det har ret til at være et frit og selvstændigt folk, jevnbyrdigt med Europas øvrige folk; derfor har vi ikke lov til at øge byrden og vanskeligheden for de mænd, som nu bærer dagens byrde og hede for at hævde vor ret. De feil de gjør, maa vi finde os i at lide for; men stille os iveien for dem maa vi ikke.

Saaledes staar vi sammen med hele vort folk i denne tid. Det er en forunderlig tid. Jeg har aldrig oplevet en lignende. Midt i al uroen omkring os er der en fred i vort land som aldrig før. Alle staar vi sammen, rede til at lide hvad der maa lides og ofre hvad der maa ofres. Vort land er blevet os en hel del kjærere, og selv er vi blevet en del snillere mod hverandre. Ogsaa til broderfolket i øst ser vi venligere end før. Det er en skammelig usandhed, naar man fra svensk side stempler de fredelige forsikringer Stortinget har afgivet i sine adresser til kongen og Sverige som hykkelske fraser. De er et tro og sanddru udtryk for det, som rører sig hele det norske folk igjennem. Vi ønsker fred og forlig med Sverige varmere end nogensinde. Men — et svensk lydrige bliver vi aldrig mere.

Thv. Klaveness.

PROTESTANTISK FORHOLD TIL „BEKJENDELSEN".

Foredrag i «Teologisk diskussionsforening» i Kristiania (høsten 1904).

Det ligger i kristendommens eget væsen at hævde sig selv som den *absolute religion,* i den forstand at al religiøs udvikling udover Kristus bliver en umulighed.

Dermed er det ogsaa givet, at der indenfor kristendommen blir plads for en kristelig bekjendelse af grundlæggende betydning, fælles for alle kirketider. I samme grad som denne bekjendelse er det tilnærmelsesvis rigtige udtryk for de religiøse værdier som blev sat ind i verden med Jesus Kristus og bevidnet i de nytestamentlige skrifter, vil den beholde sin absolute betydning, enten det nu er græsk filosofi eller moderne naturbetragtning som i øieblikket betegner grænsen for slegtens tænkning og kultur. Den kristne menighed véd paa hvem den tror, og ingen ny kulturtid kan skabe et nyt evangelium eller lægge en ny grund til frelse. Med alt det vi derfor kan have indvundet til berigelse af vor kristelige erkjendelse gjennem de store, vekslende kulturtider, føler den kristne menighed i det 20de aarh. det aldrig som nogen selvmodsigelse at eie kristelig bekjendelse sammen med de ældste kristenheder — ligesaa lidt som det, at eie evangelium sammen med dem. Tvertimod ser vi i denne historiens kjendsgjerning den værdifuldeste ydre garanti for at «her er mere end Salomo». Og naar protestantismens første, aandsfyldte kirketid intonerer sin mægtige bekjendelse med at gjentage oldkirkens økumeniske symboler, da gjør den noget meget mere end et klogt træk ligeoverfor raadende kirkelighed. Den følger kun kristenlivets egen indre aandslov. Men samtidig har rigtignok ogsaa protestantismen *principielt* sat ind en ny maade at anskue bekjendelsen paa. Ved reformationen fødtes det religiøse liv paany ud fra personlighedens eget

indre dyb, som resultatet af en livets kamp, ikke formidlet ved skolastisk autoritetslære, men ved et aandsfyldt menneskes egen indre samvittigheds-afgjørelse. Herligheden af reformationens *troesbegreb* er netop afhængig af dette, det kommer istand som resultatet af indre oplevelse ud fra «et kristen menneskes frihed». Men denne nye livsvirkelighed maa selvfølgelig ogsaa præge den nye tids forhold til en gjennem mennesker udviklet og overleveret «bekjendelse». Al bogstavtrældom maa her blive principielt udelukket. Vistnok er det sandt, som dr. Ording sterkt fremhæver i sin forelæsning om bekjendelsen, at den aandsfyldte grundlæggelsestid peger ud over sig selv. Det træder klart i dagen enten vi saa tænker paa reformationstidens forhold til sine egne grundprinciper, eller talen blir om senere tiders evne til at drage konsekvenserne ud fra den første store livsrigdom. Men som det epokegjørende ved reformationen ikke blir dens let forklarlige svagheder og inkonsekvenser, men dens *store, sande, frie grundsyn,* saa maa da ogsaa opgaven for den senere protestantisme blive den, at arbeide ud fra erkjendelsen af det store vundne i totalbetragtningen, ingenlunde *det,* at se i Luthers skrifter eller den reformatoriske bekjendelse en facitbog hvor paa forhaand alle teologiske opgaver har fundet sin rette besvarelse. Udtryk som de man ofte har faat høre i den senere tid, at det maa ansees uberettiget for en dogmatiker inden vor kirke at bruge et fra bekjendelsen forskjelligt sprog, er i virkeligheden et slag i ansigtet paa al egte protestantisme, selv om man aldrig saa meget kan beraabe sig paa *enkeltudsagn* fra Luther eller bekjendelsesskrifterne selv. Kravet paa «den hele Luther», det er at falde tilbage til autoritetstroens barnelærdom, og at stille sig selv, ikke ved siden af, men menneskealdre tilbage for *den* Luther, hvis største øieblik dog var rigsdagen i Worms. Klart og mandig siger Chr. Bruun i sit svar til presten Astrup (Norsk Kirkeblad): Ligesaa fast som jeg holder paa min ret til som kristen at kalde mig efter Jesus Kristus, ligesaa gjerne giver jeg slip paa at lade mig kalde efter Martin Luther — velsignet være hans minde! For det slags benævnelser *kan* blive farlige; og han har sagt det selv, han efter hvem vi alle kalder os, og som ogsaa saa for sine øine den fare som heder bog-

stavtrældom og *menneskedyrkelse:* «*I skal ikke lade eder kalde rabbi; thi én er eders mester; men I er alle brødre*».[1]

Det er kun altfor aabenbart at den protestantiske kirke ikke har gaat fri af denne fare. Kravet paa «den hele Luther» er jo netop frugten af en menneskedyrkelse, som ikke vil eller tør se den sandhed i øinene, at ogsaa Luther havde sin begrænsning, i det mindste den som nødvendig hang sammen med den kulturtid hvori han levede. Det er en elementær sandhed som trygt kan kaldes en historisk kjendsgjerning, men som ikke desto mindre netop er den sag hvorom der inderst inde strides: *Reformationen* er intet i sig afsluttet og fuldkomment; det er en bevægelse hvorom der med rette kan udsiges de største ting naar det gjælder de store nærende religiøse og humane livskilder som den aabner, de store grundsandheder som den kalder tillive ud fra det gjennem den religiøse erfaring bevidnede evangelium, — dette evangelium som for Luther gjaldt saa meget at det endog blev ham den maalestok efter hvilken han afgjorde sin stilling ligeoverfor skriftkritiske spørsmaal. Men med alt dette er det dog en *bevægelse,* ikke bare *indtil* 1517, 21, 30 eller 46, men langt udover tiden for en enkelt mands og en enkelt slegts liv og virke. Og mange af de reaktionære foreteelser som vi har været vidne til i vor midte, taler tydelig nok om at det fremdeles er nødvendigt at fatte den, ikke som det afsluttede, men som den store, forjættelsesrige begyndelse. Og det tør vi dog ogsaa sige: Det er ikke bare reaktionens farer som kan aabne vort blik for dette. Ogsaa den senere protestantiske teologis fremskridtsarbeide taler sit stærke og afgjørende sprog derom. Den historiske udvikling bevidner saaledes sandheden af det forhold som her allerede paa forhaand maatte være klart, ud fra synet paa den menneskelige erkjendelses kaar i det hele. At det her dreier sig om det religiøse og moralske spørsmaal ophæver ikke sammenligningens rigtighed. For at vise dette burde det være tilstrækkeligt at pege paa det afhængighedsforhold hvori renæssancen paa det religiøse omraade — reformationen — faktisk staar til renæssancen i videre forstand. Den modsatte paastand fører konsekvent til et inspirationsbegreb og en forsynstro

[1]) Mat. 23, 8.

som opfatter de religiøse indsatser som tilblevne uden nogen real menneskelig formidling. Men et saadant syn er umuligt ud fra vore dages syn paa natur og historie.

Og desuden, — jo høiere man tænker om det at være menneske — ud fra den Gudslivets grundforudsætning som bærer hele aabenbaringen — des umuligere blir en saadan opfatning. Den vil da heller ikke paa nogen maade kunne forudsættes hos flerheden af de protestantiske teologer i vore dage. En inkvisitorisk undersøgelse af ens tro paa alle enkeltpunkter ud fra «bekjendelsen» som lov og norm, er et helt uberettiget overgreb, som aldrig har hørt hjemme indenfor den ideelle protestantisme. Og en saadan brug af bekjendelsen maa selvfølgelig afværges, lige meget af hensyn til vor kirkes udviklingskaar, som af hensyn til de enkelte teologer, som dog ikke bare har *pligter,* men ogsaa en høi og hellig *ret* og *frihed* som *protestantiske* teologer.

Jeg vil i det følgende søge at give nogle antydninger om bekjendelsens *indirekte* og *direkte* selvvidnesbyrd.

Trods al den, oprigtige eller mere overfladiske, iver for «bekjendelsen» som i vore dage gjør sig gjældende inden vor kirke, lader det sig vanskelig negte, at *kjendskabet* til denne bekjendelse er det ofte meget tarvelig bevendt med. Var det anderledes, vilde modsætningerne i opfatningen ogsaa blive meget mindre skarpe. Tør jeg dømme fra mig selv, skulde jeg tro at ogsaa adskillige af dem som mener at eie det sandere protestantiske syn paa bekjendelsen, vilde gjøre vel i at leve sig noget mere ind i denne bekjendelse, hvis nærmestliggende betydning det jo blir at være det uerstattelige, førstehaands vidnesbyrd om de store grundlæggende kirketiders syn paa kristenliv og kristentro. Ganske visst er det saa, at grundkilden hvoraf vi har at øse er at søge i skriften selv; men det kan ikke slaa feil, at de kirketider som i udviklingens medfør ikke har faat de epokegjørende opgaver, og derfor ikke heller de store tiders maal af «Aanden», berøver sig selv en paa mange maader tilskyndende kraft som de vel kan trænge, om de overser sit eget kirkesamfunds rigdom her. Med dyb ret henleder saaledes presteløftet teologernes opmerksomhed paa deres kirkes bekjendelse, og der kunde ganske sikkert uden skade leves mere i bekjendelsen, — ogsaa efter den tid da man som teologiske studerende i sandhed har al

mulig opfordring til at gaa tilbage til kilderne, enten de nu heder bekjendelsesskrifter eller *Luthers* verker. Det blir en naturlig fristelse for en tid som maa se en væsentlig opgave i det, at *erkjende det stykkevise i det fuldkomne,* at skyve dette hvori man med fuld ret har opdaget det stykkevise noget meget til side, under følelsen af at ens eget arbeide jo nærmest staar i linje med dette. Man kan vanskelig beskjæftige sig noget mere f. eks. med Augustana eller Apologien uden at faa et saa sterkt indtryk af det *aandsfyldte* og for *praktisk religiøse tanker interesserte* ved disse skrifter, at det i friskhed og kraft neppe lader sig erstatte af noget, omend noksaa fortjenstfuldt arbeide *om* reformationen og dens mænd.

Hvad nu angaar Augustana, vort kirkesamfunds mest udførte og derfor ogsaa mest karakteristiske bekjendelsesskrift, saa blir det første man naturlig maa lægge merke til *det netop antydede praktisk religiøse drag.*

Det samme gjælder jo ellers baade Apostolicum og Nicænum, mens det i liden grad kan siges om Symb. quicunque. Som Apostolicum i de første tider satte det uoverstigelige skille mellem hedensk og kristen Guds- og verdensopfatning, saa gjør det jo det samme den dag idag. Og dets tale er ikke mere overflødig ligeoverfor *moderne,* end det var ligeoverfor antikt hedenskab. Og som betydningen af Nicænum i den første kamptid nærmest var den, at slaa fast paa den utvetydigste maade den kristne livssandhed, at jeg skal «vogte mig for at sætte halvguder mellem mig og den himmelske fader» — for at bruge et udtryk af dr. Friis — Gud selv har forløst mig i Kristus, saa har det sin store praktiske betydning i vore dage at se sig i dyb samfølelse med hin tids kristendom under sin kamp mod al rationalisering af Kristusskikkelsen. Men langt sterkere end i Nicænum ialfald kommer dog det praktiske drag frem i Augustana. Navnlig viser de 21 første hovedartikler en vidunderlig evne til stadig at stille de enkelte sider af kristentroen i frit og umiddelbart forhold til troslivets grundforudsætninger, saadan som disse havde aabenbaret sig for reformationen i ny klarhed og oprindelighed. Bekjendelsen giver herved sig selv det umiskjendelige vidnesbyrd: Hvad den vil, er ikke skraasikkert at fastslaa paa alle punkter en afsluttet reformatorisk dogmeerkjendelse, ved

hvilken man har at forblive. Disse søgende, kjæmpende og protesterende reformatorskikkelser, de kjendte de ting som stod om saa alverden brød paa, men det var *evangeliet i skriften* og *det religiøse liv de selv levede* i dette evangeliums kraft. Bare vi tænker paa den maade hvorpaa Augustana gjør til sin de ældre kirkelige bekjendelser, træder denne praktiske hovedinteresse frem. Det er jo nemlig ikke til *Quicunque* med dets ensidige dvælen ved Guddommens immanente væsensegenskaber, Augustana henviser; det er til *Nicænums* mere nøgterne behandling af «de ting som ikke sees». Og det er neppe heller nogen ren tilfældighed at Augustana under henvisningen til Nicænum uvilkaarlig ogsaa former nye udtryk, netop ud fra denne stadig tilbagevendende trang til praktiske værdier. Og bekjendelsens anden artikel gaar saa, istedetfor at fortabe sig i Atanasianums dunkle gaader, lige løs paa selve grundforudsætningen for protestantisk religiøsitet: *Syndserkjendelsens dybde.* Og svarende til erkjendelsen af den dybe frelsestrang kommer saa, stadig tilbagevendende, den vidunderlige frelse, den frie naade, som Guds gave uden nogen vor fortjeneste, hvorfor da ogsaa al æren blir Guds, og hans ved hvem frelsen er formidlet. Men samtidig betoner det hertil svarende nye begreb af *troen* denne frelses etiske forudsætninger hos mennesket, ligesom bekjendelsen ikke stanser ved begrebet *retfærdiggjørelse,* men gang paa gang fremhæver den indre forpligtelse til ny lydighed, som blir den naturlige følge af livet i den nye taknemmeligheds og frelses kraft[1]).

Saaledes gjenkjender den kristne tro i Augustanas store hovedtanker selve evangeliets grundsyn, og bekjendelsen har hermed udtalt om sig selv det største som kan siges om den: *Den ér og vil være et udtryk for den med reformationen vundne myndige forstaaelse af evangelisk kristendom og kristenliv. Den viser veien for alle senere tiders personlige, frie kristendomsopfatning ligeoverfor al katolsk børnelærdom og ortodoksistisk umyndiggjørelse.*

Ligeoverfor dette bekjendelsens store positive selvvidnesbyrd føles det næsten som uværdigt pedanteri at skulle *bevise,*

[1]) Hvad der her er sagt om Augustana gjælder, som bekjendt, i fuldt saa høi grad om den, ogsaa fra den formelle udførelses side mesterlige *Apologi.*

ud fra dens begrænsning, hvordan der ikke kan blive tale om nogen forpligtelse paa alle enkeltheder, med eller uden *juridisk* ansvar. En saadan opgave tør imidlertid ikke betegnes som overflødig i vore dage; og ud fra det emne som beskjæftiger os, maa jeg ogsaa i en forsamling som denne dvæle noget ved dette selvfølgelige forhold.

Jeg minder da først om hvordan unegtelig ogsaa Augustana, saavelsom Apologien leilighedsvis ialfald, gjør til sine de noksaa kjendte sterke fordømmende udtryk fra Symbolum quicunque [1]).

Fremdeles, — den omstændighed at Augustana kan føle det naturlig, uden nogen forklarende tilføielse eller reservation at gjøre til sin hele den ældre bekjendelse, ogsaa Atanasianum, beror aabenbart paa en anden anskuelse end den ud fra hvilken vor tids protestantisme vedkjender sig alle disse symboler. Med alt det store som de sætter ind, maatte dog selvforstaaelig reformationstidens mænd hvad den dogmatiske enkelterkjendelse angaar væsentlig nøie sig med at overtage den ældre opfatning. Noget andet havde været en psykologisk umulighed, og simpelthen overmenneskeligt. Men heraf følger uundgaaelig inkonsekvenser baade paa det ene og det andet punkt. Det er saaledes vistnok reformationstidens store indsats som har *muliggjort det nyere historiske syn paa skriften.*

I Luthers egen, ingenlunde harmonisk sammenarbeidede skriftopfatning, ligger frugtbare udgangspunkter for senere protestantisk-teologisk arbeide paa dette centrale omraade. Men forstaaelsen af den historiske side ved skriftens tilblivelse var dog ikke naad længer frem, end at det for reformationstidens bekjendelser falder som den naturligste sag af verden at *jevnstille gammel og nytestamentlig skriftautoritet.* Paa samme vis forholder det sig med reformatorernes forstaaelse af de *dogmehistoriske undersøgelsers værd og rækkevidde.* Naar de dog, *principielt* ialfald, rak op til en saadan forstaaelse af sin egen tænknings begrænsning som den jeg senere skal antyde, da er det et saa meget sterkere vidnes-

[1]) Under omtalen af arvesynden heder det saaledes i Augustana art. 2: «damnans afferens nunc quoque æternam mortem his qui non renascuntur per baptismum et spiritum sanctum».

byrd om hvordan det her dreier sig om *livskræfter*, og saa meget mere værdt vor beundring.

For en teolog i vore dage behøver man kun at nævne ordet *religionshistorie* for at vække til live forskjelligartede forestillinger, om hvis relative betydning ogsaa for den dybere forstaaelse af aabenbaringsreligionens to former, jødedom og kristendom, der neppe for alvor kan tvistes blandt sagkyndige. Reformationstidens mænd kunde vistnok ikke have kjendt sig synderlig i kontakt med slige undersøgelsers værd. For praktisk talt betegnede ordet *religionshistorie* jo dog et terra incognita, en ubetraadt vei. I en viss grad af ensidighed ligger altid en styrke, ofte en *nødvendighed*. Men at kræve en tilsvarende ensidighed overført som fast, eneraadende karakterpræg fra den ene sterke personlighed og paa en hel efterfølgende tid, vilde være det samme som at sætte fuldkommenhedsmerket paa det stykkevise, og misbruge det som engang var en nødvendig faktor i livsveksten til skjæbnesvanger indsnevring.

I sin tankerige bog «Undersökning af religionen» bemerker pastor Göransson under sin omtale af det religiøse instinkts forhold til de psykologiske forskjelle, blandt folk og enkeltindivider, om *Luther*, at det selvsagt havde sin dybe indre berettigelse naar Luther ud fra sin psykologiske eiendommelighed stadig fattede frelsen og kristenlivet som det fra først til sidst overnaturlige, mod al fornuft. Uden en saadan evne hos reformatorerne til at erkjende det guddommelige i dets rene guddommelighed «skulle protestantismen för länge sedan upphört att vara en kristen religion. Luthers triumferande tro i den tredje artikelen, at det icke var hans eget förnuft eller kraft som förde honom in på helgelsens väg, utgör en af de allra väsentligaste grundvalarne för protestantismen, betraktad som religion. Men det kan likväl icke nekas at här blott den ena sidan af saken är tillräckligt skarpt poängterad. Vi kunna förstå det redan däraf att protestantismen haft behof af att äfven stödja sig vid religiösa personligheter af en annan typ». — Han nævner saa i denne sammenhæng først og fremst Schleiermacher. Og han siger saa om ham og hans aandsbeslegtede: «De hade alla mera blick för menniskans väg til Gud än för Guds underbara uppenbarelse för

människan. De ville företrädesvis lägga vikt vid religionens etiska moment och vid dess förnuftsenliga rättfärdigande. De sökte Gud i naturen, under det at männen af den förra typen søkte Gud i nådens öfvervärldsliga sfär. *Men båda metoderna äro användbara och behöfliga*».

Thi som Göransson senere siger: Vistnok skal først og fremst «den högre världen klart särskiljas i sin egendomlighet — — —», men religionen «är dock äfven en människans angelägenhet, och det är dock människan med sitt förnuft som genom den samma skal frälsas, och icke blott öfvervältigas». En linje som den der finder sit udtryk i tanken: *Forskjellige veie til Kristus* betegner neppe gammelreformatorisk indsigt, men turde alligevel antyde en betydningsfuld berigelse af vor kristendomsopfatning, ligesaa vist som den havde været utænkelig i en tid som intet havde lært fra religionshistorie og videnskabelig psykologi.

Hvad udformningen af de enkelte lærepunkter angaar, vil det være tilstrækkeligt eksempelvis at minde om *nadverdopfatningen* i Luthers lille katekisme, hvorom jeg henviser til sogneprest Klaveness' fortrinlige udførelse i en artikel «Pastor Ordings afvigelser fra kirkelæren», maiheftet af «For kirke og kultur» (1904).

Jeg peger fremdeles paa den ringe evne til retfærdig vurdering af katolicismen som en historisk nødvendig og berettiget faktor i udviklingen. Navnlig i de senere reformatoriske bekjendelsesskrifter træder som bekjendt dette sterkt i dagen, ligesaa vel som hos Luther selv efter 1520. Dette er ganske vist en overmaade let forklarlig svaghed, men dog en *svaghed* som antyder en begrænsning.

Det vilde være en let sag at forflere eksemplerne. Jeg minder kun tilsidst om forholdet med den saa ofte omtalte *art. 14.* Naar der her, til forsvar for bekjendelsens ret ogsaa i vore dage, er blevet gjort gjældende en betragtning, hvorefter lægmænd ialfald hos os er «rite vocati», da er man aabenbart ligesaa langt borte fra bekjendelsens aand og mening, som naar det i vækkelsens tid hos os blev gjort gjældende, i samme interesse, at der forelaa en nødstilstand som «brød alle love». Som bekjendt maatte jo nemlig dengang forsvarerne af denne anskuelse tilsidst indrømme, at en saadan

nødstilstand i virkeligheden *altid* havde foreligget og altid vilde komme til at foreligge indenfor Guds menigheder hvor forholdene vistnok bestandig vil blive at karakterisere med Kristi ord om *den store høst og de faa arbeidere.*

Spørger vi nu videre om reformatorernes maade at omtale sin egen bekjendelse paa, saa maa det igjen være tilladt først og fremst at pege paa Luther i Worms, der han staar og ingen menneskelig autoritet anerkjender, ja ikke engang skriften uden videre, men kun i sammenhæng med «hans egen samvittighed». Ja, han viger som bekjendt ikke engang tilbage for at henvise til de «klare fornuftgrunde» som en instans der ogsaa fortjener at høres. Han var dog heller ikke for ingenting humanist. Om der nu kan stilles baade det ene og det andet sterkt korrigerende senere Lutherord op mod dette høie, aandsfyldte syn — *kan man for alvor være i tvil om hvor man har reformationens Luther?* Hvor er elvens sterke opkomme? Dog vel ikke et eller andet sted nede i dalen hvorfra den kan faa mere og mindre betydelige tilløb, men oppe paa høifjeldet, der den bryder sig frem fra det aldrig udtørrende væld.

Saa blir det da ogsaa en samvittighedssag og et livsspørsmaal for protestantisk kristendom altid at være sig sine egentlige livskilder bevidst, at holde sig paa høide med Luther i Worms. Men ligesom man ogsaa frem igjennem tiderne har mangfoldige ord af Luther hvori han vedkjender sig dette sit bærende reformatorsyn, saa er ogsaa denne opfatning kommet frem i bekjendelsen paa en saa sterk og tydelig maade at man kun maatte ønske denne bekjendelse flere læsere; og det enten det gjælder Augustana og Apologien eller Konkordieformelen. Med hensyn til disse senere og mere udførlige protestantiske bekjendelser, som ikke er optagne i vor kirkes bekjendelsesskrifter, da glæder man sig vel i almindelighed over dette forhold. Og særlig naar det gjælder *Konkordieformelen* med dens dystre baggrund i de kryptokalvinistiske stridigheder, dens mangfoldige detaljer og gjennemgaaende mangel paa frisk umiddelbarhed kan vel en saadan tilfredshed være berettiget. Men ellers blir nu spørsmaalet om bekjendelsens større og mindre *udførlighed* ud fra *virkelig protestantisk* opfatning af meget liden betydning. Naar talen er om Kon-

kordieformelen, maa man saa heller ikke glemme at det dog netop er i dennes herlige indledning at man finder de klareste udtryk for den protestantiske opfatning af bekjendelsen. Jeg minder om det klassiske sted: «Vi tror, lærer og bekjender, at den eneste regel og rettesnor hvorefter alle lærdomme og lærere tilhobe er at bedømme, er alene det gamle og det nye testamentes profetiske og apostoliske skrifter o. s. v. Alle andre skrifter derimod af gamle eller nye lærere, hvad navn de end har, er ikke at agte lige med den hellige skrift, men alle tilhobe at underlægge den og ikke at antage som noget andet eller mere end som vidner om i hvilken skikkelse og paa hvilke steder efter apostlenes tid hin profeternes og apostlenes lære er bleven bevaret». Og atter — — —: «Paa saadan maade blir forskjellen mellem det gamle og nye testamentes hellige skrift og alle andre skrifter bevaret, og den hellige skrift alene blir den eneste dommer, regel og rettesnor efter hvilken som den eneste prøvesten al lære skal og maa blive prøvet og bedømt, om den er god eller ond, ret eller uret. Men de andre symboler og anførte skrifter er ikke dommere ligesom den hellige skrift, men kun vidnesbyrd og erklæringer om troen, hvorledes til enhver tid den hellige skrift med hensyn til omtvistede artikler i Guds kirke er bleven forstaaet og udlagt af de da levende, og den mod samme stridende lære bleven forkastet og fordømt».

Med rette siger biskop Billing om dette sted, at det i virkeligheden udtaler det forhold, at den *lutherske kirke vel binder til sine symboler, men ikke paa en saadan maade at ikke dens prester er frie.* Ordene staar da ogsaa i den dybeste overensstemmelse med det store grundsyn hos Luther i hans skrift om «Et kristenmenneskes frihed». Der eksisterer jo dog en frihed indenfor bundetheden, og en bundethed indenfor friheden. Men rigtignok blir det da nødvendigt at holde fast at man bevæger sig i *aandens* og ikke i *bogstavens* væsen og verden.

Lignende udtalelser som Konkordieformelens har man f. eks. i de schmalkaldiske artikler naar det heder: «Guds ord skal foreskrive os trosartikler, og ellers ingen, ja ikke engang en engel». Og tænker vi paa Augustana, saa vil man vistnok her forgjæves lede efter et saa klassisk enkelt

udtryk som Konkordieformelens indledning; men ogsaa her er det dog ikke vanskeligt at finde udtryk som gaar i samme retning, f. eks. i *epilogen* fra udtalelserne om det farlige ved at overvurdere sine *kirkelige traditioner (mutatis mutandis!) og først og fremst ud fra skriftets ufladelige henvisning til evangeliet som den eneste ufeilbare autoritet.* Endelig kan det dog ikke være nogen tilsnigelse at slutte fra en erkjendelse som man finder paa Konkordieformelens tid, under al datidens teologiske støv, tilbage til en ligesaa fri opfatning i den første store gjennembrudstid.

At optage spørsmaalet om den senere protestantismes historiske forhold til bekjendelsen vilde føre mig for langt, ligesom en saadan paavisning i enkeltheder ligger udover min evne. Jeg skal kun minde om hvordan ortodoxiens almindelige syn paa denne sag lige saa lidt kan være mønstergyldig for os som rationalismens. For reformationen var ingen af delene.

Har nu denne min fremstilling været væsentlig korrekt, saa mener jeg dermed ogsaa at have antydet tilstrækkelig om det forhold hvori vi som protestanter, ogsaa prester og lærere, faar at stille os til bekjendelsen. Ud fra det værd den blir at tillægge dels som historiske dokumenter af høi rang fra ældre kirketider, dels som fastholdende i de store grundtræk den for vort kirkesamfund eiendommelige kristendomserkjendelse, kan det ikke være andet end naturligt og ønskeligt, at kirken paa en eller anden maade indprenter sine prester og lærere dyb ansvarsfølelse ligeoverfor en saadan bekjendelse. Naar det atter og atter fremhæves, at bekjendelsen er menighedernes garanti ligeoverfor teologernes vilkaarlige subjektivisme, da indeholder en saadan betragtning selvsagt en væsentlig sandhed. Ud fra denne erkjendelse er det man har adopteret ord som det nu snart sagt berygtede «grundtypen»; men selv om jeg tror at man ikke bør undervurdere den vinding som er antydet gjennem dette «bøiglignende» ord, saa er selvfølgelig vanskelighederne ikke dermed løst. Og da allermindst de *praktiske.* Ud fra en berettiget vurdering, ikke alene af kristentroens egenart, men ogsaa af den historiske udvikling som har gjort de forskjellige konfessioner til nødvendige faktorer under kirkens vekstliv her paa jorden, maa

det ogsaa fremstille sig som en *historisk* nødvendighed at de enkelte kirkesamfund kræver det *virkelige* og *væsentlige* aandsslegtskab hos dem der skal betroes lederstillingen inden disse samfund. Altsaa et realt forhold til bekjendelsen. Men det er en skjæbnesvanger misforstaaelse at mene, at graden af dette aandsslegtskab sans façon lader sig udmaale efter den mere eller mindre kompakte saakaldte overensstemmelse med en engang antaget bekjendelse. Den protestantiske kirke eier ikke, og kan efter sit væsen ikke eie, nogen ydre autoritet som i hvert enkelt tilfælde har at afgjøre hvad der maa siges at være grundvæsentligt for protestantismen. Selv om man, som i Sverige, vil kunne have en *rent juridisk* straffeparagraf at stole paa i det kritiske øieblik, saa eier i virkeligheden de der kan haandtere en saadan paragraf ingen myndighed til at afgjøre *naar* da dette kritiske øieblik foreligger. Saasandt som reformationen netop er personlighedens gjenfødelse paa det religiøse omraade, saasandt maa ogsaa udviklingen indenfor protestantismen medføre sine særegne farer og vanskeligheder netop ud fra dette forhold. Det gjør al virkelig *personsudvikling*. Jeg henviser i denne sammenhæng til *Göransons* smukke slutningsafsnit: «Det sökande sinnet». Men disse farer og vanskeligheder kan dog ogsaa let *overvurderes*.

Er det end saa, at det indenfor protestantismen til syvende og sidst vil komme an paa prestens *samvittighed, saa faar man dog ikke vurdere denne afgjørelse som om den ingensomhelst garanti indeholdt*. Det er dog ud fra samvittighedsafgjørelsen at selve reformationen er skabt. *Der følger høifjeldsluft med den*. Og ikke bare den enkelte protestantiske kristen, men ogsaa de protestantiske menigheder skal tilkjæmpe sig noget af den troens frimodighed som hænger inderlig sammen med hvad man har erfaret om sin protestantiske religiøsitets livskraft og bæreevne. Det synes ikke at vidne om nogen særlig sterk troens frimodighed naar man ikke vil tillægge den omstændighed synderlig vegt, at vore vordende prester dog ialfald er vokset op i protestantisk luft og paa mangfoldig maade har modtaget sine aandelige indtryk netop ud fra den.

Og en ting til: Den sidste tids kirkelige foreteelser hos os afgiver vistnok, saavidt jeg forstaar, et sørgelig godt

eksempel paa hvordan bekjendelsen *ikke* maa bruges; men de vidner dog tillige om at der ved siden af den garanti som ligger i den enkelte teologs samvittighed og udviklingskaar ogsaa findes noget som heder *menighedsbevidsthed*. Denne bevidsthed maa man vistnok ønske en anden personlighedens umiddelbarhed, og en større evne til at skille mellem væsentligt og uvæsentligt end den nu synes at have eiet; adskillig større frigjørelse fra en bestemt toneangivende teologisk tænkning kunde aabenbart ikke gjøre andet end godt, ligesom det vilde være et betydningsfuldt vidnesbyrd om en voksende aandsmyndighed. Professor Petersen skal engang have sagt i en forelæsning, under omtalen af lægfolkets altfor sterke kontrollerende tendenser ligeoverfor det teologiske forskningsarbeide: Det er dog besynderligt. Dette lægfolk har faat sin teologiske tænkning fra *os* teologer; men naar vi saa vil forsøge at gaa videre og rette noget paa vort eget verk, saa kommer de og vil forbyde os det!

Det er slaaende sandt ligeoverfor meget af lægfolkets holdning til den arbeidende teologi. Og dog maa al saadan uberettiget kritik ikke gjøre teologerne blinde for den kristne menigheds indre ret og betydning her. For sundt og praktisk udviklet vil en saadan menighedsbevidsthed ved siden af prestens egen indre bundethed netop yde den værdifuldeste praktiske garanti indenfor protestantismen.

Et par ord maa jeg dog i denne sammenhæng faa sige om det aktuelle spørsmaal som knytter sig til presteløftets form hos os. Ud fra en sund protestantisk forstaaelse af dette, synes der at være liden grund til nu ialfald at søge udvirket nogen forandring. For teologernes egen samvittigheds skyld er det neppe paakrævet. Et saadant arbeide maatte nærmest blive at betragte som et virksomt middel til at befordre et mere protestantisk syn paa bekjendelsen ude blandt lægfolket. Men midlet vilde neppe vise sig heldig valgt. Og selv om forsøget af enkelte vilde blive opfattet som et prisværdigt udtryk for en voksende subjektiv ærlighed hos de nyere, vilde det vanskelig tjene til at styrke tilliden ligeoverfor dem. Tvertimod vilde et saadant forsøg af en stor flerhed blive opfattet som et nyt og farligt skridt paa «rationalismens skjæbnesvangre vei».

Og tænker vi saa tilslut fra øieblikkets skarpe modsætninger længer fremover i tiden, maa det være mig tilladt at minde om den tone som klang dybest gjennem pastor Gleditsch's artikelrække: «*Den næste vækkelse*»[1]). Det var sukket efter og troen paa den anderledes praktiske, livfyldte kristendom, hvis naturlige tendens det blir, ikke saa meget at være paa vagt ligeoverfor alt egenartet, af større eller mindre ret og egthed, men at gribe det store fælles i kristenlivet og livsidealerne, gribe det ud fra den sterkere grebethed af Kristusskikkelsen selv. En kristendomsudvikling i denne retning — tviler vi vel om at den vil komme? — vil baade udjevne i høi grad forskjellen mellem teologisk og lægmandsbevidsthed ligeoverfor det kristelige, og dermed ogsaa ganske naturlig skabe anderledes lette og tiltalende arbeidsvilkaar for protestantisk, som for al kristelig teologi i det hele. Da vil det heller ikke, som i vore dage, blive nogen nødvendighed for de frie, og dog inderst bundne protestantiske teologer, atter og atter at bede om at blive trod naar de udtaler sin dybe indre samfølelse med vor kirkes bekjendelse.

S. Bretteville Jensen.

[1]) Norsk kirkeblad, 2det halvaar 1904.

MINDER OG OPLEVELSER.

Af *Kristian Gløersen*.

Et besøg hos Vestnespresten L. T.

Under mit ophold i Skodje prestegaard som huslærer 1860 og 1861 lærte jeg en allerede dengang meget omtalt og i mange maader interessant personlighed at kjende, nemlig «Vestnespresten», *Otto Theodor Krohg*. Bedst kjendt var han vistnok under det merke, hvormed han signerede de fleste af de mange avisartikler, han skrev: L. T. «Lille Theodor», som man oversatte det. Et par gange havde jeg truffet ham i Skodje prestegaard, hvor vi havde talt adskilligt sammen og meget livligt, hvad en samtale med L. T. altid blev. En tid over nytaar 1861 kom han med sin ældste søn Jens i besøg, idet begge havde gaaet paa ski over fjeldet. Jeg fik da en indstændig opfordring til endelig at besøge ham i Vestnes f. ex. i pintseferien, en indbydelse, jeg med glæde tog imod.

Tidlig lille pintseaftens morgen drog jeg afsted med randsel paa ryg og i følge med presten van Kervels ældste søn, en af mine elever. Veien til Vestnes prestegaard gjennem Øskog over fjeldet er gode tre norske mile lang, og turen var meget vakker i det straalende, næsten sommervarme veir. Noget ud paa eftermiddagen naaede vi frem til den overordentlig hyggelige og særdeles vakkert liggende prestegaard, hvor vi fik den hjerteligste modtagelse. Man havde ventet os, da jeg i tide havde meldt vor høie ankomst.

Presten Krohg var en velbygget, kraftig mand over middelshøide med et meget udtryksfuldt ansigt, let og snar i sine bevægelser. Han var i sin bedste mandsalder, 50 aar gammel, kvik, livlig. Han havde mange kundskaber, var selv lærer for sine børn, havde jo flere aar været lærer ved Tromsø skole, før han blev prest. Han var meget musikalsk ligesom

hele familien. Af interesser havde han mangfoldige, og han var mer eller mindre hjemme paa snart sagt de fleste felter, en ren polyhistor. Om dette bar da ogsaa hans, man kan gjerne sige, utallige avisartikler gjennem en lang række af aar utvilsomme vidnesbyrd. Efter Halvorsens forfatterlexikon grundlagde han som lærer paa Tromsø en avis, «Tromsø Tidende», i hvilken han selv skrev næsten alle artikler, og der oplyses ogsaa, at han *hvert* aar fra 1852 til 1884 blandt andet skrev en hel mængde artikler bare i «Morgenbladet». Allerede under mit besøg i 1861 viste han mig med en vis stolthed en hel mængde svære pakker af Morgenblade, i hvilke alle der fandtes artikler af ham. Man ser altsaa, at han maa siges i høi grad at have været en literært produktiv mand.

Det kan ikke negtes, at L. T.s avisartikler i regelen blev læste med interesse. Dette havde forskjellige grunde. Dels beroede det paa stoffet, der altid var vekslende, oftest aktuelt paa en eller anden maade, gjældende spørgsmaal, der var oppe i samtiden, undertiden ogsaa af en hel anden, mer universel art, ofte rent praktiske spørgsmaal, somme tider theoretiske saadanne, af og til stemningsudbrud, lyrisk-idylliske eller polemisk-forargede osv. osv.

Dels beroede det paa formen. Denne var altid original, eiendommelig for L. T, oftest temmelig skjødesløs og som extemporeret, stilen som følge deraf ofte lidet soigneret, ikke sjelden lidt hulter til bulter. Sproget var dog i regelen let, flydende, undertiden jasket, altid livligt, ikke sjelden kvikt og morsomt i udtryk og vendinger, af og til hensynsløst.

Den væsentligste og temmelig gjennemgaaende mangel ved mange, maaske de fleste, af L. T.s avisartikler var, at de savnede grundighed og dybde. De røbede tidt, at han ikke havde sat sig ordentlig ind i det emne, han behandlede, ofte manglede baade de nødvendige positive kundskaber og tilstrækkelig indsigt i det thema, han havde valgt. Hans artikler blev derfor nærmest et slags lette, overfladiske causerier, ogsaa hvor han havde tilsigtet noget mere, hvor han f. ex. vilde retlede, reformere eller i det hele taget gjøre et dybere, alvorligt indtryk, give et vegtigt indlæg i et foreliggende aktuelt spørgsmaal.

Hvad det saa var, han skrev om? — Efter hvad før er sagt, vil man vel skjønne, at spørgsmaalet bedst og kortest kan svares paa med det kjendte ord: *De omnibus rebus et quibusdam aliis.* Det vilde blive en lang regle at remse op, og det vilde ganske vist tage meget kortere tid, hvis man kunde nævne, hvad han *ikke* har skrevet om.

Det er jo naturligt og forklarligt nok, at en literær virksomhed, der omtrent udelukkende bestaar i dilettantisk at skrive avisartikler om alt muligt, og ikke mindst, naar dette antager karakteren af masseproduction, i flere henseender vil komme til at virke uheldigt paa forfatteren, ikke alene paa værdien af, hvad han producerer, men ogsaa paa hans personlighed og aandelige udvikling. — For den, der har valgt journalistiken som sin livsgjerning, hvad der helt ud kræver sin mand og et grundigt, altid vedholdende studium, stiller sagen sig helt anderledes.

I de mange og lange samtaler — de drog altid ud over natten — som fandt sted mellem L. T. og mig, ledede han oftere talen hen paa sine skriverier i aviserne og vilde absolut høre min mening dels om enkelte artikler, dels om en saadan virksomhed i det hele. Selv var han meget aabenhjertig i sine udtalelser baade om dette og i andre henseender. Jeg var da ogsaa forpligtet til — med alt hensyn — rent ud at sige min mening. Denne faldt omtrent sammen med den korte karakteristik, jeg ovenfor har forsøgt at give. Dette lod han slet ikke til at tage ilde op, indrømmede endogsaa, at der vistnok kunde være meget, som kunde være rigtigt i mine udtalelser, dem jeg jo altid forsøgte at holde saa objektive og lidet personlige som muligt.

Men, indvendte han, jeg stillede nu altfor høie og ideale fordringer. Det laa nu engang slet ikke for ham at skrive dybsindige, vel overveiede, fint afpudsede, — end sige da filosofiske eller videnskabelige afhandlinger.

«Desuden,» lagde han til, «folk flest bryr sig heller ikke om at læse sligt, allermindst det publikum, som suger al sin aandelige næring fra aviser. Man vil have noget morsomt, noget letvindt, let fordøieligt, som ikke kræver selvtænkning eller noget slags aandsbesvær. Sin avis læser man jo nær-

mest som et slags rekreation, — arbeide har man nok af i det daglige slid.»

Han erklærede, at han nu var blevet saa vant til at skrive og skrive netop saadan, at det var ham en ligefrem livstrang. Saa ofte han fik en eller anden idé, saa maatte han straks give denne form i en avisartikel, maatte meddele sig til saa mange som muligt. Var det end ikke dybt eller grundigt eller noget sligt, saa kunde det dog altid vække interesse hos en eller anden, bringe folk til at tænke paa, hvad der kanske ikke ellers havde faldt dem ind, faa øie for det gode, han vilde forfægte, for det daarlige, han angreb, for de mange praktiske og sociale forhold, som han fremdrog.

I 1859 havde han i «Morgenbladet» skrevet en artikel: «Kvinden og Turneren», der i mange kredse havde vakt adskillig forargelse, og for hvilken han var blevet skarpt angrebet, navnlig i kirkelige blade og tidsskrifter. Om denne ønskede han ogsaa at høre *min* mening, da jeg jo var ivrig idrætsmand.

Denne gik væsentlig ud paa, at der vistnok var noget sandt i, hvad artikelen vilde hævde, men at formen og tonen var saa skjødesløs, hensynsløs og visse udtryk tildels saa drøie og uvorne, at dette utvilsomt var egnet baade til at volde misforstaaelse og vække forargelse. Jeg paaviste dernæst, hvorledes dette ved visse ændringer let vilde være undgaaet, og sagde, at det undrede mig, at dette ikke var faldt ham ind, naar han gjennemlæste sit manuskript, før han sendte det ind. — Han gik nogle gange rask frem og tilbage paa gulvet, standsede saa foran mig:

«Gjennemlæst, siger De? — Men det gjør jeg jo aldrig med mine artikler, ihvert fald ikke af den art Jeg fik med engang ideen, satte mig ned, rablede ivei og skikkede det afgaarde, maa altid smie, mens jernet er varmt, har ikke tid til at læse gjennem, hvad jeg har skrevet, — har aldrig gjort det, tror jeg. Jeg maa dog nu indrømme, at jeg tror, De for dette tilfælde havde ret, og at jeg vel neppe havde sendt det i den form, hvis jeg havde læst det gjennem.»

(Da jeg senere engang fortalte Ludvig Daae om mit besøg hos Th. Krogh, ytrede han, at han var enig med mig

i, at han var en baade elskværdig og i mange maader dygtig mand. «Men,» lagde han til, «han lider desværre af literær Cholerine!» —)

Ovenfor er nævnt, at vi havde mange og lange samtaler, endda jo presten skulde holde gudstjeneste baade første og anden pintsedag. Men han havde gjort fra sig alt forarbeide og havde tiden til sin raadighed, naar han ikke var i kirken. Førstedag prækede han i Vestnes hovedkirke, der ligger faa skridt fra prestegaarden. Hans præken var meget grei, folkelig i god forstand og baade varm og tiltalende. Som sedvane er i de fleste landsbygder paa de store helgedage var der en hel del mødre med sine spædbarn tilstede, skulde have dem til daaben. Disse endnu navnløse verdensborgere tog intet hensyn til prækenen, men blandede ofte sine spæde stemmer med prestens kraftige røst. Ved middagsbordet faldt talen paa den ubehagelige forstyrrelse, som dette voldte baade for prest og menighed. Jeg fortalte da, hvordan min far pleiede at optræde under lignende omstændigheder. Naar de smaa tog til at skrige, standsede han nemlig i sin præken og bad venligt mødrene med sine børn gaa ind i sakristiet eller kirkestuen, til prækenen var forbi. Naar saa dette var skeet, gik han videre i sin præken. Efter at dette et par gange havde gjentaget sig, gik mødrene altid siden af sig selv ud, naar de smaa tog til at musicere. Dette fandt Krogh udmerket og vilde ved første leilighed følge samme methode, sagde han.

Næste dag fulgte jeg ham til annekskirken ved Sylte inderst inde i Tresfjorden, omtrent en mil fra Vestnes. Ogsaa her var der en del mødre med daabsbarn i kirken. Da saa disse tog til at synge op under prækenen, stansede pludselig presten, slog i prækestolen, saa det dundrede, og raabte med vældig røst:

«Se til, at dere straks kommer dere ud med de skrikerungerne deres!»

Ja, kjærringerne kom sig ud det forteste, de vandt. Folk saa lidt forundrede ud, syntes nok kanske, han far var svær paa stolen idag. Jeg havde meget vanskelig for at holde mig fra at le; ganske saaledes var nok ikke methoden, og jeg angrede halvt at have givet det gode raad. — Desto bedre

lo jeg, da jeg efter endt gudstjeneste traf presten, og han lo med.

«Javist, var det lidt galt ja,» sagde han, «men jeg har saa mangfoldige gange været ærgerlig og sint over dette, saa det rigtig var som en frigjørelse at faa brøle lidt!»

Man vil af det foregaaende vel allerede kunne skjønne, at presten Krohg var en udpræget sangviniker og i høi grad et stemningsmenneske, let modtagelig for alle indtryk. Han var varmhjertet, kunde være hidsig, havde sterke saavel sympathier som antipathier, var snar med sine domme, hurtig i sine bevægelser baade aandelig og legemlig, som før sagt, rap i ord som i handling, lidet væbnet mod øieblikkelige impulser. Han var, som saadanne karakterer pleier at være, meget elskværdig i omgang, kunde af og til forløbe sig af ubetænksomhed, var altid villig til at erkjende dette og gjøre det godt igjen.

Ved siden af dette var der noget vist barnsligt ved ham, en vis troskyldig naivitet, noget vist ufærdigt, om jeg saa skal sige. Sjelden har jeg truffet en ældre mand med hans evner, læsning, interesser og kundskaber i forskjellige retninger, saa lidet reflekteret som presten Krohg. Livets dybeste problemer, særlig tænkningens, kjendte han nok af navn, kunde ogsaa snakke om dem. Men det var, som om han, ligesom maasen, bare kunde svømme høit paa bølgerne, som om han aldrig havde kunnet dykke ned i dybet.

Vist er det, at jeg sjelden har tilbragt en interessantere pintse end denne i Vestnes hos presten Th. Krohg og hans elskværdige familie.

ET MINDE OM FOGED BARTH.

Der skulde være en liden pause i forhandlingerne, og baade de deputerede og de flere hundrede andre deltagere i det store missionsmøde strømmed hen til bordet i skyggen af borgstuvæggen for at faa sig en forfriskning. Bare fogden tog en anden vei og gik ud paa bakken for at nyde udsigten derfra — den han aldrig blev mæt af.

Han hørte en kvalt hulken og lytted — hvor kom den fra? Inde fra haven?

Nei, den lille haveflekken var let at overskue, der var intet menneske.

Nede fra bakkehældet da kanske?

Ja dernede, næsten gjemt i det tætte birkekrat sad en liden otte aars pige og graat saa uendelig saart.

Han steg ned og bøied sig over hende.

Er det dig, som sidder her og graater da, Anna, sa han saa mildt og deltagende — hvad er det, som feiler dig?

Men den lille graat bare endda mere utrøstelig og saa ikke engang op.

Han tog hende paa armen og satte sig paa en mosgrod sten i nærheden.

Vil du ikke si mig, hvad det er, som er saa ilde? Har nogen været slem mod dig?

Nei da, nei da.

Har du selv været slem da? spurte han med end mildere og blødere stemme, idet han drog hende ind til sig.

Ja. Og nu kan jeg ikke faa snakke med far heller — aa —.

Men du vil da gjerne gjøre Guds vilje du, vil du ikke det?

Nei, det er netop det, jeg ikke vil.

Hvorfor graater du da?

Fordi jeg er saa slem og ikke vil, naar jeg ved det.

Kunde du fortælle mig, hvad det er, du nu har gjort — vi er jo saa gode venner, vi to.

Først kom der to lange, dybe suk, saa en flammende rødme over hele ansigtet, og saa begyndte hun:

Jo, ser du, igaar gav den fremmede damen, som besøgte tante, mig noget deiligt lugtendes i lommetørklædet mit, og saa sa hun, at jeg kunde faa komme igjen idag, naar jeg var klædt paa, og faa mere i et andet lommetørklæde. Men saa var hun og tante gaat i kirken, da jeg kom derind imorges, og saa — saa tog jeg selv af den fine flasken. Og saa lod Gud mig slaa ned saa meget, at det vistes, der var tat af flasken. Og saa — saa vilde jeg skjule det, og saa slog jeg vand paa flasken. Men da blev det altsammen hvidt, da der kom vand i.

Men vil du ikke nu si dette til frøken Mjøen da, barnet mit, og be hende om at tilgi dig det?

Jo, *nu* vil jeg; men nu er hun reist, og hun tror det er Ingeborg, som har gjort det, da hun rydded paa værelset — jeg hørte hun sa det til tante. Og nu ved Gud, at jeg ikke *vilde* si sandheden, da jeg hørte, at hun trodde det var Ingeborg.

Men vil du ikke si dette til Ingeborg?

Jo, jeg har sagt det, og hun er ikke det mindste lei paa mig, og jeg har sagt det til tante ogsaa, og hun vil skrive det til frøken Mjøen, for hun skriver saa ofte til hende. Men Gud har set det altsammen.

Ja, Gud har set det altsammen; men han ser ogsaa nu, at det er dit høieste ønske, at han ikke skal være vred paa dig. Tror du ikke han ser det?

Jo, men jeg *vilde* lyve, endda han mindte mig. Jeg *vilde* ikke gjøre hans vilje, og slig er det bestandig. — Og atter graat hun saa uendelig saart.

Vi skal be Gud om at gi dig en ny, ren vilje, som *han* faar styre, og saa maa du hver dag be ham: «*Tag mit hjerte i din haand*», og da ikke glemme, at du har bedt ham herom.

Men nu ringer de os sammen igjen, saa jeg maa gaa. Først vil jeg bare si dig, at du skulde takke Gud, fordi han lod dette bli saa ondt for dig; for ellers vilde du ikke kommet

til at be ham om forladelse, og da kunde du kommet bort fra Gud.

Hun saa med store, forundrede øine op paa ham. — Hvad skal jeg takke Gud for?

At han lar dig ha det ondt, naar du har bedrøvet ham, saa du blir bange for at miste ham. Saa længe du er bange for at komme bort fra ham, har han dit hjerte i sin haand.

Aar var gaat, mange aar. Saa var det igjen en vakker sommerdag, mangfoldige mil fra bakken med birkekrattet deroppe i midnatssolens land.

Et lidet dampskib gled op Skiensfjorden. Kun én passager saas paa agterdækket, en ganske ung pige. Hun sad med hænderne foldet i fanget og saa ret frem for sig. Øinene stod fulde af taarer, som fra tid til anden drypped tungt ned. — Aa Herre Gud — kom det forpint.

Skyndsomt trak hun sløret ned — hun hørte skridt nærme sig, og en høi gammel mand gik forbi hende. Halvt bag hende stansed han, og hun følte, at han stod og saa paa hende. Saa kom han igjen frem, satte sig paa bænken midt imod og hilste venlig. Lidt efter sa han:

De ser saa bedrøvet ud barn, De maa ha noget tungt at tænke paa.

Atter fyldtes øinene med taarer; men hun bed sig i læben for at skjule det. Hun kunde ikke fortælle en fremmed noget.

En stund sad de slig. Saa satte han sig hen paa hendes egen bænk, saa saa uendelig varmt paa hende, idet han sa:

Vil De gjerne gjøre Guds vilje?

Nei — svarte hun bestemt, men saart — det er netop det, jeg ikke vil i det sidste; det er det, som er det tunge.

Atter saa han saa varmt og mildt paa hende. Faar jeg lov at fortælle Dem en liden historie?

Ja tak.

Saa fortalte han om den lille pigen nede i bakken der langt mod nord. Mere og mere spændt hørte hun paa, og da han slutted med de ord: Saalænge du er bange for at komme bort fra ham, saa længe har han dit hjerte i sin

haand — da rakte hun begge hænder mod ham og spurte med rødmende kinder: Er De fogden?

Han tog et skridt tilbage og saa nøie paa hende.

Ja, jeg er fogden. Men — er det muligt, at De er lille Anna? Jeg har bedt for Dem hver dag, siden vi sidst saas, og jeg har ogsaa bedt om, at jeg maatte faa vide, hvordan De hadde det. Aa Gud ske lov!

Den gik fort den timen, som var igjen af dampskibsfarten — altfor fort syntes de to gode gamle venner. — Han, som begyndte at bli træt af livet her paa jorden, og hun, som endnu hadde det meste af det foran sig.

Regine Brun Arctander.

SOCIALE OPLYSNINGSSELSKABER OG BUREAUER.

Foredrag af direktør *Fernando Linderberg* paa den sociale kongres i Stockholm d. 4de juni 1904.

I. Indledning.

Mine damer og herrer!

Først maa jeg faa lov at takke for den ære, indbyderne til kongressen har vist mig derved, at man har overdraget mig det hverv at indlede forhandlingen om de sociale oplysningsselskaber. Det er mig en virkelig glæde, at jeg faar adgang til at udføre dette ærefulde hverv den første gang, jeg har lejlighed til at gæste Sverrigs berømte hovedstad.

Maa jeg dernæst til indledning faa lov at anføre en udtalelse af en af Sverrigs bedste mænd, tænkeren og digteren Victor Rydberg. Da han i foraaret 1889 sluttede sine forelæsninger paa universitetet udtalte han bl. a.

«Det er haabløst at vente en forbedring ved udgangen af den kamp mellem klasserne, hvis begyndelse allerede nu spores i truende forløbere, og som rimeligvis vil fylde det næste aarhundrede med rystende begivenheder. En udjævning mellem klasserne er ikke at vente; en saa saadan vilde være mulig, hvis klogskab og billighed fik lov til at raade, men det er allerede tydeligt nok, at klogskab og billighed ikke har noget at sige, naar der kæmpes om brødet. Og derfor findes der kun to løsninger paa det store sociale problem. Hvis arbejderklassen bukker under i striden, vil fortidens slaveri blive genindført. Samfundet kommer da til at bestaa af et antal kapitalister, af en staaende hær, som kapitalisterne lønner for at holde styr paa slaverne, samt af den store mængde slaver, som mere og mere bliver til levende maskiner med slumrende intelligens og sløvede følelser, legemlig afpassede

til det arbejde, som de skal udrette og som mere og mere mister det menneskelige præg. — Eller ogsaa sejrer arbejderklassen, og da har man al anledning til at vente socialistiske republikker med den størst mulige centralisation, med en mandstærk og ind i privatlivets mindste enkeltheder indgribende styrelse, som tilintetgør al personlig frihed og anordner hvert enkelt individs daglige virksomhed, saa at det kun bliver et hjul og intet andet i det kolossale statsarbejdsmaskineri. Ogsaa dette bliver slaveri, slaveri under en enkelt statskapital i stedet for under flere forenede privatkapitaler».

Det er triste udsigter, Victor Rydberg her aabner for os! I den kendsgjerning, at en mand af V. R.s rang har kunnet udtale sig paa denne maade om de foregaaende sociale kampe, har vi fornødent vidnesbyrd om trangen til den sociale oplysning. Vi ser tillige her, hvad det er for en opgave, der foreligger for de sociale oplysningsselskaber. Disse selskaber har at bane vej for forstaaelsen af, at der er *mulighed* for et bedre samfund uden forbindelse med slaveri. De har at skabe betingelser for, at *klogskab* og *billighed* ogsaa maa komme til at gøre sig gældende i de sociale kampe.

Med dette for øje har de noget at forkynde baade til højre og venstre; baade opad og nedad.

Overfor de konservative skal de vække erkendelsen af, at vi ikke lever i den bedste af alle verdener, at samfundet virkelig kan blive i væsentlig grad bedre, end det er. De liberale har de at mælde, at frikonkurrencen har udspillet sin rolle, at tilbud og efterspørgsel er *underkendt* som den bedste regulator for harmonien i samfundet. Til begge — konservative og liberale — har de at sige, at der er *noget* i socialismen, som alle partier maa anerkende.

Til orthodokse og revolutionære social-demokrater bringer de endelig det budskab, at der findes mere end et middel til forbedring af samfundet, og at forbedringen ikke kan komme paa én gang og allermindst kan gennemtrumfes ved voldsomme midler, — at alle varige fremskridt kun kan opnaas ved gradvis omdannelse og skridtvise reformer, der staar i pagt med den historiske udvikling.

For at forstaa de sociale oplysningsselskabers arbejdsmaade maa jeg endnu minde om, at der findes to principielt

forskellige opfattelser angaaende den taktik, der betinger det social-politiske fremskridt.

Den ene taktik, som vi kan kalde den engelske, anvender den fremgangsmaade at tage de forhaandenværende politiske partier i tjeneste for det tilstræbte social-politiske fremskridt.

Den anden taktik, som vi kan kalde den tyske, lægger hovedvægten paa først at skabe et nyt parti, lønarbejdernes klasseparti, og venter ingen mere betydelige fremskridt, før dette parti er blevet stærkt nok til i kraft af sin egen magt at forvandle samfundet.

Af disse to grundforskellige fremgangsmaader følger de sociale oplysningsselskaber den første. I kraft deraf holder de sig principielt udenfor al partiagitation og søger kun efter evne at faa sine idealer og reformkrav anerkendte og gennemførte af de bestaaende partier.

Efter disse mere almindelige bemærkninger skal jeg forsøge at give en kort oversigt over de sociale oplysningsselskaber og deres virksomhed. Vi gaar da først til

II. England.

Vi kan dele Englands historie i det 19de aarhundrede i 3 afsnit. Den første trediedel af aarhundredet, da maskinteknikken brød igennem, blev den almindelige ulykkestid for arbejderne. Den karakteriseres i fremtrædende grad ved mange af Robert Owens haabløse bestræbelser. Den næste trediedel bliver fabriklovenes og associationernes tid og præges bl. a. af mænd som Richard Oastler og jarlen af Schaftesbury. Først i den sidste trediedel træder de store samfundsproblemer i forgrunden. Den, der giver anledning dertil, er fremfor nogen anden: *Henry George*. Den socialpolitiske historiker *Kirkup* udtaler bl. a.: «Agitationen, forbundet med Henry Georges navn, var i virkeligheden begyndelsen til en radikal forandring af engelsk økonomi».

Det var i 1879, at Henry George udgav sin verdensberømte bog: *Fremskridt* og *fattigdom*, hvori han hævder det store krav: Jorden for folket. Paa grundlag af hans virksomhed, støttet ved nær beslægtede tanker af dr. *Alfred Russel Wallace,* fremstod der i løbet af firserne en hel række

sociale oplysnings- og reformselskaber i England. Først kom de to specielle landreformselskaber:

The Land Nationalisation Society og
The English Land Restoration League.

Begge disse selskaber kæmper for — ad lidt forskellige veje — at gøre den engelske jord til samfundsejendom.

Næst dem kom *Fabiernes Selskab,* der specielt virker for at udbrede oplysningen om socialismen. Det har aldrig haft noget stort antal af medlemmer — ca. 800 — men dets styrke er, hvad det roser sig af, at hvert tredie medlem er enten taler eller skribent. Det nyder en saadan anseelse, at et af dets virksomste medlemmer, Sidney Oliver, endog i 1899 af regjeringen blev udnævnt til minister for Jamaica.

Mod slutningen af firserne dannedes *The Christian Social Union.* Det har sin stærkeste tilslutning blandt statskirkens præsteskab og vil særlig søge at spore de kristne mennesker til virksom deltagelse i det sociale reformarbeide. I dets tidsskrift: Economic Review, forsøger det at finde den højere enhed, hvori formentlig den del af liberalismen, som maa bevares, og den del af socialismen, som skal anerkendes, kan gaa op.

For paa en gang at samle, hvad der hører den engelsktalende verden til, skal jeg sluttelig pege paa *The American Institute of Social Service* i New York. Dette er først stiftet for et aarstid tilbage, men det udfolder alt en saadan virksomhed, at det tegner til at blive en af de betydeligste institutioner af den heromhandlede art. Den har allerede virket tilbage paa England, hvor der netop i disse dage gøres forsøg paa at stifte et British Institut of Social Service. Blandt indbyderne til dette finder vi, hvad der er ejendommeligt for engelske forhold, jarler og bisper side om side med jævne arbejdere og udprægede socialister! For at begynde virksomheden forlanger indbyderne, at der skal sikres en aarlig indtægt paa mindst 1 000 £, men man vil helst have mindst 3 000 £ om aaret!

Med saadanne midler kan der unægtelig udrettes noget!

Vi gaar derefter til

III. Tyskland.

Tyskland er mere end noget andet land klassekampens land. Fra 1878 til 1890 levede man her under den undtagelseslov, der forsøgte at slaa hele arbejderbevægelsen ned med politiknipler.

Med 1890 indtraadte det store vendepunkt. Den 4de februar d. a. udsteder kejser Wilhelm II. sine berømte sociale rescripter om den sociale lovgivning og indkaldelsen af den internationale regeringskonference. Den 20de februar foregaar valgene til den tyske rigsdag. Ved disse valg vokser antallet af social-demokratiets mandater fra 11 til 35. Den 20de marts afskediges Bismarck. Kejseren vil nu forsøge at regere socialt.

Dette signal fra oven fremkalder en levende bevægelse i folket.

Protestanterne stifter

Den evangeliske-sociale kongres.

Kotolikerne danner

Den katolske folkeforening.

Paa den evangeliske-sociale kongres' aarsmøde i 1892 brydes principielt med den betragtning, at social-demokratiet skal slaas ned. Professor Hermann hævder under stærk tilslutning, at det er ukristeligt i kristendommens navn at bekæmpe social-demokratiets sociale formaal. Man skal ikke bekæmpe, men omdanne, forny, reformere bevægelsen. I samme retning udtaler sig endnu stærkere Paul Göhre, der senere helt slutter sig til det social-demokratiske parti.

Forholdet mellem katolikkerne og social-demokratiet er i fremtrædende grad ejendommeligt. Under agitationen ude i folket staar de overfor hinanden som ild og vand, grundet paa den forskellige aandelige betragtning, som deres arbejde hviler paa. Under arbejdet paa rigsdagen arbejder de som regel haand i haand, idet centrum og social-demokratiet som oftest er enige om de foreliggende sociale reformkrav, — kun ikke i spørgsmaalet om korntolden.

Ved aarhundredeskiftet traadte to nye selskaber i virksomhed:

Det sociale reformselskab og
International forening til fremme af social lovgivning.

Sjælen i disse foreninger er den forhenværende handelsminister i Preussen, friherre v. *Berlepsch*, der stærkt og bestemt hævder: «Retfærdighed, ikke velgørenhed kræver tidens sociale udvikling».

Det sociale reformselskab, der har sit organ i det udmærkede ugeblad: «Sociale Praxis», tilstræber «gennem tale og skrift at fremme den sociale reform paa lønarbejdets omraade»;

som væsenligste bestanddel af denne reform betragter det:

a) den videre udbygning af lovgivningen i arbejderklassens interesse,
b) Fremme af arbejdernes bestræbelser for gennem fagforeninger og brugsforeninger at forbedre deres kaar.

Selskabet danner en afdeling af den internationale forening til fremme af social lovgivning og er som saadan med at bære:

Det internationale sociale bureau i Basel, der udelukkende virker for at indsamle og udbrede oplysning om den sociale lovgivning i alle lande

Under dannelsen af det sociale reformselskab i Tyskland søgte man ogsaa at faa medvirkning af social-demokraterne. Men disse afslog fuldstændig at deltage i virksomheden. De vilde ikke samles til forhandlinger med mænd, som de under den politiske agitation maatte kæmpe imod.

Beslutningen om dannelsen af bureauet i Basel blev vedtaget paa en international kongres, som under verdensudstillingen blev holdt i Paris 25de—29de juli 1900. I denne kongres deltog foruden borgerlige socialpolitikere ogsaa social-demokrater baade fra Frankrig og Schweiz. Handelsministeren, social-demokraten Millerand, udtalte sig med varme om bureauet, men hævdede samtidig, at et saadant bureau for at kunne virke med den fornødne selvstændighed væsentlig maatte bæres af det private initiativ.

Selskabet tilstræber at kunne støtte bureauet med 100 000 francs om aaret, men har endnu kun tilvejebragt ca. 50 000 francs.

Ved siden af de her nævnte selskaber virker i Tyskland:

Landreformforbundet,
der tilstræber jordens nationalisering, samt endvidere:
Bureau for socialpolitik i Berlin,
Centralforeningen for filantropiske foretagender i Berlin,
Centralbureau for det evangeliske Tyskland i Berlin,
Institut für Gemeinwohl i Frankfurt a. M.

Det kan i denne forbindelse fortjene at blive nævnt, at der i 1900 i Tyskland blev anvendt 60 542 133 mark til filantropisk virksomhed.

Vi gaar derefter til

IV. Schweiz.

Arbejderbevægelsen har her haft sin betydeligste repræsentation i *Grütliforeningen,* hvis oprindelse gaar helt tilbage til 1835. I 1883 indsendte denne forening til regeringen et andragende om et statstilskud til et specielt arbejdersekretariat, der skulde virke for arbejdernes interesser paa lignende maade som sekretariaternes virksomhed for industri og landbrug. I 1886 blev dette andragende imødekommet paa det vilkaar:

1) at der dannedes et helt nyt arbejderforbund, der modtog og administrerede tilskudet,
2) at de forskellige bestaaende arbejderforeninger gik ind som selvstændige afdelinger i dette forbund.

I begyndelsen udgjorde statstilskudet kun 5000 francs om aaret. Nu udgør det 25 000 francs.

I 1897 lykkedes det lederen af sekretariatet, socialdemokraten Hermann Greulich[1]) i Zürich at faa samlet en international arbejderbeskyttelses-konference, hvori ogsaa de tyske social-demokrater deltog. Da konferencen var sluttet, udtalte bl. a. August Bebel sin store overraskelse over den forstaaelse og velvilje overfor arbejdernes krav, som navnlig de katolske socialpolitikere havde lagt for dagen.

I Frankrig har vi endelig det berømte

Sociale museum,

stiftet af greve de Chambrun, baaren af en grundkapital paa 2 mill. francs.

---

[1]) Nylig valgt til præsident i staden Zürich.

Som led i disse bestræbelser virker vi i

V. Danmark

paa forskellig maade.

Af foreninger, der her virker i den sociale oplysnings tjeneste, har vi

Socialøkonomisk samfund,

Henry Georgeforeningen samt det selskab, som jeg her repræsenterer:

Det sociale sekretariat & bibliothek.

Socialøkonomisk samfund er i første række en faglig sammenslutning af yngre nationaløkonomer, men bl. a. ved udgivelsen af skrifter har det vist, at det ogsaa vil være med i oplysningsarbejdet.

Henry Georgeforeningen virker udelukkende for skattereformer efter Henry Georges anvisning.

Det sociale sekretariat & bibliothek, der efter forberedelse i 1899 blev stiftet i 1900 og nu er anerkendt og støttet af staten, er som institution neutral og vil kun være til tjeneste for dem, der vil have oplysning om, hvad der ud over verden foregaar paa de sociale bevægelsers forskellige omraader. Men det ligger i sagens natur, at de mænd, der taler og skriver paa dets vegne, kun indenfor visse grænser kan være neutrale. Vi kan undlade at tage del i nogen partiagitation, men vi hverken kan eller vil lægge dølgsmaal paa vor sympati for dem, der lider nød, vi agter ikke at tilsløre, at vi tilstræber at bidrage til, at retfærdigheden i voksende grad kan blive herskende i de sociale forhold.

Der kan nu spørges: hvad er indtil videre resultatet af de mangeartede sociale oplysningsselskabers virksomhed? Lad mig prøve at svare derpaa ved at optrække nogle hovedlinier for det socialreformatoriske fredsarbejde.

VI. Indvundne resultater.

De indvundne resultater kan samles under følgende hovedpunkter:

1) Der er *noget* i socialismen, som alle maa anerkende. Dette *noget* er først og fremmest den store udviklingstanke, tanken om, at ogsaa samfundsformerne er under-

kastede forvandlingens lov, — at arbejdernes krav er berettigede og gennemførlige, for saa vidt de staar i pagt med den historiske udvikling, — at de sociale opgaver kun løses gennem retfærdighed, ikke ved velgørenhed.

2) Midlerne til i voksende grad at gennemføre den sociale retfærdighed ligger i
   a) associationerne: Fagforeningerne, kooperative selskaber, gensidige hjælpeforeninger, alle i eminent forstand udtryk for selvhjælpstanken;
   b) social lovgivning: Fabriklove, statstilskud til forsikringsvæsen og til tilvejebringelsen af egna hem;
   c) statens og kommunens kontrol med eller overtagelse af de store bedrifter, som er udviklede til monopoler;
   d) voldgift i arbejderstridigheder;
   e) direkte skat paa de voksende jordværdier, særlig i de store stæder.

Gennem disse midler foretages en lovmæssig begrænsning af den fri konkurrence. Hvor grænserne i det enkelte tilfælde skal sættes, — hvor langt man skal gaa med at sætte grænser af denne art, — det er et aabent spørgsmaal. Her ligger en af de vigtigste opgaver for den sociale oplysning. Kun de sociale dogmatikere er her færdige, før der endnu er alvorligt begyndt. Idet vi ærligt stræber efter at løse denne opgave, maa vi stille os klart, at det vil være forfeilet, om vi paa de sociale oplysningskongresser søger at samle de flest mulige. Det gælder meget mere om at vinde det intelligente mindretal, som repræsenterer initiativet. Og trods nok saa udbredt almen røstret, saa er det nu en gang aldrig fra masserne, at initiativet til fremskridt udgaar. Og jeg ønsker mindst af alt, at vi skal spilde tid og penge med at rejse til nordiske sociale kongresser for at overvære hanekampe mellem mennesker, der betragter hverandre som modstandere i den sociale sag. Lad os hellere blive nogle færre, hvis vi saa kun til gengæld samler mænd og kvinder, der har evne og vilje til *samarbejde*. Jeg mener derfor heller ikke, at f. eks. fagforeningerne har noget at gøre her. Fagforeningerne er og maa være kamporganisationer. De har tillige deres egne specielle baade nationale og internationale kongresser.

Jeg tror derfor end ikke, at de selv ønsker at blive repræsenterede her.

Vi kan endelig spørge, hvilke

VII. Muligheder,

der foreligger for de sociale oplysningsselskaber og bureauer. Mulighederne ligger i

1) at vi faar indsamlet saadant materiale om den historisk-økonomiske udvikling og de forskelligartede sociale bevægelser, at der bliver adgang til at gøre studier og vinde forstaaelse;
2) at interesserede og forstaaende mænd og kvinder, uden at spændes i partiernes spændetrøje eller hindres af partiernes disciplin, kan faa lejlighed til at optage det sociale arbejde, befrugte den offentlige mening og tage initiativ til praktiske fremskridt.

For at saadan virksomhed kan blive øvet, kræves der imidlertid *én hovedbetingelse:* Mennesker, mennesker, hvoraf nogle vil yde arbejde, og andre, der vil yde penge. Har vi de fornødne personligheder med evne og vilje til arbejdet og de fornødne midler, saa ligger vejen banet.

Det skal da forhaabentlig endnu — trods alt — vise sig, at der er mulighed for

3) at ret og billighed kan komme til gennembrud ogsaa i de sociale kampe;
4) at repræsentanterne for de forskellige klasser kan komme til ikke blot i theori, men ogsaa i praksis at erkende hverandre som brødre.

De kender historien om de to vandringsmænd, som en vinterdag i taage mødte hinanden paa isen. Først paa lang afstand saa de kun nogle uhyggelige jætteagtige former. Jo mere de nærmede sig hinanden des klarere saa de, at det var et menneske, de gik i møde. Da de stod ved hinandens side, opdagede de, at de var brødre.

Det er dertil, vi maa komme. Det er muligt, at de store nationer har raad til at føre fortsatte klassekrige. De smaa nationer har det ikke. De smaa folk staar i vor tid overfor de store stater som haandværket overfor den store industri.

Vi ved endnu ikke i hvilket omfang, det vil blive muligt at bevare haandværket. Sikkert er kun, at der kræves enhed og intelligens af de repræsentanter, der skal bære haandværket frest gennem kampen med de store fabrikker.

Dette gælder i endnu højere grad de smaa folk, som skal bevare deres selvstændighed i vor storstatsdannende tid.

Se paa Finland!

Finnerne har af egen bitter erfaring lært, hvad der nationalt er tabt ved, hvad der socialt er forsømt. Maatte de andre nordiske folk ikke *for sent* gøre den samme erfaring.

Vi staar nu i de sociale kampe paa lignende maade, som de amerikanske kolonier, da de havde løsrevet sig fra England. Paa baggrunden i den sal i Philadelphia, hvor koloniernes repræsentanter i 1787 forhandlede om den ny fællesforfatning, hang et maleri der forestillede en solopgang. Da forhandlingerne endelig lykkelig var ført til ende, udtalte Benjamin Franklin bl. a.: Der paastaas, at der er meget vanskeligt paa et maleri at se forskellen paa en solnedgang og en solopgang. Mange gange under de her førte forhandlinger har jeg været i tvivl, om vi her i Amerika stod overfor en solnedgang eller overfor en solopgang. Nu er jeg lykkelig nok til at se, at det virkelig er en opgaaende sol, der er i færd med at sende sine straaler over vort folk. —

Ser vi ud over tidens klassekrige, kan vi ogsaa let komme i tvivl, om vi i de smaa nationer staar ved afslutningen paa vor historie eller overfor nye muligheder i en rig fremtid. Den sociale oplysning varsler lykkeligt om, at vi staar over for en ny dag med saadant solskin over livet, at broderskabet saavel mellem klasserne som mellem folkeslagene skal blive virkelighed! (Stærkt bifald.)

BILLEDER FRA ANDALUSIEN.

Af *Theodora Mau.*

V.

En capucinermunk.

En af de interessanteste personligheder, jeg har lært at kende i udlandet, og i det hele en af de lyseste og mest tiltalende skikkelser jeg har set i livet, er capucinermunken pater Luis Valdilecha i Sevilla. Han opholdt sig i 2½ uge i det hjem i Malaga, hvor jeg var i pension. Han er 34 aar gammel og allerede en meget berømt taler. Han havde sit barndomshjem i Castilien i landsbyen Valdilecha, hvorefter han har taget sit navn. Alt i en alder af 14 aar gik han af lyst og trang i kloster, og kun 17 aar gammel aflagde han munkeløftet. Han havde været i forskellige klostre paa forskellige steder, da han omsider blev guardian eller prior for et lille kloster i Cordoba. Derfra kom han for ikke længe siden til et kloster lidt udenfor Sevilla, hvor han atter blev almindelig munk og underkastede sig en ligealdrende priors myndighed. Dette skete sandsynligvis, fordi hans hyppige rejser ikke godt lod sig forene med hans pligter som prior. Jeg ved ikke, hvor tidlig han begyndte at rejse omkring for at prædike, men det var vist i en meget ung alder. Han har prædiket forskellige steder i Sydamerika og Afrika. Nu prædiker han kun i Spanien og kun efter opfordring, men anmodningerne er talrige fra de forskellige dele af landet. Da han var i Malaga i januar, havde han nylig været omkring i det nordlige Spanien. Allevegne flokkes folk i masser for at høre ham, og han prædiker oftere to gange om dagen. Undertiden taler han i det fri, og han kan da have indtil 15 000 tilhørere. «Saa kan jeg allerbedst tale», siger han. Trods alt dette er han meget svag. Han har en sygdom, der lammer benene, saa at han kun er istand til at gaa meget lidt. Hans ydre er meget til-

trækkende. Han er lidt under middelhøjde og meget tynd, med et meget langt, mørkebrunt skæg. Hans øjne er smukke, sjælfulde og levende. Deres udtryk kan være meget forskelligt, til tider overmaade alvorligt og tankefuldt, til andre tider spillende af liv, og, naar han smiler, næsten skælmsk, og hans smil er ejendommelig indtagende. Han ser ikke ud som en mand, der har kendt meget til svære, aandelige kampe, snarere som den, over hvem «freden fra det høje» har hvilt stadig gennem aarene.

En forening i Malaga havde anmodet ham om at prædike ved en novena for «fredens Maria» i en klosterkirke, trinitatiskirken, der ligger i en meget afsides del af byen paa en høj. Beliggenheden hindrede dog ikke, at en mængde mennesker strømmede ud til kirken, flere og flere, som dagene gik. Pater Valdilecha talte lidet eller intet om den hellige jomfru, men i det hele om «fred og strid». Det synes maaske underligt, at en enkelt mand *ni* dage i træk kunde fængsle en stor skare mennesker med dette begrænsede emne, men det var i saa høj grad tilfældet, at man, da man hørte det niende foredrag, kun ønskede, at det ikke var det sidste. Det er sjælden at høre en mand, der som pater Valdilecha saa at sige forener alle de egenskaber, der karakteriserer en udmærket taler. Han har en skøn, klangfuld stemme og taler klart og betonet; hans sprog er det reneste castilianske. Foredragenes form var fuldendt skønt. Helt bortset fra tanke og indhold var det en nydelse at høre ham paa grund af hans store veltalenhed. Men i forbindelse hermed var der paa den ene side en logisk skarphed og klarhed, paa den anden side en svulmende fylde af tanker, der ofte vældede umiddelbart frem. Bagved alt dette følte man et hjærte banke, et hjærte, der brændte i harme over uretten i verden og sørgede over synden. Naar han begynder at tale, er der en fuldstændig stilhed og ro over ham, og han anvender intet effektmiddel for at fængsle sine tilhørere, men efterhaanden som han taler, bliver han saa stærkt greben af sit emne, at hans stemme bliver højere og stadig mere og mere bevæget. Man føler, at han taler med hele sin sjæl.

I det første foredrag talte han om freden i almindelighed som betingelse for en harmonisk udvikling, i det næste

om den «sørgelige kendsgærning», at der var ikke *fred,* men strid i verden. I de tre følgende talte han om freden henholdsvis i forhold til sandheden, kærligheden og retfærdigheden. Endelig udviklede han i et foredrag, der var af særlig betagende virkning, hvorledes menneskene ikke havde den sande fred, fordi de ikke havde viljen til at søge den. Han talte derpaa om freden i kristendommen og om kristendommens fred i familien. Tilsidst udviklede han betingelserne for fred i samfundet og staten, og her kom han ind paa saa meget og oprullede saa mange billeder, at man næsten blev overvældet deraf, men skønt dette foredrag varede fem kvarter, fængslede det hele tiden.

Malagas indbyggere vilde endnu nødig slippe den udmærkede taler, og han blev anmodet om at holde tre sociale foredrag, kun for mænd. Han fik tilladelse af sin prior til at blive længere, og han talte da om 1) frihed, 2) lighed og 3) broderskab, idet han søgte at bevise, hvorledes disse kun findes og kun *kan* findes i Kristi kirke. Mænd af alle stænder og alle livsanskuelser strømmede til, og den store kirke, i hvilken han talte, var overfyldt. Den store skare tilhørere lyttede til i lydløs stilhed og aandeløs spænding eller, som en af hans beundrere sagde, «de hang ved hans læber». Selv anarkister og socialister talte med beundring om ham.

Efter en ny anmodning holdt pater Valdilecha endelig et helt improviseret foredrag for kvinder om «den kristne kvinde».

I sin daglige færd er denne beundrede taler særdeles elskværdig, fordringsløs og hensynsfuld, venlig og imødekommende overfor alle, med en stærkt udpræget altruisme. Han er en fuldendt gentleman og i besiddelse af en meget alsidig dannelse og æstetisk sans. Han kan være overordentlig livlig og har megen sans for det humoristiske. Han har studeret meget, synes hjemme paa mange omraader og har interesse for næsten alt. De sørgelige arbejderforhold — saa særlig sørgelige i Spanien — ligger ham stærkt paasinde, og det var hans hensigt at lære sig selv tysk for at kunne læse de bekendte tyske socialisters skrifter, da han gærne vilde studere socialismen fra grunden.

Det kendtes baade af hans foredrag og af hans samtale, at han har et baade vidtskuende og fordomsfrit blik. Medens det i almindelighed er et særkende for spanieren, at han anser sit land for at være det første i verden og foretrækker alt, hvad der er spansk, ser pater Valdilecha med sin overlegne aand klart de fortrin, der er i det *protestantiske* England og det *protestantiske* Tyskland. Han sagde f. eks., at en af aarsagerne til, at fremskridtene i England havde været saa store i forrige aarhundrede, var, at der blev taget saa stærkt hensyn til det individuelle.

Han ankede ogsaa over præsternes aandløse fremplapren af rosenkransen.

Her i Sevilla har jeg besøgt pater Valdilecha i hans kloster. Kirken er smuk og tiltalende, og en venlig have hører til klostret. Han fortalte mig, at i den sad han nu stadig og studerede. Jeg har da ogsaa haft den glæde at høre ham prædike her. Han har prædiket ved en septuandario (syv dages gudstjeneste) for Marias «syv smerter». Disse er: 1. Simeons ord: «Ogsaa din egen sjæl skal et sværd gennemtrænge». 2. Flugten til Ægypten. 3. Da Jesus var borte som tolvaarig. 4. Da Jesus bærer sit kors. 5. Korsfæstelsen. 6. Nedtagelsen af korset. 7. Begravelsen. Pater Valdilechas opfattelse af Maria er naturligvis kirkens, og han gør hendes kærlighed til Kristus ganske særlig aandelig. Men forøvrigt var kun en lille del af prædikenerne om Maria. Hele rækkens indhold kan nærmest betegnes som «synd og naade». Med gribende, jeg kunde gærne sige frygtelig kraft malede han synden hos de enkelte og i samfundet i dens forskellige ytringer, og med forunderlig skønhed skildrede han Guds naades virkninger i det helliggjorte menneske. Jeg slutter med et kort uddrag efter hukommelsen af den sjette af disse prædikener.

«Vi har betragtet Kristus paa korset og Maria under det. Vi har set Maria i den største lidelse, større kunde den ikke tænkes. Og dog skal vi endnu denne aften og den næste dvæle ved nye billeder af hendes smerte. Der er ny bitterhed for hende, som vi ser hende med Kristi døde legeme i sine arme. Og i dette vil vi betragte nye afgrunde af synden.

Den store tragedie paa Golgatas bjærg var endt, den der var værdig til beskuelse af alle og til beundring for englene. Kristus, den rene og hellige, from som lammet der ofres, har udaandet og er uden liv i sin moders arme. Den store synd er fornægtelsen af Gud, fornægtelsen af Gud som den, der har skabt verden, som den hvis visdom ser alt og er over alt, som den hvis vilje styrer alt. Det er fornuftens autonomi der ikke anerkender Guds visdom,

viljens autonomi der ikke anerkender Guds vilje, samvittighedens autonomi der fornægter de religiøse pligter. Alt i oldtiden, i det dannede Rom, i det endnu mere dannede Grækenland, hos Indierne, ja selv hos Guds eget folk, var der spirer til denne frygtelige tanke: menneskets autonomi. Og da Gud aabenbarede sig i sin søn, stod man ham imod. Men Kristus havde altid formaaet at beskæmme sine modstandere. «Hvem kan overbevise mig om nogen synd?» sagde han. «Den, der er uden synd, kaste den første sten», sagde han til dem, der førte ægteskabsbrydersken frem. Og saaledes ved andre lejligheder; altid bringer han dem til taushed, forvirrer dem. Men nu er hans læber forstummede, han ligger uden liv.

Gud er skønhed. I alt, hvad han har skabt, er der skønhed og harmoni. Hvorledes forklare den gaade, at Gud i denne harmoni tillod disharmonien: menneskets oprør imod ham? Han gav mennesket viljens frihed, og friheden, det skønneste, den herligste gave, blev det styggeste, blev en vederstyggelighed i den oprørske tanke: at ville være som Gud. Fyldestgørelsen for dette er Kristus som lig i sin moders arme. Der er ingen skønhed mere, ingen herlighed, intet lys. Hvor skøn var han i Bethlehem, da hyrderne tilbad ham, hvor skøn siden, hvor fuld af lys! Til hvilken glæde og fortryllelse for sin moder. Ingen fortryllelse nu, kun smerte. Gud skabte mennesket til *lykke;* det var hans tanke med det. Gud skabte intet til at lide, end ikke djævelen. Han gjorde oprør, ellers kunde ogsaa han have været lykkelig. Menneskene havde forskærtset lykken ved synden. Da tilbød Gud dem lykken igen, idet han skabte en ny verden i sin søn. Alt synes tilintetgjort. Guds søn er lig, dækket af saar som verden af synd. Og alle gaar spottende forbi: farisæerne, de skriftkloge, de rige, de fattige. «Han lovede saa meget, men han kunde ikke redde sit eget liv» m. m. Kristus føler det som *Gud,* men som *menneske* føler han intet. Maria derimod føler det til hjærtets grund. Hun, den ømmeste af mødre, den bedste af kvinder, lider for sin søn, af kærlighed. Den hellige kirke gør ret i at fremstille hende for os i denne stilling. Vi ser hende fuld af smerte helt opfyldt af Kristus ogsaa i døden. Lad ogsaa os gøre vore hjærter til et tempel for Kristus!»

KAN KIRKEN EROBRE KJØBENHAVN?

Langfredag morgen fik de kjøbenhavnske præster en artikel tilsendt, som findes optaget i aprilhæftet af «For kirke og kultur». Den var underskrevet «Homo», og indeholdt det alvorlige spørgsmaal: «Kan kirken med den nuværende forkyndelse erobre Kjøbenhavn?» Det har forekommet mig, at det helst skulde være lægfolk, der søgte at besvare dette spørgsmaal, og derfor har jeg bedt om optagelse af disse linier.

Jeg hører til dem, der tror paa, at Kjøbenhavn virkelig *kan* erobres, som haaber derpaa og beder derom, og derfor hilser jeg med glæde ethvert alvorligt forsøg paa at paavise hindringer for et saadant aandeligt gennembrud. Er en hindring først paavist, er der altid haab om at faa den til at forsvinde. Man behøver nu ikke at se langt for at overbevise sig om, hvor meget der *er* at overvinde. Syvtiernes kirkestormerbevægelse har med nødvendighed sat dybe spor først i de dannede klasser, senere i samfundets brede lag. I de dannede klasser blev mange dengang grebne af begejstring, men siden har de maattet foretage en forfærdelig lang ørkenvandring. Adskillige segnede paa vejen, andre er slupne derfra, men med tydelige mærker af, hvad de har gjennemgaaet: deres aandelige liv er blevet underlig ormstukket, saa de har ondt ved at holde fast ved evighedstankerne og gribe den enfoldige tro paa frelsen ved Golgathas kors. Og idet bevægelsen gradvis er sunken ned til samfundets bredere lag, vil man ganske naturlig i vore dage finde dem paa et tidligere stadium; mangen arbejder kan endnu med begejstring være med i kirkestormen og med blind tillid holde fast ved naturalismens dogmatik. Jeg tvivler ikke paa, at der er langt større religiøs modtagelighed i en by som Kristiania end i Kjøbenhavn. Men alle erfaringer synes i hvert fald bestemt at pege paa, at modtageligheden *nu* er langt større end for ti

eller tyve aar siden. «Adventsugen» er i den henseende ingenlunde noget enestaaende fænomen.

Homo er ikke helt retfærdig mod de præster, som stod i arbejdet for en menneskealder siden eller mere. Hvor afmægtig kirken end dengang var, gjorde den dog et stort forberedende arbejde. Vi har grund til at tænke med taknemlighed paa mænd som Nic. Blædel og Rud. Frimodt. Mange som nu staar midt i arbejdet har faaet rige aandelige impulser fra saadanne mænd.

Men naar man spørger med Homo: Kan kirken ved sin forkyndelse erobre Kjøbenhavn?, da maa svaret lyde: det er ikke *præsterne,* der skal foretage denne erobring, det er *hele menigheden,* hvoraf præsterne kun er enkelte medlemmer, og det skal ikke ske ved ordets forkyndelse alene, med derved, at det bliver aabenbart for alle, som *vil* se, at kristendommen har en kraft til at præge sig i ethvert menneskes liv, der alvorlig giver sig hen i troen. Det sker kun i stor skrøbelighed, men det sker dog, paa en saadan maade, at det ikke *kan* oversés. Allevegne, hvor der staar en alvorlig og nidkjær præst, selv om det iøvrigt er smaat nok bevendt med ham som taler, der sér man, at der samler sig en kreds af mænd og kvinder om ham, af alle samfundsklasser, alle sammen villige til efter fattig evne at hjælpe med i arbejdet. Nogle tager del i fattigplejen, andre gaar fra dør til dør med blade, atter andre tager del i søndagsskolen eller hjælper med i unge mænds foreninger, ved missionsmøder osv. Det er denne kreds der udgjør kærnen af kirkegængerne, det er den hvis psalmesang lyder igjennem; fra dem opstiger der bønner til høstens herre om velsignelse i arbejdet. Det er paa disse menighedskredse, at vort fremtidshaab maa bero; og jeg vil af hjertet raade enhver, som alvorlig ønsker at kristendommen skal vinde sejr baade i hans eget indre og hos andre, til at søge ind i en saadan menighedskreds og prøve paa at blive hjemme der. Det synes ikke at fremgaa af Homos artikel, at han har lært dette menighedsliv at kjende. Det er i den voxende menighedsbevidsthed, at den danske kirkes styrke overhovedet skal søges, og der er paa det punkt i de sidste aar gjort mægtige fremskridt i Kjøbenhavn. Dette er hemmeligheden ved arbejdet for den kjøbenhavnske kirkesag; derved

forklares den kjendsgjerning, at der siden 1889 er kommet 24 nye kirker (ikke «30 kirker i 12 aar»).

Hvorledes er nu gudstjenesten i de kjøbenhavnske kirker? Jeg tilstaar, at jeg betragter den som rigere end i de fleste andre storbyer. Det har bekræftet sig for mig hver gang jeg har været i udlandet. Men det maa ikke glemmes, at præstens prædiken kun er et enkelt led i helheden, og jeg skal villig indrømme, at dette led kan lide af aabenbare mangler. Det hindrer vel ikke, at en saadan prædiken dog kan gjøre indtryk, saa vist som enhver der selv er dybt grebet, ikke kan undgaa at gjøre indtryk paa andre, og jeg tror, at alle vil indrømme, at den kjøbenhavnske gejstlighed i *den* henseende ingenlunde staar lavt. Men mangler kan der være nok af; prædikenen kunde ofte have godt af at beskæres dygtigt, mange præster sværve vidt og bredt omkring, uden at holde sig til sagen. Her har Homo ret i mangt og meget, og de kjøbenhavnske præster kan lære af ham; men det forekommer mig, at han har uret paa to afgjørende punkter.

Han siger, at præsterne taler paa en saadan maade *om* og *til* den enkelte, at det kaster et egoistisk skær over kristendommen. Det hedder bestandig: «Det gjælder *din* sjæls frelse, *dine* synders forladelse» osv. Tilhøreren vil da uvilkaarlig tænke paa, hvorledes han kan føle sig salig, naar hans hustru og børn maaske gaar fortabt. Dette er en skæv betragtning. Mit evige ansvar overfor den levende Gud maa bæres af min egen personlighed, og af ingen anden. Jeg alene kan gribe den frelsende naade, som bydes mig i Jesus Kristus. Og paa den anden side: har jeg først grebet denne naade, da har jeg kraft til at hjælpe andre, som endnu ikke er naaet saa vidt. Derfor er der god mening i, at en præst taler til den enkelte om hans sjæls frelse, hvilken form han nu end bruger.

Naar Homo saa endvidere anker over, at mange præster hænger sig slavisk i texten og tværer et eller andet skriftsted ud, som alle kjender, saa tror jeg, at præsterne tvert imod ofte begaar den modsatte feil og sværver altfor langt bort fra texten. Snart er det en eller anden allegorisk udlægning, hvorved lignelser og smaatræk i den hellige skrift faar en anvendelse, som ganske savner hjemmel, snart er det visse

yndlingstanker, som prædikanten søndag efter søndag tager frem. Allegorierne trives ikke mindst blandt præsterne af indre missions retning. Der er velsignelse ved at holde sig aldeles nøje til teksten, i lydighed at underordne sig den og bede Gud om velsignelse til ikke at faa noget af sit eget frem, men kun det, som han vil have sagt igjennem texten. Og gjør man det, skal det nok vise sig, at man kommer til at kredse om enkelte bestemte skriftsteder, ofte gamle bekjendte, der nu kommer til at staa i et nyt lys. Hvad kan der, for at gribe et enkelt exempel, ikke ligge i et ord som dette, at det er troværdig tale, at «Jesus Kristus kom til verden for at gjøre syndere salige, blandt hvilke jeg er den største». Hvilken fremadskridende række af tanker sættes der ikke her i bevægelse, og kan man bebrejde en taler, naar han atter og atter, hver gang han tager fat paa et nyt afsnit, gjentager dette ord.

Alle vil være enige med Homo i, at prædikenen skal være naturlig, fri for al salvelse; lad mig tilføie: den maa ogsaa være fri for al falsk videnskabelighed, for uklare eller ukorrekte sammenligninger og billeder fra naturens love. Der er stof nok, naar man ene og alene holder sig til det enfoldige evangelium om Jesus Kristus og ham korsfæstet.

Søndagsprædikenen har en opgave, som ikke maa overses. Det gjælder for den først og fremmest at give næring til de troendes liv, den skal hovedsagelig rettes til dem, der *er* komne indenfor. Det forekommer mig, at mange præster for lidet tager denne opgave op, at deres prædiken for meget er rettet mod de søgende og uklare eller sløve og ligegyldige mennesker. At der ogsaa bydes disse noget, kan man selvfølgelig ikke bebrejde præsterne, og det kan være vanskeligt nok at trække den rette grænse. Men det er efter min opfattelse i hvert fald først og fremmest ikke ved selve søndagsgudstjenesten alene, at kirken skal naa alle disse mennesker, men ved hele sit arbejde, ved hele menighedens liv og virksomhed. Der kan anføres mange positive exempler paa, at mennesker er komne til troen ved forkyndelsen i kirkerne, men i regelen sker det langt snarere ved hele den vidtforgrenede virksomhed i en kjøbenhavnsk menighed, som jeg skitserede foran. I alt dette arbejde har præsten sin rigelige

andel. Han er maaske en tarvelig taler, men forstaar at tale med folk paa to mands haand, ved husbesøg; det skal nok vise sig, at han lidt efter lidt faar sin kirke fuld. Eller han har maaske en lykkelig evne til at faa lægfolk sat i arbejde, til at lede Blaa kors foreninger osv., eller til at optræde ved diskussionsmøder med arbejdere, saaledes som flere af de nuværende kjøbenhavnske præster forestaar det. Det er alt dette arbejde, der skal tjene til at vinde fremgang i befolkningen, men dette arbejde lærer man kun at kjende ved at følge det paa nært hold.

Jeg tror paa rigdommen i dette arbejde, hvormeget der end er deri af menneskelig skrøbelighed. Og derfor troer jeg ogsaa paa muligheden af, at Kjøbenhavn kan blive erobret, saasandt Frelseren ikke for intet har sagt til sine disciple, at de skal gjøre «større ting end disse, thi jeg gaar til min Fader».

Harald Westergaard.

SHAMROCK — IRLANDS NATIONALBLOMST.

Der er en liden plante, som gror paa vor ø;
sankt Patrick selv har sikkerlig den saaet.
Af solen mildt den kysses, og den skal
aldrig dø;
thi dugg fra Patricks øie har den faaet.

Andrew Cherry.

Det var mer end én taare fra nationalhelgenens øie, der vædede de utallige kurve fyldte med shamrock, som falbødes paa Londons gader og stræder 17de mars, st. Patricks dag og irlændernes nationale fest- og demonstrationsdag. Den stride regn og de piskende hagelbyger kunde ikke hindre nogen god irlænder fra at stanse og kjøbe en klump af den krybende lille plante, som han altid bærer i sin hat eller sit knaphul paa st. Patricks dag. Han kan gjøre det aabenlyst nu; men det er ikke mange aar siden den uskyldige lille kløver var en forbudt prydelse.

Hysh — lad ingen af «den grønne ø» sønner nogensinde faa vide, at jeg kalder hans dyrebare «shamrock» «kløver». Han vilde betragte det som en stor fornærmelse — baade mod ham selv og hans land —, og han vilde holde et længere foredrag for mig for at gjøre mig begribeligt, at «kløver» er en plante med grovstilkede, hvidplettede blade — en plante, som han dyrker paa sin mark til føde for kvæget. Men hans dyrebare shamrock er en krybende plante med bittesmaa grønne blade paa en tynd stilk; den er af alle markens urter hans øies lyst, hans hjertes fryd; den er symbolet paa alle hans forhaabninger om lykke i denne verden og salighed hisset. Jeg tror ikke engang, han vilde finde sig i, at jeg kaldte hans nationalblomst «trifolium repens» — thi st. Patrick har sagt, at kun paa Erins grønne ø skal denne plante gro, og hvad skal den saa med et latinsk navn? Nei — en shamrock er en shamrock eller — allerhelst — en

«seamrog»; thi *det* er plantens gæliske navn, og dette sprog har for tiden en høi stjerne hos irlænderne.

Navnet betyder «sommerens barn»; og her er legenden om, hvorledes denne uanseelige lille plante blev ophøiet til at være Irlands national-symbol:

I aaret 433 sendte pave Celestin Patrick til Irland for at omvende den hedenske gælisk-keltiske befolkning. Han kom til landet kort før den aarlige fest, der holdtes til ære for ildens gud, Baal, og kongen havde udstedt den befaling, at i et vist antal dage maatte ingen ild tændes i hele landet. Fra Baals-baalet, som skulde tændes paa Tara-høien, skulde alle hente ild til sine huse, og der var sat dødsstraf for den, som overtraadte dette bud.

Men da paaske-aften kom, tændte Patrik og de, der var med ham, et paaske-baal paa nabo-høien Slane. Og druiderne kom hæsblæsende til kongen og sagde, at folk fra alle kanter snart vilde hente ild fra dette baal, hvis det ikke blev slukket øieblikkelig. Saa blev krigerne sendt afsted for at gribe den dristige, der havde vovet at overtræde kongens bud og krænke den gode gud Baal.

Næste dag førtes Patrick frem for kongen, der sad paa sit dommersæde indenfor den indviede ring paa toppen af høien Tara, omgivet af druiderne, høvdingerne og sangerne. Men den gode helgen kjendte ikke til menneske-frygt. Uforfærdet talte han til sine mægtige dommere om den eneste sande Gud, og hans tale gjorde et dybt indtryk paa de forsamlede. Men *et* kunde de ikke forstaa: Hvorledes denne gud kunde være *en* og dog tre.

Som i tanker bøiede Patrick hovedet og sukkede i sit hjerte om hjælp til at forklare treenighedens hemmelighed for den lyttende skare. Da faldt hans øie paa en liden plante ved hans fod; han bøiede sig ned, plukkede et blad af den, og idet han holdt det op for de forsamlede, sagde han: «I ser alle dette blad af en shamrock? Det er kun *et* blad — thi det har kun *en* stilk — og dog bestaar det af tre blade. Skulde det saa ikke være muligt, at der kan være tre personer i den ene gud?» Og Patricks ord gjorde et saa mægtigt indtryk paa forsamlingen, at de alle antog kristendommen, og det varede ikke længe, før hele øen var kristnet.

Uden blodsudgydelse havde Patrick vundet irerne for den hvide Krist, og til belønning derfor skal han og ingen anden dømme Irlands børn paa den yderste dag. Da skal han lede dem alle til paradisets enge, og kronen han rækker dem, skal være flettet af den evig-grønne shamrock.

London, mars 1905.

M. Sch.

STORMFUGLEN.

Af *Maxim Gorki.*

Over havets blanke flade samler skyerne sig. Mellem skyerne og havet svæver stormfuglen stolt, som et sort lyn gjennem luften.

Snart streifer den bølgerne med sine vinger, snart farer den som en pil op mod skyerne; den skriger, og det skjælver af fryd, det dristige skrig, som fuglen slynger mod skyerne.

Der er saa meget i dette skrig: stormens vildhed, vredens magt, lidenskabens ild, vished om seir. Alt dette hører skyerne i skriget.

Maagerne jamrer sig foran uveiret. De jamrer sig og dukker i havet, som om de i dets dyb vil skjule den rædsel, som griber dem.

Lommen jamrer sig ogsaa. De kan ikke forstaa, disse fugle, den fryd, som det er at kjæmpe for livet. Tordenbragene forfærder dem.

Den enfoldige pingiru skjuler sig frygtsomt mellem klipperne. — — Kun stormfuglen svæver stolt og frit over det skumhvide hav.

Altid mørkere og altid nærmere sænker skyerne sig over havet. Bølgerne vokser. De danser og synger som for at hidkalde det voldsomme veir.

Stormen brøler. Havet staar i en eneste skumsprøit i kamp med vinden. Vinden samler bølgernes hær i sit vilde favntag og slynger dem mod klipperne, som sønderbrydes.

Det sorte lyn, stormfuglen, svæver over havet og fordobler sine skrig; den hurtige pil kløver skyerne og feier bort bølgetoppenes skum med sin vinge.

Den farer frem som en dæmon, stormens stolte, sorte dæmon. Den ler, den hulker. Den ler til skyerne og hulker af fryd.

Den listige dæmon merker at tordenbragene svækkes. Den ved, at skyerne ikke længe vil skjule solen. Nei, det vil de ikke.

Vinden tuder. Lynene glimter.

Der falder blaa flammer fra skyerne ned i havets afgrund. Havet sluger lynstraalerne og slukker dem i sit dyb. Som ildslanger speiles de i bølgerne, bugter sig og forsvinder.

Stormen raser.

Det er stormfuglens dristige røst, som lyder. Den svæver stolt mellem lynene, over havet, som brøler i vrede. Den skriger og profeterer om seir.

Aa, hvor stormen raser!

NYE BØGER.

Gabriel Scott: **Himmeluhret.** (H. Aschehoug & Co. W. Nygaard. 141 sider).

Vi trænger at le i denne paa mange maader saa bedrøvelige tid, en sund god latter, som frisker paa modet og letter lidt paa trægheden og gjør os lidt snillere og hyggeligere end vi var. Derfor trænges ogsaa nu saa hjertelig gode lystspil paa theatrene, — saadanne som «Moderate løier», gjerne det, — hvor den muntre ungdommelighed seirer gjennem alle gjenvordigheder og strenge onkler og forviklinger og begeistrede kamerater og en hel mængde smaa fordægtigheder. Og som «Geografi og kjærlighed», hvor vi virkelig ler og graater over skjæbnens og menneskenes daarskaber i lige saa bratte overgange som Thygesens egne fra naturbegeistring til mavebelte. Vi længter efter at le, harmløst og befriende, det viste tilfulde «Ola Lias» triumf.

Nogen saadan *glad* latter er det ikke, Gabriel Scotts lystspil vækker. «Himmeluhret» omhandler den katastrofe i et lidet strandsted, at befolkningen skræmmes op af frygt for dommedag, hurtigomvendelser paagaar under ledelse af broder Daniel og hallunken Salve Paddetjern, bekjendelser afleveres, og folk stimler sammen udenfor skolehuset for at afvente det kritiske tidspunkt, som kommer og — altsaa — gaar.

At foreliggende handling giver anledning til megen komik er selvsagt. Og forfatterens udprægede humoristiske sans har da heller ikke her fornægtet sig, ligesaa lidt som hans greb paa at skildre de vestlandske smaafolk. Men det maa samtidig siges, at humoret gjennemgaaende er adskillig mere krast end vittigt, tonen er helt igjennem meget tarvelig. Og hvad emnet angaar, saa kan man vel altid enes om, selv bortseet fra den specielt religiøse side af sagen, at den menneskenes faktiske dødsens rædsel, som her er pointet, er et noget for

almengyldigt og alvorligt træk til egentlig at danne et særdeles vellykket lystspil-motiv.

Men ligesaa lidt som stykket er *muntert* at se, ligesaa lidt har det den aandfuldhedens eller satirens spidse braad eller nogen forenende tendens, der i særlig grad kunde fange interessen. Og naar endelig kommer, at spændingen kun bliver ringe, fordi man fra første akt maa forudse handlingens løsning, som den bevæger sig rolig gjennem en række nivellerede simpeltheder, uden hvilepunkt i nogetsomhelst tiltalende, da bliver der ikke meget tilbage til at sikre stykket en stor fremtid. *Clara Thue Johnsen.*

S. O. Modalsli: **Fire taler.** I min brochure om prædikenens form («Hvorledes bør der prædikes?») udtales følgende: «Prester burde overveie alvorlig, hvoraf det kommer, at lægprædikanter saa ofte faar tilhørerne under indflydelse af sin tale i høiere grad end geistlige — ofte langt mere begavede — talere».

Det er en stærk bekræftelse, mine ord faar ved det, som sker i Kristiania i denne tid ved Lunde og Modalsli. Albert Lundes «Fire taler» blev nylig omtalt i «For kirke og kultur». Jeg tror, at ogsaa disse fire taler af Modalsli fortjener at nævnes for tidsskriftets læsere. De er saa praktiske og ligefremme med rig illustration af billeder og træk fra livet.

2—6—1905. *J. J. Jansen.*

Nye bøger tilsendt redaktionen:

L. Schrøder: **Den nordiske folkehøjskole.** Bidrag til dens historie. Med 4 kart og 169 billeder. Kjøbenhavn. I kommission hos Gad.

Solstrand. Af *O. W. Fasting.* Bergen. I kommission hos Grieg. 75 øre.

Vilh. Malling: **Alexander Vinet.** En levnedstegning. Kjøbenhavn. Lehmann & Stage. (Skrifter til oplysning og opbyggelse udgivne af Kirkeligt samfund af 1898 VI [2]).

Hellige tekster samlet og ordnet af en stiftskapellan. Kristiania. Aschehoug & Co. Kr. 1.60.

Om principerna för ett folks uppfostran. Af *Filip Langlet*, civilingeniør. Uppsala. 60 øre. («I vår tids lifsfrågor.» Skriftserie utgifven af S. Alrutz, docent. IX [3]).

Afskedspredikan hållen i Christianstads kyrka påskdagen 1905 af *E. Flygare*. Lund. Gleerupska universitetsbogh. 25 øre.

Kyrkohistoria för hemmet. Under inseende af prof. W. Rudin utarbetad af dr. *C. Fr. Lundin*. Illustrerad upplaga. Andra delen. Tredje häftet. Nya tidens kyrka 3. Stockholm. Norstedt & söner. Pris kr. 3.75.

Provst Alexander Langes optegnelser om sit liv og sin samtid (1792—1863). Udgivet af Chr. Lange, provst. Kristiania. J. Dybwad. 235 sider.

Unga krafter. Årskrift 1905, utgifven af *Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund*. S. S. U. H.s förlag, Upsala. Pris 1 kr.

Den faste grundvold. Af Otto Møller. Kjøbenhavn. Schønberg. 28 sider.

De for Kristiania gjældende regler i forholdet mellem **husbond og tjener**. Udarbeidet efter opfordring af bestyrelsen for foreningen «Hjemmenes vel» af *K. Thinn*. Kristiania. Grøndahl & søn. Pris 30 øre.

Vor tid. 1ste aargang no. 6. Minneapolis.

Hvilke goder har vi madagassere modtaget i vor bibel? Oversat fra madagassisk af O. Jensenius, missionær. Stavanger. I kommission hos Torgersen.

N. F. S. Grundtvigs **Udvalgte skrifter.** 13de og 14de hefte.

Politiet, dets pligter og opgaver, dets forhold til publikum. Udkast til lov om politiväsenet. Af Sigvard Larsen. Eget forlag. Hos Stribolt. Lillehammer. 50 øre.

Fra folkeskolens omraade. Foredrag og taler af *Jørgen Nissen*, provst og sogneprest for Brørup og Holsted. Kjøbenhavn. Lehmann & Stage.

Paa grund af sygdom har jeg først nylig kunnet gjennemlæse min afhandling *«En kongelig forfatter»* i aprilheftet. Derfor kan jeg ogsaa først nu anmode om at faa rettet et par af de værste af de mange trykfeil: S. 222, l. 1 kaldes finderen af Jakob 1stes poetiske efterladenskaber «Maclan» istf. *Madan*. S. 227, 14de l. nedenfra skal der istf. «alle bruger den» staa *«alle som bruger den»*. S. 230, l. 6 ovenfra har trykfeilsdjævelen begaaet den genistreg at gjøre Joshua Sylvester til «den berømte vismand», en hæderstitel som han mindst af alt kan gjøre krav paa. Han faar nøie sig med at være *«den berømte versemager»*.

p. t. Bagarbo, Skokloster 17de juni.

S. Holst Jensen.

SVAR TIL PROFESSOR RUDIN.

Den gamle ærværdige professor Rudin i Upsala har i «Stockholms Dagblad» rettet «En kärlekens vädjan till vårt broderfolk, synnerligast till dem inom detsamma som föra en kristlig bekännelse».

Den høie anseelse som den ærværdige forfatter med rette nyder baade i og udenfor sit fædreland, gjør det umuligt at gaa hans ord forbi. Da de nu for en ikke ringe del gjælder udtalelser af mig i forrige hefte, finder jeg det at være min pligt i ærbødighed og kjærlighed at besvare dem.

Jeg vil begynde med at gjøre professoren den indrømmelse, at jeg brugte et for stærkt udtryk, naar jeg slutted min artikel med de ord: et lydrige under Sverige bliver vi aldrig mere. Jeg indrømmer, at et «lydrige» i dette ords fulde betydning har Norge ikke været. Jeg har kun villet udtrykke, at Norge inden unionen indtog en Sverige underordnet stilling *i forholdet til udlandet.* At dette var tilfældet kan ikke bestrides. Sverige har havt udenrigsstyret i sin haand. Norge har i det stykke været myndling og Sverige formynder.

Den høitærede forf. udtaler sin forundring over, «huru man af små ting har kunnat göra så stora ting». . . . «Kan det lilla, mest till yttre former inskränkta beroende i utrikes ärender hvari Norge ännu står till Sverige, med rätta föras under kategorien, att Norge varit ett lydrike?»

Som sagt — jeg stryger ordet «lydrige». Men selve sagen — er den saa liden mon? Er det saa liden sag for et folk, at det mellem Europas øvrige folk kun kan fremtræde som det umyndige, bag ryggen af et andet?

Om man havde foreslaat for Sverige, at det i unionens næste sekulum skulde overlade udenrigsledelsen til Norge — altsaa indtage samme stilling som Norge har havt — mon Sverige havde anset det for «små» ting?

Professoren beder os betænke, hvormeget bedre Norge har været stillet end Finland. Naturligvis — hvem negter det? Mangler et folk myndighed ikke bare i sine ydre anliggender, men ogsaa i det indre, nu vel, da tænker det selvfølgelig ikke paa sin ydre umyndighed; foreløbig tænker det bare paa den indre, den er jo saameget værre og farligere. Men ikke før har et folk opnaat myndighed og frihed til at leve sit eget indre liv, da vaagner øieblikkelig kravet paa ogsaa at kunne fremtræde mellem de andre folk som det myndige og selvstændige. Og naar det krav negtes, da føles det som en krænkelse af ret og som et tryk. En levende folkeaand er slig. Man kan ræsonnere for den saameget man vil om at det er smaating det gjælder. Det ræsonnement preller virkningsløst af mod den følelse af ubehag det aandsmyndige folk altid føler ved at staa under et andet folks formynderskab, selv om formynderskabet kun gjælder et lidet felt.

Det er med dette som med stemmeretten. Man kan ræsonnere for de stemmeretsløse masser saameget man vil om at de har al fornøden personlig frihed selv om de ikke har stemmeret, de kan saa udmerket godt være foruden den. Det gjør ingen virkning. De føler det som en fornedrelse og som en krænkelse af sin ret at maatte staa der som de umyndige bag overklassens brede ryg, og de giver sig ikke før de har stemmeret.

Naturligvis, der blander sig megen hovmod ind i dette. Men i dybeste grund er det en ytring af den fremskridtstrang Gud selv har nedlagt i menneskeaanden.

Det er konservatismens gamle feil at den ikke forstaar dette. Det har ogsaa været Sveriges feil ligeoverfor Norge.

Jeg indrømmer, at konsulatsagen i og for sig var en liden sag. Dog vist noget større end forfatteren anser den for; konsuler har noget mere at gjøre end bare at hjælpe folk i fremmede lande.

Men den ærværdige forfatter overser her noget meget vigtigt. Ser man nøiere paa det, da var det ikke konsulatsagen i og for sig som sprængte unionen. Nei det var noget meget alvorligere; det var dette, at *den svenske styrelse brød en med Norge truffet aftale*. Denne aftale gjaldt ganske vist den i og for sig ubetydelige konsulatsag. Men derfor var det ingen

ubetydelig sag at aftalen blev brudt. Gjælder det mellem to mennesker, at det at bryde en aftale er en uret, som — selv hvor det gjælder smaating — er saa betydelig, at den maa gjøres god igjen, hvis ikke forholdet imellem dem skal ødelægges, da gjælder det samme endnu mere mellem to folk. Sverige fik anledning til at gjøre sin uret god igjen; men det gjorde det ikke. Af hensyn til Sverige maatte kongen negte den norske konsulatlov sanktion. Da brast unionen.

Ja, saaledes ser vi nordmænd paa sagen, hr. professor. Vi kan ikke se den anderledes.

Naturligvis, vi ser med vore norske øine, De, hr. professor, med Deres svenske. Ingen af os kan se med andre øine end dem vi har. Jeg forlanger ingenlunde af Dem at De skal se paa sagen med vore norske øine. Men jeg beder Dem i ærbødig kjærlighed at gjøre et forsøg paa at sætte Dem ind i denne norske synsmaade. Hvis De det gjør, vil De vist finde vor handlemaade en del forstaaeligere end De nu finder den.

De vil indvende: ja, men det er da saa urimeligt og uretfærdigt at se det saaledes; den svenske regjering kræved jo bare, at det norske konsulat «skulle stå i ett visst, om än ganska lindrigt beroende af vårt utrikesministerium».

Er De saa sikker paa at dette «beroende» var saa «lindrigt»? Er De virkelig saa inde i denne sag, at De kan være sikker paa det?[1]).

I ethvert fald: vi nordmænd var ikke istand til at finde det saa, og I maa virkelig tilgive os at vi ser med vore egne øine, for vi har ingen andre. Vor regjering, i hvis spidse stod en saa dygtig jurist og varm unionsven som Hagerup, fandt det «beroende» som krævedes «uantagelig, dels fordi det strider mod Norges grundlov eller de fordringer, som hertillands stilles til selvstændighedens indhold og former, dels fordi derved ikke opnaaes, hvad der ved den hele forhand-

[1]) Tilgiv mig, hr. professor, naar jeg i ærbødighed minder om, at De her skriver om noget som De ikke kjender saa nøie. Derfor kan De ogsaa fortælle noget saa feilagtigt som det, at det norske ministerium i 1884 blev dømt af rigsretten, fordi det havde «handlat i verklig unionsvänlighet mod Sverige». Enhver som kjender lidt til norske forholde, ved at dommen gjaldt ganske andre ting.

ling tilsigtedes, nemlig at der oprettes særskilt konsulatvæsen for Sverige og for Norge. Hvert riges konsuler hører under den myndighed i hjemlandet, som dette for sit vedkommende bestemmer» [1]).

Der vil neppe komme noget ud af det, om professor Rudin og jeg giver os til at strides om, hvilken opfatning af denne bedrøvelige sag er den rette: den svenske eller den norske. Jeg vil kun faa lov til at pege paa to kjendsgjerninger, som efter min mening taler sterkt for den norske opfatning.

Kan De forklare mig, hr. professor, hvorfor den mand som var kommunikeets fader, udenrigsminister Lagerheim, maatte træde ud af det svenske ministerium, netop som det skulde til at udarbeide de love, hvorved kommunikeet skulde føres ud i livet? Det var dog mærkeligt: den mand der bedre end noget andet medlem af den svenske regjering kjendte kommunikeets virkelige aand og mening, han maatte gaa, da de love skulde udarbeides, hvori denne aand og mening skulde udtrykkes?

Dernæst: hugser De, hr. professor, hvordan kommunikeet blev modtaget af «Vårt Land» og «Allehanda» og rigsdagens førstekammer? Hugser De videre, hvordan den svenske regjerings forslag til de ligelydende love blev modtaget af det samme parti? Kommunikeet blev modtaget med en misnøie, som trued regjeringens stilling. Forslaget til love blev modtaget med fuld akklamation. Kan saa det sidste have været et sandt og ærligt udtryk for det første?

Men «Sverige ville emellertid fortfarande underhandla om frågan» indvender professoren. Aa ja, — men den svenske regjering erklærede tillige bestemt at «*viktigare delar däraf* (af dens forslag) *måste dock vidhållas*». Hvad skulde man saa underhandle om?

Det er ingen tvil om, at var kommunikeet blevet ærlig gjennemført, havde unionen bestaat den dag idag — og længe herefter.

Der er endnu et udtryk i professorens omtale af denne sag som jeg maa berøre. Professoren taler om «den nöd-

[1]) Den norske regjerings promemoria 11te januar 1905.

vändigheten, att den politiska enheten inför utlandet måste behållas. Ty, siger han, unionens idé låg ju däri att, hur fullständig inre frihet de båda folken unnade hvarandra, så fick dock icke hvartdera landet för sig drifva sin egen utrikespolitik. Men ansatser till detta hade nog icke alldeles saknats i Norge. Och faran härför måste förebyggas. Här förelag åtminstone från svensk synpunkt en verklig politisk fara».

Der har vi det, som har ødelagt unionen: en uudryddelig mistanke og mistillid paa begge sider. Der har ganske vist i Norge været megen styg mistillid til Sverige. Men sandelig om det i Sverige har været mindre mistillid til Norge. «Vi hafva här i Sverige från barnaåren lärt oss att betrakta Norge såsom ett broderland», begynder professoren sin opsats. Jeg bestrider ikke dette; men professorens nylig citerede ord viser tillige, at man har betragtet den norske broder som en umoden fusentast det gjaldt at passe paa og holde nede, for ellers bragte han halvøen i en «verklig politisk fara».

Paa denne klippe er samtlige unionsforhandlinger strandet.

Jeg skylder at oplyse, at den ædle, elskværdige forf. her tilføier: «Måhända misstaga vi oss häri; jag vet det icke».

Naar nu Norge endelig vilde blive fri af unionen, «hvarför då icke gent emot sitt broderfolk begära denna frihet på en laglig väg?» spørger dernæst forf. Han er saa sikker paa, at Sverige isaafald vilde bevilget den «i sinom tid», og han anker sterkt over «den föga ärofulla väg af en statskupp» vi har valgt med alle dens farer og synder.

Jeg har i mit forrige opsæt forklaret, at der er adskilligt jeg skulde ønsket anderledes i Norges optræden. Jeg finder mig ikke foranlediget til at tage tilbage noget af det jeg derom skrev; jeg er snarere blevet end mere overtydet om, at naar Norge atter kommer til ro, vil det — og særlig da dets kristenfolk — faa adskilligt at angre.

De svenske brødre som i denne tid dømmer os saa strengt, kunde vist hjælpe os til det, var de blot ikke saa stærblinde ligeoverfor sit eget lands skyld og derfor ogsaa saa uretfærdige i sine domme over os. Jeg synes saaledes de burde kunne forstaa, at kongens sanktionsnegtelse var et

slag lige i ansigtet paa Norge. Kan professoren nævne mig et eneste konstitutionelt land i verden, hvor regenten negter at sanktionere en lov som parlamentet enstemmig har besluttet, og som i den grad er folkets enstemmige vilje at det er umuligt at danne noget ministerium, som vil overtage ansvaret for sanktionsnegtelsen? Tror virkelig professoren, at noget saadant kunde være hændt i Sverige? Om det var hændt, vilde det blive taalt? — Dertil kommer at kongen negted sanktion, ikke i henhold til sit suspensive veto (grundl. § 79) men i henhold til den opfatning, at «konsulatvæsenets bestaaende fællesskab ikke uden gjensidig overenskomst kan brydes». Efter enstemmig norsk mening er en saadan opfatning stik i strid med vor grundlov. Ingen norsk regjering kunde derfor kontrasignere det. *En regjerings første pligt er jo at vaage over grundloven.* Jeg kan derfor ikke erkjende, at det var os som bragte Norge ud af de lovlige former. Sverige bragte os ud af dem. Saa fortsatte vi paa samme vei.

Professoren mener, at «statskuppet» var forberedt længe, «fullt medvetet og planmässigt», og som bevis derfor anfører han grændsefæstningerne. Jeg skal dertil oplyse, at grændsefæstningerne blev fremkaldt ved Sveriges truende holdning ligeoverfor Norge i 1895.

Jeg kan af eget øiesyn bevidne, at det som stod præget paa ansigterne her i Kristiania, da budskabet kom om sanktionsnegtelsen, det var ikke hoverende glæde over nu at have spillet gaaende, men det var det tunge spørgsmaal: hvorfor skulde vi have dette?

Saa brød vi ud af unionen. Men hvorfor i al verden udtrykke det paa den maade som professoren gjør: «Norges regering och Storting hafva förklarat: vi vilja ikke veta af något broderskap med eder»? Nei det har Norges regjering og Storting slet ikke «förklarat». Tvertimod de har «förklarat» lige det modsatte.

Staar og falder da broderskabet mellem Norge og Sverige med unionen? Jeg synes, at unionens historie snarere har godtgjort at union og broderskab hos os har svært vanskelig for at forliges. Tænk bare paa al den stadig voksende mistillid, misforstaaelse, misnøie, kiv og strid som unionen stadig voldte. Tænk paa alt det onde som derved blev saad

ud i folkene, og alle de gode kræfter som derved blev slidt op til ingen nytte. Var en slig union til gavn for broderskabet? Var den ikke snarere til skade? Og kunde den ikke let blevet en frygtelig fare?

Her har den ene kastet skylden paa den anden; Norge har sagt: det er Sveriges skyld; Sverige har sagt: det er Norges skyld. Og begge har paa en vis havt ret. Sagen er: de to folk er for selvstændige, hvert af dem har en altfor fast og stærkt udpræget karakter, til at de ialfald paa sit nærværende udviklingstrin kan forliges i en union. Saa lad os da i broderskabets navn give unionen afsked, for herefter at pleie broderskab uden union.

Skulde det være umuligt? Jeg kan ikke forstaa det. Naar hver af os har sit styre, hvad i verden har vi da at strides om, hvad skulde da hindre os i at bo side om side som brødre og i fred udveksle vore aandelige og materielle skatte med hverandre? Og jeg føier til: staa hverandre bi i farens stund, skjønt jeg maa indrømme, at her er det en broderlig *union* vanskeligst kan undværes.

Jeg ved og er forvisset om, at det er det norske folks samstemmige ønske at leve saaledes i broderforhold til Sverige.

Man gjør sig i Sverige forunderlige forestillinger om stemningen i Norge. Der tales om «glødende svenskehad». I et brev jeg nylig fik fra en dannet svensk mand paastaas det, at der her i Norge i en længere tid har været drevet et «systematisk upptändande af broderhat». Norges lærere er blevet «befalldt att i Norges alla barn inplanta broderhat», og «afbildningar af svenska soldater er gjorde till skottaflor för Norges värnpliktige» etc. og forf. spørger: «Har Norges prester, har ni sjelf, hrr. pastor, kunnat vara «udenforstaaende» för allt detta?» Hvis den ærede brevskriver læser dette, være det ham sagt, at jeg — og jeg er vis paa alle norske prester med mig — med rolig samvittighed kan kalde Gud til vidne paa, at jeg her er «udenforstaaende», for jeg har i hele mit lange liv aldrig hørt eller vidst noget af det han fortæller. Jeg holder indtil videre fast ved, at det intet andet er end fostere af en ophidset fantasi.

Her bor tusender svenske i Norges land. Jeg har aldrig

hørt andet, end at de altid har levet og fremdeles lever i god forstaaelse med landets egne børn uden at hades eller fortrædiges Heller ikke mødes de med had, de mange svenske som reiser i vort land og besøger vore sanatorier.

Nei, dette svenskehad der tales om, det er heller intet andet end et foster af en ophidset fantasi.

Det samme gjælder alt snak om, at vi tænker paa at angribe Sverige. Der gives ikke det menneske i Norges land som tænker paa saadant.

Man maa dog i Sverige kunne forstaa, at et selvstændigt folk kan ønske sig ud af et formynderskab uden derfor at hade sin formynder.

Jeg kan ikke forstaa andet, end at opgaven for Norges og Sveriges kristne — særlig for os prester — nu maa være den at virke for *broderskab uden union*. Jeg haaber, at vi norske ikke skal svigte denne opgave. Jeg beder de svenske brødre om heller ikke at svigte den.

Jeg skal ikke dømme en fremmed svend, saaledes som de svenske kristne for tiden dømmer os. Jeg skal heller ikke indlade mig paa at give formaninger; jeg ved, at formaninger af en norsk prest for tiden har liden udsigt til at vinde gehør hinsides Kjølen. Men en bøn faar jeg lov til at rette til svenske kristne, prester som lægfolk: kjære lad os dog være enige om, at vor opgave som kristne i denne tid umulig kan være den at hidse op lidenskaberne, udmale og forstørre broderfolkets synder, forfølge det og dets ledende mænd med smædeord og egge til hevn og had og krig; nei, vor opgave som kristne og som evangeliets forkyndere maa være den *trods alt* at tilgive, undskylde, berolige og tilskynde til fred og forlig.

I den frelsers navn ved hvis krybbe der blev sunget «fred paa jorden», beder og besværger jeg alle baade norske og svenske prester og prædikanter: lad os agte vor mund og vor pen for alt som kan egge Nordens folk til had og hevn i denne tid! Vi kunde ellers let komme til at puste op en ild, som vil brænde os selv i sjælen, naar vi skal ind for vor dommer.

Skjønt selv professor Rudin ikke kan skrive om dagens strid uden til slutning at slaa lidt paa sværdet, føler jeg mig forvisset om, at jeg er i fuld overensstemmelse med ham, naar jeg saaledes kalder Nordens kristne til at øve fredens verk i en stridens tid. Han er en altfor ærværdig Kristi disipel til ikke — ogsaa under den nuværende politiske situation — at være tro mod sin mesters løsen: Salige er de fredsommelige, ti de skal kaldes Guds børn.

Thv. Klaveness.

ET BREV FRA SVERIGE. [1])

Bäste pastor Klaveness!

Med stort intresse har jag läst Eder artikel i «For Kirke og Kultur» om «Unionens opløsning». Det är af stort värde att i dessa stridens tider erhålla ett sådant inlägg i unionsfrågan, sakligt upplysande och lugnt samt vittnande om välvilliga känslor mot det andra broderfolket. Ni har rätt, vi måste se till, icke minst de som vilja vara kristna, att komma till förståelse af hvarandra, så långt sig göra låter. Det är ett litet bidrag i sådan riktning, som detta bref till Eder vill försöka lämna, det är framkalladt af Eder artikel, och jag har tänkt mig, att möjligen något däraf kunde af Eder finnas värdt att taga i öfvervägande vid Edra fortsatta reflektioner i den viktiga frågan.

Till en början måste jag för bättre förstående af det följande säga några ord om mig själf. Jag lärde tidigt älska Norge och norrmännen; en sommar tillbragt på västlandet i Norge å 1867, då jag var ung student, i sällskap med två norska vänner, nu båda aflidna, och under mycken beröring med norska allmogen samt deltagandet i studentmötet i Kristiania 1869 voro de yttre anledningarna härtill. Jag mottog vid dessa tillfällen djupa intryck, som blifvit bestämmande för hela mit lif och känner mig stå i stor tacksamhetsskuld till Norge härför. För mig hafva allt sedan den tiden norrmännen varit icke blott teoretiskt och till namnet brödrafolk,

[1]) Dette brev fra en svensk ven har jeg bedt om lov til at offentliggjøre, dels fordi jeg tror det vil gjøre mange norske godt at møde saavidt megen forstaaelse hos en svensk mand i denne tid, dels ogsaa fordi det er skikket til at give os norske en velvilligere forstaaelse af svensk tænke- og handlemaade end den vi ellers faar. Det giver saaledes tilskyndelse og opmuntring til trods tidernes ugunst at arbeide for broderskab i Norden.

Thv. Klaveness.

utan jag har känt och känner för dem på detta sätt. I följd häraf har hvad som under detta år skett i Norge hos mig framkallat, icke vrede och bitterhet, men väl sorg, det brukar ju vara så, då nära anförvanter gå vägar, hvilka man icke gillar. Man brukar ju då söka försvara och förklara så långt sig göra låter. Det är hvad jag gjort och gör, då jag med landsmän går in på frågan om Norge och unionen. För öfrigt erkänner jag redan nu oförbehållsamt, att jag likaledes mycket sörjer öfver det sätt, hvarpå svenskarna eller svenskar i vissa fall handlat mot Norge. Af dessa skäl torde visserligen de meningar jag hyser icke vara att anse som representativa eller typiska för uppfattningen hos ett större flertal personer i Sverige för närvarande.

Först några ord om en af de viktigaste punkterna i den nuvarande krisen och detta med anslutning till ett uttalande i Eder artikel Ni ger uttryck, sid. 326, åt Eder förvåning öfver, att det svenska folket, särskildt de svenska kristna, icke läto höra någon protest mot den svenska regeringens åtgärder vid underhandlingarna om konsulatfrågan. Detta är dock lätt att förklara. Den svenska allmänheten fick, medan underhandlingarna pågingo, ingen kännedom om hvad som vid dem förekom och är i själfva verket ännu i nuvarande stund okunnig om väsentliga saker i desamma. Hvad var utrikesministern Lagerheims ståndpunkt, hvad ville han? Voro han och de norska underhandlarna fullt ense? Hvad var verkliga anledningen till hans afgång? Utkast till de «likalydande lagarna» funnos ju, som naturligt var, uppgjorda redan då kommunikén kom till stånd (Drolsum, Kongeriget Norge etc. sid. 60). Om icke båda regeringarna voro i hufvudsak ense om något af dessa förslag, måste det ju anses lättsinnigt af de svenska regeringsmedlemmarna att underskrifva kommunikén. Huru lydde detta förslag? Om detta och möjligen också annat hithörande af vikt att känna har, såvidt jag vet, svenska allmänheten icke erhållit någon tillförlitlig kännedom, men detta behöfde vi veta för att kunna bilda en opartisk dom om svenska regeringens handlingssätt. De första detaljerna om underhandlingen lämnades från svensk sida, såvidt jag minnes, först sedan underhandlingarna redan faktiskt voro afbrutna. På samma gång den svenska allmänheten mycket

ofullständigt lärde känna, huru dessa i verkligheten skötts af svenska regeringens medlemmar, blef uppmärksamheten upptagen af andra sidor af frågan. Om den svenska regeringen verkligen «i det afgjörende öieblik gik fra sit eget ord», hafva vi icke i den stund som är materialier att fullt säkert kunna bedöma.

Min personliga *tro* är nu visserligen, att svenska regeringen eller närmast statsministern Boström begick ett stort fel, som en verklig statsman icke skulle hafva begått. Troligen var det Lagerheim, som här hade statsmannasynpunkter. Men jag tror absolut icke, att regeringen ville vare sig kränka Norge eller att den i och för sig ville få underhandlingarna att stranda. Hvad var då orsaken till dess handlingssätt? Såvidt jag förstår, stod det i samband med något, som efter mitt förmenande är en mycket svag punkt hos den svenska ämbetsmannaklassen, nämligen en öfvertro på betydelsen af lagparagrafer och andra former. «Garantier» är ett hos oss för närvarande mycket användt ord och härmed menar man vanligen just sådant Naturligtvis vill jag ej bestrida betydelsen af dylika saker, men jag påstår, att det finnes andra garantier af ännu större värde, känslor af förtroende, välvilja o. d. Känslor och folkstämningar äro realiteter, som den verklige statsmannen räknar med. De bästa lagar hjälpa ej, om de motverkas af sådana realiteter; å andra sidan, där lagarna understödjas af dylika, kan det gå bra med mycket ofullkomliga lagar. Man vet, huru stolta amerikanerna äro öfver sin konstitution och huru belåtna med densamma, samt att den i praktiken i det hela verkar tillfredsställande, och dock är jag rädd, att en typisk svensk jurist, som toge närmare kännedom om densamma och skulle bedöma den från sin synpunkt, skulle finna den högst betänklig. Det var, sådan är min öfvertygelse, öfvertron på betydelsen af garantier genom lagbestämmelser, som vållade den svenska regeringens missgrepp vid konsulatförhandlingarna.

Ett par andra uttalanden i Eder artikel vill jag i förbigående fästa mig vid. Ni skrifver sid. 325: «det maa være den *svenske* konge («kongen af Sverige og Norge»), som skal introducere» o. s. v. «Kongen af Sverige og Norge» betyder väl icke den *svenske* konungen utan *unions*-konungen. Gerna

kunde ju detta för öfrigt ha uttryckts «kongen af Norge og Sverige», eftersom norrmännen lade vikt därpå. Vidare: Edra sista ord: «et svenskt lydrige bliver vi aldrig mere» skulle jag anse stridande mot Eder artikels ton och anda i öfrigt, om de vore att fatta såsom innebärande ett påstående, att Norge hittills varit ett lydrike under Sverige. Så har den vördnadsvärde prof. Rudin fattat det i sin artikel i «Stockholms Dagblad» den 3 augusti, hvilken artikel, i förbigående sagdt, synes mig ha alltför skarpt öga för de norska felen och för litet se de svenska felen uti *i fråga varande* afseende. Enligt min uppfattning har Ni dock med de nämnda orden endast velat säga, att Sveriges beteende mot Norge i vissa fall inneburit tendenser till öfverhöghet.

Den «förståelse», hvilken vi böra eftersträfva, gäller naturligtvis icke blott, att vi svenskar söka förstå Eder, utan också, att Ni söka förstå oss. Det råder i uppfattningen af hvad som skedde den 7 juni en så stor skillnad i uppfattningen på båda sidor om gränsen, att olikheten synes mig icke kunna förklaras ensamt genom svenskarnas och norrmännens olika personliga ställning till saken. Den intensiva harm, som dessa händelser framkallat hos svenska folket, tror jag också har sin grund i detta folks starka sinne för *rätten*, jag tänker särskildt på den formella rätten. Det fel jag nyss påpekat, benägenheten att för mycket lägga vikt på lagbestämmelser och former, kanske blott är afvigsidan af detta sinne för rätten. Ty jag medgifver möjligheten af att ett starkt sinne för rätten, förenadt med mindre utveckladt verklighetssinne, kan slå öfver och bli formalism. «*Summum jus, summa injuria*». Emellertid, jag tror, att de norrmän, som vilja förstå svenskarna, böra taga hänsyn till och respektera svenskarnas starkt kränkta rättskänsla. Talar icke samvetet äfven hos många norrmän om den tvifvelaktiga rätten uti frågavarande afseende? Det har förefallit som om så vore.

Hvad själfva unionens upphörande beträffar, så äro nog ganska många svenskar af olika grunder nu belåtna därmed. Men, då jag hyser sådana känslor för Norge som jag gör, förstår Ni nog, att jag ej kan annat än sörja däröfver. Jag fruktar, minst sagdt, stora risker för båda folken som en följd däraf. Vi komma nog fortfarande att bli beroende af hvar-

andra på sådant sätt, att en olycka, som drabbar det ena landet, mer eller mindre träffar äfven det andra. Jag ansluter mig helt och hållet till de meningar om unionens betydelse, som Christopher Bruun uttalat i sin artikel om «Norge og Sverige» i For «Kirke og Kultur» innevarande år. *Var* det för Norge nödvändigt att nu bryta? Den fulla likställighet inom unionen, som Norge med skäl eftersträfvat, hade det ju mer och mer vunnit och naturligtvis inom icke allt för aflägsen tid nått fullständigt, äfven om detta inneburit, att unionen blifvit blott personalunion och försvarsförbund. Det hade behöfts litet tålamod å Norges sida, och Norges ställning under tiden var ju i intet afseende det förtryckta landets lidande (jfr. Finland och Ryssland), för att ej tala om, att författningen varit friare och folkets ställning gentemot konungamakten självständigare i Norge än i Sverige. Att vinna den formella självständigheten några år tidigare, var det värdt alla riskerna och alla de känslor af bitterhet och mistro, som i Sverige (och Norge?) utan tvifvel komma att kvarblifva under generationer, och alla de sorgliga praktiska följderna häraf?

Dock, det lönar föga att tala härom. Komma olyckor öfver oss, lära vi väl ej kunna fritaga oss å någondera sidan från att med våra synder ha förskyllat dem. I alla händelser få vi allvarligt sträfva att göra det bästa möjliga af de nya förhållandena. Om sträfvandet efter ömsesidig förståelse har redan talats. De kristna å båda sidor borde det i främsta rummet ligga nära att också tänka på ömsesidigt erkännande af egna fel, ömsesidigt glömmande och förlåtande af den andra partens. Jag har förut talat om ett fel å svenskarnas sida, som kanske är afvigsidan af en förtjänst. Någonting å norrmännens sida, som de helt visst hafva före oss, är deras vakna och lifliga fosterlandskärlek. Men äfven häraf är en afvigsida möjlig, nämligen nationel sjelfförhäfvelse. Är icke detta en frestelse för norrmännen icke minst för närvarande? Något som jag tror, att vi å båda sidor just för närvarande hafva att akta oss för är en vanlig, men alltigenom okristlig uppfattning af ära och att låta vårt handlande bestämmas däraf. Alltså, att å båda sidor söka förstå hvarandra och, där detta icke är möjligt, lämna domen åt Honom, som rätt dömer, under det *vi* söka förlåta och glömma samt pröfva oss själfva och erkänna egna fel, må de kristna i båda folken söka föregå med exempel härutinnan. Det vore en uppgift dem värdig.

SJÆLENS VÆRD.

(Af *J. J. Jansen*).

(Foredrag ved det kristelige ungdomsforbunds jubilæumsmøde i Drammen).

Otto Funcke fortæller i en af sine ældste bøger et træk fra sin barndom. En omreisende udstiller havde lovet, at han vilde fremvise for tilskuerne «det indre af et menneske». Funcke glædede sig umaadelig til fremvisningen. Han troede, han nu skulde faa se samlet denne vrimmel af forestillinger og ønsker, tanker og lyster, som han havde hørt saa meget om. Han blev skuffet — naturligvis. Det, han fik se, var — blodomløbet og aarenettet.

Men dette *usynlige* indre er det, jeg vil tale om idag og stille eder for øie — sjælen.

Den ærede bestyrelse har formet mit thema: «*sjælens værd*». Derimod har den, som rimeligt er, ikke sagt mig, hvorledes jeg skal tage dette thema, hvis rigdom er dets vanskelighed. Jeg har bestemt mig til, at jeg ikke vil tage det psykologisk-theoretisk, men religiøst-praktisk.

Der er i bibelen to ord, som bruges vexlende om hinanden, saa man skjønner, de er i ét med hinanden. Det er ordene: «*sjæl*» og «*liv*». Jeg vil bare nævne to steder: i første Mosebog 2, 7 staar det: «Og Gud Herren blæste *livets* aande i hans næse, og mennesket blev til en *levende* sjæl».

Det andet sted, jeg vil nævne, er Jesu ord hos Matthæus 16, 25—26, som jeg nærmest maa betegne som mit foredrags text, om det forresten har nogen.

Jesus siger i Matthæus 16, 25: «Den, som vil bjerge sit *liv*, skal miste det; men den som mister sit *liv* for min skyld, skal finde det.» Og i det sexogtyvende vers fortsætter han saaledes: «Thi hvad gavner det et menneske, om han vinder hele verden, men tager skade paa sin *sjæl?* eller hvad vil et menneske give til vederlag for sin *sjæl?*»

Her er der en ganske mærkelig omstændighed. Og det er, at de to ord: «*liv*» og «*sjæl*» i den græske grundtext udtrykkes ved et og samme ord: «psyche». Jeg anfører det som bevis for, at begge begreber efter bibelen gaar i ét med hverandre, og mit første svar paa spørgsmaalet om sjælens værd er: «liv.» Sjælens værd er «*liv*».

Og dere ved, at naar vi skal udtrykke i ét ord det høieste gode, især naar ungdommen skal udtrykke, hvad den dybest ønsker, saa er det: «*liv*». Leve — rigtig leve du! — det er det, vi vil. Er det ikke?

Men her møder os en vanskelighed. Hvad er liv? — Ingen kan sige det. Hvad enten vi tænker paa det lavere eller det høiere liv, ingen kan sige det. Da jeg i mine yngre dage studerede psykologi, læste jeg hos 20 forskjellige filosofer tyve forskjellige definitioner af «liv», og jeg gjorde selv den 21de; men det vil vi ikke gaa ind paa. Vi vil ikke ha nogen filosofi her i ridehuset idag. Nei jeg vil tage en enkelt ting i livet, som vi kjender af erfaring, og gaa ud fra den. Ligesom naar en lærer skal lære et barn, hvad en blomst er, saa tager han en enkelt blomst og lader barnet betragte den og saaledes se, hvad en blomst er.

Jeg vil tage en enkelt af livsværdierne. Og hvilken? — *glæden*. Det bliver egentlig ikke saa stor forskjel, hvilken livsværdi jeg tager. Thi naar de, som her idag, føres op til sin religiøse relation — op til Gud, saa mødes de og bliver ét. At være glad og at være god f. ex., begge mødes i Gud og falder sammen. Den gode er glad og den glade god.

Men jeg taler til ungdommen, og jeg vælger glæden.

At være gla, rigtig gla, det er liv det.

Men her maa vi stanse ved det mørkeste i verden, det sorte punkt, som kaster sin skygge over tilværelsen, en forfærdelig skygge. Hvad hedder den. Den hedder — *synd*. Djævelen siger: «ja, livet er at være glad; men du maa synde, om du skal blive glad. Bort fra religionens slaveri! Bort fra Gud! Lad dig ikke lægge i lænker, du maa være fri, om du skal nyde livsglæden!» — Dette er djævelens bjergprædiken for de unge. Og der er mange som har lyttet til den.

Er det nogen her?

Ja der *er* to slags glæde, en glæde *med* Gud, og en glæde borte fra Gud. Der er to slags glæde. Hvad skal jeg kalde dem? — Jeg vil kalde dem den hvide glæde og den sorte glæde. Der vil maaske nogen spørge: «er der ikke ogsaa nogen mellemfarve?» — Nei. — Selv om vi tænker paa «middeltingene», som der tales saa meget om og ikke mindst i ungdomsforeningerne, saa er ogsaa middeltingene enten hvid glæde eller sort glæde, et af to.

Den sorte glæde dræber. Det er den hvide glæde som er livet.

Hvad er skillet mellem den hvide glæde og den sorte glæde? — Det er kristendommen. Og her vil jeg sige et ord om de kristelige ungdomsforeninger. De kristelige ungdomsforeninger er *den hvide glædes livvagt.*

«Du maa glemme Gud for at blive glad.» Det er den store livsløgn, som breder sin sorte vinge over en stor del af Norges ungdom.

Den vantro unge mand — jeg ser ham. Jeg ser ham i hjemmet hos sin bedende moder. Vranten, lukket, med et ringeagtende smil til hendes formaninger.

Jeg ser ham i varietéen. Kinden blussende af drik, øiet blankt af uren lyst, tungen fuld af smudsig spøg.

Men jeg ser ham ogsaa i lønkammeret. Der er ikke glæden saa stor. For der har samvittigheden ordet. Samvittigheden, denne mægtige alliance, uden hvilken Jesu mænd skulde arbeide forgjæves for hans sag i verden.

Men nu vil jeg fortælle eder noget. Det er ogsaa noget fra en varieté. Men en glad ting. Et af de herligste træk fra den sidste store vækkelse i London. Jeg læste det nylig i et blad.

Quenton Ashlyn var indtil for nylig en af de største, kanske den mest berømte varietékomiker i London, «rasende morsom». Men en aften traadte han frem paa scenen og sagde stille: «jeg kan ikke give eder min sædvanlige underholdning iaften. Jeg er blevet omvendt til Gud.»

Hør et par ytringer af ham til en journalist, af hvem han blev interwiewet. Om sit tidligere liv, der altsaa tilsyneladende var bare moro og glæde, sagde han: «Jeg var en pjalt. Intet interesserede mig. Jeg følte mig ulykkelig.»

Om sit nuværende liv sagde han: «Dersom nogen havde sagt mig, at jeg kunde blive saa lykkelig, som jeg er nu, havde jeg leet dem ud.»

Og lignende siger tusinde andre. Hvormange exempler jeg kunde anføre, ogsaa fra Kristiania i disse livsens dage.

At sjælen kan komme i samfund med Gud — det er sjælens værd. Samfund med Gud er den største glæde ja paa en maade den eneste glæde, fordi det er den, som gjør al anden glæde rigtig glad.

Det *maa* være den største glæde; thi Guds søn er død for at gjøre den mulig.

Men at samfundet med Gud er den største glæde kan ogsaa bevises saa at sige mathematisk. Det er klart, at det som tilfredsstiller vor dybeste trang det maa være den dybeste glæde. Nu er trangen til Gud den dybeste trang i menneskene. Derfor det personlige samfund med Gud den dybeste glæde; men den dybeste glæde er den største.

Lad os sammenligne med andre store menneskeglæder. Lad mig være dristig. Lad mig sammenligne med elskovens glæde — den deilige drøm, som bæver i de unges sind, og som ogsaa Gud vil skal opfyldes. Den stund, da du faar høre fra hendes læber, som Gud vil forene dig med, at hun elsker dig, som du elsker hende, og I smelter sammen sjæl i sjæl — er der nogen større lykke?

Ja der er.

Lad mig sammenligne med fædrelandskjærlighedens glæde, der netop i disse dage har gjennemrislet vore hjerter med sin høie lykke. Idet samtidig kjærligheden til andre nationer blev varmere og stærkere, fremfor alle Sveriges folk.

Det tyktes mig pludselig, at Norge saa paa mig med et nyt ansigt. Fjeldet og skoven — lundens trær og markens græs og blomster var anderledes at se paa — friskere, stærkere, gladere. Er der nogen større glæde end fædrelandskjærlighedens høie ædle lykke?

Ja der er.

Jeg behøver ikke at beraabe mig paa enkelte fremragende kristnes erfaring. Jeg kan beraabe mig paa alles. Alle som har oplevet dette at tages ind til Gud, smelte sammen med Gud og kjende sig som hans barn, de siger som

med en mund: «Dette er den største glæde. Der er ingen lykke som denne.»

Men den fortrænger maaske de andre glæder? — Nei, den er ikke blot den *største* glæde, men ogsaa den *universale:* den lægger Guds kjærligheds vidunderlige straaleglans over al anden glæde.

Men nu vil maaske nogen gjøre en indvending ved min fremstilling eller om ikke en indvending saa dog en bemerkning, nemlig denne: «sjælens værd bestaar altsaa bare i en mulighed, at vi *kan* komme i samfund med Gud». — Ja, *alle* værdier i det personlige liv bestaar i muligheder, som skal realiseres.

Sjælens værd maa realiseres.

Det er som naar du havde en anvisning paa 100 000 kroner paa Norges bank. Den maa hæves, realiseres, hvis den skal nytte.

Sjælens værd maa realiseres. Hvorledes realiseres det? — Denne herlige mulighed at komme i personligt samfund med Gud, hvorledes bliver den til virkelighed? — Her vil jeg ogsaa bare sige én ting:

Bestem dig!

Du maa vide med dig selv, at du har fattet den beslutning: jeg vil være en kristen. Koste hvad det koste vil, saa vil jeg høre Herren til. Du maa kunne erindre en tid eller stund, da du bestemte dig. Det er dette, som fattes mange.

Der er, ikke mindst i en statskirke, mange svage og tvilsomme kristne. De har sympati for kristendommen. De vil ikke have den bort. De sætter pris paa den. De gyser ved vantroens aabne angreb. Men de har ikke havt nogen tid eller stund, da de *bestemte sig* til at følge Kristus, fordi de var «grebne» af Kristus. De er ikke døbte med valgets ilddaab.

Nu har jeg bare én ting til at sige. Sjælens værd maa ikke alene realiseres, det maa *øges*. Hvad er det for en tanke, jeg vil lægge ind paa eder? — Det er *fremskridtets* tanke. Jeg tænker ikke paa theologisk fremskridt, men paa fremskridt i den enkeltes kristenliv. Hvorledes øges glæden i Gud? Ved fremskridt.

Den religiøse magt i Jesu person beror paa mange ting; men den beror ogsaa paa hans intense indre religiøse fremskridt.

Og husker I Paulus's ord i Philippenserbrevet 3, 12—14? Gid jeg kunde skrive dem med ildskrift i eders hjerte: «Ikke at jeg allerede er fuldkommen, men jeg jager derefter, om jeg og kan gribe det, eftersom jeg og er -greben af Kristus Jesus. Idet jeg glemmer det som er bag og strækker mig ud efter det, som er foran, *iler* jeg mod maalet». Det er dette som fattes i manges kristendom. Denne *il*.

For mange aar siden saa jeg et fotografi af en ung norsk mand. En kjæk ung mand, i sømandsdragt, busserul og en rund flad lue over et vakkert ansigt. Han havde sendt det hjem fra et fjernt land til forældrene sine sammen med et brev, som trøstede dem. Han havde nemlig svigtet fremskridtet herhjemme, jeg mener i sine studier. Nu skulde det blive anderledes.

Under fotografiet havde han skrevet følgende ord paa engelsk: «Full steam ahead!» «Fuld damp fremover!» Han vilde sige: «Fra nu af skal det gaa fremover med mig — med al min kraft fremover». Jeg ved ikke, om han mente noget religiøst; men jeg vil anvende hans ord religiøst idag: «Full steam ahead!» Lad det være skrevet over eders kristendom.

Se f. ex. i det økonomiske, *der* lader du dig ikke nøie uden fremskridt. *Der* ved du det gjælder, at gaar du ikke frem, saa gaar du tilbage. Du vil ikke lade dig nøie med at tjene naar du er treti aar, det du tjente, da du var tyve. Nei du *vil* fremad.

Lad dig heller ikke i din kristendom nøie uden fremskridt. Sjælens værd maa realiseres; men det realiseres ikke uden fremskridt.

Er det ikke nogen, du kan blive snillere mod? — Er der ikke noget du kan ophøre med for Jesu skyld, eller noget du kan begynde med? — Er der ikke en fremgang for dig at gjøre i troen paa Jesu blod? — Kan du ikke blive mere modig til at bekjende, mere aktiv i møderne, jeg mener i de religiøse møder. Kan du ikke blive mere ivrig efter at faa kamerater med dig til Jesus? — Kristendommen er et samfund, hvor der slet ikke er brug for passive medlemmer. Bare for aktive.

Gid jeg kunde staalsætte eder med fremskridtets energi. Gud kan det. Ved sin aand.

Mit foredrag er tilende. Dets sidste ord er dette: — Glem det ikke! — *Fremad* i din kristendom! *Fremad* i Jesu navn!

EN HVID SKY.

«Godaften Berentsen! Gaar du udover saa sent?»

«Ja jeg gaar gjerne om aftenen — især naar det er nymaane.»

«Jeg kunde ha lyst til at slaa følge. — Eller gaar du kanske helst alene?» spurgte vennen pludselig.

«Vi er gamle venner, Smith», sagde Berentsen, «heller end at du skal tro, at jeg ikke sætter pris paa dit selskab, vil jeg fortælle dig alt. Jeg har ikke før fortalt det, men bare gaaet og tænkt paa det. — Det var paa landet i ferierne engang, der traf jeg en dame — det kan være det samme, hvad hun hed. Vi havde seet hverandre af og til og talt sammen ganske ligegyldig.

Da mødte jeg hende en eftermiddag i skoven — det var langt hjem og vi fulgtes ad. Da med en gang mens vi gik der og snakkede sammen, vidste jeg, at jeg elskede hende, at jeg havde gaaet og ventet paa at møde netop hende hele mit liv. Og jeg vidste, at hun ogsaa maatte elske mig, at ikke noget andet menneske kunde elske mig saa som hun, for vi var bestemt for hverandre, og nu havde vi da endelig fundet hverandre og forstaaet det.

Alt det og mere til sagde vi hverandre den eftermiddag. Og vi gik saa stille, at ikke skovens dyr blev forstyrret af os. Gjøgen gol lige ind paa os, røien skreg med sin haarde hæse stemme, og maaltrostens sang fulgte os, hvor vi gik — altid to og to, den ene spurgte og den anden svarte i lange, bløde, klingende melodier — vis paa forstaaelse, saaledes som vi to talte til hverandre.

Derfor er det ogsaa som om maaltrosten og gjøgen kan fortælle mig det om igjen, og grantræerne fortæller det og bregnen som staar med sine lysende grønne blade paa mosebunden indiblandt de dunkle farver, den vil altid fortælle det om igjen og om igjen, at herinde i skovens dybe fred gik to

mennesker, som troede, at al jordens skjønhed var til for deres skyld, for at forhøie deres lykke var det der. Og de tog ikke feil forsikrede det saa ivrigt altsammen derinde, maaltrosten raabte det fra trætoppene: for eders lykke, alles lykke, alles, alles!

Da vi nærmede os udgangen af skoven, stod nymaanen paa himlen gjennemsigtig og lysegul.

«Lad os tage maanen til vidne paa at vi giver hverandre vor tro — for tid og evighed!» sagde vi til hverandre.

Og saa — kan det saa være forbi altsammen med en gang? Vi var jo bestemt for hverandre.

Om vinteren blev hun farlig syg, det havde jeg faaet vide, men om hun var saa syg, at hun ikke mere kunde tænke paa noget, vidste jeg ikke, og jeg vilde ikke trænge ind i hendes hjem netop da, for hun havde villet, at vor forlovelse skulde være hemmelig indtil videre.

Jeg gik frem og tilbage udenfor hendes hjem hver aften og nat. Fra hendes vinduer saa jeg et svagt lys, det var den eneste underretning jeg fik.

Saa var det en aften jeg som sædvanlig vilde begive mig til hendes hjem. Da jeg kom ud i entreen, syntes jeg, at nogen tog fat i mig, ganske let og lindt i armen. Jeg vak i, men jeg kunde ikke forstaa andet end at det maatte være reisetøiet som hang der, som jeg maatte være kommet imod. Det kunde naturligvis ikke været andet, sagde jeg til mig selv.

Men jeg var underlig betagen af den lille hændelse. I pludselig angst for at se hendes hjem og faa vished gik jeg ubeslutsom ind igjen. Da jeg vilde lukke døren til mit værelse var det noget, som holdt igjen, som om nogen havde sat foden imellem. Men jeg saa ikke noget, og da jeg forsøgte en gang til, gik den uden videre igjen.

Først en lang stund efter kunde jeg overvinde mig til at gaa. Da jeg kom til hendes vinduer var der ikke lys mere. To mørke vinduer var der. Jeg havde jo vidst det. Men mørket er forfærdeligt, jeg havde ikke vidst, at det er saa forfærdeligt.»

Han stansede.

«Gav hun sig nogensinde tilkjende for dig mere tydeligt?» spurgte hans ven.

«For mig var det tydeligt nok dengang. Det var julaften. Jeg gik ude drevet af et ubestemt haab. Det var nymaane, en skjær lys nymaane, som ikke kunde fordunkle stjernernes skin. Og det var rimfrost. Jeg synes, at rimfrost ligner en glæde, som er stivnet pludselig, den blir saa hvid og tindrende. Alle trær stod med hvide blomster — bløde hvide roser var der overalt — slanke hvide kranser hang overalt — men alle de hvide blomster var stivnet.

Jeg hviskede hendes navn mange gange og syntes, at hun maatte høre det, hvor hun saa var. Skulde ikke et raab fra sjælens dyb kunne naa til hende?

Blev din sjæl forvandlet? tænkte jeg. Blev den løst fra alt jordisk uden erindring, uden kjærlighed? Saa er det jo ikke mere dig. Saa findes du jo ikke mere hverken i himlen eller paa jorden.

Da saa jeg foran mig en liden hvid sky lavt nede — eller var det en taagedot? Den gled frem — jeg gik stille efter — men den gled altid foran mig fremover veien, til den tilsidst forsvandt.

Jeg tænker, at enhver som havde seet det, vilde blit forundret over det. Men jeg havde forvisningen om at døden ikke havde kunnet adskille os. Og for mig var det blit høitid, der jeg gik mellem hvide kranser i et hvidt tempel hvor lysene, som tindrede høit oppe, var fjerne kloder. — — —

Dengang fandtes der ikke tvivl hos mig. Men siden — siden længes jeg efter et tegn fra hende, som udelukker enhver bortforklaring. — — —

Det er saa fredeligt udover landeveien. Se skyggerne under træerne. Men de bevæger sig ikke. Jeg vilde gjerne se, at det bevægede sig derinde — at noget rørte sig blandt skyggerne.

Jeg venter bestandig — især naar det er nymaane.»

Nanna Thrane.

JESU ORD OG JESU GJERNING.

(Af sogneprest *R. Moe*).

I.

Jesu ord staar ikke i høi kurs hos vore rettroende. Vi har i den diskussion, som har været ført i den sidste tid om evangeliet og dets forkyndelse, faaet høre vidnesbyrd derom. Jesu forkyndelse var, siger «Luth. kirketid» for 8de februar 1902, «kun foreløbig, forberedende». Og i biskop Heuchs bog «Mod strømmen» faar vi høre, at «det var umuligt, at Jesus selv kunde alsidigt udfolde det evangelium, hvis indhold han selv var». Videre udtaler «Luth. kirketid.» (22de februar 1902) om en evangelieforkyndelse, som vilde tage Jesu forkyndelse til mønster, at «med en saadan forkyndelse vilde Herrens ord være forsvundet fra Herrens hus». Man kan ikke komme forbi den ting, at Jesus forkyndte evangeliet, men om det evangelium, som Jesus forkyndte, heder det i «Luth. kirketid.» 15de februar 1902 side 103, at det var det samme og *dog ikke det samme,* som det, han senere lod forkynde i verden ved sine apostle.

Man skulde ventet, at slige udtalelser om Jesu ord skulde vakt forundring, harme, sterk protest. Men nei. Fra rettroende hold synes man intet at have at indvende mod samme.

Jeg har da ret i at udtale, at paa samme hold staar Jesu ord i ikke synderlig høi kurs.

Naar man nu erindrer sig vor herres egne udtalelser om det ord, han forkyndte, saa burde man dog studse lidt og spørge sig selv, om man ikke er kommen paa afveie. Det ord, om hvilket Herren selv siger, at det er «aand og liv», m. m. og som skal «dømme menneskene paa den yderste dag», om dette ord doceres der, at det kun var «forberedende, foreløbigt», det ord, om hvilket Herren siger, at troskab mod samme, og kun det, gjør et menneske til Jesu discipel, dette ord, som renser og frigjør dem, som annammer det (Joh. 15,

3. 8, 31), dette ord, som dog i virkeligheden i alleregentligste forstand er Guds ord (Hebr. 1, 1 og flere steder), dette ord faar uimodsagt en saadan omtale fra ledende mænd iblandt os, og presterne, evangeliets forkyndere bifalder saadan tale, tier ialfald dertil!!

Sandelig der er skjellig grund til at spørge: hvor er vi komnen hen? Hvorledes kan dette ske?

Enhver kristen lærer burde dog staa lidt stille og tage dette eiendommelige forhold lidt i nærmere øiesyn. Og nærværende opsats er et forsøg paa at faa kolleger til at tænke nærmere over sagen. Og jeg beder, overvei, hvad jeg har at sige «*sine ira et studio*».

At sligt kan siges og gouteres, har dog sin naturlige grund og forklaring. *Thi vor dogmatik er skyld i dette.*

Jeg beder kolleger stille sig selv og besvare det spørgsmaal: hvilken plads har Jesu ord i vor dogmatik?

Vor dogmatik pleier at have et afsnit om Jesu profetiske virksomhed. Men hvilken beskeden plads! Og senere forsvinder den aldeles og faar ingensomhelst betydning i «frelsen», dens realisation og annammelse. Jesu død er efter dogmatiken det egentlig frelsende, og ud fra Jesu død som vor forsoning med Gud, udleder man saa retfærdiggjørelsen (frelsens applikation paa den enkelte), og som regel og rettesnor for livet har man loven, der jo siger os, hvad vi skulle gjøre og lade, kort: viser os, hvilke frugter, troen skal bære. Og troen blir — ikke som i Jesu mund — tro paa hans ord, men «tro paa Jesu død», tilegnelse af hans død eller af hans «fortjeneste», tro paa «forsoningen», et «*organon leptikon*» til modtagelsen af Jesu fortjeneste, Guds naade og syndernes forladelse osv.

Jesu ord blir aldeles borte. De har ingen organisk plads i vor dogmatik. Og saa er det ganske forstaaeligt, at Jesu ord, saaledes som ovenfor paavist, dømmes at være kun et «foreløbigt» ord og som saadant nu overflødigt og umuligt at bruge som mønster for prædikenen.

Nu er det til alt held saa at *man praktiserer ikke ganske efter denne regel.* Ellers vilde det gaa galt. Naar man debatterer og diskuterer, da er man strengt dogmatisk og forledes derved til at komme med slige udtalelser om Jesu ord,

som ovenfor er leveret prøver paa, men naar man praktiserer og prædiker, da kommer man heldigvis i det rette spor igjen, og Jesu ord kommer til sin ret. Thi sagen er jo den, at vi til prækentekster altid har stykker af evangelierne, og hvor stivt dogmatisk man end vil prædike, saa kan man dog ikke undgaa at rette paa feilen og lade Herrens ord vederfares retfærdighed. Og virkeligheden kommer ogsaa tilhjælp. Thi jeg tør dog vove at paastaa, at mine kolleger, embedsbrødre som troende umiddelbart, trods dogmatikens skjævhed, har en ganske alvorlig og dyb respekt og veneration for Herrens ord, og at det er et sandt og tro udtryk selv for den mest stringent dogmatiske kristen, naar vi sidder troskyldigt og synger: «Herre Jesu lad mig have dine ord i hjertet lukt» og lignende.

Og naar vi staar ligeoverfor en bekymret sjæl og skal bringe raad og trøst for en saadan, da skjønner vi nok paa Jesu ords værd og glemmer slige talemaader som at dette ord skulde være bare «foreløbige og forberedende» og sligt mere. Ja, selv om vi staar ligeoverfor et ubodfærdigt menneske eller vantro, saa mener jeg, at vi ikke har nogen sterkere «hammer» til at nedslaa hans mod og trods end det samme Jesu ord, hvorom vi derfor ogsaa synger: «mangen synder modet brast, naar dit ord ham slog med hast». Og endelig med hensyn til den regel og rettesnor, som vi trænger for livet, saa tør jeg vel sige — rigtignok med fare for at blive dømt af dogmatiken, men med haab om at blive forstaaet af kjendere af evangelierne —, at som saadan, til sligt brug er «loven» kun en svag og fattig børnelærdom — στοιχεια — i sammenligning med Jesu ord (bjergprædikenen o. l.)

At saa virkeligt er tilfælde, kan enhver overbevise sig om ved at undersøge prækener af saa strengt orthodokse mænd som t. eks. biskop Heuch og professor Bugge m. fl. Man vil der idelig støde paa slige ytringer som t. eks.: at leve sammen med ham, *hvis ord giver os evigt liv* (Heuchs prædikener side 71), . . . at *troen paa ham i hans selvvidnesbyrd bringer liv af døde* (Bugges prædiken paa midfastesøndag 1891).

Det kunde være en let sag at levere en hel hærskare af lignende citater, som alle vidner i samme retning. (Man erindre bare, naar vi taler om Maria ved Jesu fødder), men

det anførte tør være nok til at godtgjøre, at det er en besynderlig og ubeføiet tale — fremkaldt ved dogmatisk aberration — naar man vover at stemple Jesu ord som bare foreløbigt og forberedende, og at man i virkeligheden, i prædikenen ikke vover at tale saaledes. I virkeligheden ligger al Guds aabenbaring til os indesluttet og gjemt i Jesu ord (Hebr. 1, 1. Joh. 1, 1 o. flg.), og paa spørgsmaalet om, hvad et menneske skal gjøre for at vorde salig, har vi simpelthen at svare: *tro Jesu ord og gjør derefter* (Math. 12, 30. Joh. 8. 51, 10. 27 o. m. st.).

II.

Man har fra rettroende hold opstillet den fordring, at man for at faa adgang til Guds rige skal «tro paa forsoningen», videre, at ordet om «forsoningen» er centret i evangeliet, ja selve evangeliet i evangeliet, og at derfor den evangelieforkyndelse, som ikke dreier sig om «forsoningen» som midtpunkt, ikke vilde være nogen evangelieforkyndelse, men rationalisme, der vilde give stene for brød (Heuchs «Svar»). Det er forklarligt, at naar man først dogmatisk har fastslaaet «forsoningen» som det centrale i evangeliet, at man da forledes til at tale saaledes. Men naar man taler saaledes, da er det ikke alene en i vor salighedssag misvisende tale, men man er da ogsaa nødt til at fælde den dom over vore evangelier, at de ikke indeholder det egentlige, fulde evangelium. Thi evangelierne ved intet om denne «forsoning». Og dog indrømmes fra samme hold, at evangelierne er «prøver paa apostlernes evangelieforkyndelse», medens brevene er prøver paa apostlernes videreførende opdragelse af dem, som ved evangelieforkyndelsen i strengere forstand var vundne for Herren («Luth. kirketid.»). Denne karakteristik er ganske vist rigtig, men dermed har man jo dømt sin egen paastand om, at apostlernes evangelieforkyndelse skulde som sit centrale indhold indeholde fremstillingen af «Jesu død som vor forsoning med Gud», ligesaavel som kravet paa «tro paa forsoningen» som betingelse for adgang til Guds rige. Thi derom hører man heller ikke noget i evangelierne.

Man rekurrerer til Paulus og mener af enkelte udtryk i

hans breve at kunne slutte, at hans forkyndelse ialfald har havt den karakter.

Hertil skal indvendes, at Pauli forkyndelse i saa fald maa have divergeret ikke saa lidet fra de andre apostlers. Men det er jo paa forhaand usandsynligt, at saa skulde være tilfælde. Og vi mangler da heller ikke vidnesbyrd om arten af Pauli forkyndelse. Vi har taler af ham i Acta baade til jøder og hedninger, og saavidt jeg ved, er alle fortolkere enige om, at *vi i Lukas evangelium har en prøve paa Pauli evangelieforkyndelse.* Og Lukas evangelium tilligemed Pauli taler adskiller sig, hvad heromhandlede punkter angaar, i ingen henseende fra de øvrige evangelier. Naar man da af enkelte ytringer i hans breve har draget den slutning, at Pauli forkyndelse væsentligt skulde have bestaaet i dogmatiske udredninger af Jesu døds betydning, da maa dette være en misforstaaelse. Naar videre samme apostel oftere nævner Jesu død og opstandelse som hovedpunkter i Herrens jordeliv, da vil vel ingen kristen finde noget fremmed eller stødende deri. Men naar man udaf apostelens paamindelser til de troende om, hvad Gud har gjort for dem i og ved Sønnen, samt om Jesu selvopofrelse for deres frelses skyld, samt, hvad de i kraft af samme eier og nyder, nemlig forsoning og fred med Gud, har ment at finde igjen vor lære om «forsoningen» og nødvendigheden af troen paa samme, da tør dette være en misforstaaelse. At gaa nærmere ind paa en udredning af de af Paulus brugte udtryk og udtalelser vil her føre for vidt, men det skal alene siges, at det vistnok vilde forundre apostelen at høre, hvorledes hans ord nu blev opfattet og gjengivet. Thi havde det været apostelens mening at karakterisere Jesu død som en «stedfortrædende straflidelse», hvorved Guds «retfærdighed» skulde være stillet tilfreds, og ovenikjøbet en saadan forstaaelse nødvendig betingelse for adgang til Guds rige, da *havde det jo ikke været vanskeligt for ham at finde utvivlsomme udtryk for slige tanker.*

En ting er at søge vekst i erkjendelsen af Guds riges husholdning, en anden er at markere det væsentlige, det, som giver adgang til riget, og det har apostelen Paulus gjort i det bekjendte ord i Gal. 5. 6, saalydende: thi i Kristus Jesus gjælder hverken omskjærelse eller forhud *men troen, som er*

virksom ved kjærlighed. Og troen er ogsaa hos Paulus et personligt hjerteforhold til Kristus og ved ham til Gud. (Rom. 4, 24 o. flg.).

Hvor kjender man ikke her igjen Herrens egne ord?

Men troen er nu blit — istedetfor et personligt forhold til Herren i tillid og lydighed — til paa den ene side «*organon leptikon*» for «Kristi fortjeneste», dels til en korrekt dogmatisk forstaaelse af Jesu døds betydning for frelsen (tro paa forsoningen). Derfor gjælder det nu: retournons à la scripture, og dermed: a la verité.

Hvordan er det gaaet til, at troen har faaet denne kunstige, fra skriften forskjellige karakter?

III.

Det er dogmatikens skyld. Denne har nemlig begaaet den skjæbnesvangre feil at stille Jesu død som centret i betragtningen, og vel at merke Jesu død som en Guds retfærdighed tilfredsstillende straf, der gjør det muligt for ham at tilgive synderen. For den kristelige bevidsthed — og heri stemmer den overens med skriften — staar ikke Jesu korsfæstelse, *men den korsfæstede Jesus* som centralpunktet for øiet. Med andre ord: det er den personlige Jesus, som er formidleren af forholdet Gud og menneske imellem, det er Jesus personlig, som er en forsoning mellem Gud og menneskene, ikke hans død eller hans «værk». Og saalænge ikke Jesu person, saadan som han fremtræder i sit ord og i sine gjerninger (hans død er et moment heri), stilles i centret for den dogmatiske betragtning, saadan som vi uvilkaarligt gjør det i prækenen, saa vil vi ikke komme ud af det dogmatiske uføre, vi er kommen ind i, og hvor det er umuligt at finde rede og sammenhæng.

Det vil da være nødvendigt ogsaa at kaste et blik paa Jesu gjerning, specielt paa hans død, for at se, i hvilket forhold denne staar til Jesu ord, og i det hele, hvilken betydning Jesu død har for frelsen. Jeg maa da først gjøre opmerksom paa et eiendommeligt forhold, som maaske under den nuværende diskussion har faldt en og anden i øinene, det nemlig, at *der synes at eksistere et modsætningsforhold mellem Jesu ord og Jesu død*, idet man paa den ene side holder sig

til Jesu ord, og har deri medhold af mesteren selv. Men da synes hans død at miste sin betydning. Og paa den anden side fremholder man Jesu død som det væsentlige — og deri synes man ogsaa ifølge skriften at have ret. Men isaafald taber Jesu ord og forholdet til samme sin betydning, og det er aabenbart feilagtigt.

Vi spørger da: var Jesu død nødvendig, og i tilfælde hvorfor?

Dette spørgsmaal besvares, som bekjendt saaledes: Gud kunde ikke komme til at tilgive synderen, medmindre straffen for synden blev eksekveret. Guds søn blev menneske for at lide denne straf, og dermed er «frelse» istandbragt. Man merke sig, at efter denne betragtning er problemet for Gud dette: *hvorledes han skal kunne komme sig til at tilgive.*

Man er nu saa indforlivet i denne betragtning, at den uden videre gjælder for skriftmæssig, saa det er rationalisme og vantro at betvivle eller benægte den. Den er imidlertid ikke skriftmæssig. Hverken i evangelierne eller i brevene finder man dette udtalt. De hellige forfattere ved ikke af, at Jesu død er en «straf» for synden, ei heller, at Guds «retfærdighed» dermed er stillet tilfreds og Guds vrede og mishag vendt til naade og velbehag. Tvertimod brød Guds retfærdige vrede netop da for alvor løs over misdæderne. Og problemet for Gud er efter skriften ikke vanskeligheden med at tilgive, *men vanskeligheden med at bringe oprørerne til lydighed igjen*, ɔ: at bryde syndens og satans magt og omvende menneskene til Guds lydige børn. Slig var det med Israel, slig er det og i den nye pagt. Det skal ikke skorte paa tilgivelse, bare synderen vil «omvende sig».

Skal man gjøre alvor af den gamle betragtning og tage dens logiske konsekvenser, saa faar man sige, at verdens frelse beroede paa, at jødefolket forkastede sin Messias. Havde folket gjort, hvad Gud utvivlsomt vilde, det skulde gjøre, nemlig annammet ham, da vilde jo frelsen være mislykkedes!! En umulig tanke. Og Jesus vilde ikke havt grund til at græde over Jerusalem, tvertimod. Frelsen berodde jo netop paa, at Jerusalem ikke kjendte sin besøgelsestid.

Hvorledes angiver skriften endemaalet med Jesu komme og aarsagen til hans død? «Kvindens sæd skal knuse slan-

gens hoved.» «Hans navn skal du kalde Jesus, thi *han skal frelse sit folk fra deres synder.*» I disse og lignende ord antydes Jesu gjerning at være den at gaa til strid mod «slangen», at *bryde syndens og satans magt,* at frigjøre menneskene fra syndens trældom og føre dem tilbage til lydigheden mod Gud, med andre ord, *at omvende menneskene til Gud.* Og saaledes antyder han selv sin mission. «Jeg er ikke kommen for at kalde retfærdige, men syndere til omvendelse.»

Det vil da ogsaa være indlysende, at skal forsoning, fred med Gud indtræde, da maa oprørerne vende tilbage til lydighed igjen. Synd og skyld hører sammen. Tilgivelse kan ikke indtræde, før synden er brudt. (Vor dogmatik gaar den omvendte vei). Det middel, Jesus for dette formaal havde ihænde, *var Guds ord.* (Hebr. 1, 1). Ved dette ord — sandhedens ord — knuser han menneskehjerterne og bøier dem i bod, aabenbarer dem Guds, Faderens, kjærlighed og naade mod dem, som vender om til ham (den forlorne søn m. m.), lærer dem, hvorledes de skulle vandre værdigt til Guds velbehag, og lover dem, som ville lyde ham, Guds naade og velbehag, barnekaar hos Gud, borgerret i Guds rige, og endelig *sin kraft og hjælp til at realisere dette.* (Aandens virksomhed).

Menneskene forarges over den sandhed, han forkyndte, og lønnede ham med døden.

Gud, Faderen, lønnede hans troskab med at opreise ham fra de døde og give ham herlighed hos sig.

Gjennem sit ord fremtræder han fremdeles for menneskene til valg — præcis som for jøderne. Og loven er nu som da: de, som annammer ham (hans ord), vorde som hans disciple Guds børn, de, som forkaster ham, forkastes af Gud. Saadan er evangeliets enkle fremstilling af sagen.

Hvad er det frelsende? Det er Jesu ord, dette mægtige guddomsord, som er i hans mund «aand og liv.»

Hvad er efter evangelierne Jesu død i og for sig? Stikket i hælen, som han fik i kampen, men intet dødssaar. Hans død er en hjemgang til Faderen (Luk. 23. 46. Joh. 16. 17 o. flg.) og derfor en seiersdød. Og saa har man villet gjøre den til en straf for synden!! Han skulde da isaafald gaaet fortabt.

Vi spørger da atter: *maatte* Jesus dø og *hvorfor*?

Det var ingensomhelst nødvendighed for Gud for hans retfærdigheds skyld at kræve hans død. Det var forholdene paa jorden, som gjorde den nødvendig.

Skulde Jesu ord blive aand og liv og saaledes faa magt over menneskenes hjerter, *da maatte han selv først og fremst gjøre efter dem.* Hans liv er realisationen af hans ord —, hans ord saa at sige iklædt kjød og blod. (Joh. 1, 14). Lad os for tydeligheds skyld pege paa nogle eksempler.

Han siger: tro paa Gud. Hvorledes skulde han faa menneskene til at gjøre dette, dersom ikke han selv gik foran?

Han siger: værer barmhjertige, tilgiver hverandre. Hvorledes skulde han faa menneskene til at gjøre dette, dersom ikke han selv gik foran?

Han siger: frygter ikke for dem, som slaar legemet ihjel. Hvorledes skulde han faa menneskene til dette, dersom han selv havde unddraget sig døden?

Der stod ham 2de veie aabne til at undgaa døden.

Den ene var at fornegte den sandhed, han havde forkyndt, og «akkomoderet» sig efter sine omgivelser. Der behøves vel ikke nogen nærmere paavisning af, at denne vei var stængt.

Eller han kunde have befalet legioner af engle om sig til befrielse. Saadant vilde vistnok blit et storartet syn at se. Men det vilde have været den «aber» ved en saadan udgang, at der vilde have været liden glæde i himlen over sønnens hjemkomst. *Thi han vilde jo da være kommen* som en flygtning fra kampen *og det netop i den stund, den afgjørende strid skulde staa.*

Og der vilde ogsaa være blit liden glæde paa jorden. Thi vi var jo blit staaende tilbage med den lidet opmuntrende bevidsthed, at med alle sine skjønne og store ord var der dog en fiende paa jorden, han ikke vaaged sig ikast med, et dyb, han ikke vaagede sig ned i, dødens sorte dyb. Og hvorledes skulde vi, dødens børn, have kunnet tro paa udgange fra dette dyb, dersom *han* ikke havde turdet stige derned? «Han, som havde dødens vælde», vilde i saa fald have triumferet, os til liden glæde.

Se derfor maatte Jesus dø, for at fratage ham, som

havde dødens vælde, sin magt, og befri dem, som var under dødens frygt al sin livs tid.

Og derfor er Jesu død ikke nogen straffedød, men en seiersdød

Og fordi Jesus blev tro (lydig) til døden, *blev kans død en seiersdød.*

Da det ord «det er fuldbragt» lød fra Jesu mund, var hans jordelivs gjerning fuldendt. Han havde «herliggjort. Faderen» (Joh. 17, 4), var bleven tro til det sidste, havde overvundet dødens og mørkets magter, som nu havde gjort det sidste store anfald (Luk. 22. 53), han havde forkyndt det ord, som skulde blive en frigjørelsens magt i verden (Joh. 5. 24 o. flg.). Derfor gaar han hjem igjen til Faderen (Joh. 14. 28).

Men en langfredag uden paaskemorgen vilde have knyttet den forfærdelige verdensgaade endnu fastere, *den at vi ser uskyldighed og retfærdighed lide* og *uretfærdigheden triumfere.* Derfor er paaskemorgen gaadens løsning. Ved at opreise ham fra de døde *retfærdiggjør Faderen* ham (Joh. 16. 10) og vitterliggjør for verden, at døden er ei det sidste ord, at uskyld og sandhed skal seire. Gud sætter dermed seglet paa hans liv, hans ord som et retfærdighedens liv og sandhedens ord.

Og saaledes kan hans ord og liv (hans ord i kjød og blod) faa magt til at fylde menneskene med hans aand, «inspirere» til at følge ham efter paa den samme vei, sandhedens og retfærdighedens vei gjennem kors og død ind til liv og seir. Og den — og kun den, som staar op og følger ham, drages af hans ords magt, vinder Guds naade og syndsforladelsens gave. Og den, som fyldt af hans aand, lydende hans kald staar op og «følger» ham paa denne vei, ind i kampen, har forjættelse om at seire og vinde Faderens naade og velbehag (syndernes forladelse). Og saaledes fuldbyrdes de skjønne og dybe ord, hvormed Jesus selv omtaler nødvendigheden og frugten af sin død: «uden at hvedekornet dør, blir det alene; men naar det dør, *bær det megen frugt*» (Joh. 12. 24) og: dette er mit blod, som udgydes for eder *til syndernes forladelse* (Math. 26. 29).

IV.

Ved Jesu selvhengivelse vinder Gud det middel, som ene er istand til at udrette hans formaal, menneskenes frelse, det middel nemlig, som ene er istand til at bryde syndens magt i menneskehjertet og vinde det for sandheden, for retfærdigheden, for Gud. Derfor er hans offer Gud en behagelig lugt. Og derfor kan det med rette siges om ham, at han har sonet for verdens synd. Han, den korsfæstede Jesus, er sonemidlet, hilasteriet (Rom. 3. 25), som virker «forsoning» d. e. fred med Gud, *dersom midlet bruges,* det vil sige dersom han annammes i hjertets tro, og han saaledes faar gaa ind i menneskehjertet og gjøre sin gjerning der, drage det fra syndens og satans magt og ind i sit samfund — og dermed vinde det for sandhedens og retfærdighedens sag.

Og derfor er Jesus bleven *den anden Adam,* gjenskaber af en ny retfærdighedens slægt, og fordi han saaledes formidler forsoning, fred mellem Gud og mennesker, en μεσιτης (midler). At være den anden Adam, det er Jesu egentlige væsentlige stilling (Rom. 5). Men han kunde kun række frem til at blive dette — en ny retfærdighedens kilde i verden, ad korsets vei, gjennem lydighed til det sidste, med andre ord, gjennem det at være offerlammet.

Det er et dybt greb ind i sandheden, naar reformationen til den gamle satisfaktionslære føiede læren om Kristi lovopfyldelse, hans «aktive» lydighed, som det kaldes i dogmatikens underlige sprog.

Men hvor lidet der er gjort brug af denne sandhed!

Der er kun en lydighed, og den er aktiv. Og det er den, som gjør ham til den anden Adam, gjenopreiseren af den faldne slægt (Rom. 5).

Og som saadan skal han sættes som centrum i den dogmatiske betragtning, da vil der blive mening og sammenhæng i det hele. Man vil da komme ud af disse underlige juridika med tilegnelser og tilregnelser, transporter og applikationer, subjektiv og objektiv forløsning og meget saadant og tilbage til skriftens mere enkle udtryk og dermed ogsaa til virkeligheden.

Er nu altsaa Jesu ord det egentlig frelsende og hans liv paa jorden en inkarnation af dette ord, en fremstilling af

retfærdigheden i kjød og blod, hvilket giver hans ord dets inspirerende magt, saa blir hans død ikke en selvstændig akt, hvoraf kan udledes frelse, men et moment i hans jordeliv, ganske vist et stærkt fremtrædende, nemlig som den høieste aabenbarelse af hans lydighed mod Gud (Fill. 2. 8) og hans kjærlighed til os (Rom. 5, 7. 8 o. fl.).

Og det er derfor ikke saa at forstaa, at han frelser os derved at han døde, *men under sin frelsende gjerning sætter han livet til.*

Jeg ved vel, at man hertil vil indvende: paa denne maade mister jo hans død sit frelsesværd.

Ganske vist. Det frelsesværd, som man har tillagt den, nemlig at være en stedfortrædende straffedød. Men denne er indlagt og urigtig.

For det første er at bemærke, at denne i Jesu død indlagte frelsesbetydning berøver Jesu ord dets værd og gjør det til et «foreløbigt, forberedende» ord.

Dernæst merke man sig, at den ovenfor givne betragtning af Jesu død ligefrem giver sig af evangeliernes beretning.

Endelig frembyder denne betragtning sig ud af den eneste lignelse, hvori Herren selv indsætter sin død, nemlig lignelsen om hyrden, som sætter sit liv til for faarene.

Ingen vil vel falde paa, at hyrden frelser faarene derved, at han sætter livet til! Det er jo under sin kamp med faarenes fiende, ulven, for at frelse dem, at hyrden sætter livet til.

Blir det derfor mindre dyrebart, at Jesus, Guds søn, ofrer sit liv for os? Og denne hyrdens død i kamp mod fienden passer jo netop til evangeliets fremstilling. Det var under kampen mod «slangens sæd», at kvindens sæd fik stikket i hælen, døden.

Men, vil man sige, hvorledes kan apostlerne ligefrem tillægge Herrens død frelsesværd, ja Herren selv gjør det jo i grunden ogsaa, naar han siger, at han er kommen for at give sit liv til en gjenløsningsbetaling for mange (Math. 20. 28)? Lader man baade Herren og apostlerne tale et almindeligt, menneskeligt sprog, istedetfor, som man mistænker dem for, stadig at give metafysisk-theologiske forklaringer, saa vil deres ord og udtryk forstaaes bedre.

Har en mand frelst mit liv, t. eks. fra dødsfare paa sjøen, og han derunder selv satte livet til, vilde vi jo derom, uden at misforstaaes, benytte netop slige udtryk, som skriften bruger om Jesu død. Vi vilde sige: «han satte livet til for mig», «han ofrede sit liv for mig, for min frelse», «han betalte min frelse med sin død», «min frelse kostede ham livet», osv. og ingen vilde falde paa den tanke, at det var hans død i og for sig, som var frelsende. Derimod maler slige udtryk mandens selvopofrende kjærlighed og mod. Og merk vel: saaledes benytter vi uvilkaarligt Jesu død og kors i prækenen. Vi maler Kristus korsfæstet, ikke for at forsikre menneskene om, at de nu er skyld- og syndløse i kraft af sammes død (ja, nyevangelismen forsøgte paa dette, men under protest fra orthodoksiens side), men for at male — paa den ene side menneskenes synd — og paa den anden side Jesu (og Faderens) kjærlighed, renhed og uskyld, *alt i den hensigt at drage hjerterne til ham.* «Her paa Golgatha, ser du ret synden aabenbaret, kan vel du blive ved i synden, som har tilredt Guds søn saaledes?» «Her ser du ret dig selv, thi ogsaa du var med og raabte: korsfæst», er jo velkjendte udtryk fra taler baade af læg og lærd. Og videre: «kan du nægte at give ham dit hjerte, han, som har lidt dette for dig?» og lignende.

Med andre ord: vi bruger, og det er da det samme som at sige, at Gud benytter, Jesu død, eller rettere, *den korsfæstede som det mægtigste middel til synderes omvendelse,* altsaa som motiv.

Det stadfæster sig i praksis, hvad jeg ovenfor har søgt at paavise, nemlig at Jesus som offerlammet netop er den anden Adam, synderes omvender, skaber af en ny, retfærdig slægt, der lever for Gud.

Det er ganske interessant at lægge merke til, hvorledes selv den mest orthodokse prædikant, medens han i theorien og diskussionen forfægter dogmatikens skjæve syn, i praksis lader virkeligheden komme til sin ret og der taler ganske anderledes. Jeg opfordrer læserne til f. eks. at gjennemlæse biskop Heuchs langfredagspræken. Grundtanken i denne er følgende: menneskehjertet er bundet i lysternes, i egenretfærdighedens eller fortvivlelsens magt (altsaa syndens magt).

Det eneste i verden, som kan bryde denne magt og befri slaven, er Jesu kjærligheds magt. Naar denne kjærlighed faar magt over dit hjerte, «da er du frelst». Dette vil jo sige præcis det samme, som at Jesus, den korsfæstede, omvender synderen, og dertil males han korsfæstet og dertil bruges af Gud.

Dog, naar man i diskussionen om disse ting fremholder, at det netop er formaalet med Guds søns komme til verden, at omvende menneskene til Gud, da har biskopen ikke sterke ord nok til at udtrykke sin foragt for en saadan tanke. Han haaner den ligefrem. («Mod Strømmen», side 130). Og samtidig prædiker han den selv!!

Og i diskussionen faar man idelig høre, at «forsoningen» er det centrale i evangeliet, og uden dette blev det intet evangelium, men menneskelærdom.

Foruden den omstændighed, at denne paastand og dom rammer evangelierne, som jo indrømmes at være prøver paa evangelieforkyndelsen paa apostlernes tid, og som jo ikke indeholder «forsoningen», dømmer den vore mest orthodokse prædikanter i nutiden. Man behage bare at undersøge t. eks. biskop Heuchs prækener, og man skal blive forbauset over, hvor sparsomt forsoningen forekommer. Det er Jesus personlig, som her er centret, Jesus, saadan som han fremtraadte for Israel baade i ord og gjerninger, og han males altid for øinene i den hensigt, at «hans ord skal faa magt over hjertet», eller «hans kjærlighed faa magt over hjertet», thi da «drages mennesket fra syndens og satans magt til Gud». Altsaa, jeg siger atter, *som synderes omvender, den anden Adam.*

Og jeg siger atter: saadan bør det blive ogsaa i den dogmatiske betragtning, saa vil der blive orden og sammenhæng.

Endelig merke man sig den paafaldende omstændighed, at Jesus som straflider *ikke forekommer i hans lignelser om Guds rige.*

Man har imødegaaet denne paavisning med den indvending, at Herren ikke kunde tale fuldt ud om sin død paa den tid.

Hvad skulde være iveien for det? Han taler dog oftere om sin død, og saa skulde han have fortiet det væsentlige!

Eller mon der foreligger nogen aabenbaring efter Jesu tid?

Aabenbaringen er dog vel indskrænket til og fuldstændig med Jesu optræden paa jorden (Joh. 17, 4. Hebr. 1, 1).

Men desuden lægge man merke til, at der i saadan egenskab end ikke er plads for ham i lignelserne. Man forsøge bare at sætte ham ind, saa vil man faa se sandheden heraf. En fader, som tilgiver først efterat han har faaet straf eksekveret og skaden godtgjort! En konge, som eftergiver tjenerens gjæld først efter at have faaet fuldt vederlag!

Derimod vil der være god plads for ham og netop passende plads for ham som den, der søger op den forlorne søn, bringer ham godt budskab fra faderhuset, bevæger ham til at vende hjem og faar revet ham løs fra det slette selskab, alt med resiko af sit eget liv.

Ja, er det ikke saa, at netop i den egenskab gaar han jo uden videre ind i sine lignelser uden at han behøver selv at sætte sig ind i dem? Thi idet Jesus staar der, taler sit ord og fremsætter sine lignelser, bringer han jo netop derved bud fra Faderen, opsøger det fortabte og bringer dem tilbage til Gud, *men sætter livet til paa denne gjerning!*

Og naar Jesus siger, at det «bør» ham at lide og dø, da er det ikke saa at forstaa, at faderen maatte have hans død for at faa frelseværket fuldført.

Naar profeterne i aanden ser Messias forsmædet og lidende, da er det, fordi de ser hans skjæbne med Guds øine. Og Faderen forudser, idet han sender Sønnen til verden, hvordan det vil gaa, naar den retfærdige møder uretfærdigheden i verden. *Men han sender ham alligevel,* thi nogen anden redning gives ikke. Ikke ved noget almagtens ord kan verden frelses, men derved, at menneskenes hjerter *efter frit valg drages fra synd og uretfærdighed til sandhed og retfærd.* Og forat dette skulde kunne ske, da maatte synden afdækkes i hele sin nøgne gru, og retfærd aabenbares i sin fulde skjønhed. Dette sker gjennem hele Jesu liv, men allersterkest, i sin mest skjærende kontrast, paa Golgatha. Jesu skikkelse er skjøn og eier en dragende magt overalt, hvor vi følger ham. Men paa den natsorte baggrund, som dannes af menneskenes blindhed, raaskab og uretfærdighed, stævnende til møde paa Golgathas høi, paa denne mørke baggrund straaler hans skikkelse med en sælsom betagende glans, paa samme tid døm-

mende det ham omgivende syndemørke, og dragende ved sin uforlignelige renhed og skjønhed. Og ved at se ham saadan og fornemme den eiendommelige magt, som straaler ud fra hans skikkelse, forstaar vi hans ord, naar han siger: naar jeg blir ophøiet fra jorden, vil jeg drage alle til mig (Joh. 12. 32).

Her paa korset faar han først sin fulde magt til at være «Jesus», Frelseren, menneskehjertets omvender fra synd til retfærdighed, fra Satans magt til Gud (Hebr. 2. 10).

Men atter her vil det ved nærmere eftersyn vise sig, at det er hans ord, som er det centrale, det egentlige lys i mørket. Gjælder det overhovedet om Jesu ord i det hele, saa finder det i allerhøieste grad sin anvendelse her, at «hans ord er guldæbler i sølvskaaler». Det var ikke mange ord, som faldt fra hans læber i disse timer. Men saa meget kosteligere og dyrebarere er de i sin knaphed. Thi gjennem disse ord skuer vi ind i hans hjerte, og gjennem denne dør ind i Guds faderhjerte.

Tag hans ord bort, og det hele blir os en mørk gaade. Og omvendt, uden hans lidelse og død blir ordene tomme og virkningsløse. Her, som overalt og til alle tider, er det saa, at Jesu liv, hans gjerninger (her hans lidelse og død) er realisation af hans ord, hans ord i kjød og blod. Og derfor er det ikke til at blæse foragteligt ad, men det høieste, skjønneste og sandeste, som kan siges om hans død dette, at *han beseglede sin tale, sit ord med sit blod.* Thi det er evangeliets egen tale. Det er intet videnskabeligt bevis, ganske vist, — noget saadant gives ikke — men det er det kosteligste bevis, som nogen efter sandhed, efter Gud tørstende menneskesjæl vil ønske sig, *at for den sandhed, som ved ham er forkyndt i verden, har Guds egen søn gaaet i borgen med sit blod.* Saa høit takserede han dens værd. Maatte vi for fremtiden forskaanes for at høre denne for et kristenhjerte forunderligt lydende, ja oprørende tale om Jesu ord som et blot «foreløbigt, forberedende» ord.

Thi dette ord er aand og liv, og fordi det som saadant *her* er frelsende for dem, som annammer det i hjertets tro, skal det *engang* blive til dom for dem, som forkaster det. (Joh. 12. 48).

Saa er da korsets forargelse borttaget, synes jeg en og anden nidkjær forsvarer af det gamle system sige og tænke.

Ja, saa forkvaklet og forvirret er vor tankegang blit af dette underlige «system», at man kan falde paa at tænke og tale slig. Thi det var jo ikke apostlernes lære om Jesu død som en stedfortrædende straf, der var jøder en forargelse og græker en daarlighed, thi det hørte de intet om, men den underlige paastand om, *at en korsfæstet jøde, en simpel tømmermandssøn skulde være Guds søn, verdens frelser og verdens dommer.*

Jeg har bedt, og beder atter til slut, kolleger og embedsbrødre læse dette *sine ira et studio.* Ikke uden videre at forkaste det, fordi om det strider mod vante, nedarvede forestillinger. Ved nøiere eftersyn og prøvelse skal det maaske befindes at svare til skriftens tale, til virkeligheden saaledes som vi erfarer sandheden, og saaledes, som vi fremstiller den i prædikenen om den korsfæstede.

Thi det er, trods dogmatikens skjævheder, det gode ved sagen, at vi i den praktiske forkyndelse — jeg kan gjerne sige ved hjælp af kristeligt instinkt — undgaar disse og istedetfor, som dogmatiken gjør, at forkynde Kristi død som vor frelse og forsoning med Gud, *prædiker vi i virkeligheden den korsfæstede Kristus,* saadan som evangeliet fremstiller ham, i hans ord og gjerninger, som en Guds visdom og kraft til retfærdighed, helliggjørelse og forløsning (1 Kor. 1. 30)

At der herunder, i samme grad, som en er bunden i dogmatiske synsmaader og udtrykssæt, blandes ind saadanne, der virker forstyrrende og forvildende, er selvsagt.

At faa udrenset saadant slagg, at bringe enhed, orden og sammenhæng tilveie, det blir en opgave saavel for fremtidens theologi som for fremtidens forkyndelse af evangeliet.

MINDER OG OPLEVELSER.

Af *Kristian Gløersen.*

Studenterliv. Professorerne Monrad og Welhaven.

Af de fag, jeg skulde lægge op til andenexamen, var filosofien det, som sterkest interesserede mig. Denne tiltalte mest min logisk-kritiske sans, og jeg ventede ved dette studium at faa svar paa mange spørgsmaal, som især i de sidste aar havde meldt sig, uden at jeg havde fundet tilfredsstillende svar. Den professor, hvis forelæsninger jeg fulgte med størst interesse, var da ogsaa *Marcus Jakob Monrad.* Da jeg en tid havde hørt ham, nøiede jeg mig ikke alene med de forelæsninger, han holdt for de studenter, der skulde tage andenexamen, men gik ogsaa paa dem, han holdt for filologerne. .

Som alle ved, der har seet eller kjendt professor Monrad, udmerkede han sig ingenlunde ved personlig skjønhed, blev i almindelighed holdt for at være styg. Jeg syntes, hans ansigt mindede om Sokrates, og ligheden vilde maaske været end større, hvis han havde baaret den græske vismands lange skjæg. Han var noksaa sterkbygget, men førte sit legeme skjødesløst, gik noget foroverbøiet med kroppen, mens han bar hovedet opreist, ofte lidt tilbagekastet. Der var noget vist hængslete ved hans maade at føre sig paa, gangen var rask, men slængende, og det saa ofte ud, som om klæderne ikke passede ham. Naar han langede afsted nedover Karl Johansgade, vilde vistnok ingen fremmed faldt paa, at dette var en vellærd, høit dannet professor og æsthetiker.

Dette professor Monrads ydre virkede paa ingen maade frastødende, naar man havde det mindste kjendskab til ham, ja selv om man blot kjendte ham fra kathederet af. Kjendte man ham lidt nøiere, eller havde man personlig været aldrig

saa lidet sammen med ham, saa vilde man tvertimod finde noget overordentlig tiltalende ved hele hans personlighed og hele hans maade at være paa.

Monrads forelæsninger udmerkede sig ved en sjelden klarhed og plastisk ro i fremstillingen, der var helt fri for tysk-filosofisk Weitschweifigkeit og lange sammenfiltrede perioder med bisætninger, parentheser og bisætningers bisætninger, saa det hele blir som en ugrei garnhæspel. Lige frit var foredraget for den saa ofte forekommende videnskabelige tørhed. Det var altid aandfuldt, fængslende, forstod stedse at vække tilhørernes interesse og holde den fast. Oratoriske blomster og anden stas forekom ikke. Saadant passer jo ogsaa daarligt i en videnskabelig forelæsning. Det var en strengt logisk udvikling, en næsten mathematisk klar deduction. Og dog var der varme i hans forelæsninger, en varme, der undertiden kunde stige til begeistring, den nemlig, som udstrømmede fra hans egen kjærlighed til sin videnskab og hans trang til, hans iver for at føre sine tilhørere ind i dens forgaarde, oplade deres øine, fremkalde, lede og udvikle deres egen tænkning og personlige tilegnelse. Thi som han selv var en ægte φιλόσοφος, en visdoms-elsker, saa vilde han ogsaa indgyde denne kjærlighed til «visdom» og videnskab i sine tilhøreres hjerte og sind. Som antydet kunde denne varme somme tider stige til pathos i hans foredrag. Denne var dog altid klar, behersket, men eiede trods dette, maaske netop paa grund deraf, en egen fængslende, tændende magt.

Det er jo temmelig overflødigt at sige, at ikke alle de unge studenter følte sig saa tiltalte af Monrads forelæsninger. Det var dengang, som det maaske er endnu, at tiden fra artium til andenexamen af mange blev holdt for et slags generalferie, en frihedstid i modsætning til skolens disciplin og «slaveri», som mange kaldte det. Der var dem, og det er kanske saa endnu, som forvekslede frihed med tøilesløshed. Til mine samtidiges ære maa jeg dog sige, at der i regelen indfandt sig forholdsvis mange til forelæsningerne. Filosofien var imidlertid en disciplin, som ikke stod synderlig høit i kurs. Jeg tager neppe feil, naar jeg siger, at mange, maaske de fleste fandt den «kjedelig». Jeg mente ved de iagttagelser, jeg gjorde, at have fundet, at dette særskilt gjaldt dem, som

havde havt daarlige, aandløse lærere i norsk, særlig i stilskrivning. Navnlig denne er, eller bør være, en forskole for filosofien. Nu, «norsk stil» regnedes jo og regnes endnu meget ofte for et af skolens «kjedeligste» fag, og guderne skal vide med fuld ret, slige norsklærere, som man tidt nok baade har nøiet og endnu nøier sig med: «Herregud, norsk kan da *alle* undervise i!» — Undres, hvor mange det er, som ved, at det maaske er skolens vanskeligste fag.

Med professor Monrad havde jeg, allerede før jeg blev student, gjort et slags bekjendtskab og paa forhaand glædet mig til at skulle faa høre ham. Det var skeet dels gjennem breve fra *Christopher Bruun,* der blev student to aar før mig, dels gjennem Monrads lille bog: «Om de classsiske studiers betydning for den høiere almendannelse», der udkom i 1857, aaret før jeg tog artium. Denne afhandling havde jeg med største interesse læst og tilegnet mig, tør jeg nok sige.

Blandt alle universitetets daværende professorer var vistnok Monrad saa omtrent den eneste, som havde forstaaelsen af, at en universitetslærer havde ogsaa en anden opgave lige over for sine alumner end bare den at holde forelæsninger *e cathedra.* I sidste semester før andenexamen holdt han paa universitetet saakaldte examinatorier, der nok egentlig skulde være et slags repetitionscurser, men hvor de tilstedeværende frit kunde stille spørgsmaal til professoren, selvfølgelig kun naar disse gjaldt filosofiske themata. Flere af mine i saa henseende interesserede kamerater ligesom ogsaa jeg tillod os da oftere at komme med spørgsmaal, som ikke direkte kunde siges at foreligge. En af mine bedste venner og som jeg en meget interesseret tilhører ved Monrads forelæsninger blev med mig enig om, at vi skulde stille det spørgsmaal: «I hvilket forhold staar den Hegelske filosofi til et *personligt* gudsbegreb?» — Vi var nemlig meget interesserede i at faa et afgjørende svar paa dette spørgsmaal. Monrad var som altid meget elskværdig og imødekommende, idet han dog, saavidt jeg erindrer, gjorde opmerksom paa, at spørgsmaalet, filosofisk seet, egentlig ikke kunde stilles og følgelig heller ikke besvares. I filosofien var Gud et begreb som alle andre, i visse maader en abstraction, et udtryk for uendeligheden, kun saa vidt tilgjængelig for speculationen, som det fremgik af

eller representerede enheden i mangfoldigheden af de kræfter, der betingede og udfoldede sig i alt levende liv saavel i den aandelige som den fysiske verden. Det kan derfor ganske vist siges, at den Hegelske filosofi anerkjender Gud som den høieste idé, eller, om man vil, det absolute princip, fra hvilket al livsvirksomhed udstraaler, og mod hvilket igjen alle idéer saa at sige leder hen som sit endelige ophav, der dog tilsidst viser ud over sig selv til uendeligheden. Denne ligger som saadan udenfor, eller om man vil, over den menneskelige speculation, kan derfor ikke blive gjenstand for logisk tænkning eller dialectisk filosofisk udvikling. Begrebet *personlig* Gud er derfor væsentlig kun theologisk, fremgaaet af forudsætninger, der ligger udenfor den speculative filosofis grænser.

Om professor Monrad vilde have godkjendt dette mit forsøg paa aforistisk og sammentrængt at gjengive hans udtalelse ved hin leilighed er meget tvilsomt. Saa meget er vist, at vi to «spørgere» var omtrent lige kloge som før. Vi tillod os kun det spørgsmaal, om et saadant Guds-begreb ikke maatte føre til eller nærmest falde sammen med pantheisme? Dette ønskede vi gjerne udredet. Dertil blev der imidlertid ikke leilighed. De fleste tilhørere blev urolige, var forargede over vore utidige spørgsmaal og vilde have gjennemgaaet «sin lekse» for dagen.

Monrad tog sig ogsaa paa anden maade af studenterne. Han indfandt sig ikke saa sjelden i «Samfundet» lørdagskvelden, og holdt der af og til taler, dels af humoristisk art og dels mere alvorlige, altid vegtige, altid krydrede af «attisk salt». Ofte proklamerede han sig som *studiosus perpetuus*, og han fremholdt sterkt, at dette var enhver ægte akademikers kald. Med det: overalt og under alle livets forhold altid at søge sandheden, altid at øge sin viden, altid at skjærpe sin tænkning, altid at udvikle sin aand og sit aandsliv, dermed vilde en ægte Minervas søn aldrig blive færdig: «Helligt er studentens kald!»

Som bekjendt var Monrad foruden at være professor i filosofi tillige theolog — havde taget theologisk embedsexamen med udmerkelse — var desuden dygtig filolog, mathematiker, skrev vakre digte og var meget musikalsk. Han havde saaledes f. ex. faaet istand en akademisk stygekvartet, hvor han

selv var et aktivt og dygtigt medlem, og som oftere gav koncerter eller rettere musikalske underholdninger i Studentersamfundet.

Den 10de november 1859 var der en større fest i Studentersamfundet i anledning af, at det var 100 aarsdagen efter Schillers fødselsdag. Professor Monrad holdt da festtalen (senere trykt i Illustreret nyhedsblads nytaarsgave 1860). Denne, der gav en kort, vel afveiet skildring af Schillers liv og virksomhed, særlig da som digter, og hans betydning for samtid og eftertid, udmerkede sig lige meget ved klarhed, indholdsrighed og varme. Det talrige publikum, ældre og yngre akademici, fulgte med stigende interesse det aandfulde foredrag, og med begeistring tømtes mindebægeret, da Monrad endte talen med Schillers ord: «Ein volles Glas dem guten Geist!»

Senere hen i livet har jeg saa mangen gang truffet sammen med og havt leilighed til at veksle ord og meningsudtalelser med denne min høit agtede og elskværdige universitetslærer. Han var vistnok den af alle universitetets lærere, der havde den største indflydelse paa og betydning for min aands udvikling i hine mine unge dage, og som gav mig det første indblik i og en aldrig senere sluknet kjærlighed til «videnskabernes videnskab», den han med saadan varme presenterede og med begeistring tolkede fra sit katheder. Ikke saa, at jeg senere særskilt har lagt mig efter filosofisk-videnskabelige studier. Men det filosofiske grundlag, jeg gjennem Monrad erhvervede, har senere altid gjort sig gjældende i min senere aandsudvikling og navnlig i de forskjellige studier, jeg gjennem mange aar har drevet, og den dag i dag optages af.

Ogsaa digteren *Johan Sebastian Welhaven* var dengang professor i filosofi og holdt som saadan forelæsninger, af hvilke jeg hørte en del. Lige saa fremragende som han var som digter og orator, lige saa fjernt var han vistnok fra at være videnskabsmand og særligt filosof. Nogen filosofisk skole gjorde han neppe fordring paa at tilhøre, syntes dog maaske i sine forelæsninger nærmest at holde sig til Kant. Om han nogensinde havde sat sig ind i den Hegelske filosofi og dens methode, skal jeg ikke kunne sige, men jeg tror nærmest, at han *a priori* var indtaget mod

denne og nøiede sig med «Das Ding an sich». Noget videnskabeligt udbytte af at høre Welhavens forelæsninger — de gjaldt dengang psykologien — havde jeg ikke, skjønt dette var det felt, paa hvilket han vistnok var bedst hjemme, — paa sin vis.

I andre henseender havde jeg derimod et meget tilfredsstillende udbytte af baade at se ham og høre ham. Som vel kjendt var han en meget vakker mand med et fint, aandrigt ansigt, klare, skarpe, ofte tindrende øine. Hans ydre var i høi grad soigneret, hans optræden, hans gestus helt igjennem den fint dannede mands, hans stemme fyldig, velklingende, rig paa modulationer, hans mimik altid behersket, men meget udtryksfuld. Hans veltalenhed var vel omtrent enestaaende, foredrag og sprog formfuldendt, og det var en æsthetisk nydelse baade at se ham og høre ham. Digteren gjorde sig ofte gjældende i fantasirige, levende skildringer, hvortil stoffet gav ham rig leilighed.

Ikke sjelden fik jeg indtryk af, at han selv nød sin egen veltalenhed og glædede sig over den. Paa sin haand bar han en ring med en sterkt lynende diamant. I sin tales strøm lod han under sine altid diskrete gestus ofte denne diamantring med en smuk haandbevægelse funkle for auditoriets øine. Dette syntes at være ham en vane og neppe beregnet, som nogle mente. Jeg fandt det altid morsomt, og at det passede godt som blinkende stjerner til hans rigt strømmende veltalenhed. Man havde desværre ikke dengang nogen professorpost i veltalenhed ved vort universitet. Som veltalenhedslærer vilde professor Welhaven været paa sin rette plads. Nu, man har jo heller ikke senere havt nogen saadan post, hvor sterkt end trangen dertil har gjort og fremdeles gjør sig gjældende.

Hvor lidet tilfredsstillende han evnede at hævde sin stilling som professor og præceptor i filosofi, var alment kjendt og kunde endog kontrolleres af de mer modne studenter, som havde leilighed til at opstille sammenligninger mellem ham og professor Monrad. Og kritiken faldt ikke naadig. Man kunde høre ytringer som «*professor confusionis*», «trekantianer» og lignende. Nu, som man ved: «Schnell ist die Jugend mit dem raschen Wort!»

Der fandtes imidlertid ikke faa studenter, som langt foretrak at gaa paa Welhavens forelæsninger fremfor Monrads. De fandt ikke alene, at hine — for at bruge deres sprog — var meget morsommere, men ogsaa, at man paa den vei slap meget lettere frem til god karakter ved examen i filosofi, vel at merke, naar Welhaven skulde examinere. Han red nemlig i sine forelæsninger altid de samme, noksaa udslidte kjepheste, som var vel kjendte, og han forlangte altid de samme svar paa en række spørgsmaal til examinanderne, spørgsmaal, som forudsatte, at man stadig havde fulgt hans forelæsninger, der væsentlig gjaldt visse episoder af filosofiens historie samt psykologien. Neppe nogen af mine samtidige, der hørte disse forelæsninger, vil have glemt det stadig tilbagevendende slagord om sjælens og nervernes «perfektibilitet» og den med megen pathos og gribende veltalenhed fremførte fortælling om «hint vidunderlige fænomen, hin unge, rigt begavede amerikanske pige, Laura Bridgeman, blind, døv og stum, hvis sjæl laa i fingerspidserne».

Saa havde han ogsaa en hel del strøspørgsmaal paa lager, hvilke man maatte merke sig og være rede til at svare paa med de udtryk, han forlangte. For dem, der havde havt det lette og for al selvtænkning helt frigjorte arbeide at sætte sig ind i dette, var det da som sagt en let sag at faa en udmerket karakter i filosofi, naar Welhaven var examinator. Ganske anderledes var det for dem, der f. ex. væsentlig kun havde hørt Monrads forelæsninger, især hvis vedkommende var sterkere paavirket af ham og havde vundet et — efter omstændighederne mere selvstændigt syn paa og interesse for den hegelske filosofi. Naar saadanne hegelianere *in nuce* skulde examineres af Welhaven, saa gik det dem i regelen ilde. Det sagdes, at han nærede en meget sterkt udpræget animositet mod det slags examinander.

Meget uventet kom jeg til at blive blandt disses tal. Uden skryt tør jeg sige, at jeg i filosofi var baade moden og vel funderet i, hvad der krævedes til andenexamen, og jeg havde glædet mig til at skulle blive examineret af Monrad. Men skjæbnen vilde, at han mod al beregning og mod, hvad der før var bestemt, netop denne gang maatte overlade Wel-

haven examinationen ogsaa af dem, der væsentlig kun havde gaaet paa Monrads forelæsninger. Det var rimeligt nok, at dette vakte den største misnøie blandt dennes alumner, en misnøie, der tildels kom høilydt tilorde, hvad der maaske ogsaa kom Welhaven for øre.

Den dag, jeg skulde op i filosofi, var ogsaa flere af mine kamerater tilstede i auditoriet. Jeg var ganske rolig, da jeg vidste, at jeg i hvert fald i filosofiens historie maatte kunne tilfredsstille professor Welhaven. Hvilke spørgsmaal han ellers vilde stille, var jo ikke godt at vide, men det maatte vel altid gaa an at finde et svar. Han begyndte, som han nok altid pleiede, med spørgsmaal i filosofiens historie, og det gik en stund bra nok. Men saa kom han ved et af mine svar med en indvending, som satte mig i den største forbauselse. Saavidt jeg husker, beroede den nemlig paa en ren forveksling, — enten det var mellem Fichte og Schelling eller to andre af romantikens filosofer, mindes jeg ikke. Den var saa graverende, at den alene kunde forklares ved en høi grad af distraktion hos professoren, hvad jeg ogsaa straks var paa det rene med, at det maatte være. Jeg tillod mig derfor i al ærbødighed at gjentage og præcisere mit svar, «som professoren vistnok maatte have misforstaaet».

Han afbrød da tvert examinationen om dette og fremsatte derpaa en del — ja jeg faar kalde det helt underlige spørgsmaal, hvis forbindelse med filosofien jeg ikke kunne fatte, nærmest et slags rebuser eller rettere ordgaader, forekom det mig, paa hvilke jeg da svarede *tant mal que bien,* idet mit ansigt vistnok ufrivilligt udtrykte min forbauselse. Det sidste af disse spørgsmaal har jeg aldrig kunnet glemme:

«Vil De sige mig, hvad forstaar man ved sansemediet?»

Jeg blev temmelig perplex. Det ord forekom ikke i min filosofiske ordbog, — havde det endda hedt medi*er*, men medi*et*, — sansemedi*et*? — Hvad var nu det for et paafund? — For at være sikker saa jeg paa professoren og gjentog spørgende ordet. Med en vis nedladende mine som lige over for en person, der lider af mangel paa fatteevne, gjentog han sit spørgsmaal. Jeg svarede da:

«Jeg kjender intet sansemedium, hr. professor, men vist-

nok sansemedier, nemlig nerverne. Sansemedi*et* maa vel altsaa være et udtryk for disse medier, tænkte som et komplex?»

«Nei, disse er intet medium, de er kun radier, gjennem hvilke sanserne udstraaler til det endelige medium. Dette er nemlig *det tomme rum*.»

Jeg tager neppe feil, naar jeg antager, at de, som maaske kommer til at læse dette, vil være tilbøielige til at dele den tanke, som da løb mig gjennem hovedet: Vil professoren holde mig for nar? —

Saa meget er vist, at jeg følte det, som om min forstaaelse med engang var blevet hensat i et overmaade stort vacuum.

Da jeg efter endt examination mødtes med mine kamerater ude paa universitetstrappen, var de meget forargede og brugte temmelig ubeherskede udtryk om den maade, hvorpaa jeg var blevet examineret, mente dog, at jeg alligevel kunde være ganske sikker paa ikke at faa nogen daarlig karakter.

Næste dag fortalte en af mine venner mig leende, at jeg af professor Welhaven havde faaet karakteren 5 i filosofi. Da lo jeg ogsaa.

SKOLEANDAGTER.

(Ved *A. N. Kiær*).

Under den fornylig i den herværende pædagogiske forening stedfundne diskussion angaaende det af hr. overlærer Arstal indledede spørgsmaal: «hvad kan og bør skolen gjøre for ungdommens sedelighed?» fandt jeg det nyttigt særlig at fremholde den store betydning, som skoleandagter maa antages at kunne have ogsaa i henseende til ungdommens sedelige holdning. Jeg mente nemlig, at netop i denne henseende var det af vigtighed, at de unge kunde blive gjennemtrængte af bevidstheden om en levende Gud, som ser i det skjulte, og for hvem de staar til ansvar, men ogsaa som er den barmhjertige Gud, der for Kristi skyld forlader synder. Om det nu end først og fremst er hjemmets og kirkens sag at lede de unge til denne erkjendelse, saa synes det dog klart, at ogsaa skolen bør medvirke dertil.

I anledning af denne sag har jeg søgt at tilvejebringe oplysninger, om hvorledes forholdet er i dette stykke saavel i vort land som i enkelte andre lande, og da dette forhold synes mig at være af interesse ikke alene for det spørgsmaal, der nærmest foranledigede undersøgelsen, men ogsaa i videre omfang, har jeg ment det nyttigt i dette tidsskrift at gjøre rede for, hvad jeg i saa henseende er kommet til kundskab om.

Her i Norge holdes ifølge gammel god skik som en vistnok temmelig undtagelsesfri regel i alle *folkeskoler* en kort andagt hver dag ved undervisningens begyndelse og ved dens slutning.

Ved de *høiere pigeskoler* er daglig skoleandagt vistnok ligeledes i de allerfleste tilfælde regelen.

Ved de *høiere gutteskoler* (gymnasierne) er derimod det modsatte tilfældet, idet der paa vistnok temmelig faa undtagelser nær overhovedet ikke holdes skoleandagt, saa den religiøse paavirkning indskrænker sig til religionsundervisnin-

gen, der i de øvre klasser i senere tid er bleven stærkt beklippet. Det kan dog nævnes, at som regel i examensfesterne gives udtryk for en kristelig livsbetragtning.

Jeg tror, at enhver, der tænker nærmere over dette forhold, skal erkjende, at dette for gymnasiernes vedkommende er et minimum af kristelig paavirkning. Og det ligger nær at spørge, hvorfor gymnasiernes elever skal i saa henseende behandles anderledes end folkeskolens, og om ikke gutterne i de høiere skoler trænger fuldt saa meget som pigerne til den støtte i livet, som kristendommen giver. De fristelser, for hvilke de unge er udsatte, og det ikke mindst i den alder som der her er spørgsmaal om, er da saavist ikke mindre for gutter end for piger. Jeg kan derfor ikke andet end finde det høist beklageligt, at der paa vore gymnasier ikke er nogen skoleandagt, ikke engang ved skoleugens begyndelse og ved dens slutning. At indføre en saadan synes saameget mere paatrængende nødvendigt, som de disciple der gaar ud fra gymnasierne for en ikke liden del kommer til at indtage fremragende stillinger i vort samfund, og fordi i senere tid den i og for sig saa priselige sport trækker altfor mange bort fra gudstjenesterne om søndagen.

Erkjendelsen af, at i heromhandlede stykke hos os meget er forsømt og forsømmes, vil blive forstærket, naar man ser hen til, hvorledes forholdet er ordnet i vore nabolande.

Fra Sverige har jeg faaet følgende meddelelse:

«I våra elementarskolar och gymnasier är det lag på att morgonbön hålles hvarje dag ca. 1/4 tim., vanligen for hela skolen i en sal, med psalmsång, läsning ur bibeln, och någon utläggning i många skolar, der läraren så vil, samt bön.

I våra flickskolar (private) följes öfverallt samma sed.

I folkskolarna är genom lag föreskrifvet att bön med psalmsång hålles hvarje morgon. Detta sker doch i hvarje skolsal för sig. Der läraren är en lefvande kristen förekommer ofta mycket ingående tal till barnen, tyvärr är det nog motsatsen i några fall, och reglementerad bön, dock tror jag, med någon bibelläsning i de flesta fall.

Vid tekniska elementarskolan här med ynglingar från 16—21 år är det daglig morgonbön, såsom i elementarskolarne och jag antar att de stå under samma förordning i detta af-

seende. Jag tror de hafva kyrktvång såsom i elementarskola ehuru det nog ej hållas så noga.»

Forøvrigt har samme brevskriver i et tidligere brev oplyst, at der i Sverige derhos er paabudt deltagelse af skolernes elever i de almindelige søndagsgudstjenester. Dette paabud overholdes i senere tid vistnok ikke almindeligt i byerne, særlig ikke i Stockholm. Imidlertid har barnegudstjenester og søndagsskoler vundet en stedse større udbredelse og ansees som et meget virksomt led i ungdommens kristelige paavirkning.

Fra *Danmark* har jeg faaet to meddelelser, af hvilke den første er saalydende:

«Jeg er ikke meget sagkyndig med hensyn til spørgsmaalet om skoleandagter, men har bedt en skolemand om oplysninger. I det hele tror jeg, at skoleandagter her i landet spiller en minimal rolle. Allerede da jeg gik i skole 1860—1871 var der i forberedelsesskolen ingen andagt, i «Metropolitanskolen», hvorfra jeg blev student, kun en «lovsang» mandag morgen og lørdag aften. I N. N. skole, hvor en af mine drenge gaar, er der en liden morgenandagt, men denne skole har udtalt kristeligt program. Ogsaa den tvungne kirkegang er forsvunden; saavidt jeg ved, fordrer man ikke af drengene i Herlufsholm og Sorø noget saadant længere, og andre steder haves det vist ikke og har længe været afskaffet.

Til gjengjæld er der blandt skolebørn ikke saa lidt frivillig deltagelse i kristelige foreninger for unge mænd, som danner en rig erstatning for den ofte aandløse andagt.» — —

Den i brevets begyndelse nævnte skolemand skriver:

«Ifølge anmodning skal jeg meddele, hvad jeg ved om skoleandagter her i Danmark. Saa vidt jeg ved, foreligger der ingen samlede oplysninger om sagen. Jeg skriver derfor kun ud fra mit personlige — dog ret omfattende — kendskab til sagen.

I *folkeskolen paa landet* begyndes de allerfleste steder om morgenen med afsyngelsen af en salme, hyppigst fadervor (og trosbekendelsen i de grundtvigske kredse); friere bøn i de indre mission tilhørende læreres skoler (mindretal); religion er hyppigst det første, umiddelbart herefter følgende fag.

I *folkeskolen i byerne* er det nogle steder saaledes, at skolen samles til morgensang, sjælden ogsaa morgenbøn (fadervor); almindeligere er det vistnok, at der ikke finder andagt sted undtagen i de klasser, hvor religion er første fag, og hvor de lærere, som er personlige kristne eller dog kristeligt interesserede i regelen begynder saa opbyggeligt som muligt.

I *statens latin- og realskoler* (gymnasier) holdes der almindeligst kun «andagt» mandag morgen og lørdag eftermiddag bestaaende af afsyngelsen af en salme, lørdag undertiden tillige af oplæsning af søndagens evangelium; der er dog intet bestemt paabud i saa henseende, og rektor kan lade andagten bortfalde og gør det enkelte steder.

I *de private gymnasier* er daglig morgensang — en salme — almindeligt i dem, der ikke ledes i bestemt «moderne» retning. Af saadanne findes der dog en del — maaske op imod halvdelen.

I *de højere pigeskoler* holdes der i de fleste tilfælde morgensang daglig — en salme. I de grundtvigsk prægede skoler i regelen trosbekendelsen og fadervor, i nogle andre undertiden oplæsning af et lille andagtsstykke eller bibelstykke, dog er dette ikke i mange. I de udpræget moderne, som er absolut i mindretal, ingen andagt».

Fra en i Preussen bosat juridisk embedsmand, der for nogle aar siden deltog i den herværende verdenskongres for den kristelige ungdomssag, har jeg faaet følgende meddelelser om forholdene i *Tyskland*.

«I folkeskolen begyndes hos os hver dag med en ganske kort andagt og sluttes med et vers af den kristelige sangbog samt bibelvers.

I gymnasier er der vistnok kun ved ugens begyndelse og dens slutning en andagt. I høiere pigeskoler er det ganske forskjelligt, da de fordetmeste er private, ved mange kun ved ugens begyndelse, ved andre daglig ved undervisningens begyndelse. I det hele maa jeg dog sige, at ogsaa der, hvor andagt holdes, vil den sjelden være virkelig levende og livvækkende, men vel i almindelighed død. Deraf kommer det ogsaa, at trods andagterne er sedelighedstilstanden paa vore folkeskoler og gymnasier meget slet.»

Til disse oplysninger der nærmest angaar preussiske for-

hold skal jeg efter en velvillig meddelelse fra den herværende tyske generalkonsul føje, at der i de gymnasier, hvor andagt ikke finder sted i de høiere klasser, dog som regel i de yngre klasser er andagt.

Hvad sedelighedstilstanden angaar, kan jeg, efter hvad pastor Godal har bragt i erfaring under sin deltagelse fornylig i nogle internationale møder i Tyskland, oplyse, at skolerne oversvømmes af en uhyrlig mængde smudsliteratur.

I *England* er der, ifølge oplysninger erholdt paa det herværende britiske generalkonsulat, skoleandagt saavel ved folkeskolerne som ved de saakaldte public schools ɔ: de af staten støttede høiere skoler. Det samme er vistnok, ialfald som regel, tilfældet med private høiere skoler, f. ex. den bekjendte Eton skole nær London.

Selv ved universiteterne Oxford og Cambridge er det fast regel, at der holdes daglig andagt, i regelen 1/4 time.

I *Amerikas Forenede Stater* finder af hensyn til de mange forskjellige bekjendelser religionsundervisning ikke sted paa the common schools. Alligevel bruges der almindelig morgenandagt ved hvilken man da selvfølgelig undlader at komme ind paa konfessionelle forskjelligheder. Derhos spiller i Amerika søndagsskolerne en overordentlig stor rolle i ungdommens religiøse uddannelse. De forskjellige kirkesamfund holder sine egne søndagsskoler, oftest i kirkerne efter den almindelige gudstjeneste. Damerne optræde oftest som lærere. Paa landet benyttes skolehusene. (Efter oplysninger meddelte af den herværende generalkonsul for Amerikas Forenede Stater).

Naar man gjør sig bekjendt med de ovenfor meddelte oplysninger om det heromhandlede forhold i Sverige, Danmark, Tyskland, England og de Forenede Stater, maa det beklages, at vore gymnasier i dette stykke staar saa tilbage, vistnok navnlig for de svenske, engelske og amerikanske høiere læreanstalter, men ogsaa forsaavidt for mange af de danske og tyske, som disse ialfald begynder og slutter skoleugen med andagt.

Det synes dog ikke at skulle være forbunden med særlig vanskelighed at indføre en saadan ugentlig andagt paa

vore gymnasier, og hvis kirkedepartementet i et cirkulære til vore offentlige og private gymnasier blot vilde henstille denne sag til overveielse og gjennemførelse der, hvor ikke særlige hindringer maatte gjøre sig gjældende, vilde en saadan henstillen vistnok i de allerfleste tilfælde ikke være forgjæves.

Man vil have bemærket, at der i nogle af de meddelelser, som jeg ovenfor har gjort rede for, gjøres en reservation i henseende til betydningen af skoleandagter, idet man anser disses virkning i mange tilfælde at være ringe, naar nemlig andagten ikke er besjælet af den rette aand.

At et saadant forhold i væsentlig grad kan forringe skoleandagternes nytte, er jo klart; men naar de kun udføres med den sømmelighed og respekt, som skyldes, forekommer det mig, at de, uafhængig af den ledendes personlighed, maa tillægges megen betydning for ungdommens kristelige paavirkning. Herrens egen bøn taler til de unge ved ordenes egen magt, de stykker af den hellige skrift, som maatte oplæses, ligesaa, og det samme kan siges om salmesangen. Vi har jo mange salmer, gjennem hvilke kristendommens aand taler levende og kraftigt til unge og gamle, slægt efter slægt.

Selvfølgelig kan meget af det gode indtryk, som kan ventes af skoleandagter, forringes ved den maade, paa hvilken de holdes; de kan endog holdes paa en saadan maade og under saadanne omstændigheder, at forargelse opstaar. Om saadant skulde være at befrygte, synes det imidlertid at maatte kunne kontrolleres og modarbeides, og frygten for saadanne følger, der dog vel kun undtagelsesvis kan tænkes at ville indtræde, bør ikke hindre indførelse af en regel, der i det store og hele maa antages at ville virke til det gode.

Til slutning skal jeg med hensyn til denne sags praktiske ordning nævne, at man efter min opfatning burde indskrænke sig til at søge gjennemført ugentlige skoleandagter der, hvor saadanne ikke i lange tider har været i brug, men holde fast ved de daglige andagter der, hvor denne gode skik praktiseres.

Andagten bør være kort, høist et kvarter, og bestaa enten i afsyngelse af et eller to salmevers samt fadervor, eller helst, hvad jeg har hørt anbefale af en mand, hvis mening i disse ting maa tillægges en særlig vægt, i oplæsning af et stykke af den hellige skrift og derefter fadervor og salmesang.

OM FRU J. BLICHER-CLAUSENS DIGTNING.

Svar til højskoleforstander *Geismar*.

I dette tidsskrifts hæfte for maj maaned har højskoleforstander Geismar faaet optaget en artikel om fru J. Blicher-Clausens digtning. Det var ikke med en tanke faldet mig ind at tage til genmæle mod hr. G.s artikel — et opkog som den baade formelt og reelt er af et forrige aar herhjemme udkommet smædeskrift — om det havde været i et dansk blad eller tidsskrift, den havde staaet at læse. Nu da den imidlertid har fundet vej til udlandets presse, har jeg ment, at et gensvar kunde være paa sin plads. Hr. G. hører, som det fremgaar af hans egne udtalelser, til de særlig kunstforstandige. Imidlertid turde han her være hildet i et stort selvbedrag. Min berettigelse til at lade min stemme høre, søger jeg dels deri, at jeg, uden at høre til de særlig kunstforstandige, dog mener at have noget øre for poesi, at være, for at tale med et ord af «Violin» blandt dem, der udgør «sangbund» for digteren, dels og fornemmelig deri, at jeg har fulgt fru Blicher-Clausens digtning fra begyndelsen, kender den saa godt som nogen anden og bedre end de fleste og skylder denne digtning saa uendelig meget. Det er imidlertid kun en knap plads, der er mig tildelt af tidsskriftets redaktion, og jeg nødes derfor til at fatte mig i stor korthed.

Hr. G. er en mand, der har øje for det smaa, rettere sagt det smaalige. Overblik har han kun meget lidet af og ligeledes kun meget svagt syn for det store. Han meddeler nu, at han i «Ebba Brahe» har fundet umiskendelige genklange af Bjørnson (side 43), af Grundtvig (side 79) osv. osv. Som bekendt kan man tage omtrent hvilke forfattere, det skal være, der har levet nogenlunde samtidig, i det samme land eller i beslægtede lande, og finde udtryk hos den ene, der ogsaa findes hos den anden, uden at dette beviser nogetsomhelst, undtagen for pindehuggere. Og hvad nu den eneste

af alle nordiske digtere angaar, som nærmest har paavirket forfatterinden, nemlig Henrik Ibsen, da behøver man ikke at være meget kunstforstandig for at indse, at H. Ibsens stil og sætningsbygning er ganske forskellig fra fru Blicher-Clausens. Den første ynder de korte, koncise, undertiden kantede sætninger; den andens stil er malende. Henrik Ibsen er ikke lyriker, hvad derimod i ganske særlig grad er tilfældet med fru Blicher-Clausen. Der findes i hendes arbejder talrige steder af den højeste og skønneste lyrik. Jeg skal i denne sammenhæng blot nævne «Intermezzoerne» i «Violin» og «Den sidste Hauge», saavidt jeg ved, første gang anvendt i dansk digtekunst. Henrik Ibsen har i sine dramaer et helt galleri af figurer. I fru Blicher-Clausens arbejder forekommer i regelen kun 4—5 personer. Men disse maler hun for os saa lyslevende, saa man lever og lider, glæder sig og sørger med disse mennesker. Sidst, men ikke mindst, maa det bemærkes, at aanden, tonen og tendentsen i fru Blicher-Clausens arbejder er totalt forskellige fra den tilsvarende i Henrik Ibsens, hvad der i sidste instans er begrundet i disse to forfatteres helt forskellige stilling til det religiøse, nærmere bestemt det kristelige. Tilvisse har fru Blicher-Clausen «løftet arven efter Henrik Ibsen», som der med sandhed er sagt om hende. Men for tænkende mennesker er dette, som bekendt noget ganske andet, end at være en andens efterligner. Som enhver selvstændig personlighed, og først og sidst som enhver selvstændig forfatter, har fru Blicher-Clausen optaget af en andens, i dette tilfælde Henrik Ibsens, hvad hun ifølge sin ejendommelighed kunde optage; men det saaledes optagne har forfatterinden assimileret paa sin individuelle maade, og hvad der resulterede deraf, var en ganske selvstændig og ejendommelig digtning: *fru Blicher-Clausens egen.*

Med sin sans for det smaalige gaar hr. G. dernæst over til at finde fejl, hvad ord og sproget i fru Blicher-Clausens arbejder angaar. Han opnaar her at godtgøre, at han i virkeligheden ikke har begreb om at kritisere. Fuldstændig samvittighedsløst river han tingene ud af deres sammenhæng — og hvem kan ikke ad *den* vej konstatere meningsløsheder. Der findes i «Den sidste Hauge» et vers, som lyder saaledes:

Du dejlige unge
tindrende glade
solmættede fryd,
hvi brast i mit liv
din lovsangs lyd!
Nu kan solen
skinne i glans,
fugle kvidre
over Sankthans,
skoven bære mig
blomst og blad,
engen skænke mig
dug af fad,
aldrig mere
bliver jeg glad.

Hr. G. serverer ukritiske læsere det paa denne maade (en eftersætning uden sin forsætning):

Engen skænke mig
dug af fad,
aldrig mere
bliver jeg glad!

For enhver, der kender den københavnske jargon: «Øl fra fad», bliver det uhjælpelig komisk at høre fru Blicher-Clausen i den sublimeste poesi udbryde:

Engen skænke mig osv.

Gad vide om denne art af kritik ikke skulde falde selv det naiveste menneske lidt for brystet!

I sidste optrin af «Olaf Trygvason», som begynder med en beskrivelse af den tidlige solopgang, hedder det:

Nu lyser fra himlen
Skinfaxes hov; —
i glimt efter glimt
paa den dugsprængte skov.

I nøje overensstemmelse hermed hedder det en side længere fremme i skildringen af Erling Skjalgsens skib, som sejler forbi:

Sagtelig gyngende,
svanelig
med sejlenes flagrende,
hvide flig —
som en svævende mø,
der i dansen træder,
glider forbi det stolte skib
paa mørkeblaa bølgesæder.
Dugtaarer rinder under skjoldenes borge —
saa sejler Erling Skjalgson mod Norge!

Hr. G. kan naturligvis ikke tænke sig skjoldene (endnu vaade af dug) holdt over kæmpernes hoved, for han erklærer, at her lades enhver tanke ude. Ja *hans* maa sikkert være ude, idet han atter her serverer læseren en eftersætning og begynder sit citat med linjerne:

som en svævende mø,
der i dansen træder.

Jeg vil slet ikke tale om, at vildvinsstammer i hr. G.s citat bliver til vildsvinsstammen!

Imidlertid har jeg ikke i sinde at følge hr. G. længere ind i aandløshedens og pindehuggeriets tørre egne. Der er noget andet, der her skal gøres opmærksom paa. Ve de arme digtere, dem af den ældre og særlig dem af den yngre skole, om de skulde lægges paa den af hr. G. tømrede Prokrustes-seng! Hr. G. taler i smagfulde udtryk om det sjuskede usoignerede Blicher-Clausenske dansk. Redaktør Jessen var af en anden mening, da han skrev fra sit fængsel, idet han anmeldte «Olaf Trygvason»: «Jeg aner ikke, hvem forfatteren er. Altsaa er jeg i det sjældne tilfælde at kunne danne mig en af alle indtryk udefra, fuldstændig upaavirket mening om ham.

Den mand kan skrive vers! Det er ikke den blege, farveløse skikkelse fra Hakon jarl, hvor den gamle hedning langt overstraaler kristendommens forkæmper — det er tvertimod en levende kraftig mand med heltens lyder og dyder. Men det mærkeligste — særlig hos en ny forfatter — er *at hele bogen fra ende til anden udmærker sig ved dette dejlige sprog — aldrig svulstigt, aldrig manereret, aldrig forslidt, aldrig udtraadt, altid lige ejendommeligt, lige friskt og levende.* Sjælden har nogen skrevet et saa godt og rent dansk sprog i bunden stil som denne forfatter. Det danske sprog kan ønske sig til lykke med ham» (pseudonymet John Bentsen blev den gang taget for en mand).

Og det er ikke underligt, at en kunstforstandig mand som redaktør Jessen kunde udtale sig saaledes. Jeg skal i denne sammenhæng gøre opmærksom paa f. ex. følgende lille ejendommelighed. I «Olaf Trygvason» taler Jela stadig i russiske versemaal; de andre derimod i nordiske. Kunstforstandige maatte allerede den gang faa det bestemte indtryk af, at her havde man en virkelig digter for sig. Jeg minder dernæst om den dejlige skildring af Jelas møde med og afsked fra Olaf Trygvason og om den mægtige skildring af Svolderslaget. Det er kampens bulder, der lyder derigennem. Men forfatterindens ord kan ogsaa være «henrivende ved deres sprogmusik»; thi hvad en af hendes mangfoldige anmeldere i udlandet i de citerede ord har sagt om «Den sidste Hauge»

gælder om mangfoldige steder baade i hendes digtsamlinger og hendes større sammenhængende arbejder. Hvem kan — med blot nogen sans for poesi — læse bl. a. «Excelsiors» 4de handling: Kampen i Fingalshulen mellem lysets og mørkets aander om Ragnhilds og Hakons sjæle, uden at betages deraf. Dog — det er sandt, skulde jeg nævne de steder i fru Blicher-Clausens samlede digtning, der særlig udmærker sig ved poetisk kraft og ynde, blev jeg sent færdig. Hvert et nyt arbejde, hun sendte ud i verden, har givet fornyet og forøget vidnesbyrd om, at saaledes taler kun den, der er salvet til at være digter, der har mange strænge paa sin lyre, en mester i modersmaalet, en, «det danske sprog kan ønske sig til lykke med.»

Uden i det enkelte at besvare alle hr. G.s misforstaaelser og meningsfordrejelser af fru Blicher-Clausens digtning, skal jeg dernæst i al korthed, i modsætning til hr. G., fremstille grundtankerne i denne digtning. Hr. G. siger, at forfatterindens kongstanke er denne: lidelsen er en livsværdi, ligesaavel som lykken. Denne tanke er imidlertid, ogsaa hos forfatterinden, kun et moment i og en enkelt udfoldelse af en hos hende tidligere udtalt sandhed. Den findes udtrykt allerede i «Ebba Brahe» med disse ord:

> Her maa tabes for at vindes,
> i hver kamp, som livet bringer —
> liv maa tabes for at vindes.

Jeg citerer saa meget hellere disse ord, som tanken, de indeholder, er selve kristendommens, udtalt af Frelseren i ord som disse: hvo som frelser sit liv skal miste det, og hvo som mister sit liv skal frelse det; denne tanke, om hvilken en aandrig forfatter, Godet, siger, at «den er af en uendelig dybde, men samtidig har den sin anvendelse paa de mest dagligdagse forhold». *Hvorledes* «liv maa tabes for at vindes», retter sig efter de forskellige individualiteter og de forskellige livsforhold. Undertiden bestaar «tabet» deri, at det kæreste maa ofres, og den mest gennemborende smerte lides; saaledes i «Inga Heine» og «Den sidste Hauge.» Ved helligbrøde er kunsten kommen i Haugeslægtens eje, og ved helligbrøde er den bleven bevaret deri; kun derved kan Tuk «spille sig fri» fra kunstens forbandelse, ved at han bringer ofret og

spiller Ruth «frem til den stærkeste, frem til den største». Det er dette værk, om hvilket hr. G. har saa ringe tanker, som vel muligt, der for mangfoldige andre og deriblandt for kandidat Bæsæus betegner «højdepunktet af alt, hvad fru Blicher-Clausen har skrevet; det henrykker og tiltrækker os med en mystik, som er den store og ægte kunst» («Illustreradt Norrland»). Men hvori tabet nu end bestaar, gælder det allevegne: der maa tabes for at vindes. Deraf følger imidlertid ingenlunde, hverken for selve kristendommen eller for forfatterinden, at livet skulde være værdiløst eller blot lidelse, tvertimod — vi kunne her lade forfatterinden selv faa ordet:

Livet har gemt sit evighedsværd
i kampen for livet,
i kræfternes udfoldelse,
i renhedens bevarelse,
i gennembruddets prøvelse,
i tvivlenes besvarelse,
i løfternes opfyldelse,
i lidelsens forklarelse.

Thi livets strid med døden er selve livet («Excelsior»); derfor betoner fru Blicher-Clausens digtning værdien af alle menneskelige livsforhold, særlig af livets højeste magt: kærligheden i de forskellige skikkelser, hvori den kommer til udfoldelse. Det er derfor kun meningsfordrejelse at paastaa, at alle personer i hendes dramaer er lidende mennesker. Mon «Gamle Venner» («Fugleviser») eller «Sille» («Gyldenregn») hører til denne kategori? Eller mon ikke saavel Tonny og Jack som Gerd og Fin er saa jublende glad et par, som vel kan tænkes! — Men som ægte romantiker — *romantikens aand er ligesaa uforgængelig som selve kristendommen* — hører forfatterinden smærten, der gaar gennem naturen, den smærte, der staar i pagt med den, der findes hos os selv; men hun ved ogsaa, at *gennem smærte gaar vejen til forløsningen.* Blandt meget andet henviser jeg til «Gyldenregn», om hvilken bog Th. Caspari i en anmeldelse i norsk «Aftenposten» bruger det udtryk, «at forfatterinden er naaet saa højt, som en lyriker kan naa». — «Maalet, siger hr. G., er harmoni, skønhed, livsfylde!» Meget rigtigt! Men hvad han glemmer, er, at alt dette ikke naaes og aldrig kan naaes i denne tilværelse, og saaledes maa ogsaa kunsten fremstille det. Ethvert menneskeliv og alle menneskers samliv ender med et: hvorfor? Men det

evige svar
paa det sidste hvorfor — er
Excelsior!

Det er dette, der lyser som trøst for de lidende og døende i forfatterindens dramaer, Ragnhild og Hakon, Kaja ved farbror Frans's død, Ruth og Tuk i den mægtige dødsscene i «Den sidste Hauge». Baade objektivt og subjektivt har hendes digtning kristendommen til sin forudsætning; uden denne forudsætning vilde den aldrig være bleven til; men derfor virker den paa de utallige steder til opbyggelse.

«Jo dybere og gehaltfuldere en produktion er, desto mere er det en vildfarelse at mene, at alt her gaar til i stor bekvemmelighed, tout doucement, uden gæring og uden veer. Netop de dybeste tænkere og digtere vil kunne tale om gæringen og veer, om lynet som lysets fader» (Martensen). Dette turde være en sandere opfattelse af kunstens væsen end hr. G.s. Hvorledes han iøvrigt kan betegne fru Blicher-Clausens digtning som «et udviklingspunkt» i dansk digtekunst og samtidig frakende den omtrent al værdi, overstiger almindelig menneskeforstand. For mig og tusinder staar den som et *mærke i dansk digtekunst;* snart fører forfatterinden os ind som i «en gothisk domkirke med skove af slanke søjler og majestætisk orgelbrus» (Ill. Svensk Tidsskrift om «Violin»); snart taler hun mildt og stille; men altid taler hendes digtning til vort indvortes menneske, *lærer os at forstaa os selv, hjælper os til at finde os selv og fører derved selv beviset for, at den stammer fra den verden, hvor den sande og ægte kunst har hjemme.*

Efter hr. G.s mening er det kun ufordærvede hjerter, der kan hylde fru Blicher-Clausens digtning, særlig den sidste. Efter hr. G.s sprogbrug vil «ufordærvede hjerter» jo sige naive, følsomme mennesker uden dømmekraft. Ganske mærkværdigt om dette skulde gælde alle forfatterindens mangfoldige læsere, baade i ind- og udlandet; thi som bekendt er hendes bøger oversatte paa svensk, finsk, hollandsk, tysk, engelsk og har for længe siden fundet vej til Nordamerika! Ifølge hr. G.s paastand er fru Blicher-Clausens bøger til rædsel for kunstforstandige! Ministeriets tillidsmænd, der skaffede hende statsunderstøttelse til en rejse til Italien; de, der til-

delte hende det Raben-Levetzowske legat for at rejse til Paris; og de, der forrige aar, og blandt disse professorerne Bergsøe og P. Hansen, kendte hende værdig til det Ankerske rejsestipendium, har ikke havt nogen forstand paa kunst. Stakkels Danmark! det faar trøste sig med, at det nu har faaet — hr. G!

Det hedder endvidere, at ingen hæderlig anmelder kan fremkomme med en helt ubetinget ros om forfatterindens arbejder. Jeg maa meget beklage, at pladsen forbyder mig, endogsaa blot i al korthed og ganske udtogsvis, at citere nogle af den mængde *ubetinget rosende* anmeldelser, som forfatterindens arbejder har været genstand for, baade herhjemme og i udlandets presse. Jeg skal blot nævne: «Berlingske Tidende»s anmeldelse af «Farbror Frans», «Højskolebladets» og «Illustreret Tidendes» (professor Østergaard) samt «Nationaltidende»s (redaktør Bauditz) af «Den sidste Hauge»; samt blandt de mangfoldige udenlandske anmeldelser — foruden dem, jeg ovenfor har nævnt: «Ill. Svensk Tidsskrift» om «Violin», Elisabeth Kuylenstierna Wensten om forfatterindens samlede digtning, «den gulden Winkel» om «Farbror Frans», «Internationales Literatur Bericht» om «Kjeld», lektor Suomalainen (Finland) om «Den sidste Hauge», redaktør Strandvold i «Norden», «Berliner Lokal Anzeiger» samt i Frankrig Mme Remusat i «la Revue»; thi disse udtalelser kan tilvisse stille hr. G.s paastande i det rette lys. Men saa meget mindre burde hr. G. tale om «hæderlige anmeldere», som han giver sig selv attest for at være det modsatte. «Den sidste Hauge» er for hr. G. ikke andet end taareperseri. Og han nedlader sig endogsaa til at komme med en saa lav og stupid beskyldning som denne: «men folk vil gærne give penge for at græde. — Fru Blicher-Clausen kender smagen, og saa gaar svikmøllen!» — Man slutter jo gerne fra sig selv til andre. Ikke skulde det være hr. G., som gerne vil have svikmøllen til at gaa! Hvad fru Blicher-Clausen angaar, da vil selv hendes bitreste fiender, naar de vil være ærlige, maatte indrømme, at hun sidst af alle hører til de koldt beregnende eller lavt tænkende.

Den 20de april 1903 havde forfatterindens arbejder i løbet af 5 aar opnaaet 25 oplag herhjemme, og paa de før nævnte fremmede sprog var det ene oplag udkommet efter

det andet. Her svimler det ganske for hr. G., i den grad, at de 5 aar for ham bliver til 1 aar! Men fru Blicher-Clausen er sikkert godt fornøjet med, at de 25 oplag naaedes i 5 aar. Dette var imidlertid for meget for smaa sjæle. Muligt ogsaa, at den mandfolkeagtige betragtning gjorde sig gældende; thi ifølge denne har en kvinde ikke lov til at være logisk, og paa kunstens omraade ingen ret til at bringe det ud over det dilettantmæssige. Siden den stund har forfatterinden undertiden været genstand for litterær forfølgelse. Man mindes om, hvad hun har sunget i «viser til lille Pip».

Hadet viser dig nok sin hæl;

men vi, der staar i dyb taknemmemmelighedsgæld til hende, har haabet om, at hun ogsaa vil komme til at erfare, at:

Den, der er tro mod Gud og sig selv,
vinder sig dog en lykkelig sjæl!

Ogsaa i udlandets presse læser jeg i den allernyeste tid om hyldest, der bringes forfatterinden. Nylig læste jeg fra Amerika en artikel, der begyndte saaledes: «J. Blicher-Clausen the most eminent author of modern Europe», og som slutter saaledes: What summits this comparatively young authoress yet may be destined to reach, I do not know. But I know, that she already deserves the homage and love of a world. Og «Berliner Lokal-Anzeiger» skriver med henblik paa «Violin» og «Den sidste Hauge»: Sie bietet bei ihrem meisterhaften Spiel auf dem klangvollen Instrument ihrer Muttersprache in ihren Strophen eine Fülle von Wohllaut, eine wundervolle Harmoni in Form und Inhalt.

Det er i udlandets presse, jeg her, i al korthed, har haft ordet. Jeg benytter derfor lejligheden til ogsaa her at bringe forfatterinden en *varm og hjærtelig tak* for al den berigelse, jeg har fundet og stadig finder i hendes digtning, en tak for «tanker til eftertanke», *tanker i alleregentligste betydning til personligt brug!*

Kjøbenhavn, juli 1905.

A. F. Bøsse,
præst ved Holmens kirke.

Nye skrifter, sendt redaktionen:

Ställningen inom tysk teologi och kyrka. En reseberättelse af *Josef Sjöholm*. Lund. Gleerupska universitets bokhandelen. 50 øre.

Bibelen forsvarer sig selv. Bibelske foredrag af *Valdemar Wahl*, sogneprest i Arninge. København. Tillge.

Vägen. Skriftserie utgifven af Carl Melcher och Tor Delling. II «**Tro**» — **och tro** af *Tor Delling*. III **Bönens sanna värde** af *Krister Dagh*. Stockholm. Wahlström & Widstrand.

Vækkelsesskrifter III: **Fire taler** af *S. O. Modalsli*. Kristiania. Johs. Bjørnstad. 25 øre. IV: **Du og Jesus**, Vidnesbyrd af *S. O. Modalsli*. 25 øre.

Kvæde af *Kristofer Uppdal*. Oslo. Olaf Norli.

N. F. S. Grundtvigs **Udvalgte skrifter.** 16de—18de hefte. 50 øre pr. hefte. København. Gyldendahl.

AABENBARINGEN I GENESIS.

Hvis et verk som første Mosebog skulde være draget frem fra Ninives eller Babylons grushobe, vilde det utvilsomt have vakt en uhyre opsigt som et enestaaende fund. Hvor vigtige de nemlig kan være, de beretninger man ved udgravning i de gamle kulturlande har bragt for dagen, er der dog en saa uhyre afstand mellem disse og det gamle testamentes skrifter, en afstand som mellem barnet og den voksne.

Blandt bøgerne indtager første Mosebog en fremtrædende plads baade hvad indhold og form angaar. Den skildrer ting af den høieste interesse, lægger grundvolden saavel for jødedom som kristendom. I litterær henseende er den af stor skjønhed, og er bestemt planmæssig i sit anlæg, idet den skildrer jødefolkets udvælgelse, forberedt som denne var ved syndefaldet og syndens overhaandtagen; men med fodfæste i menneskets skabelse tager den sigte paa slægtens gjenreisning. Vi træffer en høi gudserkjendelse og som følge heraf rene ethiske begreber.

Disse bogens fortrin vil visselig indrømmes af de fleste; men saa kommer vi til et spørgsmaal, hvor meningerne er meget delte, et spørgsmaal af vidtgribende betydning, nemlig dette: Hvorledes forholder det sig med de historiske beretningers sandhed? Spørgsmaalet er af vigtighed, fordi disse beretninger vedrører den guddommelige aabenbaring. Ud fra det gamle inspirationsbegreb vil aabenbaringen staa og falde med disse beretningers fulde paalidelighed; men det gamle inspirationsbegreb er en menneskelig opkonstrueret theori, et forsøg paa at forklare sig den maade, hvorpaa Gud har aabenbaret sig. Skulde det vise sig, at ikke alt i 1ste Mosebog er historisk paalideligt, er det derfor ikke selve aabenbaringen, som falder, men vel den gamle inspirationstheori, og vi maa søge at forklare os aabenbaringen paa en maade, der svarer til vort nye syn paa skriften.

Tager vi nu for det første skabelsesberetningen for os, saa vil vi snart blive grebne af den storslagne fremstilling, af det saa at sige mægtige bygverk, vi her har for os. Beretningen minder om en af disse gamle romanske kirkebygninger, hvor de svære hugne stene føier sig fast sammen og giver dette rolige, tunge, trauste totalindtryk. Vi har for os en forfatter, som er mægtig greben af Guds storhed og herlighed, af hans almagt, visdom og kjærlighed. Om nogensteds, merker vi her aandens vingeslag. Men disse egenskaber er ikke ensbetydende med beretningens historiske sandhed, hvad de ydre træk angaar. Vi er naturligvis snart paa det rene med, at vi ikke her har en historisk fremstilling, der er bygget paa kilder i samme forstand som andre historiske verker. Det, hvorom der berettes, gaar forud for menneskets tilblivelse. Intet menneske var tilstede ved skabelsen og saa, hvorledes den gik for sig. Dette har man selvfølgelig seet til alle tider uden derfor at have opgivet beretningens paalidelighed eller behøvet at gjøre det, idet man meget naturlig har tænkt sig, at Gud paa en eller anden maade har aabenbaret det hele for slægten. Han kan f. eks. have fortalt det til Adam, hvorfra det da er blevet bevaret i traditionen gjennem Abraham til Moses. Dette er en mulighed, som man i og for sig ikke kan benegte. Men slegtens almindelige forvildelse synes at nødvendiggjøre den slutning, at traditionen kun har holdt sig i en enkelt familie, af hvilken grund hypothesen vel maa opgives. Saa kan man antage, at forfatteren har faat det hele dikteret af Gud, eller Gud kan i en vision have ladet forfatteren skue verdens tilblivelse, ligesom bivaane skabelsen. Dette er forklaringsmaader, som vi ingen ret har til at anse for umulige, hvis beretningernes historiske troværdighed i sig selv er holdbar.

Efter 1ste Mosebog kap. 1 er verden skabt i 6 dage. Dette har til den nyeste tid været forstaaet bogstaveligt og maa forstaaes bogstaveligt, dersom vi af beretningen skal kunne se, hvordan alt gik til. Tvungen af den geologiske forskning maatte man imidlertid omsider opgive de 6 dage uden dog derfor at ville opgive beretningens paalidelighed. Man forklarede dagene som perioder og mente, at dette godt lod sig forene med ordlyden. For Gud er jo tusinde aar som

en dag. Ja vel, for Gud er det saa, men for os mennesker bliver der stor forskjel paa tusinde aar og en dag, naar det gjælder en historisk fremstilling. Vil man forstaa dagene som lange perioder, har man ikke stort mere igjen af skabelsesberetningen end Gud som alle tings ophav og mennesket som skabt i Guds billede. Efter den nyere kritik hører skabelsesberetningen i 1ste Mosebog kap. 1 til det prestelige kildeskrift, og det tør nok være, at de 6 skabelsesdage med den følgende hviledag har sit forbillede i den jødiske sabbatsuge og ikke omvendt.

Beretningen har med hensyn til sine ydre træk adskillig lighed med babyloniske sagn om verdens tilblivelse. Om jøderne har overtaget disse træk fra babylonierne under exilet, eller om de har kjendt dem før, har mindre at sige. Babylonierne og jøderne hører til samme folkestamme, har fælles afstamning, og det kan derfor være rimeligt, at skabelsesberetningen har været et fælleseie fra først af. Har kritiken ret i sin kildesondring og i, at 1ste Mosebog kap. 1 hører til det sene presteskrift, medens skabelsesberetningen i kap. 2 tilhører jahvisten, tør det dog være sandsynligt, at denne sidste har været den ældste israelitiske forestilling om skabelsen, og at den beretning, vi har i kap. 1, skriver sig fra exilet. Forfatteren har da benyttet forefundne forestillinger, men fyldt dem med sin egen gudserkjendelse, digtet et verdensepos om, hvorledes Gud den almægtige skabte himmel og jord ved sit almagts ord. Det er Guds aabenbaring til Israel vi finder igjen her — ikke i fortællingens ydre træk, men i dens bærende ideer. I disse ideer har vi aabenbaringen; men vi merker os, at vi ikke kan tænke os forfatteren som aabenbaringens medium. Ideen om den almægtige Gud som alle tings ophav har været folkets eie i hundreder af aar, førend 1ste Mosebog blev skreven. Enten saa Moses har skrevet den, eller den er tilblevet langt senere, maa dette have været tilfældet.

Hvad nu den følgende urhistorie angaar, tør vi heller ikke tilskrive denne historisk paalidelighed. I den retning peger allerede urfædrenes høie alder. Man har ment at kunne forklare denne høie alder med, at forholdene før syndfloden var saa ganske anderledes end nu. Men en universel synd-

flod, saaledes som bibelen beretter den, og paa den tid, lader sig ikke forene med tidsregningen. «2 000 aar var forløbne siden verdens skabelse og 300 aar siden syndfloden stod over jorden». Saaledes begyndte fortællingen om Abraham i den bibelhistorie, jeg læste som barn. Men 300 aar fra den verdensomfattende syndflod og ned til de babyloniske og ægyptiske kulturfolk paa Abrahams tid, det lader sig dog ikke høre. (Ikke engang de 2 000 aar uden nogen syndflod vil her strække til). En universel syndflod er nu ogsaa almindelig opgivet, og en partiel flod kan ikke tænkes at have øvet nogen nævneværdig indflydelse paa livsforholdene paa jorden. Delitzsch har ment i disse urhistoriens patriarker at finde personifikationer af forskjellige kulturfaser, og dermed har han opgivet urhistorien som historie i dette ords egentlige betydning. Det mest naturlige er jo at betragte beretningerne som sagn, der har levet paa folkets læber.

Er da end urhistorien af ringe betydning som historie, frembyder den aabenbaringsmomenter af saa meget større værd. Vi tænker her særlig paa syndefaldet og urforjættelsen. Der er skeet et fald i slegten, fremkaldt af en udenforstaaende magt; men Gud har tænkt frelsestanker med den faldne slegt.

Naar vi tænker paa fortællingen om livets træ og englen, som sattes til at vogte veien til dette — et saa aabenbart mythisk træk — er det i grunden merkeligt, at vi saa længe skal have opfattet syndefaldsberetningen som historisk i sine enkelte træk. Men naar nu bibelens beretninger om saa vigtige ting som skabelsen og syndefaldet maa betragtes som mythiske, hvad de ydre træk angaar, falder saa ikke ogsaa hele aabenbaringen? Er det da i det hele taget tænkeligt, at guddommelig aabenbaring kan klæde sig i mythens dragt? Vi ved da ialfald, at den aabenbaring, vi mener at have i evangelierne, gjennem middelalderen — og den dag idag, for den sags skyld — er bleven opblandet med, saa at sige indkapslet i sagnagtige forestillinger. Det, Gud har givet os, opblander vi med vort eget. Vi kan derfor i det hele taget ingen aabenbaring have, uden at den er opblandet med menneskelige ufuldkommenheder. Det kan da heller ikke være nogen urimelighed, at den har iført sig mythens

dragt; men selvfølgelig er ikke de mythiske fortællinger og aabenbaringen et og de samme; men fortællingerne hviler paa aabenbaring. Vi maa tænke os, at Gud har aabenbaret sig gjennem religiøse genier, og det ikke saaledes, at han har meddelt nogen enkelt en hel række eller et helt system af sandheder (vi ser her bort fra aabenbaringen ved sønnen). Det har kanske ikke været givet noget menneske at være middel til mere end en enkelt aabenbaringssandhed. Saaledes er aabenbaringen gaaet stødvis fremad fra geni til geni, og i de mellemliggende tidsrum har saa folket mere og mindre fuldkommen tilegnet sig de aabenbarede sandheder. Israel var i det hele et religiøst folk, afgav jordbund for religiøse genier, og er derved blevet aabenbaringsfolket, skjønt vi ogsaa maa kunne tænke os gudsaabenbaring udenfor Israel. Naar saaledes Anaxagoras siger, at den tænkende aand har ordnet altet, og taler om et aandeligt, almægtigt og alvidende væsen, er det ikke godt at vide, hvorfor vi skulde forvise dette fra aabenbaringens omraade. Sokrates var et religiøst geni, der havde grebet den sandhed, at Gud taler gjennem samvittigheden, og da han lagde øret til Guds stemme, naaede han til ethiske grundsætninger, der i mange stykker kommer nær op mod de evangeliske. Det tør være noget i denne apologeternes anskuelse, at logos har været virksom i verden før sin menneskevorden, og det ogsaa blandt hedningerne. Kan vi end sige, at Gud saaledes har aabenbaret sig udenfor Israel, saa vil vi dog paa den anden side fastholde, at disse aabenbaringer er som smaa bække, der alle løber ud i den store aabenbaringsflod, der strømmer gjennem Israel. Mange vil vel fremholde, at en aabenbaring som den her skildrede ikke er andet end mennesketanker. Der bliver ialfald noget dunkelt ved den, man kan ikke forstaa, hvordan det er gaaet til. Nei, ganske vist. «Vinden blæser hvor den vil, og du hører dens susen; men du ved ikke, hvorfra den kommer, eller hvor den farer hen». Der sker et nedslag fra Gud i menneskesjælen, som ved gjenfødelsen, saa ved aabenbaringen. Kanske er begge to beslægtede: gjenfødelsen bærer aabenbaringens præg.

Naar vi saaledes har ment, at urhistorien maa henvises til mythernes verden, er det ikke dermed sagt, at den kan

fraskrives et historisk grundlag. Hvad beretningen om skabelsen og syndefaldet angaar, kan vi godt tænke os, at fortællingerne har formet sig om ideerne. Disse er som sjælen, der har skabt sig et legeme. Beretningerne hviler jo paa noget virkeligt, da vi i ideerne ser aabenbaringer fra Gud, der maa have noget modsvarende i virkeligheden; men de hviler ikke paa tildragelser, der er kommet til os gjennem menneskelig erindring. Derimod synes dette at være tilfældet med syndflodsberetningen, da de meget udbredte flodsagn taler herfor.

Med Abraham træder vi formentlig den historiske virkelighed nærmere, skjønt visselig ogsaa her mange træk maa tilskrives folkets digtende fantasi. Man har ment at kunne afvise Abraham som historisk person ved den paastand, at intet folk har kjendt sin stamfader, saaledes heller ikke jøderne; men et saa enestaaende folk som Israel turde vel være enestaaende ogsaa i den henseende, at stamfaderens navn var bevaret. Israel er desuden mere end et folk, det er ogsaa et religionssamfund. Saaledes tør Abraham være mere end et folks stamfader; han tør ogsaa være en religionsstifter.

Efter beretningerne stammer Abraham fra Kaldæa og fik af Gud befaling om at udvandre til et land, som skulde blive ham vist. Skal tro vi ikke i Abraham har den, der har modtaget aabenbaringen om den ene sande Gud, himlens og jordens skaber, som derfor ogsaa er frelsens Gud. Efter de nyeste forskninger om de gamle babylonere, synes det ikke utænkeligt, at netop disse kan have været moderskjødet for en saadan aabenbaring. Ligesom Saulus efter det store vendepunkt i sit liv drog ned til Arabien for at komme til klarhed over sig selv, saaledes kan vel Abraham have følt sig dreven ud af sit land. Afsondrethed udad kræves ofte af det indadvendte sind, og kan for en tid være nødvendig ikke mindst for den, der føler, at han har en verdenshistorisk opgave at løse. Nu har vel ikke Abraham følt, at han personlig har en saadan opgave; men at den skulde realiseres gjennem hans efterkommere, gjennem det folk, der skulde nedstamme fra ham. Men ligesom afsondrethed lettest kan modne individets særpræg saaledes ogsaa folkets.

Det er ikke først gjennem berøring med verdens magterne tanken om, at alle folk skal velsignes i Israel, er dukket op, og de steder, der udtaler dette, hører da ogsaa efter kritiken til de ældste kilder. Er tanken om den eneste sande Gud sænket ned i Abrahams sjæl, hvor naturligt da, at han ogsaa maatte undfange denne tanke: I din sæd skal alle jordens slegter velsignes. Forat troen paa den eneste sande Gud kunde bevares, maatte det være vigtigt at skaffe sønnen en hustru fra hans egen slegt, hvor dog gudserkjendelsen var naaet længere frem end blandt Kanaans indvaanere, og en hustru, hentet fra det fjerne Mesopotamien og saaledes løsrevet fra sine egne, vilde lettere leve sig ind i sin mands religiøse forestillinger end en af landets døtre, der stadig vilde paavirkes af sine beslægtede omgivelser og saaledes blive hængende i sine medfødte forestillinger.

Den israelitiske tradition hvilede paa dette, at stamfædrene har boet i Kanaan før folkets ophold i Ægypten, og hvor anfægtet end denne tradition har været, gjør man dog vistnok rettest i at foretrække denne for kritikens ofte sindrige, men ogsaa svagt begrundede formodninger om, at ialfald kun en del af stammerne har boet i Ægypten, at de altsaa ingen fælles stamfader har, og at de først har modtaget jahvedyrkelsen under sit ørkenophold. Det kan jo godt være, at folket først paa dette tidspunkt har modtaget jahvenavnet og udviklet den ydre kultus; men gudsnavnet er af mindre betydning og kultusen kan ofte være en fordunkling af aabenbaringen.

Traditionens henpegen paa stamfædrenes ophold i Kanaan er saaledes dominerende, at den forlener disses historiske virkelighed med en høi grad af sandsynlighed. Vi kan gaa med paa, «at figurerne er profetisk idealiserede»; men naar der som argument herfor fremholdes, at de i flere henseender staar høiere end den nærmeste tid efter Moses, da tillægger vi ikke dette nogen overdreven vegt. Det er intet særsyn, at en aandelig bevægelse er renere i sit udspring end i sit senere forløb. Vi behøver her bare at tænke paa kristendommen i aposteltiden og i middelalderen. Man kan nok holde paa evolution, men ikke

saaledes, at folk flest i en senere tid skulde staa over de tidligere tiders religiøse genier. Det er tvertimod altid tilfældet, at geniernes tanker kun slet fordøies af talenterne, end sige af folket i det store og hele. Først et nyt genis opstaaen betinger fremstød i udviklingen.

Abraham er den centrale skikkelse i 1ste Mosebog, og har vi ret i den opfatning, vi her har fremholdt, er han Israels baade legemlige og aandelige stamfader. Til ham skeede den aabenbaring, hvorpaa den storslagne beretning i kap. 1 er bygget. Vi søger da ikke aabenbaringen i de historiske beretninger selv eller gjør den afhængig af disses ufeilbarhed, men finder den i de bærende ideer. Den giver aandelige værdier, ikke historisk vished.

G. K.

ISLAND.

Foredrag holdt i «Bondeungdomslaget» i Kristiania 23de august 1904
af *Briet Bjarnhedinsdottir.*

Mine herrer og damer!

Naar jeg skal til at fortælle Dem noget om vore islandske forholde og den islandske ungdom, maa De ikke vente at det bliver nogen grundig fremstilling, dertil er tiden mig for knapt tilmaalt. Men jeg vil saa godt det lader sig gjøre søge at skildre vore forholde og daglige liv, vore sædvaner og interesser, vor nyere tids udvikling, kultur, fremtidsudsigter og forhaabninger.

Island er som De ved et meget stort land i forhold til folkemængden. Det er 1903 □ mil, men dets indbyggere er knapt 80 000 mennesker. Naar man tænker paa hvor vanskelig al samfærdsel maa blive i saa stort et land, som hverken har jernbaner eller egne dampskibe, men maa nøjes med udenlandske dampskibe, som ikke er i stadig fart rundt om landet, men gaar der blot i sommermaanederne, fra 15de april til sidst i oktober, da kan man ikke undre sig over, at der ikke er megen forbindelse imellem de forskjellige ungdomsforeninger udover landet.

Naar jeg skal til at tale om ungdommen og ungdommens opdragelse hos os, kan jeg ikke undlade at bemærke, at vi er et udpræget demokratisk folk. Vel opdrages vi til alt arbejde, især paa landet, men alligevel falder det aldrig vore bondegutter eller bondejenter ind at de skulde i nogen henseende være mindre fornemme end embedsmændenes børn. Og disse ser ogsaa paa de andre som sine lige, dersom de kan maale sig med dem i kundskaber og dygtighed. Dette er, tror jeg, en af de vigtigste aarsager til, at mange af vore unge folk hellere vil studere eller uddanne sig til lærere og lærerinder, end de vil arbejde hjemme.

Vi er alle, tror jeg, stolte af vor slægt. Vi kan næsten alle regne vore slægtregistre helt op til de gamle høvdinger i sagatiden, om der end er stor forskjel paa hvor mange berømte navne hver slægt har at fremvise. Det er ogsaa en spore for de unge som har nogen ærgjerrighed.

Vi har indtil for nogle faa aar tilbage ikke havt ordentlige børneskoler undtagen i de største byer. Men alligevel har alle de af vore unge folk, som har nogen interesse for læsning, kunnet læse og forstaa godt danske og norske bøger, og er fulgt godt med i den nyere danske og norske litteratur. Især har det været tilfældet paa nord- og østlandet.

Man vil vel spørge, hvordan vor almue har kunnet blive saa godt oplært uden skoler. Vistnok var det ikke førend i de sidste 30 aar, at de fleste af den mere opvakte ungdom kunde forstaa dansk og norsk, men alligevel kunde man sige at almuen i det hele taget var meget godt oplyst. Alle kunde læse trykte bøger flydende, og de fleste kunde skrive, foruden at mange af mændene ogsaa forstod at hjælpe sig med al praktisk regning. Det var for det meste forældrene som var lærere for sine børn; men at de forstod det, var for det meste presternes fortjeneste. De havde ligefra den tid, da bispedømmerne bleve oprettede i Island, været befolkningens eneste egentlige lærere. Paa bispegaardene holdtes der altid etslags læreanstalter for dem, som skulde blive prester, og fra presterne bredtes der saa igjen kundskaber ud til den læselystne ungdom. Saaledes er det for det meste presterne som har forsynet de unge i sognet med bøger til højtlæsning, da de var som oftest de eneste, som ejede en større bogsamling. Undertiden kunde det ogsaa hænde at en bonde var bogsamler, men saa var han sædvanlig ikke saa villig til at laane ud som presten; ligesaa var det altid prester, som underviste de unge gutter, som skulde ind paa latinskolen. De tog ogsaa hyppig mange af sine konfirmander en længere eller kortere tid hjem til sig og underviste dem lidt i skrivning og regning, ligesom de støttede de bedst begavede unge gutter i sognet, og enten direkte eller indirekte skaffede dem baade pekuniær hjælp og opmuntring. Paa den maade blev presterne baade middelbart og umiddelbart vore eneste folkelærere, ligesom de igjennem sin intime berøring med almuen, sin daarlige løn og

sit hele levesæt følte sig solidariske med den og varetog dens interesser, som idethele faldt sammen med deres egne.

Nu har vi faaet ordentlige børneskoler i alle kjøbstæder og de tættest befolkede søpladser eller landsbygder. Men hvor man for afstandenes skyld ikke kan benytte skoler, der har vi omgangslærere og lærerinder, som bliver lønnede baade af kommunen og landskassen.

Men endnu har vi ikke middelskoler, hvor de unge kan faa undervisning. De som har ønsket at lære noget mere end det som undervises i folkeskolerne, har maattet tage privat undervisning. I folkeskolerne læres de sædvanlige skolefag, af sprog kun dansk i de øverste klasser, og i enkelte skoler engelsk.

Naar jeg siger, at vi ikke har middelskoler, saa er det delvis rigtigt, for vi har to realskoler, som er fælles for gutter og piger. Men deres afgangsexamen berettiger ikke til optagelse i de højere skoler. Men nu er man ved at begynde at forandre hele skolesystemet i lighed med det danske og norske og omdanne realskolerne og de tre første klasser af Reykjaviks latinskole til middelskole, saadan, at afgangsexamen fra disse skoler berettiger dem, som vil studere videre, til optagelse i latinskolens 4de klasse, idet man tænker sig at omdanne eller forandre de tre sidste klasser til et gymnasium hvorfra tages artium. Lige førend jeg rejste hjemmefra læste jeg udkastet til denne skoleplan. Der var det meningen at skolerne skulde være fælles for piger og gutter, ligesom der i slutningen gjordes den anmærkning, at da skolen var fælles, saa haabede man at de unge piger, som der kom til at studere, vilde i en nær fremtid kunne faa ansættelse som lærerinder i sprog ved gymnasiet, dersom de egnede sig til det. — Men til det maa en lov fra althinget og den gaar vel ikke igjennem i de første aar.

Vi har ogsaa 3 kvindeskoler. Men de to af dem er oprettede for 30 aar siden og er ikke blevet forandrede i noget væsentligt, saa der hersker for øjeblikket megen utilfredshed med deres hele undervisningsmethode.

Af de højere skoler har vi to, en presteskole og en lægeskole, begge to i Reykjavik. Nu skal der ogsaa snart oprettes et juridisk fakultet, og der har ogsaa været talt om

at alle disse tre fakulteter skulde samles i en dertil opført bygning, som en begyndelse til et universitet. Men om det bliver til virkelighed er endnu uvist.

Ude paa landet har der været oprettet forskjellige ungdomsforeninger, især paa nordlandet og østlandet. I lang tid har det været erkjendt, at ungdommen der har været langt mere frisk og belæst end andre steder i vort land. Og det er sikkert, at om end der ikke noget andet steds i vort land er saa haardt vejr om vinteren, med voldsomme snestorme og drivis, som helt kan blokere alle havne, saa er intetsteds paa Island mere aandeligt liv og aandelig gjæring at finde hos ungdommen. Det er nu over 50 aar siden at nogle unge mænd der nordpaa sendte ud et opraab til alle sine landsmænd om at danne en forening, som skulde have det formaal at værne om vort sprog og nationalitet, baade ved at udgive bøger og ved umiddelbar deltagelse i det offentlige liv. Selskabet blev oprettet og kaldtes: «Hid islenzka tjóðvinafélag», «De islandske folkevenners selskab». Det har medlemmer rundt om i hele landet og udenfor det, og er nu for tiden et af landets største selskaber, om det end desværre er kommet altfor langt bort fra sit oprindelige program. Det har ogsaa i mange aar taget en meget aktiv del i vort politiske liv. Især er det en slægt, som har havt stor indflydelse der. Faderen var i mange aar en af vore mest kjendte politiske førere og i det sidste aar af sit liv præsident i den nederste afdeling i Althinget. En af hans sønner har nu ogsaa taget den politiske arv op efter sin fader, længe førend han efter loven var gammel nok til at komme paa sæde i Althinget. Han er nu for tiden den ledende mand der nordpaa og vel den eneste i hele landet som er bleven enstemmig valgt til althingsmand af alle vælgere i sin valgkreds.

Da jeg for 17 aar siden opholdt mig en to aars tid der nordpaa, var der megen aandelig bevægelse. I hver bygd havde de unge sine foreninger. Møder holdt de omtrent en gang om maaneden. Paa disse møder diskuteredes alt, som var af interesse, baade i det offentlige liv og andre mere lokale sager. Ogsaa literære emner bragtes paa bane, og man kritiserede

eller godkjendte de forskjellige forfattere, baade inden- og udenlandske. Undertiden holdtes der ogsaa selskabelige sammenkomster med sang, dans og lege.

Det var ogsaa noksaa righoldige læseforeninger, og et lejebibliothek, som laante ud bøger, baade af indenlandske og udenlandske forfattere. Især var de norske forfattere talrig repræsenterede. Men det var ikke bare skjønliteratur og tidsskrifter, som der forefandtes, men mange udmærkede værker af berømte forfattere. Saaledes husker jeg, at jeg der saa «Den europæiske aandsudviklings historie» af Draper, mange af Höffdings filosofiske skrifter, Darwins «Liv og breve», og «Arternes oprindelse», Buckle's «Civilisationens historie» o. fl. Der forstod de fleste de skandinaviske sprog, og mange desuden engelsk, enkelte ogsaa tysk.

I mange bygder der nordpaa holdt de unge ogsaa sine skrevne bygdeaviser, som en dertil valgt redaktør eller en komite redigerte og afskrev. Der drøftedes alle de sager, som man syntes var af interesse. Især var det politiske sager, som man tog under behandling. Mange af dem, som senere er blevet vore mest fremstaaende mænd, har her først faaet sin indvielse til sin offentlige virksomhed.

Men det var ikke blot i politiken, som disse ungdomsforeninger tog del. De havde ogsaa sine sportsinteresser. Foruden vor nationale sport, ridesporten, dyrkede de baade skiløb og skøjteløb og især den gamle islandske sport «*glimur*», en yndet idræt for den mandlige ungdom. Det er en slags brydekamp imellem to mænd, men maa udføres med stor smidighed og efter bestemte regler. Den er saa gammel, at den omtales som den mest yndede sport i oldtiden, og har holdt sig lige op til vore dage, om den end nu desværre ser ud til at skulle nedlægges. Jeg antager, at vore unge mænd synes bedre om at danse i en godt oplyst balsal eller løbe paa skøjter i forening med de unge damer. Men damerne var heller ikke i oldtiden helt udelukkede fra disse glimur. De kom ogsaa paa «glimu»-møderne og opmuntrede ved sin nærværelse deltagerne til at lægge al sin spænstighed og kræfter for dagen. Og den skik har holdt sig lige til den sidste tid. Saaledes husker jeg fra min barndom, at en nuværende højtstillet embedsmand, som ved den tid var student,

udsendte et af ham skrevet udraab udover alle bygder i nærheden af hans hjem om at folk vilde deltage i et «glimu»-stevne paa en tilfrossen indsø der i nærheden. Der skulde alle give møde, de unge gutter og mænd som deltagere i kampen, og de unge piger og damer for at se paa, og opmuntre de kjæmpende ved sin nærværelse. Det var en storartet fornøjelse.

Paa sydlandet derimod har man helt andre forholde, især om vinteren. Medens ungdommen paa nordlandet kan øve sig dygtig i skirend og skøjteløb og har mer end nok af snebakker at prøve sin dygtighed paa, saa har sydlændingen næsten ingen sne, idetmindste ikke nok til skirend. Det vil lyde helt underligt i fremmedes øren at islændingerne mangler sne om vinteren. Men saaledes forholder det sig virkelig. Vi kan paa sydlandet faa snestorm og frost en eller to dage. Men næppe er kulden kommen op i 6—8 gr. R., førend der igjen er regn, og al sneen er bleven til søle.

I Reykjavik er vi saa heldige at have en liden indsø syd for byen. Den udgjør om vinteren et yndet samlingssted for byens ungdom. Den lader sneen rydde bort og besprøiter isen med vand for at faa den glat nok. Der har de unge undertiden ogsaa kapløb paa skøjter.

Men den fornemste sport, og den sport, som vi alle paa Island dyrker, det er ridesporten. Fra det vi kan huske som smaa børn har vi kunnet ride paa vore smaa udmærkede heste. Allevegne i landet har man sine bestemte ture. Der er ikke en gut eller en tjenestejente, som ikke faar hest til flere ture hver sommer. De skal ride til kirke, eller de skal besøge venner og slægtninge. Det som de glæder sig mest til, det er at ride paa sin hest saa raskt som den kan løbe.

Paa landet var der ogsaa etslags forlystelsesture, som folk gjorde i fællesskab, eller som de idetmindste mødtes ved, etslags marked, uden dog at der solgtes eller kjøbtes. Det var om høsten, sidst i september, naar faarene blev hentet fra græsgangene oppe i det indre af landet mellem høje snefjelde og isbræer. Dertil maatte hver gaard skaffe en mand. Naar de saa kom op i fjeldene, skulde de alle mødes paa et bestemt sted, og derfra skulde de saa overtage hver sin bestemte del af græsgangene for at søge op faarene, samle dem

sammen og drive dem saa i fællesskab ned til bygden, hvor de dreves ind i en stor faarefold. Det var sædvanlig paa en dertil bestemt dag, at alle faarene skulde sorteres og hver ejer hente sine faar hjem. Dette var i gamle dage et stevne for bygdens ungdom. Her mødtes venner og kjendinger, her viste gutterne, hvem der var flinkest i «glimur», kapridt o. s. v. Her kom ogsaa flere hundrede mennesker sammen, skjønt man ingen samfærdselsmidler havde undtagen heste. Undertiden kom der mange dagen forud. Da slog man op telte og sov der natten over, og gjorde sig det meget hyggeligt med sang og mange slags lege.

Nu er imidlertid disse ture for det meste ved at lægges ned. Men i stedet for dem er man nu blevet enig om at festligholde den 2den august, eller en af de nærmeste dage, til erindring om, at vi i 1874 paa den dag fik vor egen forfatning. I Reykjavik og andre af de større byer holdes denne fest den 2den august, den dag, da vi fik vor forfatningslov paa tusindaarsfestdagen af Christian den 9de. Men paa landet, hvor man har saa meget at bestille i sommertiden, medens høslaatten staar paa, tager man sædvanlig søndagen før eller efter til festdag. Denne fest holdes ude, og gjøres saa festlig og højtidelig som muligt. Der har man en stor ophøjning, med en flagbesmykket talerstol, og danseplads, hvor der tales, synges og danses. Ved denne fest holdes der ogsaa kapridt, cykleridt, kapløb med uddelelse af præmier til sejerherrerne. Der møder alle frem i fuld stas, og naar man er heldig med vejr, er der en festivitas over det hele arrangement, som ingen anden sammenkomst her i landet har magen til.

Men nu tænker jeg at I ville spørge: «Ja, men hvilke interesser er det, som nu for tiden optager stærkest den islandske ungdom? Det som De der har skildret, kan dog vel ikke optage dem helt, det er jo bare smaatterier og barnsligheder. Noget maa dog idetmindste skoleungdommen have at tænke paa, som har virkelige værdier». — Ja, det vilde være et naturligt og berettiget spørgsmaal, men — alligevel er det ikke saa let at svare paa. Naar man taler om skole-

ungdommen, tænker man nærmest paa dem, som gaar i skoler i Reykjavik. Det vil sige, i latinskolen, presteskolen og lægeskolen. Om andre skoler kan der næppe være tale, da der er blot 2 realskoler og 2 kvindeskoler andetsteds, foruden 4 landbrugsskoler, som alle er hver i sin landsdel, saa imellem dem kan der ikke nogen sammenslutning finde sted.

Latinskolens elever har før spillet en vis rolle i byen, medens den var meget mindre og da eleverne i den tid sædvanlig var voxne mænd. Men nu er byen bleven meget større og eleverne er nu saa unge, naar de gaar ind i skolen, for det meste rene børn. Men det har altid været den skoles særkjende, at imellem skolens disciple har hersket endrægtighed og taushed om alle skolens indre anliggender. De har sine foreninger, hvortil ingen uvedkommende har adgang. Skolen har sit eget bibliothek, hvilket styres af eleverne selv, som ogsaa vælger sig en bestyrelse, der skal vælge de bøger, som skal kjøbes, besørge udlaan osv. Offentlige blade og tidsskrifter, baade inden- og udenlandske, læses altid i bibliothekets læsesalon. Eleverne har ogsaa sine egne skrevne aviser, en for hver af skolens 6 klasser, som skrives og redigeres af en dertil valgt redaktør. Men de gaar blot imellem skolediscipleне. Der drøfter de alle sine interesser, der afhandles ogsaa dagens politiske spørgsmaal. Og der kan fremtidige forfattere, politikere og poeter faa sine første literære forsøg læste og kritiserede, undertiden maaske lidt mere indgaaende og hensynsløst, end de bryder sig om.

Naturligvis følger de med interesse forskjellige af dagens mest diskuterede spørgsmaal, men den sag, som de alle har fulgt med særskilt interesse, og som de ældre af dem ivrigst har diskuteret, det er forfatningssagen. Der har i den sidste tid været megen bevægelse hos os i den retning, og det er derfor naturligt, at ungdommen ikke har kunnet blive helt udenfor. Striden har været saa bitter, at den har naaet til alle samfundslag, og man har næsten uden undtagelse taget parti for eller imod. Det er vel heller ikke nogen undtagelse, om vore gutter har syntes, at de maatte ogsaa tage nogen del i det store arbejde, som de voxne mænd netop nu skulde tilendebringe. Men offentlig har de ikke gjort noget undtagen nogen enkelte fra de øverste klasser. Men de har holdt møder indbyrdes, taget parti og agiteret i smug baade for althingsvalgene og for eller imod de aviser, som de har fulgt eller været imod. Men sædvanlig har man leet dem ud for disse politiske kandestøberier. (Forts.).

JAKOB KNUDSEN.

(Af *Oscar Geismar*).

Modersmaal er vort hjærtesprog,
kun løs er al fremmed tale;
det alene i mund og bog
kan vække et folk af dvale.
Grundtvig.

«Grundtvig er død! Leve den frie tanke!» — omtrent med disse ord berører *J. P. Jacobsen* i nogle nylig offentliggjorte breve fra halvfjersernes begyndelse den mands død, om hvem *Bjørnson* ved samme lejlighed synger:

Nordiske folk, vi ved seerens grav
synker i knæ for vor fader,
raaber, at *Han*, som os synerne gav,
vejene ogsaa oplader!
Vantroens strømme skil med din stav,
du vor fader!

Fra den ene side et «Leve den frie tanke!», fra den anden et «vantroens strømme skil med din stav, du vor fader!»

I denne klingeskarpe modsætning skinner klart frem for dagen det træk, som vel mere end noget andet har særpræget de sidste 30 aars aandshistorie i Danmark: saa lille landet end er, har det dog været furet igennem af grænseskjel saa svælgdybe, at de kun kan sammenlignes med den afgrund, der skilte Lazarus fra den rige mand. Vel sandt, at det aandelige livs sundhed og fuldblodighed netop derigennem har lagt sig for dagen; skjules kan det dog ikke, hvor sørgelig meget af landets bedste saft, baade den hjemmeavlede fra muldjorden og den europæiske fra «roserne og rankerne», der er gaaet til spilde paa denne maade. Der er bleven hadet og foragtet meget i Danmark i de sidste 30 aar.

Inderst inde var modsætningens kærne vel nok Lucifers gamle had til korstegnet, og forsaavidt er striden den standende, der «varer, mens timeglas rinde»; men mange af de

bitreste ord fødtes dog paa de mænds læber, som aldrig havde gjort sig den umage at forstaa, aldrig paataget sig det arbeide at trænge til bunds i en fremmed tankegang. Man bandlyste det, man ikke kendte. Man hadede det, man ikke vidste, hvad var.

Paa intet omraade var vel ukendskaben — og derfor foragten — større, end i forholdet mellem Grundtvigs og Brandes's disciple.

Eller rettere: der var jo intet forhold.

Ud fra sin føling med samtidens nyeste aander saae Georg Brandes med suveræn foragt ned paa disse vadmelsklædte bondeprofeter, som med deres frasers fede flæsk lokkede alle Danmarks tobenede markmus sammen i de fælder, der kaldes højskoler. Man vrængede «bragesnak og gimlegjalder» efter det, man ikke havde agtet øjesyn værd. De enkelte grundtvigske mænd, som i litteraturens verden kæmpede for de gyldne sporer, stødte man ud blandt «skolelærerdigterne»s profane hob, og denne Bjørnson — som jo forresten sidst i halvfjerserne sænkede den grundtvigske fane — skænkede man aldrig mere end en halvvejs og tvungen anerkendelse; han var *for* stærkt et vidnesbyrd om, at der alligevel i Grundtvigs skole kunde voxe digtere op af «Hjarnes skjaldestamme».

Lød ordene saadan fra denne side, havde dommedagsbasunen fra den modsatte lejr en saa meget vældigere tone; man ventede, Jerikos mure snarlig skulde falde, naar Heimdal først greb til sit gjallarhorn. Denne flok af udanske jætter kunde vel Holger Danske jage af lande i en fart. Opfyldte af højnordens og kristentroens sammensmeltede aander stod den grundtvigske retnings mænd og saae og saae fra deres talerstole. Og alt som de saae, svandt uvætterne ind til et intet, mindre end et intet, gled ud i engens taager, sænkede sig med de hedenske havmænd til troldehjem. Med et smil, hvori Odins visdom blandede sig med Tors harme, oversaae man slet og ret Brandes og hans mænd, foragtede dem til intet.

Indtil endelig den slægt voxede op, som var født paa den anden side syndfloden.

Det gik jo ikke længer, dette med at lade dansk aandshistorie ende med 1870. De unge, der selv havde øjne i

hovederne, lærte snart at finde vej til «den lille doktor»s læresale; Drachmanns havfriskt kaade ungdomssange blev paa tusinde vinger baaret frem selv til deres øren, der havde stoppet dem til — som Odysseus sine staldbrødres — for at undgaa sirenernes forlokkelse; helgengraven i Thisted begyndte at skinne med lys om natten. Saxo og Snorre, Njal og Bredahl, Oehlenschläger, ja selv Grundtvig, alle tog de paa at blegne ved de nye stjærners glans.

Men det gamle kuld af højskolens mænd satte stadig deres lid til Holger Danske og Nordens kæmpeaand.

Der syntes ingen forsoning mulig.

«Men ingen kender dagen, før solen gaar ned».

Med rent ud forbløffende hurtighed forvandlede Danmarks aandelige fysiognomi sig.

Danmark aar 1890 og Danmark aar 1905 — man spørger sig tit, hvem den troldmand er, der her har øvet sit værk.

Det første først:

«Frihedens evangelium» fra halvfjersernes begyndelse ejer ingen apostle længer, kun hæse taarnvægtere, som i deres blindhed intet aner om, at «natten hun er nu omme». Ingen gider hørt dem mere. Selv om de bærer en Brandes's navn, skydes de simpelt hen til side — som teaterrekvisiter, der brugtes i forrige akt, men nu er forældede. Som bærer af en ny og vidunderlig verdensanskuelse, som «tidens Messias», som menneskehedens St. Georg, der fælder fordummelsens (alias: kristendommens) drage, har Georg Brandes oplevet en fiasko, hvis mage aldrig er set.

Naturligvis har ogsaa *han* maattet dreje udviklingens hjul, tjene mesters tanker, gøre en større gærning, men mod sin villie, fraadende af had har han gjort den. Alt det skum, som halvfjersernes kølvandsspor malede i vejret, det suges nu ubarmhjærtigt ned i dybet, hvor ingen udødelighed er at hente. Det kan gøre en ondt for Carl Ewald med samt hans høje hat — den blev strøget saa tit i de gode dage — men livet er over os alle. Nemesis. Gengældelsen.

Samtidig med, at denne det nye Pompejis undergang blev vitterlig for alle, blev det et stærkere og stærkere krav til alle dem, der levede i troen paa «den gamle af dage», dem,

der svor ved historiens og Højnordens aand, at de skulde og maatte øve den gærning, som var vore forfædres støre dyd, den gærning, som er sjælen i al historisk sans og syn, retfærdighedens kongelige gærning. En staaende fjende kan man hade. Men slappes hans knæ og sløves hans sener, da er tiden inde til at indrømme hans forholdsvise ret, da tager man med glæde mod de gode frugter, som ogsaa hans gærning har bragt, da afløses hadets og foragtens stemning — ikke af forsoningens — men af forstaaelsens og besindighedens. Man har ligesom aandelig raad til at være retfærdig mod den slagne.

Det bliver derfor til uvisnelig ære for en kreds af yngre grundtvigske mænd i Danmark, naar de har taget sig den gærning paa, at gøre regnskabet op med Brandes og hans mænd, taget sig den paa, skønt de vidste, hvordan kortsynede meningsfæller vilde lægge dem for had og mistænkeliggøre deres færd som forsøg paa at forraade sagen.

Blandt disse navne — navne som Begtrup, Brücker, Hostrup, Bredsdorff, Moltesen, Appel — har i de senere aar *Jakob Knudsens* navn trængt sig frem i første linie.

Med ham har højskolen vundet sig den digter, den saa bitterlig har savnet, siden Bjørnson sveg fanen, en digter, hvis evner er i den grad iøjnespringende, at alle har maattet bøje sig for dem i anerkendelse. Med ham har den grundtvigske aand indtaget den plads i kunstens verden, som dens stilling i virkelighedens verden længst havde berettiget den til. Det danske parnas, som var omgærdet med Carl Ewaldske tjørnehække og Edvard Brandes'ske pigtraadshegn, er igen blevet den aabne have, hvor modersmaalet er «det rosenbaand, der store og smaa omslynger», hvor Danmarks folkeaand maaske ikke nævnes saa tit som før, men lever og rører paa sig, kraftigere end nogensinde.

Midt i den danske digtnings jordbund, gødet som den var med en Maupassants bedærvede raadd, vandet som den var med al sydens hede vin, er med eet den sunde, sorte muld skudt frem, saa bred og stærk, saa sindigt jysk, saa ægte dansk, som den ikke i lange tider er set herhjemme.

En underlig mand er denne Jakob Knudsen. En fuldt ud moderne natur — hvis rødder dog gaar aarhundreder tilbage i tiden. En til det paradoxale radikal tænker —

som dog formaar at samle alle sine tanker i fred under «troens ord». En sammensat, problematisk natur — som dog kender mere end de fleste til den hellige enfold, som ene er fromhedens eje. En djærv og lun jyde, som altid har ræven bag øret, en fuldvoxen mand, dygtig til mandsgærning — og dog et barn, et godt og stort barn, med barnets sunde appetit, med barnets aarvaagne iagttagelsesevne, med barnets dejlige sans for alle skaberiets tusinde snurrigheder; men først og sidst med barnets skælmsk forundrede, vederhæftigt troende, store, runde øjne.

Netop derved er vi med Jakob Knudsen kommen ud af al flæbets hysteri, ud af al artisternes puslen med rim og adjektiver, ud af alt det udlevede, gammelmandsagtige, som har pint saa meget blod ud af dansk ungdoms hjærte, kommen et vældigt skridt frem mod sund og lødig kunst, et vældigt skridt frem — eller, om man vil, tilbage — mod det urkraftigt primitive, det forudsætningsløst levende, det muldjordsduftende, det saftsvulmende, det velsignet barnlige.

Der er intet «renaissance» i dette. Renaissance er «kunst». Renaissance er fra tiden efter syndfloden. Renaissance er den hedenske Adams forsøg paa atter at strække sin haand ud mod æblerne fra livets træ. En saadan adfærd veed Jakob Knudsen, hvad er. Den er lømmelagtig uvornhed, den er synd.

Nej, men engang maa Jakob Knudsens sjæl i drømme have leget paa paradisets enge. Han er manden fra før syndfloden. Hans livs ideal er sikkert den store barnlighed, den uendelige uskyld, Adams og Evas i Edens lunde. Han veed, at haven er stængt, at livets træ bevogtes af keruber med blinkende flammesværd, han veed, det er dødsens færd med formastelig haand at gribe efter træets frugter; som det barn han er, er hans kristentro baaret af barnets solide ligetilhed. Det er hans sunde, jyske naturs længsel efter at leve, det er barnet i ham, som med jublende øjne rækker sine hænder frem mod den livets fyrste, der har de gyldne æbler at bringe i vuggegave. Jakob Knudsen — der jo da ogsaa er præst — kunde vist gøre en bedre præken end de fleste andre over texten: Lader de smaa børn komme til mig!

Navnlig vilde han da sikkert fremhæve, at det at være

barn (i den betydning, Jesus bruger ordet) er noget ganske andet end det begreb af det indskrænket dumme, man af og til lægger deri.

For dum — nej er der noget, den gode Jakob Knudsen ikke er, er det dum. En Oehlenschläger, en Chr. Winther, en Holger Drachmann kunde man maaske med en vis ret kalde dumme, men Jakob Knudsen — nej! Dertil ejer han for meget af barnets paa tusinde smaaiagttagelser byggede, men alligevel instinktive, og derfor usvigeligt sikre menneskekundskab.

Og saa ejer det ganske Europien ingen større paradoxmager end denne samme mand. Men dermed har det sig paa en egen maade. Det er ikke, som hos hans gode «ven og medbroder» Brücker, en kold og klar mandsintelligens, der ikke kan leve uden at drive enhver sag ud i sin yderlighed; det er som et livligt og tankeklart barn, der ud fra sine følelsesbetonede forudsætninger gladeligt og spøgefuldt drager de skarpeste konsekvenser. Et barn kender jo heller ikke alle straffelovens mellembestemmelser. Enhver, der gør «mor» fortræd, skal strax, med det samme, uden barmhjærtighed, «skæres i smaa stykker og graves ned paa kirkegaarden». Dær har vi den samme Jakob Knudsen, som uden at blinke kræver alle bøllerne trukne ud paa lammefælleden og skudt, som hævder grev Trolles og Anders Hjarmsteds ret til selvtægt — utøj knuser man, voilá tout!

Verden ejer jo ikke mere forhærdede individualister, mere dumdristige tænkere end netop børn.

Og ligesom et barn — efter med urokkelig brutalitet at have dømt den «onde» mand til baal og brand — slumrer ind med den roligste samvittighed, med et fadervor paa læben, saadan ogsaa Jakob Knudsen. I deres rent primitive følelse finder de det arkimediske punkt, hvorfra de uden at blinke bevæger verden.

For Jakob Knudsen er denne følelse hans kristentro, hans religiøsitet, dette ord opfattet, ikke som udgangspunkt for et moralsk system — Jakob Knudsen var vist mand for med Søren Kierkegaard at hævde, at den kristne eo ipso lever i en sfære hinsides godt og ondt, «den teleologiske suspension af det etiske» — men som udtryk for den fromhed,

den barnlige tillid, der gennem Jesus Kristus ved aandens hjælp søger lige ind til Guds faderfavn, bliver eet med den levende Gud. Efter et saadant møde med sin skaber rejser Jakob Knudsen sig og taler med hjærtensfryd Roma midt imod, blæser alle borgerskabets moralske vedtægter en lang vals.

I vore dage, hvor kristendommen tit paa den uhyggeligste maade bliver allieret, gjort til eet med alle disse mere eller mindre Knigge'ske samfundsregler, med hele dette pænemandsvæsen, som sværger til bogstaven og dræbes deraf, som intet aner om den splintrende nye, vidunderlig radikale betydning, Jesus har givet alle de gammel-kendte ord: retfærdighed, frihed, barmhjærtighed og kærlighed — i disse lovens og farisæervæsnets dage er det vist næppe af vejen, at der dog findes een mand, som aldrig bliver træt af at hævde, at i Jesu navn bliver alle gængse moralske værdier flydende — for siden at blive saa meget urokkeligere, sammentrængte som de bliver i kærlighedens uomstødelige grundlov.

Man kan mene, hvad man vil, om Jakob Knudsens forskellige exempler paa, hvad han forstaar ved kristelig individualisme — «Den gamle præst» og «Sind» — een ting skal man vist vanskelig kunne nægte «Jomfru Maria»s digter: hans udgangspunkt er saa hjærtensfromt, saa ægte kristeligt, som maaske ikke meget i vore dage.

O Maria, hver en kvindes søster god,
som i tillid gav sit hjærte hen,
som har ejet evnen til at lukke
op for sjælens tavse løndom,
aabne hjærtets rige for sin hjærtensven.

Give Gud os alle din hengivelse
i din søns det dyrebare navn,
give Gud os evnen til at aabne
for vort arme, stængte hjærte,
aabne det og ile i vor faders favn.

Ikke sandt, tonen er ægte. — — —

— — —

Jakob Knudsens foreløbige hovedværk er dog sikkert den kæmpemæssige roman, hvis to dele udkom hver for sig under titlerne «Gjæring» og «Afklaring».

Det er altid farligt at agere profet, men hermed skulde maaske alligevel den «Adam Homo» være skrevet, som for

eftertiden skal opbevare det krystalliserede aftryk af en af de mærkværdigste perioder i dansk aandsliv. Saa stort anlagt, saa overlegent retfærdigt som bogen er skrevet, kan den næppe undgaa at faa en saadan fundamental betydning.

Een ting maa i alt fald sikkert alle indrømme: den grundtvigske livsbevægelse har hermed faaet sit klassiske værk. Fremtidens aandshistorikere vil i Jakob Knudsens bog finde et uundværligt og enestaaende hjælpemiddel til genfremstilling, navnlig af den ældre grundtvigske tids hele levesæt og tænkemaade. I vore dage, hvor dette slægtled er ved at gaa i graven, er det alene af den grund en fortjenstfuld gærning af Jakob Knudsen, at skænke dette sære og kantede, men saa forunderligt aandsbaarne, vingebrede, folkeligt nordiske væsen kunstens evige liv.

Saa meget mere, som hele skildringen er bygget op indvendig fra — og derved danner en behagelig modsætning f. ex. til Henrik Pontoppidans «Det forjættede land».

Indtil Jakob Knudsens bog udkom, kunde det undskyldes, om uvidende sjæle antog dette sidste værk for at være, hvad det gav sig ud for: en levende, aandsbaaren skildring af den grundtvigske bevægelse. Nu bør denne fejltagelse være umulig. Selv de, der aldrig har indaandet blot en mundfuld af højskolens luft, bør kunne føle, at hvor Jakob Knudsens personer *lever,* som de stærke, bredbringede, blodstærke jyder, som de golde, henvisnede brostensexistenser, som de skønhedssvulmende, hedensk nøgne naturmennesker, som de lidt blege og anstrengte ungersvende, de er, dær bevæger Pontoppidans skikkelser sig med de underligt krampagtige, villede spjæt, som altid udmærker sprællemænd — ogsaa naar det er en forfatter, som trækker i snoren. Man sammenligne blot de to højskoleforstandere, Knudsens og Pontoppidans — det ene er glimrende kunst og derfor *lever* det; det andet behændig journalistik, og derfor *dør* det — eller er dødt, som alt døgnvæsen.

Forklaringen hertil maa søges, ikke alene deri, at Jakob Knudsen er større kunstner end Pontoppidan — det er han ogsaa — men navnlig i den afgørende omstændighed, at den første har digtet, drømt, *levet* sig ind i sine personer, kender dem, fordi han kender sig selv, medens den anden har skildret

dem, som en opdagelsesrejsende skildrer halenegere. Det kan blive ganske livagtigt, men bliver aldrig *liv*. Eet er nu engang haandværk, et andet kunst.

Og saa skriver Jakob Knudsen da det vederhæftigste, vægtfyldigste dansk, man blot kan ønske sig. Det er kemisk frit for alle disse sære artistudtryk, der i saa mange moderne bøger ideligt tvinger læserens tanker bort fra det skildrede hen til den pokkers durkdrevne forfatter, der har kunnet hitte paa saadan et ord. Denne beundring er i hovedsagen af det onde, og Jakob Knudsen hader den som pesten; netop derved har han af og til naaet det, han selv et sted betegner som maalet med sin sprogkunst, at læseren helt skulde glemme digterens egen personlighed, det værksted, hvorfra ordene er udgaaede, og høre dem, som var det selve den danske tunge, den danske folkebevidsthed, den danske folkeaand, der talte.

Hele sin friske, aandeligt levende iagttagelsesevne og hele sin tætte, solide sprogkunst sætter Jakob Knudsen nu ind paa at gøre sine personer til mennesker.

Og det lykkes.

Medens man tit, naar mænd fra den kristne lejr i vore dage har forsøgt sig som romanforfattere, er bleven irriteret over en forunderlig klodset, saa at sige firkantet menneskeforstaaelse, der ingen rum lader til alle et hjærtes tusinde modsigelser og kun kender to farver, sort og hvidt, djævel og engel, er der intet af dette at finde hos Jakob Knudsen. Han har saa menneskelig en forstaaelse, saa ypperlig en sjælekundskab, saa blødt og varmt et hjærte, at alle hans skikkelser kommer til deres fulde ret.

Han kan forunderligt lyslevende skildre en moderne «kulturbærer» som dr. Fensmark. «Han er — sjæleligt — virkelighedsfjærn. *Ballon* er han! Han har overhovedet ingen dannelse trods alle sine kundskaber. Nej, han er saadan en moderne brostensgevækst — helt gold, sjælelig naturløs — det er det, *han* er pantheist paa». Alene det lille træk, hvor dr. Fensmark med foden snurrer spjældet paa kakkelovnslaagen til, paa en maade, «der mindede en om den moderne tids mange nemheder og bekvemmeligheder», hvor er det dog *set!* Ingen dansk digter ejer magen til Jakob Knudsens øjne.

Eller nu den stilfærdigt kloge, sjælfuldt dybe Hellum,

hvem hans elskede musik altid forvandler fra en kejtet bondestudent til en myndig, lidenskabelig, dristigt indsmigrende kunstner.

Eller Meyer — Meyer, som en mindre digter havde lavet om til en folkekomedieskurk — hvor havde dog ikke f. ex. Schandorph kunnet mishandle en saadan figur! — Meyer, som Jakob Knudsen skildrer med hele hans fraseagtige tilbehør, med hele hans diplomatiske forløjethed, der ender med at føre ham ud i det ligefremt kriminelle bedrageri — og for hvem han alligevel til det sidste kræver — og vinder — læsernes sympathi og tiltro.

Denne skildring er vel nok Jakob Knudsens kunstneriske og psykologiske mesterstykke.

Det lykkes kun, fordi Jakob Knudsen er i den lykkelige tilstand at vide, hvad aand er — aanden, som ikke agter sig selv for høj til at tale med støvhjærtets tunger, aanden, som kan bruge selv en Meyer til sit værktøj. Saadan som onkel Jørgen siger det: «Meyer? — aa ja — siden Meyer er bleven direktør for «Vennerlille sparekassen», som klubjætterne kalder den, da er det ikke andet end aanden hos ham, som duer, naar den stundom gjæster ham. Alt hans eget det synes mig saa mørt og ledeløst som bankekjød».

Den scene, hvor Karl som «den vildfarne søn» finder sig selv i den anklagede og afsatte onkel Jørgens kirke, som til randen er fuld af smaatsindede, lurvede prakkersjæle, og hvor han dog med eet mærker «en magt derinde, som var noget helt andet end disse mennesker omkring ham», «den magt, som i grunden ejede hans sjæl, en magt, som han vel kunde undfly, men kun ved at gaa bort fra sig selv» — der er vel aldrig i dansk digtning talt saa at sige haandgribeligere — og kristeligere — om det ulegemligste af alt, som dog er livets største stormagt, om Guds hellige aand.

Og saa er maaske dog det mest hjærtekvægende i hele bogen skildringen af det første møde mellem proprietær Wintrup og Hellum, hvor den store, stærke landmand helt knækker sammen, tvungen af musikkens almagt. Det hele er gjort paa een gang saa jævnt og ligetil, og dog saa smeltende varmt, at en sten maatte fælde taarer derover.

Man høre blot:

Hellum sang det samme vers. Da han standsede, bøjede proprietæren sig forover og lo med en ligesom hviskende, ganske tonløs latter. Karl opfattede straks, at det var hulken.

Wintrup holdt haanden for øjnene og sagde: «skal en da æt ha'e lov til at vær gammel endnu!» — Han lo ligesom før. — «Aa ja, det var en stor synd at kald' et ubehagelig. Men det er da saa møj *mer* end behagelig». — Han aandede dybt ud. — «Det løser saa møj i en, som har ligget fast saa mange, mange aar». — «De kommer til at syng' den igjen», føjede han til i en næsten barsk tone.

Karl kunde tydeligt høre, at hans faders bevægelse nu drev Hellum ud i det rent usædvanlige af musikalsk ydelse.

«Aa ja», sukkede Wintrup, «det er især én ton' tilsidst, som er saa forfærdelig. Jeg troer, jeg maatte græd over en, om jeg saa hørt en aldrig saa tit».

Hvor er det ikke vidunderlig sjælfuldt skildret! Og saa henrivende jysk han endda taler, den proprietær, det store barn, han er.

Der var de tusinde ting at gøre opmærksom paa.

Tidsbillederne fra provisorietiden. De ganske ovenud festligt — og troværdigt — skildrede «præstevenner». Og saa meget, meget andet. Ogsaa i alle hans andre bøger.

Men til hovedsagen.

Saa giver da denne Jakob Knudsen sig til at opgøre regnskabet mellem Brandes og Grundtvig, og for at forme det som levende menneskeskildring danner han det om til en styrkeprøve, hvor alt det, som «onkel Jørgen» repræsenterer, alt det, der kender til ord som Gud og samvittighed og aand, alt det, der «lifligt bevæges ved himmelens røst og aandens raab», kæmper om herredømmet i Karl Wintrups sjæl med alt det, som repræsenteres af Rebekka, alt det hedensk svulmende, som for ham er det nye og netop derfor bedaarende, alle de «tomme triller, tonesatte efter hedninggriller», som aar igennem har døvet mange af de unges øren for kirkeklokketonen.

Man er i Jakob Knudsens bog glædeligt langt borte fra den inderligt ørkesløse, studenterforeningsagtige tærsken langhalm paa de samme og de samme problemer, der dog aldrig løses ad tankens vej, denne golde hjærnesport, som er en aandsforbrydelse. Hans personer tænker sig ikke, disputerer sig ikke til afgørelsen; de *lever* sig til den.

Gennem en mesterlig, sjælelig analyse naar Jakob Knudsen ind til det, som er sjælen i alt hedenskab, det, som derfor ogsaa danner det afgørende skel mellem Karl og Rebekka. Hedenskabet er det, som *Vilh. Andersen* i «Bacchus-toget» kalder det dionysiske, øjeblikket, der skælver i sig selv, den *øjeblikkets* evighed, som fremkommer, naar sjælen i et enkelt nu spilles helt igennem, zitrer bristefærdig af salighed, som et krystalbæger, fuld af ædel vin; «den store følelse», hvormed *Herman Bang* efter eget sigende har erstattet det, de kristne kalder Gud; — eller med andre ord: det, som ogsaa i «Faust» sættes som synden over alle andre:

> Werd' ich zum Augenblicke sagen:
> Verweile doch! du bist so schön!
> dann magst Du mich in Fesseln schlagen,
> dann will ich gern zu Grunde gehn!

Alt dette legemliggjort i Rebekkas dejlige skikkelse. Som den gamle hedning, pastor Grabow, siger det til hende:

> Kommer De engang til at elske, frøken, da vil De gøre den lykkelige udødelig paa stedet, hvor han staar. De vil gøre stedet evigt for ham, De vil gøre ham salig, som han staar og gaar! — Thi De vil øjeblikkelig gøre ham til en hedning — min allerbedste frøken!

Bogen handler derfor ikke om en skøge af en kvinde, der med alle sin krops tillokkelser angler efter en sølle fyr, som forsvarer sig med stumperne af en kristelig overbevisning. Den historie var *for* kedelig og utiltalende. Hun siger det netop:

> Tror du ikke sagtens, jeg kunde have forlokket og forført dig, hvis jeg vilde, og saa hørt dig klage og jamre og angre bagefter? Nej, jeg aabner aldrig min favn for dig, før du kommer frivillig og frejdig — før du kommer som min Gud — og ikke som en forskræmt og skamfuld synder.

Var Rebekkas skikkelse tegnet med mørkere farver, end sige lagt ned i det fra visse opbyggelsesromaner ikke ukendte smaagadeniveau, havde bogen været værdiløs, uretfærdig som den da havde været i sin inderste grund; og navnlig havde den aldeles intet kunnet betyde som opgjør af et længe opsummeret regnskab. Den, der skal være revisor i en saa indviklet statusopgørelse, maatte helst være en Salomon i ret-

færdighed. En behændig vinkelskriver, der med falske midler tillusker sig seiren, kunde allenfals ikke bruges.

Rebekka er baade dejlig og stolt, maaske blot en smule for staalsat i sit hedenskab. Jakob Knudsen ved jo dog fra sin geniale skildring af pastor Grabow, at selv den overlegneste fritænker har sin Achilleshæl, hvor han kan saares af det, man paa almindelig dansk kalder samvittighedsnag.

Men for selve grundtankens skyld maatte Rebekka jo være, den hun er, det frie selvglade, herlige hedenskab, personificeret i en dejlig kvindes skikkelse. Som hun selv siger til Karl i deres livs mest afgørende øjeblik:

«Og jeg skal ikke dele med nogen? — ikke med Gud heller?» — «Hvad mener Du?»

«Du troer ikke paa Gud?»

«Jo! — — jo, jeg troer paa Gud. Det er jeg ikke herre over, Rebekka — —».

«Nej, Karl — jeg vil ikke dele — jeg vil være din — din Gud, og du skal være min Gud. Her skal være himmerig og ingen andre steder! — —».

Denne modsætning er forsaavidt ligesaa dybt set som Goethes, og den rammer sikkert sagens kærne. Hedenskabets evighed *maa* findes i øjeblikket, thi ånden evighed kan hedenskabet ikke kende. Og pastor Grabow har sikkert saa sørgelig ret, naar han paa egne og med-hedningers vegne erklærer, at den fredfyldte hvilen i øjeblikket — som skal til for at kalde det evigt — den kender ingen i vor tid. Den solide, bundfrosne ro gik til grunde sammen med den antike verden, og moderne mennesker kan først naa den i graven. Som de lever her — selv de største store, en Goethe, en Böcklin — lurer der uro og angst bag ved freden.

Og omvendt er kristendommens inderste sjæl saa fortræffeligt angivet netop som «den evige higen, der aldrig faar fred» — «før den har draget himlen ned». «Det er vilje og hensigt og forsæt helt igennem — for at, for at, for at!» siger pastor Grabow om det kristne livssyn.

Saadan som ogsaa Karl i onkel Jørgens kirke med eet ser sine længslers land dukke frem bag hav. «Hin anden verden var et virkeligt land, mere virkeligt end alle de stemninger, som skilte ham derfra, — de *fremmede* stemninger, thi

bjerglandet histovre var vist grundvolden i hans eget liv, fra langt, langt, maaske allerlængst tilbage — og dog allernærmest ved — —».

Hedenskabets sjæl er Goethes:

Ueber allen Gipfeln
ist Ruh;
in allen Wipfeln
spürest Du
kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
ruhest du auch.

Kristendommens sjæl er Grundtvigs:

O, kjærligheds aand!
Lad barnlig mig kysse din straalende haand,
som rækker fra himlen til jorderigs muld
og rører vort øje med fingre som guld:
saa blaalig sig hæver bag buldrende strand
det dejlige land.

Det tør vel nok siges, at klarere er modsætningen sjælden bleven set, og uden at der gøres det moderne hedenskab en tøddel uret, gnistrer det dog frem for alle ikke blindfødte, hvad der er at foretrække: kristendommens evige liv i «det dejlige land», som «blaalig sig hæver bag buldrende strand», eller hedenskabets evige liv i øjeblikket, naar der dog bag det hele lurer uro og angst.

For Jakob Knudsen er valget givet. Efter sin store opgørsroman udsender han sin blide, barnefromme lovsang til «Jesu Kristi moder, vor veninde from».

En lykke for Danmark, at da den danske muld atter skød sig frem paa trods af alt forlorent uvæsen, var den vandet af det samme kildevæld, som siden Ansgars dage har bragt foryngelsens og fornyelsens kræfter til dansk aandsliv og folkeliv.

En dansk mand. En kristen mand. En digter af Guds naade.

BILLEDER FRA ANDALUSIEN.

Af *Theodora Mau.*

VI. Sevilla.

Naar man gaar omkring i Sevilla, Andalusiens berømte hovedstad, kunde man faa det indtryk, at der existerede et samfund, der for en stor del var grundet paa det religiøse. For det første møder øiet overalt kirker. Kirkernes antal er mangfoldigt. Der er 25 sognekirker, dernæst et meget betydeligt antal klosterkirker og desuden en mængde kapeller til hospitaler og andre stiftelser. Dernæst ser man altid rundt om paa kirkerne opslag om gudstjenester med prædiken. Endelig har en stor del pladse og gader religiøse navne. Foruden den store mængde, der har helgennavne, er der navne som «Inkarnationspladsen», «Frelserens plads» og gader med navne som «Lidelsen», «Guds kærlighed», «Den store magts Jesus», «Naadens Maria» osv. Men man ved jo, at dette indtryk ikke svarer til virkeligheden, men at her, som i andre større byer og ikke mindst i Spanien, vantro og verdslighed har stor magt. Dog er der ganske sikkert et sterkt religiøst liv i Sevilla.

Hvorvidt man kan kalde Sevilla en smuk by eller ikke, kan maaske være tvilsomt. Der er mange smukke partier, venlige pladse og meget smukke bygninger, men der er tillige en stor del snevre og uanselige gader med en forfærdelig daarlig brolægning og mangelfuld renlighed. Men i ethvert tilfælde er Sevilla en interessant by, der frembyder saare meget seværdigt.

Sevilla er rig paa historiske minder. Alt i romertiden spillede den en vigtig rolle, og dens indbyggere fik meget tidlig romersk borgerret. Julius Cæsar skal have ladet bygge en sterk mur omkring byen, og af denne er der en meget betydelig rest tilbage, der ser ud til endnu i aar-

hundreder at kunne trodse tidens magt. En anden levning fra romertiden er to smukke søiler, der findes ved den ene side af en «Alameda», «Alameda de Hercules», kaldet saaledes, fordi der er anbragt en statue af Hercules paa den ene søile. Paa den anden er Julius Cæsars. Efterat Spanien var kommen under goternes herredømme, var Sevilla fremdeles en blomstrende og fremragende by. Mange minder bevares om den aandelige indflydelse, der udgik fra broderparret Leandro og Isidoro, som begge var biskopper i Sevilla og udmærkede sig saavel ved lærdom som fromhed. De fremstilles meget hyppig i billeder af sevillanske kunstnere. Fra gotertiden findes nogle rester hist og her, men de har ikke megen betydning.

I 534 aar var Sevilla under maurernes herredømme, indtil kong Fernando den 3die — St. Fernando — generobrede den 1248. Det var en af de store begivenheder i Spaniens historie. Fra maurertiden er det betydeligste monument, det høje, skønne taarn ved domkirken, la Giralda, resten af den mauriske moské, der stod hvor nu domkirken er. Fra taarnets øverste del er der en henrivende udsigt over byen og dens omegn. Foruden dette, der er det berømteste, er flere andre mauriske taarne bevarede, saaledes det saakaldte «Torre del oro», guldtaarnet, nær ved havnen, og en del af kirkerne har været mauriske moskéer og har bevaret mere eller mindre af det gamle præg. Efter generobringen var Sevilla længe de castilianske kongers residens. Her besøgte Columbus kong Fernando den katolske og dronning Isabella, inden han begav sig paa sin opdagelsesrejse, og efter hans tid drog mange andre opdagere ud fra Sevilla. Endelig var Sevilla fødested for mange berømte kunstnere og forfattere. Fremfor alle maa nævnes de store mestre Luis Velasquez (1599—1660) og Estéban Murillo (1618—1682). Blandt forfatterne kan nævnes den bekjendte kardinal Wiseman, forfatter til den religiøse roman «Fabiola». Han var af engelsk slægt, men sevillaner, og hans billede sees mellem mange andre berømte spaniere i universitetets forsamlingssal. I det 19de aarhundredes politiske historie har Sevilla ogsaa indtaget en fremragende plads. Saaledes samledes regeringen og «cortes» der, da Napoleon i 1808 faldt ind i landet.

Det mest fremragende parti af byen er det, der optages af den mægtige domkirke med giraldataarnet og erkebiskoppens meget smukke, anselige palads. Den skønne domkirke er i virkeligheden et stort komplex af bygninger, og det er vanskeligt at faa et hovedindtryk af den. Den er i spidsbuestil og blev bygget fra det 15de til det 16de aarhundredes begyndelse. Af den mauriske moské, en af de prægtigste i Spanien, er der bevaret enkelte rester i selve domkirken. Der er udvendig en mangfoldighed af skønne udsmykninger, figurer, basreliefer m. m I det indre er der i nogle af hvælvingerne det skønneste, fineste skulpturarbeide som kniplingsværk; der er smukke, malede vinduer, freskobilleder, saaledes et af kolossal størrelse af Christoforus med Jesusbarnet. Til domkirken fører ni døre. Den ene, der er meget stor med smukt, udskaaret træarbejde, aabnes kun ved ganske enkelte højtidelige lejligheder, f. ex. naar kongen kommer. Storslaaet er mindesmærket for Columbus. Efter amerikanernes erobring af Cuba blev det bragt hertil. Sarkofagen bæres af fire mægtige kongeskikkelser. I en indskrift staar: «Cristobal Colons rester bragtes hertil, da det utaknemlige Amerika løsrev sig fra moderlandet». Ak, det var desværre ingen kærlig moder! Hovedaltret har en mægtig altertavle, der bestaar af en stor mangfoldighed af basrelieffer, som fremstiller forskellige bibelske begivenheder. Der er ialt nogle og tyve kapeller, af hvilke dog nogle nærmest kun er et alter med gitter for, andre derimod ret store. Det næststørste er «det kongelige kapel», som frembyder særlig interesse. Det er i græsk-romansk stil med en smuk kuppelhvælving. Her er hvilested for Sevillas generobrer, Fernando den 3die, samt for hans dronning og flere andre af kongeslægten. Fernandos sarkofag er meget smuk og pragtfuld. I et skulpturarbejde ovenover ser man ham modtage stadens nøgler af den overvundne mauriske konge. I kapellerne er der en rig mangfoldighed af kunstværker saavel malerier som skulptur, af hvilke de fleste har betydeligt kunstnerisk værd. Det ypperste af alle er Murillos berømte «St. Antonio af Padua». Det er i «daabskapellet». Det er meget stort. St. Antonio ligger paa knæ med opløftet hoved og betragter henreven det syn, der viser sig for ham: Jesusbarnet, omgiven af en stor krans af

engle. Billedet er vidunderlig skønt. Antonio af Padua var en portugisisk franciskanermunk og Franciscus af Assisis samtidige. Han var i et rigt kloster, da han af begejstring for franciskanerordenen blev tiggermunk. I Italien udfoldede han en stor virksomhed som prædikant, men han blev kun 36 aar gammel. Han er en meget yndet helgen i Spanien. I 1875 begik en ubekendt den forunderlige forbrydelse at skære Antonios skikkelse ud af billedet. Mærkelig nok fik man den tilbage. Forbryderen solgte fragmentet til en kunsthandler i New-York. Denne underrettede den spanske konsul derom og overgav ham fragmentet, som blev sendt tilbage til Sevilla, og maleriet blev restaureret. Der er flere andre malerier af Murillo, deriblandt et meget bekendt: et barn, ledet af sin skytsengel. I sakristiet opbevares sjældne relikvier og kostbarheder, deriblandt et meget smukt sølvtempel, der vises de besøgende for en særlig betaling, tilligemed en del af messehaglerne. Af disse er mange ganske overordentlig pragtfulde, særlig de fra Fernando den katolskes og Isabellas tid, der ogsaa er i høj grad kunstnerisk udførte. Presten, der viste mine ledsagere og mig disse ting, sagde med stolthed, at der var 200 messehagler i det hele. «Denne er til palmesøndag, denne til St. Pedersdag» o. s. v. Endelig har domkirken et stort bibliotek, hvor man viste os nogle af de prægtig illustrerede messebøger.

Blandt de mange andre kirker er en stor del meget smukke. Af dem, der har været moskéer og har bevaret mest af det gamle præg, kan nævnes St. Markuskirken, hvor det mauriske taarn er helt bevaret, og St. Andreaskirken. St. Lorenzokirken, der er en af de ældre kirker, har særligt værd paa grund af et enkelt kunstværk, der i høj grad har sevillanernes kærlighed. Det er Kristus der bærer sit kors, af den talentfulde billedskærer Juan Martinez Montanes, af hvem der findes en stor del kunstværker i Sevillas kirker. Foran kapellet, hvor dette billede er, ser man stadig folk knæle. Udtrykket af lidelse i Kristi ansigt er givet med stor kunst, men desværre er denne skikkelse i fornedrelse og lidelse iført en pragtfuld fløjelsdragt, hvad der meget svækker indtrykket. Dette kunstværk kaldes «den store magts Jesus», og efter det har den før omtalte gade navn.

Ganske særlig rigt udstyrede med værdifulde kunstværker er to mindre kirker i hospitalet «La Caridad» og universitetet. Den første har adskillige fortrinlige malerier af Murillo, blandt hvilke jeg vil fremhæve to meget store, der hænger overfor hinanden. Det ene fremstiller det øjeblik, da Moses har bragt vand frem af klippen. Der er et overordentligt liv over billedet; man ser, hvorledes mennesker og dyr længes efter at tilfredsstille den brændende tørst. Det andet fremstiller bespisningen i ørkenen og er ogsaa meget levende og smukt. Ogsaa i universitetskirken er der mange udmærkede kunstværker, baade skulptur og malerier. Skønnest er hovedaltret med tre malerier, alle meget smukke, især det midterste: den hellige familie, af kunstneren Roelas.

Sevillas universitet oprettedes 1502, men først i det 18de aarhundrede henlagdes det til den nuværende bygning. «La Caridad» er et udmærket hospital for fattige mænd. Dets sygeplejersker er søstre af St. Vincens-Paulaordenen. Disse søstre er, som bekendt, særlig udmærkede sygeplejersker, og det var dem, der paa en saa oprørende maade ifjor blev jagne bort fra hospitalerne i Frankrig, hvor de savnedes meget baade af læger og syge. Det omtaltes med glæde, at den unge kong Alfonso, da han besøgte Sevilla i mai og ogsaa var her, kyssede en af de fattige gamles haand. «La Caridad» blev oprettet 1664 af en don Miguel de Manora, der efter en letsindig ungdom «vilde tjene Gud i hans fattige». Hospitalet gør det venligste indtryk, og sengene er udstyrede med den højeste grad af sirlighed. Ligeoverfor er der en dejlig have med palmer og et rigt rosenflor.

En af de interessanteste bygninger i Sevilla er den gamle kongeborg «el Alcazar». Hvor den staar, var de mauriske fyrsters slot, i hvilket Fernando den 3die opslog sin bolig efter generobringen. Der døde han, og der residerede hans første efterfølgere. Den fjerde af disse, kong Pedro den første, lod den nuværende borg bygge af de berømteste mauriske kunstnere, noget over et aarhundrede efter generobringen. Den staar som et glimrende monument for maurernes sjældne kunst, meget ligt det endnu berømtere Alhambra. Borgen har lidt ved ildebrande og andre ulykker, men er bleven restaureret. Her opholdt Columbus sig under sit besøg

hos kong Fernando, og her fejrede Carl den femte sit bryllup med Isabella af Portugal. Der er en række skønne sale og «patias» — gaarde — med søjler, kuppelhvælvinger og væggene rigt udsmykkede med det fine, kunstfærdige arbejde, der var ejendommeligt for de mauriske kunstnere. Den skønneste og mest storslaaede er «gesandternes sal».

I den øverste del af paladsst faar fremmede i almindelighed ikke lov til at komme ind. Der boede kong Alfonso under sit besøg. Den romantisk skønne have holdes vedlige i den gamle stil. Det er i det hele et henrivende stykke middelalder, der viser sig for én her.

En anden meget smuk bygning er det saakaldte «Pilatus's hus» fra det 16de aarhundrede. Navnet har sin oprindelse fra, at don Fadrique Rivera, der lod en del af slottet bygge, havde været i det hellige land. Ogsaa raadhuset paa St. Francisco- eller Constitutionspladsen er en smuk og anselig bygning.

Blandt de mange venlige pladser med haveanlæg kan fremhæves «hertugen af Victorias plads» med Velasquez's statue og Musæumspladsen med Murillos. Naar man gaar videre ud fra domkirken og erkebiskoppens palads, kommer man til et meget smukt parti. Der er St. Telmopaladset, en statelig bygning fra det 18de aarhundrede, som nu er præsteseminarium. Der er havnen med venlige spaseregange og flere meget smukke offentlige parker eller haver.

Den bygning, som nu er musæum, var tidligere munkekloster. Der var fordum særdeles mange munkeklostre i Spanien, men den største del af dem blev ophævet i forrige aarhundredes midte. Man samlede da malerier fra de forskellige klostre i Sevilla i denne bygning og gjorde den til et musæum. Samlingen er ikke meget stor, men udsøgt. Der er nogle faa skulpturarbejder, men mest malerier, desuden en lille samling af oldsager. Blandt malerierne er Murillos ubetinget dem, der fængsler mest. Der er 24 af ham. Blandt disse vil jeg kun nævne enkelte. Her er den berømte madonna, «Undfangelsen», som ogsaa er godt kendt i Norden fra de mange gengivelser. Det er maaske det berømteste af alle Murillos billeder og spanierne anser det for at være det første; mig forekom det ikke, at det var det smukkeste. Der

var ogsaa en anden «Undfangelse». Dejligst af alle var for mig «St. Antonio af Padua med Jesusbarnet». Emnet er fremstillet paa en anden maade end paa billedet i domkirken. Antonio har armene slyngede om Jesusbarnet og bøjer sig ind imod det. Det er en dejlig barneskikkelse med lyst, straalende aasyn, og Antonios ansigt er forunderlig ædelt og skønt med et udtryk af inderlighed og dyb bevægelse, som er noget af det første af alt, hvad jeg har set af kunst. Der er endnu et billede med samme emne, ogsaa meget smukt, men det staar dog noget tilbage for det førstnævnte; alt er ligesom noget blegere og svagere. Et gribende og meget smukt billede er «Maria med Kristi lig og engle». Udtrykket af den stille, dybe sorg i «mater dolorosas» ansigt er vidunderlig skønt. Stærkt tiltalt var jeg af «Den hellige familie i Betlehem med hyrdernes tilbedelse». Madonna der er ikke just straalende smuk, men saa forunderlig barnlig ren og uskyldig. I «Bebudelsen» fremstilles Maria ikke saa ung, heller ikke med det elskelige udtryk. Et meget bekendt billede er det, hvor Kristus stiger ned fra korset for at favne Franciskus af Assisi. Af andre kunstnere er der ogsaa meget smukke malerier, hvorvel de staar tilbage for Murillos. Saaledes er der en meget tiltalende fremstilling af Juan Castillo (1584—1640) af Marias besøg hos Elisabeth. Af Roelas (1558—1625) Ignatius Loyola, der har et syn af engle, og apostlen Andreas's korsfæstelse. Af Lubarran (1598—1662) er der ikke faa, saaledes et meget levende billede af en kreds af munke ved et maaltid med mange karakteristiske ansigter og et meget stort billede, der fremstiller Thomas af Aquino med de fire kirkefædre som et syn, Carl den femte og flere har. Thomas Aquino, skolernes skytshelgen, bliver atter og atter omtalt og citeret i spanske presters prædiken, og han kaldes «den englelige doktor» eller «skolernes engel». Af Velasquez findes der, saa vidt jeg kunde faa at vide, kun et eneste maleri i Sevilla, skønt han var sevillaner. Det er i det erkebiskoppelige palads og fremstiller et syn, St. Ildefonso har. Velasquez var nærmest hofmaler, og hans fleste billeder er derfor i Madrid.

Sevilla har flere teatre. De bedste er St. Fernando-teatret, hvor der ikke spilles i fasten, og «Teatro Cervantes».

Sevilla staar ogsaa meget højt med hensyn til handel og industri. Der er en livlig færsel i Guadalquivirs havn, og byen har mange fabrikker, saaledes en umaadelig stor tobaksfabrik, der kan sysselsætte indtil 5 000 cigararbejdersker. Paa den anden side floden er en meget stor porcelænsfabrik, der har særlig interesse, fordi den bygning, hvor arbejdet foregaar, fordum var et cartheuserkloster. Fabrikken kaldes derfor «la cartuja». Endog munkenes private kirke er — ret stødende — synes jeg — taget med i fabrikken, saa man ser arbejdet foregaa under kirkebuerne; den smukke indgangsport er ogsaa bevaret. En anden kirke, der var offentlig, staar uantastet, og i den holdes der endnu messe om søndagen. Den er meget smuk med forskellige skønne kunstværker fra gammel tid.

Lidt udenfor byen tæt ved de romerske mure er et meget stort hospital, en anselig bygning fra det 16de aarhundrede, og nær ved er det venlige capucinerkloster, hvor den tidligere omtalte pater Luis Valdilecha er. Klostret har en smuk kirke og en have, i hvilken, som jeg fortalte, pater Valdilecha sidder og studerer, naar han er hjemme, men det er aldrig længe ad gangen. Iaar lærer han sig selv engelsk.

TILSVAR TIL SOGNEPREST CHRISTOPHER BRUUN FRA EN JURIST.

I sin brochure «Til det norske Folk» har sogneprest Bruun bl. a. betegnet 7de junibeslutningen som revolution og ligefrem uret (ɔ: uret navnlig mod kongen, men ogsaa mod Sverige, skjønt det sidste fremhæves mindre). Jeg har selv forud for 7de juni holdt paa at blive hængende fast i en noget lignende retslig opfatning: at vistnok ikke hensynet til Sverige, men vel hensynet til vor egen forfatning og vor egen konge stillede sig hindrende i veien for det, som alle forud for 7de juni maatte regne med vilde ske, ifald kongen negtede sanktion paa konsulatloven, nemlig unionens opløsning og som følge deraf, at kongen ophørte at være norsk konge. Jeg er selv lykkelig kommet bort fra denne opfatning og er levende overbevist om, at det, som skede den 7de juni, var det rette. Men jeg kan jo fremdeles forstaa, at der endnu hist og her gives enkelte, som har den opfatning, jeg selv engang holdt paa at hænge fast i.

Derimod kan jeg ikke forstaa sogneprest Bruuns begrundelse af sin opfatning. Bruun har nemlig, hvis jeg ikke har misforstaaet ham, intet at indvende mod den hele aktion mod kongemagten, — den saakaldte «øielikkelige aktion» i modsætning til «den lange lovlinje», som udtrykkelig blev forkastet, — *førend fra 7de juni af.* Bruun har intet at indvende mod den hele forudgaaende aktion, som gik ud paa at sætte kongen udenfor, — nemlig for det ikke usandsynlige tilfælde, at kongen negtede sanktion —, ɔ: hindre ham i at faa nogen norsk konstitutionel raadgiver. Bruun har derfor heller intet at indvende mod, at kongen blev «sat ud af funktion», og at storthinget som følge deraf maatte indsætte en regjering. Men, siger den høit ærede forfatter, kun *indtil videre* ɔ: indtil kongen igjen fik konstitutionelle raadgivere, havde storthinget ret til at indsætte en regjering. Det var uret *for altid* at røve kongen hans krone.

Men det synes vanskeligt at skjønne andet end, at det, som skede 7de juni, var en nødvendig følge af det, som var gaaet forud. Jeg tror, at en nærmere betragtning uvægerlig maa føre til det, at var der intet at udsætte paa storthingets aktion forud for 7de juni, kan der heller ikke være noget at udsætte paa det, som skede den dag.

Jeg forstaar endnu vel, at der for endel — thi jeg var selv blandt dem — var vanskeligheder ved at forsone sig med den valgte aktionsplan. Det kunde se ud, som om storthinget ikke vilde respektere kongens suspensive veto efter grundloven. Thi konsulatloven blev med fuld bevidsthed om, hvad det betød, affattet saaledes, at den ikke kunde gjentages «*uforandret*» efter grundlovens § 79. Det hed jo i loven, at den traadte i kraft «1ste april 1906», ikke «1ste april næste aar», som «den lange lovlinje» krævede. Aktionsplanen var altsaa, at storthinget — med fuldeste tilslutning af det norske folk — ikke engang vilde taale «1ste gangs» sanktionsnegtelse. Og denne aktionsplan kunde man lægge, fordi der samtidig var en stiltiende sammensværgelse inden hele det norske folk gaaende ud paa, at ingen nordmand vilde være kongens konstitutionelle raadgiver, ifald han negtede sanktion.

Denne aktionsplan kunde det unegtelig have sine vanskeligheder at forsone sig med, kanhænde allermest, fordi den var et afgjort brud med den tradition af loyalitet, som før havde raadet overfor konge og union. Jeg tror, at de allerfleste, som havde vanskeligheder at overvinde i det stykke, ikke alene forlængst har forsonet sig med den «øieblikkelige aktion», men endog er paa det rene med, at den var den ene rette. Det storsvenske styre har overbevist os om det ved den forargerlige komedie, det satte i scene fra først til sidst, som her ikke behøver at omtales nærmere. Det blev vitterligt paa en maade, som det ikke har været paa meget lang tid, at kongen i en norsk sag[1]) var et viljeløst redskab i storsvenskens vold. Det var saalangt fra, at kongen i norsk sag handlede

[1]) At sagen var norsk o: at Norge havde ret til at oprette eget konsulatvæsen, har høire som venstre været enige om og kan ikke være tvilsomt. Striden om konsulatsagen i 90-aarene mellem høire og venstre gjaldt væsentlig den ting, at høire vilde, der skulde forhandles paa anden maade med svenskerne, end venstre dengang ønskede.

som Norges konge, at han ikke engang handlede som «unionskonge», som det har været kaldt, men udelukkende som Sveriges konge. Ja, selv om «den lange lovlinje» var blevet valgt, selv om loven var vedtaget af 3 forskjellige storthing, havde den svenske konge alligevel modsat sig loven i henhold til, hvad han selv erklærede ved sanktionsnegtelsen (kfr. nærværende tidsskrift for iaar s. 390). Rigtignok i strid med, hvad den samme konge i 1892 i brevvexling med storthingets præsident havde udtalt, hvoraf fremgik, at grundlovens § 79 maatte og vilde han respektere i denne sag. Under saadanne omstændigheder var det klart, at det norske folk havde ret til at sige og med alle magtmidler, som stod til dets raadighed, give det eftertryk: For vort fædrelands skyld taaler vi ikke længere, at den norske konge handler efter svenske hensyn i norsk sag, vi taaler derfor ikke engang første gangs sanktionsnegtelse paa konsulatloven.

Saa langt er, saavidt skjønnes, ogsaa sogneprest Bruun enig. Men da maa der ræsonneres videre: var det i sin orden, at kongen blev «sat ud af funktion» og ikke længere kunde regjere uden norske konstitutionelle raadgivere, da var det ogsaa i sin orden, at kongen den 7de juni blev helt fjernet som Norges konge. Kongen erklærede jo selv den 27de mai, at konstitutionelle norske raadgivere fik han ikke, som ogsaa i sig selv var uimodsigeligt. Denne kongens erklæring blev afgivet med fuld oversigt over den hele situation. Thi storthingets specialkomités foreløbige indstilling havde allerede 6te marts talt det allertydeligste sprog og havde vundet det norske folks aldeles ubetingede tilslutning. Hvad vilde være vundet ved, at storthinget den 7de juni havde indskrænket sig til at indsætte en regjering kun «indtil videre»? Dette «indtil videre» vilde ligefrem blevet endeløst, thi det betød jo: indtil kongen fik konstitutionelle raadgivere, og det vidste jo baade konge, storthing og folk, at kongen ikke mere kunde faa. Sogneprest Bruun mener, at kongen kunde vist eftergivenhed og derved igjen faaet norske konstitutionelle raadgivere. Men det var saa usandsynligt som vel muligt. Det var jo med *fuld oversigt* over følgerne, at sanktionsnegtelsen havde fundet sted. Kan nogen tænke sig, at det storsvenske styre, som havde negtet kongen at sanktionere loven, efterpaa ved norsk

trudsel om kongens afsættelse — thi saaledes maatte det opfattes — lod sig bevæge til at tillade kongen sanktion, som da vilde været en meget stor ydmygelse baade for kongen og Sverige?

Sogneprest Klaveness har — forsaavidt ganske overensstemmende med sogneprest Bruun — i nærværende tidsskrift, s. 329 for iaar, udtalt, at det vistnok var nødvendigt den 7de juni at indsætte en provisorisk regjering, men ikke nødvendigt samtidig at afsætte kongen og opløse unionen. Der burde være forhandlet med kongen og Sverige, forinden man gik til det skridt. Sogneprest Klaveness indrømmer dog, at der var liden sandsynlighed for, at saadan forhandling kunde ført til noget resultat. Men kanske, heder det, var man blevet enig med svenskerne om at opløse unionen, og det vilde været en stor fordel fremfor at opløse den i uenighed. Ja, det sidste er utvilsomt, men den ærede forfatter har herunder overseet, at den svenske regjering paa forhaand (i sammensat statsraad 25de april iaar) havde afvist enhver forhandling om unionens opløsning «som uforenelig med unionen og rigsakten». Der var visselig liden eller ingen udsigt til, at en fornyet henvendelse til Sverige om unionens opløsning i mindelighed vilde ført til noget resultat.

Unionsopløsningens historie foreligger endnu ikke fuldt oplyst for udenforstaaende. Men efter hvad hidtil foreligger oplyst, er det ikke godt at forstaa, at noget vilde være vundet, om storthinget den 7de juni kun havde indsat provisorisk regjering. Det vilde været at gjøre pinen lang istedenfor kort, at tage det pinlige skridt i to afdelinger istedenfor i én. Og bl. a. vilde ogsaa det blevet følgen, at vi i høiere grad end tilfældet blev løb den resiko, at svenskerne faldt over os med vaabenmagt, — hvad vi jo efter 1895 aars triste erfaring maatte være forberedte paa. Thi naar man nødtvungen maa godkjende noget, respekterer man selvfølgelig meget lettere et *fait accompli* end en halv forholdsregel.

Jo mere man overveier denne sag for at bringe paa det rene, hvad der er det rette, desto mere indser man, at det rette synspunkt ikke er at anskue sagen først og fremst som strid mellem konge og folk, men som en strid mellem Norge og Sverige. Og med det synspunkt blir sagen aldeles klar.

Unionen med Sverige var vistnok «uopsigelig» ɔ: den kunde ikke ensidig opløses af et af de to lande. Og dog er det klart, at krænker Sverige paa det groveste Norges frihed og selvstændighed stik i strid med unionens selvfølgelige forudsætning, ikke alene i et enkelt tilfælde, men ogsaa i en række af forudgaaende retskrænkende tilfælde, da er Norge med rette løst fra unionens baand. Derfor var unionens opløsning den 7de juni ved ensidig norsk beslutning fuldt berettiget. Men med det, som var det væsentlige og egentlige ved 7de juni-beslutningen, unionens opløsning, maatte nødvendigvis følge det mindre, som ikke lod sig adskille derfra, nemlig at kongen ophørte at være norsk konge. Dette skede endog paa den udsøgt hensynsfulde maade, at storthinget bad ham udpege sin efterfølger af sin egen slægt paa Norges trone.[1])

Det norske folk har ikke først og fremst villet unionens opløsning, men har villet sit fædrelands frihed og selvstændighed, og først da det efter mange og forgjæves forhandlinger — tiltrods for svenske talemaader — viste sig, at Norges frihed og selvstændighed og unionen ikke kunde forliges, først da blev unionen opløst. Det norske folk havde da ret til at erklære: den bestemmelse i vor grundlovs § 1, at «kongeriget Norge er et frit, selvstændigt, udeleligt og uafhændeligt rige» faar i kollisionstilfælde gaa uendelig langt foran den bestemmelse i samme paragraf, at Norge er forenet med Sverige under én konge.

A. V.

[1]) Jeg er fuldt opmerksom paa, at storthinget i sin udtryksmaade den 7de juni anskuer sagen paa den maade, at «foreningen med Sverige under én konge er ophørt som følge af, at kongen har ophørt at fungere som norsk konge». Selvsagt er ogsaa denne opfatning rigtig. Men jeg anskuer heller sagen som ovenfor nævnt.

KAN KIRKEN EROBRE KJØBENHAVN?

Min artikel i aprilheftet har vakt megen og indgaaende drøftelse i den danske presse, og paa et par enkelte undtagelser nær har det ikke skortet paa velvillig bedømmelse og ærlig bestræbelse efter at forstaa. I juli har det over hele landet tæt udbredte «Højskolebladet» aftrykt hele artikelen in extenso. Nu har herr professor *Westergaard* skrevet nogle bemærkninger til min artikel. Men da han kun paa et par enkelte punkter er i egentlig uoverensstemmelse med mig, bliver disse betragtninger kun delvis en imødegaaelse af hans elskværdige artikel.

Jeg er ganske enig med herr W. i, at den enkeltes ansvarsforhold til Gud er rent personligt, og at man, for at kunne bringe andre ind paa den rette vej, først maa have sit personlige forhold bragt i lave. Min anke mod forkyndelsen gjælder derfor ikke det, at presterne fremhæver det personlige ansvarsforhold, men nærmest det, at de ikke i tilstrækkelig grad betoner det næste punkt, *at gjennem ens egen frelse gaar vejen til ogsaa at kunne frelse andre.* Dersom presterne vilde erindre dette, vilde de bringe deres forkyndelse mere i overensstemmelse med nutidens stærke samfundsfølelse, som i sin bund er i dyb overensstemmelse med kristendommen, og undgaa — overfor den nykommende — at kaste et egoistisk skjær over kristendommen, som hverken er tilsigtet eller stemmer med dennes væsen.

Ogsaa jeg tror paa, at der er ved at aabne sig en mulighed for en kirkelig erobring af Kjøbenhavn. Jeg er selv forbauset over de mange vidnesbyrd om vaagnende modtagelighed selv paa steder, hvor man mindst skulde vente det. Men om opgaven skal lykkes, afhænger, menneskelig set, af, om kirken viser sig opgaven voxen.

De kjøbenhavnske menigheder har udrettet store ting; navnlig har deres økonomiske offervillighed været beundrings-

værdig. Men skal disse kredse kunne omspænde den hele by, maa de frigjøre sig for det «*sektereriske*» præg, som klæber ved dem fra nederlagenes trængselstider. Jeg mener selvfølgelig ikke «sektereriske» i henseende til lære, men i den forstand, at de gjør indtryk af at føle og føre sig som et lille mindretal i et fiendtligt land. Man hører endnu talere, som behager sig særlig i tanken om «den lille flok». «Guds rige ser ikke paa tallene», lyder det. Ganske rigtigt: Guds rige er ikke en vælgerforening, for hvem spørgsmaalet om majoriteten er spørgsmaalet om intet eller alt. Men himmerige er dog blevet sammenlignet med det store sennepstræ, der skulde samle *alle* himlens fugle, og med surdejgen, der skulde syrne *alt* melet. Der er blevet opstillet det program for den kristne forkyndelse, at gjøre «*alle* folk» til Kristi disciple. Og de tusinder af kjøbenhavnere, der aarlig kjøres paa kirkegaardene med et vistnok maadeligt regnebret, maner høit om, at «den lille flok» er et standpunkt, der er saare langt fra idealet. Men den første betingelse for at kunne aandelig erobre en by, er at føle den erobrende kraft i sig, og at føle sig saaledes i slægt med byen, at det staar for en som noget rent naturstridigt at man endnu har det store flertal paa den anden side. Og den følelse gror ikke i de sjæle, som stadig hygger sig ved tanken om «den lille flok». Først og fremst maa dette «sektereriske» præg fjærnes fra den kristne agitation udadtil. Jeg gjentager paa det mest indtrængende, hvad jeg har sagt i min første artikel om den fordærvelige virkning af den forskruede og sødlige opbyggelseslitteratur, der sprædes over byen. Den skader og hæmmer den kristne agitation saa ganske ubeskrivelig, fordi den i virkeligheden er en ren karrikatur af en agitation, der bare øger den herskende overtro om, at kristendom og hængeho'deri er det samme. Skal agitationen faa tag i den almindelige brave, jævnt fornøjede og lykkelige kjøbenhavner, maa den tale til ham i hans eget sprog, paa en maade, der ikke paa forhaand vækker hans latter, og i en aand, der i alt fald frembyder nogen berøringspunkter med hans. Og der er saameget sundt og godt selv i det Kjøbenhavn, der staar ligegyldigt eller delvis fiendtligt overfor religionen, at den kristne forkyndelse godt kan række det haanden uden at fornægte sig selv.

Man maa blot ikke lade sig nøje med duens enfold. Jeg tænker saa ofte paa Paulus' store tale i Athen. Jeg synes man kan se ham vandre rundt i dette hedenskabets hellige midtpunkt, og medens han betragter de herlige «helligdomme», bryde sin hjerne med, hvorledes han skal finde et udgangspunkt for angrebet paa denne filosofiens stolte herreborg. Saa falder hans øje paa alteret «For en ukjendt Gud», og strax griber hans sikre agitatoriske instinkt det. Her er et hul i den herskende livsanskuelse, hvor grækeraanden ligesom ad en bagdør kigger ud mod nye, næppe anede muligheder. Og herfra tager han sin tales udgang.

Der er saa mange huller i en almindelig kjøbenhavners «livsanskuelse». Mange har de bare pjalter igjen. Det vil ikke være saa vanskeligt at trænge ind, naar man ikke selv paa forhaand rækker ham latterens skjold mod angrebet.

Jeg er bange for, at det almindelige menighedsliv her i Kjøbenhavn endnu er for fjærnt fra den store befolkning, til at menighedens daglige arbejde og exempel kan gjøre udslaget herinde. Det er den offentlige agitation, der foreløbig maa gaa i spidsen.

Men her kunde gjøres meget mere.

Der burde jævnlig skrives i den almindelige presse. Hvad der skrives i «Kristeligt Dagblad» betyder ingenting. Der maa skrives i de blade, som folk læser. Selv om redaktionen eller andre bagefter skriver imod, betyder kun lidet. Ethvert fornuftigt, kristent ord, sagt uden forskruethed, uden særlig «kirkelig» stil, ganske jævnt og naturlig, vil i disse tider finde jordbund hos mange, hvor man ikke skulde vente det.

Nogle kjøbenhavnske præster tog for 3—4 aar siden dristig tyren ved hornene, da de fik arrangeret de store diskussionsmøder med arbejderpartiets førere. Disse møder har næppe været behagelige for disse præster; men jeg er sikker paa, at de har havt større forberedende virkning, end præsterne selv aner. Jeg saa selv en del til det og bemærkede, hvor forbløffede mange arbejdere var over, at der kunde siges saameget fornuftigt fra et kirkeligt standpunkt.

Kirken maa gaa *angrebsvis* frem, søgende modstanderne i deres egen leir, der hvor de kan findes, i pressen og paa

møder. Nu har de irreligiøse strømninger tildels behersket byen i 30 aar, og hvad menneskelykke, hvad tryghed i tilværelsen har de skabt? Lever folk lykkeligere nu, og dør de gladere? Lad kirken og dens mænd gaa ud i byen og kræve de gamle herrer til regnskab for dette, og indtrængende spørge den store mængde, om de godtfolk er glade og lykkelige ved de vundne resultater for deres eget personlige vedkommende Lad være at hamre løs paa den socialistiske ide, men lad jævne arbejdere spørge deres kammerater, om socialismen *alene* er nok til at leve og dø paa, eller om de ikke føler trang til noget andet og mere end en blot social samfundsbetragtning til at fylde deres liv.

Men tal i befolkningens eget sprog, saa at det bringer strænge til at klinge i deres bryst.

Kirkens talsmænd skulde læse det sted i *Kiellands* «St. Hans Aftenfest», hvor Morten bagstræver slaar igjennem som prædikant. Han har i lange aar slidt og slæbt med de stive theologiske vendinger, saa folk sovnede ind i kirken; men en skønne aften kaster han fortvivlet det tillærte kirkesprog og den udenad lærte tale af vejen og begynder at improvisere og tale fra leveren i sit eget og tilhørernes hjertesprog. Og strax vaagner mændene, de gamle koner begynder at skælve, og der kommer en stormende tilslutning fra den jævne befolkning, hvis sinds dybe strænge han har sat i sving. Ikke ved jeg, om dette sted er «taget ud af en bestemt mands liv», som det sagdes; men her er et vigtigt psykologisk moment ramt paa sømhovedet.

Der bebudes til den kommende høst og vinter en stor vækkelsesagitation her i Kjøbenhavn, med møder i koncertpalæet m. m. Blot de nu maa blive arrangeret med tilstrækkelig praktisk sans. Det er ikke nok i længden med at lade menighedslemmerne gaa omkring med løbesedler. Der maa slaas plakater op mange steder i byen med bekjendtgjørelser, og møderne maa averteres stærkt i pressen. Der er mange mennesker, som først gaar et sted hen, naar det suser dem om ørene, at det er dagens eller ugens «begivenhed» Og hvordan de kommer derhen, spiller jo en mindre væsentlig rolle. *Torey*missionens mest omtalte proselyt i foraaret i Lon-

don dumpede tilfældig ind i *Albert Hall*, fordi han var gaaet glip af et parti billard paa en kafé.

Og saa skulde foredragene formes ret aggressivt og med titler, der paa plakaterne kunde vække publikums interesse. En god foredragstitel paa plakaterne kan ramme mangen lønlig nagende tvivl og give mange lyst til at høre, hvad en prest kunde sige om den ting. Møder i arbejdernes egne forsamlingshuse burde paa ingen maade savnes.

Jeg tror, at det for mange mennesker vil have betydning at faa kristendommen *historisk* rykket ind paa livet. Der er saa mange, som gaar i en ren døs, hvor Jødeland og Kristi historie m. m. glider helt ud i taagen. Jeg har hørt en mand fortælle, at det engang gjorde et aldeles betagende indtryk paa ham at se et meget stort billede af Jerusalem og Oljebjerget. Han sagde uvilkaarlig til sig selv: «Men det *er* der jo! Dette er jo Oljebjerget, og dette er Jerusalem, og der har Kristus gaaet», — og den hele Kristusskikkelse blev med et saa levende for ham, skjønt han ikke i mange tider havde tænkt over religionen. Jeg tror, at et foredrag om de historiske forhold i Jødeland paa Kristi tid og Kristi historiske optræden og hans læres vidunderlig hastige spredning, illustreret med en del gode lysbilleder fra Jerusalem og Oljebjerget, vilde gjøre megen virkning. Her tiltrænges jo saa forfærdelig oplysning om de aller simpleste ting.

Herr W. er heller ikke fornøiet med presternes prædiken. Han mener de taler for lidt for dem, der er komne indenfor, medens jeg mener, der tales for lidt for de udenfor staaende. Vi mødes i et fælles krav om mere *indhold* i prædikenerne, saa blev der vist noget baade for dem derinde og dem derude. Jeg vilde oprigtig tilraade presterne at gjøre dette experiment: naar de havde skrevet en prædiken, skulde de prøve paa, *at skrive dens indhold sammen i den kortest mulige form*, med udeladelse af alle omsvøb, overflødige indledninger, selvfølgeligheder og trivialiteter, som helst skal være usagt. Hvormange vilde ikke ved en saadan samvittighedsfuld selvprøvelse med forbauselse opdage, at en stout prædiken skrumpede ind til en halv snes linier, og at det stof, de havde tænkt at brede sig over i 3 kvarter, i virkeligheden kunde siges paa 3 minuter og altsaa ikke paa nogen maade

burde tage over 5 minuter. Ved saaledes at rense deres prædiken vil presterne med glæde opdage, at der blev plads til udvikling af en langt større fylde af aandsindhold i det tidsrum, en prædiken bør vare. Der er prester herinde, som formaar at fængsle deres tilhørere næsten hele tiden, og mange af de andre er utvivlsomt i stand til at yde langt mere end de nu gjør, blot de bliver klare over, at *niveauet for den almindelige geistlige veltalenhed staar langt under den verdsliges, og at presterne derfor bør stille langt større krav til deres egne oratoriske præstationer end de hidtil har gjort.*

For det er, og vil i lange tider sikkert være de kirkelige talsmænds offentlige foredrag, som for mange, efter min mening de allerfleste, vil blive det første stød til en religiøs opvækkelse.

Tænk Dem et menneske, der som ung har gaaet med en halvmoden børnelærdom, der nærmest følte som en ubehagelig forestilling om ansvar og straf. Saa bliver det sagt ham, at der ingen Gud er til, saa lidt som der har existeret nogen Zeus eller Odin. Han synes, han ligesom trækker vejret lettere derved. Det prædikes uafladelig for ham, at al religiøs følelse er nedarvede levninger af gammel overtro, uden nogen virkelighed i sig. Det gjælder om «at erobre fædrelandet fra Gud og kongen». Menneskeheden skal frigjøre sig for alt dette og afføre sig den gamle Adam med hans syndsbevidsthed m. m. Mennesket er godt og ikke fordærvet. Det er kun de aandelige fallitspillere, som falder tilbage i religiøse anfægtelser. Den stærke mand lever som et frit, selvhævdende menneske sit helleniske skjønhedsliv og dør «staaende i sin rustning» uden at blinke, saaledes som J. P. Jacobsen gjorde. Og den unge mand knytter haanden og lover sig selv at holde idealet højt og bevare sin helleniske menneskeværdigheds skjold blankt lige til det sidste.

Eller en arbejder, hvis aandelige liv begyndte til socialistmarschens toner, hvis tanker første gang fik et højere sving ved raabet: «Proletarer, forener eder», og som siden har levet sit liv i stolthed over arbejderbevægelsens fremskridt, medens han daglig prædikedes dybere og dybere ind i den overbevisning, at religionen kun var et af overklassernes politimidler,

en nem maade til at snyde arbejderne for de timelige goder ved at give dem vexler paa evigheden.

Naar der nu vaagner en uklar religiøs trang hos saadanne mennsker, — og det hænder maaske oftere end man tror i disse tider, — tror man saa, at det falder dem ind at søge trøst og vejledning hos et menighedsmedlem? Nej langt fra! Deres stolthed, deres undseelse, deres aandelige blufærdighed, — kald det, hvad De vil, — vil holde dem længe borte fra saadanne skridt. Men til et offentligt foredrag, — helst i et tilvant lokale og ikke i Bethesda, — vil de gaa, og i kirke vil de ogsaa gaa. Og *der* maa saa presterne tage dem og føre dem videre. Derfor ligger der saa stort ansvar paa den offentlige forkyndelse.

Til slut vil jeg bemærke, at jeg kjender ingen andre storbyers presteskaber end Kjøbenhavns; og jeg kan kun udtale mig om dem, jeg kjender. Men jeg har ingensomhelst grund til at tro, at den kjøbenhavnske forkyndelse staar under forkyndelsen i saa mange andre storbyer, eller at det skulde skorte de kjøbenhavnske prester paa personlig betagethed og alvor.

Men opgaven, der ligger for dem, er saa overmaade stor og vanskelig, at selv de yderste anstrængelser og de højeste selvkrav ikke vil være mindre end den har brug for.

Homo.

Jeg fik i begyndelsen af oktober brev fra hr. Homo med begjæring om ikke at optage hans artikel, da det han der skriver om den store «vækkelsesagitation» som dengang paatænktes i Kjøbenhavn, nu kan betragtes som antikveret. Denne agitation er nemlig nu i fuld gang med møder i koncertpalæet, garnisonskirken og andre steder under umaadelig tilstrømning. De ønsker han ovenfor fremfører, er der i fuldt maal realiseret. Forsaavidt er altsaa hans artikel overflødig. Den indeholder imidlertid saameget andet som fortjener opmerksomhed, at jeg bad om tilladelse til dog at optage den, og han indvilgede.

Thv. Klaveness.

ET GENSVAR

i anledning af fru Blicher-Clausens digtning.

Hr. pastor Basse!

Det har været mig en glæde at iagttage den umiskendelige varme, hvormed De omtaler fru Blicher-Clausens digtning. Jeg er derigennem bleven yderligere bestyrket i den hos mig rodfæstede antagelse, at en kritiker til syvende og sidst kun kan give sit eget personlige skøn, og intet andet.

Det er netop dette, jeg har gjort i min afhandling om fru Blicher-Clausen; dens virkning paa «For kirke og kultur»s læsere vil i hovedsagen bero paa det totalindtryk, disse har modtaget af min øvrige kritiske virksomhed. Saafremt denne har givet skellig anledning til at udelukke mig fra deres antal, der har «lidt forstand paa kunst», eller til at paadutte mig mani for pindehuggeri og manglende syn for det store, maa jeg jo finde mig i min skæbne og nedlægge arbejdet. Men hvis dette ikke er tilfældet, formoder jeg, at flertallet af tidsskriftets læsere næppe sammen med Dem vil være med til, i de stærkeste toner at bebrejde mig, at *min* opfattelse af fru Blicher-Clausen ikke falder sammen med — *Deres*. Det forekommer mig, De maa kunne indse denne bebrejdelses mangel paa logik; fordi *De,* hr. pastor Basse, erklærer fru Blicher-Clausens arbejder for mesterværker, maa *jeg* dog beholde min ret og min frihed til at kalde dem for makværk; det er det, jeg (med visse indskrænkninger) har gjort, og som jeg, med eller uden Deres tilladelse, agter at blive ved med.

Ligesaa lidt som jeg drives fra min mening ved bekendtskabet med Deres personlige overbevisning, overvældes jeg af det kor af udenlandske kritikere, som De fremfører til fru Blicher-Clausens ære. Saafremt jeg havde anlæg i den retning, var jeg forlængst bleven overvældet; fru Blicher-Clausen viste mig nemlig under udarbejdelsen af min artikel den velvillie, at sende mig et udtog af de for hende fordelagtige an-

meldelser i udlandets presse. Jeg bevarede ved denne lejlighed min sunde dømmekraft uanfægtet, og det samme gjør jeg nu. Udlandets mer eller mindre eenstemmige dom interesserer mig særdeles — men den er jo forsaavidt sagen uvedkommende. Deres stærke fremhævelse af dette materiale synes mig at være et slags forsøg paa at kyse enten mig eller læserne i et musehul med alle disse store ord. Forsøget mislykkes, kan jeg for mit vedkommende forsikre Dem. Jeg lader udlandet mene, hvad det vil, og trøster mig med Andersens eventyr om «kejserens nye klæder». Lad saa udlandet om at spille hofmændenes og alle de fine herrers roller! Fremtiden vil maaske vise, at jeg — og den mig personligt ukendte fru *Ingeborg Raunkjær,* som De noksaa ridderligt benævner en smædeskriver — og mange andre forresten — udfører barnets rolle: «Han har jo ingenting paa». Der ligger i dette «*maaske*» en mulighed, som *De,* hr. pastor, ikke tror paa, som *jeg* tror fuldt og fast paa, men som ingen af os kan dræbe — eller holde i live — hvor meget vi saa arbejder derpaa.

At heller ikke d'hrr. *Bergsøe* og *P. Hansen* imponerer mig, burde De maaske kunnet gætte iforvejen. Bergsøes behandling af den moderne danske digtning vil jeg helst undlade at omtale, da jeg ellers fristes til at bruge overmaade stærke udtryk (hvad mener De om «Sandhedens mænd», hr. pastor?), og P. Hansens forstaaelse af den samme tidsalder — ja tilgiv mig, men jeg synes, det i saa henseende er tilstrækkeligt at henvise til hans behandling af den i hans store litteraturhistorie. «Ministeriets tillidsmænd» skriver De. Disse herrers mening er mig fuldkommen ligegyldig, og som danske embedsmænd gennemgaaende er udstyrede med æstetisk kultur, antager jeg næppe, jeg i saa henseende er besjælet af en urigtig stemning.

Til slut nogle faa ord i anledning af Deres angreb paa mit fra fru Blicher-Clausen's værker hentede materiale.

Da fru Raunkjær for nogen tid siden har ofret et betydeligt arbejde paa at udgive en samling af Blicher-Clausen'sk sprogmishandling og rent ud vrøvl, har jeg selvfølgelig hentet en del af mine exempler fra dette værk. Maaske skulde fru Blicher-Clausens værste forsyndelser gaa ram forbi, fordi en anden før jeg har paapeget dem!

Med hensyn til forholdet mellem fru Blicher-Clausen og Henrik Ibsen henviser jeg stadigvæk til min afhandling og de deri givne antydninger, samt — selvfølgelig — til et studium af de nævnte forfattere. Kun skal jeg som et kuriosum anføre, at naar De, hr. pastor, som en ejendommelighed ved fru Blicher-Clausen nævner, at i hendes arbejder forekommer kun 4—5 personer, medens Ibsen har et helt galleri, er dette misvisende. Alle Ibsens senere værker har en overmaade begrænset personliste, mere begrænset sikkert end fru Blicher-Clausens.

Det er mig ganske ufatteligt, hvad samvittighedsløst der er i, at jeg har indskrænket mig til at citere de fire linier:

Engen skænke mig
dug af fad,
aldrig mere
bliver jeg glad!

og ikke, som De, hele 15. Fru Blicher-Clausens forsyndelse ligger i vendingen «dug af fad»», og hvor mange linier De saa citerer, staar de ominøse ord der alligevel og mister ikke et gran af den vulgære klang, som gør dem umulige i sublim poesi. Saafremt De ikke kan høre dette, hr. pastor, ja tilgiv mig, men mon det saa ikke er *Deres* manglende «begreb om at kritisere», der falder «selv det naiveste menneske» lidt for brystet — mon ikke?

Det forekommer mig vedvarende, at linien «dugtaarer rinder under skjoldenes borge» mildest talt er uheldig. Uden en velvillig fortolker ved siden bliver den sikkerlig i læsernes øren til een eneste ting: vrøvl.

I det mig af forlaget tilsendte exemplar af «Violin» stod: vilds*v*insstamm*e*r. Da jeg allerede paa dette tidspunkt havde opgivet at finde mening i fru Blicher-Clausens værker, aftrykte jeg, hvad der stod, og intet andet. Fejlen er altsaa ikke min. Derimod er det Deres fejl, hr. pastor, naar De beskylder mig for at have skrevet vildsvinsstamm*e*n. Jeg skrev, hvad der stod: vilds*v*insstamm*e*r.

De maa i det hele gærne have lov, hr. pastor Basse, at kalde alle mine indvendinger bagateller, men De skal have svært ved at nægte, at i saa fald beror al poesis virkning

paa bagateller. Eller tænk Dem Chr. Winther etsteds i «Hjortens Flugt» servere en gang «dug af fad» — nej, hr. pastor, der *er* dog grænser.

Ogsaa for en kunstkritikers overbærenhed.

Det er disse grænser, fru Blicher-Clausen efter mit skøn er kommen milevidt udover. Derfor skrev jeg, som jeg gjorde. Og al Deres — og fru Blicher-Clausens — elskværdige opofrelse i retning af at gøre mig opmærksom paa «udlandets dom» er fuldkommen magtesløs. Kun de 25 oplag i *eet* aar maa jeg altsaa æde i mig igjen. Det var en fejlhuskning. Ogsaa jeg er — ligesom fru Blicher-Clausen — overmaade fornøjet med de *fem* aar, som det tog.

Med denne min eneste indrømmelse maa jeg tage afsked med Dem, hr. pastor. Vi er tilbunds uenige, lader det til, og kun fremtiden kan afgøre, hvem der har ret. Mon vi ikke indtil da gjorde vel i at tillade hinanden at have vore private meninger — om fru Blicher-Clausen som om alt andet?

Deres ærbødige

Oscar Geismar.

FRU J. BLICHER-CLAUSEN ENDNU EN GANG.

(Af *Theodor Caspari).*

«All zu viel ist ungesund».

Det synes at være den celebre danske forfatterindes skjæbne enten at løftes til skyerne eller at slynges i afgrunden. Kritikløs beundring eller ondartet nedrakning — mellem disse yderligheder svinger anmeldelserne i Danmark som i Norge. Og nu senest er da disse yderligheder ogsaa tørnet sammen i «For kirke og kultur»s spalter.

Kan høiskoleforstander Geismar ikke finde ord sterke nok for sin despekt for fru Blicher-Clausens digtning — han leder jo formelig efter at finde et lidet vers at rose, — saa er der i presten Basses panegyrik ikke antydning til en dadlende bemerkning. Alt er saare godt.

Saa ringe end udsigten er, til at saa uforsonlige modstandere skulde ville bøie sig for Haagerdomstolen end sige min ringe voldgiftskjendelse, saa vil jeg dog med redaktionens tilladelse tilbyde mine «bona officia». Det er jo løbet saa heldig af i Portsmouth og Karlstad, at den elskværdige danske forfatterinde kanske ogsaa kunde obtinere en «grænsezone». En grænsezone for, hvad modstandere og venner tør tillade sig at debitere pro et contra hendes digtning. Den er ialfald høist betimelig en saadan grænse.

Javist har jeg, som hr. pastor Basse anfører, i sin tid i «Morgenbladet» (ikke «Aftenposten») rost fru Blicher-Clausens «Gyldenregn», og det i høie toner. Og jeg fastholder fremdeles min ros. Hun fremtræder i denne digtsamling som en lyrisk begavelse af høi rang. En skjælvende inderlighed i følelsen, en rigdom paa stemninger — fra dybeste sorg til høieste glæde, — et varmt hjertelag, et helt igjennem fint og nobelt livssyn, en udpræget formel evne udgjør grunddragene i hendes lyrik.

Hvor gjerne vilde jeg ikke bli staaende ved denne ros; men desværre, jeg kan det ikke. Det lar sig nemlig ikke nægte, at der siden «Gyldenregn»s dage er indtraadt en paatagelig nedgang i forfatterindens literære produktion. En nedgang, som dog allerede har sine rødder i hendes tidligere arbeider, eksempelvis «Violin».

Det er den gamle historie op igjen, at et menneskes dyder og lyder paa det inderligste hænger sammen, at lyderne temmelig ofte fremkommer, ved at dyderne outreres. «Kløgt paa spidsen sat er dumhed», som Ibsen udtrykker det.

Den overstrømmende gemyttets inderlighed, der var den bedste egenskab ved fru Blicher-Clausens digtning, er smaat om senn slaaet over i hysterisk føleri. Den legende lethed, hvormed hun finder ord for sine stemninger, har forført hende til sluskeri.

Hendes berettigede beundring for Henrik Ibsen og «den store kunst» har forlokket hende til selv at prøve et flugtforsøg op i «den store kunsts» rene blaa æther. — Desværre, forsøget er blit et «ikarisk».

Allerede i «Violin» voved forfatterinden sig betænkelig høit op; men der var dog sublime ting i dette arbeide. Men saa vilde hun endda høiere, og da indtraf katastrofen. Hun kom solen og — Henrik Ibsen for nær. Det lette voks under vingerne smeltede, og fra det ophøiede faldt hun — det gjør mig ondt at si det — ned i det humoristiske.

Dette hendes fald heder «Den sidste Hauge». Fru Blicher-Clausen er et fremragende lyrisk talent. Hun har præsteret fin og lødig kunst; men den store kunst i Henrik Ibsens forstand magter hun ikke — ialfald kun *meget* partielt. Dertil har hun ikke vingefang stort nok, ikke det skabende geni, ikke selvkritik, ikke begrænsningens evne. Alt flyder ud i en slet uendelighed af løse følelser og stemninger.

Det hjælper her ikke pæstor Basse og andre beundrere at komme med rosende anmeldelser fra øst og vest. Verdensliteraturen har exempler nok paa, at en literær smagsforvirring i kortere eller længere tid har floreret og levet høit — ikke mindst paa *kvindernes* tilslutning. Og «der staar kvinder bag» fru Blicher-Clausen — et mylder af kvinder, men desværre har hun ikke havt det samme gavn af denne omstændighed

som «Per Gynt». For hendes udvikling har den tvertom været skjæbnesvanger. Det har atter vist sig, hvor lidet det er at stole paa kvindernes judicium, naar det gjælder kunst. Den, der som fru Blicher-Clausen, ved at anslaa hjertets strenge, har dem saa omtrent alle i sin lomme.

For modstandere som hr. Geismar behøver fru Clausen ikke at frygte stort. De gjør hende neppe større skade, selv om de i mangt og meget har ret. Det er sine venner, de *kritikløse panegyrikere*, hun maa bede Gud bevare sig for. «*Hinc illæ lacrymæ!*»

Maatte den noble og talentfulde forfatterinde snart finde sig selv igjen! Uanfegtet lige meget af hr. Basses velvilje som af hr. Geismars vrangvilje.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness:*

Haandbog i verdenshistorien. Til brug for seminarier og ungdomsskoler samt til selvstudium. Af *V. Ullmann*. Kristiania. Cammermeyers forlag. 3 dele.

Det er en fortræffelig berigelse vor literatur har faat ved dette nu fuldendte arbeide. Saavidt jeg ved, er det den første universalhistorie den norske literatur har frembragt bortset fra skolebøgerne. Isaafald gaar den i spidsen paa en maade som neppe kunde være heldigere.

Det siger sig selv at en universalhistorie omspænder et saa umaadeligt felt, at man umulig kan kræve af forfatteren nogen nøie og indgaaende detailforskning. Det som alene kan kræves af ham, er at han overalt er fortrolig med og forstaar at udnytte den nyeste og paalideligste detailforskningens resultater. Saavidt jeg kan se, tilfredsstiller Ullmanns verdenshistorie dette krav i fuldt maal. Imidlertid er det jo meget muligt, at detailforskningen vil gjøre sine bemerkninger baade her og der. Paa en mangfoldighed af punkter er vel det resultat forfatteren har sluttet sig til endnu omstridt, eller det er kun et foreløbigt og vil snart blive korrigeret. Dette er noget som ikke kan være anderledes En universalhistorie har en anden opgave end den i sig selv umulige at levere et i alle enkeltheder fuldt korrekt referat af fortidens begivenheder.

Hvad er nemlig en universalhistories opgave? Utvilsomt den at give et tilbageblik over slegtens levnetsløb som viser udviklingen i dette levnetsløb, baade kræfterne som har drevet det frem, og aanden som har raadet i det, og maalet som det har stilet mod og delvis naad frem til. Ved at levere et sligt tilbageblik skal universalhistorien hjælpe nutidens slegt til at forstaa sig selv og sin opgave.

Det som kræves af universalhistorikeren er derfor først og fremst det omfattende overblik over og det intuitive ind-

blik i tiderne, saa han ser skarpt hvad der er de drivende kræfter og den ledende aand i enhver tidsalder, og hvad virkelige og blivende bidrag den har ydet til udviklingen i det store og hele. Et sligt overblik og indblik vil han imidlertid umulig kunne have, hvis han ikke er trængt ind i selve verdenshistoriens inderste indre, og faat øie paa den tanke som arbeider sig frem gjennem den hele verdensudvikling. En saadan tanke maa der være, ellers er det hele verdensliv meningsløst og der er ingen udvikling, men i det høieste en del frugtesløse tilsprang til en saadan. Den som ikke har faat øie paa denne tanke bør aldrig indlade sig paa at skrive universalhistorie. For det han skriver kan være saa genialt det være vil; det er spildt arbeide. Det giver os ikke det vi kræver af historien: forstaaelse af det punkt i udviklingen vi staar paa, og veiene som ligger foran os, og maalet vi stevner imod.

Ullmanns verdenshistorie tilfredsstiller dette krav paa det mest udmerkede; dette er det netop som giver den et værd inden vor literatur som ikke kan skattes høit nok. De ord hvormed forfatteren aabner sit verk, viser hvilken tanke det er han har fundet i historien:

«Verdenshistorien er skildringen af, hvorledes menneskene under Guds styrelse har hævet sig stadig høiere og høiere, aandelig, moralsk og materielt. Historiens midtpunkt er Jesus Kristus. Menneskeslegten opdrages til ham, og han sætter for den de store formaal for menneske- og samfundsliv, som det er menneskenes opgave her paa jorden stadig at komme nærmere. Alle disse formaal samler han i det ene: vær fuldkomne som eders fader i himlen er fuldkommen».

Det tør nok være, at der har været historikere som i fortalen eller i slutningen af sit verk har gjort honnør for Vorherre, uden at man i verket selv i grunden har merket noget til ham. Men det er det prægtige ved Ullmanns verdenshistorie, at den tanke som disse første linjer udtaler, den er sjælen i den hele fremstilling. Det hele arbeide gaar fra først til sidst ud paa at vise, hvorledes denne tanke arbeider sig frem tiderne nedigjennem.

Jeg ved ikke jeg har set noget historisk arbeide, hvor religionen saaledes er kommen til sin ret som historiens dybeste

og sterkeste drivkraft. Bibel- og kirkehistorien spiller derfor en ganske anden rolle her end i de vanlige historier. Forfatteren udnytter selvfølgelig her de nyere forskninger, dog med bestemt fastholden ved kristentroens grundkjendsgjerninger. Ogsaa de andre aandelige kulturmagter: kunst, digtning, videnskab etc. faar en behandling som man ikke er vant til i almindelige verdenshistorier. De kunstverker, digte, videnskabelige arbeider etc. som har spillet en rolle i den store kulturudvikling bliver ikke blot nævnt, men skildret. Vi bliver paa den maade fortrolige med de kulturbølger, som til de forskjellige tider er gaat over folkene, og hvad de har afsat af blivende værd. Til gjengjæld behandles krigshistorien og kongernes privathistorie ganske kort.

Fremstillingen er knap og koncis, men klar og kraftig. Der er en energi og begeistring i den, som gjør læsningen til en fornøielse.

Alle historielærere maa bruge denne bog og lade sin undervisning beaande af den. Aa, om de kunde faa givet vor ungdom Ullmanns syn paa historien; det vilde være noget af værdi at gaa ud i livet med. Dernæst vil jeg paa det varmeste anbefale bogen til alle som har med ungdomsforeningerne at gjøre. Her har de et umaadeligt stof til foredrag, stof som er lagt ypperlig til rette, saa de bare behøver at bruge lidt forstand og fantasi, saa har de overflødigt af det, som maa kunne interessere og begeistre unge mennesker. Endelig: vore romanlæsende damer og herrer, aa om de vilde for en gangs skyld lægge romanerne bort og tage Ullmanns verdenshistorie istedet. Det vil for de folk være som at komme fra den kvalme by op i frisk ren høifjeldsluft, styrkende for nerver og lunger.

Til slutning en varm tak til den ærede forfatter for den ypperlige gave han her har skjenket sit folk.

Abrahams tid. Et billede af babylonisk religion og kultur af *Aage Schmidt,* cand. theol. Kjøbenhavn. Gad.

Idet forfatteren gaar ud fra som afgjort — hvad der dog vistnok slet ikke er afgjort — at Hammurabi er den samme som den Amrafel, konge i Sinear, der omtales i Abrahams historie (1 Mos. 14, 1), søger han ud fra den literatur

og de mindesmerker udgravningerne i Eufratlandene har bragt for dagen, at tegne et billede af livet i hine egne paa Abrahams tid. Han holder sig dog ikke strikte til dette tidspunkt alene, men skildrer den babyloniske kultur i sin helhed. — Forfatteren viser sig at være vel kjendt med de mange merkelige ting som udgravningerne har bragt for dagen. Han forstaar ogsaa at udnytte dem saaledes i sin fremstilling, at vi faar et samlet billede af den tids eiendommelige og merkelig langt fremskredne kultur. Det kommer nu an paa, om den assyriologiske videnskab vil godkjende hvad forfatteren saaledes har leveret. Det maa jo blive dens sag at afgjøre, hvad her virkelig kan betragtes som historisk sikkert. I ett punkt ialfald skulde jeg tro, at forfatterens skildring neppe vil kunne gjøre regning paa almindelig tilslutning. Han mener, at der i den babyloniske religionshistorie kan paavises et frafald, som har medført et fuldstændigt religionsskifte. Oprindelig skal man have dyrket den eneste sande Gud under navnet Anu eller Bel. Men denne dyrkelse er i tidens løb blevet fortrængt af den hedenske Ea-Mardukkultus. Forfatteren vilde neppe kommet til det resultat, hvis det ikke havde været ham om at gjøre at se bibelens urhistorie stadfæstet i de babyloniske udgravninger. Men resultatet stemmer ikke med det han selv meddeler, nemlig at Anu hele tiden nedigjennem er blevet dyrket side om side med Ea og Marduk, ofte endog i samme tempel. Sligt sker jo dog ikke der, hvor den ene religion fortrænger den anden. Det rette synes at have været, at den babyloniske religion ligesom den indiske fra først af har havt gudsforestillinger som ganske vist var renere men tillige mere ubestemte end den senere tids. De ubestemte omrids hvori man skimted guddommen, krævede ligesom skarpere konturer, og dem gav man den da i tidens løb efter sit eget hjertes ofte meget daarlige tanker og begjæringer. Derfor viser disse, som vel igrunden alle hedenske religioner, udartning. Men udartning er noget andet end brudd og religionsskifte. I det hele taget tør det vel være, at en velment tro paa bibelens bogstav kan have bragt noget ind som en skarp videnskabelig korrektur vil stryge. Det vil dog neppe hindre at bogen vil blive erkjendt som et dygtigt arbeide, skikket til at føre den dannede almenhed ind i en

fjerntliggende kultur, der i sig selv er interessant og tillige har sin store betydning baade for den bibelske og for den almindelig europæiske kulturs historie.

Vilh. Malling: **Alexander Vinet.** En levnedstegning. København. Lehmann & Stage. (6te binds 2det hefte af skrifter til oplysning og opbyggelse, udgivne af «Kirkeligt samfund af 1898»).

Faa mænd har i det forgangne aarhundrede slaat saa kraftigt et slag for samvittighedsfrihed og kirkefrihed som den franske schweitzer Alexander Vinet. Han er ogsaa forøvrigt en ualmindelig sympatisk personlighed: en varm, frigjort, høit dannet kristen. Mallings velskrevne skildring af hans person og liv maa derfor anbefales som en særdeles interessant læsning.

Anmeldt af *Johannes Brochmann:*

Hvad jeg lærte af mit arbeiderliv. Af *Mikael Hertzberg*, prest. Med forord af stiftsprovst *Gustav Jensen*. Aschehoug & co. 55 sider.

Denne lille bog er baade kjærnefuld og letlæst. Efter mit skjøn yder den et særdeles værdifuldt bidrag til belysning af arbeider-spørgsmaalet. Forfatteren, der er prest, har tilbragt 5 maaneder som arbeider ved et mekanisk verksted for derved lettere at sætte sig ind i arbeidernes kaar. Hvad der især udmerker hans skrift, er den rolige, saglige behandling af det brændende spørgsmaal. Man merker dog, at ogsaa i ham er der noget som brænder, nemlig trangen til at bedømme forholdene rigtig og vise retfærdighed til alle sider. Ligesaa langt som han er fra opvigleriets urene ild, ligesaa langt er han fra den egenkjærlige ligegyldighed, der gaar koldt forbi arbeidernes ofte vanskelige kaar.

Kristendommens grundsyn: at vi alle er brødre og søstre, pligtige til at agte og hjælpe hverandre, gaar gjennem den lille bog. Den bør læses af mange, gjerne læses høit i større eller mindre kredse, drøftes og tages med som en raadgiver i det praktiske liv. At gaa udenom de spørgsmaal, den behandler, er baade dumt og uforsvarligt.

Anmeldt af *L—h.*:

En slegts historie gjennem tre slegtled i et aarhundrede. *Johann v. Ewald. — Carl v. Ewald. — H. F. Ewald. — Første bind. Bidrag til Fredrik VII's ungdomshistorie* ved *Theodor Ewald.* Under samarbeide med *H. F. Ewald.* 272 sider. Gyldendal & Nordiske.

Bogens forord bringer et brev fra *H. F. Ewald,* den nu 85-aarige gamle hædersmand og gjennem flere slegtled afholdte forfatter. Af dette fremgaar, at det fra først af havde været hans tanke selv at være bogens udgiver, men af hensyn til sin høie alder lægger han arbeidet over paa sønnen Theodor. Efter en kort skildring af oldefaderen, den tapre generalløitnant *Johann v. Ewald,* følger uddrag af kammerherre *Carl v. Ewalds autobiografi*, hvoraf igjen afsnittet om hans forhold til Fredrik den sjette, — hans lærer- og hovmesterstilling hos Fredrik den syvende mens fyrsten endnu var prins — prinsesse Wilhelmines og prinsens ulykkelige egteskab og deraf følgende skilsmisse, — skildringer af fyrstens sammensatte karakter og ulykkelige tilbøieligheder, — maa nævnes som det mest interessante.

Alt hvad her hidsættes om Fredrik den syvende bekræfter det forud udkomne; man ser hans store lighed med Christian den syvende baade i evner og feil, kun med den forskjel, at mens den sidste paa det skammeligste mishandledes under opveksten ved brutal strenghed og bigot tvang paa den ene side og lastefulde lakeiers hæslige paavirkninger paa den anden, — saa var den første omgivet af landets mest humane og agtede mænd, der anstrengte sig til det yderste og sent misted haabet om at faa ham paa ret kjøl. Herom fortæller bogen især ved at skildre den udenlandsreise, prinsen foretog inden sit giftermaal og hvis formaal var hans forbedring og udvikling inden giftermaalet med kongens datter. Mens folket dengang ikke drømte herom vidste dog baade hans lærere og følge paa reisen, hans fader og hans kongelige svigerfader, at formaalet ikke var naaet, reisens resultater en total skuffelse og prinsen den samme som før.

Foruden alt det baade historisk og menneskelig interessante og kulturoplysende en saadan fuldt troværdig skildring giver ved siden af disse oplysninger om Fredrik den syvende, — kaster bogen et nyt lys over Fredrik den sjettes evner og forstærker det forud gode indtryk af landsfaderens mange prægtige egenskaber som menneske og konge. Kammerherre Ewald kjendte sin herre godt, hørte stadig til hans nærmeste omgivelser og eiede kongens fortrolighed, hvad bogens breve tilfulde viser.

Idetheletaget lyser ogsaa dette verk af den inderlige hengivenhed, som kongens retsind og varme hjerte vakte hos alle sine tjenere. Den vil vække berettiget opsigt og finde mange læsere i begge riger.

Bøger sendte til redaktionen:

J. Oskar Andersen: **Kirkeorganisation udenlands.** Redegjørelse for en del af de protestantiske kirkers forfatninger, udarbeidet paa opfordring af formanden for det kirkelige udvalg. København. August Bang.

Kirkeleksikon for Norden. Udgiven af biskop dr. Fr. Nielsen. Hefte 40—42 (til «Marx»).

Ved sygeleiet. Skriftlektioner og salmer ved sygebesøg, samlet af S. Sondresen, prest. Med forord af biskop Chr. Torkildsen. Kristiania. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag.

Offeret som grundlag for forsoningslæren med sigte paa bibelkritikens behandling af offeret fremstillet af pastor *Storjohann.* Kristiania. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag.

Dr. *Chr. A. Bugge:* **Daab og barnedaab** efter skrift og kirkelære. Kristiania. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag.

Aandelige modsætninger af *Fernando Linderberg.* Særtryk af «Højskolebladet». Kolding. Konrad Jørgensen.

Til det norske folk. Af *Christopher Bruun.*

Fyldt af aanden. Af *C. Skovgaard Petersen,* sogneprest. Kjøbenhavn. J. Frimodt.

Vort daglige brød. En vejledning gennem den hellige skrift af F. B. Meyer, prest ved Kristkirken i London. Oversat af Chr. Stricker, læge, og T. Høyer prest ved St. Andreas kirken. 9de hefte. København. Hagerup.

Modtagelsesudvalg i de kristelige ungdomsforeninger. Af *Kr. Piene,* generalsekretær i Norges kristelige ungdomsforbund. Kristiania. Norges kristelige ungdomsforbund.

Religionsfilosofi. En bog om det religiøse livs væsen og ret af *F. C. Krarup.* København. Gad.

N. F. S. Grundtvigs **Udvalgte skrifter** 19de hefte. Gyldendal.

Flavius Josephus: **Jødernes krig mod romerne.** Oversat og forsynet med noter af Alexander Rasmussen. København. Lehmann & Stage. 416 sider.

Ved paasketider i Vallekilde. Af *Th. Helveg.* København. Hagerup. Pris: kr. 0,50.

Det oäkta barnets rätt. Föredrag vid första nordiska barnaårdskonferencen i Köpenhamn 1905 af *Hagbard Isberg.* lasaretsprædikant. Lund. Gleerup. Pris: kr. 0,25.

NOVEMBERSTEMNING.

Det lader sig vist ikke negte, at den løftede stemning som 7de juni fremkaldte, har sænket sig betydelig. Det som dengang især løfted sindene, var den enighed som samled alle stænder og partier og gjorde dem til ett. Denne enighed er det nu forbi med. Partisplittelsen har igjen indfundet sig. Det har sænket stemningen betydelig.

Det var imidlertid ikke andet end hvad enhver maatte vente. Selvfølgelig er der fremdeles, som der naturligvis altid har været og altid vil blive, forskjellige meninger i landet. Det vilde nu vel ikke være godt andet. At disse forskjellige meninger er kommet til orde ligeoverfor Karlstad-overenskomsten og kongevalget, bør ikke forundre nogen. Man bør snarere forundre sig over, at ikke de to sager har voldt større uenighed end de virkelig har.

Man skal ikke forsøge at komme fra, at Karlstad-overenskomsten var en dyb ydmygelse for Norge. Hvilken skjæbnens ironi: da vi var forenet med Sverige, bygged vi saamange fæstninger vi vilde lige ind paa den svenske grænse; det første vi maa gjøre efter at være blevet vore egne herrer, det er paa svensk ordre at rive vore fæstninger ned, som ligger paa norsk grund og er opført for det norske folks surt fortjente penge. Det vilde været besynderligt, om ingen her havde protesteret. Havde det været et godt tegn? Og havde det været heldigt? Ydmygelsen var visselig nødvendig; krig vilde været vanvid; men det var ogsaa nødvendigt, at det blev sagt at det var en ydmygelse. Et folk bør ikke sluge en ydmygelse i søvne. En ydmygelse kommer ikke, uden at der er noget som skal gjøres op med fortiden, og noget som skal læres for fremtiden. Men dertil trænges først og fremst vaagen bevidsthed om at det er en ydmygelse. Saa ilde som det vilde været, om den protesterende minoritet havde seiret, saa maa vi dog være den taknemmelig, fordi den holdt det

klart og utilhyllet op for os allesammen, saa vi maatte se det: dette er en ydmygelse.

Saa kongevalget. Hvor kan dog nogen undre sig over, at der var dem som mente, at nu vi ikke havde forpligtelse ligeoverfor noget kongehus, nu var tiden der til at indføre republiken? Efter den politiske udvikling Norge har gjennemgaat, hvorunder kongemagten stykke for stykke er blevet afklædt ethvert reelt prærogativ, maa man vel snarere finde det merkeligt, at ikke det hele folk nu vilde sætte kronen paa verket og fjerne kongedømmet. Alligevel ser det nu ud til, at flertallet vil beholde kongedømmet. Ogsaa her har minoriteten isaafald gjort sit land en tjeneste. Uden dens protest vilde ikke folkets flertal med saa klar bevidsthed gjøre sit valg som det nu gjør det. Forhaabentlig vil det bevirke, at man herefter behandler kongemagten paa en lidt hensynsfuldere maade, end tilfældet har været i den sidste menneskealder. Det vilde jo dog være meningsløst, om vi — saa frit som vi nu staar — valgte at beholde kongedømme, for saa bagefter ved apanagenedsættelser og andre ligesaa utækkelige magtmidler at lade det føle sin afmagt. Vil vi endelig have en konge, da faar det være en afgjort sag, at hans værdighed skal respekteres paa en sømmelig maade, og at de som ikke det vil, sættes udenfor det gode selskab.

Desværre har der været antydninger som ikke varsler godt, hvis man skal tage dem alvorlig. Man har slaat paa, at nu maatte vi holde paa kongedømmet for snarest mulig at komme til ro; var vi saa ikke fornøiet med det, kunde vi afskaffe det siden. Dette er uforsvarlig tale, som man dog forhaabentlig ikke bør tage for andet end journalistisk tankeløshed. Det faar dog staa fast, at hvis vi nu kalder et dynasti ind og sætter det paa Norges trone, da har vi bundet os til det saalænge det existerer, saasandt det ikke altfor grovelig forsømmer sin pligt. Vi har afsat én konge, og faat en national ydmygelse til gjengjæld. Gjør vi den ting op igjen, tør vi komme til at bøde dyrere. Et folk dyrker ikke den sport at afsætte sin konge uden at undergrave sin samfundsorden og kalde lovløshedens forbandelse ned over sig.

Derfor er der nu ganske vist ingen fare. Det norske

folk har med bevidsthed gjort sit valg; det vil det ikke glemme. Og den dissenterende minoritet fortjener tak, fordi den gav anledning til det.

Den fortjener ogsaa tak, fordi den har givet vore ledende politikere anledning til at vise verden, hvor ugrundede flere af de beskyldninger har været, som navnlig fra svensk side har været rettet mod dem.

Saaledes beskyldningen for at drive hazardiøs eventyrpolitik.

Naar vore politiske førere gik med paa Karlstad-overenskomsten og bestemt fastholdt den trods den protesterende minoritet, da viser det bedre end noget andet, hvor ganske de havde brudt med det gamle chauvinistiske æresbegreb som har fremkaldt saamange blodige krige, og hvor langt de var fra den brautende overvurdering af folkets kræfter, som dette æresbegreb altid har fristet til. Det viser, at de overmaade prosaisk og nøgternt har taget hensyn ene og alene til det som land og folk magted og var tjent med. Der er ingen tvil om, at de saa fuldt som nogen har følt det ydmygende ved denne overenskomst; men de har været istand til trods denne følelse udelukkende at holde øiet fæstet paa denne ene kjendsgjerning: en krig mellem Norge og Sverige er vort lands og den hele halvøs ruin, hvad udfald den saa end faar, og derefter har de handlet. Saaledes handler ikke samvittighedsløse eventyrpolitikere, som spiller hazard med sit lands skjæbne.

Ligedan hvad kongevalget angaar. Det er jo overraskende at se mænd bestemt og sterkt tage parti for kongedømmet, som man efter deres fortid skulde være sikre paa at maatte kalde republikanere. Grunden kan ikke være nogen anden end den, at de finder at trods alt er landet bedst tjent med kongedømmet. Man kan bestride at de deri ser ret, men man kan ikke bestride, at det er det nøgterne hensyn til landets tarv som her maa have veiet mere hos dem end alle ungdomsidealer og yndlingsideer. Og det er jo dog det modsatte af eventyrpolitik.

Man skal ogsaa lægge merke til, at de mænd blandt hvilke præsidenten for en republik Norge i tilfælde maatte tages, de har allesammen kjæmpet for og tildels sat sin stilling ind paa at bevare kongedømmet. Dette modbeviser en anden beskyldning som ofte er rettet mod vore ledende politikere, ikke bare udenfra, men ogsaa fra vor egen midte, den nemlig, at de bare arbeided for selv at komme til ære og værdighed. Havde det været tilfældet, havde vel ialfald de kjæmpet for republiken, som i tilfælde vilde være selvskrevne til at komme i betragtning til den høieste stilling i landet. Naar netop de i første række kjæmper for kongedømmet, tør

det være tilladt at slutte, at personlig vindesyge og magtbegjær spiller en langt mindre rolle i vort politiske liv end vore naboer mener, og vi selv kanske har vovet at tro.

Lad det derfor end være saa, at 7de junilyriken nu er blevet betydelig afdæmpet, vi har dog ingen grund til at klage, men tvertimod al grund til at takke. Det er gaat os som i 1814. Ogsaa dengang blev vaarens lyrik betydelig afdæmpet da høsten kom. Men Gud styred vort lands skjæbne saa naadig og miskundelig, at vi ikke noksom kan takke ham for det. Saaledes er det ogsaa gaat nu. Det norske folk vil, naar det i fremtiden ser tilbage paa 1905, faa rig anledning til at bekjende: Gud var god mod os det aar, *langt over vor fortjeneste og værdighed.*

Det tør nok hænde, at ligheden med 1814 kommer til at strække sig videre. Vi ved, at efter 1814 kom der en række af aar, hvori vort folk langsomt og møisommelig kjæmped sig frem gjennem vanskeligheder saa store, at der næsten ikke blev noget igjen af 17de mailyriken. Det tør være, at vi kommer til at opleve noget lignende. Vistnok er vort folk langt sterkere nu end i 1814. Men vore kræfter er dog heller ikke nu store. Og den stilling vi nu kommer til at indtage, stiller store krav. Efter i snart 600 aar at have levet i ly af et sterkere nabofolk, skal vi nu staa paa egne ben, henvist bare til os selv. Samtidig med at kravet til os saaledes øges, strømmer de unge og friske kræfter i tusenvis ud af landet. Folkelegemet aarelades uafladelig sterkt, samtidig med at der stilles store krav til dets kræfter. Sandelig, der skal meget arbeide og megen opofrelse til, skal vi kunne indfri det vi tog paa os 7de juni. Er den lyriske stemning fra den dag allerede nu betydelig afdæmpet, det tør være at den vil afdæmpes endnu mere, naar kravene rigtig i hele sit alvor begynder at indfinde sig. Det tør vi dog haabe, at som vort folk efter 1814 kjæmped sig gjennem de vanskelige og trange aar frem til lysere tider, saa vil det ogsaa nu ved Guds hjælp slaa sig gjennem vanskelighederne. Men arbeide vil der kræves. Offer maa der bringes. 7de juni har kostet os en national ydmygelse. Dermed er den dog ikke betalt. Den maa kjøbes med et arbeide paa landets opkomst langt mere energisk og langt mere selvfornegtende end det vi hidtil har præsteret.

Thv. Klaveness.

CHR. IHLENS BOG OM DE PROTESTANTISKE PRINCIPER.

Der er meget baade af lærdom, af tankestyrke og af stor stil i denne bog paa 400 sider, som blev udarbeidet til konkurrencen om den ledige professor-stilling i theologi. Forfatteren, der selv oplyser, at han til for nylig (aar 1900) ialfald har staaet den ritschlske «nyprotestantiske» tankegang nær, har nu skarpt brudt med denne retning. Det er hans agt at komme med et større verk om den christelige frelseslære, hvor han særlig vil holde opgjør med den «moderne» theologi, med Ritschl og hans skole. Af dette verk kan den bog, han her har udgivet, regnes for første bind, det som drøfter selve de theologiske grundtanker. Den blir derfor et «program» for den «nykonservative» retning inden den lutherske dogmatik, som i de senere aar har gjort sig endel gjældende i Tyskland, og som altsaa her holder sit indtog i vort land.

Ihlen er ikke bange for at opgive enkeltheder i den gamle lære. Ikke bare overfor inspirationen og bibelkritiken, ikke bare naar Luther i nogen tilslutning til Augustins udvælgelseslære kommer i skade for at gaa den menneskelige frihed for nær. Ihlen indrømmer ogsaa, at de gamles lære om det naturlige menneskes «borgerlige retfærdighed» ikke strækker til, men ialfald trænger tilføielser, vel ogsaa rettelser, og ligesaa at de er svage i tilskyndelsen til de «gode gjerninger». Men de grundlæggende tanker i den gammellutherske lære fastholder han med stor styrke.

Han begynder der hvor reformationen selv begyndte: med et opgjør med den romerske kirkeafdeling. Dennes første feil, efter fremstillingen i bogen, er den, at den ikke magter at give et troende menneske *vished* om sin frelse; den maa lade ham nøie sig med et usikkert og vaklende *haab* om den. Og dernæst er den svag i sin lære om den menneskelige synd.

Thi for Ihlen er det naturlige menneske «radikalt fordærvet og forsvarsløst skyldigt overfor idealets absolute maalestok» til trods for alt det af relativt godt, som det kan eie. Det er nemlig udenfor christendommen «ikke istand til at komme til et livskraftigt existensforhold til Gud i tro og selvfornegtende kjærlighed». Dets vilje er «radikalt ond». Derfor gjælder det om at den menneskelige selvfølelse maa blive slaat fuldstændig ned. Forfatteren gaar ikke af veien for tanke-vanskeligheder og tankekors. Paa samme tid, som han hævder en slægtsarv med radikal fordærvelse og med fuldstændig afmagt til det virkelig gode, paa samme tid fastholder han menneskets *skyld*. Vi har bevidstheden om at vi har kunnet handle anderledes, end vi har gjort det; *det* er en overtydning, som er aldeles uadskillelig fra vor ansvarsbevidsthed og vor fornemmelse af anger. «Jeg'et er absolut ansvarligt, ingen undskyldning tages for god». Har vi naaet til fuld klarhed i vor moralske tænkemaade, saa overtager vi ansvaret for alt, ubetinget alt i vor personlighed, som strider mod det sædelige ideal uden at spørge efter grænsen mellem vort naturgivne anlæg og vor selverhvervede eiendommelighed. Vi ved, at vi paa denne maade «griber den virkelighed, som christendommen aabner blikket for, og som altid mere eller mindre gaar ud over vore tanker».

Og til denne gamle strenge lære om synd og skyld svarer da hos Ihlen ogsaa den gamle lære om retfærdiggjørelse ved troen alene. Han afviser skarpt de «modernes» tanke om, at det skulde være den nye livsspire i troen, der gjør os retfærdige i Guds øine. Den tro, som gjør retfærdig, er for Ihlen ikke andet end «den tomme haand», som modtager naaden. «Syndsforladelsen er en akt af Gud, som fra den moralske idealitets standpunkt er aldeles ubegribelig». Der er ikke andet at sige om den, end at Gud er en Gud, som *vil tilgive*.

Mod slutningen af bogen faar vi da ogsaa vide, at han holder fast ved den gamle forsoningslære. Christi forsoning er for Ihlen en virkelig *fyldestgjørelse* overfor Gud, ikke bare en forkyndelse af Guds kjærlighed overfor menneskene. Det er Gud selv, som bliver forsonet med os, ikke bare vi, som blive forsonet med ham.

Hele veien har vi da den gamle lære, saaledes som den i sin guddommelige høihed gaar over al forstand. Og det er overmaade velgjørende overfor allehaande moderne afsvækkelser. Vi hører «klang af gamle røster, der ligner sværd i kjæmpehaand».

Thi paa denne maade taler den hellige skrift. Og paa denne maade gjør et stakkars menneske vel i at tale, naar han staar ansigt til ansigt med den levende Gud. Og paa denne maade taler han *uvilkaarlig* i det øieblik han føler, at «den som ser Jehova, dør».

Det er dette, som vore fædre kaldte den rene og rette lære, og som de lagde en saa stor — og vi maa jo tilføie: en saa overdreven vægt paa.

Noget lignende er tilfældet med Ihlen. Han er kjendelig glad over det faste stade, han her har vundet, og han fører ud fra det en overmaade frimodig og i al hovedsag rigtig kritik baade til høire og venstre, baade mod Rom og mod Ritschl. Og man vilde kunne følge ham med glæde i hele denne hans kritik, dersom han selv ikke lagde saa for stor en vægt paa den, dersom han ikke var saa for tilbøielig til at gjøre dødssynder ud af dogmatiske feilgreb.

Nu, han er jo dogmatiker. Og han har den samme fristelse til at lægge overdreven vægt paa *sin* livsgjerning, som andre mennesker paa sin.

Ihlen har fuldkommen ret i at den christne bør søge at trænge igjennem til den fulde *vished* om Guds naade og ikke, som efter romersk lære, blive staaende ved det blotte haab. Men han har mindst lige saa stor uret, naar han siger, at «en saadan naade (som romerkirkens) fra christeligt synspunkt blir uforstaaelig og *værdiløs*». Han har ret, naar han siger, at Rom lægger alt for liden vægt paa den «fiducia», den tros*tillid*, der var saa at sige drivkraften i hele reformationsverket. Men det bliver ikke derfor rigtigt at tale om «en betydelig mangel paa decideret religiøs trang» inden hele katholicismen, eller om at den romerske opfatning af de «gode gjerninger» fører til det, at «personligheden efter sit inderste liv blir staaende uberørt af det hele». Inden Romerkirken skal det, trods al tale om naaden, efter Ihlen være den lovmæssige *frygt*, man regner paa som religiøs drivfjæder. Tan-

ken om den levende Gud, der i sin naade aabenbarer sig for mennesket, skal trods alle dogmatiske formler ikke i virkeligheden være levende i den katholske frelseslære osv. osv.

Det er ved en lignende forstaaelsesløs behandling af den *protestantiske* lære, at Möhler finder ud, at protestantismen holder folk nede paa helvedesfrygtens lave stade, og at den i det hele fører til underlegen moral, endskjønt det jo da er aabenbart nok, at den protestantiske verden med alle sine brøst dog moralsk staar høiere end den katholske.

Vi ved det nu, at den «rene lære» aldeles ikke er saa altafgjørende for hele christendommens stilling, som vore fædre mente. Og derfor skulde vi da ogsaa vide, at dogmatiske feiltagelser ikke er saa ødelæggende, som *de* mente, og som mangen dogmatiker endnu er tilbøielig til at mene, naar han sidder alene mellem sine bøger. Vi behøver aldeles ikke derfor at falde hen i den rene ligegyldighed for lære og dogmatik, som adskillige nyere lægger for dagen.

I sin kamp mod Ritschl og hans skole har Ihlen vel endda mere ret, end i sin kamp mod Rom. Men ogsaa her lider han af den feil, at han har alt for lidet øie for det, som er hans modstanderes styrke.

Ritschls og hans fællers styrke er den, at de staar midt i sin tid — som Luther gjorde det i sin — og har førstehaands og levende kjendskab til dens bærende og drivende kræfter. Navnlig da til fritænkeriets verdensmagt. Har Ihlen et tilsvarende kjendskab? Rom kjender han rimeligvis blot gjennem bøger, Möhlers, Krogh-Tonnings og andre. Han har neppe nogensinde staat ansigt til ansigt med Rom i dets vælde, neppe nogensinde følt sig personlig slagen t. ex. af den selvfornegtelsens styrke, som det eier i sine titusinder af offervillige munke. Theologisk er vor overlegenhed over Rom saa at sige uendelig; vor *virkelige* overlegenhed er desværre ikke paa langt nær *saa* stor. Havde Ihlen havt et levende indtryk af det, som er Roms styrke, vilde han neppe have ført et saadant sprog om det.

Men har han da virkelig følt *fritænkeriets* styrke i vor tid? Man fristes til at tvivle.

Det som er det ypperste i Ihlens bog, er hvad han siger om frelseslæren. Det har han ikke faaet af bøger. Det er

hans opgjør med sin egen samvittighed. Og det fører samvittighedens mægtige tale, i god samklang med Guds egen.

Men har han nogensinde selv personlig været i virkelig vaande overfor fritænkeriet? Har han gjennemgaat det slags sjælekampe, som fører til seier over *det?* Vide det kan man jo ikke. Men jeg tvivler paa, at han vilde have talt saa nedsættende om den ritschlske skole og dens «vurdering», dersom det havde været tilfældet.

Det nytter ikke at komme og fortælle disse mænd, at «vurderingen» er noget, som lidet eller intet har at sige. Der er alt for mange af dem, som vil kunne svare, at det er denne vurdering, som har ført dem selv til tro ud fra fornegtelse eller tvivl. *Det* er en ligesaa unegtelig kjendsgjerning, som den, at Luther og tusinder med ham er komne til fred med Gud paa den vei, som Ihlen skildrer i sin udvikling om frelseslæren.

I det 16de aarhundrede var hovedkampen den at vinde frem til fred med Gud, til vished om sin frelse overfor Roms gjerningsvæsen og lovmæssighed. I vore dage er den aandelige hovedkamp for overmaade manges vedkommende den, at vinde frem til vished om christendommens *sandhed* overfor fritænkeriets indvendinger. Og for fremtiden vil vel det mere og mere blive saaledes.

I disse nutidens og fremtidens kampe er det, vurderingen har sit ord at sige.

Overfor «vurderingen» stiller Ihlen og den ældre skole «erfaringen» som kilde for den christelige vished, den erfaring, som en synder ved sin omvendelse gjør af Guds naade i Christus. Og det er fuldkommen sandt, at denne erfaring giver en langt baade sterkere og rigere vished end vurderingen. Men til en tviyler eller fornegter hjælper det jo lidet at tale om en saadan erfaring, som han selv ikke kjender noget til. Det kan blot paa anden haand blive ham til nytte, naar han ser, hvor faste andre mennesker paa denne vei kan blive i sin vished om christendommens sandhed. Men til ham selv kan man sige, dersom han «er af sandheden»: følg den kraft i dit eget sjæleliv, som du selv vurderer som den høieste, din egen ideale sædelige stræben, og den vil føre dig til Gud og til Christus. Det vil han kunne forstaa.

Saadanne mennesker vil Ihlen møde med videnskabelige grunde. Han vil sige til dem: Christendommen, som du ikke kjender noget til af personlig erfaring og oplevelse, kan for dig indtil videre ikke staa som noget mere end et slags videnskabelig hypothese. Men jeg skal vise dig, at den som en saadan videnskabelig hypothese er mindst lige saa sandsynlig, som den verdensopfatning, du hylder.

Ogsaa denne tale har sit værd. Der hersker blandt de fleste tvivlere og fornegtere en saa lavtliggende og tankeløs opfatning af christendommen, at en tænkende christen kan gjøre megen nytte ved at rydde masser af ligefrem dumme misforstaaelser til side. Men naar det tankemæssige arbeide er gjort, har videnskaben ikke mere at sige. Da er det, vurderingen træder til med sin myndige tale. Den griber dybere end videnskabens, ogsaa den christne videnskabs.

Den som ude i det praktiske liv har faat den opgave at hjælpe tvivlere og fritænkere frem til tro, han vil uvilkaarlig gjøre brug af alle disse tre: baade af videnskabelige grunde, saavidt de staar til hans raadighed, af vurderingen og af den christelige erfaring. Og han vil kanske til en begyndelse have lidt vanskeligt ved at forstaa, hvorfor Ihlen og de konservative vil bruge slige masser af papir og bogtrykkersværte til at nedsætte vurderingen, og den ritschlske skole til at tale ilde om erfaringen.

Begge dele har imidlertid paa sin vis sin gode grund, skjønt sagen unegtelig kunde have været afgjort mange gange hurtigere, end de lærde herrer ynder at gjøre det.

De konservative hylder «erfaringsprincipet», de andre «vurderingsprincipet». Begge tøier de sine «principer» langt ud over alle rimelige grænser. Det efterviser nu modstanderen baade fra den ene og fra den anden side med fynd og klem. Og saa tilføier han: dit princip duer til ingen ting.

Man fristes til at minde dem begge om det gamle: gak hen og forlig jer, I . . . ., I har ret begge to.

I sin bog om «den religiøse erkjendelse» bruger Ording et utal af sider forrest i bogen til kamp mod Franks (og Ihmels's) erfaringsprincip. Og det forekommer mig, at han tilfulde godtgjør, at Frank overdriver. Men imod slutningen af bogen dukker erfaringen — som man troede død og be-

graven ialfald efter Ordings mening — pludselig frem igjen, uden at man faar vide, hvor den kommer ifra; den tages til naade og gjør sin tjeneste. Og paa en ypperlig maade — skjønt med samme ordrigdom — hævder forfatteren vurderingen som grundlag for «den religiøse vished». Den *religiøse* — ikke den christelige. Thi til egentlig christen tro naar Ording ikke frem med sin vurdering. Den smugler han ind bagefter. Og jeg ved heller ikke, om der er nogen anden, som ud fra vurderingen har naaet til en retskaffen tro paa ham, som opstod fra de døde tredie dag. De kommer ikke længer end til tro paa Gud fader og paa Christus som hans profet og aabenbarer. Derfor er ogsaa adskillige af vurderingsmændene saa svage i sin tro paa hvad der gaar ud over dette. Thi alle slige princip-mennesker er svarlig fristet til at tænke sig, at hvad de ikke kan faa tøiet ud af sit eget kjære «princip», det kan vist heller ikke være til.

Og saa kommer da Ihlen med fuld ret over dem og skylder dem for beklippet og afsvækket christendom.

Men for mange af dem er den Gudfadertro, som de ved sin vurdering har vundet frem til, bleven gjennemgangen til en fuldere christentro.

Noget af rationalisering hænger der dog ved hele den ritschlske skole. De staar midt i sin tid og kjæmper dens tyngste kamp og kjæmper den som mænd. Men de er saaret i kampen, smittet af den gift, som de kjæmper imod. De har, overfor forstandsmæssige indvendinger, opgivet store stykker af den christelige sandhed, som reformationen har efterladt os i arv.

Det er denne sandhed, som Ihlen og hele den konservative retning fremfor alt ønsker at værne om. De har lettere for at løse denne mere fredelige opgave. De staar ikke i forreste række i tidens kamp, og har ikke faat saa dybe saar.

Begge de stridende retninger har sin ret og sin svaghed. Vi kan ikke undvære nogen af dem. Der kan ikke lettelig tænkes nogen større ulykke for vor kirke, end om den ene eller den anden af dem skulde gaa tilgrunde. Gud signe dem begge! — —

Denne tale vil af de fleste mennesker her i landet blive opfattet som holdningsløs og «inkonsekvent». Det er natur-

ligt og paa sin vis rigtigt, mener folk, at den moderne, mere eller mindre rationaliserende theologi er «tolerant» og ikke lægger megen vægt paa dogmatiske uenigheder. Den derimod, som er «orthodox» og glad i kirkens lære, han skal have en slags pligt paa sig til at være «intolerant» og meget streng i dommen over anderledes tænkende. Ellers er han «inkonsekvent».

Dette er imidlertid ikke andet end en fordom. Det er i virkeligheden en mildtdømmende og taalsom, en «tolerant» orthodoxi, som bør føre herredømmet i kirken. Vore fleste orthodoxe indrømmer ogsaa selv villigt, at vore gammellutherske fædre var for strenge i sin orthodoxi. Men, hvis nogen vil gjøre alvor af at indføre en større mildhed, saa raaber de alligevel: det er inkonsekvent.

Jeg synes ikke netop, at saadanne mennesker skulde tale saa høit om inkonsekventse.

Den fulde kirkelige orthodoxi er det maal, som vi ønsker, at alle prester skal naa frem til i fri og selvstændig tilegnelse af kirkelæren. Men opstiller vi den som et lovkrav, som enhver prest lige fra først af skal gjøre fyldest for, saa kvæler vi al selvstændig aandsudvikling, saa arbeider vi for at «orthodoxi» for den almindelige opfatning skal komme til at blive staaende som enstydig med dumhed. —

Men hvordan vil nu en mand være stillet som prest her i landet, hvis han er greben af den moderne theologi og kanske har opgivet store stykker af den kirkelige lære som noget, han for sit vedkommende ikke kan fastholde? Ja, dersom han virkelig lever i christen tro og forsagelse, er der ingen tvivl om at han vil kunne gjøre god nytte som prest. Overfor tvivlerne og overfor ungdommen vil han i almindelighed kunne udrette mere, end de fleste prester af den ældre skole. I hans forkyndelse vil menigheden visselig komme til at savne meget, som den er vant til at høre, og som den med rette ønsker at høre. Men forkynder han Christus, den korsfæstede og igjen opstandne, saa vil de alligevel være bedre stillet, end mangen menighed, som har en helt ud renlærig prest. Der har været tale om at faa menighederne til at skride ind mod saadanne «moderne» prester. Det vilde være en stor uret, om saa skulde ske.

Men paa den anden side: *angribe* kirkelæren har man ikke lov til som prest. Det vil man imidlertid ud fra dette stade heller ikke lettelig have nogen grund til at gjøre. Vi er jo da ikke pligtige til at sige *alt,* hvad vi mener. Og i meget mere end ni af ti tilfælder vil en christen prest, selv om han er «moderne», have saa meget at sige sin menighed af hvad der ligger *indenfor* den kirkelige bekjendelses ramme, at han uden større vanskelighed kan indskrænke sig til det. Men tænkes kan det jo, at en prest kan sidde inde med indvendinger mod kirkelæren, som han finder at han for sin samvittigheds skyld ikke kan tie med. Jeg kjender ikke noget saadant tilfælde. Der er mange prester, som — for ikke at støde sin menighed — tier stille med ting, som de har fuld ret til at sige, og som de *burde* sige. Men jeg tror ikke vi har nogen prest, som i sin forkyndelse ligefrem angriber kirkens bekjendelse. Men en mulighed er der jo for at noget saadant kan indtræde. Og hvad da? Da faar en saadan prest træde tilbage. Ikke noget fusk med presteeden! Han er ikke skikket til at forestaa en menighed i vor kirke. Og gaar han ikke frivillig, saa faar enten styrelsen eller menigheden skride ind.

* * *

Den theologiske literatur her i landet er ikke meget rig. Og de to arbeider, som vore to unge dogmatikere, Ihlen og Ording, nu har øget den med, er uden al tvivl en værdifuld tilvækst De har hver sine fortrin, ikke blot i kirkelig retning, men ogsaa rent videnskabelig set. Den enes blik er mere omfattende, navnlig overfor filosofiens indvendinger. Den anden er mere samlet og indgaaende. Jeg tror sikkert, jeg tør sige om dem begge, at de i videnskabelig dygtighed har overgaaet, hvad de fleste havde ment at kunne vente af dem.

Men de lider begge, og begge omtrent lige meget, af en stor fælles feil. De er forfærdelig *tyske.*

Sproget er tysk, og man kan vist trygt tilføie: slet tysk. De to tykke bøger er saa temmelig ulæselige. Og det ikke bare for den dannede almenhed. Jeg er noksaa sikker paa, at største delen ogsaa af vore prester og theologer vil lade dem ligge.

Sprogligt er de begge det rene barbari.

Og saa er det snaksomheden, den gruelige snaksomhed. Ogsaa den er tysk og slet tysk. Thi skjønt denne egenskab gjerne vil hænge ved de fleste tyskere, naar de skriver, saa er det dog vist faa af dem, som kan maale sig med sine norske «eftersnakkere».

Jeg tror nok, det uden hekseri skulde lade sig gjøre at

klemme de to tykke bøger sammen til fjerdedelen af deres omfang, uden at de tabte noget væsentligt af sit tankeindhold. Men det vilde rigtignok ogsaa tage længere tid, end saadan uden videre at lade pennen løbe i den tyske dur.

Det er en undskyldning, og en sterk undskyldning for de to unge mænd, at begges bøger er blevne til under en konkurrences høitryk, som ikke levnede tid til at lægge arbeide paa formen.

Men er det dog ikke et mistænkeligt vidnesbyrd om vort universitets (eller da ialfald vor theologis) hele nationale holdning, at naar dets dygtigste mænd er nødt til at skynde sig, saa kan de ikke lade være at bruge tysk form og tysk snakkesalighed.

En theolog, som vil blive professor her i landet, maa nødvendig være hjemme i tysk theologi, da den er verdens første. Det samme maa en engelskmand være. Men nordmanden maa det endda mere end han. Thi engelskmanden kan hjælpe sig langt længere med sin hjemlige theologi end vi. Men naar en norsk professor vil skrive en theologisk bog eller holde et foredrag for sine studenter, da maa han afføre sig sin tyskhed. Han maa fæste sit øie skarpt paa norske aandsforhold. Han maa kjende de aandsmagter, som bevæger sindene her i landet, baade onde og gode, baade troende og fritænkerske. Det er til dem, han skal tale. Hvad bryder vi os om at faa greie paa alle mulige og umulige smaa afskygninger mellem de utallige tyske systemer? Lad os faa de store ledende grundtanker, som bevæger tiden og fremkalder dens brydninger, lad os faa dem i deres klarhed og deres magt, og i et menneskeligt sprog!

Slig skrev Luther theologi. Slig skrev Martensen. Slig har hos os efter vore vilkaar, Fredrik Petersen og Gustav Jensen skrevet. Lad os ikke falde tilbage i barbariet!

Chr. Bruun.

E. S. Nu kommer ogsaa professor Michelet og slaar sig ifølge med de to dogmatikere. Han har tidligere vist, at han nok kan skrive sit modersmaal. Men saa møder han i sidste hefte af «Theologisk Tidsskrift» op med et stykke om metrikken i det gamle testamente. Dersom han ønsker, at tyve mennesker her i landet skal faa vide, hvad der staar i dette stykke, faar han være saa snil at støbe det fuldstændig om. Slige mennesker synes vist noget saadant som at deres «videnskabelige idealitet» hvisker dem i øret, at paa denne maade faar man skrive. Men saadant er ikke «videnskabelig idealitet»; det er videnskabelig ørske.

FERDINAND BRUNETIÈRE.

Der kan slet ikke være tvivl om, at den mand, hvis navn staar over disse linier, hører til nutidens betydelige mænd, ja at han indtager en plads blandt det nuværende Frankrigs aller betydeligste. Og dog ligner han saa saare lidt den type af franskmænd, vi have vænnet os til at betragte som den egentlig franske, og hvori fransk aand og fransk kultur for en lang tid synes at have været udtrykt for os: den blaserede, livstrætte, skeptiske pariser, der kun føler en rent artistisk interesse overfor kunstens saa vel som livets fænomener. For Brunetière er det fuldt alvor, og det falder ham ikke ind at ville drage nogen grænse mellem det handlende liv og den skildrende kunst. Tværtimod, han hævder den inderlige sammenhæng mellem liv og kunst, og det er ud fra denne betragtning, at han har ført sit store angreb paa den naturalistiske litteratur som et forfaldstidens og opløsningens fænomen.

En kampens mand og en arbejdets mand saaledes er Brunetière en mand, der selv har smeddet sig sin lykke, og som derfor tror paa, at mennesket selv er sin skæbnes smed.

Født i Toulon 19de juli 1849 som søn af en marineofficer begyndte han sine studeringer i Lorient og fortsatte dem siden i Marseille i nærheden af det store hav, som uvilkaarligt vænner en til forestillingen om uendeligheden. I 1867 kommer han saa til Paris for der at fuldende sine studier i Lycée Louis le Grand og for at forberede sig til optagelse i «l'Ecole Normale Superieure». Han var fyldt af den mest levende lærelyst, men hans livfulde naturs selvstændighed førte ikke netop hans udvikling ad de slagne veje. I «l'Ecole des Beaux Arts» hører han *Hippolyte Taine* tale om idealet i kunsten, han studerer sprogenes oprindelse og interesserer sig ogsaa for Darwins filosofiske overvejelser om arternes oprindelse.

Han samler saaledes det stof, han siden skal bruge som litteraturkritiker, og paa samme tid mætter han i Louvres rige samlinger sin sjæl og sit øje med de skønhedsindtryk, der ogsaa ere uundværlige for den, der skal skrive og dømme om kunstneriske frembringelser. Ogsaa teateret lokker ham, og for hyppigere at skaffe sig del i dets nydelser, end hans slunkne pung tillod ham det, lader han sig fremstille for lederen af teatrets claque, en mand, der daglig sad og tronede i en lille restaurant i Beaujolais-gaden, og faar af denne indflydelsesrige person for tyve sous en billet til parterret, som i teatrets kontor maatte betales med to og en halv francs.

Under indflydelsen af disse forskjelligartede indtryk opdukker saa hos ham en følelse af hans kald, hans forfatteranlæg. Det er kritikerens opgave, der tiltrækker ham, fordi den i sig forener det kontemplative med raisonnementet. Men hans litterære tilbøjeligheder viste sig mindre heldige for hans studier. Da han i 1869 indstillede sig til afgangseksamen til «l'Ecole Normale», blev han forkastet. Og nu stod han der i en alder af tyve aar med sine kuldkastede fremtidsforhaabninger, fattig og ene midt i den larmende hovedstad, der overlader enhver til sine private bekymringer. Hvad nu? Krigen bragte en foreløbig løsning paa dette spørgsmaal. *Brunetière* meldte sig ved fanen, og saa længe beleiringen varede, levede han en soldats sorgløse leirliv. Men da freden var sluttet, vendte spørgsmaalet tilbage med forøget vægt. Hans stilling var kritisk, han stod der som saa mangen ung mand før ham, som den, der havde foretrukket sin personlige uafhængighed for den karriere, hans fader havde lagt til rette for ham, med feilslagne forhaabninger.

Imidlertid, det er ikke nødvendigt at være elev i «l'Ecole Normale» for at studere, og Brunetière ihukom i denne vanskelige stilling det gamle ord: *Docendo discimus*. Han gav sig til at undervise, græsk, latin, engelsk, tysk, filosofi, matematik, kemi. Ved selvstudium tilegnede han sig i aarle morgentimer den visdom, som han senere paa dagen skulde meddele til andre, og saaledes lagde han langsomt og sikkert grundvolden til den mangfoldige viden, der siden skulde blive saa værdifuldt et grundlag for hans litterære arbeide. I de skoler, hvor han underviste, traf han sin gamle skolekammerat fra skolen

Louis-le-Grand *Paul Bourget*, og de to unge sluttede sig til hinanden med et venskab, der holdt for hele livet. Fællesskab i studier, i interesser og i smag knyttede dem fast sammen. Dette møde skulde blive af afgørende betydning for Brunetière. Det var nemlig *Bourget,* der indførte ham hos redaktionen af «*Revue de deux Mondes*». Anledningen var en artikel, som *Brunetière* just da havde offentliggjort i «*Revue Bleue*», som havde vakt opmærksomhed. Denne lille begivenhed fjærnede paa en gang alle de hindringer, som hidtil havde optaarnet sig paa Brunetières vej til hans ønskers maal. Han blev nu som medarbejder knyttet til det ansete tidsskrift, og han havde dermed faaet den afgørende lejlighed til at vise, hvad han kunde, og *Brunetière* var ikke den mand, der lod lejligheden undslippe.

Naturalismen stod den gang paa sin højde. *Claude Bernard, Darwin, Taine* og *Häckel* stod som dens fire evangelister, i hvis navn man paatog sig at ødelægge menneskets tro paa sig selv, idet man indordnede det under den blinde skæbnelov, i den store, naturbestemte sammenhæng.

En saadan livsopfattelse oprørte *Brunetière.* Den modsagde i samme grad hans religiøse følelse og hans tænkning. Ved studiet af den menneskelige tænkning havde han dannet sig et opnaaeligt ideal, en logisk forklaring af skæbnen til retfærdiggørelse af hans tro paa menneskets fri villie, hvorigennem mennesket kan retfærdiggøre sit krav paa et guddommeligt udspring. Han, som havde erfaret den kraft, som rummes i den menneskelige villie, undredes med rette over, at man søgte at afløse denne tro med en livsopfattelse, der forvandler den menneskelige tilværelse til et rent forbigaaende fænomen, der dukker frem af kaos for atter at vende tilbage til det kaos, som er den endelige og eneste grund til alt liv.

De litterære konsekvenser af disse lærdomme maatte komme i strid med Brunetières æstetiske ideal, som var knyttet til klassikernes rene og skønne form og han var forvisset om, at den litterære skønhed beroede paa bestemte love og almindelige principer, forstandigt anvendte, og ikke paa værker, i hvilke det blinde tilfælde er herskende. Han saa i disse litterære aner, i klassisimens stormænd, som i løbet af næsten halvhundrede aar havde været forkætrede, forhaanede og

oversete, blivende forbilleder for, hvad en litteratur bør være, alt efter den tid og det kulturstandpunkt, hvorfra den fremspringer.

Han forsøgte at genkalde naturalisterne disse grundsætninger og love, som romantikerne saa voldsomt havde brudt med, og i sin bog: «*Le roman naturaliste en 1875*» søgte han at bestemme deres plads i den franske litteraturs historie. Det hedder her: «Utvivlsomt maa man tage sit udgangspunkt fra virkeligheden, da den er grundlaget for alt, og kunsten og fantasien øser deres stof af den. Men, hvorvel det er saaledes, at den, der vilde lade haant om den, kun vilde drive det til sentimental taabelighed eller abstrakt symbolik i poesien som i romanen, er den dog kun et formløst raastof, som det er kunstens opgave at give skikkelse. Det er ikke tilstrækkeligt at kunne se, man maa ogsaa kunne føle og tænke . . . Naturen bliver kun i sandhed skøn eller stemningsfuld, naar den ses gennem vore egne følelsers slør, kun gennem den illusion, vi selv medbringe, faar den den magt til at røre sindene; dens eneste, aldrig udtørrede kilde er menneskehjertet.»

Man vilde ikke høre denne unge kritiker, tiltrods for den autoritet, hans stilling ved «*Revue des deux mondes*» gav hans ord. Man gik saa vidt, at man endog vilde nægte hans eksistensret, og Brunetière fandt sig snart indviklet i en kamp, hvor han paa en gang maatte slaas med de naturalistiske forfattere og den offentlige mening; men han var ikke af dem, der lod sig tie ihjel, og hans modstandere skulde snart erfare, at de her havde med en personlighed at gjøre, det var baade virkelig og frygtelig. Han havde valget imellem sin litterære samvittighed og sine forfatterinteresser; men for ham var der intet valg. Han tog kampen op og gennemførte det kunststykke at gøre sig populær i kraft af sin upopularitet.

Ligegyldig for den offentlige mening og de fastslaaede domme fortsatte han sit arbejde i følgende værker, blandt hvilke her skal nævnes hans: «*Essais critiques sur l'Histoire de la Littérature*«. Han fordømmer her med hensynsløst mod den traditionelle beundring for encyklopædisterne, skaaner *Hugo* ligesaa lidt som *Baudelaire* og *Voltaire* saalidt som *Flaubert, Fenelon* saa lidt som *Zola*, og til sine dristige meninger føjer han anvendelsen af Taines kri-

tiske metode, naar den er ham nødvendig og synes ham tjenlig til opnaaelsen af hans maal, men han føjer dertil en portion historie, filosofi og psykologi, ja han forsømmer intet, der kan styrke hans opfattelse eller hjælpe ham til at bestemme de særlige betingelser, hvorunder et kunstværk er opstaaet.

Men et sted sænker han kritikens kaarde i ærbødig hyldest, det er foran *Bossuet*. Hans beundring for den berømte forfatter er saa stor, at ørnen fra Meaux er i virkeligheden bleven hans forbillede. Og der er unægtelig ogsaa nogen lighed mellem deres stilling til samtiden. Som Bossuet med sin avtoritet og sit talent forsvarede traditionens sag i forholdet til den hellige skrift og den religiøse tro overfor den kritiske eksegese, saaledes har *Brunetière* forsvaret den klassiske tradition og den kunstneriske tro overfor en litteratur, der sejlede op under en falsk videnskabeligheds flag.

Fra 1891 er Brunetière tillige optraadt som offentlig taler. Efter opfordring af den daværende leder af Odeonteatret, hr. Porel, paatog han sig der at holde femten konferencer over *Theatre Français'* historie. I teatrets store sal befandt han sig ansigt til ansigt med et publikum, som man paa forhaand havde søgt at stemme ugunstigt imod ham. Her gjaldt det for ham ikke at undervise, men at overbevise, at erobre, og for at naa dette maal, førte han alle sine oratoriske evner i ilden. Han vandt en fuldstændig sejr, han vandt endogsaa skuespillernes opmærksomhed og tilslutning for sine opfattelser, der i aarevis havde været bestridt. Siden holdt han i Sorbonnen en række frie forelæsninger over «Den lyriske digtnings udvikling i det 19de aarhundrede» og samlede her et talrigt publikum om sig, og da han aaret efter fortsatte med en række forelæsninger over *Bossuet,* var tilstrømningen saa stærk, at forelæsningerne maatte forlægges til det store amfiteater.

Og imens havde han i tidens løb erhvervet sig en række officielle udmærkelser. Han var, skønt uden studentereksamen, bleven ansat som professor i sprog og litteratur ved «*l'Ecole Normale supérieure*». Han var avanceret til redaktørstillingen ved «*Revue des deux mondes*», «*l'Academie Française*» havde kronet hans værk: «*Le roman naturaliste*» og siden ogsaa hans: «*Essais critiques sur l'histoire de la littérature*». I 1887 blev

han ridder af æreslegionen, og i 1894 valgtes han til medlem af det franske akademi i stedet for *John Lemoine,* en journalist, som altsaa blev emnet for hans tiltrædelsestale. I virkeligheden formede denne tale sig til en dom over moderne journalistik saa skarp, at hele pressen kastede sig over ham i epigrammer, i revyviser og angreb. Og dog havde *Brunetière* ikke gjort andet end at bestemme pressens litterære og sociale opgaver i vor tid og de krav, som maa stilles til den. Men alene en saadan kritik ud fra idealet føltes som en slags fordømmelsesdom over den tilsvarende virkelighed, og hverken «*Gaulois*» eller «*Le Temps*» saa lidt som «*Figaro*» tog den nye akademikers forsvar.

Saaledes staar da *Brunetière* i forgrunden af vore dages Frankrig som en skarpsindig tænker, en slagfærdig taler og fremfor alt en uforfærdet sandsiger. Her i Danmark har man ikke beskæftiget sig meget med ham. Det er forstaaeligt, at vore naturalister, som hidtil væsentligt har besørget serveringen i vort franske køkken, har haft ondt ved at faa smag paa ham. Der bliver efter haanden mer og mer, det bliver dem umuligt at faa øje paa. Havde de ikke *Anatole France,* dette *dernier cri des Gaules,* var snart hele verdensudviklingen løbet fra disse udviklingslærens tilhængere.

Men historien gaar sin gang ogsaa uden dem og deres strudsefilosofi, indtil de en dag trækker hovedet ud af buskene og ser, at tiden er løbet dem ubehjælpeligt forbi, og at de nu er det, som vi andre længe har anset dem for — et stykke fortid.

Alfr. Ipsen.

MERE OM O. T. KROHG.

Af sogneprest O. Domaas' optegnelser

ved *D. Thrap.*

— — — Paa vor reise (1868) besøgte vi sognepresten til Vestnes O. T. Krohg. Han var søn af Romsdals meget afholdte amtmand, Eidsvoldsmanden, den ærværdige Hilmar Meincke Krohg. Kort efter at jeg var bleven kandidat, blev han ansat som sogneprest til det netop da fra Veø fraskilte Vestnes prestegjeld. Han kom dengang fra Tromsø, hvor han havde været lærer og redaktør af Tromsø avis. Han var udrustet med et sundt og sterkt legeme, en livlig og rastløs aand og var derfor idelig i legemlig og aandelig bevægelse og virksomhed. Hans liv og virksomhed i det — idetmindste dengang — muntre og selskabelige Tromsø syntes ikke at kunne være den bedste indøvelse i prestegjerningen, særlig for en landsmenighed som Vestnes. Han var en dygtig lærer og tog strax med iver fat paa skolens og dens læreres uddannelse og fremgang. Men i sin fri og ugenerte optræden stødte han an mod den almindelige opfatning af, hvorledes en prest burde være. Allerede hans klædedragt — om sommeren graa og hvidrandede benklæder og frak — var stødende for dem, som var vante til stedse at se prester i sort dragt. Han var en stor elsker af musik — var selv en god violinspiller — og benyttede derfor ofte anledningen til i det nærliggende Molde at optræde i musikalske selskaber som violinspiller, som han var vant til paa Tromsø. Hans livlige bevægelser, saavel i som udenfor kirkehuset, vakte anstød. — — —

Som redaktør havde han bragt Tromsø avis i betydelig opkomst ved sine kvikke og underholdende artikler, og denne virksomhed var gaaet ham saaledes i blodet, at han som prest savnede den og var særdeles tilfreds med i aaret 1852 at «komme ind i Morgenbladet», hvor han fra den tid leverede

en mængde artikler, som oftest af kirkeligt eller religiøst indhold. Senere skrev han ogsaa adskilligt i Kirkeligt Folkeblad. Hans bladartikler vakte altid opmerksomhed baade ved indhold og stil; de var altid paa sit vis underholdende, kvikt skrevne, ofte pikante, men ikke sjelden fremfusende. Og dette sidste er ikke at undres over, naar man hører, hvorledes de blev til. Han fortalte mig selv, at naar han skrev disse artikler, var han ikke istand til at se igjennem, hvad han havde skrevet, førend han leverede det i posten, og han skrev i rivende fart. — — —

Hvordan forholdt det sig saa med hans prædikener? Det kan man nogenlunde slutte sig til, af hvad jeg allerede har skrevet; de bar præget af den samme ilfærdighed, den samme skyndsomhed. Som sagt var han immer i virksomhed, om man vil, overmaade flittig og dertil meget regelmæssig med hensyn til inddelingen af sin tid. Sin prædiken til kommende søndag skrev han mandag, og den maatte være færdig i løbet af 6 timer; saa laa den i pulten til lørdag, da den blev memoreret. Paa den maade fik han megen tid til læsning, studering, undervisning af sine børn og skrivning. Sin ældste søn underviste han i alle fag lige til artium — undtagen mathematik — og han blev en flink student. Hver morgen tog han sjøbad, saalænge aarstiden tillod det, og om vinteren gik han flittig paa ski; han var en fuldkommen sportsmand i den henseende. Efterhaanden som menigheden lærte ham at kjende fra hjertets side, holdt den mere og mere af ham, skjønt der selvfølgelig var dem, som ikke i et og alt var tilfredse. Der var jo dem, som savnede meget i hans forkyndelse og navnlig var dette tilfældet med dem, som var af pietistisk retning. Lægprædikanterne vilde han ikke vide af. — —

— — — Desværre, maa jeg vel sige, var han en af de mange ældre prester, som blev forbigaaede ved min udnævnelse til tredjepræst i Vor Frelsers menighed.

I 1863 blev jeg jaget fra byen — dygtig medtaget. — Da jeg kom til Gjermundsnæs, laa der bud til mig fra Krohg om, at jeg straks maatte komme over til ham. Hans ældste, meget elskværdige datter, Hilmara, forlovet med sogneprest

Johan Roggen [1]), var netop afgaaen ved døden. Her skulde det altsaa falde i min lod at optræde som den trøstende, — jeg som selv trængte til al den opmuntring, jeg kunde faa. [2]) — — —

Jeg vil nu lade Krohg selv føre ordet, fordi jeg paa den maade bedst vil kunne lade denne merkelige personlighed træde frem. Da jeg et par gange havde været over fjorden og besøgt sørgehuset, fik jeg en billet fra ham den 2den juli med anmodning om at tale nogle ord i *huset* ved Hilmaras begravelse fordi: «Jeg ved, at jeg ved dem vil styrkes til den tunge gang til graven og *der* maatte faa kraft til at aflægge for menigheden et troens vidnesbyrd». Og det skede saa. Og vi havde begge godt af, at det skede saa.

Den 27de juli skriver han til mig:

«Ven og broder! — — — Naar jeg gaar ind i prestegaardens storstue, er det ligesom den er fuld af Hilmaras fred og din trøstetale». Senere i brevet heder det: — — «Du skal have megen tak for gamle Wexels' kritik. Ak, jeg trænger den saa vel og føler den ogsaa berettiget. Der er imidlertid tvende omstændigheder, som maaske kunde bringe baade dig og W. til at formilde eders domme — ikke over artiklerne eller mine produktioner» (nemlig i «Morgenbladet» og «Kirkeligt Folkeblad»), «men min person. Jeg begyndte jo min litterære bane som redaktør af «Tromsøtidenden», og der maatte jeg for at faa læsere bruge det pikante, og det lykkedes. Saa kom jeg fra 1852 ind i «Morgenbladet», hvor jeg blev lønnet *for det pikante;* i «Kirkeligt Folkeblad» fulgte det pikante med dels fordi det var blevet til vane, og dels fordi erfaring havde lært mig, at det, brugt med maadehold, vilde skaffe bladet en udvidet læsekreds —, om end forfatteren blev dadlet. Altsaa jeg har paa en maade opofret mig selv, eller i alle fald stillet min person og min karakter i skyggen for at befordre andres bedste. Denne stilemaade kommer, hvad «Kirkeligt Folkeblad» angaar, især tilsyne i: «Vi vilde saa gjerne» — og der brugte jeg det (sic.) dels af ovennævnte hensyn, men dels ogsaa for netop at fremtvinge fra pietisterne en dadel, som

[1]) Da sognepræst til Molde, siden til Onsø og provst, † 30te november 1900.
[2]) Hans ældste søn var nylig død.

de selv skulde nødsages til at fordømme. I slutningen af artikelen f. ex., jeg vilde ærgre dem ved at en apostel kunde smile, kunde tage sig en ridetur, drikke kaffe o. s v., medens de dog til syvende og sidst maatte bekjende, at alt dette var naturligt og i og for sig uskyldigt. Wexels tror, at slige udtryk slipper mig ligesom ubevidst af pennen; men er der noget, som jeg især overveier, og hvor jeg lader pennen gaa i skridt, saa er det ved saadanne udtryk.» —

For at faa frem et saa fuldkomment billede som muligt af denne interessante mand og det tegnet af ham selv, maa jeg citere noget mere af hans breve, navnlig fra 1863:

25de august. «— — — Hvor meget det er overensstemmende med min tro at henføre alt til Gud, vil du se deraf, at jeg allerede i vore personlige samtaler kaldte dig himmelsendt til mig. Og netop fordi jeg er fast overbevist herom, bliver trøsten saa stor, thi hvad er mere trøstefuldt end at modtage naadegaver i nødens tid, og hvad er det, som driver mere til taknemmelighed? Var det ikke netop mangelen af blikket herfor, som gjorde de ni utaknemmelige? Længe er jeg kommen i den lykkelige vane at gruble over Guds førelser. Vistnok kan denne grublen som alt hernede misbruges og føre til en afvej, nemlig at man bliver for vigtig i sine egne tanker, men i regelen vil dog Guds storhed og majestæt knuse jeg'et i støvet under enhver troende grublen eller lyst til at spore Guds finger i egne og medmenneskers følelser. Jeg har meget mere tænkt, at synet heraf bliver i al fald for den første tid de salige afdødes fornemste beskjæftigelse. — — — Har Johnson og Lammers ikke formerket noget til daabens nytte, saa har jeg, naar jeg ser tilbage til mine ungdomsdage, gjort netop den modsatte erfaring. Jeg blev nemlig ikke opdragen i Guds ord; nogen katekes har jeg aldrig lært, førend som kandidat; bibelhistorie først fra mit 12te aar, fadervor kunde jeg ikke udenad førend som kandidat; trosbekjendelsen kjendte jeg ikke førend som prest, — og dog omgaves jeg som dreng af en usynlig Jesunaade, der gjorde mig saa forunderlig rig i hjertet og i sjælen; midt i det synlige skuede jeg herlige, usynlige ting, der lagde sig som sølverstøv paa min sjæls vinger. Med al min kundskab og erfarenhed nutildags synes jeg mig at være tør i

sammenligning med hin tid. Ofte maa jeg tænke paa nogle dejlige sommermorgener i slutningen af mai og i juni, naar jeg fra mit logis midt i Trondhjems By gik kl. 7 om morgenen til Kalvskindet for at læse privat latin hos L. Holst [1]). Den tidlige morgen, kjørene, som gik ud af byen, kobjeldeklangen, den rige buskvext, som omgav Holsts bolig: alt forenede sig til et fredens paradis for min sjæl og hævede mine tanker langt ud over det nærværende og jordiske. Ja jeg var da rig. Det var troen, som ubundet fyldte mig, en tro, som jeg ikke havde fra noget menneske; thi fra mennesker prædikedes der da kun vantro; men en tro, som flød ud af daabens rige væld. Og naar saa mine tanker dvæler ved hine og lignende barndomsstunder, da maa jeg ret tænke paa Jesu ord: «Uden at I bliver som børn o. s. v.» Der var en rig, en fyldens poesi i hin min barndoms tro, men en poesi, som fattedes ord til at udtrykke sin indre salighed. Men saa kom verden med dens storme og kulde og afklædte træet dets løvfulde krone, der blev et aandeligt mørke. — Omvendelsen kom, men langsomt i skildpaddetrin, stykke for stykke, og troen og lyset spirede igjen op, men den tidlige sommers paradisiske skjønhed var veget fra sjælen: der var igjen kun den rolige, noget kjølige høst. Dette er mit troens levnetsløb i kortfattede træk, og hvo kan da undre sig over, at jeg er kirkelig med liv og sjæl? Jeg ser igjen foran mig en fyldens tid, men den vil først da komme, naar al begjærlighed og al bekymring for det jordiske er udslettet; jeg føler grant salighedens spire indeni mig og at — saa at sige — det evige liv banker under forklædningens dække, men at forskjellige begjærligheder hindrer blomstens rige udfoldning. Der gives individualiteter i det uendelige som havets sand, og alle forskjellige, for at hver i sin gjenfødelse og helliggjørelse skal udtrykke en side af den uendelige Gud. Men derfor bliver de fleste mennesker en gaade for — — — fordi han staar i den tanke, at vi alle tilhobe er skabte lige fra Gud, og at kun opdragelsen har bevirket den tilsyneladende forskjel, en forskjel, som han dog tror atter udjevnes ved naademidlernes taknemmelige annammelse.»

— — — Med hensyn til denne min ven maa jeg komme ihu de ord, som jeg har sat foran begyndelsen af mine optegnelser: «Vil vi forstaa mennesket i alderdommen, maa vi kjende hans ungdom». O. T. Krohg vilde være bleven anderledes bedømt i sine ældre aar, end han blev, dersom man (de, som bedømte ham) havde kjendt hans ungdom.

[1]) Laurits Friedlieb Holst, siden adjunkt ved Kristiania latinskole, † 11te februar 1850.

PAA HEIEN.

Guds fred er sjælesolen,
som aldrig gaar ned.

Der var lavt under loftet og kort mellem væggene.

Men ruderne i det lille vinduet var klare og blanke, saa kvældssolen havde let for at komme ind og naa helt bort i sengen til hende, som laa der.

Naar dagen var klar og let, og hun saa det glitred og skinned over berget langt borte og over granaasen noget nærmere, da var det dette hun laa og stunded efter: at det skulde bli kveld, saa ogsaa hun kunde faa kjende de varme straaler en liden stund før soleglad.

Og nu hadde hun en slig stund.

Støttet paa albuen laa hun og saa mod den indbrydende lysstrøm. Læberne var vidt skilt, hænderne foldet — der var noget andagtsfuldt, tilbedende over hele den unge skikkelse. Der var i de dybe barneøine en tak for sol og varme, men ogsaa en uendelig længsel, en bøn om mere, uendelig mere varme og lys.

Hun blev opmerksom og lyttet — var det sang hun hørte?

Klare, lyse toner, der syntes at være i slegt med lyset og varmen, som hun elsked saa høit. Der var noget levende i disse toner.

Hun reiste lidt mere paa sig og løfted hodet for at høre bedre.

I det samme kom moren ind med melkebøtten.

Hvem er det, som synger, mor?

Det er ungdommen fra kirkegrænden. Det har vist været opbyggelse nede paa Tveit idag, for her har faret saa mange op gjennem kleiven, og nu kommer de tilbage i flok og følge.

Aa, la døren staa aaben mor, saa jeg kan faa høre, hvad de synger.

Ja gjerne, barnet mit — og hun aabned paa vid væg.

Lyksalig, lyksalig hver sjæl, som har fred —
Guds fred er sjælesolen, som aldrig gaar ned

lød det ind til den syge. Hun la sig tilbage paa puden og lukked øinene. Men en taare trængte sig dog frem og trilled langsomt nedover det blege, fine kind.

Er det ikke mer i den sangen mor?

Jeg ved ikke jeg, Inger-Maria. Det kan godt være, at de synger endnu, om ikke vi hører det, for nu er de langt nede i kleiven.

Saa du, hvem det var mor?

Det var mest ungdom. Alle i prestegaarden og deromkring. Du ved jo, de pleier gaa kleiven og stien her, naar de skal til Tveit, saasnart det bare vaares saapas, at her blir fremkommeligt.

Moren havde silt melken. Nu kom hun hen til sengen med en kop.

Her er sildraaben din Inger-Maria, sa hun og smilte varmt til sit syge barn, idet hun satte sig paa sengekanten.

Aa mor, den som kunde faat være med — der var vist mange af mine læsekammerater. — —

Guds fred er sjælesolen, som aldrig gaar ned, sang de. Tænk mor, en sol som aldrig gaar ned.

Aa, den som bare kunde faat se dem, naar de fór forbi!

Hørte du, hvor glade de var?

Ja, de er nu friske de, og kan glæde sig i vaaren og ungdommen — hun sukked og tørred bort en taare, saa gik hun hen og lukked døren.

Men Inger-Maria fulgte sin egen tankegang og fortsatte: Naar presten taler med mig om glæden i Gud, kommer det saa tidt for mig, at det er bare gamle folk, som kan være rigtig glad paa den maaden. Men disse er jo unge som jeg, og de har vist *den* glæden. End om jeg en anden søndag kunde komme frem til døren og faa se dem.

Vi skal prøve, barnet mit. Men drik nu melken din, mens den er varm.

Solstraalerne havde forladt hendes ansigt og hænder, og nu spilled de bare paa et lidet hjørne af vinduskarmen. Dette hjørne blev mindre og mindre, til alt laa i skygge.

Et dybt suk hørtes fra sengen. Men saa kom det straks efter langsomt og klart, som en strime af haab:

Guds fred er sjælesolen, som aldrig gaar ned.

Og hun strakte sine hænder ud i unævnelig længsel — en begyndende bøn, der fulgte hende ind i søvnen og drog med fred gjennem hendes drømme. —

Atter var det søndagskveld der oppe paa heien, paa overgangen mellem grænderne

Aa nei mor, du faar nok lægge benene mine op igjen. Jeg kjender, at jeg ikke er god til at komme frem af sengen. Men vil du sætte døren op, før du gaar og melker, saa jeg kan høre sangen fra først af. De kommer nu vel endelig denne veien.

Ja, det kan du være vis paa. Det bruger de jo altid, saasnart her er bart og tørt.

Solstraalerne spilled allerede paa væggen bag hendes hodegjerde, og nu kom de snart saa langt, at hun fik kjende dem paa sit legeme. Aandeløst lyttende laa hun der, mens hun gang paa gang hvisked: Guds fred er sjælesolen, som aldrig gaar ned.

Hys — der kom de vist.

Tonerne kom nærmere. Nu hørte hun ogsaa ordene:

Deilig er jorden,
prægtig er Guds himmel,
skjøn er sjælenes pilgrimsgang.
Gjennem de fagre
riger paa jorden
gaar vi til paradis med sang.

Hun laa og saa ret frem for sig og merked intet, før en skygge faldt fremover fra døren. En ung pige, jevnaldrende med hende selv, stod der. Den fremmedes øine fôr søgende omkring i stuen, til de stansed ved Inger-Marias blege ansigt — da fyldtes de med taarer. Hun gik stille hen til sengen og ærbødig tog hun den magre, blege haand mellem sine egne varme og lubne.

Jeg vidste ikke det var saa daarligt med dig — sa hun sagte og bøied sig ned over den syge. — Aa, jeg har saa ondt af dig. Stakkars Inger-Maria.

I hele dag har jeg ligget og stundet efter, at dere skulde

komme forbi, saa jeg kunde faa høre sangen igjen. Men jeg tænkte nu sletikke, at du Ragnhild kom *ind* til mig. Kan du ikke synge den, dere sang sist søndag om Guds fred er sjælesolen, som aldrig gaar ned. Men da gaar kanske følget dit fra dig?

Nei, det gjør de ikke; for jeg sa til dem, at jeg vilde stanse lidt her hos dig, og de loved at vente paa mig. Men hvis du vil, saa gaar jeg ud, og saa synger vi allesammen for dig lige udenfor døren.

Hele sangen sang de. Saa kom Ragnhild ind igjen.

Guds fred er sjælesolen, som aldrig gaar ned, hvisked Inger-Maria med svag stemme imod hende. Aa, den som kunde eie den freden, den som kunde faa den.

Du maa be Gud om at gi dig den, saa faar du den, saa blir du glad.

Tror du virkelig det? Jeg glemte ham jo næsten, helt til jeg blev syg, nu fastelavn.

Men han glemte ikke dig, og derfor har han gjort det slig, at du nu længes efter at komme nær til ham. For, Inger Maria, det kan du være vis paa, at han elsker dig, og han *længes* efter at gi dig alt liv og al glæde.

Tror du det? Jeg har jo aldrig tjent ham, aldrig været lydig mod ham. Jeg har ikke engang været snil og god mod mor altid.

Sig det bare til ham, og sig det til din mor ogsaa. Sig Gud alt, selv det hemmeligste, som du ikke er istand til at betro til noget menneske. Og saa bare be ham om at lede dig frem til fred — be bent frem om at faa fred og glæde. Han véd selv, hvordan han vil gi dig den, hvorledes han vil føre dig frem til den.

Den næste søndag var paaskedag.

Der drog ingen flok *op* gjennem kleiven den morgen; men mange drog *ned*.

For klokkerne kaldte til kirke.

Bare én kom opover. Det var Ragnhild.

Stille kom hun ind og gik hen til Inger-Marias seng, hvor moren stod i stum smerte.

Hænderne var kolde, aandedrættet næsten umærkeligt; men læberne bevæged sig:

Guds fred er sjælesolen som aldrig gaar ned — for Jesus er opstanden — aa Gud ske lov — sa hun, fra først af ganske sagte, neppe hørlig, men med stigende stemme, til det endte i en klar jubeltone, der atter langsomt stilned af, blev ligesom fjernere. — Hendes sjæl tog den med ind i de evige boliger.

Regine Brun Arctander.

ISLAND.

Foredrag holdt i «Bondeungdomslaget» i Kristiania 23de august 1904 af *Briet Bjarnhedinsdottir.*

(Forts.).

Af udenlandsk litteratur er det især den norske og den danske, som vi følger med interesse. Vi kjender alle deres berømte forfattere og har faaet flere af deres bøger oversatte, saasom nogle af Bjørnsons bondenoveller, enkelte af Kiellands. Ogsaa Ibsens «Hermændene paa Helgeland» og «Gjengangere», og Bjørnsons «En Fallit» har vi faaet oversat og opført paa Reykjaviks theater. Men baade den engelske og tyske litteratur er os ogsaa velbekjendt. Især er det dog avis- og tidsskriftlæsningen, som vi dyrker. Man kan sige om den at det er ikke nogen solid aandelig kost, men da vi er saa rent afskaarne fra den øvrige verden i geografisk henseende, saa maa vi følge med det som gaar for sig ude i verden, paa den eneste maade vi kan, og det er gjennem pressen. Paa landet holdes der vel ikke mange udenlandske aviser, uden af enkelte embedsmænd, da det er meget faa, som kan tillade sig den luxus, og da alle maa holde mer elfer mindre af vore egne talrige aviser og tidsskrifter. Men i dem faar man uddrag af alt det som gaar for sig ude. I Reykjavik og de andre kjøbstæder, holdes foruden de skandinaviske blade og tidsskrifter baade engelske, tyske, amerikanske og enkelte franske blade og tidsskrifter, saa vi er ganske godt underrettede om det, som gaar for sig ude i verden, selv om det kommer til os lidt senere, da forbindelsen imellem os og den øvrige verden er saa slet. Men saa er det til gjengjæld en fryd for os at læse alle de nyheder, som aviserne bringer, og gjøre os bekjendt med alle de fremskridt, som man gjør ude i de store kulturlande. Og jeg tror at naar vore unge folk rejser ud, saa bliver de ikke saa meget forbausede, for de fleste har saa megen theoretisk

kjendskab til disse fjerne forholde, at de snart kan finde sig tilrette.

Vi har hørt mange sige, at vi ikke havde nogen selvstændig litteratur med undtagelse af den gamle, som de kalder oldnordisk, og at vort sprog ikke skulde være det gamle nordiske sprog, men en vælling, sammensat af gamle og nye tillavede ord. For den første af disse paastandes vedkommende kan man sige, at det er sandt at vi selv anser vor gamle litteratur som den fornemste, og at den er ligesom den grundvold, den nyere maa bygges paa, skal den blive virkelig islandsk. Og hvad det andet angaar, kan vi med fuld føje sige, at vort sprog er ligesaa nordiskt, ligesaa selvstændig islandskt som i oldtiden. Thi for det første har det undergaaet meget uvæsentlige forandringer, det kan man bedst forstaa, naar man tænker paa at lige op til den allersidste tid har vore gamle sagaer været vore børns første læsebøger; for det andet skal man lægge mærke til, at forbindelsen med udlandet i flere aarhundreder var saa daarlig, at den opholdtes alene ved faa og smaa handelsskibe en eller i det højeste to gange om aaret, og at forbindelsen mellem de forskjellige distrikter i selve landet lige op til 1860—1870 var saare vanskelig, de forskjellige landsdele var som fjerne lande for hverandre, hvor man neppe kjendte hinanden af navn. Alligevel har sproget holdt sig saa godt, at der ikke er nogen dialekt i hele landet; deraf kan man forstaa, at der her næsten ikke har været mulighed for nogen forandring. Den eneste anledning dertil er de mangfoldige nye ideer og ting, som siden den tid er kommet til. Men vi staar endnu saa langt tilbage i alle praktiske og tidsmæssige gjøremaal og industri, at vi har ikke behøvet et saadant ordforraad som andre folk. Og hvor konservative vi ogsaa er i den retning, kan vi se deraf, at naar vi skal til at oversætte en modern videnskabelig eller teknisk bog, saa mangler vi ordene, for vort ordforraad strækker ikke til. Da maa vi enten tage de gjængse europæiske udtryk op i sproget, eller vi maa lave nye ord efter sprogets egne regler, som forøvrigt ikke er meget vanskelige.

I tidernes løb har vi dog ikke havt saa faa fremragende forfattere. Vor nyere islandske litteratur regnes at have taget sin begyndelse ved reformationen, men da det var meget

faa fremragende forfattere i denne tid, og der ere meget faa nævneværdige litterære arbejder før 1800-tallet, saa kan man godt sige, at det først er fra det 19de aarhundrede den nyislandske litteratur stammer. Ved den store frihedsbevægelse, som da strømmede os imøde udenfra den store verden, begyndte vi at vaagne op og ligesom at løfte hovedet lidt fra puden, og ryste af os de lænker som havde trykket os saa sørgelig i saa mange aarhundreder. Vi har ogsaa havt vore gjennembrudsmænd, og det var vore unge mænd som da studerede nede i Kjøbenhavn. Vistnok havde vi i det 18de aarhundrede to store foregangsmænd, som ryddede vejen for de andre. Men det er først i 1830-aarene at vore gjennembrudsmænd begyndte at virke. Da er det at der arbeidedes for, at vi skal faa vort tabte Althing tilbage, som vi havde havt helt fra oldtiden og til aaret 1800. Da opstod der hos os, ligesom hos andre folk, som er stedt i den yderste nød, store mænd, som brændte af fædrelandskjærlighed og ofrede hele deres liv for at faa aabne vore øjne for den dybe fornedrelse og elendighed som vi var nedsunkne i, og faa os til at ryste af os de uværdige lænker baade i politisk og aandelig henseende. Da opstod der store digtere, talere og politikere. Da skulde vort sprog renses fra al dansk tilsætning og andre sproglige fejl. Da skrev vor mest yndede digter *Jonas Hallgrimsson* sine herlige digte paa det reneste, dejligste sprog, som vi til den tid i mange, mange aar ikke havde seet magen til. I hans spor og samtidig med ham fulgte mange andre. Samtidig med Jonas men dog noget ældre levede ogsaa en anden af vore største digtere, *Bjarne Thorarensen*, amtmand, en varmtsindet og storslaat patriot. Det er ham som har digtet vor bekjendte nationalsang: «Eldgamla Isafold» foruden mange andre kraftige og glødende sange.

Ved denne tid eller endog lidt før (omtrent 1826) kom der en ung mand ned til Kjøbenhavn for at studere jura ved universitetet. Han hed *Baldvin Einarsson*. Det var en meget lovende ung mand, ualmindelig begavet, en glødende fædrelandsven, og en kraftig og foretagsom mand. Skjønt han var, som de fleste af hans unge landsmænd, ikke noget velhavende, saa oprettede han et tidsskrift dernede for at drøfte der alle de sager som laa ham mest paa hjerte. Det var

især oprettelsen af det gamle Althing, der paa den danske regjerings befaling var lagt ned aar 1800, som han og andre af vore unge studerende ønskede at faa gjenoprettet Dette tidsskrift kaldtes «Armann à Althingi», og holdt sig i 4 aar. Naturligvis blev Baldvin de unge islændingers fører dernede. De holdt hyppige møder som de kaldte «Althing» til erindring om vort gamle tabte Althing, og for at vise hvad det var de krævede. Af alle hans samtidige landsmænd dernede var han den mest energiske, og i de faa aar han levede i Kjøbenhavn, fra 1826—1833, virkede han paa det kraftigste for at vi fik baade Althinget igjen og handelsfrihed. Men desværre havde vi den store sorg at miste ham 1833 i en ung alder. Han brændte inde i sit soveværelse, derved at hans natlampe blev væltet og antændte sengklæderne.

Ved denne tid var det at Jonas Hallgrimsson og nogle af hans venner tog op det arbejde, som Baldvin havde begyndt paa. Han og tre andre venner, som sædvanlig kaldes siden «Fjølnismændene» oprettede et politisk tidsskrift, som de kaldte «Fjølnir». Foruden Jonas var der en theolog *Tomas Sæmundsson,* en udmerket praktisk og dygtig mand, sprogforsker — en *Konrad Gislason,* som senere blev professor i oldnordisk ved Kjøbenhavns universitet, og *Brynjolfer Petorsson,* broder til den senere biskop i Reykjavik Petor Petorsson, en meget lovende ung mand, men som desværre ogsaa døde efter faa aar. I dette tidsskrift skrev de udmerkede artikler for at vække deres landsmænd til bevidsthed om deres rettigheder, og faa dem til at indse hele deres underkuelse og fornedrelse. Jonas og Konrad holdt især paa, at det var nationalitetsfølelsen som skulde vækkes, og at det var sproget, som først af alt skulde renses for at blive lige saa vakkert og velklingende som det var før. Man skulde skamme sig for at laane de daarlige pjalter af andre, da man selv ejede det herligste, klangfuldeste og kraftigste sprog i verden.

Vistnok oplevede ikke «Fjølnir» mere end 9 aargange. De to af redaktørerne, digteren og naturforskeren Jonas, som holdt paa sproget og de mere ideale livskrav, og Thomas, som ivrede for at man maatte søge at oparbejde og forbedre vore

økonomiske forhold, døde begge to lige efter hinanden. Men deres verk døde ikke.

Samme aar som Baldvin Einarsson døde, kom der en mand ned til Kjøbenhavn, som skulde blive den politiske arvtager efter alle disse mænd, og hvem det skulde forundes at føre lykkelig tilende næsten alle de planer, som de andre havde fore, og faa næsten alle deres krav opfyldte.

Denne mand var vor store patriot og politiker *Jon Sigurdson*. Først skulde han studere filologi, men snart begyndte han med at forske i vor landshistorie, og da var det slut med examenslæsning. Hele hans liv blev en haard kamp for vore rettigheder, imod den danske regjering. Da Christian den 8de blev konge 1839, sendte islændingerne ham sin lykønskning, og benyttede lejligheden til at bede ham om, at de maatte faa igjen deres tabte Althing. Ligesaa ønskede de absolut handelsfrihed for Island, at skolesystemet i hele landet blev helt omdannet, og at man fik flere udlærte læger der oppe, for der fandtes ved den tid ikke flere ordentlige læger end en paa sydlandet ved Reykjavik.

Kongen, som var forholdsvis frisindet, og i mange ting venligsindet imod islændingerne, opfyldte tildels deres bønner, idet han ved et kongebrev af 20de mai 1840 bød at Althinget skulde oprettes paany. Rigtignok var det blot raadgivende thing, som blot kunde fremsætte sine ønsker til regjeringen og give den et fingerpeg om, hvordan man ansaa det hensigtsmæssigst at ordne mange gamle misgreb og mangler. Men alligevel var det et stort fremskridt, som man i fremtiden agtede at gjøre det mest mulige ud af. Lige ved denne tid oprettede Jon Sigurdson et tidsskrift for at have et organ, hvor han kunde paa en kraftig maade tale sine landsmænds sag. Det hed «Ny Félagsrit» og oplevede 30 aargange under hans redaktion.

Denne kamp varede næsten hele Jon Sigurdsons liv. Den livsopgave som han havde sat sig, at faa et stort ordentligt opgjør istand med Danmark, saadan at Island fik sine egne særskilte finanser, absolut handelsfrihed og et lovgivende Althing, var en meget svær opgave og mødte en meget sterk modstand fra den danske regjerings side. Men Jon Sigurdson forstod som ingen anden at vække sine landsmænd, ved-

ligeholde deres interesse og samle dem under ett banner. De stod alle som en med ham i denne haarde kamp, som varede uafbrudt i 45 aar. Rigtignok fik vi Althinget oprettet 1841, handelsfriheden opnaaede vi 1854, men opgjøret med Danmark kom ikke istand før 1871 med særskilte finantser, og forfatningsloven med lovgivende Althing opnaaede vi først som gave fra Christian den 9de paa tusenaarsfesten 1874.

Vi har i tidens løb ejet mange udmerkede mænd, men *en mand, som i sig selv forente alle en stor førers og høvdings udmerkede egenskaber har vi ikke havt slig som Jon Sigurdson.*

Naar man nu ser tilbage over de 30 aar, som er gaaede siden vi fik denne for os saa vigtige lov igjennem, da kan man spørge, hvilke fremskridt vi har gjort i aandelig og økonomisk henseende. Vel ved jeg, at vi staar endnu altfor langt tilbage i alle praktiske gjøremaal, og mange vil vel smile ved sig selv, naar jeg siger at der er store fremskridt i alle henseender. Vel kan jeg erkjende, at vi islændinge kan faa taarer i øjnene, naar vi betragter alle de store industrielle foretagender, som udlandet har at vise frem, al deres blomstrende handel, deres prægtige jordbrug osv. Men naar man tænker sig om, saa tror jeg vi faar modet tilbage og kan se fremtiden imøde med de lyseste forhaabninger. Siden 1874 har der været stadig fremgang. Fra den tid har vi faaet næsten alle vore børne- og kvindeskoler. Siden har vi faaet 2 realskoler, fire landbrugsskoler og en mejeriskole, en navigationsskole og en lægeskole. Omtrent 1885 fik vi vor landsbank, og siden den tid har vi faaet en stor fiskeskibsflaade paa omtrent 150—200 skibe, mens vi før 1874 ikke havde nogen dækskibe.

Vi har bygget op byer som i forhold til vor folkemængde maa kaldes store; bygningerne der er assurerede for omtrent 8 millioner kr. Vi har bygget skolehuse, hvoraf der før 1874 kun var to, en liden børneskole i Reykjavik og en anden paa Akureyri. Desuden har man bygget de fleste af kirkerne i landet mere eller mindre godt. Vi har overalt paa landet faat bedre boliger og bedre udhuse. Over alle de største elve har man nu bygget broer, som letter meget samfærdselen mellem landets forskjellige distrikter. Før 1874 fandtes der ikke veie i landet, nu har man mange steder i landet lagt udmer-

ket gode kjøreveie, især paa syd- og østlandet, saa nu kan man bruge vogne, hvor man før neppe kunde komme frem.

Det har ogsaa hjulpet meget, at det er ved lov fastsat, at der skal betales af kommunen til veivæsen kr. 2,50 for hver arbejdsfør mand fra 20—60 aar, ligesaa har Althinget bevilget af landskassen til veie anselige summer. Saaledes bevilgedes i finantsaaret 1900—1901 til veivæsen og broer omtrent kr. 214 600,00; til dampskibsfart, fyrvæsen og kystmaalinger kr. 140 292,00; til postvæsen kr. 133 500,00 og desuden til postforbindelse imellem Island og Danmark omtrent kr. 40 000,00; og nu har der været talt om et bidrag til telegrafforbindelse imellem Island og Danmark og Færøerne paa kr. 45 000,00 i 20 aar.

I landbruget kan man ogsaa spore en stor forskjel, om man end for tiden klager svært over mangel paa arbejdskraft. Alligevel har man dog gjort meget for at dyrke jorden. Før 1874 var der næsten ingen, som tænkte paa at indhegne den dyrkede mark end sige opdyrke den udyrkede jord eller gjøre noget for, at den skulde give mere grøde. Men takket være lovforordningen er hvér bonde nu pligtig til paa sin gaard at udføre et bestemt antal dagsarbejder til jordens forbedring, og mange bønder udfører langt flere forbedringer paa sin gaard, end de efter loven er pligtige til. Man indhegner aarlig den dyrkede jord og rydder op endel. Desuden har man allevegne i landet faaet indhegnede kjøkkenhaver med forskjellige grøntsager, især poteter og guleroer, skjønt vi desværre endnu maa kjøbe meget af poteter fra udlandet. Man har ogsaa gjort forsøg paa at forbedre vor kvægavl, og i den hensigt sendt nogle unge folk til udlandet. I den sidste tid har vi ogsaa oprettet mange andelsmejerier for at faa bedre produkter og kunne gjøre vort smør til en indbringende handelsvare i udlandet. Vi har ogsaa gjort nogle skovplantningsforsøg og oprettet selskaber til dets fremme.

Før 1874 havde vi en meget daarlig forbindelse med udlandet, idet postforbindelsen imellem Island og Danmark besørgedes kun af et dampskib til Reykjavik omtrent 4—7 gange om aaret. Nu har vi en regelmæssig postforbindelse med tre dampskibslinier, som alle tilsammen gjør idetmindste 40—44 reiser om aaret, foruden mange andre skibe, som gaar

imellem Island og udlandet med forskjellige handelsvarer og tager post med baade fra og til udlandet. Desuden har vi en regelmæssig kystfart med to dampskibe, en gang om maaneden fra 15de april til sidst i oktober. Ligeledes er ogsaa landpostruternes antal steget. Fra at de i 1875 gjorde kun 7 rejser frem og tilbage om aaret i forskjellige retninger, er det nu blevet 15 ture, som de maa gjøre, foruden extra postbud som gaar fra alle de større stationer og ind i næsten hver eneste bygd.

Af industrielle foretagender har vi i de sidste aar oprettet endel smaa fabriker i Reykjavik, deraf en komplet uldfabrik efter norsk mønster, foruden en betonfabrik og et sagbrug. Desuden har vi havt endel uldspinderier paa forskjellige steder i landet.

I tre af de største byer har vi allerede faaet vandledning, undtagen Reykjavik som i den henseende er meget uheldig stillet. Men nu er der indledet underhandlinger baade med engelske og danske ingeniører, saa vi haaber at snart skal vi have vort vandværk i orden og maaske ogsaa elektrisk belysning.

For nogle aar tilbage har vi faaet telefonforbindelse paa nogle kortere veistrækninger. Saaledes har vi telefonforbindelse imellem Reykjavik og en liden by der syd paa. Denne by, som er meget heldig stillet med vand, har nu faaet sig en ordentlig vandledning og elektrisk belysning.

Nu er man ogsaa ifærd med i Reykjavik at sætte op telefonstation i byen, og til næste sommer har de fleste huse i byen forhaabentlig sin telefon.

Paa det politiske omraade har vi ogsaa gjort betydelige fremskridt i de sidste aar, idet vi i 1902 tilsidst fik sluttet revisionen af forfatningsloven fra 1874 som vi nu har kjæmpet for i henved 25 aar, og dermed faaet vor egen islandske regjering med en islandsk minister bosat i Reykjavik med samtlige regjeringskontorer. Ved samme tid fik vi ogsaa lov for en anden bank, som nu er oprettet her i Reykjavik, og som man venter sig meget af. I de sidste aar har vi ogsaa sluttet en overenskomst med det store nordiske telegrafselskab om at oprette telegrafforbindelse imellem Skotland og øst-

kysten af Island og saa rundt om landet. Det er i vore øjne et saa stort fremskridt, at vi tror vi ikke kan øjne følgerne.

Naar man tænker paa at Island i 1840 havde blot 40 000 mennesker, at der siden 1874 har udvandret saa mange af dets bedste arbejdskraft at man nu regner at i Amerika skal være bosat 26—28 000 islændere, medens hele nationen hjemme er blot 79 000, samt hvor kostbare alle tidsmæssige foretagender, kommunikationer og regjeringssystemer er i et saa udstrakt land med saa faatallig befolkning og saa afsondret fra omverdenen, saa synes vi, at her ikke er gjort saa lidet endda. Man havde spaaet os i 1874, da vi fik vore egne finantser, at snart vilde vi have spist op vore faa midler. Men alligevel kan vi nu fremvise et overskud af omtrent 1 000 000 kroner, og det uagtet at vi paa samme tid har mangedoblet vore udgifter.

Dette kan vel i fremmedes øjne være kun bagateller, i forhold til alt det som vi savner baade paa oplysningens omraade og af industrielle foretagender. Men vi ældre, som kjender til den dybe elendighed, som vi var nedsunkne i i begyndelsen af det 19de aarhundrede, synes alligevel at det er store fremskridt paa de fleste, om ikke alle omraader. Og vi tror at vi er berettigede til at haabe meget af fremtiden for vort folk og vort land, og at vor ungdom maa have den store lykke at gjennemføre mange af de fremtidstanker og arbejder, som vi ældre har set som vore ønskers maal, men ikke har havt tid eller kræfter nok til at gjennemføre. Vi tror, at dersom vort folk med standhaftighed vedbliver at værne om sin nationalitet og sine gamle og nye rettigheder, dersom det slutter sig fast sammen for med samlet kraft at arbejde sig op paa alle omraader til fælles bedste, uden at spilde sin tid og sine kræfter paa partistridigheder i selve landet, saa vil der ogsaa hos os blomstre op en udvikling og kultur i alle henseender, som kan maale sig med den gamle. Vi haaber ogsaa, at den tid ikke er saa fjern, da vi ogsaa har faaet en betrygget økonomisk stilling og forstaar selv at benytte vore naturlige hjælpekilder, uden at behøve at staa som ørkesløse tilskuere til, at fremmede og driftige folk henter vort guld lige ved vore fødder.

ET FELT FOR SAMARBEIDE MELLEM SKOLE OG HJEM.

«Hvad kan og bør skolen gjøre for ungdommens sædelighed?» Om dette emne talte overlærer Arstal i pædagogisk samfund nu før jul.[1]) Spørgsmaalet har saa godt som hvilet i over et halvt snes aar, siden dengang da det blev bragt paa bane ved to smaaskrifter af nuværende skoledirektør M. Skard og lærer O. Klykken. Disse to skrifter, som udkom samtidig, tog vistnok nærmest sigte paa hjemmets forhold til sædelighedssagen, men streifede ogsaa skolens pligt til undervisning i sundheds- og sædelære. Theorierne mod «det gamle fortielsessystem» vandt liden indgang og var fra enkelte hold gjenstand for en mindre blid medfart i pressen. Men — mon vi ikke i dette tilfælde som saa mangen gang ellers skal faa sande det gamle ord: «sandheds sag, seirer kun i nederlag»; for se, nu dukker de op igjen disse samme theorier. Jeg kan ialfald ikke se andet, i hvad der nu slaaes til lyd for af en anseet skolens mand og under bifald fra en stor forsamling lærere og andre interesserede. Jeg tar neppe feil, naar jeg tror, mangen mor med mig har speidet og lyttet i disse aar efter et forslag, som kunde føre til, at skolens undervisning i sundhedslære ogsaa kom til at omfatte sædelæren. Vi har jo igjænge et arbeide for sædelighedssagen iblandt os, ledet med alvor og dygtighed. Skulde ikke denne ledelse have plads paa sit program for et saadant forslag, om ikke skolen selv snart kommer med det? Dengang diskussionen om dette spørgsmaal sidst var oppe, fandt de fleste det ugjørligt for skolen at ta fat paa et saa ømtaaligt emne som kjønsforholdene, og endel røster forsvarede ogsaa det gamle fortielsessystem i hjemmet. Kanske man nu kunde ha summet sig til forstaaelse af, at sagens forkjæmpere heller ikke dengang vilde andet end gaa frem med yderste varsomhed, afpasse undervisningen efter kjøn og alder og efter den gyldne regel: ikke at byde

[1]) Nærværende artikel er skrevet og indsendt i januar 1905.

barnet mere end det netop har brug for. Andet og mere bør ikke lægges under udtrykket «aaben tale». Sig barnet det nødvendige, det mindst mulige, men dette mindst mulige som en grei besked. Andet er ikke meningen.

Nu da skolen mer og mer ser sin opgave i barnets dygtiggjørelse for livet, vil den visselig ikke længer vente med indvinding af et undervisningsstof, som sundhedslære plus sædelære. Og den vil vende sig til hjemmet om medhjælp. Maatte da saasandt forældre skjønne paa et saadant tillidsvotum, og uden betænkning gribe den udrakte haand. Paa intet felt, naar jeg undtager religionsundervisningens, kan samarbeide mellem skole og hjem ha større udsigt til at bære velsignet frugt end her.

Den hygienske og naturhistoriske side ved kjønsspørgsmaalene blev det rimeligvis skolens sag at ta paa sin part, skjønt den religiøse vel heller ikke skulde være den uvedkommende, saalænge religionsundervisningen endnu har den lille plads, den har i skolen. Som lærer kunde det vel tænkes, at den ved skolen ansatte læge vilde være den bedst skikkede. Ved pigeskolerne en kvindelig læge. Hvad hjemmet angaar, kan der ikke være tvivl om, at barnets sædelige padvirkning lettest lar sig iværksætte paa grundlag af en tidlig indøvelse i praktisk kristendom. Denne indøvelse vilde ogsaa blive et samarbeide med skolen, idet den udnyttede det religiøse kundskabsstof, barnet der modtog. Hjemmets opgave at oplære barnet til selvhjælp og selvfornægtelse ved at lade det deltage i de almindelige gjøremaal hjemme, kan ogsaa give tilknytningspunkter til den sædelige paavirkning. Til nærmere belysning af samarbeidet mellem skole og hjem vil et par udtalelser i ovennævnte skrifter af Skard og Klykken være til god hjælp. De tar begge sit udgangspunkt i dette: «Vil forældre et rent og sundt liv for sine børn, da maa de selv holde sit liv rent i gjerning, ord og tanke. Da vil barnet paa tusindfoldige maader faa indtryk af sædelig livsopfatning og løndomsfuldt vil sædelighedens lov blive indskrevet i dets sind, saa den ikke bare blir et krav udenfra, men en livsmagt i det. Hermed har nu mange forældre slaaet sig til ro, idet de har ment, at det gode dannede hjem skulde være værn nok imod usædeligheden og dens følger. Og visselig det *er* et værn, som ikke maa

undervurderes, men livet viser os gang paa gang, at det ikke er værn *nok*. Det gaar mere og mere op for forældre, at der er fare forbundet med et fortielsessystem i denne henseende, at der maa en undervisning til; men naar og hvorledes skal man tale til barnet?» Det blir hjemmets sag at drage de første furer over feltet, at føre barnet ind i Guds skaberorden paa et tidligt stadium, alvorligt som for Guds ansigt, før endnu noget af, hvad pikant og pirrende heder, er naaet indenfor dets idékreds. Paa et saadant stadium vil der ingensomhelst fare være for at besudle barnets fantasi. «Ja, tidligt bør det ske uden derfor at krænke det almengyldige lovbud, ikke at byde barnet nogen kundskab, som det ikke bryr sig om. Det er grundlæggelsen af barnets forestillingsevne paa dette omraade, det gjælder. Vi maa komme letsindighedens og raahedens oplysninger i forkjøbet. Kommer der for exempel en liden bror eller søster til verden, da er der en udmærket anledning til at belære barnet». Og det kan ske uden gjængse lyveformler. Der kommer ganske vist den tid, da det vil faa sin viden, og det kanske gjennem saadanne mennesker, du vilde bede Gud fri og bevare dit barn fra, om du vidste, de vilde krydse dets vei. Der er ogsaa sider ved kjønslivet, hvor man i hjemmet som i skolen kan tage undervisningen aldeles som et sundhedsspørgsmaal, og hvor der er anrettet ubodelig skade paa tusinder af liv ved fortielsessystemet. Man maa ogsaa gaa ind paa forplantningslæren. Du gaar med dit barn en sommerdag gjennem skog og mark eller haven derhjemme. Hvor naturligt kan det da ikke falde at fortælle om Guds skaberordning, hvorledes det har sig, at blomsterne, disse barnets kjære venner, kan leve og blive saa mange og titte op af jorden hver eneste vaar igjen. «Her kan undervisningen lægges saa fyldigt, at de vanskelige punkter i dyre- og menneskeliv kan berøres ganske kort». Arbeidets vanskeligheder kan ikke skjules, men de vil falde for situationens alvor, naar man tager frimodig fat paa arbeidet og «med Gud i sind». Hvad vinder saa forældre ved at tale og ikke tie her? For det første: Sit barns fortrolighed. Hører barnet noget i nævnte retning, som vækker dets nysgjerrighed, vil det gaa til far og mor med sin undren og sine spørgsmaal og der faa det svar, som passer bedst for alder og udviklingstrin.

Dernæst udsigt til ro og lykke i sit familieliv. Idet barnet lærer at se menneskehedens forplantning som et led i Guds store verdenshusholdning, lærer at se det syndige i forplantningsorganernes misbrug, er grundvold lagt for en livsopfatning, som ikke kan være andet end betryggende for det selv og dets omgivelser. Og for at tale om vore smaapiger: Hvor snart vokser ikke vor lille pige op til at blive den store pige, som forlover sig, gifter sig og selv skal blive mor. Hvor ganske anderledes trygt er hun ikke stillet, naar hun paa forhaand gjennem en fornuftig og kjærlig mors undervisning har faaet vide, hvad hun *behører* at vide, ikke mere og ikke mindre, har lært at forstaa sin bestemmelse som kvinde, lært at se paa sin hustrustilling som et kald fra Gud og dermed faaet øiet op for sit værd som menneske og sit ansvar.

Har saa ikke hjemmet her en stor gjerning at gjøre og noget igjen for sit arbeide? Jeg taler fremdeles om *mor, datter* og *lærerinde*, hvad der ikke er til hinder for at anvendelsen kan omlægges for *far, søn* og *lærer*. Om nu en mor ikke vover eller evner denne undervisning, skulde hun saa ikke med begge hænder tage imod skolens, om den, hvad fremtiden sikkert vil vise, baade vover og evner den? Og evner en mor at være sit barns første lærer i sundheds- og sædelære, skulde derfor skolens grundigere og fyldigere undervisning være overflødig? Visselig ikke, den vil sætte kronen paa værket. Og selv om den unge pige ikke blir mor, er det ikke af lige megen vægt, at hun lærer sin egen skabning at kjende, som det ypperlige Guds værk, den er, som det tempel, han har beredt sin egen hellige aand, lærer at faa og bevare agtelsen for sig selv? Det er nævnt, at en undervisning i sundheds- og sædelære skulde komme til at krænke den unge piges blufærdighedsfølelse. Det er paa ingen maade nødvendigt. Men det maa siges at den, som vil gaa til lærergjerningen i den specielle kvindehygiene, maa være sikker paa sit kald, ikke alene som den dygtige fagkvinde, hun maa ogsaa være udrustet med noget af moderkjærlighedens varme og væsen, noget af den personlighedens noblesse og myndighed, der ikke er at spøge med og dog vækker ubetinget tillid. Thi det siger sig selv, at der skal en fuldbaaren karakter til at magte et ømtaaligt emne med en hel pigeklasses gløgge øine

ligeoverfor sig. Personligheden, karakteren spiller visselig heller ingen liden rolle, hvor en mor taler under fire øine med sit eget hjertes barn. Endnu har vi neppe hos os nogen stab af kvindelige læger færdig for et sligt lærerkald, men vi har sikkert allerede en del, og flere kan der komme. Selvfølgelig bør ikke en læge altid foretrækkes. For at komme tilbage til den unge pige. Det er ikke dette, at hun *ved* hvori der ligger fare for blufærdigheden; men det er dette: paa hvilken maade hun faar sin viden, det er det sind, hvormed denne viden modtages, hvorpaa det kommer an. Pleier hun gjennem opvæksten tvilsomme bekjendtskaber, hvad der ofte sees gjennem fingre med, — mætter hun sin aand med løst og fast fra literatur, varieté o. s. v., da vil det indebære større fare for den unge piges moral end de foredrag i sædelære, hun vil faa høre gjennem en samvittighedsfuld lærerindes mund, selv om denne er nødt til at meie ned endel af det, fordums tid satte op som regler for god kvindelig opdragelse. Dertil kommer, at det unge sind, det rette unge sind, hvad enten det huses under glat eller rynket hud, har i eie en forunderlig naadegave, der nærmest maa defineres som uimodtagelighed, usaarbarhed for urene indtryk. Hvor meget høres der ikke i vor besmittede verden, der vilde ødelægge og forurense tankelivet for bestandig om saa ikke var? Naar saaledes det onde kan være magtesløst ligeoverfor et ungt sind, skulde vi da være bange for at lade ungdommen kige ind i Guds skaberorden, som ikke er af det onde? Om end det her omtalte samarbeide mellem skole og hjem endnu nærmest er tænkeligt i de høiere samfundslag, kan det ikke betvivles, at vi har hjem ogsaa i de lavere lag og alvorlige og dygtige lærerkræfter nok i folkeskolen, som forstaar at enighed gjør stærk og ikke er bange for at tage et saadant fællesyrke op.

Elisa Kidland.

AUX MORTS.

Mindesmerke for de døde paa kirkegaarden Père Lachaise i Paris. Af Albert Bartholomé.

«Sur ceux, qui habitaient le pays
de l'ombre de la mort, une lumière
resplendit.

Et vakkert minde har kunstneren viet de døde i den kolossalgruppe i marmor, som er reist paa kirkegaarden Père Lachaise, og hvoraf en afstøbning findes i Dresdens skulpturmuseum.

Et minde viet de talløse skarer, som befolker dødens tause by. Og tanken dvæler først ved dem der stod vort hjerte nær, og hvis minde lever udover den grav, der, ømt værnet af kjærlige hænder, har lukket sig over deres støv. Men tanken gaar videre og naar de mange, hvis navne udslettedes af jordén i det øieblik de sænkedes i en grav, der var hjemfalden til glemsel; disse hvis liv saa ofte var en gaade, og hvis død var hyllet i et dunkelhedens slør.

Det synes nærmest at være tanken paa disse ukjendte døde, der gjennem en kunstners haand har indgydt det kolde marmor liv, og formet det til et storslagent digt om døden i dens tause, uophørlige kamp med livet, men overvundet af dette.

Livet, det sterke, vaagne liv, med dets mange impulser og dets skiftende følelser af græmmelse, smerte, fortvilelse, eller af tillid, mod og haab under dets bestandige strid med den mægtige, usynlige fiende, er skildret i de to grupper af mennesker, der, endnu ombølget af jordelivets tilskikkelser og fastholdt af dets mangehaande krav, vandrer veien mod det ukjendte land, indtil døden tilsyneladende har seiret og git dem alle det samme præg af livløs ro eller af stille fred, den dødens fred, som aander over den gruppe, der under en

værnende engels vinger sover dødens søvn. Døden; — for nogle den grusomme, haarde, tilintetgjørende magt, der slaar ned for fode og ubønhørlig tramper videre over sine ofre; for andre den milde befrier, der luller den trætte i søvn og aabner sin favn for den fredløse, hvis trætte fod endnu aldrig fandt hvile; for et lidet tal endelig døren, der aabner for den livsens herlighed, som skimtes gjennem jordelivets jammer og skal naas gjennem dødsskyggernes dal.

Og en anelse om denne herlighed, der tænder gnisten af et evighedshaab i os, dæmrer ved synet af den skikkelse, som danner verkets midtpunkt. En ung kvinde er, set bagfra, ifærd med at overskride dødens terskel. Med løftet hoved og en holdning fuld af glad fortrøstning skuer hun opad, og man synes at se hendes lysende, trossikre blik, der trænger gjennem skyggerne og ser fagre udsyn, hvor mørket viger i den opgaaende morgenrødes skjær. Og hendes frygtløse kraft synes at maatte meddele sig til den bævende mandsskikkelse ved hendes side, der, i uvis gru for det kommende ukjendte, krampagtig klamrer sig til den sti, han snart har tilendebragt for aldrig mer at vende tilbage.

Kunstneren har her formaaet at indblæse sit verk et liv, der griber tilskueren med virkelighedens kraft. Derfor vender øiet atter og atter tilbage til denne pruppé og dvæler ved den lysende kvindeskikkelse, der synes at være en levendegjørelse af et haab, der varer udover døden — og skuer mod opstandelsens morgen.

I de tause omgivelser taler det mægtige verk sit indtrængende sprog til os; men det taler ikke blot om de døde; det maner os atter ud i det varme pulserende liv, derude, hvor de engang færdedes disse mange, der havned i en ukjendt grav. De mange samfundets stedbørn, som, født i skyggen, famled livet igjennem i mørke for at dø en ensom død og forsvinde i glemsel. Mangt hvorfor staar skrevet paa deres vei. Skal de mange spørgsmaal blive besvaret, gaaderne løst? Hvad var hensigten med at de sattes ind i verden uden de nødvendige forudsætninger for en lykkeligere tilværelse? Hvormange gaver og rige muligheder er her maaske paa den ene side gaat tilspilde, mens paa den anden en række individer allerede ved sin fødsel syntes dømt til at

vandre de vildsomme syndens veie. Kun i lyset af evighedstanken skimtes et svar, der gir den hele jord- og trælbundne tilværelse indhold og mening.

Men livet har endnu sine sterke krav paa os. Maatte en stund viet de dødes minde kraftig vække følelsen af de levendes trang til vor medfølelse og virksomme hjælp. Kanske kunde en skygge spredes, et haab faa liv, en menneskesjæl faa magt til at klare de mørke, brusende vande og faa sigte paa det lys, der skal lede ind i den sikre havn.

— *M. M.*—

TO BØGER.

Af pastor *Th. Dahl.*

Tilskyndet af en svensk ven fik jeg nylig fat i en til svensk fra engelsk oversat bog: *Madame de la Motte Guyons lefnad och religiösa erfarenhet* af Thomas C. Upham. (Stockholm, Wahlström & Widstrand).

Sjelden har jeg læst en bog med saa inderlig glæde. Og under og efter læsningen har det ønske været levende i mig: Om mange ogsaa i vort land vilde læse denne skjønne bog om denne rene, hellige kvinde, skrevet med kjærlighedens forstaaelse, af en mand med beslægtet religiøs dybde. Det ønske har drevet mig til at skrive disse linier for at vække opmerksomhed blandt kristne for denne bog. Hvor meget der skrives, og hvor meget der læses! Ogsaa af religiøse bøger. Men hvor megen let og overfladisk vare! Hvor sjelden man føres ned i Gudslivets dybder! Til hver som lider noget under vor tids rastløshed og overfladiskhed og letkjøbte kristendom, og som længes efter mere dybde, siger jeg udaf et efter læsningen endnu brændende hjerte: Tag og læs denne bog om renhed og hellighed og lidelse for Kristi skyld. Vi oplever i disse tider religiøse vækkelser, og vi ser vækkelsesprædikanter løftet paa tusinde hænder. Men lidelsen for Kristi skyld? Er der meget af den? Skulde ikke nogen med særlig glæde ville sætte sig hen i stilhed og læse om en, som maatte lide — ogsaa udvortes — for Kristi skyld?

Den vidtløftige bog paa 500 sider fortæller — med benyttelse af mad. Guyons selvbiografi — ikke bare dennes eget liv, men lærer en ogsaa at kjende hendes tanker og lærdomme; og man gjør i bogen bekjendtskab med forskjellige personer, bl. a. biskoperne Bossuet og Fénelon, mad. Guyons forstaaende ven. Man ser paa den førstnævnte, hvorledes de «store» kan være temmelig smaa. Og man lærer i den sidste at kjende et ideal af en biskop. Mange kjender muligens til det sinde-

lag, han lagde for dagen, da han i Versailles fik underretning om, at hans erkebiskoppelige palads i Cambrai med alle hans bøger og manuskripter var brændt. Fénelon afbrød den ven, som forsigtig vilde melde ulykken, og sagde, at han kjendte den, og tillagde, at skjønt tabet var stort, var han mindre urolig over tabet af sit eget palads, end han vilde have været, om en hytte var brændt for nogen af hans bønder.

Men hovedpersonen er naturligvis mad. Guyon selv. Og hvor interessant og lærerig er ikke hendes religiøse udvikling! Forbausende tidlig modtog hun dybe religiøse indtryk. Fra 4- til 7-aarsalderen var hun i et nonnekloster. Allerede da erkjendte hun Guds ret til hendes ærefrygt og kjærlighed. Ja, hun *bekjendte* sin Gudsfrygt. Med mere frimodighed end forstand ytrede hun en dag i sine kameraters nærvær, at hun var beredt til at blive martyr for Guds skyld. Og virkelig — kameraterne tog hende paa ordet. Paa gulvet udbredte de et klæde, paa hvilket hun knælede ned. Derpaa traadte en af de ældre piger frem som bøddel og hævede en stor kniv, som om hun vilde skille hendes hoved fra kroppen. Da raabte den unge martyr, at hun ikke havde ret til at dø uden tilladelse af sin fader. Ikke skulde hun paatage sig noget selvvalgt martyrium. Hendes fader i himmelen lagde siden kors nok paa hende. Hendes religiøse og moralske udvikling var i en række aar jævn. Ved 10-aarsalderen kom hun i et andet nonnekloster. Der laa paa hendes værelse en bibel. «Jeg tilbragte», siger hun selv, «hele dage med at læse den, brydde mig fra morgen til kveld ikke om andre bøger eller andre ting» — en bibellæsning, som fik betydning for hele livet. Tolv aar gammel bad hun om at nyde nadverden.

Men i denne religiøse udvikling blev der dog afbrydelser. Med sorg læser man om hendes tilbagefald, hvorledes forfængelighed og pyntesyge fik magt ogsaa over hende. Med vemodsfuld deltagelse læser man om hendes lidet lykkelige egseskab, idet hun 16 aar gammel blev gift med en hende ukjendt ældre mand, som ikke forstod hende, og hvis moder og sygepleierske nær sagt plagede livet af den unge, fine hustru. Med inderlig glæde læser man dernæst om, hvorledes Gud brugte de egteskabelige trængsler, sygdom og et barns død til at drage hendes hjerte helt tilbage til ham.

Senere foretog mad. Guyon en reise paa Seinefloden med sin lille datter og en anden gudfrygtig kvinde. Datteren sad i baaden og klippede en mængde kors af løv og kviste og fæstede dem paa sin moders klæder. Da moderen gav agt derpaa, saa hun heri et symbol og et varsel om, hvad hun skulde komme til at lide. Hendes ledsager sagde til barnet: «Kjære barn, giv ogsaa mig nogle kors». «Nei», svarede det, «de er alle for min kjære mama», men gav hende dog et. Men hvor stor blev ikke mad. Guyons forundring, da hun en stund bagefter saa sin datter flette en krans af løv og vandliljer og komme for at sætte den paa hendes hoved. Dette fuldstændiggjorde symholet. Barnets leg blev et forsynets tegn. Først korset, saa kronen. Saa var mad. Guyons livshistorie. Og kan nogen krones uden kors?

Hvad mad. Guyons religiøse tanker og lære angaar, da vil jeg først nævne det merkelige, at hun — den katholske kirkes lydige datter — helt levede af tro og sterkt betonede nødvendigheden af det *indre* trosliv i kjærlighed til Gud og mennesker alene for Guds skyld. Men det som vor tid saa vel trænger at høre, er hendes stadig gjentagne paavisning af, at hvad den kristne faar ved tro, det er ikke bare Guds fred og andre Guds *gaver*, men samfund med fredens *Gud selv*. Selv levede hun efter sin omvendelse nær syv aar i en indre, aandelig fattigdom, hvor hun følte sig saa forladt af Gud. Men hun lærte netop gjennem den lidelse, at hovedsagen er ikke at *føle* sig salig ved Guds *gaver*, men at *være* salig i *Gud* og hengivelse i *Guds vilje*. Thi er der noget, han atter og atter siger os, saa er det dette, at omvendelsen maa være en viljens omvendelse, at vi for at være forenet med Gud maa være forenet med hans vilje. Og hvad trænger vor tids religiøst vakte mennesker at høre saa meget som netop det? Men fordi hun betonede nødvendigheden af det indre trosliv, blev hun en martyr og maatte bl. a. sidde 4 aar i Bastillen.

Under læsningen af denne rene bog, som vækker tillive længsler efter mere hellighed og maner til fuldkommen opgivelse af egenviljen og ubetinget lydighed mod Gud, kom jeg tilfældig at blade igjennem en anden bog, Thomas Krags: *Gunvor Kjeld, præstens datter*. Men hvilken modsætning mellem de to bøger! I den ene bog en ren, himmelsk luft-

ning; i den anden skiddenhed og ækkel stank — ialfald for den, som sjelden færdes blandt norske romanforfatteres urene personer. I den ene bog læser vi om mennesker, for hvem det at gjøre Guds vilje er livets lykke og som har fred i liv og død. I den anden om mennesker, for hvem det at følge lysterne synes at være livet, men som rigtignok lever og dør i haabløshed og selvmord. Hvor ser man ikke klart ved disse to bøger, hvad kristendom er, og hvad det moderne hedenskab er. Paa en vis maade prædiker de begge om Kristus. Den ene ved at sige os, hvad livet i Kristus giver for en fylde og renhed. Den anden ved at vise hver tænkende læser, hvor tomt og raaddent livet uden Kristus er. Jeg foretrækker rigtignok den første prædiken. Ja, under læsningen af Krags bog, hvor det forkyndes, at den frie kjærlighed er vor Herre velbehagelig, tænkte jeg i mit stille sind: Hvor ondt, at saa mange rene sind skal fyldes med saa mange urene og uskjønne tanker fra den saakaldte skjønliteratur. Man kunde ønske at kunne forbyde udbredelsen af smudset. Men da jeg saa vendte tilbage til mad. Guyon, var det ialfald en trøst at tænke: Om smudset har frihed til at brede sig, saa har da ogsaa evangeliet den samme frihed. Man sættes dog ikke i Bastillen, fordi man forkynder læren øm det indre liv i tro. Men skal vi ikke ruste os til kampen mod alle onde magter? Skal vi ikke hjælpe hverandre til aandelig kraft? Saa mange udbreder den slette literatur. Skal vi ikke efter evne udbrede den gode?

I Fredrik Nilsens Kirkeleksikon for Norden kaldes mad. Guyon en «kvietistisk sværmerinde». Da jeg saa det, tænkte jeg: Gud give, der var meget saadant sværmeri! Thi farligt var det ikke. Dertil var mad. Guyon for meget bundet til den hellige skrift og for meget lydig mod Guds egen aand. Fénelon var hende inderlig hengiven og paadrog sig lidelse for hendes skyld. Og han er dog efter det samme kirkeleksikon «den kristelige vismand» og «en af kirkehistoriens ædleste skikkelser».

Endnu engang: Tag og læs denne bog om denne hellige kvinde med den dybe syndserkjendelse og med den rige naadeserfaring. Fjernt var det fra hende at optræde som prædikant. Men ved samtaler, skrifter og sit liv øvede hun indflydelse i vide kredse.

Vanskelig kan fem kroner anvendes bedre end at kjøbe denne bog.

FÆDRELANDSRINGEN.

Den vesle flokken av hjartevarme lærarar og lærarskulenæmingar (elever) som slog seg saman til denne ringen her eit aaret uppe paa Hamar — trur han, kan henda, at han er det einaste laget som vil og kan noko godt for fedralandet? Aa nei, det er ikkje difor han hev kalla seg *Fædrelandsringen*. Daa eg var paa eit møte som dette laget hadde i sumar, fekk eg ikkje det inntrykket at dei hyste store tankar um seg sjølve der i flokken. Men at dei aatte ein djup og innerleg hug til aa elska Noreg fram i den gjerning som lærararne hev fenge, det fekk eg ei sterk kjensla av, endaa so stillfarande alt gjekk for seg der paa møtet. Hr. Stav, lærar paa øvingsskulen ved Hamar seminar, heldt eit aandfyllt foredrag med roleg eldhug. Eg veit ikkje um han sjølv nemnde ordet *kristeleg fedralandskjærleik*. Men det var liksom grunntonen i foredraget dette: — Lat oss verta betre og betre kristne, so at kjærleiken i det heile fær styra livet vaart. Men fedralandskjærleiken maa verta sers varm og klaar, og heilt medvitande i kvar barm, so han straalar dei smaa til møtes paa skulen og elles i all vaar gjerning. Me hev gudskelov mange som elskar Noreg. Men nokor ovmengd paa fedralandselsk hev me ikkje, og mykje av den me hev, er lite klaar og medvitande. Og lite gjenomkristna. Difor hev me no i lang tid havt nøgdi av sjølvsykja og partistrid. Meir sann kristendom inn i arbeidet for fedralandet og meir sann fedralandselsk inn i kristendomen. Det vilde verta til bate baade for vaar kristendom og for vaar fedralandskjærleik.

I den leidi gjekk mykje av den stille og sterke talen. Etter det eg hev høyrt no etterpaa, so er det visstnok ogso desse tankarne som inneheld programmet aat Fædrelandsringen. Eller stuttare med dei kjende ordi: «Jeg vil elske det frem i min bøn, i mit barn».

Ved møtet paa Hamar i sumar var det so mange nye som skreiv seg inn i laget, at det vart paalag dubbelt so stort som det fyrr hadde vore. Det spaar ikkje verst. Og eit lag med so godt eit fyremaal fortenar aa hava lukka med seg. Det er det no ogso god von um, naar menn som Hagbart Stav stend attum ungdomsflokken og er den stille krafti. Det er i sanning eit godt og gledelegt merke at ungdomen samlar seg um ein sovoren tanke som denne. Og det er dubbelt gledelegt at det just er *den* ungdomen som er eller skal verta uppsedarar aat Noregs born. Vonleg vil næmingar (elever) fraa andre lærarskular ogso skipa sovorne lag, eller kanskje rettare slaa seg saman med dette som alt er skipa, til ein stor «fædrelandsring» alt Noreg yver.

Eidsvoll 11te september 1905.

Sigurd Nesse.

Vil «Norsk skoletidende» og «Skolebladet» gjera vel og taka inn dette stykket, skal dei hava takk.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness.*

L. Schrøder: **Den nordiske folkehøjskole.** København. Ved udvalget for folkeoplysnings fremme i kommission hos Gad.

Det er folkehøiskolens historie L. Schrøder her fortæller. Og det er vel ikke mange som har de forudsætninger som han for her at kunne fortælle. Folkehøiskolens historie er jo hans eget livs historie. Sit livs utrættelige, dygtige og begeistrede arbeide har han ofret den. At han derunder har indtaget en særlig ledende stilling fremgaar deraf, at hans skole er blevet en videregaaende folkehøiskole, som paa den almindelige folkehøiskoles grund skal bringe de unge et skridt videre frem i folkelig dannelse. Det er nu vist heller ikke mange folkehøiskolelærere i Nordens fire lande, som ikke i kortere eller længere tid har opholdt sig paa Askov.

Som alle ved er folkehøiskolen vokset op paa de danske sletter, Der har den da ogsaa slaat dybest rod og bredt sig videst ud. Den største del af bogen er derfor optaget af den danske folkehøiskole. Adskilligt af det forfatteren der fortæller har naturligvis væsentlig interesse for danske. Der er en del flere navne end vi andre har let for at samle og beholde. Det har dog for alle nordboer den største interesse at følge folkehøiskolen fra dens første begyndelse gjennem alle stadier, til det punkt hvorpaa den nu staar. Den har jo grebet paa det stærkeste ind i Danmarks liv; den har for en væsentlig del gjort den danske bondestand til det den nu er, og den har virket belivende ogsaa paa de andre samfundsklasser. En saa stor betydning har den vistnok endnu ikke havt for de andre nordiske lande; men den har dog havt betydning ogsaa der, og det tør være — jeg haaber det ialfald — at den vil faa en endnu større betydning herefter. Naar spørgsmaalet er, hvad vi skal gribe til, for at faa givet vore folk den oplysning og den begeistring, som de maa have for at kunne hævde sin stilling i nutiden, da henvises vi ganske

særlig til folkehøiskolen. Derfor bør den kjendes, og Schrøders bog er god at faa kundskab af.

Men der knytter sig ogsaa en anden interesse til den. Det er en vakker rækkerad af ædle varmhjertede, for folk og fædreland begeistrede mænd og kvinder forfatteren fører frem for os, alle mere eller mindre inspirerede af Grundtvig. Jo længere en kommer frem i bogen, des stærkere gribes en af den tanke: hvor mange ædle kræfter Grundtvig dog har udløst i sit folk, og i Norden i det hele! Hvilken rig og mægtig aand han dog maa have været!

Dog — enhver aandsbølge har sin begrændsning. Den nyere danske literatur — den efter «gjennembruddet» — har høiskolebevægelsen ikke faat med sig. Og dermed er den naturligvis i stor udstrækning sat udenfor den moderne overklasse og den moderne arbeiderbefolkning. At faa tag der og faa plante sin lyse tro paa livets gode magter ned der, er den sværeste opgave folkehøiskolen for tiden har. Det føles ogsaa, og der arbeides; men der er langt frem. Til at magte det trænges der vistnok en ny aandsudgydelse — en aand troesstærk og varm som Grundtvig, men selvfølgelig i pakt med nutidens realisme.

Hellige tekster. Samlet og ordnet af en stiftskapellan. Kristiania. Aschehoug & Co.

Her er en righoldig samling af bibelske tekster for alle de tilfælde en prest kan komme i, da han trænger et bibelord. Jeg kan ikke negte for, at der er steder jeg sætter et spørgsmaalstegn ved. Jeg skjønner ikke ret, naar jeg som prest skulde faa anvendelse for et ord som dette: «Herren gav hende (Ruth) at blive frugtsommelig, og hun fødte en søn». Eller dette: «Hun fødte en søn og kaldte hans navn Set». Men ved siden deraf er der en rigdom af ypperlige skriftord, saa jeg tror neppe nogen prest vil lede forgjæves, naar han i en snæver vending skal finde sig en tekst og slaar efter her. Særlig er det vel betænkt af forfatteren at have et rigt udvalg tekster for besøg i menigheden. Vi burde vist oftere end vi gjør, før vi gaar ind i et hus, overveie hvilket Guds ord vi nu som bedst skulde bringe dette hus.

Anmeldt af *Theodor Caspari.*

Andreas Aubert: **Fra Giovanni da Fiesole** med tilnavnet **Angelico** (1387—1455). Gyldendal. Kjøbenhavn og Kristiania.

Fra Ultima Thule til Italien er reisen lang og dyr selv i vore dage — eksprestogenes tid. Og lidet hjælper det, at «alle veie fører til Rom» nu som før, ja mere end før, naar saa forsvindende faa har midler til at fare dem.

Men saa er der ogsaa blandt de lykkelige, som en enkelt gang faar kaste blikket ind i kunstens forjættede land, kun altfor mange, som savner de nødvendige forkundskaber til forstaaelse af den italienske kunst.

For at hjælpe begge parter, dem der aldrig kommer til Italien, som dem der kommer uden forkundskaber er det, Andreas Aubert har skrevet denne lille bog. Og da den paa smudsbladet betegner sig som «folkelig kunst I», er det altsaa forfatterens hensigt at la andre smaabøger følge i faret.

Den kunstner, med hvem han aabner rækken, Fra Giovanni da Fiesole, er et slaaende bevis paa, hvorledes kristendommen bevarer sit «salt» selv i den mørkeste forfaldsperiode. Paa baggrund af det 15de aarhundredes sædelige forfald lyser Fra Giovannis milde, fromme, englerene liv og kunst dobbelt skjønt. Barnet, det fromme fantasifulde kunstnerbarn midt i, men fuldkommen uberørt af tidsalderens fordærvelse. Klart og greit efterviser forfatteren, hvorledes den fromme munk dog ikke i den forstand har stængt sig inde i klostercellen, at han ikke har fulgt sin tids kunstneriske opsving.

Men den begyndende renaissance staar i Fra Giovannis kunst i kristendommens — den lyse, varme, glade kristendoms tjeneste.

Som den kirke i Rom, hvori han ligger begravet, er bygget paa ruinerne af et antikt tempel for Minerva (derfor Santa Maria sopra Minerva) saa man kan ogsaa — udtaler forfatteren — sætte som motto over hans kunst: *Kristendommen som renaissance*, Santa Maria sopra Minerva.

Med varme vakre ord tegner forfatteren grunddragene i Fra Giovannis kunst, viser, hvorledes han «til sine billeders himmelske farvefryd samler alt, hvad jorden ejer af farvelys glæde». Kan de billeder i sort og hvidt, hvormed dr. Aubert ledsager sin tekst, vel ikke gi os nogen idé om denne farverigdom,

saa er de dog — heldig valgte og fint reproducerede som de er — tilstrækkelige til at vise arten af Fra Giovannis kunst.

I Norge som i Danmark vil den dannede almenhed yde dr. Aubert tak for hans beredvillighed til at være cicerone gjennem de rige italienske gallerier.

Anmeldt af *Olav Sinding.*

Dr. *J. Benzinger:* **Bilderatlas zur Bibelkunde** (pris 6 mark). Samme forfatter: **Palæstina,** 24 aquareller (8 mark). Begge bøger paa T. Benzingers forlag, Stuttgart.

Blandt tyske bøger der fortjener opmerksomhed paa vort julemarked, bør sikkert nævnes de to ovennævnte bøger af vor tids mest fremragende Palæstina-kjender, — udgiver af sidste Bædeker til Palæstina. Begge verker udmerker sig ved talrige og fremragende billeder. Førstnævnte bog vil navnlig for religions- og historielærere være et anskuelsesmiddel af stor betydning for en levende og malende undervisning. Man finder de vigtigste blandt de billeder, som den moderne videnskab kan skaffe tilveie paa vort omraade, dels af arkæologisk, dels af naturhistorisk art, til belysning af jødefolkets historie og fortid, og Jødelands og Orientens nuværende tilstand.

Ubetinget almeninteressant og en forholdsvis overmaade billig bog er det andet verk, Palæstina, med dets 24 akvareller, ved maleren R. Hartmann, til Benzingers tekst og efter hans udvalg. Ikke alene for den der som anmelderen har havt den lykke at besøge det hellige land, bydes der her noget, der gjør det hellige lands vidunderlige skjønhed og vemodige poesi lyslevende for en. Farverne er gjengivet med mægtig naturtro effekt, f. ex. Omars moské ved solnedgang. Videre Getsemane i stjerneskin, et billede som vel fortjente at merkes af dem af vore malere, der fremstiller Jesus i Getsemane i altertavler, ofte uden at der er meget af østens bløde og dystre poesi deri. Via dolorosa med den mørke himmel derover er yderst kraftig gjengivet. Bethlehem i morgenrøden vil gjøre dette dyrebare sted lyslevende for mange hjerter. Tre billeder fortæller om veien mellem Jerusalem og det døde hav og om disse egnes storartede, ødē natur. Perlen blandt billederne er dog vel Karmels bjerg ved solnedgang med det berømte

Karmeliterkloster og det dybblaa Middelhav udenfor. Nazarets Mariabrønd med omgivelser, hvor Jesus ofte maa have vandret med sin mor, vil bringe unge, friske hjerter til at flamme, og den religiøse fantasi vil faa en kraftig belivelse derved. Endelig giver billeder af Tiberias ved Genesarets sø en klar forestilling om denne sø og dens natur en frisk vaarmorgen. Af de forholdsvis faa billeder udenfor det hellige land, vil navnlig Damaskus med dets brogede, østerlandske liv tiltrække sig opmerksomhed.

Anmeldt af *Chr. Bruun.*

«**Hvad jeg lærte af mit arbeiderliv**» heder en liden, merkelig bog paa 55 sider af den unge prest Mikael Hertzberg. Han havde i flere aar med dygtighed og stor iver virket som prest først i en vestlands- saa i en nordlands-bygd. Og derefter vendte han tilbage til Christiania for at gjøre alvor af den tanke, som han havde baaret paa i 6 aar: at gaa ind for en stund som arbeider paa et mekanisk verksted. Han ønskede at lære de arbeideres livskaar at kjende, hvem han alt længe havde tænkt at vie sin virksomhed som prest. Han leide sig i kost hos en arbeiderfamilie og stod sine 10 timer om dagen over sin maskine, side om side med de andre arbeidere.

I førstningen kneb det. De mange vanskeligheder ved det uvante arbeide og endda mere spændingen ved det hele nye tiltag tog paa nattesøvnen. Han blev saa træt og slap, at han nær havde opgivet det hele. Men han holdt ud og slap igjennem snævringen. Og snart oplevede han glade dage ved sin maskine.

Og det første, han lærte af sit arbeiderliv, var at blive glad i arbeiderne. Det var saa let at færdes iblandt dem, det var saa behageligt at omgaas dem, de var saa rede til at vise ham tjenester, og saa hjælpsomme mod hinanden indbyrdes, langt mere end folk er inden de høiere klasser. Og arbeidet selv krævede ikke blot nøiagtighed og stadig paapasselighed, men ogsaa tænksomhed. Og dermed udviklede det da ogsaa tænksomheden, og han lærte at skjønne, at der ikke bare *trænges* intelligente arbeidere, men at der ogsaa virkelig *findes* mange af dem. Ja, han kan sige, at han inden «arbeiderstanden og blandt dem, som socialt staar lige med dem,

har truffet saadanne, som i kundskab og erfaring, i dyb tænksomhed og omfattende livssyn, kort sagt i ægte dannelse og sindets adel *stod høit over mange* af de saakaldte konditionerede».

Og christeligt merkede han til sin glæde, at forholdene blandt vore arbeidere er gode i sammenligning med hvad de er t. ex. i Kjøbenhavn, for ikke at tale om i Tyskland. Arbeiderne i Christiania staar i dette stykke, mener han, omtrent som mængden i vore landsmenigheder her paa østlandet. Selv socialdemokratiet, som han forøvrigt er en afgjort modstander af, har ikke her i landet det christendomsfiendtlige stempel, som saa mange andre steder. Og han har et lyst haab for vore arbeidere i christelig retning, naar man lærer at tage dem paa den rette maade.

Men dernæst lærte han da ogsaa arbeidernes kaar i det hele at kjende, baade hvor meget de er gaat frem i sammenligning med tidligere dage, hvor meget der endnu staar tilbage at gjøre for dem, og i hvad retning et saadant arbeide for bedring af deres kaar bør gaa. Men om dette faar jeg henvise til bogen selv. Man vil forstaa, at af en mand, som tager sagen paa denne maade, er der noget at lære.

Selv har han sikkerlig af disse 5 maaneders arbeiderliv lært allerede nu at blive en særdeles dygtig arbeiderprest, langt dygtigere, end han ellers kunde blevet. Og han har skaffet sig et ypperligt grundlag for engang i fremtiden at kunne medvirke til en bedre og retfærdigere ordning af vore arbeider-forhold med sikkert blik for det praktisk gjennemførlige.

Os andre lærer han gjennem hele bogen, at det er *offervillighedens aand,* som skal til for at løse de *store* vanskeligheder i livet — nu som i gamle dage.

Ved sygeleiet. *Skriftlektioner og salmer ved sygebesøg.* Samlet ved *S. Sondresen,* prest. Med forord af biskop *Chr. Thorkildsen.* Steen'ske bogtr. og forlag. Kristiania. 175 sider.

En praktisk liden bog for prester, — og for lægfolk tillige — som gaar i sygebesøg. Her er et rigt udvalg af passende smaa skriftafsnit, baade af det gamle og det nye testamente. Efter hvert af disse afsnit en salme, som da helst bør synges.

Tilslut nogle korte «minde- og trøstesprog af Guds ord for syge og døende» samt aftryk af alterbogens afsnit om «nadverden hos syge». Bogen som er godt indbundet, egner sig til at bæres i en frakkelomme.

J. B—n.

Anmeldt af *L—h.*

Det revolutionære Rusland. Gyldendal. Nordiske. 352 sider stor oktav.

Uden at eie tilstrækkeligt spor af sagkundskab til at kunne kriticere, vil dog anmelderen gjerne henlede læserens opmerksomhed paa denne bog af finnen *Konni Zilliacus*, der vistnok vil interessere dem af vort publikum som gjerne vil have noget gehalt i sin læsning. Den er oversat fra anden svenske udgave, — men da udviklingen i Rusland har ført med sig, at forfatteren tør navngive sig og med aabent visir bekjæmpe enevælden, har han for den dansk-norske udgave tilføiet end et kapitel, der omfatter tiden indtil 1905.

Verkets seks hovedafdelinger behandler *det første revolutionære udbrud i Rusland. — Oppositionen under Nikolai I. — Alexander II's regjering. — Alexander III's regjering. — Den nyeste tid* — samt nævnte *tillæg* der gaar *indtil 1905*.

Det klart fremstillede interessante indhold blev nærmest skrevet for at gjøre finnerne kjendt med den frie bevægelse i Rusland, — som de hidtil har været i uvidenhed om. Herom skriver forfatteren: ingen (i Finland) vidste derfor, da tsaren 1899 brød sit edelige løfte, at der i selve Rusland arbeidede virkelig betydelige kræfter mod den absolutistiske enevælde.

Snart blev det imidlertid tydeligt nok, paa den ene side, at det virkelig var en total tilintetgjørelse af Finlands samfundstilstand den russiske selvherskermagt tilsigtede, og paa den anden side, at man ikke gjennem lang tid i Finland ved egne kræfter vilde kunne afværge de russiske angreb. Ligesaa tydeligt var det, at man ikke kunde gjøre regning paa materiel hjælp af nogen anden magt, men at Finland maatte sætte sit haab om redning til den frihedsbevægelse som fandt sted i Rusland, og som i stadig høiere grad begyndte at tildrage sig den øvrige verdens opmerksomhed. De som saa bort fra tilfældige hensyn og derfor ræsonnerede heltud logisk,

indsaa at den finske opposition maatte række den russiske haanden, for i forbund med denne ved fælles kræfter at bekjæmpe den tsaristiske absolutisme. Men for at den finske opposition skulde kunne formaaes til i større udstrækning at handle saaledes, var det nødvendigt, at man i Finland fik noget at vide ikke blot om den russiske revolutionære bevægelse, men ogsaa om den indre politiske udvikling i Rusland, som med nødvendighed havde fremkaldt denne bevægelse og drevet den videre. Kun paa den maade kunde der i finske oppositionskredse skabes den overbevisning, at man i Finland maatte gjøre fælles sag med de russiske forkjæmpere for frihed og menneskerettigheder.

Hvis vor opfatning er rigtig synes verket — der nu er oversat paa fem sprog, mens franske og japanske udgaver er under arbeide — at fortjene den ros som kyndige anmeldere har givet det for at være et overmaade omfattende, roligt og retfærdigt arbeide

Zakarias Nielsen: **Minder** og spredte træk af mit liv. Gyldendal. 224 sider.

«Det er ikke melkemad Zakarias Nielsen giver os i sine digterverker; vi møder sterke lidenskaber i oprør, men han kjæmper sig altid frem til en løsning, hvori der er indre fred med et forsonet blik paa livet». Disse linjer findes i en artikel om forfatteren side 291 «For kirke og kultur» 1899, og vi tilraader dem af vore læsere der ikke kjender ham, at aabne kjendskabet med den, man vil sikkert derefter faa lyst paa mere.

Hvad denne artikel meddelte om forfatteren i store skyggerids, faar vi i «Minder» gjentaget af ham selv paa den mest beskedne, elskværdige maade. Om det lykkelige barndomsliv i landsbyen, hvor faderen var smed, og hvor han lærte at haandtere hvilketsomhelst verktøi, der hører smed, tømmermand og andre til, og at spille paa hvilketsomhelst instrument, der laa indenfor hans rækkevidde, og hvor han selvfølgelig var en kjæk, dygtig gut i alle maader.

Med livsudvikling og bevidsthed vokser ogsaa kampen. I en og tyveaarsalderen er han allerede lykkelig gift og faar sine gamle forældre flyttet til sig. Se rigtig paa det billede

i bogen, hvor den overordentlig smukke mand, ret en type paa nordisk mandig skjønhed, sidder udenfor i sin klematis-omslyngede husdør med de gamle forældre, hustru og børn, — og man vil senere ofte vende tilbage til det koselige, yndige billede, hvor individualiteten saa klart er præget i ansigts-udtrykket hos hver enkelt af disse gode mennesker. Men de fleste af børnene dør bort, ogsaa hustruen; sygdom og døvhed, der især skyldes en overmenneskelig ansporelse af alle evner og pligter tvinger ham bort fra lærergjerningen, tilsyneladende ind i ensomheden om end dybere seet ind i digterkaldet. Indre kampe og lidelser herjer hans sjæl, saa den stundom folder sig sammen i mørke; men atter gaar det fremad; en sund og fast gudsfrygt og tro paa det godes seir i forbund med digterkaldets banken paa døren holder ham oppe og bogen ender med det tidspunkt i forfatterens liv, da hans kjæreste arbeide «Maagen» skal ud i verden. Han er fremdeles nedbøiet over hustruens død, mens han samtidig føler en glad uro af nye kræfter, der reiser sig i ham. «Det var som sjælens løndomsfulde organisme var ved at skyde alle gamle sygdomsstoffe tilside og nu med selvopholdelsesdriftens paagaaenhed, med livstrangens evige ret var igang med at indsamle styrkningsmidler til nyt arbeide, nyt liv».

Hermed ender første bind af *Minder*, — men der loves fortsættelse.

Da Zakarias Nielsen er den mest læste forfatter i Danmark, kan man forudsige bogens glade modtagelse. For alle, der ynder memoire-literaturen vil den være overmaade kjærkommen og interessant med sine værdifulde *paalidelige* billeder fra tiden den omhandler. Den vil dog udrette mere, den vil styrke og trøste kjæmpende unge kræfter, mane dem til at holde ud, naar de kun gaar de veie, som fører til lys, hvor mørk og brat de forekommer en.

Nu er just en ny udgave af Zakarias Nielsens samlede verker under udgivelse i folkeudgave, 5 bind i hefter à 5 øre. Vi vil derfor minde om de Bjørnsonske ord om den lyse luft der er i deres høie stuer, og atter anføre et par sætninger af nævnte artikel fra 1899: «Alt i alt er hans arbeide en kraft, som vi ikke har raad til at lade unyttet. Mange der staar i spidsen for ungdomsforeninger eller skal gjøre indkjøb til

bogsamlinger, er i forlegenhed ved at finde sund aandsføde blandt al den mængde som forelægges dem til udvalg. Jeg vil gi dem det raad at prøve Zakarias Nielsen. Jeg tænker mig, at ogsaa mange prester vil finde at de har udbytte for sin gjerning af disse bøger».

Hvorfor er Zakarias Nilsen den mest afholdte forfatter i Danmark? Menneskene er ikke saa gode, at det alene skyldes lyset, sundheden og troen paa det godes seier, som er et af hovedtrækkene i hans forfatterfysiognomi. Det skyldes ogsaa hans smukke, rene dansk, der gjør det til en nydelse at begynde de første blade i hans bøger; det skyldes den egenskab at han kjender sit terrain og sine folk, baade paa overfladen og i det skjulte, saa alt staar lyslevende for os; det skyldes hans sterkt dramatiske evne, saa man maa tro en stor skuespilforfatter oprindelig har været meningen med ham; det skyldes lidenskaben, styrken i følelsen, i lidelse som i glæde, — og det skyldes hans livskraft, der ei kan lade de skjælmske strenge heller være i fred, — han maa spille paa dem alle, — men kun ikke falsk. Dertil er han for ærlig og oprindelig. Anmelderen har troet at merke, at de filosofiske problemer volder ham mindst glæde. Naar han tror at maatte medtage dem i sine bøger og sætte dem under behandling, saa har vi en følelse af at det er pligten, ikke naturen, som driver ham til at skrive, selv om disse problemer ikke desto mindre har grebet dybt ind i hans tankeverden.

Bøger sendte til redaktionen:

Det bekjendte danske blad «**Frem**» er begyndt sin 9de aargang, som vil indeholde: 1. *Vor jord,* populær-videnskabelig uge-revy; 2. *Europas literaturhistorie i det 19de aarhundrede* af dr. phil. Just Bing; 3. *De store opdagelsesreiser* af professor H. H. von Schwerin; 4. *Haandværk i hjemmet,* en række veiledninger i forarbeidelse og reparation af brugsgjenstande, under medvirkning af dygtige amatører og udstyret med mange oplysende illustrationer; 5. *Lyset der svandt,* roman af Rudyard Kipling; 6. *Planteverdenen i menneskets tjeneste* af mag. A. Mentz og musæumsinspektør C. H. Ostenfeld. Med mange illustrationer. I alt 1 664 store oktavsider. Pris 10 øre ugentlig.

Gyldendals bibliothek for hjemmet har begyndt sin 7de aargang, som vil indeholde: Victor Rydbergs Den sidste athenienser, Fribytteren

paa Østersøen, Vaabensmeden, oversatte paa dansk af prof. O. Borchsenius. Sophus Bauditz: Fortællinger. Jonas Lie: Livsslaven. H. F. Ewald: Udvalgte fortællinger. John Paulsen: Sjødronningen og andre noveller. Henrik Hertz: Romantiske skuespil. Yngre danske digtere, en antologi; ny samling. Samt fortsættelsen af Vilh. Østergaards Illustrerede danske literaturhistorie. Endelig vil som festgavebog følge Terje Viken, illustreret af Chr. Krogh. Pris 50 øre pr. maaned.

Trondhjems stifts biskopper efter reformationen. Historiske optegnelser af *G. Sævik.* Trondhjem. Myklebust.

Carl Koch: **Jesu lignelser**, udlagte og belyste. København. Schønberg.

Frigjort. En fortælling af *H. Lützhøft.* Kjøbenhavn. Lehmann & Stage.

Olfert Ricard: **Ungdomsliv**. Tanker og meninger vundet under 14 aars ungdomsarbeide, fremsat for unge mænd i Danmark fra 14 aars alderen og derover. 2det oplag. Lohses forlag.

Fyrste Mose-bok eller Upphavs-boki. Umsett fraa grunn-teksti. Utgjevt med statshjelp. Oslo. Det norske samlaget. 50 øre.

Fryd og fred. Kvindeforeningernes sangbog. Udvalgte sange og salmer for opbyggelige møder og fester ved S. Schartum, prest. Kristiania. Olaf Norli. 30 øre.

Søndagsskolesangbog til brug ved barnegudstjenesten og i hjemmet. Udgivet af norsk søndagsskoleforbund. 8de oplag. Kristiania. L. M. Berntzen. 25 øre.

Livet efter døden og gudsrigets fremtid af pastor L. Dahle. 2den gjennemseede og forøgede udgave. Kristiania. L. M. Berntzen. 4 kroner.

Gennem modsætninger. Et forsøg paa at forstaa tiden og livet af *O. Thune Jacobsen.* København. Gad. 384 sider.

B. W. Nørregaard: **Port Arthurs beleiring**. 1ste og 2det hefte. Vil udkomme i 4—5 hefter à 1 kr. Kristiania. Aschehoug.

N. F. S. Grundtvigs **Udvalgte skrifter.** 20de hefte. Gyldendal.

Jonas Dahl: **Cargadør Sahl**. Fjerde oplag. Kristiania. Aschehoug.

Det kristne menneskeliv. Smaastykker til daglig læsning igjennem kirkeaaret af *E. Koch,* prest i Odense. 4de del, 1ste halvbind. Odense. Hempel.

Til vakte sjæle af *C. Skovgaard-Petersen,* sognepræst. Kjøbenhavn. Frimodt. 16 sider.

Vilhelm Bergsøe: **Poetiske skrifter.** Folkeudgave. 1ste hefte. Vil udkomme i hefter paa 2 à 3 ark à 25 øre. Prisen paa hele udgaven vil ei overskride 25 kr. Gyldendal.

Bliv i pakten. Andagtsbog for unge ved E. Johs. Nilssen, cand. theol. Skien. E. Nilssen. 75 øre.

Memoirer og breve udgivne af *Julius Clausen* og *T. Fr. Rist.* I. Irlænderen *Jon Olafssons* oplevelser som bøsseskytte under Christian IV, nedskrevne af ham selv. Oversat af Sigfus Bløndal. Gyldendal. 5 kr.

Vor tid. 1ste aargang. No. 12. Minneapolis, september 1905. Indhold: Et amerikansk storblad om forholdene i Norge. — Natten. Digt af M. Falck Gjertsen. — Karen, en fortælling fra Jylland af Alexander L. Kielland. — Til Eidsvold. Digt af Jacob B. Bull. — To our flag. Digt af Einar Finsaad. — Vore kulturelle muligheder. Af Waldemar Ager etc.

Henrik Steffens's **Indledning til philosophiske forelæsninger** i København 1803. Gyldendal.

Fra vækkelsen i Norge. Taler af *S. O. Modalsli.* Med indledning af pastor Birger Hall. Kr. 1,00. Johs. Bjørnstad. 112 sider.

P. E. Benzon: **Menneskeligt og kristeligt.** Foredrag og afhandlinger. Skrifter til oplysning og opbyggelse, udgivet af «Kirkeligt samfund af 1898». VI. København. Lehmann & Stage.

F. Bettex: **Naturstudium og kristendom.** Autoriseret oversættelse efter originalens 10de oplag ved M. Wolff. København. Schønberg.

For barnepiger og mødre. Veiledning i barnestel af Olaug Løken. Kristiania. Aschehoug. Kr. 1,50.

Johannes Jørgensen: Reisebilleder fra nord og syd. København og Kristiania. Gyldendal.

KONG HAAKON VII.

«Det er uafhængighed dette folk vil».
J. B. Bull («Kristian Fredrik» 5te akt).

Kongens navneforandring er der kanske forskjellige meninger om. Alle ønsker vi naturligvis, at vort nye kongehus skal blive nationalt norsk. Men det kan det selvfølgelig først blive med tiden, ved at leve mellem os. Vi ønsker ingen kunstig fremdrevet norskhed. Vi ønsker, at vor konge skal færdes mellem os saaledes som det falder naturligt for ham. Og da tør der være dem, som gjerne skulde set, at han havde beholdt det navn han fik i daaben og med ære har baaret til nu. Imidlertid er forandringen utvilsomt sket i den bedste hensigt, og der ligger en smuk og sand tanke til grund for den.

For 525 aar siden ved denne tid (dagen vides ikke) døde Haakon VI i Oslo. Dermed gik Norge ud af de uafhængige rigers række. Det blev forenet med et andet rige, og kom som det svagere til at blive et anhang til det. Med Haakon VII's tronbestigelse træder det atter ind i rækken af Europas uafhængige riger.

Den klare betydning af kongens navneforandring er altsaa denne: Norge gjenoptager nu sin i over fem aarhundreder afbrudte historie som et uafhængigt rige.

Det er ogsaa dette hele landet har følt i denne tid. Der har ikke været den bygd, neppe nok det hjem eller det menneske i Norges land, som ikke i denne tid har været gjennemstrømmet af en varm følelse af, at nu træder Norge ud af den skygge det i aarhundreder har levet i; nu træder det frem i dagen som et land jevnbyrdigt med de andre lande i Europa; nu indtager det igjen den stilling det havde i de tider af vor historie vi helst læser og hører om. Nu kommer «dage som Haakons tilbage».

«Det er uafhængighed dette folk vil», lader digteren Kristian Fredrik sige den sidste kveld ude paa Bygdø kongs-

gaard, kort før han forlader landet for at reise tilbage til Danmark.

Ja, det var uafhængighed det norske folk vilde i 1814. Om end noget opstyltet i formen, saa var det dog et egte udtryk for det som rørte sig i folket, det ord som rigsforsamlingens præsident, prof. Sverdrup, udtalte den dag grundloven var færdig og Kristian Fredrik valgt: «Reist er altsaa inden Norges enemærker Norges kongestol som Adelstener og Sverrer beklædte, og hvorfra de med visdom og kraft styred gamle Norge». Eller som forsamlingen samme dag sang ved middagsbordet: «Stig Kristian op paa Haralds stol!»

Det som begeistred mændene paa Eidsvold og hele folket med dem, var den stolte glade forhaabning, at nu skulde Norge indtage sin plads igjen i de europæiske rigers række.

Naar landet alligevel næsten uden sværdslag opgav den uafhængighed, som det med saa stor begeistring havde proklameret, da skede ikke det med folkets gode vilje. Ogsaa det ord var talt ud af folkets hjerte, som Sverdrup sagde paa Moss til Kristian Fredrik: nationen beklager ikke at der er flydt for meget blod; den beklager at der er flydt for lidet.

Det var Kristian Fredrik som opgav Norges uafhængighed, fordi han saa at den ikke kunde fastholdes. Hele Europa stod jo fast og bestemt paa Sveriges side. Under de omstændigheder vilde en krig for uafhængigheden kun været unyttigt menneskeslagteri. Det eneste som var at gjøre, var at redde landets frie forfatning. Efter dette handled han. Han redded landets frie forfatning, men trak sig selv tilbage. Folket stod altsaa uden fører, og var nødt til at give efter. Det har vi al grund til at takke baade Gud og den forlængst hensovede fyrste for. Men den slægt som dengang levede, takked ikke for det. Det var for den en bitter skuffelse at maatte opgive sin uafhængighed, og gaa ind i en union, hvori det maatte komme til at indtage den ringere stilling.

Man kan spørge: havde da denne uafhængighed saa meget at betyde? Norge kan dog aldrig komme til at øve nogen indflydelse paa Europas politik. Havde da ikke unionens mange og store fordele langt mere at betyde?

Men spørgsmaal af denne art afgjøres ikke ved fornuftræsonnement. For en mand med udpræget uafhængig natur kan man ræsonnere saameget man vil om, at det er meget tryggere at indehave en afhængig stilling end at være sin egen herre. Ræsonnementet kan være meget rigtigt; grundene som anføres kan være aldeles slaaende. Det falder dog altsammen dødt til jorden. Manden med den uafhængige natur er ikke istand til at trives i den afhængige stilling. Det er nok og mere end nok. Alle fornuftgrunde og al risiko til trods er han nødt til at bryde ud af den afhængige stilling for at staa paa egne ben. Livet bliver ellers værdiløst for ham, og hans arbeide glædeløst og gavnløst.

Det er noget lignende med nationerne. «Det er uafhængighed dette folk vil», heder det om det norske folk. Og det er sandt. Dets natur er slig.

Oprindelig er det den enkeltes personlige uafhængighed vort folk vil. Den almindelige germanske følelse for den personlige frihed har vi nordmænd faat i udpræget grad. Af den udvikled sig følelsen for bygdens og landsdelens uafhængighed, og kom i lange tider ikke længer. Smaakongedømmet er gammelt i Norge. Det varte svært længe, før vort folk rigtig kom til at føle sig som ett folk, der klart og bevidst baade udad og indad hævded sin uafhængighed som ett rige. I grunden kan man ikke sige, at den tanke slog fuldt igjennem før med Haakon den gamle. Med ham naar derfor ogsaa vor gamle historie sit høidepunkt. Den naar dette punkt for derpaa at synke brat og raskt.

Grunden til synkningen var vor fattigdom. Det var det rige aristokrati som i de følgende aarhundreder hævded rigernes uafhængighed. Men Norge kunde ikke skabe noget rigt aristokrati. Dets jord var for mager. Det var og det blev mere og mere et fattigt bondefolk. Derfor kunde det ikke holde paa den uafhængighed, som det var vundet frem til. Det norske riges uafhængighed gik i graven med Haakon VI.

Men uafhængighedsfølelsen gik ikke i graven. Den trak sig tilbage til bygden og til gaarden. Den holdt sig som bygdepatriotisme og slegtsfølelse og som en sterk hævdelse af den enkeltes personlige ret.

Slig holdt den sig aarhundreder igjennem uden at man

merker nogen synderlig trang til mere. Det er næsten uforklarligt at et folk som havde staat saa høit som Norge stod under Haakon den gamle, kunde tage sin underordnede stilling saa rolig som det gjorde i dansketiden. I aarhundreder spores der næsten ikke hverken trang eller tanke paa at det kunde være anderledes. Det er den forarmede gaardmand som tager tiltakke med en husmandsplads, for han ser ikke udvei til mere.

Men gjemt var ikke glemt. Mindet om de dage da Norge var et uafhængigt rige, døde aldrig ud. Midt i den mørkeste dansketid oversatte Peder Claussøn de gamle kongesagaer. Hvor skulde saa mindet kunne dø? Imidlertid vokste kræfterne. De vokste yderlig smaat; men de vokste dog. Og med kræfterne vokste modet. Og saa kom 1814 og løste baandet med Danmark. Da brød det frem med magt af folkedybet: det er uafhængighed dette folk vil.

Det gik ikke. Ikke som folket ønsked og vilde. Det maatte nøie sig med indre politisk frihed uden ydre uafhængighed. Det var vistnok en nødvendighed. Kræfterne var nok vokset; men de var endnu for smaa til at tage det sidste store tag. Folket var endnu lidet og fattigt. Det vilde nok ikke havt let for at magte alle de krav, som stilles til en uafhængig stat. Vi har vist al grund til at takke Gud for, at vi endnu et sekulum fik støtte os ind til et sterkere nabofolk og gro i stilhed. I den stilling har vi da ogsaa vokset en vækst ingen i 1814 havde vovet at haabe. Men dermed har ogsaa uafhængighedsfølelsen vokset. I lang tid syntes den ikke at vokse, men snarere at aftage. Man følte at landet gik frem under unionen; derfor fandt man sig forholdsvis vel ved den og priste den. Det var ikke langt fra, at man saa paa uafhængighedsbegjæret i 1814 som noget farligt sværmeri. Det kunde dog ikke vare ved. Det er nu engang uafhængighed dette folk vil. Trangen til og kravet paa at faa være sin egen herre og faa staa mellem Europas folk som et med dem jevnbyrdigt folk og rige, brød frem og slog igjennem mere og mere. Fremskridtene paa alle felter øged den. Jo mere folket kjendte sig materielt og aandelig selvhjulpent, og jo mere det magted endog at gjøre selvstændige indsatser i den europæiske almenkultur, des mere følte det at det havde ret til uafhængighed, og at ingen i verden havde ret til at gjøre

det denne dets ret stridig. Man kan ræsonnere om den følelses fornuftighed hvad man vil. Den var der, og den vilde aldrig ladet vort folk komme til ro. Ti den har sine rødder nede i dybet af vor folkekarakter, og den er vokset op med vort lands historie. Kalder man den forfængelig æresyge, da faar man ogsaa kalde det forfængelig æresyge, at en selvstændig karakter tragter efter at vinde sig en uafhængig stilling i verden.

Efter dette maa begivenhederne i Norge dette aar bedømmes. Kun saaledes kan man rigtig forstaa den jublende glæde, som i de sidste uger har gjennemstrømmet hele det norske folk ved at kunne hilse sit eget kongepar, og de mangfoldige ytringer denne glæde har givet sig. Det er vort folks stille længsel i aarhundreder som her har naaet sit maal. Det er dets ungdomsdrøm som her efter mange og lange skuffelser og ydmygelser er blevet til virkelighed. Det er dets mere end tusenaarige historie som her har sat blomst.

Sangens ord:

Kommer ei dage
som Haakons tilbage?

har vi igrunden altid saa smaat nynnet paa nogen og hver af os. Hvem kan saa undre sig over, at vi bliver yre af glæde, naar svaret lyder: de er kommet; Norge har sin egen konge; Norge er et uafhængigt rige.

Det var noksaa underligt paa fattigfesterne den 26de november at høre gamle fattigkoner med et næsten bevæget tonefald tale om «vor egen konge», «vor egen dronning».

Ja, yr af glæde har det norske folk været i disse uger. Saa yr af glæde, at det neppe kan negtes, at enkelte af vore ærede samtidige er kommet paa maven i disse dage. Naar man forlanger 100 — et hundrede — kr. for en teaterbillet, eller 200 — to hundrede — mand leies til at staa den hele nat i kø for om morgenen at kunne tegne til borgerballet, da staar man neppe længer paa sine fornuftige to ben; man ligger paa maven.

Nu bør det være forbi med det. Det er paa tide, at vi slaar vand i blodet og bliver fornuftige og besinder os paa, hvorledes vi skal tage det fornuftigt med vort nye kongedømme.

Lad os huske paa én ting: vort folk er hyperkritisk

ligeoverfor alt som smager af overdrivelse og frase og smiger. Vil man hos os en institution til livs, skal man begynde at overøse den med sligt, da kan man være temmelig sikker paa, at de store brede lag spidser ører, bliver mistænksomme og fatter ringeagt. Det som der bliver gjort mindst blæst med, holder sig bedst hos os.

Vort nye kongepar har mødt os med den jevne ukunstlede naturlighed, som altid har været Kristian IX's og hans huses styrke. Det gjælder at vi nu møder det paa samme vis.

«Elsk mig lidet, men elsk mig længe» er ganske vist et noksaa prosaisk ord; men det rummer en sandhed som aldrig krænkes ustraffet. Overdrivelse hævner sig, ogsaa hvor det gjælder kjærlighedsbevisninger.

Lad os møde vort kongepar med skyldig ærbødighed og tillidsfuld kjærlighed. Men lad os spare det for overhæng. Lad os give det lov til at færdes mellem os frit og utvungent som det er vant til fra sit hjemland, uden stadig at have reportere og hurrabaser i hælene paa sig. Lad os endnu mere spare det for — frieri. Det er en utaalelig plage at blive overløbet af tiggere. Men det maa være endda utaaleligere at blive overløbet af friere, som beiler til ens gunst med smigrerier og banale fraser.

Blandt de skarer som har beilet til fyrsternes gunst, har der ofte ogsaa været prester. Det har saa vist ikke gjort deres frieri smageligere, at det er blevet indsvøbt i de gudelige talemaaders fede salve. Lad vort kongehus blive sparet for det. Det har billig krav paa oprigtighed og sandhed af alle, først og sidst af sine sjælesørgere; et oprigtigt fuldt og sandt Guds ord fra prækestolen, uden fjæsk og fraser, oprigtig og sand trøst i de tunge dage, og hensynsfuld, men usminket og alvorlig paamindelse og advarsel, naar det feiler. Fyrster er mennesker.

Gud lade Norges kongehus altid have slige prester ved sin side!

Saa velsigne Herren kong Haakon VII og dronning Maud.

Thv. Klaveness.

FRA ISHAVETS KYST.

Af *S. Opdahl.*

1. Petschenga kloster.

Naar man for 20 aar siden reiste indover Petschenga fjord og gjorde en afstikker ind i landet, vilde man finde ruiner efter bebyggelse omtrent 5 km. ovenfor fjorden. Og man studsed og tænkte: «Hvem har kunnet slaa sig ned her, langt fra folk, midt i vilde udmarken?»

Kommer man nu til samme sted, saa vil man der, hvor for ulvenes store skare hylende drog omkring, møde processioner af munke og prester, svingende røgelselamper og i sine guldindvævede prestedragter knælende paa sneen ved Ishavets ugjæstmilde strande.

Med dampskib kommer man indover den smukke Petschengafjord (Munkefjorden), omgivet af smukke bølgeformige aaser med birkeskog.

Inderst i fjorden ligger en nybygget koloni, Namster, og omtrent 5 km. ovenfor ligger Petschenga kloster oppe ved elven.

Det ligger paa en vakker slette, lidt høiere end elven og flad som et stuegulv; rundt om paa sletten staar klynger af birk, asp og rogn.

Ovenfor klostret ligger steile bakker, der danner en ring om sletten og værner den mod snestormene.

Der paa sletten har de flittige russiske munke slaat sig ned; elvene deromkring er rige paa laks; fjeldvandene har store rigdomme af ørret og rør, — og rundt om er de store multemyrer, hvorfra munkene faar sin storartede «vorenje» (syltetøi).

Klosterets første stifter er Trifan. Om ham fortæller russerne mange sagn. Jeg skal fortælle hans historie, slig som den fortælles af munkene i Petschenga kloster.

Trifan er det nordlige Ruslands største helgen, og man ofrer og beder til ham især ved den store Trifansfest 7de februar — hans fødselsdag. Da modtager klostret mange gjæster, baade russer, lapper, nordmænd, skolter og kvæner, som i tre dage blir frit beværtet af de gjæstfrie munke.

Sagnet fortæller om Trifan, at han i sin ungdom var alt andet end en helgen — han var høvding for en røverbande i guvèrnementet Tver.

Paa sine røvertogter fulgtes han af sin hustru, den smukke Elina. Elina havde maattet flygte med Trifan; hun var nemlig datter af en rig adelsmand, Trifan kun søn af en fattig prest.

Trifan var kommet som lærer til hendes fars gods; hun forelsked sig i ham og flygted med ham.

Nu fulgte hun ham paa alle hans togter, klædt i mandsdragt, og hendes mildhed indvirked ofte paa hans vilde sind, og de leved meget lykkelig sammen.

Men engang vilde hun redde en ung mand fra døden.

Trifan stod færdig til at give ham det dødelige hug, da kasted Elina sig over den unge mand og dækked ham med sit legeme.

Trifan havde drukket meget, hans jalousi flammed op, og uden at besinde sig kløved han sin elskedes smukke, hvide pande. Hun faldt ned for hans fødder. Da veg Trifan tilbage, kasted sverdet langt fra sig og med et langt, uhyggeligt skrig kasted han sig over den elskede.

Efter den dag var Trifan forandret — han søgte ensomhed i de øde skoger. Han taalte ikke synet af noget menneske.

Men om han flygted aldrig saa langt, et syn fulgte ham altid — Elina med den kløvede pande.

Hans udseende blev som et lig. Han følte angerens og samvittighedens kvaler. En nat vaagned han ved at Elina stod over ham, og blodet fra det gabende saar i hendes pande drypped ned paa ham.

Hun sa: «Trifan, der findes ingen fred, ingen ro — hverken i liv eller i grav for dig, før du gjør bod. Og din bod er: reis nord til det fattige, utilgjængelige land ved Ishavets bredder og prædik evangelium for de fattige. Det

skal være dit sonoffer. Ved det skal du vinde fred!» Saa forsvandt hun.

Men Trifan hadde fundet et arbeide, hvorved hans hjertesaar skulde blive lægt.

Og han gik nordover lige til Ishavet stængte for hans vei.

I det første aar var en bjørn hans kammerat og ven. Blandt de fattige lapper begyndte han saa sin virksomhed.

Men deres troldmænd var hans modstandere. Naar Trifan lærte befolkningen om den eneste Gud, gjorde noaiderne sine tegn paa runebommene og læste sine lange trylleformularer over dem; og af rædsel for noaiderne og trylle-bommene turde lapperne ikke slutte sig til ham.

Trifan bygged sig et lidet kapel. I det hængte han et billede han selv havde malet af Elina med den kløvede pande.

Og der kom pillegrimme langt fra til ham — han blev snart bekjendt over hele Rusland for sin hellighed.

Og naar disse pillegrimme drog sydover igjen, tog de med sig vilde blomster fra «midnatssolens land» — det var deres relikvier.

I aaret 1530 fik Trifan tilladelse af den russiske regjering til at bygge en kirke. Den blev kaldt Troitsas-(trefoldigheds-) kirken; og Trifan blev indviet til prest.

Nu kunde han døbe dem, som omvendte sig deromkring.

Og der strømmed folk til, og der danned sig et kloster med 60 munke og 200 arbeidsmunke. Men munkene var fattige. Trifan maatte gjøre en tur ned til Novgorod, hvor han fik hjælp af Ivan den grusomme og hans søn Feodor. Trifan reiste tilbage rigere end da han kom.

Senere lod han bygge kapellet Boris-Gleb, som fik navn efter to fyrster, Boris og Gleb. Det staar endnu i Syd-Varanger.

Trifan døde den 15de decbr. 1583.

Nylig før han døde, sa han til klosterprioren, idet han pegte paa Elinas billede: «Du ser det røde blod, som drypper; men ingen har set mine farveløse hjertens taarer, som har dryppet i 50 aar, og som har pint min sjæl i alle disse aar.»

Og med Elinas navn paa sine læber sovned Trifan smilende ind.

Sagnet fortæller, at Trifan efter døden viste sig for czar Feodor og frelste ham fra døden.

Efter redningen sendte Feodor folk op til Petschenga, men da de kom did, var Trifan død, og kun ruiner var igjen af det store, prægtige kloster.

Der var krig mellem Johan den 3die af Sverige og czar Feodor; under denne krig kom vilde soldaterhobe op lige til Petschenga kloster.

Juleaften 1590 trængte svenskerne ind i klostret, mens prioren foran altret holdt paa at indvie novisen Hieronymus til munk. Hieronymus skulde til at aflægge klosterløftet, da svenskerne stormed ind.

De myrded alle munke paa 11 nær, som havde været fraværende. Kun novisen og en klostertjener flygted over til en ø; did kunde ikke svenskerne komme.

Da de 11 munke kom tilbage til klostret, laa det i aske; baade kirken og de andre bygninger var brændt, og lig laa strød rundt om.

Mens de holdt paa at begrave ligene, kom et pillegrimstog did. I dette tog var en ung, smuk pige, som hed Annitta; hun spurgte efter en, som hed Feodor; hun havde reist lige fra det sydlige Rusland fra kloster til kloster for at søge efter ham; men han var ikke blandt de gjenlevende.

Dagen efter kom klostertjeneren over fra øen og bad om hjælp til novisen Hieronymus; og Annitta reiste over for at pleie ham. Da hun kom did, fik hun se, at det var hendes elskede, som laa der halvt blindet og forbrændt.

Hun pleied ham; og de viedes af en af de gjenlevende munke.

Sagnet fortæller, at en engel fra Gud hver nat kom ned og lagde sin haand paa hans øine, og han blev seende.

I 300 aar laa klostret nedbrændt, da begyndte russerne at bygge et nyt paa den gamle grund, og nu har det nye kloster reist sig med en vakker kirke, flere store bygninger og mange smaa.

Did til klostret bliver der hvert aar 1ste februar gjort

ture baade af norske, lapper, finner, russer og skoltelapper — ja lige til en samojed kan man af og til se der.

Turen gjøres med ren over tundraen; paa veien overnatter man i skoltehytter.

I klosteret er der 160 arbeidsmunke, 20 virkelige munke og 5 prester.

Trifanfesten varer i 3 dage, da er der en masse gjæster i klostret.

Dengang jeg var der, var vi 400 gjæster, og alle blev vi i disse dage beværtet frit af de gjæstfrie munke.

Vi norske havde faat 2 værelser i priorens hus; i det ene laa vi 14 damer paa fladseng paa gulvet. Klokken 5 om morgenen kom munkene og hented ud sengklæderne, og var man ikke oppe — ja — saa blev de tat alligevel. Vi havde 2 munke til vor opvartning. De var saa umaadelig flinke til at forstaa hvad vi mente, endda ingen af os kunde russisk, men af og til hændte det jo, at naar vi bad om vaskevand, bragte de os kvas, en russisk drik.

Vi blev ofte bedt ind i priorens private værelser og beværtet med «vorenje», votka og meget andet rart. Prioren pleied da enten at sende bud efter nogle munke der spilled fiolin for os, eller et barnesangkor var inde og sang.

Og vi mored os godt i klostret. En kveld var vi endog saa frække, at vi fik 2 munke til at spille for os paa fiolin, og vi til at danse i et af gjæsteværelserne; men da kom der bud fra prioren — dans var ikke tilladt i klostret. Vi spiste alle i en stor spisesal; damer fik ikke spise ved samme bord som prioren.

Lige over prioren var der en stor klokke oppe i taget; hver gang prioren var færdig med en ret, trak en prest i klokkesnoren, og da maatte vi øieblikkelig lægge fra os kniv og gaffel.

Vi blev opvartet af munke i lange preste-kjoler.

Til middag fik vi 7 retter mad; fisk i alle mulige skikkelser — det var jo fastedage.

Mens vi spiste var det ikke tilladt at tale — en prest stod hele tiden og læste op for os af en bibel eller af Trifans historie paa russisk.

Maden blev kogt i store bagerovne. Klostret havde

80 kjør og et par daarlige heste; men det bedste af alt var 100 veldresserede ren, som stod til vor disposition.

Petschenga kirke er vakker, med en masse billeder og store malerier; mange storartede lysekroner, stager og kors. Væggene var hvide, med forgyldte forsiringer alle steder. Foran helgenbillederne hang lamper eller stod der stager; foran et enkelt billede kunde der staa 50—60 lys, som den overtroiske menighed ofred til helgenerne. Der var ingen bænke i kirken, fattige og rige stod om hverandre.

Gudstjenesten begyndte Trifansdagene kl. 5 om morgenen og varte til 4 om eftermiddagen. Alle prester og en hel del af munkene forretted paa samme tid i kirken. Der var mange rare ceremonier. Saaledes la presterne lange tepper nedover gulvet; selv stilled de sig op paa begge sider af teppet, og saa begyndte de at gaa mod hverandre, frem og tilbage, og figurered for hverandre, svingende røgelsekar, næsten som i en française.

Til hver af aarets festdage havde presterne en egen dragt.

I pauserne sang et barnekor og desuden et kor af voksne oppe paa galleriet — det kor er det vakreste jeg nogen gang har hørt. «Gos po de po milui», sang koret, og «Gos po de po milui», mumlede hele kirkealmuen efter koret, og korsed sig og bukked sig helt ned i gulvet.

En gang laa alle nede paa gulvet; hist og her blev en vantro staaende. Presterne gik omkring og svinged røgelsekar over de knælendes hoveder. Ofte saa man folk nærme sig helgenbillederne med lys, som de kjøbte i kirkesvalen — der fik man ogsaa kjøbe forskjellige sorter amuletter —; de nærmed sig langsomt billederne, stansed op paa lang afstand og begyndte at korse sig og bukke; saa nogle skridt frem, saa ny korsing og bukking; slig kunde de stanse mindst 10—12 gange, før de endelig naadde helt til billedet; der faldt de næsegrus til gulvet; saa reiste de sig, korsed sig igjen — og saa kom lyset paa sin plads.

En dag saa vi 3 noviser aflægge munkeløftet og blive indviede til munke; det var meget høitideligt.

Til alterbrød brugte de hvedebrød, lignende vore fastelavnsboller. Presterne tog og brak brødene i stykker, dypped

dem i vin, og saa fik altergjæsterne dem. Af uindviede brød fik ogsaa vi vantro forsyne os saa meget vi vilde.

Processionen sidste Trifansdag var vakker; først prioren bærende et stort guldkors, saa presterne i sine lange, røde, guldindvævede dragter, svingende røgelsekar, saa munkene bærende faner, og tilslut alle vi 400. Saaledes gik vi i procession rundt kirken. Af og til stansed præsterne, la tepper ned paa sneen og begyndte at svinge røgelselamper og figurere for hverandre. Tilslut stevned hele processionen ind i kirken igjen, hvor man ofred paa de grave, som var derinde; prioren gik ind i det allerhelligste — did ind fik ikke vi damer komme, men mændene var derinde og besaa sig.

I klostret var der udsalg af de ting munkene oparbeided; og handelen gik nok bra de dage, for alle vilde have med sig en erindring fra klostret.

Munkene var umaadelig snille og gav os mange presenter, da vi skulde reise. Selv skræddermunken kom med to synaale og bad mig tage dem med til erindring om ham. Den samme skræddermunk var en underlig fremtoning. Jeg har aldrig set en mand saa lig et kvindfolk. Han sang tenor i koret. De første dage i kirken undred jeg mig paa, hvad det kvindfolk hadde at gjøre i koret.

Med vemod forlod vi klostret med alle dets herligheder. Længe vil de som har gjæstet Petschenga kloster mindes de hyggelige munke og den statelige, høie prior med det venlige smil og det fromme udtryk i det vakre, aandrige ansigt.

NAAR LÆRTE DEN ALMINDELIGE MAND I NORGE, SÆRLIG PAA LANDET, AT LÆSE OG SKRIVE? [1]

Dette spørgsmaal er af den største interesse baade for kristendommens og kulturhistoriens vedkommende. Hvor ikke færdighed i at læse og skrive er naaet ned til folkets brede lag, der mangler det en væsentlig betingelse for fremgang i kultur og oplysning, ligesom det ogsaa mangler et vigtigt middel til religiøs opbyggelse. Dog maa man paa den anden side vel vogte sig for at gjøre færdigheden i at benytte det skrevne (trykte) ord til det samme som kultur eller kristendom; der kan findes og findes ofte ikke saa lidet af begge dele og især kanske af kristendom, uden at man har lært at bruge skrift som aandeligt meddelelsesmiddel.

I vort fædreland som i de fleste andre lande var boglig kundskab og oplysning meget liden i middelalderen. Det var kun den lærde stand og nogle faa mænd forøvrigt, som havde lært kunsten at læse og skrive, og man fandt det ogsaa unødvendigt for den almindelige mand at lære den. Kirken maatte vistnok paase, at dens lemmer havde et lavmaal af religiøs kundskab. Hver mand og kvinde skulde kunne fremsige troen (credo), fadervor (pater noster) og Ave Maria (bøn til jomfru Maria). Presterne og forældrene søgte derfor at lære børnene og ungdommen nævnte stykker. De gjentog dem for dem, indtil de kunde dem. Skoler i middelalderen for den almindelige mand er der meget sjelden tale om. Ved klostrene fandtes der skoler ogsaa for børn og ungdom; men der var vistnok kun en smule kristendomskundskab efter tidens aand, som der her var tale om.

Da Luther fremtraadte som banebryder for en ny tid, havde han ogsaa forstaaelse af oplysningens betydning. Han

[1]) Sml. Ludv. Daae: Norske bygdesagn, 1ste saml., side 143.

ivrede derfor sterkt for oprettelse af skoler, vistnok især lærde skoler til uddannelse af prester, men ogsaa skoler for folket. Hans lille katekismus tager særlig sigte paa børnene og de unge. Han oversatte som bekjendt den hellige skrift paa landets maal og ønskede, at den maatte blive tilgjængelig for alle. Reformationens grundbetragtning især af skriften og dens betydning for den enkelte kristne forudsatte med nødvendighed færdighed i læsning, og hertil krævedes igjen skoler og undervisning.

Imidlertid var det ikke at vente, at denne fordring kunde gjennemføres med een gang. De færreste inden kirken havde en bibel og formaaede at læse den. Men dermed var i grunden ogsaa en af reformationens ledende grundtanker ophævet. Naar folket ikke kunde læse den hellige skrift, saa kunde de jo ikke der søge kilden for sin religiøse erkjendelse, og den rettesnor, hvorefter læren skulde dømmes. I virkeligheden faldt man fra den ene pave, den hellige fader i Rom, og gav sig ind under smaapaverne i Wittenberg, Kjøbenhavn og andre steder, som herskede med fuldstændig samme myndighed som den hellige fader.

Ingensteds saa det vel sørgeligere ud i denne henseende end i vort land. Her blev jo reformationen indført ved et kongebud, medens man maatte beholde de gamle prester. Til Norge sendtes der 96 bibler af den nye oversættelse, hvoraf endog en del skal være bleven taget af sjørøvere. Religiøse skrifter af anden art svarende til den nye aand fandtes vistnok saagodtsom ikke her i landet, naar bortsees fra enkelte prester; folket kunde ikke læse, om de havde haft bøger, og selv om de havde kunnet læse, vilde visselig sproget have lagt store hindringer i veien for tilegnelsen i de fleste bygder.

En forfærdelig uvidenhed lagde sig tung og dræbende over folket. Overtro, vildhed og raaskab syntes at tage overhaand i landet.

Efter ordinansen skulde presterne søge at meddele de unge den fornødne kristendomskundskab. Degnen skulde her bistaa dem. Vi kan dog let tænke os til, hvorledes dette gik. I Norge var der vistnok i denne tid sjelden nogen degn ansat udenfor byerne og de nærmest liggende prestegjeld.

De, som fandtes, var uvidende, raa og tøilesløse. Presterne kunde, selv om de havde havt evne og interesse, lidet magte i de vidstrakte menigheder.

I løbet af det 17de aarh. begyndte prestestanden at arbeide sig op til større forstaaelse af sin gjerning. Biskoperne gik foran og opmuntrede og formanede presterne til at lægge vinn paa ungdommens undervisning. Selv drev de ivrig paa overhøring af ungdommen paa sine visitatsreiser. Vi faar en klar forstaaelse af forholdene af biskop Jens Nielsens visitatsbøger og biskop Glostrups do.

Den førstnævnte bemerker jevnlig, at han overhørte de unge «udi deres børnelærdom» eller i katekismen, men udtaler sig i almindelighed ikke nærmere herom.

Biskop Glostrup, 1617—1637, derimod er rigtig en biskop i det 17de aarhundredes aand. Nu gjaldt det at lære katekismen udenad og hele bispens overhøring synes paa den mest aandløse og aandsfortærende maade udelukkende at have gaaet ud paa at prøve, hvad de unge kunde af katekismen. Han noterer omhyggelig paa hvert sted, hvor langt de unge var komne i katekismen, og hvorvidt de havde lært Luthers forklaring til tekstordene. Her faar vi derfor ypperlige oplysninger om folkets religiøse oplysning, og det maa siges, at den var saa ringe, som den omtrent kunde blive hos et kristent folk, hvor kristendommen var flere aarhundreder gammel. Man ser, at paa sine steder kunde ungdommen saavidt kun de 5 parter i katekismen (tekstordene) og vel neppe det. Paa andre steder kunde de ogsaa mere eller mindre af Luthers forklaring. Det hele synes at have bestaaet i en mekanisk opramsen af katekismen.

I løbet af det 17de aarhundrede maa dog trods alt folket have gjort fremskridt i oplysning, om det end gik yderst smaat. I almindelighed kom man vel saa langt, at de fleste lærte de 5 parter i katekismen udenad, og en del ogsaa Luthers forklaring til dem. Før den første altergang blev ungdommen prøvet i sin kristendomskundskab, og en liden smule maatte der saaledes findes. Men vi kan ogsaa tænke os til, hvor yderst smaa fordringerne var. Om at kunne læse i bog er der ikke tale.

Det norske landsfolks boglige kundskab og religiøse op-

lysning er saaledes yderst tarvelig eller snarere saa godt som ingen før 1700.

Anderledes stillede vistnok forholdet i byerne sig. Her var der naturligvis en hel del af den simplere befolkning, som stod paa samme trin som landsfolket. Men der var her ogsaa en hel del, som havde faaet en smule undervisning, kanske ogsaa gaaet i skole. Handels- og forretningsmænd kunde naturligvis baade læse og skrive efter fattig leilighed.

Bøger findes endnu ikke i den almindelige mands hus. De er jo i det hele taget meget sjeldne udenfor de lærdes kreds. Bogtrykkeri fik man først i Norge (Kristiania) 1644, og det var naturligvis saa tarveligt, som tænkes kan. En anden ulempe var, at de faa bøger, som fandtes, var saa elendig skrevet, at de var meget vanskelige at forstaa. De lærde — som var de eneste forfattere — var de største stympere, naar det gjaldt at behandle dansk; norsk vil jeg ikke nævne engang. Behandlingen af modersmaalet viser, hvilken mangel paa almindelig kultur og dannelse, der fandtes hos datidens teologer og prester, og hvor udygtige de i det hele var til at være folkets ledere og lærere i videre forstand.

Om skrivefærdighed er der naturligvis ikke tale i denne tid, naar det gjælder den almindelige mand. Man kunde ikke engang skrive sit navn, og det tør vel være de fleste læsere bekjendt, at man paa denne tid brugte «bumerke» istedetfor navns underskrift. Man ridsede sit bumerke eller tegnede det. Man fik segl med bumerket i og trykkede dette under navnet, som blev skrevet af en anden. Ved vigtigere dokumenter hængtes kapsler med vokssegl under.

Det kunde spørges, om der dog ikke gaves enkelte undtagelser fra den regel, vi ovenfor har opstillet. Det er tænkeligt, ja rimeligt, at saa har været. Her paa disse kanter har jeg dog ikke fundet bestemte vidnesbyrd herom; men der er dog et og andet, som synes at tyde paa, at der i Hardanger fandtes allerede før 1700 en og anden, som kunde læse i bog og skrive sit navn. Men noget bestemt tør jeg ikke sige.

I skifter fra denne tid findes heromkring aldrig nævnt bøger hos almindelige bønder. Skal man dømme herefter,

synes det, som om der i Hardanger ikke fandtes en eneste bog hos folket. Dette er dog rimeligvis for sterkt; der kan have været mange skifter, som vi ikke kjender, hvor forholdet var anderledes.

Med det 18de aarhundrede begynder en ny tid at dæmre ogsaa i vort land. Pietismen havde sin gjerning at gjøre ogsaa i den norske kirke, og den lagde fra første stund af alvorlig flid paa at meddele folket og navnlig ungdommen en bedre kristelig oplysning. Der spores derfor ogsaa snart en forandring iblandt vort folk. Der viser sig en større iver for at udbrede kristelig oplysning blandt presterne, samtidig som iveren for at vække kristeligt liv er bleven større end tidligere. Paa denne tid begynder kristelige skrifter, salmebøger, postiller o. s. v. at vinde indgang blandt folket.

Først og fremst var det vel salmebogen, som begyndte at trænge ind. Kingos salmebog udkom i 1699 og var den første salmebog, som vandt almindelig indgang hos os. Naar den begyndte at trænge ind blandt vort landsfolk, er ikke saa godt at sige med bestemthed; men antagelig gik der en lang række af aar hen, før den kom i den almindelige mands hænder. Den brugtes naturligvis overalt i kirkerne; men kun degnen eller klokkeren sang; de andre sad tause og uforstaaende.

Her fortælles et sagn, som er oplysende: En mand paa fjordens vestside havde to døtre, som var bekjendt for sin kløgt og lærdom. De havde salmebog og kunde i kirken tage det op med klokkeren selv. Folk var meget forargede over en saadan frækhed. De forstyrrede jo rent andagten for folk! Man havde klokkeren for at han skulde synge for alle.

Om en ret bekjendt kone fra Helland fortælles, at hun i sin ungdom var en af de første i Ullensvang, som havde salmebog og kunde synge. Hun vakte opsigt herved, og det var nok ikke frit for, at enkelte fandt mishag heri. Hun var et stykke foran de andre, men saa var hun ogsaa sønnedatters-datter af presten Løgit og datter-datter af klokkeren Ole Pedersen Helland. Hun var født 1740.

Omkring 1760 var saaledes endnu salmebogen sjelden i Ullensvang.

I denne forbindelse fortjener ogsaa at merkes den skildring af tilstanden i Norge, som den saakaldte Syvstjerne i Romsdalen giver i sine forskjellige «Suppliker», «Demonstrationer» o. s. v. til regjeringen og den af denne opnævnte kommission. Skjønt disse skrifter er i høi grad opstyltede, overspændte, struttende af en statskirkekristendom, der maatte sprænge ethvert samfund, viser de os dog klart, hvorledes det stod til med oplysningen i landet. Der klages over mangel paa duelige klokkere og lærere, som kunde bistaa presterne. De faa, som fandtes, var uduelige, og andet kunde ikke ventes, da lønnen var saa ussel, at de ikke kunde leve af den. Der burde i det mindste være en skolelærer i hvert sogn. Paa gudelige bøger var der stor mangel. Bibler var ikke at faa ligesaalidt som postiller. Derimod klages der over, at der fandtes mange verdslige bøger, som burde være brændt. Vi kjender her pietismen igjen i sin krasseste skikkelse. «*Faa har lært at læse*, mindre har forstand paa det lidet, de læser, og den allermindste del har bibel, kan den og ei bekomme, og de fleste for fattigdom at skaffe sig den samt andre gudelige bøger»[1]).

Om end disse mænd bruger sterke udtryk og ledes af en aand, vi ikke i alle dele kan samstemme med, saa er det og utvivlsomt, at de har ret i, at der var stor uvidenhed, raaskab og last overalt i landet.

Disse og andre lignende mænds bestræbelser vidner om, at man begyndte at faa øinene op for nødvendigheden af at arbeide paa at sprede større oplysning blandt de unge. Nogen synderlig stor fremgang i boglige kundskaber finder dog neppe endnu sted. Det er først fra 1740—1750 af, at oplysningsarbeidet i vort land begyndte at tage fart.

I 1736 paabød Kristian den 6te konfirmationen. Her paabydes, at alle og enhver skal lære kristendommens vigtigste sandheder. Læsning er naturligvis ikke nævnt her; men konfirmationsbudet førte til, at krav herom maatte gjøres gjældende. I 1737 udkom Pontoppidans «Sandhed til gudfrygtighed», og efter hele hans stilling og forhold til den herskende retning er det klart, at meningen var at give en lære-

[1]) Se theolog. tidsskr. for den norske kirke, 4de b. side 47 og 49.

bog til brug ved konfirmationsforberedelsen — og det var en lærebog, hvor man ikke satte maalet lavt. Man maatte jo tro, at det nærmest gjaldt om at uddanne halve theologer, eller i hvert fald lærere. Kan man vel tænke sig en bog, som mindre svarer til sin hensigt at være en lærebog for børn end «Sandhed til gudfrygtighed»! Den viser klarere end noget andet, hvorledes tidens ledende mænd manglede forstaaelse baade af barnenaturen og af folkets vilkaar og dannelse.

Som slutstenen i det aandelige oplysningsarbeide, som Kristian den 6te og hans mænd havde begyndt, kom endelig en lov, som blev af den største betydning for vort land, nemlig forordningen af 1739 om skoler paa landet i Danmark og Norge. Her opstilledes den fordring, at alle børn skulde lære at læse i bog; tanken var naturligvis den, at de saa skulde kunne benytte læsefærdigheden i opbyggelsens tjeneste. Hvor forældrene ønskede det, skulde børnene ogsaa lære at skrive og regne.

Denne forordning mødte dog, som venteligt var, modstand; tiden var ikke kommen endnu. Regjeringen maatte i forordning af 5te mai 1741 gjøre et tilbagetog, saaledes at det tillodes menighederne selv at ordne sig, som de fandt bedst og bekvemmest; men loven blev dog i sine væsentlige træk staaende ved magt. Den grundlagde den norske folkeskole. Fra nu af er det lovbefalet, at alle skal lære at læse, og det blev efterhaanden det krav, som gjordes til konfirmanterne, at de skulde kunne læse i bog.

Fra 1750 af begynder derfor færdigheden i læsning at blive nogenlunde almindelig i vort land. Der er naturligvis stor forskjel mellem de forskjellige bygder. Her i Hardanger blev skolevæsenet ordnet i tiden omkring 1742 og fremover; men naturligvis var det endnu meget ufuldkomment, og der var vel mange som ikke naaede saa langt, at de kunde læse nogenlunde. Mange, kanske de fleste, kom ikke længer end at de kunde saavidt lægge bogstaverne sammen og til nød *læse rent,* naar det var ganske lette sætninger. Men det forstaaes, at denne læsefærdighed var af lidet værd og glemtes snart. I virkeligheden var der endnu omkring 1750 og udover meget faa paa landsbygden, som kunde læse saavidt, at

de kunde bruge læsningen som aandeligt meddelelsesmiddel. Det for den store mængde fremmede sprog lagde naturligvis ogsaa hindringer i veien. Men med alt dette gik dog oplysningen frem. Det maa her betones, at mænd som Erik Pontoppidan i Bergens stift gjorde meget, og at i det hele taget den religiøse bevægelse og vækkelse, som sporedes paa denne tid saagodtsom overalt i vort land, bidrog overmaade meget ogsaa til at hæve folket til høiere oplysning og dannelse i almindelighed.

Lidt før aarhundredets midte begynder vi at støde paa bøger i skifteprotokoller og skiftebreve, men endnu kun meget sjelden. Dette gjælder vistnok kun Hardanger og Voss; men der ingen grund til at antage, at forholdet har været et andet i de øvrige landsbygder i Norge.

I et skiftebrev fra 1737 findes nævnt: *Brochmanns postil, Om børnetugt, Forklaring til Johannes aabenbaring.* Men saa var ogsaa den afdøde en mere end almindelig oplyst mand efter datidens forholde.

I 1739 findes nævnt i et skifte i Hardanger: *De bedendes kjæde, en evangeliebog, en salmebog, Sjælens offer.* Dette var i et hus, som heller ikke hørte til de almindelige.

Efterhaanden bliver bøger mere og mere almindelige i skifterne, ligesom der ogsaa viser sig nogen om end ubetydelig større afveksling, hvad bøgernes art angaar.

Ved et skifte i 1764 opføres: *Halvdelen i en bibel, 3 salmebøger, 1 Müllers huspostille.*

I 1773 nævnes i et skifte: 1 Brochmanns postil, 1 gammel bibel.

I 1781 nævnes i et skifte: Kirkesalmebogen, Brochmanns huspostil, Evangeliske sange.

I et andet skifte nogle aar efter nævnes: Medelbys huspostil.

Ved et skifte i 1797 opregnes af bøger: 2 salmebøger, 1 Müllers huspostil, 1 Herslebs prædikener, 1 Hellig opmuntring i mødige og tankefulde stunder, 1 Pilgrims vandring («Fremgang»), 1 Jens D. Jersin Den sande livsens vei, 1 Sjælens luth, 1 Peter Dass Aandeligt tidsfordriv. Den afdøde var en mere end almindelig oplyst bonde med sterke aandelige interesser, noget hans bogsamling ogsaa vidner om.

Skal man dømme efter de her nævnte vidnesbyrd, da maa man sige, at der endnu mod slutningen af det 18de aarhundrede var meget faa bøger og udelukkende religiøse. Det viser sig dog at mod slutningen begynder bøger som Sjælens luth og Peter Dass sange at vinde udbredelse blandt folket. Verdslige bøger har jeg overhovedet ikke fundet omtalt hos folket paa disse kanter i hele denne tid. Det var jo ogsaa saa helt naturligt; «Syvstjernen»s ord om, at de verdslige bøger burde være brændt, fandt gjenklang overalt, selv om der ikke var en tilsvarende iver for de gudelige skrifter.

Det er dog et spørgsmaal, om vi uden videre kan gaa ud fra, at de ovenfor anførte vidnesbyrd fra skifteprotokollerne give et korrekt billede af virkeligheden. Der kan jo tænkes, dels at der i skifter, vi ikke kjender, har været forholdsvis flere bøger end, hvad vi har seet ovenfor, dels at ikke altid de bøger, som fandtes, blev opskrevne. Saaledes er det vel rimeligt, at man ikke opførte lærebøger som «Sandhed til gudfrygtighed» maaske heller ikke salmebøger altid. De sidstnævnte sees dog at være tagne med ved flere skifter, hvorimod den førstnævnte ikke nævnes.

Som man ser, var det væsentlig postiller, man kjøbte. Brochmanns postil var den mest udbredte af alle skrifter; dernæst Müllers, Gerners og flere.

Salmebøger synes at begynde at finde indgang omkring midten af aarhundredet, men bliver først almindelige omkring en menneskealder senere.

Bibler eller nytestamenter forekommer endnu omkring 1760 meget sjelden, men bliver fra denne tid efterhaanden mere almindelig.

Bøger betragtedes som en stor skat. Man finder derfor ofte, at de ved skifterne deltes mellem flere, saa at der altsaa var flere eiere om en bog.

Skiftebreve og skifteprotokoller fra den ældre tid viser os saaledes, at bøger og boglig oplysning var sjeldne i vort land i det 18de aarhundrede. «Guds ord var dyrt i landet». Men paa den anden side er det ofte saa, at en sterk religiøs aand, sædeligt alvor, nøisomhed og simpelhed aander os imøde fra de gamle gulnede blade. Skifteprotokoller er ikk egentlig opbyggelig læsning, det er sandt; men kan man læse mellem

linierne, saa tør det nok hænde, at man stundom føler, hvad forfatteren heraf har følt mangen gang.

Jeg er imidlertid i besiddelse af nogle optegnelser, som giver os et langt sikrere grundlag at bygge paa end skiftebreve. Rigtignok gjælder de kun to kirkesogne: Kinservik og Ullensvang; men man kan af forholdene her slutte sig til forholdet i andre menigheder.

I 1763 har klokkeren i Ullensvang (Kinservik som det da kaldtes) optaget fortegnelse over de bøger, som fandtes i prestegjældet, Odda sogn undtaget.

I Kinservik sogn fandtes: 24 Brochmanns postiller, 12 Müllers do., 4 Gerners do., 1 Luthers do., 2 Hemmingsens do., 2 Niels Mikkelsens do., 6 Paul Andersens do., 19 bibler, 1 nytestamente. Altsaa tilsammen 71 bøger, fordelt paa 61 gaardbrugere; enkelte af disse har dog blot eiendomsret i naboens postil eller bibel. Omkring halvdelen af gaardbrugerne eiede ialfald del i en bog, husmænd og strandsiddere havde intet. Der faldt omkring 1 bog paa hvert 10de menneske.

I Ullensvang sogn fandtes: 8 Brochmanns postiller, 6 Müllers do., 6 Paul Andersens do., 2 Frankes do., 1 Gerners do., 1 Rostocks do., 2 uden titler, 12 bibler og 1 nytestamente. Tilsammen 39 bøger fordelt paa 53 eiere, hvoraf 36 er gaardbrugere og 3 lærere. Her falder det ikke engang 1 bog paa hvert 20de menneske.

Ullensvang sogn staar saaledes langt under det andet sogn, hovedsognet. Havde vi opgaver ogsaa fra Odda, vilde vi finde, at der var forholdet endnu langt slettere.

Det maa, naar hensyn tages til tiden og omstændighederne, siges, at det er flere bøger, end vi skulde have ventet. Det er uden tvivl pietismens indflydelse, dette især skyldes.

Merkeligt er det at se, hvilken stor udbredelse Brochmanns postil havde faaet. Salmebøger og «forklaringer» nævnes ikke; men man tør neppe deraf slutte, at der ikke har været saadanne i enkelte hjem.

En senere fortegnelse, som er udateret, men antagelig omkring 20 aar yngre, har væsentlig de samme skrifter. Dog findes nogle faa nye som: *Aandelige sparetimer, Kristiania stads beskrifvelse 1651* og *Kristi levnets kalender* m. m.

Blandt de her nævnte optegnelser findes nogle af et andet indhold, som vilde være af stor interesse, om de havde været mere omfattende. Det er en paabegyndt fortegnelse over ungdommens kundskaber. Det er voksne mænd og kvinder, tjenere paa 24 til 30 aar, som opføres. De har lært Luthers katekisme (rimeligvis de 5 parter) og mere eller mindre af «forklaringen». Om deres læsefærdighed staar det bemerket, at den er slet eller noget slet eller nogenledes.

Det fremgaar heraf, at der i den 2den halvdel af det forrige aarhundrede begyndte at blive ret almindeligt at have salmebog, postil og tildels bibel i huset, hvor ikke fattigdommen var for stor. Læsefærdigheden tiltog jevnt men kunde dog endnu ikke siges at være almindelig overalt.

Jeg skal anføre et vidnesbyrd fra en helt anden kant af vort land, nemlig fra Kristians amt (Toten, Land og Hadeland især). Amtmand Chr Sommerfeldt skriver om oplysningen i sin beskrivelse af Kristians amt (4de bind af Topografisk journal s. 130 fl.): «Faste skoler er her ikke, kan heller ikke efter landets beskaffenhed være, uden forsaavidt klokkeren kunde og burde holde skole; men i ethvert sogn er omgaaende skoleholdere, som holde skole nogle dage paa hver gaard. Her gives mange ret vel oplyste bønder, mange, som have megen lyst til at læse og hvilken en bog er en behagelig foræring; jeg har og fundet Holbergs, Snedorfs og Suhms skrifter hos dem. Derimod staar der paa nogle steder hel slet til med oplysningen. Jeg tror, at den uden vidløftige anstalter kunde meget forbedres ved nogle simple midler, saasom, at presterne selv dannede skoleholdere, inden de indsætte dem i dette embede, at bekvemme lærebøger for ungdommen blev indrettede, at der fornemmelig blev drevet paa at læse rent og færdigen i bog, og at der blev sørget for, at almuen kunde faa baade nyttige og fornøielige bøger, dels som gave, dels tilkjøbs for billig betaling. En mangel, som med flid burde afhjælpes, er det, at mange bønder ikke kunne læse skrift eller skrive deres navne, hvilket nu omstunder maa agtes fornødent for alle.»

Forfatterens arbeide offentliggjordes 1795. Det viser, at læsefærdigheden paa oplandene paa denne tid var snarere ringere end bedre, end den var i Hardanger.

Fra 1808 foreligger der for Ullensvang optegnelser fra provst Hertsberg om skolebørnenes læsefærdighed. Af 463 børn, som han eksaminerede, var der 3 som ikke kjendte bogstaverne, 25, som læste slet; 148 som læste saavidt, at man kunde fatte meningen og 290, som læste aldeles rent. Det er vel kanske saa, at vi vilde have sat maalestokken noget høiere nu, end provst Hertsberg satte den, og vi gjør vistnok rettest i at sige, at 290 læste nogenlunde godt, resten kunde enten slet ikke læse eller dog ikke læse med den færdighed, som udkræves for at læsningen kan blive et middel i oplysningens tjeneste.

I det aarhundrede, som nylig svandt, tiltog læsefærdigheden yderligere. Da skoleloven af 1860 havde endt sin bane, var skolen her kommet saa langt, at alle kunde læse, som var normalt udviklede.

Efterat den sidste skolelov traadte i kraft, er læsefærdigheden tiltaget ikke saa lidet i retning af en *forstandig* læsning.

Jeg har her paavist udviklingen i et enkelt herred i den hensigt, at man kunde danne sig et begreb om forholdet i vore landsbygder. Omtrent det samme, som her er sagt, gjælder vel for de fleste af vore bygder. Det maa dog bemerkes, at ungdommen i Hardanger gjennem lange tider har udmerket sig ved sin oplysning. Flere biskoper udtaler saaledes under sin visitats, at ungdommen her hørte til den bedst oplyste i hele stiftet. Læsefærdigheden har saaledes antagelig som regel ligget noget lavere udover landet, end hvad vi fandt var tilfældet i det ovenfor nævnte prestegjæld.

Fra min hjembygd kan jeg saaledes mindes, at der for omkring 50 aar siden var mange, som ikke kunde læse eller hvis læsefærdighed var saa ringe, at den var værdiløs. Ja der fandtes endnu enkelte, som ikke «slap frem for presten», fordi de ikke kunde læse. De lærte det heller ikke.

Om skrivefærdighed skal jeg oplyse, at den her i herredet blev temmelig almindelig i slutningen af det 18de aarhundrede. I hvert fald synes mændene at have kunnet

i almindelighed skrive og det endog ofte en meget vakker haand. Det var som ovenfor vist, et frivilligt fag paa skolen, men de fleste benyttede anledningen til at lægge sig efter det. Nu kan hvert eneste barn, som gaar ud af folkeskolen her i herredet, skrive og de allerfleste skriver en ganske vakker haand.

Imidlertid kan man vel neppe sige, at skrivefærdighed er bleven saa almindelig overalt i landet, som den er her. Det har dog gaaet jevnt fremad og gaar fremdeles fremad, saa det snart vil kunne paastaaes med fuld sandhed: At hvert eneste barn, som er normalt udviklet, kan baade læse og skrive saavidt, at de kan benytte sin kundskab og færdighed i livet, naar de forlader skolen.

De sidste 15 aar betegner rimeligvis den største fremgang i denne retning, takket være den nye skolelov.

O. Olafsen.

BILLEDER FRA ANDALUSIEN.

Af *Theodora Mau.*

VII.

Foraarsfesten i Sevilla.

De store, kirkelige processioner i den stille uge drager en stor mængde mennesker til Sevilla, saavel fra udlandet som fra forskellige dele af Spanien. Alle hoteller og pensionater er overfyldte, og priserne skrues op til det dobbelte eller mere. Sevilla har nemlig den berømmelse, at processionerne i den er de første i verden. De finder sted om eftermiddagen og aftenen palmesøndag, onsdag og skærtorsdag samt baade morgen og aften langfredag. De anordnes af kristelige broderskaber eller foreninger, af hvilke der er et meget stort antal i Sevilla. Billederne føres fra den kirke, hvor de er, til domkirken. Billederne eller billedgrupperne er anbragte paa mægtige forhøjninger, der straaler af pragt, og omkring billederne er der mange lys i prægtige lysestager og en rigdom af blomster. Der er et stort følge af foreningsmedlemmer i meget lange dragter af forskellige farver, med høie, spidse huer og ansigterne tildækkede. Endvidere er der musik, undertiden enkelte prester og med nogle et tog af ryttere. I det hele førtes ca. 60 billeder eller billedgrupper paa denne maade.

Der udlejes stole i gaderne, hvorigjennem togene gaar, særlig paa St. Franciscopladsen, der frembyder et broget skue med den store mængde herrer og damer paa balkoner og nedenfor, spanierinderne med den smagfulde «mantilla». Desuden bølger en stor folkemasse stadig forbi. Man hører idelig raabet: «agua»! — vand. Der er vandsælgere, der gaar omkring med store lerdunke med vand. Ligeledes er der hele tiden mænd eller drenge med store kurve fulde af mandelkager, som falbydes. Beundringsværdig er denne store folkemasses holdning. Der er *liv,* men ikke en uorden, ikke

en raahed, ikke en uenighed, ikke en mislyd af nogen art. Naar billedet kommer forbi, blotter alle mænd ærbødig hovedet. Af og til, naar toget standser, opløfter en enkelt mand af folket sin stemme og synger en religiøs sang. Onsdag og skærtorsdag samles efter processionernes afslutning en stor masse mennesker i domkirken, hvor «messerne» afsynges overordentlig smukt.

Den anden store foraarsfest i Sevilla har en helt anden karakter. Det er «la ferva», foraarsmarkedet, til hvilket der knytter sig flere ejendommeligheder. Det afholdes paa en meget stor, smuk plads lige udenfor byen, «prado de St. Sebastian», der er rigt beplantet med træer, hvor der er springvand, blomster m. m. I tre dage er der liv og bevægelse her fra om morgenen til langt ud paa natten. Den fjerde dags aften ophører festlighederne.

Der er kvægmarked og forøvrigt salg af næsten alt muligt. Der er lange rækker af butikker af forskellig slags, mange meget tiltrækkende. Desuden er der beværtninger, tombolaer, karusel, forestillinger, fyrværkeri m. m. Den store plads er om aftenen festlig oplyst af en mængde lamper, og det hele giver et meget festligt indtryk. Men det ejendommeligste er to meget lange rækker af «Casetaer», nydelige huse eller telte med forhæng, der er aabne udadtil. Disse huse lejes af familier, der selv møblerer dem. I nogle er der piano, hvorpaa der spilles. Andre er særlig fantastisk udstyrede, eller man har en eller anden spøg for. Familierne modtager deres venner og bekendte her, og det hele synes overmaade fornøjeligt. Meget hyppig danser unge piger i lyse kjoler og hvide «mantillaer» let og yndefuldt de smukke, nationale danse med kastagnetter. Saa flokkes folk udenfor «Casettaen» for at se til.

Mellem de to rækker af «Casetaer» kører der en stor mængde vogne. I dem er andre familier, der nyder festen paa denne maade, dels i deres egne vogne, dels i lejede.

Ogsaa her er store folkemasser i bevægelse, større og større, som man naar længere ud paa aftenen. Men det er her som ved processionerne: ingen uorden, ingen mislyd, intet glimt af raahed. Beruselse *synes* ikke at existere. I

denne retning staar andaluseren meget højt og maaske især sevillaneren.

VIII.

Prædikanter i Sevilla.

Det var, mærkeligt nok, i en prædiken af den milde, blide ærkebiskop i Sevilla, at jeg første gang i nogen spansk prædiken hørte et skarpt udfald mod Luther. Det var i domkirken den søndag, vi kalder Marias bebudelsesdag. I romerkirken kaldes den «lidelsens søndag». Bebudelsen feires den 25de marts. Ærkebiskoppen talte udelukkende om messeofret. Det var en gaade, et paradox, sagde han, men dog en virkelighed. Kristus vilde lide og dø for vor synd. Korset var *dødens* træ for ham, men *livets* træ for os. Denne hans død for os gjentager sig stadig paa alteret i messeofret. Men siger ikke St. Peder: «Kristus er død én gang for synden?» Siger ikke St. Paulus: «Kristus opstod og skal ikke mere overvinde døden?» Det er sandt, men alligevel dør han hver dag for os i det hellige messeoffer. Der ved alteret gentager sig stadig, hvad der skete paa Golgata. I prestens haand bliver ved indvielsens ord brødet Kristi legeme og vinen i bægret Kristi blod. Hvad skulde der blive af os, som mangfoldiggjør vore synder, hvis vi ikke kunde ty derhen?» Dette var nogle af hovedtankerne i prædikenen. Han fortalte dernæst, at læren om messeofret blev fastslaaet ved «den ufejlbare beslutning» af conciliet i Trient. Og saa kom det stærke udfald mod Luther. Protestantismen forkastede messeofret. Luther afskaffede det, han, der var aarsag i saa mange ulykker. Man har fortalt, at han havde samtaler med en djævel. Det var i sandhed Satan, der indgav ham at forkaste messeofret. Det var til glæde for mørkets magter, men til uendelig megen skade for menneskene.» Jeg hørte ellers bl. a. ærkebiskoppen langfredag i den lille klosterkirke, hvor han prædiker oftest. Det er en fast regel, at der i mange spanske kirker langfredag prædikes «tre timer over Kristi syv ord paa korset». Nogle steder er der forskellige prædikanter. I domkirken i Malaga talte saaledes syv af domkirkens prester, hver over ét ord. Men ærkebiskop Spinola

talte, som han pleier, hele tiden. Der var først en indledning, saa nogle faa minutter en dæmpet musik, derpaa et foredrag paa 20—25 minutter over hvert af de syv ord, med et lille ophold af musik. Der var meget dybt og inderligt i disse betragtninger, særlig smukt var foredraget over ordene: «Det er fuldbragt». Derimod tilfredsstillede opfattelsen af Kristi ord til Maria og Johannes mig lidet, hvorvel ordene var fulde af varme. Det har altid forekommet mig saa skønt, at Kristus paa korset tænkte saaledes paa de to, der var ham kærest som *menneske,* at han vilde give sin moder en støtte, der ret forstod hende, sin kæreste apostel et kærlighedens hverv. Ærkebispen tog det helt anderledes, fordi han, om jeg saa maa sige, ikke indrømmede det menneskelige nogen plads, hverken hos Kristus eller Maria. Kristus er *kun* menneskenes frelser, Maria er hævet over de naturlige krav til livet. *Hun* maa ikke behøve nogen støtte, og den elskede apostel maa kun være som en af de mange. Derfor lagdes hele vægten paa, at Kristus gav Johannes Maria til moder, og dermed havde han givet hende som moder til alle dem, der tror. «Trøstefulde, dejlige ord! — hun er vor moder».

Af andre prædikanter i Sevilla har jeg jo tidligere omtalt pater Luis Valdilecha og desuden jesuiten pater Giseto, fuldstændige modsætninger i et og alt. Jeg hørte pater Giseto nogle gange i et kloster ved de saakaldte «St. Ignatius Loyolaøvelser». Det var ikke i kirken, men i en sal i klostret. Det var om dagen, men en nonne stængte for vinduerne, saa at man sad i et hemmelighedsfuldt halvmørke, og dette i forening med paterens mørke, skumle ydre med de tilsyneladende lukkede øjne gjorde et ejendommeligt indtryk. Man kom til at tænke paa inkvisitionens tider; netop saaledes kunde en inkvisitor have set ud. Jeg hørte forskjellige prester i Sevilla, baade domkirkens og andre, og flere var veltalende, men jeg vil endnu kun nævne én personlighed, der er af dem, man ikke let glemmer. Det var en anden munk fra capucinerklostret udenfor byen: broder Ambrosio Valencina. Det er en mand paa nogle og fyrretyve aar med en kraftig, imponerende skikkelse, et langt skæg og et mandigt, udtryksfuldt ansigt. Han gjorde et sterkt indtryk af *kraft,* baade legemlig og aandelig. Man maa undres over, at den

legemlige kraft kan bevares i et klosterliv, hvor reglerne er saa strænge. Broder Ambrosios foredrag er ogsaa meget energisk og varmt, og der er noget fængslende i hans tale. Jeg hørte ham en søndag i capucinerkirken og senere i den tidligere omtalte smukke hospitalskirke ved en fest for Vincent de Paul. Han havde her til text apostelen Paulus ord til colossenserne: «Fremfor alt bevarer kærligheden, som er fuldkommenhedens baand!» Han talte først om, hvorledes der vilde se ud i et folk, hvor der levedes efter kærlighedens lov, men hvorledes det var helt anderledes, da egoisme, herskesyge og egennytte var de raadende i samfundene. Men den mand, hvis mindefest fejredes, havde kendt til Kristi kærlighed; hans liv har været rigt paa kærlighed. «Vore fædre i gamle dage,» sagde han videre, «kaldte tingene ved deres rette navn. De kaldte løgn løgn, sandhed kaldte de sandhed, det onde ondt o. s. v. Nu er det anderledes; nu har vi andre navne. Løgn er «unøjagtighed», bedrageri er «misbrug af tillid», tyveri er «filtrering» m. m. Og kærlighed eller barmhjærtighed er bleven til altruisme og filantropi. Men det, nutiden kalder filantropi, har intet at gøre med den kærlighed, Kristus lærer.» Han udviklede saa, hvad den virkelige barmhjærtighed var, ud fra Kristi ord i lignelsen om den yderste dag: «Jeg var sulten og I gav mig at spise, jeg var syg og i fængsel og I besøgte mig», o. s. v. Den *sande* barmhjærtighed øvedes af *kærlighed til Gud*. «I Frankrig talte man om at øve filantropi, og saa jog man de barmhjærtige søstre bort fra hospitalerne, dem, hvis fader Vincent de Paul er, og saa fik man filantropiens sygeplejersker. Og se, hvad det førte til! I Marseille brød en pestagtig sygdom ud, og da flygtede alle filantropiens sygeplejersker i rædsel, og man maatte bede de barmhjærtige søstre komme tilbage. Og de kom, de handlede i deres faders aand. Kun den barmhjærtighed, der stammer fra kærlighed til Gud, har styrke». Han udviklede, hvor lidet oldtidens filosofer, selv de bedste, selv en Plato, havde kendt til barmhjærtighed. Derpaa gav han en smuk skildring af Vincent de Pauls kærlighedsliv med en udførlig omtale af den bekendte vidunderlige opofrelse overfor

galejslaven, og han viste, hvorledes det var Kristi kærlighed, der gav ham kraft til alt. «Der er lejlighed nok til at øve barmhjærtighed. Der er endnu syge, der trænger til pleje, fattige, der trænger til hjælp, vantro, der trænger til at høre evangeliet. Maatte der hos os være meget af Kristi kærlighed, som den var hos Vincent de Paul!» Denne mand er ogsaa forfatter. Han har udgivet flere direkte religiøse skrifter, mindre fortællinger og en slags roman, der med stor ensidighed forherliger klosterlivet. Den er skrevet i et ret smukt, men lidt sentimentalt sprog og er gennemstrømmet af optimisme og et meget lyst blik paa menneskene. Fortællingens handling, der forekom *mig* usandsynlig, skal i alt væsentligt være virkelige begivenheder, der fandt sted i Sevilla for en 20—30 aar siden.

BARNEDAAPEN.

En indsender i «Kirkebl.» nr. 12 iaar har atter draget frem spørgsmaalet om barnedaapens virkning. Han udtaler der blandt andet:

«Det staar altsaa efter bekjendelsen (Aug. 13) fast, at der kræves tro for at et menneske skal faa velsignelse af sin daap. Nu findes der, merkelig nok, ogsaa prester, som for alvor mener, at ubevidste børn har tro i dette ords almindelige betydning. *Disse er igrunden de eneste orthodoxe blandt os* [1]). Men deres mening er hverken bygget paa erfaring eller paa aabenbaring og følgelig uholdbar. Derfor blir tilhængerne af denne opfatning færre og færre».

Som en tilhænger af denne merkelige hensvindende opfatning inden den lutherske kirke har jeg tænkt mig, det kunde være umaken værdt at prøve en fremstilling og begrundelse af den før den endnu er helt hensvunden. Som den «eneste orthodoxe» har den jo et vist krav paa opmerksomhed.

Det er utvilsomt riktigt, at den lutherske kirke lærer, at Guds naade maa *personlig tilegnes i tro,* og at den i Aug. 13 principielt og høitideligt forkaster læren om sakramenternes virkning «*ex opere operato*» — uten tro.

Saalænge talen nu er om voxne mennesker, saa er jo saken klar og alle parter hos os, like fra Odland til Ording, enige om, at det er saa: Guds naade er en gave, et tilbud, som maa personlig tilegnes i tro, ellers er dens frelsende virkning udelukket.

Men saasnart spørgsmaalet dreier sig om smaabarnet, skilles altsaa opfatningerne.

Lad os nu imidlertid først fremhæve, hvad alle parter er enige om.

Saa langt som det rækker, naar vi siger, at barnet ved

[1]) Udhævet her.

daapen sættes ind i Guds naades milieu, med fuld barneret og arveret i Guds rike, saa langt er alle enige. Barnet faar ved sin daap thinglæst skjøte paa sin odelsret i Guds rike, dets liv blir i daapen sat under naadepaktens tegn, forjættelsens «*verbum visibile*» fra Gud til den enkelte. Og likesom barnets liv overhovedet ikke kan existere isoleret fra forældrene, saa kan heller ikke barnets kristenliv existere uten i forbindelse med det kristne hjem og den kristne kirke

Saa langt raader almindelig enighed. Men naar talen blir om den aandelige virkning deraf i det indre sjæleliv, da nægter altsaa dr. Ording enhver saadan virkning hos spædbarnet, som døpes.

Han ræsonnerer omtrent som følger: det er gjennem den historiske aabenbaring i Kristus, at Gud trær os frelsende imøte. Kun gjennem denne aabenbarings ord, evangeliet om Jesus Kristus, meddeles Guds naade. Men dette budskap henvender sig nødvendigvis til menneskets bevidste opfattelse deraf, og denne er den nødvendige forudsætning for at mennesket skal kunne reagere derimot i tro eller vantro.

Sakramenterne er ikke undtagne fra denne hovedregel, thi de er ordet underordnede, egentlig kun ordet i en eiendommelig symbolsk form rettet til den enkelte, og deres virkning afhængig af menneskets reaktion derimod i tro eller vantro. Kfr. Aug. 13.

Men evnen til en saadan bevidst opfatning mangler spædbarnet. Følgelig kan vi hverken tale om tro eller gjenfødelse hos det i nytestamentlig forstand.

Forkyndelsens konkrete, paa følelseslivet beregnede billedsprog og unøiagtige tale kan sige mangt og meget slikt, men naar vi befinder os indenfor den dogmatiske tænknings omraade, hvor der opereres med skarpt og præcist bestemte begreper og vi med stringent videnskabelig nøiagtighed skal bestemme tingene for vor theoretiske erkjendelse, da kan man ikke undgaa at erkjende, at vi hverken kan tillægge smaabarnet tro eller gjenfødelse i daapen.

Dette er, mener jeg, en meget dristig og tvilsom paastand.

Vi skal lægge merke til, hvad den indebærer. Den siger egentlig med klare ord, *at det lille daapsbarn ikke er skikket for samfund med Gud og derfor staar utenfor det.* Først

naar bevidstheden vaagner og forstanden utvikler sig, blir det modtageligt for personligt samfund med Gud. Det staar med andre ord i religiøs henseende paa *dyrets* trin.

Desuten gjemmer der sig den paastand deri, at vort samfund med Gud ikke rækker utover det bevidste sjæleliv. Hvad der rækker utover det, er enten naturvirkninger eller ogsaa magi. Og gaar vi tilbunds i saken, saa siges hermed egentlig det, at samfund med Gud kun er en *ideel,* ingen *real* virkelighed.

Det som skiller os er, med andre ord, ikke saameget en uenighed paa barnepsykologiens omraade, som en forskjellig opfatning af, hvad vi forstaar ved «liv i Gud».

Ifølge dr. Ording bestaar det væsentlig i en frigjørende *bevidsthed* om Guds naadige sindelag mod os, aabenbaret og garanteret ved Kristus, ifølge vor opfatning i en «*unio mystica*», som er en realitet, der baade «overgaar al erkjendelse» og rækker dypt ned under bevidsthedens tærskel til sjælelivets grund. For dr. Ording betyr det nærmest en af visse ideer, af en bestemt bevidsthed behersket ethisk stilling til Gud, for os betyr det et aandeligt liv af organisk art, som *er* der under alle bevidstheds- og udviklingstrin, likesom det hele menneskeliv allerede *er* der hos spædbarnet.

Dr. Ordings lære betegner, mener jeg, en intellektualistisk forvexling af livet og vore ideer om det, den bevidsthed, hvori det klarner sig ud paa et udviklet erkjendelsestrin. Det *er* ikke uten i denne bevidsthed. Vi trær ikke i forbindelse med Gud uten gjennem vore ideer, vore meninger om ham, saaledes som disse dannes ved evangeliet og vor reaktion mod det. Gud existerer praktisk talt ikke uten i disse vore ideer om ham. Dette er, mener jeg, en intellektualistisk forvexling, som løper ut i en fornegtelse af livets mysterium.

Det er saameget merkeligere at finde dr. Ording her, som vi jo ellers ser, at han har saa aapent øie for den store og riktige grundtanke, at tænkningen er livet underordnet og spiller kun en sekundær rolle som iagttagende, undersøkende det som *er,* og aldrig naar utover det stykkevise og tilnærmelsesvise.

Den rolle, som underbevidsthed, psykofysik etc. i vore

dage spiller paa sjælelærens omraade, skulde ikke lade os vente af en moderne theolog, at han vil indskrænke vort forhold til Gud til det bevidste sjæleliv.

Dr. Ording skiller sig tydeligt ud fra baade J. Jansen og realisterne fra 80-aarene, for hvem læren, de klare meninger om tingen, hverken er tingene selv eller det afgjørende i vort forhold til Gud. Det ser ut til, at vi skal skille os i realister og idealister fra den nyeste tid, en moderne gjentagelse af forskjellen mellem nominalister og realister.

Hvad har jeg da positivt at anføre imot dr. Ordings opfatning?

Evangeliet om Guds aabenbaring i Kristus er ganske vist det Guds ord, gjennem hvilket han trær os imøte. Men likesom overhovedet ordet og tanken ikke er tingen, men kun dens tegn, saaledes er heller ikke evangeliets ord Gud, men kun ordet om Gud, gjennem hvilket han meddeler sig til os. Gud er en levende realitet.

Den tro, gjennem hvilken vi trær i levende samfund med ham, er heller ikke forstandens opfatning af hans aabenbarelse i Kristus. Troen er aldeles væsentlig en viljessak, menneskets *personlige hengivelse til Gud.*

Og her er en ting i høi grad at lægge merke til. Naar spørgsmaalet er om tilegnelsen af f. ex. aandsindholdet af en stor forfatters digtning, da kræves der en utviklet forstaaelse, en moden forstandens tilegnelse deraf. Men ikke saaledes med kristendommen. Her gjælder snart sagt det omvendte. Det er skjult for de «vise og forstandige og aabenbaret for de umyndige». «Sandelig, sandelig siger jeg eder, hvo som ikke annammer Guds rike som et lidet barn, skal ingenlunde komme ind i det».

Likesaa tydeligt som Ordings lære peker mot det voksne bevidste tankeliv som betingelse for tilegnelsen af Guds rike, likesaa klart peker Jesu sterke og eftertrykkelige ord om barnet den modsatte vei. Og dette er intet godt tegn. Ording har ingenlunde tilstrækkelig overveiet disse Jesu merkverdig sterke ord. De er netop rettet mot en opfatning som hans.

Ifølge Ording maa vi sige som saa om barnets forhold til Gud: Til en begyndelse kan vi ingenting sige. Senere

kan vi maaske sige noget. Endelig, naar mennesket er voxent, kan der bli nogen skikkelig tale om tilegnelsen af Guds rike.

Ifølge Jesu ord derimot er det klart, at det netop er barnet, som forstaar sig paa den ting, som gir del i Guds rike — at tro. Den voxne forstaar sig meget daarligere derpaa. Barnet er i dette stykke den voxnes læremester.

Dr. Ording vilde vel hertil gjøre den anmerkning, at troen ihvertfald indeholder et intellektuelt moment, idet evangeliet dog maa være hørt og ialfald til en vis grad opfattet, før det kan komme til troens tilegnelse. «Hvorledes skal de tro paa den, om hvem de ikke har hørt?» — Lad os se lidt nærmere paa dette.

Det kristendommen gir er personligt samfund med den levende Gud. Den er oplevelse af Gud. Menneskets forhold i dette samfund er barnets. Barnets afhængighed, dets ureflekterte, dype, selvfølgelige tillid; dets betroelse af sig selv og alt sit til den himmelske fader. Den *tro* her er tale om, bestaar saaledes i, *at vi med alt vort gir os Gud ivold.*

Den oplevelse, som følger heraf, er da ogsaa en aldeles oprindelig vished om den levende Gud som min far.

Men dette forhold omfatter alt vort liv og strækker sig saa dypt som livet, ikke blot til bevidstheden, men ned i underbevidsthedens uransagelige dybder og løper sammen med vor ubevidste naturlige afhængighed af Gud som skaber, i hvem vi «lever, er og røres».

Menneskets anlæg for Gud og længsel efter Gud stiger op fra langt større dyp end vor bevidsthed maaler, naar «aanden selv trær frem for os med *usigelige* sukke». Bevidstheden om at være et levende Guds barn stiger op fra den oprindelige livsgrund i os, hvorfra ogsaa vore evner stiger frem i bevidsthedens lys. Livets kilder springer overhovedet fra det bevidstløse dyp i os.

Dr. Ording lægger eftertrykket paa tilegnelsen af *meningen, sandhedsindholdet* i den historiske aabenbaring i Kristus og er ikke tilstrækkelig opmerksom paa, at det her i en vis forstand gjælder, at «der langen Rede kurzer Sinn» er noget uhyre enkelt: *at gi sig Gud ivold.*

En anden sak blir det, naar talen er om at naa til

«Kristi fyldes voxne alder». Da spiller visselig erkjendelsen og sandhedens alsidige utvikling en rolle, som barnet er udelukket fra.

Altsaa, vor bevidsthed om at være Guds levende barn stiger op fra det ubevidste dyp i vor sjæl, fra den oprindelige livsgrund i os, og stiger derfra frem i bevidsthedens lys.

Hertil kommer nu, at den sætning holder ikke stik, at Gud kun trær os imøte gjennem evangeliets ord. Han møter os ogsaa gjennem *handling,* saaledes som vor til sanseligheden bundne tilværelse trænger det. Sakramenterne er ikke bare forjættelsens «*verbum visibile*». De er mere. De er handlinger, hvorigjennem vor dype, legemlig-aandelige trang til samfund med Gud tilfredsstilles paa en mystisk, langt utover bevidstheden rækkende maate, langt mere end vi «beder eller *forstaar*».

Ifølge dr. Ordings opfatning kommer kristendommen, som før sagt, væsentlig til at bestaa i en frigjørende *bevidsthed* om Guds naadige sindelag mot os. Gud blir forsaavidt sittende i himlen, men vi ophører at frygte for ham. Det som kommer til os er en kundskab om hans naade, som gir os frimodighed til at stole paa ham. Han kommer ikke selv og tar bolig hos os.

Dette er for tyndt. Menneskets sjæl hungrer i en dypere og alvorligere forstand efter Gud. Som den tørstige hjort skriker efter de levende vandstrømme, saa tørster den efter den levende Gud.

Men er saaledes samfundet med Gud en levende realitet i selve livsgrunden i os, i det ubevidste dyp i vor sjæl, da er der ikke længer nogen grund til at afvise tanken om et virkeligt levende samfund med Gud ogsaa for det lille barn, hvis bevidsthed endnu slumrer, eller kun udfolder sine første smaa hjerteblade. At det lille barn, med andre ord, hviler i Guds arme og overskygges af hans fred.

At vi ikke kan forstaa det, eller se det, er det nogen grund til at nægte det?

Der er desuten endel analogier, som temmelig sterkt tvinger os i samme retning.

Naar det gjælder et menneskes evner, dets begavelse, da gjælder det dog uimodsigelig, at hvis ikke anlægget alle-

rede *er* der hos det ubevidste lille barn, saa kommer det saasandt aldrig til underveis i livet, hvor gunstige betingelser der end er. Der er slet ikke mere hos det voxne menneske, end der allerede var som anlæg hos det lille barn. Hvem saa vel den geniale verdenserobrer i det lille barn ved Napoleons vugge? Og dog var han der allerede. Kan vi forstaa det? Er det ikke overmaate rimeligt at ræsonnere likedan, naar det gjælder utviklingen af ens kristenliv.

Man vil sige, at alt dette isaafald blir et naturforhold, en skaberisk virksomhed af Gud, som udelukker det ethiske valg og derfor falder utenfor kristendommen.

Hertil vil jeg bemerke: det som indtræ̀r i daapen bestaar i, at Gud træ̀r barnet nær og blir hos det.

Virkningen deraf i dets slumrende sjæleliv kan vi ikke bestemme. Vi vet det ikke. Vi kan kun finde en antydning i en analogi, dets forhold til moderen. Barnet gir sig hendes ømhed og pleie ivold og finder der, hvad det trænger. Og det er isandhed merkeligt at se, hvor vel det forstaar at tilegne sig sine rettigheder, uagtet ingen lærd herre forklarende har henvendt sig til dets bevidste opfatning for at meddele det kundskab om, hvad det burde gjøre.

Men paa samme maate lægger barnet sig i daapen ind til Gud, og overskygges af Guds fred.

Men denne barnets bevægelse mot Gud er dets *tro*. Det gir sig Gud ivold og deri bestaar altid den kristne tro.

Vil man sige, at ethvert ethisk moment her er udelukket og at alt, som her sker, maa falde ind under naturprocessernes omraade, da vil jeg spørge, om man tør benegte tilstedeværelsen af ethvert ethisk moment i smaabarnets forhold til moderen?

Hvem tør benegte, at det *er* der tilstede som en kime gjemt inde i naturprocesserne, en spire som allerede *er* i utvikling hos det. Det er just gjennem naturprocesserne og de sanselige forhold til moderen det træ̀r i virksomhed.

Hvorledes Gud da kan virke paa og træde i forhold til det lille, aandelig talt slumrende barn, det kan vi likesaalidt forstaa, som vi kan forstaa overgangen fra et sjælsindtryk til en legemlig fornemmelse, eller som vi kan forstaa, hvor-

ledes det gaar til, at vi pludselig gjennemstraales af barneglæden i Gud?

Hvem kan vel forklare det?

Dr. Ording stoler, efter min formening, for meget paa sine slutninger og henter derfra en formentlig ret til at *benegte* et forhold, som er gjenstand for vor ikkeviden, som vi ikke kan forklare eller gjennemskue, men som vi af flere grunde ikke tør benegte, men maa tro.

For der er sterke konsekventser af dr. Ordings opfatning, som maa vise os, at den peker gal vei.

Det er jo dog unegteligt, at vi, som før nævnt, idet vi erklærer, at smaabarnet ikke blir Guds levende barn i daapen, samtidig erklærer det for uskikket til samfund med Gud, som et lidet dyr.

Men er da smaabarnet ikke et helt, fuldstændigt lidet menneske? Har ikke det en udødelig sjæl?

Er ikke forholdet til Gud vort livs grundforhold? Og vort forhold deri *barnets?* Er det saa ikke rimeligt, at det skal grundlægges i *barnesjelen,* og siden vedbli at være det altomfattende grundforhold, som vi aldrig voxer utover.

Og saa skulde *barnet staa utenfor.*

Vi støter an mot det religiøse livsinstinkt ved en slik erklæring.

For det vil aldrig lykkes at faa kristne forældre til at akceptere en lære, som stiller deres lille barn utenfor livets dypeste deilighed, at være Guds levende barn, saalænge det er herfra livets kilder springer for dem selv, og saalænge kjærligheden til barnet og kjærligheden til Gud bøier sig saa inderligt sammen i deres hjerter.

Naar vi saa atter overveier i hvilken betænkelig stilling denne lære staar til Jesu sterke ord om barnets forhold til Guds rike, at disse aabenbart peker den stik modsatte vei, da har jeg for min del faaet nok til at maatte sige til de herrer af dr. Ordings opfatning: jeg kan ikke slaa følge, for — saavidt jeg ser — saa viser baade «*aabenbaring* og *erfaring*» mig den stik modsatte vei.

Derfor holdt ogsaa som bekjendt Luther paa barnedaapen og hævdede barnets tro. Man siger, at Luther var ikke

dogmatiker, han var heller ikke ræd for sterke, uholdbare paastande og drog paa en katholsk arv, som har sat merker.

Hertil vil jeg bemerke, at Luther var meget mere end dr. i theologi. Han var et geni, en kjæmpe og et uforligneligt barn. Derfor gir jeg mere for hans geniale intuition og barnlige forstand, naar det gjælder disse ting, end for hundrede doktorers.

Og jeg vil ikke negte for, at naar jeg ser en af vore hæderlige, lærde doktorer sætte brillerne vel tilrette for nøie at efterspore, hvad der foregaar hos det lille barn i daapen, da faar jeg en vanhellig fornemmelse af, at himmelens engle begynder at trække paa smilebaandet.

Forøvrigt er det min mening, at denne strid om barnedaapens virkning for en stor del intet andet er end en strid om ord. Der er jo ingen af os, som *vet*, hvad der foregaar i barnets daap. Vi befinder os her paa et omraade, som kun er tilgjængelig for vore anelser, vor intuition og visse slutninger fra andre hold. Og det er nu ingenlunde tilfælde, at lærdommen disponerer et menneske for den dypere forstaaelse her. Tvertimod. Vi har egentlig for os en herlig forsamling af lærde dumrianer samlet om det slumrende barn, og den ene mere klok end den anden skal afgi sin betænkning over det. Allesammen har igrunden en følelse af, at de er komne paa fremmed grund, men alle har ogsaa en pietetsfuld horror for at sige noget gudsbespotteligt om det lille barn; for de føler alle, at det maa høre Gud til og ikke støtes ut i mørket, utenfor Guds rike og samfund. Midt iblandt dem staar den herre Jesus, og han har heldigvis sagt saa sterke og deilige ord om barnet, at den lærde altforkloke dumhed maa tie. Derfor mener jo heller ikke dr. Ording hvad han siger. Den klare konsekvents af hans lære var jo den at forkaste barnedaapen. I det sted bruker han tvertimot sit smukkeste sprog og fineste tanker for riktig at omgi det lille barn paa alle kanter med Gud i daapen og mener — just han — at kunne hævde *barne*daapen. Han *mener*, at Guds aand svæver over den slumrende barnesjæl i daapen, han *mener*, at dets navn skrives i livsens bok, han *mener*, at Guds engle staar vagt om dets vugge. Men naar spørgsmaalet blir om at slippe Gud ind til barnet, nei da blir saken

ganske alvorlig, for da ser han sig nødt til i den dogmatiske tænknings navn at forbyde Gud adgang, eller ialfald erklære, at den sak kan Gud umulig gjøre, før barnet blir saa voxent, at Ording kan forstaa det.

Saa kommer nogle andre kloke folk og erklærer: *tro*, nei *tro* det kan *naturligvis* ikke *spæd*barnet ha, men *gjenfødt*, ja *gjenfødt* blir det, det vet de med stor sikkerhed.

Som om de *vet* det ene mere end det andet.

Og som om barnets store evne, den dype *tillid*, er det samme som den rene passivitet, som de tillægger det, fordi de atter forvexler *tro* med troes*bevidsthed*en paa det utviklede erkjendelsestrin.

Endelig kommer der endel sterke logikere, saadan riktig nogen kloke forstandsfanatikere og erklærer: at snakke til det lille smaabarn i daapen — nei, det er da noget stort sludder. Man maa ikke forarge sekterne med slikt.

Ikke sandt, det er jo det rene sludder, naar en mor snakker til barnet sit mens hun steller det. Det kan jo ikke forstaa.

Der ligger mere hellig visdom i disse par strofer af Bjørnson end i al deres lærde snak:

«Ei maaler tankens ei digtets søn
saa høi en hvælving, saa dyp en brønd,
som fra den himmelske kjærlighed
til der, den speiler i vuggen ned».

Saken er jo den, at vore begreper danner vi ut fra det voxne livs forhold. Der er det, vi holder til og prøver og bestemmer tingene til alle sider. Men saa foreligger pludselig spørgsmaalet om barnet, og vi maa snu os i den retning. Da gaar det likesom naar vi ser et jernbanetog fjerne sig i fuld fart, det minker sammen og svinder ind og blir rent borte. Slik minker det voxne menneske ind og blir mindre og mindre, saa mister vi den bevidste opfatning, saa ophører sproget, saa blir det rent væk.

Nu maa vi sige, det er dog hele tiden det samme menneske, — og daapen er den samme daap; — skal vi saa sige noget om dette, som blir borte for os i dunkelheden, saa faar vi sige, at det fremdeles er det samme, vi kan bare ikke skjelne det længer.

De kunde naturligvis komme, som disciplene kom, og ville vise disse uutviklede, lavtstaaende smaabarn bort fra de voxnes alvorlige og vigtige forsamling. Men de forsøk er bragt til den grundigste taushed af Herren selv.

Nei stop, siger dr. Ording, hvor den bevidste opfatning ophører og sproget blir borte, der protesterer jeg i den dogmatiske tænknings navn mot at gaa videre.

Hvorledes? Er det barnets begyndende ideer, forestillinger om Gud, som kræves? Naar nu barnet i saa maade troskyldigt identificerer Gud fader med billedbibelens vældige patriarksskikkelse, er der *da* adgang for Gud, gjennem denne forestilling om ham, til barnets sjæl? Eller er det kun denne forestilling om ham, hvori samfundet mellem Gud og barnets sjæl bestaar?

Ja, da er et høit udviklet erkjendelsestrin proportionalt med vort samfund med Gud.

Men stemmer dette virkelig med Jesu ord om barnet og de umyndige?

Det er intellektualismens forvexling.

Hvor riktigt, hvor udmerket er det saa ikke af den geniale Luther, at han uten prutningsmon paastaar, at barnet skal døpes, og at dets daap i alle henseender er en ret kristen daap, hvor alle væsentlige momenter er tilstede, hvad saa end den menneskelige snusfornuft har at bemerke dertil.

Den som indbilder sig at *vite* noget andet i denne sak er gaaet utover grænsen for den menneskelige viden og erfaring og er desværre kun hildet i lærde indbildninger.

Spørgsmaalet om, hvad der sker med barnet i daapen, burde man egentlig forbyde de lærde at befatte sig med og overlade det til troens hellige intuition, til de troende mødre og til de sande digtere af Guds naade

Maatte Gud forbyde forstandfanatikerne med deres ubevidste raaskap og de stakkels lærde med deres indbildninger, adgang til det hellige sted, før de har trukket skoene af og har lært ydmyg beskedenhed.

Og maatte der være en trængsel af hvite vinger om hvert barns daap.

Og maatte Gud fylde hver troende prests mund med latter, hver gang han utfører den hellige handling.

For Kristi kirke og det kristne hjem eier intet dyrere klenodie, og evangeliets herlighed straaler aldrig klarere end just i — barnedaapen.

Og naar barnet voxer til og slaar sine undrende øine op og dets bevidsthed og forstand utvikler sig, da skal vi ikke først føre det til Gud, men den barneherlighed det eier i ham bryte frem i hellig fryd i bevidsthedens lys.

Maatte barnedaapens herlighed være stor for os. Thi i den blir Gud vor skaber og vor gjenløser én i vor himmelske fader, i den møtes natur og naade i harmoni, saa der skabes et helt Guds menneske, og i den lærer vi den dype, hvilende tillid, som er vor styrke og sundhedsbrønd og kristendommens store hovedsak.

H. Devold.

DET NYE TESTAMENTE.

Det norske bibelselskabs forlag 1904.

(Af fhv. kommandørkaptein *C. Wille*).

Da det blev mig sagt, at der i ovennævnte udgave skulde være gjort adskillige redaktionsforbedringer, anskaffede jeg et eksemplar. Bogen gjør straks et godt indtryk; format, tryk, papir og særlig prisen er meget tilfredsstillende, og det norske bibelselskab fuldt værdigt. Der er visselig ogsaa mange redaktionsforandringer, som er heldige, og vistnok mange flere end jeg til dato har bemerket, men der findes ogsaa de forandringer, som efter min opfatning ikke burde været gjort, og saadanne, som ikke er gjort, men vistnok burde været foretagne.

Møllesten er ombyttet med kvernsten. De har begge samme form og samme anvendelse, men kvernsten er mindre og lettere, og gjør blot udtrykket mindre kraftigt. Penning er forandret til øre, en myntsort, som for faa aar siden er indført i de nordiske riger. Det forekom mig lidt affekteret. Heldigvis er skjeppe ikke forandret til hektoliter. Den for os aldeles ukjendte brug af ordet *og* som begyndelsesord efter punktum er bibeholdt, jeg fatter ikke hvorfor. Markus 2det kapitel, som ligger opslaaet for mig, har 28 vers, hvoraf de 19 begynder med *og*; af 3die kapitels 35 vers begynder 27 med *og* o. s. v. Dette er imidlertid uvæsentligheder, der ikke vilde bragt mig til at sætte pen paa papir, men der er andre ting, som det var mig en stor skuffelse at se bibeholdte uforandret.

Markus 2, 4 lyder fremdeles saaledes:

«og da de ikke kunde komme frem til ham for folketrængselen, *tog de taget af* der, hvor han var, og *brød hul*, og firede ned sengen, som den værkbrudne laa paa.»

Det er ikke stort bedre i Lukas 5, 19, hvor der i slutningen af verset staar:

«— — —. steg de op paa taget, og firede ham med sengen ned *mellem tagstenene* midt foran Jesus.» —

Hvorledes kan man i det Herrens aar 1904 trykke saadanne meningsløsheder? Hvorledes skal noget menneske af af det her citerede kunne faa et begreb om, hvordan denne saa tidt omtalte sygetransport gik for sig? At tage et tag af er et langvarigt arbeide, og kan ikke udføres paa nogle minutter og uden verktøi, og ingen huseier, hverken nu eller dengang, vil finde sig i, at fremmede bryder saa stort hul i hans tag, at en seng med en syg mand i kan komme ned igjennem det. Ingen kan heller finde nogen mening i «at fire en seng ned mellem tagstenene».

Den hele hjælpeløshed i fremstillingen maa antagelig komme af ubekjendtskab til, hvorledes et hus paa Kristi tider var bygget og indredet, men saa maatte det da være en trang for vedkommende at søge denne kundskab indhentet, og det er ikke vanskeligt i vore dage. Imidlertid har jeg faaet det indtryk, at det ikke alene er oven omtalte, mig aldeles ubekjendte redaktion, der er defekt i saa henseende, men at kjendskab til den orientalske arkitektur slet ikke er saa almindelig blandt vore prester, og vistnok endnu mindre inden menighederne. Saadant vedkommer vistnok ikke direkte vor saligheds sag, men de paapegede steder støder og forvirrer den troende læser, og giver verden brugbart stof til vittigheder. Jeg har i mit lange liv hørt og læst mange prædikener over denne tekst, men jeg har ikke hørt nogen prest nævne et eneste forklarende ord i anledning af disse uforstaaelige vers, — antagelig af gode grunde. En eneste undtagelse har jeg oplevet, og den gjorde, at min opmerksomhed blev fæstet ved Markus 2, 4. Høsten 1858 hørte jeg nemlig en ung lægprædikant, og han gik paa med dødsforagt; han kastede tagstenene ned i hovedet paa tilhørerne, og hug derefter med økse, saa fliserne føg om os, men — da han var færdig med voldsomhederne, fik vi en saa herlig og gribende udlægning af den øvrige del af teksten, at vi glemte baade tagsten og fliser. Han gik senere til universitetet, og steg som et skin-

nende lys til kirkens top, og er nu salig indgangen til Herrens herlighed i de dødes rige.

Der kal jo ikke saa mange ord til for at gjøre den hele situation forstaalig. Huset var bygget af sten og i firkant; den ydre mur var hel, uden gjennembrud til vinduer eller ventilation, men kun med en aabning til den med sterke beslag og bolte forsynede indgangsdør. Indvendig var opført en lignende væg, ogsaa i firkant, parallel med den ydre, og mellem disse mure var indredet smaa værelser, væsentligst til soverum, med vinduer i den indre væg ud til den af samme dannede lysbrønd eller gaardsrum i midten af bygningen. I første etage var den indre væg delvis erstattet med søiler, der da bar 2den etage. Gaardsrummet blev saaledes udvidet ind under 2den etage lige til den ydre væg. Dette indvendige gaardsrum var familiens dagligstue og salon, og blev udsmykket og møbleret paa østerlandsk vis efter formuesomstændighederne. Her modtoges fremmede, og for at skjærme det for ophedning af solstraalerne havdes øverst oppe et seildugstag eller solseil, der kunde anbringes helt eller delvis over. Paa en af husets ydervægge, og langs denne, var opmuret en stentrappe, som førte direkte fra gaden lige op til det flade stentag over værelserne i 2den etage, og her opholdt man sig gjerne om aftenerne og ofte hele matten i den varmeste tid. Baade ydre og indre væg var muret saa høie, at de dannede rækverk om taget, saavel mod gaden som mod indre gaardsrum.

Efter denne korte oplysning er situationen klar: «Det spurgtes at han var hjemme.» Straks strømmede menneskemassen til og fyldte hele det indre gaardsrum, indgangen med døraabningen og langt ude paa gaden. Visselig trængte ogsaa enkelte op ad den indvendige lille vindeltrappe til 2den etage og fyldte vinduerne for derfra at se og høre. Blandt publikum var, som vanligt, farisæere og skriftkloge for at «tage vare paa ham» og sende indberetning til raadet. Jesus talte nede i gaarden eller salonen; saa kom de fire mand med den værkbrudne, antageligvis i en let feltseng med 2 lange stokke langs sengens sider til at bære i, to mand foran og to bag. De saa straks, at det var ugjørligt at trænge frem mellem den sterkt interesserede folkehob.

men ind skulde han. Saa bar de ham op den ydre trappe til det flade tag og kastede seildugstaget over salonen tilside; herved blev straks opmerksomheden vakt, foredraget standsede, og alles øine fulgte med spænding den noksaa vanskelige og resikable opgave at fire en syg mand i sin seng ned fra toppen af 2den etage paa samme maade, som vi sænker vore kister ned i graven Man kan forstaa, at det gjorde et behageligt indtryk paa Frelseren at se disse folks anstrengelser og iver, der vidnede om den faste overbevisning, at faar vi ham bare ind, saa er han hjulpen. Jeg tænker mig, at det er dette, som antydes med ordene: «Og da Jesus saa deres tro, sagde han til den verkbrudne — — —.»

Markus 2, 4 burde altsaa formentlig lyde saaledes:

«og da de ikke kunde komme ind for folketrængselen, bar de ham op den udvendige trappe til husets flade tag, kastede seildugstaget tilside, og firede sengen med den verkbrudne ned i den indre gaard.» —

I Lukas 5, 19 kan ordene «mellem tagstenene» ombyttes med «i indre gaardsrum», saa er det forstaaeligt og intet at klandre.

I Mattæus's 19de kapitel er der ligeledes et par vers, som i sin nuværende form gjør et forvirrende og ubestemt indtryk. I vers 23 siger Jesus til sine disciple: «Det vil være *vanskeligt* for en rig at komme ind i himlenes rige», men i vers 24: «Det er lettere for en kamel at gaa igjennem *et naaløie,* end for en rig at gaa ind i Guds rige», altsaa en fysisk umulighed. Foruden den fuldstændige modsigelse og tilbagekaldelse af indholdet i vers 23, er udtrykket om, at en kamel skal gaa igjennem et naaløie, for at betegne noget aldeles umuligt, slet ikke lig Frelserens sedvanlige maade at udtrykke sig paa. Det minder uvilkaarligt om: «at tage maanen ned af himmelen» og lignende bekræftelser. Kristus talte hyppigt i lignelser, men brugte ikke lignelser af den art. Hans lignelser var altid tagne ud af det virkelige liv, og bredte et klart, forstaaelsens lys over det emne, der skulde forklares, og man møder aldrig paradokser eller modsigelser. Jeg tror ikke, og jeg ved, at mange med mig ikke tror, at Jesu udtalelser lød som i vers 24, men at han har sagt:

«Det er lettere for en kamel at gaa igjennem *Naaløiet*, end for en rig at gaa ind i Guds rige.»

Med denne forandring af artikelen fra ubestemt til bestemt bliver udtalelsen klar, samstemmende med den tidligere i vers 23 og i vanlig stil. Den lille udfaldsport paa Jerusalems sondre mur, der paa grund af sine smaa dimensioner sedvanlig kaldtes *naaløiet*, var visselig kjendt af enhver indbygger baade i og udenfor staden. Porten var blot beregnet paa mennesker, enkeltvis, men det havde vist sig, at mindre kameler kunde slippe igjennem, naar alle varer og alt sæletøi blev aftaget og dyret tvunget til at krybe paa knærne. Naar man havde faaet den igjennem den tykke mur, bares bagagen efter og lagdes atter paa dyret. Det var en tungvindt process, tidsspildende og besværlig baade for dyr og mennesker, men ved nu at kunne gaa forbi Siloams dam lige ned paa veien, vandt man et betydeligt forsprang for dem, der først maatte gaa nordover i byen, saa ud Stephansporten og ned i dalen til samme hovedvei, der fører sydover til Ægypten. Jesu lignelse viser sig nu, som altid, meget træffende.

Den rige maa *afføre sig alt det jordiske* og rense sit hjerte for al vedhængen ved og stolen paa sit jordiske gods, erkjende, at Gud har sat ham til at bestyre dette, og at han skal gjøre regnskab for sin bestyrelse. *Han maa i knæ*, ydmyg erkjende sin synd, bede Gud om sine synders forladelse af naade i Jesu forsonings navn. Paa disse betingelser vil han med frelst sjæl kunne passere gjennem det naaløie, vi kalder døden. Det er altsaa ingen absolut umulighed for den rige at blive salig; betingelserne er snart begribelige for enhver, der vil høre; men erfaring viser ogsaa, at disse betingelser er svære at fyldestgjøre for det svage menneskehjerte, og aldeles umulige uden Jesu kraft og hjelp.

Det kan vel tænkes, at den her fremførte opfatning kunde blive saa almindelig inden menigheden, at det bevirkede en redaktionsforandring af de omhandlede vers, men det vil visselig tage sin tid, og bør vel heller ikke ske uden grundig overveielse. Hvad jeg imidlertid har tænkt at kunne opnaa ved nedskrivelsen af disse linier er at henstille til dem, der har det høie kald at forkynde Guds ord, ikke at forbigaa tilsyneladende ubegribeligheder i taushed, men give menig mand og lægfolk et forstaaelsens ord, selv om sagen væsentlig angaar det kulturelle.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Theodor Caspari.*

Burchard Jessen: **Maskinist Manders.** Genrebilleder fra sjølivet. Aschehoug & co. 1905.

Vor literatur lider ikke netop af nogen mangel paa skildringer fra sjølivet. Tvertom. Er der noget omraade, hvorfra det synes at være vanskeligt at bringe nyt, saa er det vel dette.

Og dog lar det sig ikke negte, at forfatteren af disse genrebilleder ser sjømandslivet fra et relativt nyt synspunkt. Hans helt farer nemlig som førstemaskinist ombord i forskjellige fragtbaade, og under alle sine omskiftelser ser maskinist Manders og hans høire haand, andenmaskinist Knudsen uforanderlig livet fra sit stade: *maskinrummet.* Om dette stade egentlig egner sig som udsigtspunkt, det faar da staa hen. De fleste mennesker vil vistnok energisk benegte det. Kaster de en enkelt gang i forbifarten et hurtigt blik ned i det kvalme, af oljelugt gjennemtrængte dyb dernede, da føler de sig vel som bedst fristede til at udbryde med Schiller: «Aber da unten ist's fürchterlich!»

Saa mener nu ikke forfatteren og hans to maskinister. Med godt humør og imponerende sagkundskab — undertiden altfor imponerende — gir de os interiører fra livet dernede, raskt tegnede skildringer, som ret vel lar sig læse, naar man da ikke netop stiller altfor store literære prætensioner.

Ivar Mortensson: **Ein fri-kar.** Forteljing. Aschehoug & co. 1905.

I Gregers Werle, eremiten fra Høidalsverket, den uklare og usunde grubler med «den ideale fordring i baglommen», har Henrik Ibsen kanske leveret sin fineste og dybeste studie af vor folkekarakter.

At typen ikke er uddød endda, at den tvertom lever i

bedste velgaaende, viser Mortenssons: «Ein fri-kar». Torgeir Brynjulvsson — saa heder frikaren hans; «lærar og prest og dertil konge i republikken Bjørndalen, diktar og landbruksinsjeniør, songmeister og noko av kvart» er saa god en Gregers Werle, som ønskes kan. Kun at han, tyve aar efter Gregers Werle som han lever, optræder «i en nygjort ham», med et mere moderne positivt program — som maalstræver og kraftpatriot.

Som de fleste hovedpersoner i de Kinckske fortællinger er han national romantiker, «gaar omkring og ørsker i et tilbedelsesdelirium», hvis gjenstand er hans eget jeg og det norske folk.

«Det galt berre aa vatne roti, og ein ny Yggdrasils ask skulde vekse upp att».

Hvorledes denne vanding af den norske folkerod skal foregaa, derom ved hr. Brynjulvsson kun ganske uklart at fortælle os. Man forstaar bare, at sprøiten selv, hvormed vandingen skal besørges, er landsmaalet.

Det positive er overhovedet ikke de nationale bonderomantikeres sag. Saameget sterkere er de i det negative. Hr. Brynjulvssons bemerkninger om det tamme, regulerede opdæmmede ved de udenlandske forhold er ligesaa træffende som hans kritik over halvkulturen paa landsbygden.

Men hvad vil han saa egentlig? «Byggje upp at Norig, og arbeide vilde eg byrja nett i Bjørndalen». Den stakkars læser er lige klog og har kun det svage haab, at hr. Brynjulvsson, naar han omsider er indtraadt i det hellige egteskab med Gunnvor — den eneste fornuftige handling han foretar sig i hele bogen — vil faa et normalere afløb for sin tilbedelsestrang, end han hidtil har havt. Eller kanske det tvertom er forfatterens hensigt at skaffe ham en medhjælp «som er hans lige». At de begge to i forening skal besørge vandingen af Yggdrasils ask.

Ja, da tar det endelig engang til at lysne for gamle Norge!

Jens Raabe: **En storbygd**. Kulturskildringer fra Toten med billeder og portræter. Cammermeyers forlag 1905.

Medens fjeldbygden helt siden Østgaards og Bjørnsons

dage har været kjælebarnet i vor literatur, har fladlandsbygden, storbygden i egentligste forstand, ligget der stille og upaaagtet — den rene Askelad. Hvad romantisk var der ved den! Ikke fjeld — ikke sætervang — ikke malm i sproget, ikke originalitet i folkelynnet.

Og saa sendte og sender man fra kupévinduet et flygtigt blik ud over den frugtbare fladbygd under Skreia og vaagner først, naar toget sætter ind i Øiers og Ringebus dalføre. Da først begynder storbygden.

Det er da en fortjenstfuld handling af Jens Raabe, at han i denne bog slaar til lyd for det idylliske Toten, i ord og billeder gir en skildring fra sin hjembygds natur og folkeliv, embedsgaarde og fremragende mænd.

Bonderomantik har vi havt overflødig nok af, sæteridyllen kan vi udenad; den har desuden i disse «separatorens» dage tilsat en god del af forgyldingen. Det kan være baade sundt og interessant til afveksling at kaste et blik ind i de store velstelte totenske bondegaarde.

Et særligt interessant kapitel i Raabes bog er afsnittet «Gjæve mænd paa Toten», hvori han gir en indgaaende skildring af de to bekjendte totenske storthingsmænd Peder Fauchalds og Ole Hammerstads liv og virksomhed. Fauchald, Henrik Wergelands gode ven, om hvem Wergeland udtaler: «Peder Fauchald er Totens stolthed; han er folkets mand i ordets egentlige betydning, og ved hans blotte navn letter den norske bonde uvilkaarligt paa hatten». Og Ole Hammerstad ved siden af Ueland den dygtigste og evnerigeste gaardbruger i Norges storthing.

Med fornøielse læser man ogsaa afsnittet om de gamle embedsgaarde (Billerud, Sukkestad, Stenberg etc.) og det muntre liv med dans og theaterforestillinger, bordsang og lystige indfald, som levedes i disse gamle embedsgaarde for menneskealdre siden.

Som altid fortæller forfatteren rask og livlig, og man vil ha ublandet glæde af at stifte bekjendtskab med hans «Storbygd».

Bernt Lie: **Vildfugl**. Aschehoug & co. 1905.

Fra tid til anden bryder Bernt Lie tvert af i sin skil-

dring af liv og mennesker her sydpaa, heiser det kjære nordlandsseil paa jægten og stevner opover til sin ungdoms «eventyrland».

Som regel vender han tilbage fra færden med godt udbytte — bedre end naar han tar motivet fra moderne liv her sydpaa. Og denne hans sidste reise danner ingen undtagelse. Tvertom. Neppe nogensinde tidligere har han — for at bruge et billede fra «Vildfugl» — «tat haaven saa fuld af skinnende stof» som denne gang.

Der er over hans skildring noget inderligt, noget egte følt, som man ikke sjelden savner i hans tidligere bøger. Stilen er blit mere personlig, mindre kjasende, fremstillingen ikke saa urolig opstykket i samtaler og samtaler.

Det er et smukt interiør, han leverer fra det store nordlandshus: Ross paa Tennø. Den noble, men svage Jonathan Ross, som behersket af sin slegtsbundne tradition lar sig agterudseile af tiden og saa smaat om senn døver sin bitterhed og sorg ved glasset, er tat paa kornet. Ligesaa smukt har forfatteren vidst at tegne «vildfuglen», den forældreløse unge pige, som i rørende barnekjærlighed gaar der og stræver med at hjælpe onkelen ud af hans svaghed. En yngre aandssøster af «Judit», ligesaa fin og tiltalende som sin ældre søster.

Ikke fuldt saa troværdig er Daniel Ross, den forhenværende diplomat, der som en deus ex machina «eins, zwei, drei» bringer det gamle handelshus paafode igjen. Der er vel megen romantisk flitter over ham.

Men det være nu, som det vil. Billedet af dette trekløver deroppe paa det ensomme nordlandske handelssted hører til de billeder, som ikke let gaar ud af erindringen. Det minder om Alexander Kiellands bedste familieinteriører.

Bernt Lies «Vildfugl» vil ganske sikkert bli en af de mest læste bøger i anstundende julesæson. Og den fortjener det.

Anders Hovden: **Gate og grend.** Olaf Norli, 1905.

Anders Hovden har forlængst vundet sig et godt navn som lyriker blandt vore landsmaalsforfattere. En lys og klar baryton med dybe, sonore brysttoner.

Naar dette hans sidste arbeide tiltaler mig mindre, da er det ikke, fordi hans stemme har mistet noget af sin behagelige klang, men fordi den vise, han synger, er saa temmelig forgnaget. Det er den vise, Arne Garborg for første gang foredrog i sine «Bondestudentar», og som senere indtil kjedsommelighed er varieret af snart sagt hver eneste landsmaalsforfatter: *Bondestudentens saga*, — hans skolegang og examen, hans sult og elendighed, rangel og sygdom, elskov og forlovelse — altsammen paa baggrund af 80-aarenes politiske begivenheder med flagmøder og rigsret.

Jeg forstaar oprigtig talt ikke, hvorledes Hovden orker «at tage sin nystemte citer ihænde» for at besjunge deslige gamle materier.

Det er virkelig synd, at han skal kaste sin gode stemme (sine friske billeder og sit vakre velklingende landsmaal) bort paa noget saa banalt.

Jeg ved, sandt at si, intet andet nyt og originalt i hans bog end de ord, heltens kjæreste, den rige unge bydame, hvisker sin forlovede i øret paa bogens sidste side:

«Og vi skal faa rigtig mange spræke gutter.» Det er nemlig virkelig originalt. I gamle romaner hvisked gjerne brudgommen disse ord i øret paa sin «rødmende brud». Hovden er en modig kar. Han lar *bruden uopfordret* «kviskra (det) bljugt inn i øyra hans».

Jeg siger atter:

Lykkelige norske folk, som har slige døtre! Ja, nu tar det da endelig til at lysne for gamle Norge!

Anmeldt af *Clara Thue Johnsen:*

Charlotte Perkins Gilman: **Hjemmet.** Oversat af Kathrine Faye-Hansen. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard).

Da mrs. Perkins Gilmans store bog «The home» fremkom, vakte den med sit dristige program straks stor opmerksomhed. Den blev drøftet skriftlig og mundtlig, ogsaa her hos os. Og det renomé, dens forfatterinde fra Berlinerkongressens dage nød i interesserede kredse, blev yderligere fastslaat.

Naar «Hjemmet» nu i udmerket oversættelse foreligger paa vort sprog, vil den blive modtaget med glæde og interesse. Det er en omfangsrig bog og den er meget nøgtern, ofte sær-

deles meget nøgtern i sin fremstilling, og der findes paa dens 361 sider adskillige mindre paakrævede gjentagelser af ligefremme ting, som en enkelt omtale nok kunde indprente. Den er drøi.

Men det er en bog, som maa fængsle alle socialt interesserede og arbeidende mennesker, og som er dem i høieste grad vedkommende. Den er baaret af en uforfærdet energi og en alvorlig ansvarsbevidsthed, som paakalder vor. Og med sine ærlige undersøgelser og sine gjennemgribende reformplaner maa den faa stor betydning i de samfund, hvor den kommer frem, — baade direkte og ved den modstand, den reiser.

Mrs. Perkins Gilmans bog er et opgjør med hjemmet. Ikke efter dets idé. Forfatterinden indleder sin bog med paa det sterkeste at pointere sin pietetsfulde kjærlighed til det gode hjem, saaledes som begrebet staar lyst og helligt for os. Men med idéens skrøbelige legemliggjørelse gaar hun irette, — det nutidige hjem, som det findes i vore forhold. Hun gjør det til gjenstand for en kritisk undersøgelse og kommer til et lidet glædeligt resultat.

Hjemmet svarer ikke i nogen maade til sin idé, ikke idéelt, og ikke praktisk. Dets angivelige fortrin, privatlivets fred m. m., de saakaldte hjemlige, huslige dyder er for myther at regne. De praktiske fordele: økonomien og den gode forpleining, fremmes bevislig ikke derved. Den enkelte husførsel bliver tvertimod altid dilettanteri; resultatet svarer ingenlunde til de økonomiske udlæg, smaa-indkjøb og det mangedobbelte udstyr medfører, og til det foreliggende kraftforbrug, der saa at sige lægger beslag paa den halve menneskeheds arbeidsevne. Hjemmets nuværende forhold skader mand og barn. Men det er denne halve menneskehed, som repræsenterer det, kvinderne, hvem det særlig gaar udover. Det opsluger dem, enten som forstrævede husmødre i sin gjernings tusenfoldige krav eller — i de sjeldne overklasse-tilfælde — som konsumerende parasit-fruer i ørkesløs indestængthed; det udvikler dem til væsner med de smaalighedens kjendemerker og nervøsitetens brøst, som kaldes kvindelige, men som er det trange hjemlivs, ikke kjønnets. At de under disse forhold ikke bliver noget for sig selv eller for sit samfund synes indlysende. De ofrer sig for sit hjem. Men at de i virkeligheden yder

sin mand og sit barn noget, eller tilnærmelsesvis, hvad de kunde yde, er en af de myther, som hurtigst bør opgives.

Hjemmet fylder ikke sin opgave, hverken som privat eller social institution. Aarsagen hertil, mener forfatteren, er, at hjemmet har stagneret. Medens hele den omgivende verden er gaaet frem, har hjemmet bibeholdt meget fra sin primitive oprindelse og befinder sig fremdeles paa et meget tidlig udviklingsstandpunkt, i idealer og institutioner. Engang havde kvinden med omhu at vogte arnens hellige ild. Nu har fyrstikkerne fritaget hende for besværet. Men i vore hjem opretholdes forhold, hvis historiske forudsætning forlængst er faldt.

Den virkelige personlige uafhængighed er ikke stor inden hjemmets vægge. Men materielt opretholdes en afstængthed, som trængtes i næverettens perioder. Medens den store industri er gaaet frem med kjæmpeskridt, medens arbeidets praktiske fordeling er gjennemført i mændenes forretningsverden, staar den hjemlige industri fremdeles paa det begynderstandpunkt, da den enkelte forfærdiger alt for sig, — dyrere og daarligere, ødselt paa alle omraader. Heri er det, der maa ske forandring. Hjemmet skal ud af sin bagevje. Forbi forretningslivet, samfærdselsforanstaltninger, skolevæsenet, gaar forfatteren løs paa det centraleste i vor samfundsbygning: hjemmet, for der at hævde tidens idéer om specialisering og kooperation. Overlad de hjemlige funktioner: madlavning og børneopdragelse til kyndige folk, fælles for en større kreds, det er den grundlæggende praktiske reform. Det vilde blive bedre og mere besparende, øge alles velfærd, det vilde frigjøre kvindens arbeidskraft til samfundsgavnlig virksomhed. Det vilde virkelig gjøre hjemmet til en fredelig tilflugt for familiens hviletider. Og det vilde befordre de normale tilstande. «Skal hjemmet være vor verden . . . . eller verden vort hjem», er bogens motto. Den store, pulserende verden med vekselvirkning og liv vilde blive menneskenes, mænds og kvinders, hjem med fælles arbeide og videre menneskekjærlighed.

Saa lukker vi bogen med øget social pligtfølelse, som vistnok kan trænges, og med overbevisning om, at der var meget at lære. — —

— — Selv om vi kanske maa ængstes for planernes fulde gjennemførelse. Selv om vi, sammen med glæden over de gode og gavnlige reformer, kjender nogen anspændthed i hjernen ved tanken paa den forfærdelig megen methode og aand og frigjorthed i de for tidsspildende smaabarns-pludren og samfundsunyttige familie-maaltider helt befriede hjem. Og vi griber os kanske i særlig at stanse ved *det* af det nye, — og det er der jo meget af —, som bedre end før kan gjøre hjemmet til det hvilende punkt i tummelen, med noget af Østens ro og varme og fantasi ind i en Vestens rastløse arbeidsslids tilværelse.

— Der var, som bekjendt, en mand, som vilde lære sin hest af med at spise. Og saa vilde han lære den af med at drikke. Og han havde næsten naaet sit maal, men saa døde hesten.

Christian Koren-Wiberg: **Janicke Woltmann.** Interieurer. 1749—1801. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 181 sider.

Christian Koren-Wiberg har tidligere lagt for dagen sit kjendskab til og interesse for det gamle Bergen, og naar han i sin foreliggende bog fører os ind i forholdene der i sidste halvdel af det 18de aarhundrede, da er det med tillid, vi følger ham, og med glæde. Det er ganske overordentlig fornøieligt at faa et saadant billede af byen, med trange gader og smaa huse, med de endnu dominerende hanseatiske kontorer, den fornemmere Kjøbmandsstue og yderst folkelige Gildestue, — — og saa at se livet, som det i al hverdagslig jevnhed arter sig rundt i hjemmene, paa gade, og brygge ikke at forglemme, og i det selskabelige i disse omgivelser. Et broget liv er det, trods al borgerlighed, i denne saa fremmed prægede kystby, og en broget skare af mennesker, forfatteren forestiller os, med sin tids originalitet og dens ro og bredde i godmodigheden, i troskyldigheden som i drøiheden.

Der er skipper Kohte og hans tendrere ven ved den hollandske dram Rosentræder, Achteinen, — eller nøiagtigere, med hans egne ord, — «Eines ehrsamen Kopmanns velbestaltede Achtein Meistermann, Fragtherre og Vorwæser ved det löblige hansestædiske Kontor og Handelsforvalter udi Enhjørningen! Kan den Fandens Skipper dog aldrig erindre sig Formerne».

Der er Henchemoster og Maren Faster i kammerne bag til gaardspladsen med de stegte æbler og kurfyrstens kage og alle minderne. Og sekretær Winckelmann og onkel Sinning med sit prøvede venskab og dunkene i væggen som signal til hverandre tvers over gaden hver formiddag kl. 11 præcis, hvilket de selv og alle andre, kjøbmænd som geseller som Junger, men især gadegutterne, kjendte vel betydningen af: I slet veir var det saa meget som: «— 'Kjære Sinningmand kom straks herover paa Kjøbmandsstuen og lad os holde vore Konferencer og drikke vore 'Oldermænd', intet af det søde Brændevin kan lignes med en Oldermand'. Var Veiret godt betød Dunkene, at Tiden var inde til den reglementerede Tur opover mod Kalfarhaugen». Gadegutterne vidste, at Kalfarhaugen havde sit traktørsted.

Der er, som personifikationen af gammeltids hyggelighed, det muntre egtepar Hammecken, Janchefatter og Anchemutter, med sine sprichwort, sin spøgefuldhed, sine aarlige gjestebud for byens gode seigneurer og madamer og jomfruer, hvor drengen Lambert i sin rummelige kjole anmelder de allerhøistvelbaarne herskaber, og Anchemutters og kogekonernes og Oleanes og Petriche Piges bugnende bord lader gjesterne intet tilbage at ønske i den retning.

Og saadan er der videre rækker af disse mange interiører og fornøielige mennesker, som fængsler interessen. Selve hovedhandlingen bliver forsaavidt i alt dette nærmest den faste støtte, hvorom alt samler sig, skjønt den kan være fængslende nok. Det er forholdet mellem den meget unge kancelliskriver Jan Georg Stamann fra Bremen og bergenserjomfruen Janicke Woltmann, som i al sin selvbevidste uafhængighed næsten virker lidt anakronistisk, men hvis art nok er sig lig til alle tider. Hun finder tidsfordriv og experimenterer. Og den taknemlige beiler følger ikke sin erfarne vens raad, og derfor gaar det ham ilde. «Jeg siger», var skrivetjeneren Sullaus' ord, da han havde endt beretningen om sin lykke ved den skjønne Blanzeflor, «at enten maa den store Amour serveres, eller I ere begge nogle Skabhalse. Derfor giv Jomfruen tilbage hendes Medaljon. Og giv hid de tvende Breve, at jeg kan gjøre en Lyspind derudaf og tænde Piben».

Anmeldt af *L—h.*:

Alvilde Prytz: **Akkorder.** Gyldendal, Nordiske. 183 s. *Cornelia Levetzov:* **Livsførelser.** Skitser af forfatterinden til *En ung piges historie.* 147 s. G. B. N. T. *Charlotte Ellersgaard:* **Fru direktøren.** 255 s S. B. N. F.

Akkorder har *frøken Prytz* stemt baade i moll og i dur; mest det første. Bogen er delt i tre afdelinger: Stemningsudbrud, som det er synd at kalde affekterte, om de end atter viser forfatterindens ofte bristende evne til at finde et naturligt udtryk for sine høistemte tanker. Dernæst følger et udvalg af frøken Prytz's journalistiske bidrag gjennem en række aar; de er livfulde og varme uden at være betydelige; tilsidst en liden samfundsnovelle, som vistnok burde været hendes høstbogs eneste bidrag, — da det her er naturlige stemmer, som taler til og fra hjertet.

Enhver maa føle, at frøken Alvilde Prytz rager op over det middelmaadige; — gjennem disse stundom saa rare, sentimentale ord og vendinger lyder dog bud om noget mægtigt og kaldet. — Maatte det derfor undes forfatterinden arbeidsro og arbeidskaar, saa det gaves hende leilighed til at levere et modent, helstøbt arbeide, — som Gudrun Thorsdatter til Hærø f. eks., — men befriet for det føleri og det rusk, som hist og her ikke blev tilstrækkelig udrenset af hin bog, der ellers med rette er kaldt et digterverk.

Forlader man «Akkorder» og faar tag i *Cornelia Levetzovs* lille bog *Livsførelser*, saa blir man saa behagelig paavirket af den klare, naturlige stil, de jævne yndefulde smaafortællinger og den ægte fromhed, der blidt og dulgt skimtes under det hele, — at man fristes til uretfærdighed mod frøken Prytz. Et er ialfald vist og sandt: at saadanne bøger som *Livsførelser* i lang tid er holdt i skygge for tidsmodernes skyld, mens de ikke desto mindre, ogsaa literært seet, rager op over meget, der knap lever den dag igjennem, som det læses, men som dog skal udskriges som talentfuldt.

Selv om man efter endt læsning af *Livsførelser* maa tilstaa sig selv, at hverken fortællingernes personer eller deres fabel har saa dyb rod i virkeligheden som i den lyse kjærlige fantasi hos en elskværdig og fin forfatterinde, — saa forstaar man dog samtidig, hvorfor hendes bog «En ung piges historie»

oplevede saa mange oplag, og hvorfor forfatterindens følgende arbeider er saa afholdte i flere kredse; thi de strømmer frit og oprindeligt uden kunstleri fra en from og barnlig pen.

Et ganske betydeligt talent er imidlertid *Charlotte Ellevsgaard*, hvis fortælling *De værgeløse* burde have vakt den samme opmærksomhed hos norske læsere som den ved fremkomsten gjorde i Danmark.

Charlotte Ellevsgaard kan nemlig skabe en gjennemført karakter og lade den staa hel og forstaaelig for sin læser fra første blad til siste. I hendes nye bog *Fru direktøren* har hun skildret en kold, hykkelsk kvindelig samfundsstøtte, forlængst gjennemskuet af mand, søn og yngste datter, — kun ikke af societeten og den ældste datter. Friskt og velgjørende skildres den stille kamp mellem hende og sønnen med den ældste datters lykke som indsats. Ifjor var forfatterindens bog en knugende skildring med tragisk udgang, mens hun iaar har undt det sande og aabne seiren; tilsist ligger fru direktøren slagen over hele linjen.

Anmelderen føler sig overbevist om, at læseren vil føle glæde over kjendskabet med *Fru direktøren* og *De værgeløse*. Det er helstøbt, alvorlig kunst.

Regine Normann: **Krabvaag**. 137 sider. Aschehoug & co. Kr. 1.80.

Skildringer fra et lidet fiskevær staar der noksaa beskedent under hovedtitelen, og skjønt man kunde sige sig selv, at vort første forlæggerfirma ikke giver ud i bogform noget, der kun egner sig til avisføde, saa venter man dog efter titelen at dømme ikke andet end spæde smaating, net optegnede af en kvindelig diletanthaand.

Men man har ikke læst mange sider af den første «skildring», lægprædikantens fremmøde i fiskeværet, før man tør spaa, at gaar denne debutantinde frem, som hun stevner, saa vil hun kunne blive noget betydeligt.

Vistnok har hendes opgave været sammenlignelsesvis let, fordi hun har været klog nok til i undertitelen at antyde, at det ikke er en sammenhængende novelle, hun har villet yde, kun løse billeder. Skjønt bogen danner en sammenhængende roman, to unges kjærlighedshistorie, er hun ved

ordet «skildring» blevet sparet for den vanskelige faste bygning, som en fortælling kræver.

Dog talentet røber sig i hvilkensomhelst opgave; enten denne, anmelderen fuldkommen fremmede debutantinde, er ung eller gammel, saa kan hun allerede den store kunst: *at turde være sig selv,* at turde bruge just de ord, som i livet bruges just af de selvsamme personer, der lyslevende er aftegnede i hendes bog; — derfor er udtrykkene ikke altid saa pene og afpassede som de ærlig er opfanget og nedtegnet, de kommer maaske endog til at forarge en smule her og der.

Man kan paastaa: Det er ingen sag at gjengive fotografisk nøiagtig hvad en ser, og fonografisk træffende hvad en hører. Jovist, forsøg derpaa uden at eie kunstnertemperamentet, og man skal se, hvad der kommer ud deraf.

Der kan nævnes meget endnu til ros for denne bog, saaledes det stigende, spændende i stemningen, men fremfor alt, at der er nye træk, ikke før slidt paa, hos næsten alle dens personer, en merkelig, vistnok enestaaende egenskab hos en debutant, som dertil ikke er affekteret original. En af bogens typer, gudmoderen, er dertil ganske ny i norsk literatur.

Hvor maa man ikke ønske Regine Normann held og fremgang paa færden efter saa god en begyndelse.

Vilhelm Bergsøes poetiske samlede skrifter. Folkeudgave. Samlede og udgivne af forfatteren. Gyldendal, Nordiske. 25 øre heftet; et hefte om ugen.

Blindet paa begge øine, lam og tilsyneladende haabløs bunden til sengen for resten af livet udsendte *Vilhelm Bergsøe* i 1866 sit hovedverk, *Fra Piazza del Popolo*, der i sin helhed er dikteret af forfatteren. Ogsaa hans følgende arbeide *Fra den gamle fabrik* 1867 er skabt under samme pinefulde ydre forhold.

Ligesom Carsten Hauch dyrkede Bergsøe naturvidenskaben; legemlige lidelser tvang dem begge bort fra den oprindelige bane, og til begges leie kom poesien som lægende trøster, da mismod og afmagt følte dybest.

Hvad *Piazza del Popolo* og den følgende roman vedrører, saa skabtes disse verker ved en uhyre viljesterk koncentrering om ungdommens og den store udenlandsreises minder, mens

han lukkede sig ude fra den virkelige verden, og ved en kraftig fantasi, der laante energien sine digtervinger. Sjelden har vel en nordisk roman saalænge bevaret sin fængslende magt over læseren som «Piazza del Popolo», der ved sidste bind af forfatterens erindringer ogsaa nu har faaet øget interesse ved den nøgle Bergsøe giver deri til flere af bogens personer. Ogsaa «Fra den gamle fabrik» med barndomserindringer fra porcelænsfabrikken, hvor faderen var administratør, har større værd end det rent underholdende ved de værdifulde kulturblilleder der oprulles af det nu forsvundne Kjøbenhavn.

Foruden nævnte noveller vil samlingen bringe *Bruden fra Rørvig*, *I Ny og Næ*, *I Sabbinerbjergene*, *Fra gamle Dage*, *Fra sollyse Strande*, *Julefortællinger*, *Gjengangerfortællinger*, *Italienske Noveller*, *Falskmøntneren* og flere til, der alle har et smukt flydende sprog, en romantisk, men sund fantasi og et virkelighedspræg, der lover dem et længere liv end de fleste af de sidste ti-aars døgnfluer.

Vildren, *et livsbillede fra høifjeldet.* Af *Theodor Caspari.* Det norske aktieforlag. Kr. 3,50 og 4,75.

Alle de som holder af Casparis noble, sanddru kunst vil gaa til hans nye bog med store forventninger.

Han fører os jo igjen op i *det* rige som fra aar tilbage har været hans eget fremfor nogen andens i vor nyere literatur — op til de ensomme flyer og fjeld, med deres tindrende sommer og majestætiske vinter, med den fattige og dog saa rige natur, som evner at aabenbare saa meget og giver slig underlig sterk stemning til hver den som engang har vundet noget af dens fortrolighed.

I disse omgivelser blir hans prosa helt naturlig poesi, med digt indimellem; disse indflettede smaavers, af hvilke enkelte er rene perler, danner tiltalende hvilepunkter paa skildrings- og stemningsveien.

Det aarelange liv den veke drømmer Ivar fører deroppe paa vidden og mellem sætrene — han som havde fjeldrypens natur, den fugl som nu engang ikke *kan* andet end «magtstjæles, sidde og se udover og drømme» — giver forf. rig anledning til at føre ind i høifjeldsnaturens mangfoldige

nuancer gjennem de forskjellige aarstider, ved morgen og kveld, i uveir og blikstille, under morgensol og i aftenglans. Og føreren svigter ikke. Det er ikke megen snak *om* natur. Det er naturen selv, set og oplevet. Men derfor heller ikke til at fare igjennem som en avisføljeton. Og selv vi nutidsmennesker faar finde os i at gjøre lidt længere rast i en bog engang imellem.

Men «Vildren» er ogsaa noget mere end høifjeldsbilleder og landskabsstemning. Bogen vil være «et livsbillede», siger forf.

Jeg tør ikke udtale nogen sikker dom om i hvor høi grad det er lykkedes ham at skabe noget kunstnerisk betydeligt i denne henseende. Jeg er tilbøielig til at tro han har naad *meget*. En ting er jeg ialfald sikker paa: den kamp om en menneskesjæls sundhed og fred som vi føres ind i, tør gjøre regning paa at blive fulgt med dyb interesse af alle dem som har kjendt eller set noget af *det:*

«— — at gjemme sig væk som den vildene ren
og synke i knæ ved den kolde sten
langt, langt ifra menneskens veie —», og som véd at kampen inderst inde staar om det religiøse.

Som Caspari har særegne betingelser for at skildre naturens liv, har han aabenbart ogsaa rige personlige forudsætninger paa menneskeskildringens omraade. Jeg tiltales ikke meget af *hvordan* hans ensomme kjæmper føres ind i kampen — ud fra et ordinært kjærlighedsforholds temmelig ordinære misforstaaelser og ved hjælp af en kvindeskikkelse som neppe er synderlig originalt eller personlig tænkt og tegnet. Men naar alt kommer til alt er det vistnok ikke heller den novellistiske side som har interesseret forfatteren. Men om det da er en feil, saa tilgiver man ham gjerne for den fine, nænsomme maade hvorpaa han nu giver os denne veke menneskesjæls kamp om sig selv og sin Guds-tro. Han som nu engang ikke *kunde* tage til arbeidet som helsebod. I sin fremstilling af brydningen mellem personlig Guds-tro, for livets og de største værdiers skyld, og kold forstandsklarnet naturreligion som lader en alene og fattig naar man mest trænger hjælpen, har forf. en rigdom af fine iagttagelser og en forstaaelsesfuld sympati for de forskjellig anlagte naturer.

Ved siden af bogens hovedperson og en sterk farisæersjel, den tilforladelig opfattede «fritænkertype» Jo Gjende, har forfatteren virkningsfuldt stillet et par underlig sammensatte, beslegtede naturer — den svage og dog barnesterke englænder, og den fattige stakkar, hestegjæteren paa vidden. Takket være disse to skikkelser, som hver for sig byder meget af interesse, har det ogsaa lykkedes forf. at faa en del friskt humor til at live op med. Og det gjør jo unegtelig godt.

Bogen er smukt udstyret, med nogle tiltalende smaa høifjeldsbilleder. *Bretteville Jensen.*

Til nyvakte og søgende. Tre foredrag holdt i Uranienborg kirke september 1905 af *Thv. Klaveness.* Kristiania. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. Kr. 1,00.

Jeg henleder mine venners og læseres opmerksomhed paa det lille forsøg jeg her har gjort paa at lede nutidens vækkelse i *luthersk* spor. Kanske en og anden kunde være villig til at forsøge lidt paa det samme. Kanske tilsidst saamange, at det kunde blive magt i det. Jeg tror, at det vilde blive til stort gavn baade for vækkelsen og for lutherdommen, som efter min mening ikke er læreteorier, men religiøs praxis.

Thv. Klaveness.

Bøger sendt redaktionen:

Bernt Lie: **Peter Napoleon.** Historier om en gut. Med tegninger af Jacob Sømme. 2det oplag. Kristiania. Aschehoug.

Jappe Nielsen: **Den gamle historie** og andre fortællinger. Kristiania. Aschehoug.

Sofie Aubert Lindbæk: **Den yngste.** Kristiania. Aschehoug.

Olaf Benneche: **Villenskov.** Kristiania. Aschehoug.

Kristenlæren. Af Gustav Jensen, stiftsprovst. 3die oplag. Kristiania. Grøndahl.

Clara Tschudi: **Ludvig den anden,** konge af Bayern. Gyldendal. 185 sider.

«**Men jeg siger eder**». En veiledning i det hellige liv af *F. B. Meyer,* prest ved Christ church i London. Oversat af Oluf Olssen, prest i Horsens. Varde. Lohse.

Nogle prædikener. Udgivet efter opfordring af *Thorstein Gunnarson.* Bergen. Gjertsen.

Den yppersteprestelige bøn. Betragtninger og studier af Johannes Loft. Varde. Lohse.

Signals julenumer 1905. Med tekst af O. T. Moe, L. S., Thv. Klaveness, Jacob Berge, marineløitnant Dahl, pastor Farnes, J. Blicher-Clausen etc. etc.

Kristus och nutidslifvet. Af *Alf. Møhn*, pastor vid franska reformerta församlingen i Stockholm. Autor. öfversättning från franskan af Hugo Hultenberg, docent vid Upsala universitet. Stockholm. Palmqvist.

N. F. S. Grundtvigs udvalgte skrifter. Hefte 21 og 22. Gyldendal.

I vår tids lifsfrågor, no. XLII: **Om brottsliga och forsummade barn**. Några nya synpunkter i fråga om deres behandling, af Harald Salomon, biträdande notarie vid Stockholms rådstuöfverrätt. 75 öre.

Juleklokken. Børnenes julehefte 1905. Redigeret af P. Oldenburg og Alf. Ricard. København.

Fra presten **Fredrik Wexelsens** *liv og gjerning* ved *biskop Wexelsen*. Utgjevne av «Høgskulebladet». Svorkmo. Kr. 1,20.

N. F. S. Grundtvig og den grundtvigske skole. Af *R. Stauri*. Høgskulebladet i kommission.

Den forsvundne undervandsbaad. Af *Max Grib*. Kristiania. Aschehoug. 2 kr.

Sjørøverne i Hankøsundet. Fortælling for gutter af *Laurentius Urdahl*. Kristiania. Aschehoug. Kr. 1,60.

Evighetsfrågor. Predikningar af Otto Centerwall. Upsala. Schults.

P. Genberg. Hans filosofiske åskådning. Af *J. A. Eklund*. Upsala. Schultz.

Helligt liv. Hvorledes kan det leves? Af pastor *G. H. C. Macgregor*. Autoriseret oversættelse ved Sigurd Bay, ingeniør. Forord af pastor Erling Grønland. Kristiania. I kommission hos M. Lund.

Ragnhild Jølsen. **Fernanda Mona**. Kristiania. Aschehoug.

Glædelig jul. Udgivet af «Kirkeligt samfund af 1898» ved valgmenighedsprest Laursen. Bidrag af Blaumüller, J. Blicher-Clausen, P. la Cour, Hoff etc.

Edv. Lehmann: **Fri forskning og positiv kristendom**. København. Pio. — 31 sider. — Det første af en række smaaskrifter, som «Ny theologisk forening» i Kjøbenhavn vil udgive for «i let tilgængelig form at gøre almenheden bekendt med den nyere theologis methode og resultater». Aarlig 20 ark à 25 øre. En hel aargang 4 kr.

Yachtbygning for gutter. Af *Sailor*. Kristiania. Aschehoug. Kr. 0,90.

Hans E. Kinck: **Præsten**. Kristiania. Kr. 4.

Amatør-skuespilleren. Af *Carl Richard*. Privat- og dilettantforestillinger. Kristiania. Aschehoug. Kr. 2,25.

Tertit. Af *Barbra Ring*. Kristiania. Aschehoug. Kr. 1,30.

Evelyn Sharp: **Den yngste i skolen**. Oversat af Henriette Wulfsberg. Kristiania. Aschehoug. Kr. 3,25.

«**For alle**». Norsk kalender, udgivet af Kristiania journalistklub, 1906. 9de aargang. Kr. 1,50.

Maja. Fortælling for smaapiger af *Dikken Zwilgmeyer*. Kristiania. Aschehoug. Kr. 1,80.

Sfinx: **Fra Vatland til Homandsbyen**. Kristiania. Aschehoug. Kr. 1,35.

Ludvig XV og Marie Lezinska. Studier fra det franske hof af *Pierre Nolhac*. I oversættelse ved Minda Ramm Kinck. Kristiania. Aschehoug. Kr. 3,00.

Chr. Collin: **Bjørnstjerne Bjørnson**. 13de hefte. Aschehoug.